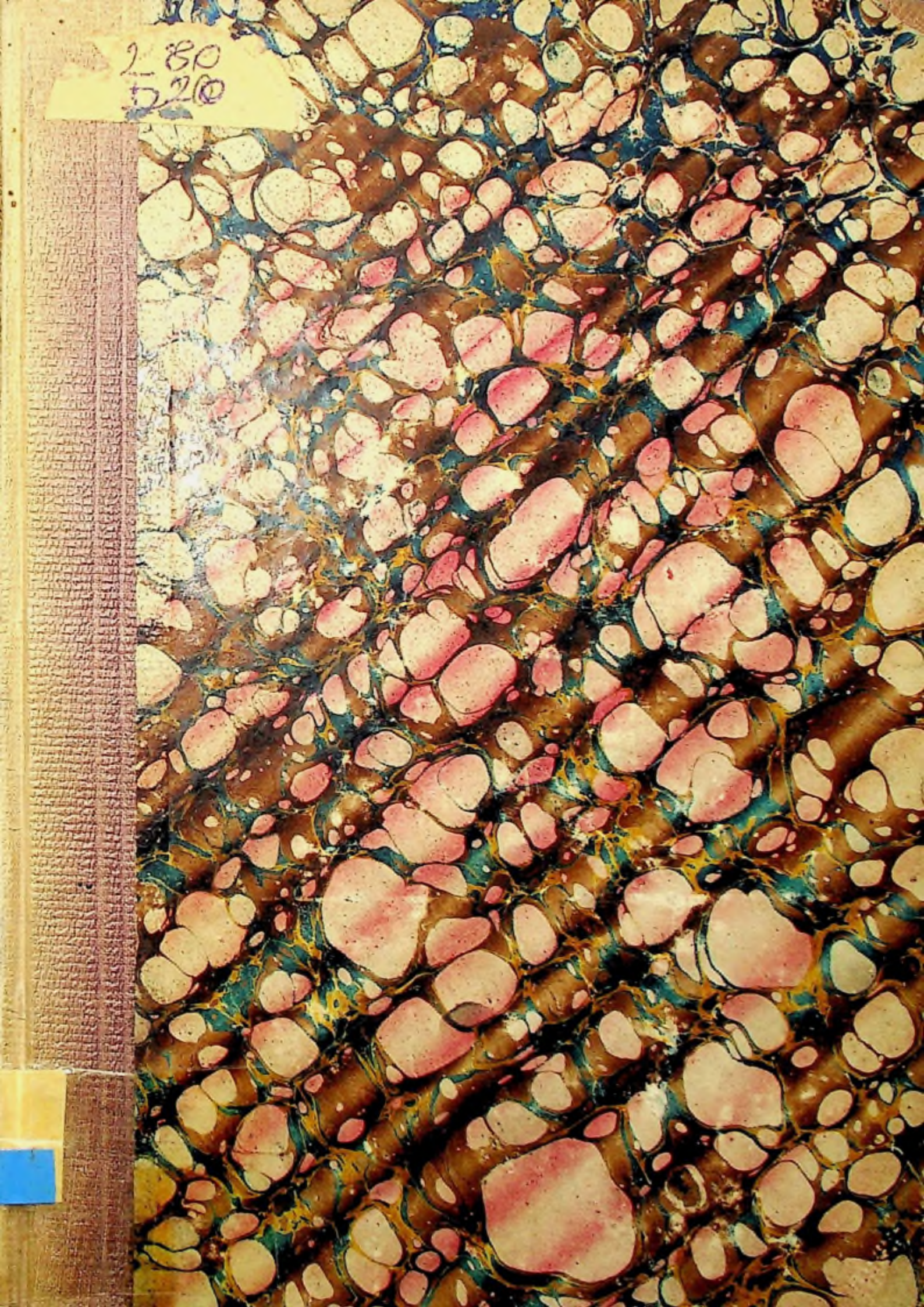

280
520

180 B-1550

1/20

[DANIELIK János]

A prémontráiek. Korrajz a
műveltség középkori munkás-
sául. Eger 1866, Érseki I
[3], 514 p. 21 cm.

Történeti Tanulmány

rendi ház

A.

2. szím.

280
D 20

B-1550

2019 JUL 01

1995 -09- 20

1986 JUN 16

19.675

2003 JUL. 07

TÖRTÉNETI TANULMÁNYOK.

I. KÖTET.

A PRÉMONTRÉIEK.

KORRAJZ

A KERESZTÉNY MŰVELTSÉG KÖZÉPKORI MUNKÁSAI

MÉLTÁNYLÁSAUL.

EGER, 1866.

NYOMATOTT AZ ÉRSEKI LYCEUM KÖNYV- ÉS KÖNYOMDÁJÁBAN.

A PRÉMONTRÉIEK.

✓ [Danielik János]

KORRAJZ

A

KERESZTÉNY MŰVELTSÉG KÖZÉPKORI MUNKÁSAI

MÉLTÁNYLÁSAUL.

Bib. Váncsics János

EGER, 1866.

NYOMATOTT AZ ÉRSEKI LYCEUM KÖNYV- ÉS KONYOMDÁJÁBAN.

1958 NOV 20

1962 MAR 28

1966 JAN - 3

1970 APR 29

[Könyvtár jelölés] →

1975 = =

Dr. János Varga

Az olvasóhoz!

A római polgárisult világ erkölcei megszomorítottak egy időben néhány istenfélő lelket. Kiköltöztek tehát belőle, jótékonyabbnak találván az enyészetet, melyben annyi morál rejlik, az életnél, melynek mécse még csak a romlott szívnek ég.

Két század multával ezen világ halomra döntetett. Nagyszerű rom az egész. A néptelenülő világgal szemközt Thebais mindig népesebb lesz. Előállanak a laurák (körben emelt gunyhó-csoport, mindegyik külön remete-lakóval). Laurákból kolostorok (coenobiumok), kolostorokból szerzetes rendek (több zárdá közös főnök és szabály alatt egyesítve) keletkeznek. Így jött létre az intézmény, mely sivar, örömtelen életmód, rideg és szigorú erkölcsök s látnoki lélekfenség impozant jelensége által megkérlelve, aztán a polgárisodás műveihez szoktatva a romboló elemeket, a mai messze előhaladt keresztény hatalom- s miveltségnek veté meg alapját.

A mai alakulások eredete felvisz tehát oda, hol az égő homok-pusztá barlang-nyílásánál, egy ókorbeli sirbolt-üregben, vagy tropicus növény árnyékában, majd egy kopár magaslaton emelkedő szürkés szirtesucson, a viharban bolygó szellemektől környezve, első ízben álmodá az első remete azt a más világot, melyet lelke kívánt, s a melybe már nem hitt.

A természet-buvár nem vet meg semmi legkisebb tüneményt vagy tárgyat, melylyel vizsgálódó szeme a nagy mindenségben találkozik. A legegyszerűbb moh-, s legparányibb rovar- és ázalékoknak megvannak az ő kíváncsi s tudós kémlelőik, s épen nem mondhatni, hogy buvárlataik eredménye nem érdekelné a nagy közönséget.

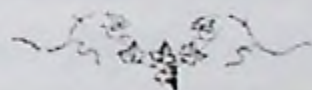
Mennyivel több mindennél a lélek, az eszmék székhelye, a gondolatok és érzések anyja, a vágyak bölcsője, — megközelíthetlen egyszerű kis atom, teremője mégis, s mozgatója a történeti esemény-világnak! Belső mivolta és élete minden más előtt tárgya volt a költők magasabb divinatioja- és a bölcsék észleléseinek. Érzékeink és szenvedélyeink régiek mint maga az ember, s mégis mindig újak s mindig érdekesek. A hány egyén, annyi árnyalat, a hány külön helyzet s viszony, annyi-félekép módosult cselekvény. Egy s ugyanazon napsugár, mely mindig új életet fejt ki, s melynek szingazdagsága soha kimerítve nem lesz. A drama és regény nem tarthat tőle, hogy tárgy hiányában fogva valaha meghalni: a sir, melybe az utolsó élettárs az utolsó ember hamvait takarítandja el, hihetőleg még több költői varázst gyakorland lelkére, semmint rejtélyes bűbájjal hathatott rá egykor, az élet reggelén, az első gyermekágy.

A történet az első öntudatnál veszi eredetét. A lélek már megfigyelt első mozzanata adott lételt az első történeti ténynek. S a mód, melylyel a lelkünkben majd szende esti szellő gyanánt jelentkező, majd hirtelen zugó vészviharként kivillanó gondolatok, érzések és vágyak, a külvilágba lépnek, létesítendők ott a miriadnyi tüneményeket és képleteket, melyek a történet anyagát teszik, — a történet-nyomozásnak valamint legtanulságosabb, ugy minden bizonynyal legvonzóbb és érdekesebb tárgya is egyszersmind.

A történet - nyomozás ezen szakába tartozik a jelen munka is.

A prémontréiek ugyan, akkor jöttek már, midőn az államtársadalmi alakulások Európaszerte organicus alakot vettek fel. Az egy normann népet kivéve, mely még mindig merész kalandokban találta örömét, a többi népek már helyet foglaltak azon határokon belől, melyek közt őket csekély módosításokkal mainap találjuk. Azonban még akkor is elég korán jöttek, hogy a már fejlődő, de még mindig szilaj ifju mellett hivatást teljesítsenek, melynek betöltése a rokon elődök összes szellemerejének azon módon kifejtését igényelte.

Kit az eszme és történet összefüggésének rejtélye érdekel: azt talán jelen életrajz is érdekelni foghat. A lélek akar, az anyag engedelmeskedik: e tanuláshoz, úgy hiszszük, elég számmal szolgáltat adatot a prémontréi rend is.

AJÁNLO LEVÉL.

NAGYMÉLTÓSÁGU ÉS FÖTISZTELENDŐ

KISAPPONYI

BARTAKOVICS ADALBERT

URNAK,

AZ EGRI FŐMEGYE ÉRSEKÉNEK, Ő CS. KIR. APOSTOLI FELSÉGE VAL.
BELSŐ TITKOS TANÁCSOSÁNAK, A JELES SZENT-ISTVÁN-REND NAGY-
KERESZTESÉNEK, HEVES ÉS KÖZÉPSZOLNOK T. E. VÁRMEGYÉK ÖRÖ-
KÖS FŐISPÁNJÁNAK, A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA IGAZGATÓ-
TAGJÁNAK, MÉLY TISZTELETTEL.

Kegyelmes Uram!

Méltóztatott megengedni, hogy „**Történeti Tanul-
mányok**“ czim alatt ezen első kötettel megindított irodal-
mi vállalatomat, Excellentiádnak ajánlva, bocsáthassam közre.

Excellentiád, ki hosszú papi pályáján maga is igen
sokat foglalkozott tollal, s főpásztori gondoskodását mindenre,
mi által embertársainkra hatni lehet, folyvást szereti kiter-
jeszteni, az irodalmi tevékenységet nem hagyhatta figyelem
nélkül. Az ifju tehetségeket buzdítani, az érdeemeseket kitün-
tetni s megjutalmazni, nem mulasztotta el. Anyagi áldozato-
kat sem kimélt, hahogy arról volt szó, hogy valamely jónak
talált s jótékony hatást ígérő munka lásson napvilágot. Mióta
az egri érseki széken ül, a lyceumi nyomda sohasem volt fog-
lalkozás nélkül. Mint a világirodalom ismerője, egyszernél
többször önmaga jelezte ki a műveket, melyeket magyar nyelv-
re áttetni, vagy hazai szükségünkhöz alkalmazva átdolgozni

s kiadni kellene. Így vezette be hazánkba első a kátékát, melyek most, miután a közfigyelmet rájuk irányozta, két rendbeli recensio szerint ugyan, de az egész országban használatban vannak. Így fordította le Martin Konrád „Religio Tankönyvét”, mely ma már minden közélettanodában iskolai kézikönyvül vágyon elfogadva. Így hívta fel a figyelmet Cantu Caesar „Világtörténetére”, melynek első négy kötetét önköltségén fordította le. — A keresztény eszmék és élet nevelés-oktatási fontosságát méltányolva, az ezen érdemben felszólalt Gaume nagy figyelmet keltett, és termékeny eszmecserére alkalmat szolgáltatott művét, az antik classicismus egyeduralkodása ellen, azonnal, a mint megjelent, érthető célzatossággal, Homér s Quintilián műveivel majdnem egyszerre, magyar fordításban adta ki, s nem sokára öröme volt, látnia, hogy nem csak az elemi, hanem a közép-oktatás is némely keresztény tanszakmákkal (egyházi történet és liturgika) szaporított, s nincs messze az idő, melyben a biblia és egyházi írók is gymnasiumainkban olvastatni, az egyetemen pedig felettök széptan-bölcsészeti fejtegetések tartatni fognak. S kétségkívül ezen magasabb szempont is vezérelhette Excellentiádat, midőn Káldy bibliafordításának, a magyar nyelv mai előhaladásának megfelelő átdolgozását tervbe vette, s tetemes fáradság- és áldozatokkal végrehajtotta.

S mely papi vagy világi férfia az országnak fordult valaha valamely irodalmi szüleményével Excellentiádhoz, s nem nyert volna szellemi és anyagi támogatást? Sokan az összes nyomtatási költségekben részesültek, — megfelelő segély nélkül senki nem távozott. Bizonyosságot tehetnek róla mindannyian, kiknek szerencsájök volt, Excellentiád közelébe juthatni, hogy ámbár mindig is az volt főpásztori törekvése, hogy egyetlen-egy érezhetőleg jelentkező társadalmi szükséglet se hagyjon vigasztalás nélkül, következőleg atyai ápolása alá

tartozó minden érdeknek jusson ki dusnak épen nem nem mondható érseki javadalmából a megfelelő rész, — a tudományt és irodalmat mégis azzal tüntette ki, hogy több készséggel, bensőbb érdekeltséggel és tisztább örömmel soha semmire sem áldozott, mint a mikor ezen mivelődési tényezők előmozdítása forgott szóban. Láttuk azt, többi közt, a hazafiúi lelkesedés azon szép napjaiban, midőn különbség nélkül, kicsinyek és nagyok, a Magyar-Tudományos-Akadémiára és Erdélyi Muzeumra adakoztunk.

Ily előzmények után szinte természetes volt, hogy miután jelen kötet mintegy felét elkészítettem, s úgy itélvén, hogy talán megérdemelné a sajtót (szerzőknek ily praesumptiót meg kell bocsátani), kiadó után kezdettem szétnézni, — én is Excellentiádra vetém tekintetem, és nem csalatkoztam: mert Excellentiád egyszerü tiszteletteljes jelentésemre, a munkának kinyomatását érseki lyceumi nyomdájában késedelem nélkül elrendelni méltóztatott.

A mely kegyességeért, midőn mélyen érzett hálámat és köszönetemet ezennel az egész közönség előtt nyilvánosan kifejezem, magamat és jelen szülöttemet kegyeibe és pártfogásába ezentul is ajánlva, mély tisztelettel öröklök.

Excellentiádnak

. oct. 11. 1866.

alázatos káplánja

a szerző.

I.

A szerzetesrendi intézmények Nyugaton.

Ambár bizonyos, hogy a szerzetes élet sz. B e n e d e k korszaka előtt sem volt nyugaton ismeretlen, sőt az akkori keresztény világ e részbeli minden tartományaiban szépen el vala terjedve, — legalább az egykoru történetírók följegyezték, hogy t o u r s i sz. M á r t o n temetésén 2000 barátnál több képezte a halotti kíséretet: mégis, tekintve hogy sz. B e n e d e k volt az, ki valamint sz. V a z u l keleten, úgy ő nyugaton a szétszórt egyeseket testületbe összegyűjtötte, ezt általános közszabálylyal ellátta, különösen szerzetesnek való felavatásul a szerzetes fogadalom ünnepélyes letételét behozta, — nem tévedünk, ha a szerzetes élet tulajdonképeni megalapítójaul nyugaton sz. B e n e d e k e t tartjuk. ¹⁾ Idők folytával uj meg uj szerzetes családokat látunk keletkezni, melyeknek szabályai egymástól ugyan sokféleképen eltérnek, de a rokonságot, összetartozást, egységet köztük és a szent-benedeki intézmény közt a figyelmes olvasó első pillanatra könnyen felismeri. Az általános feladattal ugyanis, melyet a szerzetes rendeknek betölteni kell, s mely abban áll: hogy a keresztény tökéletesség eszményét Istenhez való felemelkedés, az igazság nyomozása, a legmagasztosabb eszmék világába elmerülés, önismeret, magán való uralkodás s minden földi inger és szenvedélyek legyőzése által életpél-

¹⁾ L. Helyot, Hist. des ord. Monastiq. I. köt. I. rész, XVII. s köv. fej. V. köt. IV. rész I. s köv. fej. — Erhard: „Gloria Sanctissimi Protoparentis Benedicti in terris adornata“ című munkájának „S. Benedictus sacrae monastices grande Prototypon“, „Mundi Naufragantis Noachus“, „Proreta“, „Occidentis Instaurator“ stb. §-ait.

dában lehetőleg előállítsák, — a szerzetesélet nagy mesterei keleten úgy, mint nyugaton még egy más alárendelt, de a keresztény műveltség és polgárosodás tekintetében végtelenül fontos hivatást is kötöttek össze: tudnillik a korról korra felmerülő szükségek és kívánalmak kielégítésére, illetőleg elhárítására irányuló gyakorlati életmunkásságot. Minthogy pedig a korszakok életszükségei különbözők, és előre nem láthatók: úgy történt, hogy ugyanazon-egy szerzetes testület ezek szolgálatjára előre nem készülhetett, s tán rá hajlama sem volt; míg viszont az egyházban mindig találtattak egyesek, kik az új pályára hivatást éreztek magukban, sőt lelkesedéssel voltak iránta. Mi vala tehát természetesebb, mint hogy az új szükség új harcosokat találva, alkalmat adjon új egyházi testületek, szerzetes rendek felállítására; melyekben az ősz szabály csak annyiban változott, mennyiben azt a beállott új szükség magával hozta, s a megkülönböztethetés igényelte.

Hozzájárul: hogy nincs oly emberi intézmény a föld kerekén, mely idők folytával, különböző viszonyok és befolyások hatása alatt, kisebb-nagyobb változásnak, sőt hanyatlásnak nem volna kitéve. A hatás, melyet az alkotó hős tanítványaira s fiaira gyakorolt, hasonlólag a tó tükrebe dobott kő okozta hullámrezgéshez, tér — s időbeni terjedése arányához képest gyengül s többször végkép elenyészik. S midőn közben-közben az ősz szellemnek ezen lankadása a benczéknél is beállott, s egykori hősiekségeket megzsibasztotta, — az istenes férfiak, kiket épen ily időkre tartott fenn a gondviselés, s kik a rend egykori bámulatos munkásságát csak úgy, mint koruk kiáltó lelki érdekeit igen jól ismerték, — ezen hanyatlásban csak ösztönt találtak, hogy vagy a régi intézményt tespedéséből, ha lehet, módosított alakban is, kiragadják; vagy rokon kebleket keresve, s ezekkel egyesülve külön új intézetet alapítsanak. Mely tekintetnél fogva világos, hogy az egyházban úgy a reformok, valamint új szerzetes intézmények sora soha sem volt, s nem is lesz soha végkép befejezve.

Kiváltságos nagy lelkek tulajdona, szellemökkel oly-

kép tölteni be azon társas kis világot, melyet eredetileg maguk köré gyűjtöttek, hogy az az idő és tér távolságaival daczolva századokon át mindig ébren legyen, s folytassa hódításait; s még ha közben-közben lankadni találna is, erejét mindannyiszor újból összeszedni, s a testületet egykori buzgóságának színvonalára visszaállítani bírja. S a subiacoi remete, Cassino alapítója, személyiségének nagyságát, szellemének rendkívüli erejét semmi nem hirdeti oly fennen, mint épen azon történeti tény, hogy szerzetes művét egy ezredév romokat romra halmozott viszonytagságai összerontani nem bírták. Létele első korszakában keresztényesítve Europa legtöbb, s polgárosítva valamenyi népeit s országait, szerzett dús gazdagság ölében ő is lankadott, hanyatlott, romlásnak indult többször: de az ősi szellemből mindig megtudott kebelében őrizni annyi életerőt, hogy az elharapózott romlottságból, vagy népeket és országokat ért erőszakos felforgatás és dúlások okozta romok alól a még megmenthetőt kiragadva s egyesítve, számára menhelyet keressen és vivjon ki — az eredeti rendeltetésnek újabb fénynyel, dicsőséggel és sikerrel folytatására. Bizonyosság erre Clugny, a szent Mórról czimzett gyülekezet, s legujabban Solesmes¹⁾.

A nagy ősi példány ezen jelessége és életrevalósága tanuskodik a szent-benedeki intézmény alapeszméjének benső igazsága, s ennek helyes lélektani szervezése mellett, és okul szolgált, hogy minden későbbi szerzet-reformatorok s alapítók ezen példányképet tartották szemök előtt, midőn külön testületek számára a megfelelő rendi szabályokat irták.

Jegyzetek az I. §-hoz.

I. Sz. Benedek szül. 480-ban, — 543-ban. Első ifjusága azon korba esik, midőn az ostgóthok nagy királya Theodorik, Odoacert legyőzve, Rómában a békét egyidőre helyreállította, s mind ő, mind pedig leánya, Amalasuntha a rómaiakkal

¹⁾ L. az I. és II. jegyzetet a szakasz után.

nagy kegyességgel bánt, különösen a tudományt és művészetet az akkori feldult társadalmi viszonyok közt a lehetőségig pártolás alá vette. Így történt, hogy sz. Benedek et szülei Rómába küldhették tanulás és kiképzés végett. Róma, melyet már Theodorik előtt a visigóthok, vandálok és herulok elpusztítottak és kiraboltak, a jelen helyzetét egykori nagysága- és dicsőségével összevető fogékony kebleknek sok tanulságos anyagot nyújtott az Isten örök igazsága és a földi dolgok mulandósága fölötti elmélkedésre. A Vaticani sz. Péter-egyház papjai, szemeket a pusztán álló és ékeiktől megfosztott Capitoliumra szegezve, zengték a mysticus dallamokat sz. János titkos jelenéseiből. A római nép szomorú maradványának ezen hangulata valószínűleg befolyással volt a tanulmányait az örökvárosban folytató sz. Benedek rögtöni eltökélésére. Egy napon ugyanis, leküzdve a keblében jelentkezni kezdő ifjusági örömek iránti hajlamát, melyek emléke még remeteségében is üldözte, hirtelen elhagyta Rómát s a subiacoi hegyek vadon bércei közt vonta meg magát, mint remete. Itt tartózkodott ő azontul állandóan mindaddig, míg szerzetes rendjének megalapítása végett a San Germano felett fekvő Cassino hegy magaslatára át nem költözött. Azóta Subiaco történeti s egyszersmind kegyeleti nevezetesség lett. Az olaszországi utas ritkán mellőzi, hogy e helyet s annak híres barlangját, melyben sz. Benedek megvonult, fel ne keresse. Egy ily utazónak e helyről következő megjegyzését elég érdekesnek találom, hogy azt ide igtassam: „A feldulás és romlás ezen színhelyének“ (Roma és környékének) „egyik ismeretlen és vadon szögletében, az Anio folyam azon völgyében, mely felett a Kopasz hegység emelkedik, néhány mérföldnyire Rómától, már képződőben volt ez időtájban a mű, mely a mindenfelől tángó enyészettel szemközt a jövődönnek annyi nagy és szép csiráit rejtette magában. Egy fiatal ember sziklaüregbe megvonulva, s báránybőrrel fedve, melyben a vadászok nem egyszer vad állatnak vélték, egy intézménynek veté meg alapját, mely békéltető coloniáit messzebb világtájakra vala elszállítandó, semmint a harcias Róma legiói egykor elérhettek, s már eddig is több időt élt, mint maga ezen Róma. Sz. Benedek barlangja szomszédságában emelkedett egykor Nero császár egyik nyári laká, — melyben ezen kényur közel volt hozzá, hogy a mennykő által

agyonüttessék, mint a mely *Philostatus* szerint a kezében tartott pokálra csapott le. Két monostor örökíti mai napig a szent patriarcha *subiacoi* emlékezetét. Az, mely testvéréről, sz. *Scholasticá*-ról czimeztetik, több korbeli emlékeket őriz kebelében a convent, mely a 8-ik század táján újból átalakított, maga sz. *Benedek* által lön sz. *Cosmas* és *Damian* tiszteletére alapítva. Az imádság és vezeklés ezen menedékhelyén némely, kétségkívül *Nero* említett villájának romjai közt felfedezett bachikus műmaradványokat láthatni, melyek amannak orgiáit juttatják eszünkbe. Valamivel távolabb látható a másik monostor, miként madárfészek függve a hegynek oldalán, s érintve a sziklaüreget, mely a nyugati szerzetes rendek bölcsőjeül szolgált. Ezen barlang nyílásánál üldögélt egykor az Isten embere, könyvében vagy a jövőben olvasva, a nélkül, hogy akár az ég sassaira, akár a föld feldulóira figyelne, midőn a régi világ körülötte összeroskada.¹⁾

II. *Clugny* fekszik Franciaországban *Macon* táján. Midőn a 9-ik század vége felé a benzéknél a szerzetes fegyelem annyira megszűnt, hogy egy névtelen író tanusága szerint az intézet alapítója által adott rendi szabály szinte ismeretlen volt, — *Berno*, sz. *Odo*, *Majol*, *Odilo*, *Hugo*, clugnyi egymásután következett apátoknak sikerült az ősi fegyelmet ezen apátságban visszaállítani, s azt a feledékenységből annyira kiemelni, hogy ahhoz számos más kolostorok Francia-, Olasz-, Spanyol-, Német- és Lengyelországban önkényt visszatérnének; s egy század folytán más új, egész *Palaestina*ig terjedő alapítványok felállításával már 2000-re menné azon kolostorok száma, melyek a visszaállított ősi szabály fegyelme alatt *Clugnyból* mint főhelyről kormányoztattak. A *Hugó* apát alatt tartott általános rendi gyülekezetben nem kevesebb, mint 3000 szerzetes volt jelen *Clugnyban*. Ezen apátság három pápát (II. *Urbán*, VII. *Gergely*, II. *Pascal*), jó számmal bibornokot, érseket, püspököt, és számos jeles, ugy születés, mint erény és tudomány által kitűnő férfit, s a tiszteletre méltónak (*Venerabilisnek*) czimzett *Pétert*, adta a kath. világnak. II. *Gelas* pápa IV. *Henrik* elől futva, itt keresett menedéket, s lelte halálát és sirját. IV.

¹⁾ *Gerbet*, *Esquisse de Rome chrétienne* I köt. I fejj. 45 — 6 l.

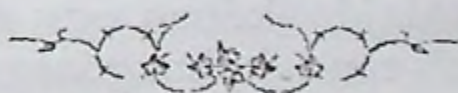
I n c z e pápa a lyoni egyetemes zsinatot bevégezvén, 1245-ben látogatásával tisztelte meg azt, az antiochiai és konstantinápolyi patriarkák, 12 bibornok, 15 érsek és számos püspökök kíséretében. Megjelentek ugyanakkor ide ő szentsége tiszteletére a frankok királya, szent L a j o s, neje és anyja, fi- és leánytestvére, Arragonia és Castilia fejedelmei, a konstantinápolyi császár, Burgund hercege, s számos nagy urak kíséreteikkel. „Bizonyásággal szolgáljon ez — jegyzi meg Helyot — a clugnyi apátsági épület egykori fénye és nagyságáról, mely 1562-ben a calvinisták által részben leromboltatott, de fenmaradt részének terjedelme még mindig olyan, hogy nagysága által bámulatunkat költi fel. Temploma legnagyobb egész Franciaországban . . . Könyvtára, mely kéziratairól híres (1800 darabon fölül találtatott benne codex, mind szerzetesei által másolva), szintén elpusztítottatott.¹⁾“ Ezen apátságban vette kezdetét a Mindenhalottak napjának templomi megtartása sz. O d i l o apát alatt, ki 1049-ben visitatio alkalmával, S o u v i g n y b e n halt meg. C l u g n y több századon át, lehet mondani, központja volt a keresztény ugy egyházi, mint politikai életnek. Ma romjaiban fekszik, a nagy forradalom ezt sem kímélte meg.

A szent M ó r r ó l czimzett sz. benedeki gyülekezet D i d i e r d e l a C o u r saint-vannesi prior kezdeményezésének köszöni eredetét, ki az általa az ősi szabályhozi visszatérésre nagy nehezen megnyert két apátságbeli szerzeteseket egy különváltban egyesítette, melyben az eredeti sz. benedeki szabályt visszaállította. VIII. K e l e m e n pápa a reformot 1604-ben helyeselvén, hozzá több kolostorok csatlakoztak, melyek 1618-ban általános rendi gyűlést tartván elhatározták, hogy sz. M ó r, sz. Benedek tanítványa nevére külön sz. benedeki családban akarnak egyesülni, s a „sz. M ó r r ó l czimzett gyülekezet“ czimét vették föl. R i c h e l i e u pártfogása folytán intézetök csakhamar 180 apátságra és conventualis priorságra szaporodott. A rend egyetemes főnöke Párisban székel. E gyülekezetből kerültek ki: M a b i l l o n, M o n t f a u c o n, R u i n a r t, T h u i l l i e r, M a r t e n e, D u r a n d, d' A c h e r y, l e N o u r r y, és más tudósok nagy számmal.

¹⁾ V. köt. IV. rész, XVIII. feje. 46. l.

A szent benedeki intézmény Franciaországban a legújabb időben a solesmesi családban éledt fel, s Don Pitra és Guérangér tudós munkálatai folytán tette magát a ker. világban ismeretessé. Ezen családrai tekintettel írja a subiacoi remeteség meglátogatása alkalmából Gerbet: „Subiacónak ezen a kereszténységre nézve oly érdekes emlékezete ránk francziákra nézve, már nem birt más, hanem az egyszerű történet érdekével, mióta (a benedeki rend a forradalom által erőszakosan kiirtatván) az semmi élő hazai intézménnyel többé kapcsolatban nem állt. Hála az égnek, ma ezen kegyeletos emlékek felelevenültek, midőn azon helyzetben vagyunk, hogy maga ezen barlang küszöbéről üdvözölhetjük reményeinkkel az ifju apátságot Solesmesben. Ha a századnak nehézségei, melyben intézetöket újból megnyitották, némileg rémüléssel töltötték is el az ifjonecz benczeszerzeteseket, eszökbe fogják juttatni, hogy a vallási Franciaország, daczára a dúlásoknak, miket szenvedett, még is kevésbbé van elpusztitva, semmint vala a 6-ik században azon tartomány, melynek völgyei- és hegységeire alapítójuk lobogójukat kitüzte.“¹⁾

¹⁾ Gerbet i. h.

II.

Sz. Norbert kora.

Sz. Norbert életkora IV. Henrik, V. Henrik és II. Lothar német császárok, II. Pascal, II. Gelas, II. Calixt, II. Honor és II. Incze pápák; és Kálmán, II. István, II. Béla magyar királyok idejére esik.

E korbéli történeti jelenségek sorában kettő főleg az, mely a felvett tárgyhoz képest figyelmünket tüzetesen igénybe veszi; tudnillik a kettős törekvés: a hanyatló szerzetesi fegyelmet visszaállítani, s a még fenmaradt pogány maradványokat Europa területén térítés útján elenyésztetni.

Némely írók, tekintve a szerzetes rendek történetében oly gyakori reformatori vállalkozásokat és törekvéseket, nem minden káröröm nélkül jegyezték meg: hogy ezen intézetek története tulajdonképen egy gonosz körpályában mozog. „A keletkező rendek buzgósága megnyeri a hivek bizalmát; ezek adományaik- és alapítványaikkal vélik megszilárdítani a jót, mely azokban oly nagy mértékben mutatkozik. Ámde az így szerzett vagyon csakhamar bőséget szül, ez pedig a fegyelem romlását vonja maga után. A fegyelem hanyatlása a reformatori ohajokat tolja előtérbe; a reformatio új rendeket állít elő, ezek ugyanazon oknál fogva új adományok- és alapítványokra tesznek szert; ezen adományok és alapítványok ismét bőséget, ez új romlást, ez pedig újra a reformatio szükségét idézi elő, és így tovább mindig ugyanazon egy kör.¹⁾

¹⁾ L. Pragmatische Geschichte der Vornehmsten Mönchsorden, Leipzig, 1774. I. köt. Vorrede, XXXVI. 1.

Ezen történeti jelenségből azonban, melyet különben minden kivételek mellett (példaul a jezsuitáknál, kiknél már csak a hires: „aut sint, ut sunt, aut non sint“ szerint is a jobbitás szüksége eddig épen nem mutatkozott, tagadni nem akarunk, mi épen ellenkező tanulságot vonunk ki annál, melyet szerzőhöz hasonló írók amabból következtetni akarnak.

E történeti tény ugyanis minden ellenmondás fölébe emeli azon igazságot: hogy a szerzetesrendi intézmények alapeszméje és azon alapuló rendi szabály és szervezet igen helyes és igen jó; mert minden szerzetesrend addig, míg e szabályt megtartotta, az emberiség bizalmával és kegyeletével találkozott, tiszteletét birta, virágzott és gyarapodott, s önkörében a tökéletesedés útját követve, a világban is sok jót és hasznosat mivelt: a vadon természet csak úgy, mint a szilaj erkölcsök felett fensőbb polgárosító és hódító hatalmat gyakorolt. Ha pedig a rendi szabályt elhagyta, s feslettségnek engedte át magát, azonnal kitűnt, hogy minden gazdaság s egyéb világi eszközök sem voltak elég erős fegyverek arra, hogy őt a végelpusztulás ellen biztosítsák. Ezen intézetek eme viszontagságaiban szintugy, mint a legnagyobb birodalmak és dynastiák történeteiben az örök erkölcsi rend azon souverain felsőbbbsége és hatalma mutatkozik, mely semmi oly hatalmat, semmi oly társaságot meg nem tűr, melynek kebelébe a bűn és romlottság fészkelte be magát; s vagy semmivé lesz, vagy ha erre még van idő, javulnia és az erkölcsi alaphoz visszatérnie kell. A francia régi monarchiát kétségkívül nem annyira az álbölcsek doctrinái, semmint feslett, a közlelkismeretet botránykoztató erkölcesei buktatták meg.

S ha egyrésről az említett történeti jelenség ellenmondhatlanul a szerzetesrendi alapeszme helyessége s jótékonyága mellett tanuskodik; másrészt a reformátori törekvések csak azt bizonyítják, hogy az egyházban a megváltás szelleme folyvást él és munkálkodik. Megmenteni a mi elveszett, kiemelni az örvényből, a mi megbukott, s tökéletesíteni azt, a mi az életnek visszaadatott, — ez a megváltás nagy feladata; s mi nem minden önérzet nélkül

mondhatjuk: hogy az erre való törekvés és ennek megfelelő lelki erő a kath. egyházban soha nem hiányzott, mint azt többi közt a fenforgó példában, a szerzetes élet terén minden korban sűrűn előfordult reformatori törekvések is napnál világosabban bizonyítják. A megváltás s tökéletesítés ezen mindig munkás, mindig törekvő s örök éber szellemében rejlik a ker. társadalom haladásának, világfelsőbbségének s mindig megújuló, mindig megifjodó elevenségének titka.

A reformált, vagy egészen újból megalkotott szerzetes testületeknek, már csak azon oknál fogva is, mert a fenállóktól elkülönzött családot képeztek, külön letelepedési hely után kellett nézni; s mivel épen a szigor és sanyaruság volt az, mi által az önmegtagadásban példát kellett kortársaiknak adniok: természetes, hogy a mit e tekintetben korábbi életnemtársaik tettek, abban ők is feltűnni, s ha lehet, elődjeiket még felül is mulni igyekeztek; tehát a legzordonabb, legvadabb, legelhagyottabb pusztavidékeket keresték fel, s vadvizes, s terméketlen sivár sziklatájakon vonták meg magukat, melyeket az ártalmas kigőzölgések, s undorító mérges csuszó állatok sokasága miatt kerültek az emberek, s nekik lecsapolni, megtisztítani, megmivelní, termékenynyé tenni, szelíd növényekkel, virágokkal, gyümölcs- s egyéb hasznos fákkal beültetni kellett. Egy kis imaház kis tornyocskájával, melyből kis harang hívó szózata terül el, a legkietlenebb vidéknek is, nem tudom, mi elevenséget kölcsönöz; az emberek szeretik a remeteségek kápolnáit felkeresni, s némi részvéttel, csudálkozással töltetnek el azok hős lakói iránt. Adományaikból a kis imaház csakhamar templommá, a szerzetesi magán cellák kolostorra alakulnak át. A templom rendes bucsulátogató sz. helylyé lesz, melyet sikátorok, házikók, majd állandó áruboltok, gunyhók környeznek; a magány pusztája észrevétlenül népesedik, s jól megmivelt, virágzó, regényes vidékké válik, mely körül minden felől majorságok, falvak, városok emelkednek. A lakosság a központban templomot és iskolát talál; templomot, melyben az istenitisztelet fénynyel és buzgósággal végez-

tetik, hangzik az Isten igéje, a szentségek kiszolgáltatnak; — és iskolát, melyben gyermekeik oktatást nyernek. A szerzetesek telepítvényeiket hiresebbé s keresettebbé teendők, szent ereklyéket és emlékeket gyűjtenek, azokat templomjokban oltárok felett és alatt elhelyezik, az oltárokat faragványokkal, oszlopokkal, szobrokkal, képekkel díszítik fel, s ekként zárdáikat a művészet, szépízlés, költői ihlet mintegy csarnokaivá varázsolják; melyekben a nélkülözéseknek kitett művész örömet megvonul, s olykor-olykor egy-egy, később világhíressé lett remeket hágy hátra, csendes menedékhelyének emlékét mintegy megörökítendő. Az iskola, istenitisztelet szükségképen olvasásra, könyvekkeli foglalkozásra utal; a belölők imádkozó és tanuló szerzetesek ezek becsét csakhamar felismerik, a gyűjtéshez s leíráshoz fognak; a könyvekkel ismereteik is szaporodnak, a könyvtárak székhelyein tudósok és írók képződnek, kik a kor minden kérdéseiben tárgyalólag részt vesznek, s különösen koruk és helyi családjuk viszonyosságait feljegyzik, naplóokban s a történetíróra oly fontos és vonzó krónikákban örökítik. A más családbeli társaikkal való vetélkedés még fokozza a tudományok- és ismeretekbeni előhaladás természetes ösztönét; ujonczaikat nagyobb kiképzés végett a kor híressé lett iskoláiba, egyetemeibe küldik, s majd maguk nyitnak székhelyükön ily tudós iskolát, majd kiképzett tagjaik számára szereznek a már másutt virágzóokban egyes tanszékeket, egyiránt hatván ki e szerint úgy a természet, mint az ember, úgy az anyag, miként a szellem művelődésére.

Minden fájdalmunk mellett tehát, melyet az ősi intézetek hanyatlása felett érziünk, csak áldanunk kell a gondviselést, mely a romlottságtóli iszonyt keblünkbe oltá, s az erkölcsi érzületet készíteté, hogy jobbitás céljából új szerzetes intézetekről gondoskodják; melyek a művelődést nemcsak folytatták, hanem mindinkább tovább és tovább el- és kiterjesztették; midőn pedig a mutatkozó korszükségek szerint még egyes külön célok tüzetes betöltése, például betegek, öregek, szegények ápolása, utazók védelme, foglyok megváltása, kisdedek tanítása, nyilvános oktatás,

missiók, elítéltek és megesett vagy fajtalan életű személyek megtérítése, a kereszténységnek a hitetlenek berohanásai elleni védelmezése, stb. végett keletkeztek, egy részről a ker. jótékonyság azon rendszerét hozták létre, melyhez a jelen előhaladt korszak vajmi kevéssel járult; más részről pedig a lovágiasság azon szellemét fejtették ki, mely a becsületet az életnek mindig eleibe tévé, s az erőt a gyöngének védelmére éppen ezen becsület sérthetetlen szentsége alatt kötelezte.

Már hogy sz. Norbert korában mind a javítás szükségét élénken érezték, mind pedig egyéb társadalmi oly szükségök is mutatkoztak, melyek kielégítést, illetőleg orvoslást követeltek, ha erről a történeti adatok nem tanuskodnának is, maga azon tény elég világosan szólna: hogy éppen az ő kora volt a legtermékenyebb új szerzetes intézmények létrehozásában, melyek sorában az általa létrehozott prémontréin kívül, szabad legyen csak a cisterciákat, carmelitákat, carthausiakat, trinitariusokat, sz.-ferenczieket, sz.-domonkosiakat ¹⁾ saháromlovagrendet, a johannitákat, templariusokat és a német rendvitézeket, mint kitünőbbeket kiemelnünk.

Mi a Norbert korában mutatkozott ama másik történeti jelenséget illeti, mely az Europa területén még fenlevő pogány maradványok megtérítésére irányzott tevékenységben nyilvánult, — előre kell bocsátanunk: hogy ez időtájbán Europa összes népei már felvették volt a keresztény hitet, miszerint a hitapostoloknak már nem a térítés maga, mint inkább annak megállapítása, megszilárdítása volt nehéz és feláldozásteljes feladatuk, főleg azon nemzeteknél, melyek mint a scandinav népek (dánok, svédek és normannok), a szláv népek (horvátok, szerbek, karanthánok, morvák, csehek, lengyelek, ruthenek, bolgárok, oroszok, wendek) és magyarok csupán a közelmúltban (a 10-ik és 11-ik században) vették fel a keresztény hitet. A pogány

¹⁾ Lásd a II, jegyz.

emlékek, hagyományok, hitregék és szokások iránti kegyelet, vonzalom és hajlam a keresztség felvétele után is még sokáig tartotta fel magát, s idő kellett hozzá, míg a törvények oltalma alatt működő papságnak sikerült a kereszténység szellemével annyira áthatni ezen nemzeteket, hogy a pogányságba való visszaesés már erkölcsileg is lehetetlenné vált.

Az európai népek ezen már keresztény családjában sz. Norbert idején még a szláv népek egy törzse, az éjszaki Németország tájait elfoglalva tartott wendek s más éjszaki rokonaik képeztek kivételt; mert habár I. Henrik és I. Otto német császárok által legyőzettek, s ennek folytán megtérítésök céljából tartományaikban több püspöki székek (a havelbergi 946-ban, a bradenburgi 949-ben, a meiszeni 955-ben; továbbá a merseburgi, zeitzi és oldenburgi (a mely utóbbiak közül Zeitz 1029-ben Naumburgba, Oldenburg 1164-ben Lübeckbe tétetett át) alapítottak, s a hamburgi alá helyezett Oldenburg kivételével mind a 968 körül alapított magdeburgi érsekség, mint metropolitikus szék alá rendeltettek is ¹⁾: mégis, mihelyest csak idejét és alkalmát látták, a német uralmat s vele a keresztény hitet lerázhatni, ezt felhasználni, a keresztény papokat legyilkolni, a templomokat elpusztítani, s Németország tartományaiba, nevezetesen Szászországba, Thuringia- és Francóniába öldökölve és pusztítva berontani el nem mulasztották. Világos példája ennek ker. apostoluk és nagy jótevőjük, Gottschalknak szomorú esete. A wend népek e tájakon külön fejedelmek alatt álló több törzsre voltak felosztva: a szorbok az Elba és Saal, a lausitzok vagy wilzok az Elba és Odera közti, az obotriták a mecklenburgi tájt tarták elfoglalva. ²⁾ Az obotriták és lausitzok 983. táján Mistewoi fejedelem alatt fellázadtak, a templomokat lerontották, a papokat vagy

¹⁾ Ennek volt alárendelve a 966-ban Mieczysław és neje Dombrowska által alapított poseni püspökség is, világos czélzatossággal a német befolyásnak e tájakon erkölcsi uton is szükségesnek talált szilárdítása- és terjesztésére.

²⁾ Ősi vallásukról l. az I. jegyz.

megölték vagy elkergették, s így a keresztény hitet ismét odahagyták. G o t t s c h a l k, M i s t e w o i n a k unokája, belátva a veszedelmet, mely a ker. hit elleni ezen támadások miatt nemzetét elébb-utóbb érni fogja, igyekezetét oda fordította, hogy a ker. hitet köztük visszaállítsa, mi végből köztök a mecklenburgi és ratzeburgi, az oldenburgival együtt a hamburgi érsekségnek alárendelt püspöki székeket alapítá, s oly sikeresen működött, hogy a hitegység aegise alatt a wend nemzet összes törzseit és birtokait politikailag is egyetlen nagy és hatalmas országgá egyesítette 1047-ben. Azonban 19 évre rá, midőn már minden megszilárdultnak, s az ország jövője biztosítottnak látszott, fanatikus lázadás tört ki, melyben G o t t s c h a l k 60 áldozó pap társaságában vértanui halált szenvedett, J á n o s mecklenburgi püspök pedig elfogatván, R e t h r á b a n R a d a g a s t ősi istenség oltáránál mintegy engesztelő áldozatként felkonczoltatott. A keresztények üldözése egész Hamburg- és Schleswigig terjedt.

A már kereszténynyé lett népek jól tudták, ugy maguk mint más idegen népek példájából, hogy a mely nép a keresztény hitet felvette, az — ugy szolván — a polgarosult népek sorába lépett, a kalandor, rablás- és pusztitással járó kitörésekkel lassankint felhagyott, falvak- és városokban temploma és tűzhelyei körül telepedett, fölmeveléshez látott, gyermekeit nevelte, iskolákat és tanintézeteket állított, szóval a b é k e m a l a s z t j a i i r á n t f o g é k o n y n y á l l o n. Sz. N o r b e r t idején a normannok és és magyarok kalandjai és pusztításai még friss emlékezetben voltak, s így igen természetes volt, hogy a szomszéd ker. népek és fejedelmeik, kik tőlük annyit szenvedtek, s kiktől a rajtok ismételve vett győzelem után is még mindig rettegtek, egész készséggel istápolták a hittérítők buzgóságát, kik vértanuságra is készen, megtérítésökre vállalkoztak. Egyelőre az apostoli férfiak önvállalkozási szellemből minden egyéb támasz nélkül, kivéve hogy a legtöbb esetben a pápák ajánló leveleivel láttattak el az illető népek fejedelmeihez ¹⁾, hatottak be ezek országába s hirdették a ker.

¹⁾ L. a III. jegyz.

hitet. Így indult el sz. Ágoston Angliába, sz. Bonifác Németországba, sz. Anshar a scandinávokhoz, Piligrin passau-i püspök hazánkba, s később a tatárok beütésekor a sz.-ferencziek ezen kóbor népcsalád körébe. Az első kísérletet nem mindig követte az ohajtott siker, a buzgó apostolok többnyire vértanui halált szenvedtek; de a kísérlet ismételtetvén (mert az előd kegyetlen sorsa távol hogy elrémitette volna a hitbajnokokat, inkább vállalkozásra éleszté), a pogány valláshozzi fanatikus ragaszkodást annyira mennyire megrendítette, egyes követőkre és pártfogókra is talált, kiknek segítségével az utód, elődje munkáját mindig több és több eredménnyel tovább folytathatta. A normannok közt még vérengző küzdelemben állott a csirázni kezdő kereszténység az ősi pogánysággal. H o k o norvég fejedelemnek, ki a nép gyülekezetében a keresztség felvételét javaslatba hozta, a nép még mindig azt válaszolta: „hogy az új Isten sem viseltethetik hozzá bizalommal, midőn látja, hogy a régi isteneket oly könnyen elhagyja.“ S mégis, midőn majdnem egy századdal előbb (861-ben) Island a normannok által felfedeztetett, éppen a még csak térítés alatt levő, nagyobb részt pogány Norvégia volt az, melyből már is hittérítők jelentek meg e szigeten, s 1000-ik év táján, midőn e sziget a lakosság ünnepélyes gyülekezetében a keresztény hitet felvette, úgy találjuk, hogy innen már Grönlandot is megtérítették volt. Az európaiak nem kevésbé bámultak, midőn e tájt felfedezvén, benne ker. templomok s kolostorok nyomaira találtak, melyek fenállását H a n i Miklós normann gályakapitány már 1280-ban jelentette. ¹⁾

Ezen térítési kezdeményezések támogatásul történt, hogy a szomszéd ker. fejedelmek közel a határokhoz, de még saját területökön püspökségeket és kolostorokat alapítottak, részint hogy az ifjú ker. ültetvények innen mindig új ápolókkal láttassanak el, részint pedig, mert a határokon elkerülhetlen lévén az érintkezés, a szomszéd po-

¹⁾ Grosses und vollst. Geographisch- und Kritisches Lexicon Bruzen la Martiniére után németül Lipcsében, 1746. V. Rész. Grönland.

gány népek fiainak alkalom nyujtassék a ker. isteni tisztelet s jótekonny intézeteik megismerésére. Ez okból tervezé már Nagy-Károly a hamburgi püspökséget. Országának egyik tengerpartjáról látva a normannok repülő gályáit, megdöbbsent, s a magához intézett azon kérdésből: hogy ha ezen nép ezt még az ő életében meríteni, mire nem bátorodhatik az fel, ha őt egyszer az Isten az életből kiszólitotta? a veszélynek sejtelve, s ebből e nép megtérítésének gondolata villant fel lelkében, s a hamburgi érsekség létre jött. Ugyanily czélból alapíták később a német császárságban utódai a magdeburgi érsekséget is, s terjesztették ki innen a premontreri rendi alapítványok, mint megannyi hitvátrak azon láncolatát, mely a wend népnyakasságát lassankint megtörte, s a ker. térítői tevékenységet egész Rigáig kiterjesztette.

J e g y z e t e k a II. §-h o z.

I. A szláv népek mythológiája nem hasonlitható ugyan sem a görögök, sem a scandinav népekéihez: mindamellett elég gazdag és érdekes, hogy a tudósok és összehasonlító nyelvészet figyelmét magára vonja. A szláv népek mythicus költeményeit legjobban állította össze Hanusch „Die Wissenschaft des slavischen Mythos im weitesten, den altpreussisch-lithauischen Mythos umfassenden Sinne“ czimű munkájában. Szerinte a szláv népek az istenséget illető felfogásaikban szintén dualismusnak hódoltak, s jó és rossz istenben, a jó és rossz egymással örök harczban lévő kufejében hittek; a jó istenséget fehér istennek (Bielobog), a rosszat feketének (Cernibog) nevezték el. E hiedelemben tehát a régi persa és parthus népekkel, különösen a magyar néppel is osztoztak. Hittek azonkívül Perun-ban, vagyis a villám és mennykő istenében, mely hiedelmök a görög Jupiterrel e szerint rokonságban állott. Ezen istenségnek emlékét a szláv népeknél számos, kivált átkozódási mondat napjainkig fentartja. Schiwa és Lado, az egyik az élet, a másik a szépség és szerelem istennője volt. Radegast (a vendégszeretet istene) tiszteltetett Rhetrában, a háromfejű Triglatt Stet-

tinben, a négy fejű Swantenit Anconában. A jog istenének, Prawo-nak hétfő volt a heti napja. Hittek jó és rossz lelkekben, s isteneiknek emberáldozattal is hódoltak. Az ind szokás, hogy a feleség férje holttemével megégettessék, nálok is divatozott. Mythológiájok ezen rövid vázlata is eléggé mutatja, hogy a szláv népek számos, különösen ásiabeli népekkel sokféle érintkezésben állhattak.

II. A szent-ferencziek és domonkosiak, mint kolduló szerzetesek, a többi szerzetektől abban különböztek: hogy míg ezek a szegénység fogadalmát csupán az egyénre terjesztették ki, a szerzetet magát mint testületet pedig birtok-képességgel ruházták föl, azalatt a szent-ferencziek és domonkosiak a szerzetet testületileg is a szegénység alá foglalták, azt akarván: hogy kizárólag a hivek esetleges szeretet-adományaiból, vagyis alamizsnából éljenek. Innen a „kolduló” elnevezés. A szentbenedekiek után s a jezsuiták előtt kétségkívül ezen két rend volt az európai ker. társadalomra legtöbb befolyással, míg népszerűségben, melyet a szentferencziek maig megtartottak, mindakettőt felülmúlták. A domonkosiaknak a vérengzésre fajult inquisitio később sokat ártott a közvéleményben. Különben ez utóbbiaknak köszöni a középkori társadalom legnagyobb lángelméjét, a quinoi sz. Tamásban. Bonaventura és a scót Duns a ferencziek dicsőségei. Mindakét rend merész missioi vállalkozások által is tün-tette ki magát.

III. Említettük, hogy a pápák a pogány népek közé ezek megtérítésének megkísérlése végett induló missionariusoknak ajánló leveleket szoktak volt adni. Ezen ajánló leveleket megvizsgálva úgy találtuk, hogy ezek kiállításában a pápák habár kizárólag krisztus-helyettesi minőségben, mint az egész emberiség általa rendelt pásztoraik, de mégis a nemzetközi azon jog szempontjából indultak ki, mely szerint az idegen fejedelmek és népek küldöttjeinek személye még a barbároknál is sérthetetlen volt. E tény is bizonyítja, hogy a pápák mint a keresztény népek fejedelmi főnökei voltak már ekkor ismeretesek az egész világon. Ezen ajánló levelek olvasása rendkívül érdekes. S ez okból helyén találjuk ezek közül azt, melylyel IV. Incze pápa 1245-ben a ferenczieket a hazánkat elpusztító tatárokhoz küldé, e helyen majdnem egész terjedelmében közleni. Nevezetes az, nemcsak

azért, mert az akkori idők bölesészeti s theologiai eruditióját épen nem csekélylendő mértékben tünteti fel, hanem még inkább azon okból, hogy tekintve a fogalmak és előadás böleseleti magasztosságát, miként tehették fel a pápák, hogy az azokban foglalt legfellelengzőbb s ugyanekként előadott tant ezen tudatlan vad népek meg fogják érteni. Az ajánló levelet kiadta Theiner a „*Monumenta Historica Hungariae*“ czimű oklevél-gyűjteményben ¹⁾, s következőleg hangzik: „*Dei patris benignitas humani generis casum, quod primi hominis culpa corruerat, ineffabili respiciens pietate, ac illum, quem diabolica prostrarat invidia suggestione dolosa, volens ex caritate nimia misericorditer reparare, filium suum Unigenitum consubstantiallem sibi de coeli excelso solio misit ad infimum mundi solum, qui praelectae virginis utero Sancti Spiritus operatione conceptus, et ibi veste carnis humanae indutus, indeque postmodum clausa maternae porta virginitatis egressus, cunctis visibilem se ostendit. Humana enim natura, cum esset rationalis, erat aeterna veritate, tamquam optimo suo cibo pascenda, sed poena peccati mortalibus detenta vinculis ad hoc est diminutionis redacta, ut per conjecturas rerum visibilium ad intelligenda invisibilia niteretur. Cibus (igitur) rationalis creaturae ipsius conditor factus est visibilis habitu nostro, non suae commutatione naturae, ut visibilia sectantes ad se invisibilem, factus visibilis revocaret, salubribus hominem institutis informans, viamque vitae ipsis perfecte, indice doctrina demonstrans, dignatus est post sacrae conversationis exempla et evangelicae instructionis eloquia sub dirae crucis supplicio mortem pati, ut poenali vitae praesentis fine poenam mortis perpetuae, quam protoplasti posteritas ipsius incurrerat transgressione, finiret, et de amaro mortis suae calice temporalis hauriret homo vitae dulcedinem sempiternae. Mediatorem namque inter nos et Deum, et mortalitatem oportuit habere transeuntem et beatitudinem permanentem, ut per id, quod transit, congrueret morituris, et ad id, quod permanet, ex mortuis nos transferret. Pro humani ergo redemptione generis se hostiam exhibens, illud, suae salutis hoste prostrato, de opprobrio servitutis eripuit ad gloriam liberta-*

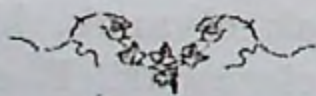
¹⁾ I. köt. 198 l.

tis, supernae sibi patriae ostium reserando; et demum resurgens a mortuis, ac coelum ascendens vicarium sibi reliquit in terris," etc. Ő tehát, a pápa, IV. Inceze, mint amaz isteni közbenjáró helyettese hozzájuk (a tatárokhöz) küldi portugalliai Lőrinczet és testvéreit, hogy őket Krisztus tanáról bővebben hallgassák meg; küldi pedig épen ezeket, mert olyanoknak találja, kik e küldetésre tudományuk-, erkölcsük- s ügyességöknél fogva legalkalmasabbak, más egyházi praelatusokat és egyéb hatalmasokat kész levén hozzájuk küldeni, ha tudná, hogy ezek nekik kedvesebbek lesznek, és tőlök több sikert lehetne remélni. Kivánja egyuttal, hogy ugyanezen testvéreket „pro divina et nostra reverentia imo potius nos in ipsis" jól fogadják, velök becsületesen bánjanak, őket szabad visszajöhetési conductussal ellássák, stb. Egy más, ugyanazon tatár népek egyeteméhez intézett küldöttsége által felhivja emezeket: adnák okát, mi inditá őket arra, hogy a népeket kiirtsák, és tudósítsák, mit szándékoznak tenni jövőendőben, stb. Már a mi az idézett ajánlólevélben oly bámulatos rövidséggel, oly szabatosan, oly kimerítőleg előadott keresztény alaphittanokat illeti: nincs benne kétség, részünkről meg vagyunk róla győződve, hogy azok amaz ásiái népeknek, melyek a keleti ind, chinai, tibeti hitrege-költészetben jártasak voltak, nem voltak épen érthetetlenek. Ők, kik a keleti doctrinákat az istenség sokféle transformatiojáról, a jó és rossz szellemekről, a bűn által okozott testi és lelki romlásról, a vezeklés, bűnbánat és önsanyargatás által elérhető tökélyről, a bűnöknek ártatlanok önfeláldozása s szenvedése által történhető megváltásáról stb. ismerték, ezen előadást csak is világosnak találhatták, s alkalmat vehettek a keresztény tannak ezen eltorzított tanokkal összehasonlítása folytán amannak magasb becse s igazsága felől meggyőződni. Huc hires franczia missionarius, ki nem oly igen régen ismételve bejárta Chinát és Tibetet, emliti a chinai szokást, mely szerint meg van engedve, hogy halálra ítélt bűnös felfogadhat mást, ki helyette a halálos büntetést kiállja. S valóban mindig találkoznak olyanok, kik szegény családjuk tekintetéből erre magukat elszánják. E szokás alapja nem lehet más, mint azon felsőbb hiedelem: hogy a bűn substitutio által adott elégtétel útján megváltható, s az emberiség is az ő megváltását, bűneink bocsánatját, az isteni igazság megengesztelését csak is

ezen az uton érheti el, ha csak az nincs az Isten szándokában, hogy az egész bűnös nemzet egyetemesen kiírta.

A IV. Incze által a tatár népekhez igazított s fennebb említett 2-ik küldöttséget illetőleg, Petrus Matthaei sz. Lajos francia király viselt dolgainak írója azt jegyzette fel: hogy IV. Incze ezen küldöttséggel a domonkosiakat bizta meg, kik Bathu khánhoz érkezvén, a pápa nevében azon kérdést intézték hozzá: mily vallásu legyen, és mi okból indit hadat a keresztények ellen? Kiknek Bathu azt válaszolá: hogy ő keresztény, mit ha a pápa nem találna elhinni, mondanák meg neki a küldérek: jöjjön maga, s győződjék meg személyesen. A küldérek sürgetvén: ha tehát keresztény, miért kegyetlenkedik annyira, minden mértéket meghaladólag, a keresztényeken, miután Krisztus első parancsolatjában a felebaráti szeretetet és emberséget hagyta meg követőinek? Bathu válaszolá: „Őseinek és neki Istentől van meghagyva, hogy a bűnös emberekön válogatás nélkül bármelly valláson vagy felekezeten legyenek, bosszút álljanak.“¹⁾ Ugyanazon mystikus indok, melyre a Bathu előtt mintegy nyolcz századdal Rómára tört barbar fejedelmek, mint Genseric s Atilla, szintén hivatkoztak. Ugy látszik, hogy a római hatalom ellenségei egykor ezen ó-testamentomi doctrinával fanatizálták kelet barbár népeit, hogy önbizalmat s bátorságot keltsenek bennök, midőn ősi fészkeikből kimozdulva nyugotnak indultak, Rómát s birodalmát elpusztítandók. Isten, úgy mond, kezetekbe adta őt, a fertelmes Babylont, mely a népek vérét szitta, ... gonoszságainak mértéke megtelt, ... ne féljete, ti vagytok az Isten ostora az ő megfenyítésére. E hagyomány az említettek szerint életben volt tehát még Bathu khán idejében, átment a törökökre is, kik azt általán minden keresztény népre alkalmazták.

¹⁾ Sigis. Ferrarius, De rebus Ung. Provinciae ord. praed. V i e n n a e, 1637. p. 54—5.

III.

Szerzetes kanonokok ¹⁾.

Az egyház nagy doctora, sz. Á g o s t o n, hyppoi püspök, miután Milánóban megkeresztelkedve, hazájába Afrikába visszatért, születéshelyén, T a g a s t a kisded numidiai városban, hol egykor első ifjúságában grammatica tanára volt, vonult meg; s eladván minden örökségét, s értékét a szegények közt elosztván, néhány tanítványai- s követőivel atyjának már eladott egyik földbirtokán magányba zárkózott, hol az egyptomi s más, az „e g y h á z erkölcséről“ írt jeles munkájában oly igen magasztalt remetek példájára, a világtól távol, elmélkedésben, tanulásban, önsanyargatásban és jócselekedetek mívelésében valódi szerzetesként majdnem egész három évet töltött ¹⁾. Később 391-ben a hyppoi püspöki egyház áldozárává szenteltetvén fel, hogy ezen egyháznak, eme minőségében szolgálatjában maradhasson, a kolostori életet azonban mégis folytathassa, Valér akkori hyppoi püspöktől egy, a templomhoz közel fekvő kertet kapott ajándékba, melyben kolostorát a tagastainak példájára felállította. A l y p i u s, E v o d i u s, S e v e r u s, kik vele közelebbi istenes lelkirokonságban álltak, mesteröket Tagastából ide is követték. Hihetőleg többi tagastai társai is úgy, hogy ezen telep ez alkalommal abbahagyatnék. Hyppoi kolostorában találjuk életiróját, P o s s i d o n i u s t is. E kolostorban az egyházi élet minden irányban nagy kifejlődést

¹⁾ Canonici Regulares.

²⁾ P o s s i d o n i u s, in Vita s. Aug. c. III. Vö. Vita S. Aug. ex ejus potissimum scriptis concinnata, Edit. Migne, Patrol. tom. XXXII. Oper. S. Aug. t. I. l. I. c. VII. it. l. III. c. II.

nyert; benne számos, tudomány- és életszentségről híres férfiak nyertek kiképezést. Tagjai közül tizen különböző püspöki székekre emeltettek, s az intézetnek hírét nemcsak messze terjesztették el, hanem azt nyert megyéikbe is átültették. Ezek példáját követték mások, s sz. Ágoston ezen intézménye az akkor ismert nyugati ker. világ majdnem minden tartományában, különösen Olaszországban és Galliában csakhamar nagy elterjedést nyert ¹⁾. Később történt, hogy egyes, életszentségről s tudományról elhiresedett remetékhez többen csatlakozva, remete-társaságot kezdtetek képezni. Ezek, hogy valami családi életrenddel birjanak, sz. Ágoston kolostori szabályát hozták be. Így keletkeztek az ágostoni remete-szerzetesek, kiknek nyugaton létező különféle gyülekezeteit kilencz századdal később IV. Incze pápa egyetlen rend-gyülekezetbe, sz. Ágoston szabálya alatt ugyan, de a h á r m a s f o g a d a l o m tüzetes behozása mellett foglalta össze; nem akarván többé, hogy a mint magát 1244-ben jan. 17-éről e tárgyban kiadott bullájában kifejezé, pásztor nélkül maradjanak, s vezető nélkül a nyájak nyomain idestova tévelyegjenek ²⁾.

Midőn sz. Ágoston 396-ban hyppoi püspökké lett, belátta, hogy ezen állásában az étellel és társadalommal gyakoribb érintkezésbe kell jönnie, s így kolostorában a házi rend és csend megzavarása nélkül maradnia alig lehetne. Hogy mégis a kolostori közös életet egészen ne nélkülözze, de papjainak java tekintetéből is elhatározta, hogy az egyházához tartozó papi személyzet, az áldozárok, diaconok és aldiaconok a püspöki lakban vele együtt egy fedél alatt lakjanak, s élelemmel és ruházattal a közösből láttassanak el. Ez életrend behozatalánál szeme előtt lebegett az első keresztények példája Jeruzsalembe, kik az „A p o s t o l o k c s e l e k e d e t e i“ tanusága szerint minden tulajdonról szabad akaratból lemondottak, s minden vagyonukat eladva s értékét az apostolok lábaihoz téve, velök együtt az így összehozott közös adományból éltek. A

¹⁾ Possidonius, u. o. c. V. — Vita ex scrip. conc. l. III. c. IV. et. V.

²⁾ Helgot, III. köt. III. rész. II. s köv. fej.

közös élet szabálya tehát elvben itt is az volt, a mi az általa alapított kolostorban, tudnillik a tulajdonról való lemondás és közös ellátás. Csupán a házi rend különbözött, mint ezt a bizonyos kötelmek betöltésével járó papi foglalkozás természete megkívánta. A sz. püspököt ezen életrend behozatalában több más püspöktársai is utánozták, s papjaikat az általa saját lakában felállított szabály szerint közös életmódra szorították ¹⁾).

Kezdetben a püspökségek úgy templomi mint személyzeti szükségletei a hivek önkényes adományai-, és a belépett papok hozományaiból elégítették ki. Később ezen szükségletek fedezésére a ker. fejedelmek és nagyok által állandó birtokok és alapítványok jelöltettek ki; a püspöki javak a templomok és szolgáló papok javaitól elkülönöztettek, s a püspöki székhelyen szolgáló papok gyülekezete helyébe káptalanok léptek. S e káptalanok tagjainak lón aztán kizárólagos tulajdona a „kanonok” elnevezés, a görög szótól „kanon” szabály, mintegy az egyházi szabályok szerint élők; habár a görög szó lajstromot, név- és tárgyjegyzéket, és azon mértéket is jelenti, mely a közösből kinek-kinek járadékul volt megállapítva; miszerint kanonokoknak azok is hivattathattak, kik valamely püspöki székhelyen szolgálati jegyzékébe (anyakönyvébe) voltak bevezetve, s járadékaikat megszabott mértékben (portio canonica) a közösből nyerték.

A sz. Ágoston által behozott papi közös élet példája számos utánzókra talált ugyan; azt azonban akár egyetemesen behozni, akár állandóan fentartani, az intézmény minden ajánlatossága s czélszerűsége mellett sem sikerült. Nevezetesen a káptalanok tagjait, a szorosán vett kanonokokat ohajtották volna több püspökök, zsinatok és pápák ily közös életre, ha mindjárt engedékenyebb szabályok alatt, szorítani; s habár sz. Chrodegang metzi püspöknek a közös életelvre fektetett eme reformot sikerült is káptalanában 760. táján behoznia: daczára annak, hogy ezen intézkedés fogantatását az ajtatosnak nevezett

¹⁾ Possidonus, c. XXV. Vita ex scrip. l. IV. c. II.

Lajos császár az aacheni zsinaton 816-ban, II. Miklós pápa pedig a romaiban 1059-ben, részökről is sürgették: a példa még sem vált általános-állandóvá; sőt miután már 873-ban Günther kölni érsek a székesegyház birtokait a kanonokok közt felosztotta, s az osztály szerint minden egyesnek külön birtokrészt, mintegy javadalmat jelölt ki: a székes káptalanok eljöttek hívék az időt, hogy a közös élet szabálya alól magukat egyszer-mindenkorra felszabadítsák. Kik a közös életmódot sz. Ágoston példájával sürgették, elfelejtették, hogy a sz. püspök papjaival maga is együtt lakott, velök ugyanazon asztalnál étkezett, ugyanazon anyagból készült papi ruhát viselt, s személyére csak úgy mint ők semmi elkülönített vagyontulajdonnal nem birt.

A közös élet terhét ekként lerázó, s épen azért „világi“-aknak elnevezett kanonokok ellenében, a buzgó egyházi férfiak sokáig nem szüntek meg egyesítőtörekvéseik érvényesítésén fáradozni; a küzdelem folyt épen azon módon, mint az a szerzetes rendeknél történik, midőn hanyatlóban levén reformatorok támadnak, s szabály szerint reformált testületeket hoznak létre. És az ennek folytán a szabályos közös életrendet megtartó vagy elfogadó kanonokok, hogy ama „világi“-aktól megkülönböztessenek, „szerzetes (regularis) kanonokok“-nak lőnek elnevezve; s majd szent Ágoston, majd sz. Benedek, majd sz. Chrodégang, emezek s az egyház rendeleteiből, szentatyák műveiből stb. összeállított szabályához, helyenkint némi módosítás- és megtoldásokkal tartották magukat; míg nem II. Ince pápa az 1139-ben tartott laterani zsinaton megparancsolta, hogy valamennyi kanonoki testületek jövődőre sz. Ágoston szabályát fogadják el¹⁾. Több alapítók és gyülekezetek ezen szabályt a hármas fogadalom ünnepélyes letételével (professio religiosa solemnis) összekötvén, az eredetileg csupán egyházi gyülekezetet szorosan vett szerzetesrendi intézménynyé szerencsésen képezték ki; kiknek is szabályszerű példás életmodjuk

¹⁾ Helyot, II. köt. II. r. 2-ik fej.

annyi elismeréssel találkozott, hogy pápák, fejedelmek és egyéb nagyok vetélkedtek a számukra szánt kolostorok felállításában. Püspökök sem hiányoztak, kik, midőn ezt tehették, székeskáptalanjokat örömetst ily szabályszerű kanonokok testiületének engedték át ¹⁾).

J e g y z e t e k a 3-i k §-h o z.

I. Nyugaton voltaképen csak két szerzetesrendi szabály volt ismeretes, ugymint: a sz. Á g o s t o n é és sz. B e n e d e k é. Amaz k a n o n o k i (apostoli, egyházi), emez pedig s z e r z e t e s szabálynak tartatott. Innen fejtendő meg a rendelet értelme: hogy minden papnak vagy k a n o n o k n a k, vagy s z e r z e t e s n e k kell lennie; azaz egyik vagy másik szabály szerint élnie ¹⁾. Többiben sz. Ágoston nem irt valamely a szó szoros értelmében vett szerzetesrendi szabályt, hanem igenis irt erkölcstani intelmeket és tanácsokat, melyekhez kell különbség nélkül tartaniok magukat mindazoknak, kik közös kolostori életet élnek. Ily intelmeket és tanácsokat tartalmaz különösen azon levele, melyet a zárdaszűzekhez intézett, s műveinek a benecék által eszközölt kiadásában 211 (különben 109.) sz. a. fordul elő; ilyenek találtnak a „D e v i t a e t m o r i b u s c l e r i c o r u m,“ „D e m o r i b u s E c c l e s i a e“ czimű munkáiban is. Ez intelmek és tanácsok később összefoglaltatván és rendeztetvén, képezik azon, különben sokféleképen módosított és megtoldott rendszabályt, mely maig mint sz. Ágoston szabálya ismeretes. Ez levén ezen szabálynak az eredete, könnyű okát adni annak, miért történt, hogy ámbár sz. Ágoston sz. Benedeket megelőzte, s tekintélye is nagyobb az egyházban mint emezé, mégis nem őt, hanem sz B e n e d e k e t tartják a történetírók a szerzetes intézmények patriarchájának nyugaton. Sz. Ágoston tudnillik alapított igenis egyes kolostorokat, melyekben a magány, a világtól elzárkozott életnek baráti egy lelki családot képezve, együtt ugyanazon házi rend s életszabály alatt

¹⁾ L. I. II. III. jegyz.

²⁾ Cap. Carol. M. ad an. 799. n. 2. Cap. Aquisg. an. 817. Praep. C. n. 8. Migne Patr. t. 97.

szolgáltak Istennek, mivelték lelki üdvösségüket, de szoros értelemben vett szerzetes rendet nem alapított. — Mindakét szabályt, melynek minden későbbi szabályok csak megannyi módosításai valának, olvashatni Holstein Lukács a mily terjedelmes és tartalmas, ép oly tudós munkájában: „Codex Regularum monasticarum et Canoniarum,” I. köt. 112—135. 1. és 348—352 1. ¹⁾. — Valamennyi szerzetes szabály kellő megértésére, valamint a szerzetes életnek mélyebb felfogására kalauzul szolgálhat Martene Edmund: „Commentarius in Regulam S. Benedicti” czimű munkája, mely lélektani s emberismereti tekintetből minden vizsgálódó bölcseşt a legnagyobb mértékben képes érdekelni.

II. A „kanonok” elnevezés a nyugati egyházban a 6-ik század előtt nem fordul elő, s tulajdonittatott mindazon egyházi személyeknek, kik a székesegyház anyakönyvébe mint javadalmasok (Beneficiarii, Praebendati) voltak bevezetve, s megszabott illetekeiket (portio canonica) ezen egyház javadalmából huzzák. Később káptalanok behozatalával csupán ezeknek tagjai nevezettek kanonokoknak. A „szerzetes” és „világi” megkülönböztetés Chrodegang említett intézkedése után jött divatba.

III. Bármennyire ágaztak legyen is el idők folytával a szerzetes családok, s módosíták azon eredeti (ágostoni és benedeki) szabályt, mely alá szegődtek: az összehangzást valamennyi ezen szabály közt biztosítja az alap, mely mindannyival közös, tudnillik az evangeliumi tanácsok, melyek követését, a közönségesnél magasb, s épenazért mindenkre nézve nem is kötelező ker. tökélynek elérése végett, szabadon fogadják meg. Innen van, hogy a különféle szerzetes szabályok első összegyűjtője, sz. Benedek anianei apát a IX. században ezen gyűjteményt „Concordia Regularum”-nak czimezte el.

¹⁾ Sz. Vazulét l. u. o. 65—108. 1. Chrodegangét: II. köt. 93--122 1. Sz. Ágoston azon szabálya, melyet a premontréiek tartanak, V. köt. 330. s köv. 1.

IV.

A premontrei rend eredete.

A premontrei kiváltságos kanonoki rend alapítója, sz. Norbert. született Xanten, az egykori Cleve, most Poroszország westphaliai birtokaihoz tartozó hercegség városában 1085. körül. Atyja geneppei gróf Heribert, anyja Hedvig, a lotharingiai házból. Aldiakonná Fridrik kölni érsek által felszenteltetvén, szülővárosának egyházában kanonoki állomást nyert. Születésének fénye, jeles tulajdonai s tudománya okozták, hogy Fridrik őt érseki udvarába magához vette, s később a xantenin felül még kölni kanonoki állomással is megadományozta. Az érseki udvari szolgálatból V. Henrik császár udvarába hivatott meg, hol a császár kegyét csakhamar megnyervén, császári alamizsnássá és palotakáplánná neveztetett ki. Az egyházi méltóságbai beigtatás (investitura) iránt VII. Gergely pápa alatt keletkezett nagyszerű vitály ekkor még nem volt befejezve. V. Henrik, atyja nyomdokait követve, Olaszországba rontott, s Romában 1111-ben II. Pascal pápát a bibornokokkal tömlöczre vetette, melyből azonban a felkelt romaiak által csakhamar kiszabadított. Ez alkalommal Norbert is kíséretében volt a császárnak, s a szomoru látvány által lelkében mélyen meg volt indulva. Hermann a tournays Konrád az urspergi krónikák szerzői előadják, hogy Pascalt fogházában fölkeresve, s előtte térdreborulva, kért tőle bocsánatot, a miért mint a császár udvarához tartozó, akarattján és szándékán kívül, csupán a szolgálat kötelmeinél fogva ő is részese némileg ezen kegyetlenkedésnek. Történt pedig, hogy visszatérvén a császárral Németországba, a cambrayi

püspökség O d o püspök halála folytán üresedésbe jött, s Henrik a fiatal, tevékeny, tanult, tehetséges és kedves s lekötelező modoru udvaroncát, N o r b e r t e t szemelte ki utódjaul. Ez azonban a méltóságot nem fogadta el, elhallgatva vonakodásának okát, nehogy a császárt, kinek kegyeihez még mindig ragaszkodott, megsértse. Gyanitható tehát, hogy ekkori világias életmodora mellett sem feledé el, mivel tartozik az egyháznak, mely az egyházi méltóságoknak a Henrik által gyakorolt módoni adományozását s elfogadását szigoruan tiltá.

Midőn ekként az egyház és császári ura iránti kötelei közt habozva, amaszt megsérteni, emennek kegyeit akár szolgálati hűségből, akár számító nagyravágyásból elveszteni rettegve, magával küzdene, s érezné, hogy nincs elegendő lelki ereje, a világi pályán számára kínálkozó dicsőségről, fény-, hatalom- és örömekről lemondani, — történt egy napon, hogy fényesen felszerszámolt lovát előhozatva, s csupán egyetlen inasa kíséretében — s mint életirója H u g o megjegyzi — lelkében különféle légvárakkal elfoglalva, X a n t e n t ő l hat mérföldnyi távolságra fekvő F r e d e n vagy V r e d e n helység felé lovagolt ki. Volt pedig Xanten környékén két ily nevű helység; az egyikben két mérföldnyi távolságra a sz. Ágostonról czimzett remeteatyák birtak kolostorral; a másikban hat mérföldnyire nemes apácza-kisasszonyok a kanonoki rendből. Ide, ez utóbbiba tartott tehát N o r b e r t, nem annyira lelki haszon és épülés, mint inkább hiu időtöltés és társalgás végett. Utközben roppant zivatar lepi meg; sötét felhők villám- és mennydörgéssel borítják el a tájt. Megrettent inasa, ki a kilovaglás sajátképeni célját alkalmasint sejté, épen visszatérésre inti: Uram, hova, merre tartasz? Isten ellenzi szándékokodat, nehéz neked ellene küzdened, — midőn a felhőtengert ordító robajjal széthasító villámcsapásra a büszke lovag lovastul eszméletlenül a sárba dobatik. Egy óráig tartott emez állapotjából öntudatra ébredvén, inasa intő szavaira emlékezik, s szent Pál szavaival bensejében támadt kérdésére: Uram, mit akarsz, hogy tegyek? válaszát véli hallani annak, ki a szivben meg-megszólam-

lik, s a magányban a lélekkel társalog: szünj meg tenni rosszat, mivel a jót, keresd a békét és maradj meg abban.

Norbert Xantenba visszatérván, atyja házában zárkózik el, s visszatekintvén ifjusági pályájára, a hiun töltött napokra, elkövetett hibáira, s mindarra, mi által a világban eddigelé feltünni, örömeit magának biztosítani törekedett, — fájdalom és bánat szállotta meg keblét. Élt pedig akkor Westpháliában Conon másképp Kuno nevű sibourgi vagy sibeburgi apát, ki tudomány és életszentség hírében állott. Norbert ezen lelki állapotjában e férfihoz fordult, s vezetése alá adta magát. Mit e szerint benne az isteni malaszt kezdett, azt e férfi befolyása tökéletesen megérlelte, — Norbert azon eltökéléssel hagyta el az apátságot, hogy a világgal véglegesen szakít, s kizárólag Isten szolgálatjába szegődik. E tény emlékezetét az általa, testvére Heribert és mások segítségével alapított kolostor örökíti Fürstenbergben, egy Xantenhez közel álló hegyen.¹⁾ Történhetett ez 1115. táján.

Innen kezdve, miután elhatározása tökéletesen megszilárdult, lelki iránya gyors, soha többé fel nem tartóztatott fejlődésnek indult. Minden további halogatás nélkül előbbeni urát és még mindig megyés főpásztort, Fridrik kölni érseket kereste fel, esedezvén, hogy őt aldiakomból diákonná és presbyterré de ugyanazon-egy napon szentelné fel. Fridrik csudálkozott ugyan ezen, első pillanatra rögtönözöttnek látszott felbuzduláson; de a nagy változás láttára meggyőződván a megtérés őszinteségéről, nem késett kívánságának eleget tenni. Norbert a kitűzött napon udvarnokaitól kísérve legfényesebb, gyémánt és egyéb drága kövektől, arany és ezüستől ragyogó, de a reá vetett köpeny által eltakart világi ruhában jelent meg a templomban. Elérkezvén a szertartás órája, leveté a köpenyt: a ragyogó öltözék fénye által még kíváncsiabbá lett tömeg szemei megállapodnak a halvány és szenvedő, de nemes, érzés- és szelleműs tekintetű, magas eltökélést, nagy elszántságot mutató ifju alakon; ki miként a magát

¹⁾ L. a IV. jegyz.

Istennek feláldozó zárdaszüz dus hajzatát, világias drága ruháját az oltár zsámolyához teszi le, s báránybőrbe öltözködven, s azt kötélszíjjal derekán testéhez övezvén, veszi magára a szokásos templomi öltözetet, hogy az Ur oltára előtt leborulva, zokogás és könnyhullatás közt esdje ki az engedélyt, a pappá felavatás szent cselekvényéhez bocsátatni. ¹⁾ Felszenteltetvén, csakhamar kitüntette, a keresztény vallás-erkölcsi életnek melyik terén kívánja főleg jövőendőben érvényesíteni lelki erejét, s apostoli buzgóságát. Kitöltvén ugyanis Conon lelkibarátjánál a 40 napi vezeklési és elmélkedési időt, midőn xanteni kanonok társai által egész örömmel meghivatnák, hogy zsengemiséjét társas egyházukban ajánlaná fel az Istennek, — Norbert a sz. mise végeztével hatalmas szónoki tehetsége egész erejével ragadta meg a szót; s szólt először az összegyűlt néphez, s aztán kanonok-társaihoz, a megtérés, a fegyelem, a házi szabály visszaállításának szükségét általánosságban ugyan, de érthető célzatossággal hangsúlyozván. S midőn ezt a következő napon tartott káptalani összejeövetelkor újra és már tüzetesen ismételné, s a kanonoki szabály-irattal kezében, ennek elhanyagolása és büntetlen áthágása miatt magát a káptalan főnökét tenné felelőssé — habár az öregebbek nem minden benső elégtétel nélkül hallották is ezen feddéseit — a többség mindamellett el volt tökéelve, minden ily reformatori törekvésnek egész határozottan s teljes erélylyel ellenszegülni. Társai Norbertet kiméletlenségről, indiscretióról, oktalan s idétlen buzgóságról vádolták. Ők, kik önkénytes lemondását a világról érdeme szerint megbecsülték, s épen azért annyi örömmel s testvéri rokonszenvvel hívták meg körükbe Norbertet, — igen meg voltak lepetve, midőn hasonló kegyeletes viszonzás helyett általa mindjárt az első napon vádak-, dorgálás- és kemény intelmekkel lőnek megtámadva. Norbert ellenben felmagasztalt lelki állapotjában, összehasonlítva az életet az eszménynyel, mely a kanonoki hivatás- és kötelemekről jelenleg már tisztán lelke előtt lebegett, nem hitte méltóbb

¹⁾ L. a II. jegyz.

szeretettel viszonzozhatni iránta mutatott előzékenységöket, mint ha az isteni kegyelmet, mely őt a világ fiából Isten emberévé oly hirtelen s várakozáson kívül átalakította, mindjárt első fellobogásánál arra használja fel: hogy őket, kiket jól ismert, s kik előbbi életében őt is jól ismerték, a magáéhoz hasonló lemondásra, a kanonoki szabályhoz visszatérésre, közös kolostori életmód behozatalára bírja. Ebbeli törekvése társainak határozott ellenszegülésén hajótörést szenvedvén, s mint ily összeütközéseknél történni szokott, szeretet helyett inkább elkeseredést, viszátkodást szülvén, — Norbert további buzgólkodásával xanteni társai közt felhagyott ugyan, de feltételében nem ingattott meg; csak alkalmas időt és helyet keresvén, melyen reformatori eszményét megvalósíthassa. Idejét imádságban, böjtölésben, a szegények és ügyefogyottak ápolásában s különösen prédikálásban tölté, bejárván Németország és a szomszéd belgatartomány több tájait, úgy hogy nevének, buzgóságának hire, melynek előbbi udvari állása s csudálatos megtérése még több bájt kölcsönzött, messze elterjedne hazája határain túl is.

A pápa és császár közti viszály azóta, hogy P a s c a l a kierőszakolt egyességet a laterani zsinatban visszavonta, Henrik pedig, hogy a P a s c a l helyébe megválasztott II. G e l a s hatalmát gyengítse, arra vetemedett, hogy B u r d o brágai érsek személyében VIII. G e r g e l y névvel ellenpápát állítson, s így az egyházban szakadást idézzon elő, ismét és még erőszakosabban tört ki. 1118-ban érkezett meg Németországba C o n o n, palaestrinai (praenestei) érsek és sz. Miklósról czimzett bibornok, mint pápai követ, azon utasítással, hogy zsinatot egybegyűjtve a Henrik ellen hozott kiközösítési (excomunicatio) ítéletet hirdesse ki¹⁾. A zsinat még ugyanazon évben F r i t z l a r b a n (Fretislavia) heszeni városban jött össze. Norbertet kanonok-társai, minden ellenszenvök daczára, melylyel reformtörekvései és támadásai miatt irányában viseltettek, alkalmasint felsőbb tudományossága, miveltsége és előbbi

¹⁾ L. a III. jegyz.

pályáján szerzett összeköttetései s viszonyai tekintetéből, vagy talán, mert személyökért rettegetek, ha a császárt magukra felbőszítenék, a zsinatra képviselőjükül választották meg. Norbert Fritzlárba megérkezvén, váratlanul tapasztalta, hogy a zsinat előtt be van vádolva, s hogy az egyház védelme helyett, önmagáért kellend nehéz tusát és küzdelmet kiállnia. Kérdőre vonatott ugyanis: hogy ő nyugtalan, nagyravágyó és elbizakodott ember, ki minden törvényes küldetés nélkül, senki által kanonszerűleg fel nem hatalmazva, az egyházi fegyelem reformátora gyanánt lép föl, s megtartván bár dus egyházi javadalmait csak úgy mint atyai örökségét, szerzetes szerepét játszsza, nemes származásához s kanonoki állásához illetlen durva ruhába öltözve jár körül, szónokol, a hívó népet izgatja, stb. Az ingerültség ellene oly általános volt, hogy egyetlen pártolója sem akadt, s ő mélyen megsomorodva tapasztalni volt kénytelen, hogy lemondása s buzgósága által csak azt érte el, miszerint minden kéz ellene fegyverkezik fel. Ám bár pedig igenis helyt állott magáért, s az ellene emelt minden vádakra oly alaposan válaszolt, hogy ellene kárhoztató ítéletet hozni nem lehetett: a tekintet azonban, hogy felmentést és igazolást még sem nyerhetett, de annak érzete is, hogy elleneinek panaszai még sem szükölködnek minden alap nélkül, megérlelték benne a gondolatot és eltökélést, miszerint a világróli lemondást minden következményeivel elfogadnia, s a missiojához szükséges tekintélyt törvényes egyházi uton megszereznie kell, ha minden megtámadások fölébe emelkedni ohajt. De belátta azt is, hogy az ellene keltett ingerültség Németországban azon fokát érte el a szenvedélyességnek, mely mellett lehetetlen lenne neki működését sikerrel e tájon tovább folytatnia, tehát bevárnia kellene az időt, míg a kedélyek csillapodván, ő pedig apostoli önfeláldozásának több félremagyarázhatlan bizonyságait adván, elleneit lefegyverezheti, s reformatori törekvéseit itt is érvényesítheti. Elhagyva tehát Fritzlárt, Kölnbe sietett érsekéhez, s fiui őszinteséggel tárva fel előtte helyzetét s lelke állapotát, kijelenté neki, hogy rendületlen felételével keblében más tájakra

kiváncozik, s e végből kéri, hogy eltökélését, mely szerint kölni és xanteni kanonoki javadalmairól lemond, elfogadni, s őt az érsekmegyei köteléktől feloldani kegyeskedjék. Mibe miután sok kérésre az érsek végre beleegyezett, Norbert nemcsak hogy egyházi javadalmaitól vált meg, hanem atyai örökségét és minden egyéb vagyonát is részint eladta, s árát a szegények közt elosztotta, részint egyházi alapítványul szentelte. Aztán könnyes szemmel vett bucsut szolgálatjában állott számos cselédségétől, barátjai- s udvari embereitől; kik közül kettőt inkább missio-társul, semmint szolgálati célból megtartva, ezek kíséretében, s kincses ritkaságainak gazdag tárából visszatartott egyetlen ereklyével, egy szent-mise-oltárul szolgáló ezüst kápolnácskával, utnak indult Belgium és Frankhon felé, báránybőrből készült s derekához kötéllal szorított durva öltönyben, gyalog, mezitláb, az uralkodó rideg télnek minden viszontagságai- s veszélyeivel daczolva.

Ekként számtalan kiállott szenvedések és nélkülözések közt ért ő el Provence Franciaország egyik déli tartománya Saint-Gilles (Aegidiopolis) nevű, s a nimesi (Nemausium) püspökséghez tartozott kisded városába, hol ép akkoron II. Gelas pápa V. Henrik és saját rokonai, a Frangepanik elől menekülve tartózkodott. Kihallgatást nyerve, hivatásának öntudatában szerényen, de értelmesen adta elő ő szentségének, hogy ki ő, mily családból származott, kiknek udvarában szolgált, mi javadalmakkal s ősi vagyonnal birt, s mint hagyta el mind ezt, hogy magát egészen Istennek s az ő egyházának szentelhesse; mint kezdette el reformatori törekvéseit, s mint lőn ennek folytán a friczlari zsinaton a püspökök- és szerzetesrendek főnökeiktől megtámadva. Kéri tehát ő szentségét, hogy őt illetően üldözések és gátlások ellenében atyai oltalmába venni, s neki úgy az igehirdetésre, mint az egyháztestületi reformok megindítására, melyek foganatba vételére úgy sincs egyéb fegyvere az erkölcsi hódításnál és önkéntes csatlakozás megnyerésénél — számára az apostoli felhatalmazást és missiót megadni méltóztassék. A pápa a férfinak már külső megjelenése által meghatva, elbámult az

önfeláldozás nagysága felett, s az előadásból a szólónak tehetségeire, miveltsége- és tudományára következtetve, azt ohajtottta volna, hogy oldalánál udvari szolgálatban maradna vissza. Norbert, bár a pápa ezen jóságos gondoskodása által igen elérzékenyült, mégis pillanatig sem habozott az iránt, ő szentsége ajánlatára hogy mit válaszoljon. Nyugodt, meggyőződést lehelő hangon jegyzé meg tehát, hogy ő kész ő szentségének mindenben alárendelni az ő akaratját; parancsolja meg akár azt, hogy a kanonoki életnemre térjen vissza, akár hogy szerzetessé legyen, akár végre hogy vándor hittérítőként menjen helységről helysége, városról városra, ő mindenben megnyugszik a szent atya akaratján: csupán az egy kegyelemért esedezik, hogy őt az udvari szolgálattól felmenteni kegyeskednék: mert ezen szolgálatot ő úgy az érsek, mint a császár udvarában már megkísérlette, s úgy találta, hogy nem az ilynemű szolgálat az, mely a lelkében Isten hívásaként meg-megszólamló intelmeknek és vágyaknak megfelelné, lelkismeretének nyugodalmát biztositná. Elhagyta tehát ezen szolgálatot minden fénye- és pompáival, hatalmi és befolyási ingereivel, hogy lelkének jobb sugallatát kövesse, s rendeltetésének tárgyát ott keresse, hol azt számára az Isten kegyelme, lelkét felvilágosítva és ösztönözve, kijelelte. Mindezeket hallva a pápa meggyőződött, miszerint itt nem volna többé helyén Isten világosan mutató ujjának ellenszegülni, s Norbertnek a kért felhatalmazást és missiót teljes mértékben megadta; meghagyván a püspököknek, hogy őt hivatása teljesítésében ne zavarják, hanem mindenekben oltalmára és segítségére legyenek.

Ekkor visszafordulván, utközben, a hol csak megállapodott, nem mulasztotta el az Isten ígését hirdetni, miszerint szónoklati dicsőségének hire jövetelét minden helyütt jóval megelőzné. A nép seregesen tódult eleibe, s bámulta a férfiut, ki az ő lelkök üdvéért e világon ennyire alázza meg magát. Uti társai, az egykor szolgálatában állt, most kíséretét képező két férfiú, és egy aldiakon, ki hozzá utközben csatlakozott, a nehéz téli ut fáradalmai által megtörve, Norbert minden ápolása és vigasztaló buzdítása daczára a halálnak estek kora áldozatul. Apostoli munkái-

nak ezen első áldozatszengéit vérző szívvvel, sajgó kebellet, de az Isten akaratján törhetlenül nyugvó lélekkel temette el Norbert Valenciennesben, a két első sz. Péter, az aldiakont pedig a Bold. Szűznek nagyobb egyházában.

Igy egészen elhagyottan magára maradvá pillanatig habozott, merre vegye útját, midőn Isten egész véletlenül vigasztalására jött, s árvaságának véget vetett. Értesülvén ugyanis róla, hogy Burkárd cambrayi püspök, kit ő a császári udvari szolgálattól mint hivataltársat személyesen ismert, s ki éppen az ő lemondása folytán nyerte meg az említett püspöki széket, Valenciennesen át fogna utazni, — eltökélte magát, hogy megérkezését bevárva, őt meglátogatja. Burkárd, midőn Norbert Hugo udvari papja által hozzá bevezettetett, a remeteöltözetben előtte megjelent, s egész lényén a legiszonyubb nyomor képét mutató férfiura első pillanatban rá nem ismert; s milyen volt az ő elcsodálkozása, midőn váltott pár szócsere után felismerte az előtte álló alakban régi udvari ismerősét és barátját! „Tehát te vagy Norbert . . . mennyi és milyen változás . . . ki hitte vagy sejthette volna ezt!” A könyvek, melyek e jelenetre a jó püspök szemeiből kicsordultak, nem csekély csodálkozással tölték el a jelenlevő Hugót. Ki is püspöke megindulásának, az idegen iránt mutatott barátsága- és tiszteletének okát tudakolva, tőle válaszul nyerte: hogy ezen rongyba takart ember a császár egykori kegyencze, az udvar öröme, a társas élet gyönyörűsége volt, magas ősi nemzetségből származott, temérdek vagyon- és gazdagsággal birt, minden körben szeretett, a neki ő előtte megajánlott cambrayi püspökségről lemondott, s most mindezen világi előnyöktől bucsut véve, ennyi szegénység, önsanyargatás és szenvedések közt indult a világba, az embereket az isteni ige hirdetése és önpéldája által vezeklésre, bűnbánatra térítendő . . . A jelenet a jeles romlatlan lelki és szívi Hugóra oly mély benyomást tett, hogy Norberthez már ez alkalommal társul csatlakozott, s annak idején ő lett utána az alapítandott premontrei szerzet első főnökévé.

E közben a Saint-Gilles-ből Clugny-ig előre hatolt

Gelas pápa ugyanezen világhírű apátságban meghalt, s helyébe II. Calixt névvel Guido viennei érsek és borbok lépett a pápai székre. Calixt-nak trónralépése után első gondja volt, egész erővel oda törekedni, hogy az egyházat és államot alapjaiban megrendítő hosszas vitálynak az investitura módja felett mindakét fél érdekeinek kellő megóvása mellett véget vessen¹⁾, s e célból 1119. oct. 21-ére zsinatot hirdetett Rheimsba. Norbert, ki ekkor Hugo társával a lüttichi egyházmegyében apostolkodott, ennek hírét véve, Reimsba sietett, s kihallgattatásért esedezett. Azonban három napi ott mulatása alatt, habár szinte minden jelenlevő egyháznagyot és udvari szolgálattevő urat ismételve megkért, hogy eszközölné ki számára ő szentségénél a bebocsáttatási kegyelmet, — mindenfelől elutasított. Így nem juthatva a pápa elébe, vigasztalást, erőt csupán a feszület lábainál keresve, a két férfiú visszaindult, midőn a hóval borított ut szélén pihenőleg megállapodván, a zsinatra siető laoni püspökkel, Bertalannal találkoznak, találkozás, mely a mily véletlen, ép oly határozó s döntő volt Norbert életében, különösen a premontrei rend megállapítását illetőleg. Bertalan, ki fényes királyrokoni családból való származása mellett is, körültekintő, figyelmes és szemes férfiú volt, s egyike azon legjelesebbeknek, kikkel Franciaország a püspökök sorában csak dicsekedhetik, — rávetve szemeit a két remete alaku vándorra, megállapodást parancsolt s velök szóba eredve, miután szándékukról és ennek meghíusításáról értesült, őket magával Rheimsba visszavitte. Utközben a francia eredetű s előtte alkalmasint nem ismeretlen Hugót Norbert kilétéről, multjáról és céljáról kelőleg kikérdezvén, mitsem habozott magát a pápánál közbevetni, s számukra a keresett kihallgattatást kieszközölni; mely alkalommal Norbert azon ismétli kegyelemben részesült, hogy a Gelas pápa által számára megadott felhatalmazást és missiót utódja, II. Calixt is megerősítette; Bertalan jó akaratját s nagyrabecsülését pedig annyira

¹⁾ Lásd az V. jegyz.

kivivta, hogy ez őt a zsinat egész tartama alatt magánál tartóztatta le, a zsinat bevégeztével pedig társával együtt *Laonba* magához rendelte.

A zsinat feloszlása után *Calixt Laonba* sietett, a jeles püspököt székvárosában jelenlétével megtisztelendő. Ez alkalommal Bertalan Norbertet úgy mutatta be a pápának, mint a kit Istentől arra vél hivatottnak, hogy a káptalanoknak szükségessé vált reformját az egyházban keresztül vigye. Volt pedig *Laonban* a szabályszerű kanonokoknak sz. Mártonról czimzett apátságuk, melynek tagjaival a püspök a szabályok meg nem tartása és világi életmódjuk miatt nem volt megelégedve. Közös elhatározással tehát ezen apátságot kívánták szabályszerű élethezi visszavezetés céljából Norbert gondjaira bízni. Norbert tett is kísérletet, de látva, hogy minden fáradozása valamint egykor *Xantenben*, úgy most itt sikertelen, magát ezen küldetés alól felmenteni kérte. Ennek folytán a püspökkel a reformnak mikénti foganatosításáról bővebben értekezve, abban állapodtak meg, hogy a fegyelemben hanyatlott régi kanonoki intézetek ellenében, melyek reformálásához kevés a remény, új, a fegyelem szigorának egészen és önkényt megnyert tagokból alakult társulatot kell alapítani, mely inkább nagyszerű példahatásával, semmint a nem türt fegyelemnek csupán külsőleges felerőszakolása folytán juttassa célhoz a kívánt reformot. A szóbeli megállapodást tettleges kivitel követte. Bertalan és Norbert együtt indultak ki a helyiség kiszemelése végett. Norbert a világi érintkezésektől távolabb eső magányos, pusztá vidéket keresett. Több hely megtekintése után, a coucyi erdőségben *Laonhoz* nyugatra három mérföldnyire az egykori *Piccardiában* fekvő s „*Prêmontré*“-nak nevezett vadregényes völgybe érkeztek. Itt egy, ker. sz. János tiszteletére emelt, de már roskadozó félben levő kis kápolna állott. A tájnak erdős vadon tekintete, a körötte emelkedő szirtes hegyek s bérczek, tátongó mélységek- és hasadékokkal, mely a természet által a mindenfelől lezuhogó vizek mintegy gyülmedenczéjeül látszott kiképzettnek, párosulva azon véletlennel, hogy e pusztá elhagyatott helyen épen ker. sz.

János, a pusztai nagy remete, a bűnbánat prófétai előhírnöke kápolnája találtatik, — meglepte s szinte lefeszítette Norbertet. Az éjt ezen kápolnában imádkozva s elmélkedve töltötte el; s midőn korahajnalkor Bertalan a kápolna ajtaján megjelent, örömtől sugárzó arczczal kiáltott fel: „Ez — ugy mond — megnyugvási helyem, menekvésem révpartja, hol az istenek Istene dicsértetni fog az ő szolgáitól, kik mennyei irgalmának zengedésére e helyen összegyülendének . . . Amott a hegység tövében fog épülni a zárda az ő templomával, szilárd istenházul sziklára fektetve . . . Imáimban elmerülve, lelkemben láttam az érkező ajtatos zarándokokat, fehérben öltözve, kereszttel és égő gyertyákkal, mutatva nekem a helyet, hol az Úr az ő egyházát felépíttetni kívánja.“

Az ekként 1120-ban kiszemelt helyiséget már a reá következő évben szerezte meg Norbert és társai számára Bertalan. Norbert pedig a döntő megállapodás után kétszerezett lelkesedéssel indult utnak, részint hogy tanítványokat hódítson, kikkel a megszerzett telepet megnépesítené, részint pedig költséget szerezzen, melyen a templomot és zárdát felépíttethesse. Isten áldása követte fáradozásait; 1121-ben a rendi szabály átnyújtása- és elfogadásakor tanítványainak, illetőleg sorsosainak száma már 42-re ment; a templom pedig a rá következő évben már annyira elkészült, hogy az, ugyanazon (1122) évi máj. 4-én Bertalan által nagy ünnepélylyel temérdek népség összegyűlése mellett felszenteltethetett.

S a helytől, melyen mindez történt, melyen Norbert első családkörét letelepítette, s az első zárdát és templomot, tekintve az utóbbinak nagyságát, szépségét és szilárdságát alig megfogható erélylyel, 9 hó lefolyása alatt nem annyira felépítette, mint inkább előbűvölte, — a benne megalakult, s onnan a világ minden részeire elterjedt hatalmas kanonoki rend „premontréi“-nek lőn elnevezve.¹⁾

Kezdetben minden határozott szabály nélkül éltek Prémontré lakói. Élt a mester s példája élőszabály vala.

¹⁾ Lásd az I. jegyz.

Tettei, életmódja irányul szolgáltak, hogy a mint ő cselekedett, azt tanítványai utánozzák. Mindannyian ugyan az apostoli életre voltak hajlandók ¹⁾, de arra semmi állandó törvénnyel nem köteleztettek. A szeretet, mely minden ker. társulat egyesítő kapcsa, Norbert kised nyáját is ösztetartotta. De a szent alapító-atya ohajtván, hogy a szellem, a melynek ő szolgált, társulatában megörökíttessék, szükségesnek vélte fiait bizonyos életnemre minden jövő időkre lekötelezni. Ebbeli gondoskodását tehát tanítványaival közölvén, szemeik elébe állitá az apostolok példáját, a szent atyák és zsinatok határozatait, hozzátéve: hogy minden vallási társulat folytonos változásnak és hanyattatásnak lesz kitéve, mely elmulasztja állandó és azonos életrend behozása által magát azok ellen eleve biztosítani. Ez okból ő ezen főbenjáró dologban több apáttal s praelátussal tanácskozott, kik majd a remete, majd a szerzetes életet, majd az ujon keletkezett cisterciekkeli egyesülést ajánlották. Azonban miután mindez iránt ő az ég tanácsát még nem kérte ki, megkereste őket, hogy e tárgyban imáikat az övével egyesítenék. Így több napot buzgó imádság, böjt, vezeklés közt eltöltvén, elérkezett a döntő pillanat. Norbert oldalánál vélte hallani az egyház nagy doctora hozzá intézett szavait: „A kit látsz, ugymond, Ágoston az, hyppoi püspök. Ime a szabály, a mely szerint ha fiaid jól harczolandnak, az utolsó itéletnapon félelem nélkül jelenendnek meg Krisztus, a világbíró előtt.“ 1121-ben, épen Urunk születése napján történt, hogy Norbert sz. Ágoston szabályát állandó követésül tanítványainak előterjeszté, kik azt a hármass fogadalom kötelezettségével valamennyien készséggel és ellenmondás nélkül elfogadták. ¹⁾

S ez volt a prémontrei kiváltságos kanonoki rend szerény eredete Franciaországban, a laoni (Laudunum) püspöki megyében, VI. Lajos francia király uralkodásakor. ²⁾

¹⁾ L. a VI. és VII. jegyz.

²⁾ Vö. Vita S. Norberti Auct. Canon. Praem. Coaevo, Migne, Patr. t. 170 c. 1253. — Hermannii Monachi de Miraculis S. Mariae Laud. et de Gestis Bartol. Eppi et S. Norberti, Migne, Patr. t. 156. c. 962. — Act. Sanct. ad 6-am

Jegyzetek a 4. §-hoz.

I. Az előadottakból világos, hogy a prémontreiek ezen elnevezésüket azon helytől vették, melyen sz. alapítójuk családjuk számára az első egyházat és apátságot felállította. A már előbb divatozott helynév igen jól illett a rendre, melynek bölcsőjeül ez a hely, Norbert lelki látmányához képest mintegy felsőbbileg kijelölve, kimutatva lön (prémontré).

Érdekesnek találjuk e helynek azon leírását, melyet F ü l ö p a „Jóreménységről“ czimzett háznak apátja (Abbatia „Bonae Spei“ Belgium Hennegau kerületében B i n c h közelében) a 12-ik század 2-ik feléből hagyott hátra: „Isten, ugymond, e völgyet úgy képezte ki, hogy már maga annak külső alakja is komolyságra és mortificationra intsen... siksága ugyanis négy keresztbefutó szegletbe végződik, melynek keletről nyugatig terjedő vonala annak szélességét, amaz éjszakról délre futó pedig annak hosszát teszi.... A helynek azon alakja, mely a kereszt hasonlatosságára nem emberi szorgalommal, mesterségesen, de maga az alkotó természet által mintegy kifeszítettett, nem szükségképen emlékeztet-e, hogy azok, a kik benne megtelepednek, mondjanak le a világról, vegyék magukra a Krisztus keresztjét, s azon minden földi vágyaikat felfeszítsék?..... Azonfelül ama szegleteken mintegy annyi nyíláson vezetvén az ut a négyszögbe be és onnan ki, nem azt látszik-e jelenteni: hogy mintegy a világ minden tájairól szólittatnak ide az ajtatos zarándokok, s áradnak innen ki a világ négy sarka felé a vallás szent szövétnekét lobogtató hithirdetők?...¹⁾

II. Említettük, hogy Norbert ugyanazon egy napon diakonná és áldozárrá szenteltetett fel. Ez ugyan a kánonok ellen volt, de a melyek alól felmentést adhatott akkoridőben a püspök, nem lévén ezen felmentési eset még kizárólag a pápának fentartva. Ily rendkívüli felszentelési eset több példáira akadunk az egyházi történetben azon időszakból is, melyben a felszentelés módja a

junii t. I. junii, P a p p e b r o c h i i Comm. praevious, c. 809. — H u g o, Charles-Louis, Vie de saint Norbert, öt könyvben. — Továbbá több egykoru író, kik az azon időbeli dolgokat tárgyalják, P e t z n é l Monum., D' A c h e r y: Spicil., E c c a r d Corpus Hist. med. aevi, stb.

¹⁾ Lib. De Contin. Cler. cap. 126. Migne, Patr. t. 203. col. 857.

kánonok által már meghatározva volt. Sz. Epiphán és Paulin épen így lőn ugyanazon egy sz. mise közben Pappus által felszentelve. Sz. Ambrus catechumenből nyolcz nap alatt lett fölszentelt püspökké. Az érdem, melynek tekintetéből az érsek magát inditottnak érezheté, Norbertet a kánonok alóli felmentvényben részesíteni, megtérésében állott, mely eddigi világias életmódját s azt, hogy a kiközösített V. Henrik udvarához tartozott, vele feledteté. Különben azt, ha valjon ugyanazon egy sz. mise közben adta-e fel Fridrik Norbertnek a diakon és presbyteri rendet, nem említik a történetírók. Akkoriban ugyanis nem vala még megtiltva több sz. misét mondani egy napon. III. Leo, például, hetet, sz. Udalrik ágostai püspök hármát, sz. Elphég és sz. Anselm canterburyi érsek kettőt szoktak volt mondani. Csak később történt, hogy Aribon mainzi érsek a selgenstadti, s Odo parisi érsek az ezen városban tartott zsinaton megtilták a papoknak, egy misénél többet egy napon mondani, többnek szolgáltatását csak a szükség esetére tartván fenn; míg végre ez általános egyházi törvénynyé vált. Történhetett tehát, hogy Fridrik is Norbertet felszentelendő ugyanazon egy napon két sz. misét mondott, s ezek közben Norbertet először diakonná, aztán áldozárrá szentelte fel. — Azon körülmény, hogy Norbert világias fényes öltözetben jelent meg aldiakon létére a templomban, mutatja az akkori kanonokok magaviseletét, kik a javadalmak kedvéért az alsóbb rendeket és az aldiakonságot felvették ugyan, de többiben egészen világiasan éltek. Az által, hogy Norbert e fényes világi öltönyt az egész nép láttára levetette, s durva báránybőr ruhába öltözött fel, nyilvánosan tüntette ki előbbi élete feletti bűnbánását, s azon szilárd feltételét, hogy új embert öltve, jövődöben szigorú életmód által elégtételt kíván az Istennek szolgáltatni.

III. Conon vagy Cuno palaestrinai érsek s pápai követről, ki a friczlari zsinaton elnökölt, a német krónikairók azt is állítják, hogy Magyarországon is zsinatot tartott, s a Henrik elleni kiközösítési ítéletet itt is kihirdette volna. Ennek azonban hazai okmányainkban nyomát nem találtam. Péterfy szintén csak ezen száraz hagyomány után ismeri. Különben jeles és tanult férfiú volt, ki II. Gelas halála után pápául megválasztatván ezen méltóságot nem fogadta el.

IV. Hugo, a prémontreiek annalistája azon Xantenhez

közelálló hegyet, melyen Norbert mindjárt megtérése után, de még felszenteltetése előtt kolostort kezdett emelni, Wirstenbergnek nevezi. Én Fürstenbergét irtam német írók után, kik e nevet az egykoru okmányokból, nevezetesen a kölni érsek által kiadott megerősítő diplomából így olvasták ki, s különben is honuk helyiségeit a franczia Hugonál jobban ismerhették¹⁾. A zárda a belevezetett benczéktől később a cisterci apáczaszűzek birtokába ment át, kik a vallásháboruk idejében a hegyről a városba, Xantenbe voltak kénytelenek átköltözni.

V. A beigtatás (investitura) módja iránti viszály abból keletkezett, hogy a császárok a káptalanok és egyházi testületek püspökválasztási jogát egészen magukhoz ragadták, vagy legalább illusoriussá tették, s aztán az így magukhoz ragadott adományozási joggal simoniacus módon visszaéltek. Nem tagadta ezt maga IV. Henrik sem, ki csak az ellen tiltakozott, mintha ő is maga személyére nézve vett volna el pénzt főpapi székek adományozásaért; tanácsosainak történt megvesztegetését azonban kétségbevonni nem bátorkodott. Az egyház ugyan soha sem akarta, hogy azok, kik valamely püspökséget alapítottak, s az ily egyházak felett aztán törvényes uton kegyuri jogot szereztek, ezen egyházak betöltésénél legitim befolyásuktól megfosztassanak, vagy a fejedelmek, fejedelmi felügyeleti kötelességökből folyó óvási és tiltakozási joggal ne birjanak: más részről azonban azt sem engedhette meg, hogy az ezen választásokra és betöltésekre való befolyástól ő maga végkép elüttessék, s így a püspökség tulajdonképen állami hivatallá s méltósággá váljék. A vitályt megelőzőt időkben az a gyakorlat uralkodott: hogy a püspököket az illető káptalanok és egyházi testületek megválasztván, a végbe ment választás eredményét a választottnak nevével a császárnak felterjesztették. A császár, ha a választás ellen kifogása nem volt, a gyűrűt és főpásztori botot, mely a püspök közbejött halála után neki mindig visszaadatott, egy császári biztosnak szolgáltatta ki, hogy azt a választottnak kézbesitse. Ejelvények birtokába jutván a választott, metropolitájához fordult felszentelés s illetőleg egy-

¹⁾ L. Niderrheinische Urkunden, I. 190., Erhardt Regesta Hist. Westph. I. 227., Tenekhoff Commentatio de S. Norberto, p. 6.

házi megerősítés végett. A császárok azonban a gyürü és pásztori bot átnyújtásának tényét oly jelvényes cselekvénynek kezdék tekinteni, mely által az azokat elfogadónak a lelki hatalmat is adományozni vélték; holott ez eredeténél fogva nem volt más, mint a hűbéri viszonyokból eredő szertartás, mely által a császár a választott püspököt, mint egyszersmind hűbérest hűbéri birtokaiba bocsátja, illetőleg ezeket reá ruházza. A világiaknál ezen tény lándzsa és zászló, az egyházi személyeknél pedig épen lelki atyai minőségöknél fogva gyürü és pásztori bot átadása által ment végbe; minthogy pedig a gyürü és a bot a lelki hatalom jelvényeinek tartattak, s a földi birtokok is csak azokra ruháztathattak át, kiket a lelki hatalom törvényesen illetett: a lelki és földi dolgok ezen elválaszthatlan összetartozásánál fogva a császárok könnyen kísértetbe jöhettek, azt gondolni, hogy mivel a hűbéri uradalmak átruházása kétségbevonhatlanul felségi jogaikhoz tartozik; ezen átruházás pedig a lelki hatalomhoz van kötve olykép, hogy a püspökségi birtokba nem más, hanem csak a lelki hatalom törvényes birtokosa állíttathatik be, — tehát őket illeti a jog a püspököket a lelkiekben is csak úgy mint a földiekben méltóságukba beigtatni. Mellőzve tehát az egyházi választásokat, mint a melyek a birtok átruházására mint tisztán felségi tényre úgy sem voltak illetékesek, az egyházi méltóságokat kényők kedvök szerint osztogatták, s választottjaikat a gyürü és pásztoribot átnyújtása által, felszentelő püspök soha sem hiányozván, az egyház törvényes közbejötté nélkül, egyoldalulag egész méltóságukba beigtatták. Így történt, hogy az egyházi méltóságokba számos oly egyén csuszhatott be, kik azokra minden tekintetben méltatlanok voltak, sőt valóságos botrányul szolgáltak. S ezen közromlást okozó visszaélés ellen szólalt fel VII. G e r g e l y, kiközösítés büntetése alatt tiltván a papoknak, bármily egyházi hivatalt vagy méltóságot világi kezekből elfogadni. Az ennek folytán keletkezett egyházi viszály egész II. Calixt pápa koráig tartott, ki annak az 1122-iki wormsi zsinaton akként vetett véget: hogy a császár ugyan a püspökök választásánál képviselve legyen, miszerint azokra nézve, kik ellen netalán kifogása van, óvását még a tény lefolyása és bevégezte előtt megtehesse; de a gyürü és pásztoribot általi beigtatásról az egyház javára, mint a melyet egyedül illet a lelki hatalomnak átszármaztatása, mondjon le, — a hűbéri átru-

házást nem ezen, a lelki hatalmat ábrázoló jelvények, hanem egy császári sceptrum átnyújtása által és pedig Németországban a felszentelés előtt, Olaszország- és Burgundiában pedig a felszentelés után gyakorolván. — Az ezen kérdéssel összekötött ama másik, mi befolyás illeti a császárt a pápai választásoknál, különösen a megerősítési jogot illetőleg — hallgatással mellőztetett.

VI. Mondottuk, hogy Norbert és társai az apostoli életre valának hajlandók, s hogy mások majd a remete, majd a szerzetes életet, majd végre a szintén akkor keletkezett cisterekkel egyesülést ajánlották neki. Az apostoli, vagy egyházi, vagy kanonoki élet azon életrendet jelenti, melyet sz. Ágoston püspökké levén, papjai közt behozott. Állott ez közös, mintegy zárdai együttélésben, külön tulajdonról való lemondás mellett, de professio nélkül. A regularis kanonok tehát nem szükségkép szerzetes is egyszersmind, mint a kinek ismertető jelve a fogadalom, vagyis a professio. Maguk a remeték, kiket a minden emberi társaságtól elszigetelt, távol a lakott helyektől, mély erdőségekben, rejtett barlangok és sziklaüregekben töltött magányélet jelez, szerzetesrenddé akkor képződtek ki, midőn elszaporodásuk folytán különböző helyeken, külön főnökök alatt kifejlett csoportozataik általános közös szabály alá szerzetesi professioval foglaltattak össze. Követik egyáltalán sz. Ágoston szabályát, mint a kinek pappá léte előtt felállított kolostora Tagastában az egyiptomi sz. remeték életét tükrözte vissza. E szerint minden, akár regularis kanonoki, akár remete-gyülekezet, még a leszigorubb zárdai élet mellett is, csak akkor válik egyszersmind szerzetesrenddé, ha a „regularis observantiá“-hoz (szabályszerű zárdai élethez) professio, vagyis a hármass fogadalom járul. Norbert e kettőt összekötve, vagyis kanonoki társulatába felvételi feltételül a hármass megfogadást szabván ki, tulajdonképen szerzetes kanonoki rendet alapított. A cisterek voltaképen csak reformált benedictinusok.

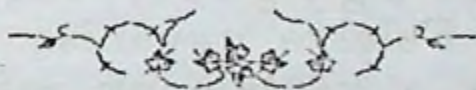
VII. A professio vagyis a fogadalom letétele nem egyéb, mint megfogadás, adott szó, vagy lekötelezés, hogy valaki bizonyos rendi szabály alatt engedelmességben, szegénységben, tisztaságban állhatatosan fog élni, s ebben megmaradni. A megfogadás formulája még ugyanazon rend külön elágazásai közt sem mindig azonos. Nevezetesen a hármass votum majd tüzetesen

soroltatik el, majd pedig mint a rendi szabályban befoglalt, s mintegy önmagától értett dolog az által fejeztetik ki, hogy a profiteáló, vagyis fogadást tevő a szabálybani állandó megmaradást, az e szerinti életet és engedelmességet megfogadja. Ez utóbbi mód Cassinóban volt divatban, míg a saintdenisi szintén beneczekolostorban használt formula az elsőbben említett módot állapította meg. ¹⁾

A professio vagy ünnepélyes vagy egyszerű (votum solenne et simplex). Az egyszerű abban különbözik az ünnepélyestől, hogy az egyszerű kötelezi ugyan a megfogadót, de nem kötelezi a rendet, melynek kezeibe a fogadás letétetik, s épen azért ennek részéről az a maga módja szerint mindig feloldható. Ellenben ünnepélyes professióban a fogadalom a rend részéről is, előljárója személyében elfogadtatván, mindkét részről bevégzett ténynyé válik, s feloldásnak a két fél közt ekként kötött s kölcsönösen elfogadott örök alku szerint nincsen többé helye ²⁾. Legujabb pápai, nevezetesen 1857. mart. 19-én kelt és 1862. febr. 1-én ismételt intézkedések szerint minden ünnepélyes professio érvénytelennek van kijelentve, ha azt legalább három évvel az egyszerű nem előzte meg.

¹⁾ Martene Comment. in Reg. S. Benedicti, Paris. 1690. 756 — 71 l.

²⁾ L. Vita Claustralis, Veronae. 1747. Dissert. VI. p. 120.

V.

A prémontreiek rendeltetése.

Azokból, miket sz. Norbert első apostoli buzgólkodásának kísérleteiről a fennebbi §-ban előadtam, világosan kitűnik, hogy ő azon intézeteket, melyeknek kanonok minőségében tagja volt, szándékozott első rendben az apostoli életre sz. Ágoston szabálya szerint a fenálló fegyelemhez képest visszavezetni; s csak miután ebbeli kísérletei úgy Xantenben, mint Laonban, úgy Német-, mint Franciaországban mind meghiusultak, állapodtak meg ő és Bertalan laoni püspök abban, hogy e czélt csak egészen új társítás által lehet megközelíteni, ahhoz tehát, felhagyva minden további kísérletekkel, haladéknélkül kellene kezdeni. Nem esetlegesen, véletlenségből történt tehát, hogy Norbert Prémontrében egyesített első kis családját egyházi társulattá alakítandó, a kanonoki intézményre az egyházi, vagyis sz. Ágoston szabályára gondolt. Feltéve ugyanis, hogy, amint erről kételkedni sem lehet, a káptalanok reformja volt a cél, mely lelke előtt lebegett, mindenki könnyen be fogja láthatni, miért nem lehetett a tisztán szerzetesi vagy épen remeteségi intézmény korlátaín belül megmaradni, hanem szükségképen kellett, hogy azonfölül a keletkező új társulat számára még az egyházi kanonoki testület jelleme és minősége, annak az egyházi élet functionaira való minden kellékeivel, is biztosítva legyen. A szerzetesi magasabb tökélynek alapul kellett szolgálnia, melyen egy reformált káptalani rendszer kiképzendő és életbeléptetendő vala. A szerzetesi hármasság fogadalomnak kezességül kellett szolgálni rá, hogy a káptalanok netaláni birtokbavételével

a szabályszerű közös élet idő folytával nem fog felbomlani, hanem a fogadalomhoz képest állandóan fentartatni; míg más részről a kanonoki minőség és jellem minden akadályt és nehézséget elhárított, hogy a rend a pápák részéről általános képe sség g e l felruháztathassék mindazon papi kötetmek és szolgálat teljesítésére, mely általán az egyházi rend hivatása és missiójában fekszik ¹⁾. Így történhetett csak, hogy a lelkipásztorkodás minden kivétel vagy megszorítás nélkül, annak minden, az egyházban divatozott vagy divatozható kánonszerű formáiban, a rend saját-szerű hivatásává vált, mely számára a pápák által kiadott, a rendet ezen hivatás szerint is helybenhagyó és megerősítő oklevelekben biztosították; — s a prémontrei kanonok ennek folytán, minden különleges egyházi felmentvény vagy felhatalmazás nélkül, bármely, főleg lelkipásztorsággal összekötött javadalomra, akár legyen az világi, akár szerzetesi természetű, akár tartozzék az a rend, akár pedig mások kegyurasága alá, praesentáltathatik, azt elfogadhatja, abba egyháztörvényesen investiáltathatik, s nincs e tekintetben más, mint az általános papi törvények, s illető megyei statutumok, és saját rendi előjárósága beleegyezése által korlátolva ²⁾. Ez okból a prémontrei kanonoki rend kiváltságos már alapításánál s alapításakor számára kijelölt rendeltetésénél fogva; s csak is következetes történeti fejleménynek tekintendő, hogy létének már első századában számos plebániákon kívül, 16 érseki és püspöki káptalan ³⁾, s ugyannyi érseki és püspöki szék birto-kában volt olyképen, hogy a rend helyi apátsága vagy prépostsága a megyés káptalannal egy testületet képezett, s székiüresedéskor a megyés főpásztorok ez által, mint egyuttal székeskáptalan által a rend tagjaiból választattak, s így ezen érseki és püspöki megyékben a sz. Ágoston által behozott közös papi élet is önkényt, mint a rendi szervezet szükségképeni következménye, újabb elő-példa gyanánt ismét virágozni kezdett.

¹⁾ L. az I. jegyz.

²⁾ L. a II. jegyz.

³⁾ L. a III. jegyz.

Habár pedig ez volt kétségkívül a cél, melyet Norbert, rendje számára hivatásképen kitűzött: tévedne mindamellett mégis mindaz, ki ebből azt következtetné, mintha ő mi kevesebbire sem törekedett volna, mint hogy a világi papságot egyáltalán megszüntesse, s helyébe a lelki hivatás és apostoli tevékenység összes terén egy regularis, fogadalommal szerzetesmódra lekötött papságot állítson. Ily merész s óriási hódítás- és átalakulásra, társulata szerény bölcsőjénél elmélkedve, bizonyára messziről sem gondolt. Mindaz, mire társulatának kanonoki minőséggel, egyházi hivatással való alapításakor biztosan számithatott, együttvéve annyiból állhatott: hogy a papi fegyelem helyreállítására és megszilárdítására törekvő pápák-, püspökök- és fejedelmeknek segítségükre lesz ezen törekvéseik foganatosításában: ha szabályos kanonoki társulatot állít elő, melynek szoros papi, sőt remeteszigoru élete szertesugárzó példa gyanánt fog ragyogni a zilált erkölcsökön botránykozó hivek előtt; és ha azt a világ minden részeibe elterjesztve, több mint elégséges számu papi személyzetet képezend ki, mely az egyháznak mindig rendelkezésére álljon, s így eloszlassa azon aggodalmat, s végetvessen minden abból eredő elnézésnek, hogy nincs honnan venni a papot, ha a javithatlan engedetleneket állomásaikból mind kellene elmozdítani. A példa tudnillik a leghathatósabb tanítás, hódítóbb minden más eszköznél. Minden, még a legromlottabb is önkénytelenül hajol meg előtte. A nép tömegenkint veszi körül s elárasztja áldásaival. Hasztalan erőködés lett volna, a népet annak szinte bűbájos hatása alól elvonni akarni. Utánozni kellett azt, vagy a tért erkölcsileg legyőzve, a győztesnek átengedni. S ha ily példákkal, s az azok által meghódított közvéleménynyel szemközt a reformáló s fegyelmet sürgető püspök még arra is hivatkozhatott: hogy ime! itt az Isten hada, számos, példás, edzett és bátor, kiképzett az engedelmesség, szegénység és tisztaság nagy iskolájában, mely nem ismer más dicsőséget, mint a kereszteni kinszenvedésnek minél nagyobb mérvben részesévé lenni, s ennek folytán az Isten országának e földöni felmagasztalásaért életét áldozni . . . azért vagy

ti is hozzá lesztek hasonlókká az engedelmisségben, élet-tisztaságban és hitbuzgóságban, vagy kénytelenek leszünk benneteket elmozdítva, az Isten országábani sáfárkodást azokra ruházni, kik erre hivatással bírnak, s azt haszonnal és eredménynyel tudandják kezelni! ha mondám, a püspökök és kegyurak még azon helyzetben is voltak, hogy elégséges, jól fegyelmezett és mindenkép képesített pap-ságra is utalhattak, melyet, ha kell, az Ur szöllejébe minden pillanatban munkásokul bevezethettek: valljon kételkedhetni-e, hogy e példa hatott, s a fegyelem mintegy varázsütéssel nyerte vissza tekintélyét, melyet az elnézés-nek szüksége már-már végképen a porba sülyesztett?

És ez levén a feltűnt új kanonoki rendnek a jelentősége: bizonyára könnyen kimagyarázható, miért történt, hogy azt a pápák, püspökök, a ker. világ összes fejedelmei és népei annyi hévvel és szeretettel karolták fel: miszerint a 12-ik század vége felé a rend már körülbelől 1000 apátsággal, 300 prépostsággal, 500 rendbeli apáczakolostorral, 7 érsekséggel, 9 püspökséggel és több ezerre menő plebániával bírta, s a Norbertre következett első prémontrei apát, H u g o, még Norbert életében egy, Prémontreban megtartott rendi általános káptalanban elnöksége alatt már 120, Europa minden tájaiból érkezett apátot és prépostot egyesíthetett; a rend tagjaiból pedig nem kevesen külön-féle, a rendbe nem keblezett püspöki székekre is főpásztorokul meghivattak. ¹⁾

Valóban hogy Norbert fellépésének keresztültörő óriási hatása volt, következőleg célját az általunk előadott korlátokon belül nem tévesztette el: bizonyítják többi közt Europa akkori tekintélyeinek sűrű elismerése és magasztalásai, melyekre munkánk folyamában alkalmunk lesz

¹⁾ Lásd a rend annalistáit, különösen H u g o Károly Lajos: „S a c r i e t C a n d i d i O r d. P r a e m o n s t r a t e n s i u m A n n a l e s“ két folio-kötetben, — melyben minden apátság- és prépostságnak eredete, alapítása a hozzá tartozó minden nemü lelkipásztori és egyéb állomásokkal betűrendben, okmányokkal támogatva, adatik elő. Továbbá L i e n h a r t György rogenburgi apát „S p i r i t u s l i t t e r a r i u s N o r b e r t i n u s,“ Augustae Vind. 1772. p. 33—44. Winter „Die Praemonstratenser und ihre Bedeutung“ Berlin, 1865. 105—152 l.

többször hivatkozni; de bizonyítja főleg azon eredmény, hogy a papi fegyelem több századra hatályosan visszaállott. Különösen a káptalanok megszűnván egyes oly kedvenczek zsákmánya lenni, kik kanonoki állomást nyerve a magasabb rendek felvétele nélkül, a székhelytől távol, világi körökben, világiasan társalogva és élve költötték az alapítványi jövedelmeket, — ha nem is zárdai közös életet folytató, hiszen ily életet az apostolok sem folytattak, de minden bizonynyal az általános papi kánonokkal egyező, hivatásuknak s alapításuk netaláni különleges kötelmeinek megfelelő, tekintélyes, tiszteletreméltó oly egyházi testületekké képződtek ki, melyek ellen azontul alaposan több panasz nem emeltethetett, mint amennyi általán az emberi tökéletlenség folytán, egyesek kihágásai és eltévedése miatt még a legszigorubb zárdai fegyelem alá vetett szerzetesek ellen is felmerülni szokott.

E nagy, általánosan keresztültörő hatásnak szemléletére írhatták csak II. Honor pápa követei, Leonis Péter és György de Angelis azon 1124-ben Noyonban (Noviomium, Cálvin hazája) kelt okiratban, melyben némileg a pápa nevében a keletkező új rend első megerősítését kimondották: hogy ti, tudniillik Norbert és társai — „vagytok azok, kik a szentatyák korát visszaidézitek, s az apostoli életrendnek az egyház kezdetében virágzott, de annak nevedezésével már szinte feledékenységre ment szabályát Istentől ihletett lélekkel visszabüvölitek . . .“ ¹⁾

„Nem tudom, mit éreznek mások — írja egy egykoru író — részemről ha számbaveszem, hogy Norbert buzditásaira annyi ezeren mind a két nemből Krisztus Urunkhoz tértek, s társulata oly számos és fényes kolostorokban virágzott fel rövid idő alatt, nem kételkedem állítani, hogy az apostolok idejétől nem találkozott senki, ki Krisztusnak több hű és önfeláldozó lelket nyert volna meg, mint ő.“ ²⁾

S hogy a sok közül még csak egyre hivatkozzam,

¹⁾ Holstein Codex, tom. V. f. 172.

²⁾ Hermannus Monach. „De Miraculis S. Mariae Laud. libr. III. cap. VII. ap. Migne Patr. t. 156. col. 997. — Hermannus, vagy Herimannus tournayi apát, De Restaur. Abbatiae S. Martini Tornac.“ t. 180, col. 104. nro 85.

lüttichi Lőrincz azon iratából idézek, melyben Albero verduni püspöknek azon tettét igazolja, hogy a székesvárosában létező bencze kolostort a premontreieknek adta át: „Napjainkban — ugymond — két jeles rend támadott az egyház támogatásaul: a cisterci, Bernard vezérlete alatt, a monasticus szerzetek javítására törekvő; és a premontrei, Norberttel élén, az egyházi rendnek a világ hiuságaiból való kiemeltetésén fáradozó. Ugy tűnnek fel ezek nekünk, mint a titkos jelenéseknek két látnoka, kik a világ vége felé bűnbánatul szőrruhában érkeznek két olajfája az isteni irgalomnak (lelki sebeink behegesztésére), s kegyelmének két égő lámpája (elménk homályának eloszlatásaul)”¹⁾

Jegyzetek az 5-ik §-hoz.

I. Voltak, kik a premontreiekről a kanonoki jelleget elvitázni akarták, állítván, hogy sz. Norbert tulajdonképen monasticus (barát) és nem egyházi (clericalis) szerzetesrendet alapított. Alapul ezen állításra szolgálhatott a szigorú életrend, melyet Norbert behozott, s mely a remeték szigorát ha fölül nem multa, ennek legalább semmit sem engedett; továbbá az ünnepélyes fogadalom (professio), melylyel sz. Norbert fiait lekötöni kívánta, s a mely — az állítók szerint — a monachismusnak megkülönböztető jelvé. Ezen érvelés aaptalanságát a premontrei és más egyházi és kánonjogi írók könnyen mutatják ki. A szigorú életrend ugyanis nem azt bizonyítja, hogy a pap, a ki azt követi, már eoipso baráttá lesz, hanem igenis, hogy a kánonok által a paptól követelt rendes tökélyen felül még magasabbra törekszik. A szigorú életnem jól áll egyaránt mind a papnak, mind pedig a szerzetesbarátnak, a nélkül, hogy akár külső rendi azonosságot vonna maga után, akár az egyházi osztálykülönbséget megszüntetné. Bensőleg és Isten előtt, a kik úgy élünk mint barátok, a világról való lemondásban, nélkülözésben, tisztaságban, böjt- és imádságban, az isteni titkok feletti elmélkedésben, keresve a fen-

¹⁾ Pappenb. in Act. Sanct. ad 6. jun. Com. prae. ad vit. S. Norb. §. IV. nro 20—22. — Lauren. de Leodio, Migne, tom. 204. col. 964.

sőbb ker. tükélyt Isten és felebarátaink szeretete által, stb. mindannyian, papok és világiak egyaránt barátok vagyunk, a nélkül, hogy a külvilágra nézve megszűnnénk az egyház azon osztályába tartozni, melynek tagjai közé vagyunk besorozva. A fogadalom, vagyis professio sem tesz szükségképen barátta, hanem csak szerzetessé (religiosussá). A szerzetes ugyanis vagy egyházzrendi (canonicus és clericus regularis), vagy szorosán vett barát; amaz egyuttal a papság lelkipásztori hivatásának részese, s így rendeltetésénél fogva pap; ez inkább elzárt, magányos, contemplativ életet élő, főleg saját üdvét zárdában vagy remeteségben munkáló, ki mint ilyen nem rendeltetésénél fogva, hanem csak mellesleg, bizonyos fenforgó szükség, lelki haszon és előny tekintetéből szenteltetik pappá. Az osztálykülönbséget nem zavarja meg az sem, hogy napjainkban többnyire papokká szenteltetik fel tagjaikat azon szerzetesrendek is, melyek a barátok osztályába sorozvák. E körülmény ugyanis csak annyit bizonyít, hogy a papi gyakorlati tevékenység tulszárnyalta az elzárkozott contemplativ életet, vagy helyesebben, hogy az egyház ama gyakorlati munkásságnak szükségét érezte, s így valamennyi szerzetesrendben magának megannyi kisegítő nevelt. Az osztálykülönbség a mellett is megmaradt, mely ha másban nem, legalább bizonyos külső rangi elsőbségben az egyházi gyülekezetek, templomi ünnepélyek, processiók stb. alkalmával, a premontreieknél pedig még azon képességben is nyilatkozik, hogy mindennemű egyházi javadalmakra felmentvény közbejötte nélkül bemutattathatnak, s azokra investitúrát nyerhetnek. Többiben ha kiemeltük is ezen, a szerzetes-kanonok és barát közt felállított különbséget, megvalljuk, hogy mainap a gyakorlatban annak vajmi kevés hasznát vesszük, hogy ne is említsük, miként vannak barát-szerzetesrendek, melyek eredetöknél szintén a lelkipásztori tevékenységre vállalkoztak, például a domonkosiak — úgy, hogy a különbség alapja inkább a czimben s ennek megfelelő valamely külső előnyben, semmint valamely belső életelvben volna keresendő. A premontreiek azon előjoga, hogy az egyházi javadalmakra különbség nélkül beigtatási képességgel birnak, bizonyára nem a „regularis kanonok“ valamely benső qualificatiójában gyökerezik, mert akkor azzal más reguláris, például a laterani kanonokoknak is birniok kellene; hanem igenis gyökerezik a pápák beleegye-

zésében, melylyel megengedték, hogy rendjök ezen praerogativával alapittassék meg. A premontreiek habár védik is „kanonoki“ czimöket, mint a melylyel alapitva s a pápák által megerősítve lőnek, többiben azzal, hogy a szorosan vett barátok, vagy csak általában szerzetesek közé soroztatnak-e, keveset gondolnak, sőt még dicsőséget helyeznek benne, hogy az egyházi előjoggal monasticus életnemet párosíthattak. Így például a rend annalistája Hugo: „Norbertus . . . austeris monachorum constitutionibus Canonicum suum ordinem aspersit, ne quid in suis deesset, quo vel Canonicis aequipararentur, vel postponerentur monachis.“¹⁾ „Regulae S. Augustini, Constitutiones adjunxit Norbertus, seu potius praxes ex monastica vita decerptas; nolens beatus Pater sub clericalis militiae nomine discipulos latiori regulae inservire, sed a laboriosae poenitentiae exercitiis ad apostolici muneris functiones alternatim transire, tanto paratiores quanto conjunctiores Deo.“²⁾ A rend statutumai homlokán álló jeles előszó e nézletnek, lehet mondani, csak bővebb magyarázata; melyben a többi közt olvassuk: „Si vitae contemplativae partes, et Monachorum distinctionem, quam sanctissimus Pater Norbertus Canonico suo instituto conjunxit, attentius consideremus, quod de Monachico suo ordine scripsit Bernardus, de nostro quoque ob eandem, quam habemus, obligationem, dictum intelligere debemus — —“ . . . „fiunt Canonici Regulares, et votis se Deo obstringentes ita contemplativam vitam arripiunt, ut tamen activae vitae partes, quando vocantur ut Aaron, et ab ordinata a Deo potestate imponuntur, non refugiant, in uno Monachum representantes, in altero Canonicum exhibentes“ „talem meditatus est ordinem, qui per contemplativae vitae puritatem suos alumnos ad vitae activae arduas et periculosas functiones apte disponeret, et tam sanctitate, quam scientia digne praepararet.“³⁾ Ez okból, úgy véljük, leghelyesebben fejezte ki magát Aubertus Myraeus, midőn a rendnek következő meghatározását adta: „Familia ergo Nor-

¹⁾ Annales, t. I. c. 5.

²⁾ Ugyanott, t. I. Praef. nro III.

³⁾ Holstein, Codex Reg. t. V. f. 183. et sequ.

bertina coetus est non monachorum proprie, sed canonicorum Ordinis S. Augustini. Hoc enim nomine appellatur, etsi alterum non aspernatur aut reiecit. Ejus vita neque in sola contemplatione, neque in sola actione, sed in utraque simul posita est; nec suae tantum, sed et alienae salutis curam gerit.“¹⁾

Ellenben vannak mások és pedig nem a premonstreiek sorában, kik tagadták, hogy ezen egyházi rend szerzetesrend volna. Azonban minden kétségen kívül áll, hogy Norbert a világi kanonoki életet forma szerint a religiosussal cserélte fel, midőn 1121-ben a sz. Ágoston szabályát övéinek átadva, arra professio gyanánt a stabilitást, vagyis ezen szabálybani állhatatos, szeghetlen megmaradást Krisztus születése napján velők együtt megfogadta. A stabilitás ugyanis a hármass votumot mindig magában foglalja, habár azon professionalis formula, mely a premonstreieknél mindig divatozott, ezen hármass votumot különben is egyenkint elősorolja.²⁾ A vélemény onnan eredhetett, hogy Leonis Péter és Gergely de S. Angelo bibornokok s egyidőben pápai követek Franciaországban, a rend alapítását helyeslő és magasztaló már említett okiratukban a kanonoki és monasticus intézményt megkülönböztetve, a rendet a kanonoki czim szerint látszanak csak megerősíteni. (E két pápai követ közül később Gergely II. Incze névvel pápa lett, s ellenében Péter II. Anaclet néven ellenpápa gyanánt lépett fel. A kettő közt erre kifejtett küzdelemlről alkalmunk lesz alább még közelebbről megemlékezni.)

Végre találkoztak olyanok is, kik sz. Norbertről azt állították, hogy sz. Benedek szabályára tett légyen professiót, mielőtt a premonstreit rendet alapította. Ennek azonban ellenmond mindaz, mit az ellébbeni §-ban Norbert fáradozásairól mondtunk, hogy a pápától missiót és felhatalmazást nyerjen hivatalának szabad gyakorlására azok ellenében, kik neki a fritzlári zsina-ton szemére vetették, hogy nem lévén szerzetes, hanem kanonok, szerzetesi életet és reformatori szerepet affectál, stb. — Igaz, hogy

¹⁾ Chron. Praemonstr. p. 2.

²⁾ L. erre nézve az egykoruak bizonyítványait Suriusnál t. III. f. 528. c. 22. Acta Sanct. in Comment. praevio ad vit. S. Norberti §. IV. nro 20. és Hugo Vie de Norbert liv. II. nro XI.

sz. Norbert megtérése után Conon (vagy Cuno) siegeberti apát lelki vezetése alá adta magát, s részint itt ezen benedeki apátságban, részint másoknál (a történetírók Ludolph vidékbeli híres remetéről és Roda kolostorról is tesznek említést) készült jövő hivatására; de hogy Conon kezébe a professiót letette volna, azt senki nem említi, ellenkezőleg egyező a történetírók állítása, hogy kanonoki állomásáról s javadalmairól csak később, a fritz-lari zsinat után mondott le.

II. Hogy az egyházi, különösen lelkipásztorsággal összekötött állomások- s javadalmakra, akár voltak azok bekebelezve akár nem, voltak légyen bár világi vagy szerzetesi természetűek, csak olyképen alkalmaztathattak és investiáltathattak a premontrei kanonokok, mint a világi papok, — azt a rend eredetétől fogva napjainkig az összes rend története bizonyítja, — hazánkban legalább egész napjainkig vannak a prémontreieknek a rosnyói, kassai, nagyvárad, szatmári püspöki megyékben investiált plebánosaik, s köztük alesperesi hivatal viselők is. — Az első plebániái állomást Antwerpben a sz. Mihály társas-káptalani egyházban nyerték, melylyel egyszersmind plebánia volt összekapcsolva, s mely későbbben híres prémontrei apátsággá nőtte ki magát. Sz. Norbert a magdeburgi érsekségre emeltetvén, az ottani sz. Máriáról címzett társas-káptalant renbelieinek adta át, hat városi, u. m. Sz. - Lélek, Sz. - János, sz. - Ulrik, sz. - István, sz. - Anna, sz. Gertrudról címzett, és számos vidéki plebániákkal együtt. A sz.-Mária prépostságból különösen keleti Szászország-, Brandenburg-, Pommerania-, Liefland- és Lengyelországban nagyobb számmal származván prémontrei rendi monostorok, ezek nem csak a vidékbeli plebániákat látták el lelkipásztorokkal, hanem ott, hol, mint például Havelbergben, Ratzeburg-, Brandenburg- és Rigában székes-káptalant is képeztek, egyszersmind a megfelelő püspöki megyéket, püspökökkel is. — Albero verduni püspök a helybeli sz. benedeki apátságot azon okból adta át a pápa, II. Ince beegyezésével a prémontreieknek, „mert — ugymond — ennek apátja egyszersmind megyés püspöki vicarius is; illik pedig, hogy ezen hivatalt ne szerzetes-barát, hanem egyházi férfiú viselje.“¹⁾ Ezen

¹⁾ Hugo, Ann. Praem. t. II. ad abbat. S. Pauli Verdunensis.

munka czélját túlhaladná az egyes idevágó esetek előszámlálása. Felhagyva tehát ezeknek, mint kétely alá különben sem esőknek további lajstromozásával, csupán XIV. Benedek pápa 1750. sept. 1-jéről kelt „Oneroso“ kezdetű döntvényéből, melyben a prémontreiek e tekintetbeni előjogait és kiváltságait bold. elődjeinek nyomán újból szentesíti, kívánjuk még ide igtatni a következő szakaszt: „*Canonicis Regularibus, qui nunc in eodem Ordine praemonstratensi . . . expresse professi sunt, et imposterum etiam in eo professionem emittent, ut ipsi et nunc, et perpetuis futuris temporibus absque ulla oppositione et contradictione quascunque parochiales ecclesias, etiam seculares, illarumque perpetuas vicarias, clericis seu presbiteris secularibus conferri et assignari solitas, si tamen eis, et eorum cuilibet canonice conferantur, aut ipsi eligantur, praesententur vel alias assumantur ad illas, absque dispensatione apostolica consequi, et in eis quavis auctoritate institui, illasque recipere, et quoad vixerint, retinere libere et licite possint et valeant, — apostolica auctoritate praedicta tenore earundem praesentium ex integro perpetuo concedimus et indulgemus.*“ A bulla kiadására alkalmat adott egy lüttich-megyei eset; a megyei hatóság ugyanis egy prémontrei rendű kanonok által a limbrichi világi plebániára nyert praesentát elfogadni vonakodott, azon okból, mert maga XIV. Benedek „*Quod inscrutabili*“ kezdetű, 1745. jul. 9-éről kelt rendeletében a laterani sz. Jánosról czimzett regularis kanonokokat az ily lelkipásztori állomások elfogadására képteleneknek jelentette ki; a püspök tehát azt hitte, hogy egyházi egyenranguságnál fogva e képtelenség a prémontreiekre is kiterjesztendő. XIV. Benedek, mint a fenebbi idézet mutatja, ellenkező értelemben egészen a prémontreiek javára ítelt, IV. Urbán és V. Kelemen elődjei nyomdokát követvén.²⁾ Figyelemre méltó még azon körülmény is, hogy míg más rendbeli szerzetes pápai felmentvény mellett rendes lelkipásztori állomást nyerve, a rendi kapcsolatból mintegy kiemeltetik, s ennél fogva előjárói által tetszésök szerint (ad nutum) állomásáról vissza nem hívathatik, s a rendi szabályt is csak annyiban köteles megtartani, mennyiben az lelki-

²⁾ Vö. B o u i x, Tract. De Jure Reg. t. II. p. 46 — 52.

pásztori hivatása mellett megtartható, s akkor ezen megtartásról inkább saját lelkismeretének, semmint előjáróinak számol; szóval plebániai állomásán rendjéhez egészen hasonló viszony- és kapcsolatban áll, mint az, ki épen azon rendből püspöki méltóságra emeltetik: ¹⁾ az alatt az investált premontrei plebános a rendnek azontul is alávetve marad, s habár a lelkipásztorságot illető dolgokban a megyés püspöknek tartozik engedelmisséggel, következőleg a rendi szabályt ő is csak annyiban tartozik megtartani, mennyiben ezt lelkipásztori kötelmei megengedik, — mégis nem állván ellen kánonszerű beigtatása, kit megyés püspöke csak törvényes eljárás útján, mint bármely más investált plebánost mozdíthatna el állomásától, praelátusa, bármikor látja is jónak, ad nutum elmozdíthat, s a rend kebelébe hívhat vissza, — így rendelvén ezt a rendnek statutumai. ²⁾ Ezen igen nevezetes különbség két dolgot helyez minden kétségen kívül: 1-ször hogy a prémontrei kanonok „*vi institutionis snae*“ levén kivétel nélkül egyházi javadalom- és plebánia-képes, neki, hogy azt elnyerhesse, nincs szüksége rá, hogy pápai felmentvény folytán a rendi kapcsolat- és observantiából kiemeltessék; és 2-szor: hogy Norbert a regularis papi életet örök időkre biztosítani akarván, nem engedte meg, hogy fiai a lelkipásztori állomásokon függetlenítettén, valaha a szabad életre épen úgy térjenek vissza, mint azt sz. Ágoston után a világi papok tették. Mindakét körülmény olyan, hogy csak megerősíti mindazt, mit a prémontreiek Norbert által kitűzött rendeltetéséről előadtunk.

III. Létezik V. Kelemen pápának egy 1344-ről Anagninból kelt irata, melyben a többi közt olvassuk: a premontrei rendi monostorok száma felmegy, és pedig a férfiaké 1302-re, a zárdaszüzeké 340-re. Van a rendben 16 püspökség, melyek sorában hét érseki méltóság. ³⁾ Ezen 16 püspökség meghatározásában a történetírók nem egyeznek meg. A csehországi Siloe zárdájában őrzött egyik régi kézirat előadása nem egészen correct, mennyiben például Magdeburgot is ezen érsekségek sorába

¹⁾ S n a r e z, De Relig. t. IV. tract. 8. l. 3. c. 19. nro 28. — T h e s a u r u s R e s o l. t. II. p. 342. Edit. Urb. 1739.

²⁾ Dist. II. c. XXIII. nro 36 — 45.

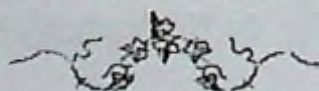
³⁾ Az iratot közli Hugo Vie de Norbert, II. könyv, jegyzetek az V. számhoz.

helyezi ¹⁾. Minden kétségen kívül állanak: Riga (Lieflandban) több suffraganeussal, Olmütz, Brandenburg, Havelberg, Ratzeburg, Lithomis, Lunden, sa witherni (régí Leucophia) a sz. Háromsághoz, máskép „Casae Candidae“ Skotiában. Hugo év-könyveiben ²⁾, Zágrábot is Isagrabia név alatt a prémontrei püspökségekhez sorolja, a nélkül, hogy akár alapítójának nevét, akár alapításának idejét, akár csak egy püspököt is a prémontrei rendből, akár végre azt, meddig tartott ezen bekeblezés? megmondani tudná. De kutfőre sem hivatkozik, honnan vette ezen állítását. Hihetőleg adta úgy, mint az austriai, cseh-, morva- és magyarországi apátságok és prépostságokról szóló tudósítást az ezen országok akkori rendi előljáróitól vette. Hogy kik voltak ezek? az egy lukai apáton kívül senkit sem említ meg. Felhossa azonban, hogy ez egyik levelében arról értesíté, miszerint majdnem valamiennyi, a zárdákra vonatkozó okmányok a jezsuiták bécsi házában volnának feltalálhatók, mint a melyek ott összegyűjtettek a végből, hogy Inchoffernek „Annalesei“ folytatásához anyagul és kutforrásul szolgáljanak. Hugo elkövetett ugyan mindent, még tett szolgálataira is hivatkozva, hogy az iratokat megkaphassa, de czélt nem érhetett, határozott választ sem kapott. ³⁾ — Pazmány Zágrábot nem említi, nem hozván fel Tótországból csak az egy Ivánichot, hol a prémontreieknek nőzárdájuk volt. — A rend történetirői, mint Le Paige (Pagius) „Biblioth. Praemonstr.“, — Waghenare „Vita S. Norberti et personae Ord Praem. — illustres“, Layrueis „Optica Regularium sive Commentarius“ stb. említik még Lübecket, Rilzmadot, Linomát, Imbriát, Aldenberget vagy Aldenbrechtet, mint prémontrei püspöki székeket; de állításuk részint kétséges, s nincs bebizonyítva; részint minden valószínűség nélkül szűkölködik. Imbriának, Linomának, Rilzmadnak még létezési helye sem tudatik.

¹⁾ L. Annales Siloenses ad an. 1366.

²⁾ Annal Ord. tom. I. col. 929—930.

³⁾ L. Annaleseihez az előszót. A szolgálatok, melyeket a jezsuita-atyáknak tett, abból álltak, hogy nagy genealogus és kitűnő régiségbuvár létére, felhívásuk folytán, a Habsburg és Lotharingiai egykor közös család-törzs megállapítására vonatkozó történeti adatokkal kedveskedett nekik.

VI.

A prémontreiek kormányzati rendszere és kiváltságaik.

Azok, kik a szerzetes étellel foglalkoznak, megkülönböztetik a lényegét magát (essentia), mely a hármass fogadalomból áll, azon lényeges kellékektől (substantia, ad substantiam religionis pertinentia), melyeknek lelkismeretes megtartása nélkül rendszerint alig képzelhető, hogy a hármass fogadalom szeplőtelenül megőriztessék. Ezen kellékeket a rendi szabály sorolja elő röviden, mintegy a főelvek kitűzése által. A szabálynak kellő, az egész társulati életrendet minden irányban meghatározó kifejtése, vagyis annak megfelelő életbeléptetése a rendi statutumok által történik, melyek e szerint nem egyebek, mint azon, bizonyos rendbe szedett határozatoknak összege, melyek szerint valamely szerzetesrendi társulatnak élnie kell, hogy a szabály által kitűzött cél- és kívánalmaknak megfeleljen.

Minden szerzetesrend egységes társulatot képezvén, szükségképen előljárók- és alattvalókból áll, s a statutumok egyik főtárgyát azon viszony meghatározása képezi, melynek a kettő közt a szerzetesi lényeg természetének megfelelőleg fennállania kell. Az idevágó határozatok összege állapítja meg a kormányzati rendszert.

Sz. Norbert, mint már láttuk, adott ugyan fiainak szabályt, de statutumokat ehhez nem készített. A szerzeteihez intézett beszédeiből felmaradt töredékek azt bizonyítják, hogy oktatta és buzdította őket, s inkább volt oktatójuk, tanácsadójuk, mesterök, mint codificaló törvényhozójuk. Feje lévén bár az alapított társulatnak, mégis nem vett fel sem apáti sem préposti címet; s csak midőn

mint magdeburgi érsek belátta, hogy ezen újabb állomásán egyszersmind a mindinkább nevededő rend kormányát nem tarthatja meg, gondoskodottróla, hogy Prèmontrében vicarius helyett rendes társulati főnök választassék, s kívánta, hogy ez az apáti czimet vegye fel: több súlyt fektetve e szerint a társulat szerzetesi minőségére, semmint a kanonokira, kik rendesen prépostok alatt állnak. Később a magdeburgi sz. Máriáról czimzett társas káptalant premontrei káptalanná alakítván át, itt a préposti czimet meghagyta, részint mivel az előbbi társaskáptalan is prépost alatt állott, részint pedig tekintettel a rend hivatására, hogy a káptalani külső formának megtartása általa székeskáptalanokba bejuthatást, illetőleg olyanok alakítását rendje számára megkönnyítse. Így történt, hogy a premontrei rend majd apátok, majd prépostok alatt áll, a mint tudnillik az alapítás alkalmával egyik vagy másik ház e vagy ama czimet vette fel, vagy a mint egyszernél többször történt, a rendi átalános káptalan vagy generalis engedélye mellett a préposti czimet különféle okokból az apátival cserélte fel. Az apátok azonban tulnyomó számmal voltak, részint mert sz. Norbert a rend főhelyének, Prèmontrénak apát választását ajánlotta, részint pedig, mert ezen czim az egyházban magasabb rangúnak tekintetett a prépostinál. A Magdeburgból származott több mint 16 rendi házak mind a préposti czimhez ragaszkodtak az elsőnek példájára, azt állítván, hogy mint kanonokoknak prépostok és nem apátok alatt kell állniok; habár később egyes, ezen kerületbeli házak is a nagyobb rang tekintetéből az apáti czimet keresték és meg is nyerték. Különben az apáti és préposti czim az illető ház feletti hatalmat és hatóságot illetőleg nem tett semmi különbséget; a püspöki jelvények (infula, pásztori bot, kesztyű, czipő stb.) előjogát csak úgy nyerhették el a prépostok (például kitüntetőleg a magdeburgi), mint az apátok, sőt az ülési rangelsőbbség is egyedül a pápától nyert kiváltságok- és előjogoktól függött.

Az egész rend feje a premontrei apát volt, ki épen azért átalános (generalis) czimet viselt, s a premontrei

káptalan által a rend három első apátja, és még más négy a convent által meghívott apát t a n á c s a d ó közbenjárása mellett választatott; azonban a rend általános káptalanának, mint az egész rend képviselőjének, köteles volt az utána rangban következő első apát kezeibe térdenállva engedelmességet fogadni.

Saját közvetlen hatósága alatt álló apátságának kormányzásán kívül, a premontrei apát az atyai tekintélyt a rend minden egyéb apátságai- és káptalanaiban gyakorolta. A premontrei rend kormányzati rendszerében ugyanis az a t y a - f i u i, vagy a n y a - l e á n y i viszony némileg családszerű összeköttetést, illetőleg felsőbbbséget és függést vont maga után. Azon apátság, melynek kebeléből egy másik keletkezett, a p a i vagy a n y a i tekintélylyel birt ennek irányában, a mely ehhez képest amannak fia- vagy le á n y a u l volt alárendelve. Ugyanazon egy apátság vagy prépostság a p a vagy a n y a, f i u vagy l e á n y lehetett és volt is egyszersmind: a p a - a n y a azok irányában, kiknek eredetet adott; f i u - l e á n y azok irányában, kiktől eredetét vette. Az apa- vagy anyakolostor apátja vagy prépostja a f i u vagy l e á n y irányában p a t e r a b b a s, vagy p a t e r p r a e p o s i t u s czimet viselt, s egyéb jogokon kívül a f i u vagy leányzárdának született visitatora volt ¹⁾. Minthogy pedig a premontreitől mint törzsanyától származottnak tekintetett minden más apátság, a premontrei apát egyszersmind az általános atya tekintélye- és jogaival is birt. Magától értetik, hogy mindaz, mi valamely társulatban az elnököt illeti, ugymint a rendi ülésekbeni elnöklés, az egész rendnek képviselése, a hozott határozatok aláírása, és vagy a káptalanból hazatérő apátok és prépostok, vagy kerületi helyettesek általi kihirdetése s azoknak megtartása; valamint a jog, az egyes apátságokat és prépostságokat csak úgy mint egész kerületeket hivatalosan megvizsgálhatni, a kerületi káptalanokban, ha tetszett, elnökölni, ezek határozatait mindannyiszor és kivétel nélkül megerősíteni, a rendben az egységet fentartani, stb. a premontrei

¹⁾ L. a II. jegyz.

eknél is a generalist, mint egyszersmind a rend elnökét illette.

Az apai-fiui viszonyt sz. Norbert azért hozta be, hogy ne legyen rendjének egyetlen oly háza sem, mely egy másiknak felügyelete alatt nem állana; nehogy tehát a premontrei, atyja lévén mindnyájának, ily felügyelet nélkül szükölködjék, akarta, hogy abban a rendnek a premontrei után három első, általa ilyennek kijelelt apátja, ugymint a laoni sz. Mártonról czimzett; a floeffi (Namurhoz közel Jambre folyónál a lüttichi megyében); és a couissy-i (Cuissiacum, Oise (Axona) folyam-mentében a laoni püspöki megyében fekvő) apátságok apátjai gyakorolják ezen felügyeletet, és pedig hivatalos látogatási, és széküresedéskor a választás-vezényleti és mérségi joggal.

Az általános, a rend apátjai- és prépostjaiból, vagy ezek meghatalmazottjaiból álló káptalanok kezdetben évenként, később minden harmadik évben tartattak meg¹⁾, s ezeket illette a jog: az egész rendet illető határozatokat hozni, a statutumokat módosítani és bővíteni, a fellebbezés útján felterjesztett, vagy egyébként oda tartozó ügyeket eldönteni, a premontrei főapát ellen, alapos ok forogván fen, törvényes eljárást elrendelni, őt felfüggeszteni és letenni, más vádolt apátok és prépostok felett az ítéletet kimondani, a kerületek (circariae) mindenkor az általános káptalani ülés előtt teljesítendő megvizsgálására visitorokat, és pedig minden egyes kerületre külön kirendelni, a rendi definitorokat kinevezni, stb.

A rend, többnyire országok és tartományok szerint kerületekre (circaria) osztatván fel, a premontrei apátnak joga, volt az általános káptalan által kiküldött visitorokon fölül az ezen kerületek apátságai közül valamelyiknek apátját állandó örökös helyettesévé (visitor vagy vicarius perpetuus) nevezni ki, ha különben a rendi függés bizonyos széktől valamely kerületben, mint például a szászországban Magdeburgtól nem történetileg

¹⁾ L. az I. jegyz.

fejlődött és állapotodott meg. Ezen vicariusok a kerületben a főapát általános atyasági tekintélyét helyettesíték, nevében minden kerületi apátságot és prépostságot hivatalosan meglátogathattak, s elnököltek a kerületi káptalani ülésekben, melyekre a kerület valamennyi férfi- és nőkolostorainak apátjai és prépostjai, priorjai, a minden egyes monostorhoz tartozó lelkészek egy-egy képviselője, a kerületi collegiumok és neveldek főnökei meghivandók voltak.

A kerületi káptalanok tárgya volt főleg: az általános káptalanokban hozott házrendbeli, szertartást vagy egyéb observantiát illető határozatait a kerület hagyományaihoz és szokásaihoz alkalmazni, a hozzá fellebbezett ügyeket tárgyalni s eldönteni, a kerületi apátságok állapotáról, előhaladása- és hanyatlásáról tudomást venni, s ez utóbbin lehetőleg segíteni, a fegyelem egyforma megtartására ügyelni, stb. A hozott határozatokat azonban, mielőtt azokat kihirdetné, az elnöklő vicarius köteles volt mindannyiszor helybenhagyás végett a főapátnak felterjeszteni.

Az egyes házak apátjai és prépostjai az ezen házhoz tartozó felszentelt társak által, az egyénenkinti szavazás kizárásával, bizonyos számú választók megbízása útján (compromissum) a pater abbas vezénylete mellett éltök hosszára választattak. A megválasztottat csupán hivatalos tudomás és felszentelés (benedictio) végett kellett a megyei püspöknek bemutatni. Megerősítése a pater abbást illette. Hatóságát felszentelés nélkül is gyakorolhatta, ha tudnillik ezt a megyés vagy más püspöktől megnyernie nem sikerült. A választására következett első általános káptalanban köteles volt a főapátnak az engedelmességet megfogadni.

Egy apátság vagy prépostság alapításához legalább 12 paptársból álló gyülekezet, s azonfölül a generalis vagy általános káptalan beegyezése kívántatott; az épületben imaháznak, ét- és alvóteremnek, beteg- és vendégszobának, kapunak és kapuslaknak; továbbá misemondó-, zsoltár- és szertartásos (ordinarium) könyvnek, ének- (hymnus) gyűjteménynek, antiphonariumnak, rendszabály- és statutumpéldánynak nem volt szabad hiányozni.

A ház nagyobbjai, ugymint: a p r i o r, az a l p r i o r, a házi fegyelemre felügyelő (circator), a ház gondnok (provisor), a pinczemeszter (tulajdonképen az ételmezésre felügyelő), a vendégmester (ki az érkeztet vendégek és szegények gondját viselte), s egy-két vagy több idősebb a tagok kisebb-nagyobb számához képest, az apát vagy prépost tanácsát képezték, s különösen az ujonczoknak a rendi ruházathoz bocsáttatása körül döntő szavazattal bírtak. Ezen tanács hatásköréhez tartozott a számadások megvizsgálása, s a beegyezés kimondása kölcsönfelvételhez, eladáshoz, vételhez, cseréhez, stb. Volt azonkívül minden házban egy vagy több éneklész (cantor vagy succentor), könyvtárnok, sekrestyés, ruhátárnok, és ahol a házban nevelő intézet vagy collegium is volt, a szükségnek megfelelő tanári és felügyelői személyzet, melynek kitünőbbjei szintén az apát vagy prépost tanácsához tartoztak. Azon tanárok, kik a párisi egyetemen tudori rangot nyertek, az általános káptalanban is bírtak üléssel, de csak tanácsló szavazattal.

A rend laicus vagyis fel nem szentelt tagjai vagy conversusok, vagy donatusok; mindketten leteszik a rendi professiót, de az utóbbiak azon a rend által feltartott megszorítással, hogy ők a rendet, melynek magukat önkényt felajánlották, önhatalmilag el nem hagyhatják ugyan, de a ház előljárója által minden ellenmondás nélkül a rendből elbocsáttathatnak, ha a felvételi feltételeknek eleget tenni, vagy a számukra fenálló fegyelmet megtartani nem akarnák. Ellenben a conversusban a „conversio morum,” a folytonos tökéletesedésre való törekvés, már teljesen bekebblezett rendtársra hágy következtetni.

A rend minden tagjainak szigoruan tiltva volt, bajos ügyekben bármely más a renden kívül álló, de leginkább világi hatóságokhoz folyamodni. A fellebbvitel azonban megengedtetett és pedig a pater abbáshoz, ettől a kerület vicariusához, mint a főapát (generalis) helyetteséhez, ettől a főapát és általános káptalanhoz, végre a római székhöz.

Az általános káptalan összegyűlvén, mindjárt az első ülésekben megválasztotta a definitorokat, kiknek

tisztjök volt: az oly ügyekben és tárgyakban, melyek felett a gyűlésben a vélemények elágaztak, a felek indokolt véleményezéseit írásban beszédni, azokat alaposan meghány-ni, s felettök ítéletet hozni. A definitorok, kik az általános káptalanban választattak, ha mindjárt csak priorok vagy egyszerű kanonokok voltak is, a káptalanban üléssel és szavazattal bírtak, három negyedrészen azonban apátok- és prépostokból kellett állniok. ¹⁾

Gondoskodva volt arról, hogy minden kerületben legalább egy *Novitiatus* (rendi nevelőház) legyen, melyben a felvett ujonczok neveltessenek és a megfelelő tudományokban oktattassanak. A tanítást kiképzett tanítók szakszerint végezték, a nevelést és fegyelmet az ujoncz-mester kezelte, ki mindig nagy tekintélyű férfiú volt, s a kerület összes apátjai és prépostjai által a legjelesb és legtapasztaltabb rendtagok közül választatott. Gondoskodva volt arról is, hogy a hiresebb iskolák és egyetemek mellett a rendnek collegiumai legyenek, melyekben jelesebb nevendékeik bővebb kiképeztetésben részesüljenek, s a tudori különféle rangfokozatokra készülhessenek. Ezek közül hiresebbek voltak: a párisi, salamancai, római, krakkói, prágai, löweni, kölni, trieri, és pont-à-mussoni. Azonkívül számos házak külön iskolát is nyitottak, melyek később magasabb tanintézetekké, gymnasiumok-, akademiákká alakultak, s melyekben a világi, kivált nemes ifjuság, olykor császárok és fejedelmek, például I. Fridrik császár fiai is nyertek oktatást. ²⁾

¹⁾ L. a. III. jegyz.

²⁾ Ismeretesebbek voltak: a sionhegyi (Strahow) Prágában, a werumi (Horti B. M. V.), és a furnesi (Flandriában); a tongerlandi és drie-burgi (Scotiában, mely utóbbiban nevedett fel Patritius az angolok I. Eduard alatt Scotiába történt beütésének s monostora elpusztításának leirója); a belbogi (Pommernban), a würzburgi, adelbergi (itt neveltette I. Fridrik fiát, Fülöpöt), a löweni, arnsbergi, marchtali, roggenburgi, urspergimadridi, stb. Hogy ily iskolákra hazánkban is kiterjeszték gondjaikat, arról tekintve azon idők gyakorlatát, de még inkább azt, hogy nevendékeiket otthon kellett nevelniük, kételkedni nem lehet. Hogy ez iskolákról honi mivőlődési történetünkben említés nem történik, az ezeknek más ilynemű kolostori intézményeinkkel közös sorsuk. Minden esetre a férfiaknak, kikre az ország nyolcznál

A házi napi rend az időt különféle foglalkozások közt czélszerűen osztotta fel. A magán imádság és elmélkedés, a nyilvános istenitisztelek és kánoni órák elvégzése, a tudományos előadások hallgatása, a magán tanulás, olvasás és írás, a kézimunka és szórakozás, étkezés és pihenés, a mindennapi káptalanok megtartása (melyekben főleg a fegyelem elleni kihágások és vétségek vétettek számba), a lenyugvás és felkelés, — mindennek megvolt a maga órája, melynek pontos betöltése felett a circator ügyelt.

A kolostoron kívül lelkészeti állomásokon elhelyezett rendtársakra nézve ohajtják a statutumok, hogy a plebános, ha csak lehet, magára ne hagyassék, hanem legyen vele egy vagy több tagtárs, kik a rendi szabályt itt is, a mennyire ez csak lehetséges, megtartsák, s az e szerint közösen végzendőket együtt végezzék. Minden plebánosnak, mielőtt investitúrát nyert, írásban kellett megfogadnia, hogy praelatusa visszahívására plebániájától megválíék, s oda költözik, hova őt rendelni fogja. Világi házaknál magánlelkészi vagy nevelői állomást elfogadni tilos volt, kivéve, ha a fejedelem vagy püspök gyóntatóul vagy alamizsnásul kívánt volna valakit.

Mindaz, ki valamely apátságot és prépostságot alapított vagy megadományozott, ennek természetes pártfogója s kegyurává vált. Ennek jog- és kötelességszerű hivatása azonban nem abban állott, hogy az illető prépostság vagy apátságnak praelatust akár nevezzen, akár praesentáljon; ennek választása és megerősítése egészen a rend kezeiben volt, mely is simoniacus bűn terhe alatt tiltotta meg a hatalmasok pártfogását vadászni, s azt a szabad választások mérlegébe vetni. — De nem állott abban sem, hogy az általok felállított apátság- és templomépületet fenntartsák; erről szintén magának az apátságnak alapítványi jövedelmeiből kellett gondoskodni. De igenis állott abban: hogy

több hites helyeinek gondviselését, az ezzel járó illetékesség- és kötelességekkel bizta, tudományosan kellett kiképezve lenniük. — Nyilvános középtanoda először Mária-Theresia által bízott reájuk, ki a jezsuiták eltörlése után 1778-ban a rosnyói gymnasiumot a jászóvári premonstreieknek adta által.

az alapítványt minden megtámadások ellen védjék, a törvény és hatalom előtt szószólói legyenek, s különösen az apátság jobbágyainak az igazságot, mennyiben az a földesuri joghoz tartozott, vagy az illető prépostság és apátság a fejedelmek által törvénytiszteltetési szabadalommal is felruházva volt, kiszolgáltassák, az apátság és köztük felmerülő bajos ügyekben ítéletet hozzanak, stb. Ez okból nemcsak védnököknek (Patroni, Defensores), hanem ügyvivők- és ügynököknek (Advocati, Procuratores, Vogten) is neveztettek. A kegyurak azonban ezen bíraskodásoknál más törvényképes személyek által is képviseltethették magukat, sőt magát a véduri jogot is más családokra ruházhatták által. Így tett például IV. Béla király, midőn a feleszi apátság felett atyjáról rászállott védnökséget, Andrásra, Miklós bán fiára s örököseire szállítja át csakugy, mintha ez annak alapítója lett volna ¹⁾. Albrecht, brandenburgi markgróf, ki attól tartva, nehogy a védnöki állásnak ily átszállítása a rendre nézve káros legyen, vagyis az általa alapított apátság valaha rossz kezekbe kerüljön, Leitzkau alapító levelében kikötötte, hogy utódjai az e feletti védnökséget más családra soha át ne ruházhassák. S minden zsarolás, költekezés kikerüléseül rendelte azt is: hogy az ügyvéd, törvénytiszteltetésre egy évben háromszornál többször a prépostság javaiban meg ne jelenhessen, a törvénytisztelt ne a kolostorban, hanem a közelerdőben valamely terepélyes fa alatt, esős időkben pedig a főtemplomhoz tartozó udvarban üljön össze; a bírák lovai szintén ne a kolostorban, hanem a faluban helyeztessenek el. Az igazságszolgáltatás történjék a maga módja szerint a két féljelenlétében s meghallgatása után, stb. ²⁾ Sajátságos védnöki viszony volt az, melyet sz. Szervác apácza-kolostor Quedlingburgban mint alapító gyakorolt, és pedig az

¹⁾ Katona, Hist. Crit. VI. köt. 172 l. Az itt közlött oklevél eredetije a sáro-megyei Sóos-család iratai közt találtatik; mert ezen család az említett András György de Sóvár nevű unokájától származik.

²⁾ Riedl, Cod. Dipl. Brand. 24. 323. Leuckfeld Antiq. Praem. 79. Ludwig Reliq. Manus. 2. 366.

alapító levél erejénél fogva, sz. Wipert, a prémontrei rend ugyanazon városbeli monostora felett. Kettner¹⁾ a reformatiót írja le, melyet Bertradis sz. Szervác-zejedelemasszonya úgy „ön, mint a kanonokok lelki üdve és becsülete“ tekintetéből hozott be az utóbbi kolostorba, adván ki a rendeletet érett megfontolás s tanácskozás után több jámbor és tapasztalt férfiakkal, saját neve alatt 1277-ben. Az akkori időben egy ily viszony nem foglalt magában semmi megütközni valót, körülbelől egy idős lévén a prémontreiekkel a fonteraudi vegyes szerzetesrend, melyben a Bold. Szűz és evan. sz. János közti viszony példájára az alapító, Arbrissel Robert akarta, hogy a férfiak a nők előljárósága alatt álljanak; s a rend Franciaországban oly tekintélyben állott, hogy kolostoraikban a megüresült állomások majdnem kizárólag a legmagasabb származású hölgyekkel, főleg a Bourbon-házból töltek be.

Mindezekből, melyeket eddigelé a rend kormányzati rendszeréről előadtunk, tisztán kiviláglik, hogy az szigoruan alkotmányos, felelősséggel összekötött és pedig aristocratico-monarchicus kormányzati rendszer volt, melynek elve és szelleme képezték ki a rend azon testületi jellemét, melyről minden történeti jelenségei és érintkezéseiben századok óta ismeretes, s a mely politikai szerepléseiben csak úgy, mint építkezéseiben észlelhető.²⁾

A mi a rend kiváltságait illeti: XIV. Benedek „in supereminenti“ kezdetű bullájában egész terjedelmében megerősítette V. Sándor 1409-ben kelt két rendbeli apostoli iratát, melyben ugyanazon pápa a rend összes egyházait, zárdáit, birtokait, az ezekhez tartozó összes személyzettel, minden patriarchák, érsekek, püspökök felsőbbbsége (dominium), joghatósága (jurisdictio) és látogatása alól, azon megszorítással, hogy lelkipásztori hivatalkodásukban és ezeket illető ügyekben a megyés

¹⁾ Antiqu. Quedlinb. 315. l. és Anhang nro 19.

²⁾ A statutumokat l. Holsteinnál, Codex Reg. V. köt., és magyarázatokkal Saulnier-nél, Statuta Can. et Exem. Ord. Praem. Stivagii. 1725.

püspök és megyei törvények alatt álljanak, kivette, s közvetlenül az apostoli szék alá helyezte.¹⁾

Ezen általános kiváltsági oklevelen s ama már említett alapítási hivatásukban gyökerező előjogon kívül, mely lelkipásztori képességekre vonatkozik, a prémontrei apátságok és prépostságok idők folytában még külön is, több egyes jelentékeny szabadalmak- és előjogokkal lőnek különböző római pápák által felruházva. A pontificaliák, vagyis püspöki jelvények (infula, kereszt, pásztoribot, kesztyű, czipő) viselési joga annyira volt minden egyes apáti és préposti állomással összekötve, hogy azok, kik ezen jelvényeket alázatosság- és szerénységből viselni nem voltak hajlandók, kötelesek voltak ezek viselésének kötelme alól pápai felmentésért folyamodni, a mi nekik meg is adatott. (III. Incze, 1198.) — Az apátok és prépostok felhatalmazva voltak, alattvalóikat több, a pápának és metropolitának fentartott vétségi esetekben feloldani. (III. Sándor 1177. III. Lucius 1183.) A megyés püspöknek nem volt szabad a prémontreieket kiközösíteni (IV. Urbán 1262.), egyházaikat interdictum alá helyezni (ugyanaz, ugyanakkor), megtartandó levén IV. Incze rendelete, mely szerint bajos, suspensio vagy excommunicatioval fenytendő ügyek kerülván elő, ezek az általános káptalan elé terjesztendőek, s ott közmegnyugvásra elintézendők voltak. Általános interdictum idején meg volt a prémontreieknek engedve, hogy templomaikban, eltávolítva előbb a kiközösítetteket, nemcsak magán, hanem nyilvános isteni-tiszteletet is tarthassanak. (VI. Kelemen 1343.) — II. Incze 1131-ben megrendelte ugyan, hogy a javithatlan praelatus a megyés püspök által, de csak a pater-abbas és más két kerületbeli apát indítványára, letétethessék: azonban már IV. Incze 1246-ban kelt hires bullájában a letétel kimondását és végrehajtását a főapát és általános káptalanra bízta, s ez illetőséget a rend, 1630-ban utolszor újból szerkesztett, a pápa által jóváhagyott statutumai is szintén a főapát és által-

¹⁾ Bullar. Mag. Rom. t. XIX. ad an. 1753. f. 66. Edit. Luxemb. 1758.

nos káptalannak tartják fen.¹⁾ — Joga volt a rendnek egyes professusait bizonyos egyház vagy javadalom címére felszenteltetni. (IV. Incze 1245.) Ha a megyés püspök gátolva lenne, vagy nem akarná a megválasztott prépostot, vagy apátot benedicálni, vagy professusainak az egyházi rend szentségét feladni, ennek eszközlése végett a rendnek szabadságában áll, bármely más, az apostoli sz. székkal egyességben élő püspökhöz, azonban a megyés püspöknek tartozó tisztelet megsértése nélkül, fordulni, s a benedictiót és illetőleg a rend szentségét ettől felvenni. (IV. Adrián 1154.) A rendes házak praelatusai fel vannak hatalmazva, a templomaik használatára szolgáló edényeket, ruhákat, harangokat s egyéb szereket benedicálni. (III. Kelemen 1188. VIII. Urbán 1635.) Az egyetemlegesen, minden szerzetesrendekhez intézett apostoli iratok nem kötelezték a prémontreieket, ha csak ez az iratban tüzetesen megemlítve nem volt. (IV. Incze 1245.) Az apátok és prépostoknak, midőn teljes diszszel és szertartással ünnepélyes sz. misét mondanak, kiváltság van adva, trónmennyezet nélkül, lefeszítettlen, két lépcsőjű emelvényen álló, de az evangelium oldalán elhelyezett karszéket használni, s az áldást püspökök módjára három keresztjellel adni. (Ordinarium de Anno 1738.) — II. Gyula pápa 1503-ban kelt apostoli iratában a legtágasabb szabadsággal ruházta fel a rendet, hogy statutu-mait, valahányszor ezt szükségesnek vagy czélszerűnek látja, önmaga módosíthassa, újakat alkothasson²⁾, stb. — A prémontreiek kiváltságai ellen kieszközlött minden irat törvénytelenné nyilvánított IV. Sándor pápa által 1256-ban, kijelentvén egyuttal, hogy a prémontreiek kiváltságaira vonatkozó iratok értelmezése egyedül a sz. széket illeti. V. Urbán 1367-ben kelt határozatával megengedte, hogy a rend apátja és prépostjai képviselőik által jelenhessenek

¹⁾ Dist. II. cap. XII. Vö. Saulniernél az általános káptalan 1657-iki határozatát.

²⁾ A jelentékeny bullát l. Holsteinnál Codex Reg. V. köt. 179. l.

meg a megyei zsinatokon. Általános szabály gyanánt áll IV. In c z e 1247-ben kelt határozata, hogy a prémontreiek csak prémontreiek által látogattathatnak. IX. B o n i f á c z (1400.) J á s z ó t, L e l e s z t, N a g y v á r a d o t, C s a l ó k ö z t, S á m b o k o t, K a p u s f e ő t azon egyházak és monostorok közé sorozta, melyek minden ordinarius hatóságtól kivételve, közvetlenül az esztergomi széknék rendeltetvék alá. II. P i u s (1464.) ezekhez még H a t v a n t számította. (P r a y. Spc. Hist. p. I. p. 25.) Végül a prémontrei főapát V. K e l e m e n pápától 1312-ben nyert szabadalmat, hogy utazásai alkalmával kápolnát (portatile), mely a misemondáshoz minden szükségeseket magában foglalta, vitethessen maga előtt, mint ez nálunk is a pannohalmi főapátnak tiszteletbeli kiváltságaihoz tartozott.¹⁾

A pápák a rendnek adományozott ezen jeles kiváltságokat és szabadalmakat kiadott okirataikban mindannyiszor a rendnek jelessége, az egyház s különösen a sz. szék irányában szerzett érdemei által indokolták.

Melyek vannak, s mennyiben még életben ezen számos kiváltságok közül napjainkban? azt, ugyszólván, minden egyes ország és tartomány mainap fenálló egyházjogi viszonyaiból kellene meghatározni. Az általános közjog ugyanis sokféleképen módosult, a concordatumok szerint, melyeket egyes fejedelmek és köztársaságok a pápai szentszékkal kötöttek.²⁾

¹⁾ Sz. Norbertről megjegyzi életirói, hogy birtokairól és jövedelmeiről történt lemondása után utnak indulva, magával vitt egy ezüst kápolnát, melyet, minden egyéb ingóságain tuladva, egyedül tartott meg. Hihetőleg tehát ez volt azon portatile, melynek elővitetése a prémontrei főapátnak engedélyeztetett. Feltehető, hogy ezen ereklye megvolt egész a legujabb időkig; a francia forradalom után hova lett? arról senki sem emlékezik.

²⁾ A kiváltságos oklevelek nem mind szólnak az egész prémontrei rendnek; a legtöbbször egyes apátságok- és prépostságoknak szóltak, s csak a rendben fenálló kölcsönösség alapján terjesztettek ki később a rend összes apátságai- és prépostságaira, ha épen nem voltak tisztán helyi természetűek. Eredeti példányaik már talán csak a római levéltárakban volnának mainap feltalálhatók, miután az illető házak sokféle feldulásával vagy elvesztek vagy eltévedtek. Sokat közzétett H u g o, annaleseihez csatolt okmány-gyűjteményében; némellyek M i g n e „Cursus Patrologiae“, és a pá-

Jegyzetek a 6-ik §-hoz.

I. Az általános rendi káptalan kezdetben minden évben és pedig sz. Dienes napján, oct. 9-én tartatott meg. 1469-ben tekintettel az őszi és téli utazás nehézségeire, a gyűlés napjául a Husvét utáni 4-ik „Cantate” vasárnap határoztatott meg. 1605-ben a káptalan végzést hozott, hogy azontul a rendi általános gyűlekezet csak minden harmadik évben tartassék meg. — Az általános káptalanba köteles volt minden apát és prépost személyesen megjeleni, s ha gátolva volt volna, maga helyett képviselőt küldeni, igazoló iratokkal, — melyekből a káptalan hitelesen meggyőződhetett, hogy személyesen megjelenie lehetetlen volt. — Az ily iratok megvizsgálására a káptalan mindjárt az ülés kezdetén néhány tagot, némikép igazoló bizottmányt küldött ki. — Kik az e tekintetben szigorú fegyelmet elsőként gyengíteni, azok a magdeburgi és kerületökhöz tartozó prépostok voltak. Azon körülmény, hogy sz. Norbert élte végnapjait a magdeburgi érseki széken fejezte be, s teste az ottani, általa alapított sz. Mária-prépostság templomában találta utolsó nyughelyét, — de a magasztos rendeltetés is, mely a prémontreieknek e tájakon, északkeleti Szászország-, Brandenburg-, Pommern-, Posen-, Lief-land- és Lengyelországban jutott, hogy tudnillik az e tájakon lakó szláv népességet a ker. hitre térítsék, s köztük a német ker. miveltséget meghonosítsák, — rendeltetés, melynek betöltésére irányzott buzgóságuk számukra nem csak számos hires prépostságot, hanem egy érseki és három püspöki széket ugyanannyi székeskáptalannal eredményezett, következőleg Magdeburgot mint főhelyet a tekintély, tisztelet, dicsőség igen magas fokára emelte, — mindez együtt összevágott, hogy Prémontré Magdeburgban

pai iratok gyűjteményeiben is felfedezhetők. ¹⁾ V. Kelemen pápa Avignonból a prémontrei rendnek, elődjek, vagy pedig világi fejedelmek által adott minden kiváltságait és szabadságait a jászóvári prépostságnak is biztosította. (Eredetije a prépostság levéltárában. ²⁾)

¹⁾ A kiváltságok ezen sorozatát lásd bővebben Le Paige. Bibl. Praem., Páris, 1633. s ennek kivonatát a Strassburgban 1742-ben megjelent „Manuale Canonic. Praem.” 135—185. l. A fentisztelt pápák által a rend javára kiadott némely jelentékenyebb okiratok másolatai a jászói házi levéltárában is megtalálhatók.

²⁾ L. a IV. jegyz.

mintegy versenytársra talált, ki annak elsőbbségét és az egész rend többi részeire kiterjedő hatóságát ugyan nem támadta meg, de részéről mégis azon önérzetet ápolta, hogy a Prémontrétől való függés kevésbbé egyezne említett társadalmi állásával. Így történt, hogy a szász kerület először is az általános káptalanokból kezdett kimaradni. Az e felett keletkezett viszály Conrád pápai követ közbenjöttével 1224-ben akként egyenlített ki, hogy az ezen kerületbelieknek megengedettett, miszerint csak minden harmadik évben tartozzanak megjelenni az általános káptalanban, azonkívül a magdeburgi ne köteleztessék a prémontreinek engedelmességet fogadni. Ezen első formalis engedély azonban csak első lépcső volt a további felmentetés sürgetésére. 1240-ben már abban történt a megállapodás, hogy minden harmadik évben se tartozzanak mindannyian megjelenni személyesen; a káptalan beérendi vele, ha a kerülethez tartozó prépostok közül minden harmadik évben csak egy is jelenendik meg, úgy azonban, hogy a többiekről felhatalmazást hozzon magával, miszerint őket e káptalanban képviselheti. E szerint 48 évi időköznek kellett lefutni, hogy a szász kerületből, melyhez 16 prépostság tartozott, az általános káptalanban mindegyikök megfordult legyen. Ez idő óta ezen kerület elkülönített s szinte egészen független tartományt kezdett képezni, melynek feje a magdeburgi prépost volt, s mely eleinte évenként, aztán pedig csak minden harmadik évben szintén csakugy tartott káptalant s gyakorolta a statutarious jogot hozzátartozandóival, mint a prémontrei; épen úgy mint ennek, volt neki is három főprépostja (a három püspöki székhely, u. m. Brandenburg, Havelberg, Ratzeburg prépostjai), kik egy-szersmind a rend definatorai voltak; stb. ¹⁾ — A püspökök a rend ruháját viselték, de a püspöki hatóság gyakorlatában a rendtől egészen függetlenek voltak. ²⁾

II. A fúsitási viszony idők folytával szintén változást szenvedett annyiban, hogy az első atyák ebbeli tekinteteket elvesztvén, a tőlök származott fiu- leány apátságok vagy prépostságok mások alá helyeztettek. Egyes apátságok ugyanis messze országokban

¹⁾ Külön statútumaikat lásd Winternél, Die Praemonstratenser des 12-ten Jahrhunderts und ihre Bedeutung, 374 és köv. l.

²⁾ Busch, windsheimi kanonok előadása Leibnitznél, Script. Rer. Brunsw. t. II. p. 836.

fekvő apátságoknak (például a prémontrei a nagyváradinak) adván eredetét, szinte lehetetlen volt, hogy fiaikra az atyai befolyást oly távolról gyakorolhatták volna. A hiányon úgy volt segítve, hogy valamely közelebb eső tekintélyesebb apátság alá helyeztettek fiasági tekintetben. Többször történt, hogy a fiu vagy leány tekintélyes hatalmas családdá nevedezett fel, míg az atya mindinkább hanyatlott, jelentéktelenné vált, úgy hogy alig volt képes néhány tagot kebelében eltartani. Ilyenkor, vagy ha valamely atya-apátság talán egészen is megszűnt, természetes volt, hogy a fiu más atyasági viszonyt keresett és nyert, — mint ennek egynél több példáját e munka folyamában is látni fogjuk.

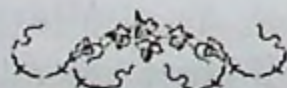
III. Napjainkban Prémontre Franciaországban secularizálva levén ¹⁾, Magdeburg pedig prot. alapítványnya válván, — a prémontreieknek nincsen sem főhelyök, sem általános apátjuk,

¹⁾ A „Religio“-ban (1856. II. félév, 2-ik szám. 16. l.) Soissons ből kútfő megnevezése nélkül a következő tudósítást olvassuk: „Junius 6-án, ugyanint sz. Norbert ünnepén a Soissons melletti prémontrei ősrégi apátságban fontos egyházi ünnepély tartatott, tudnillik a prémontrei rendnek Franciaországban felujítása. Ezen ünnepély annál megragadóbb volt, minthogy azon helyen történt, a hol szent Norbert a diszes rendet 1120-ban alapította. A soissons-i püspök már a mult évben vette meg ezen, régiségénél fogva tiszteletet érdemlő apátságot, s egyelőre árvalházat telepített le abban; mindazáltal nem hagyott föl kedvező gondolatával, hogy a prémontrei rendet egész Franciaországban új életre szólítsa. Miután szándoka, miszerint czéljának valószínűsítésére Németországból nyerend tagokat, buzgó fáradozásai daczára megghiusult: egy cisterci szerzetes, Edmund atya, egyik francia trappista kolostornak tagja ajánlkozott a terv kivitelére. Szerzetes elöljárói helybenhagyásával tehát Edmund atya a főnebb mondott napon az apostoli helyettes kezeiből átvette a prémontreiek szerzetesruháját, s az apátságot a rend nevében elfoglalta. Az ünnepélyen a hiveknek nagy sokasága jelent meg, a szent-beszédet maga a soissons-i püspök ur tartotta.“ A tárgyalások, melyeket Prémontre átvétele iránt a tudósítás szerint a soissons-i püspök a németországi rendi prépostságokkal folytatott, ismeretlenek. Szomorú mindenestre, hogy midőn maga a rend még létezik, a rendnek bölcsőjében való felélesztésére, a folytonosság megszakisásával, cisterci szerzeteshez kellett folyamodni. A jelenlegi jászóvári prépost ő mélt., ki rendjének történeti nimbusát igen szíven hordja, olvasva az idézett tudósítást, nem késett, az ügy közelebbi körülményei kipuhatólása végett megkereső levélben a soissons-i püspökhöz fordulni: de a levél hihetőleg eltévedvén, választ nem kapott. A rend austriai prépost-apátjai jól tennék, ha Prémontre számára saját házaikban egy-két ifjut nevelnének fel, nehogy ott, hol Norbert a rendet alapította, szellemének felujítását idegenek legyenek kénytelenek megkísérteni.

sem általános káptalanjuk, s minden egyes apátság és prépostság, ugyszólván, önmagára hagyatva egészen elkülönített, egymástól független életet folytat. Az egész közlekedés legfőllebb arra szorítkozik, hogy a rendet illető pápai iratokat, kormányrendeleteket, egyes főbb házi eseményeket egykét ház egymással közleni, s a névtárt egymásnak kölcsönösen megküldeni szokta. Az 1859-ben áprilhóban *Schwarzenberg* Fridrik bibornok és prágai érsek mint pápai delegált visitator alatt tartott rendi gyülekezet, melyen az *austriai birodalmi praelatusok*, köztük a magyarok is jelen voltak, egy *austriai birodalmi gyülekezet* (*congregatio, hajdan circaria*) felállítását tervelte ugyan, de az evégre a régi statutumok alapján kidolgozott szabályjavaslat eddigelé nem nyerte meg az apostoli szentszék jóváhagyását. Ezen javaslat szerint az *austriai birodalombeli 9 prémontrei kanonia* egy testületet képezne, mely minden harmadik évben káptalanba jönne össze s három visitator alatt állna, kik közül az első *praeses* (elnök) czimet viselné, s az egésznek vezetésével lenne megbizva. Közös papneveldét is állítanának az egész gyülekezetre nézve; melyben nevendékeiket alaposabban, semmint az egyes házakban történhetik, képeztehetnék ki. A gyűlés az egész testület visitatoraul, illetőleg elnökeül *Zeidler Jeromos, strahowi*, első alvisitatorul *Lebschy Domonkost plagai (schlögeli)*, második alvisitatorul pedig *Répássy József jászói praelatusokat* választotta meg. Addig, míg ezen szabályjavaslat Romában helyben nem hagyatik, a jászóiak azon „*Decretum*“-ot tartják, melyet számukra *Scitovszky* ker. János bibornok, Magyarország hg-primása és esztergomi érsek mint pápai látogató, 1853. aug. 21-én az ugyanakkor Jászón ünnepélyesen megtartott látogatás után helybenhagyott és megtartandónak rendelt. Ő szentsége, dicsőségezen uralkodó IX. Pius pápa 1854. oct. 18-áról kelt apostoli iratával az összes prémontrei rend védnökeül *Antonelli* bibornokot és al-államtitkárát méltóztatott kinevezni, ki is *Répássy József jászóvári* mostani érdemdu praelatus urnak szerencsétető levelére 1855. apr. 3-áról válaszolván, kijelenté, hogy semmi fáradságot s gondot sem fog kímélni, hogy a rend javát előmozditsa, jól tudván, mily nagy és számos érdemei vannak ezen rendnek az Isten egyházában, s

menyi sok jó származott N o r b e r t ezen intézményéből az egész világra.

IV. Azon okok sorában, melyek a szerzetes rendek kiváltságára alapul és alkalmul szolgáltak, a következő főbbeket említjük meg: a) Némelyeknél valamely ház vagy intézet alapítója maga kívánta azt, hogy az kiváltságos, a rendes püspöki hatalomtól felszabadított legyen, mint például sz. István Pannonhalmát illetőleg. b) Oly országokban, hol a püspök bemutatása, illetőleg kinevezése a világi hatalomtól függött, a kath egység fentartása és szilárdítása s minden függetlenítési schismaticus törekvések ellensúlyozása végett a pápák nemcsak czélszerűnek, hanem szükségesnek is találták, független egyházi testületeket teremteni, melyek közvetlenül a szentszék alá tartozván, ennek már kiváltságos állásuknál fogva, hogy abban magukat fentarthassák, de hálából is lekötelezve voltak. — c) De a pápák ezenfölül a kiváltságok osztogatásában ügyeltek arra is, hogy a hitbuzgóságot éleszsék, következőleg kiváltságok- és szabadalmakra csak érdemesült munkásságot és tettekben nyilatkozó önfeláldozást, hűséget, erényt méltassanak. — d) Olykor egyes családokat, vagy községeket és pedig maguk a püspökök indítványára ohajtották valamely jeles tettökért vagy tett szolgálatért ilyen kiváltság engedélyezése által megjutalmazni. Végre e) a főtekintet mindamellett a s z e r z e t e s e k n y u g a l m a volt, hogy tudnillik magányos celláikban folytonos külrendelkezések, beavatkozások és látogatások által ne háborittassanak, — mint ezen okot különösen a mindenekben szigorú elvkövetkezetességgel intézkedő VII. G e r g e l y legfőképpen hangsúlyozza.

VII.

A keletkező rend testületi szelleme.

A kath. egyházi tan mindig s mindenütt ugyanaz. Nem lehet tehát kath. testületi szellemről szó, mely nem amannak kifolyása volna.

Mindannyian ugyanazon virágos kertet ápoljuk; ugyanazon flóra, ugyanazon gyümölcs: de a kertészkedési módor lehet különböző, s ehhez képest az élet és gyümölcs is virulóbb, szebb, dusabb itt, mint amott.

A szellemi életápolás szereit és eszközeit is mind meghatározzák; nem hiányzik egy sem. Az igazság és málaszt, a hit és megigazulás nem ismernek közvetítőt, hanem az Isten által erre kijelöltet. Mely halandó is lehetne elég bátor, képzelni azt, hogy elleste és hatalmába ejtette az örök életet, s megtalálta utját és szerét, melylyel az Isen igéjét kebleinkbe levezetheti? . . . De az Isten által adott szerek és kijelelt eszközök egybevetése, ezek alkalmazásának oeconomiája, a végre, hogy mintegy lélektani tapintattal közeledjünk a lélekhez, a melyre hatni akarunk, — ez már az emberi eszély és bölcsesség feladata, s szintén különböző lehet az illető felfogása, meggyőződése, hely- s időviszonyok, erkölcsök és szokások szerint.

Az egyház kétségkívül a megigazulás összes apparatusát folyvást munkásságban tartja, de egyesek sáfárkodására, meglehet, csak egy részét bizza. Minden egyes, testület és egyén, tartozik szintén minden kötelmeket betölteni; de nem gátolja senki, hogy e mellett egyes kötelmeknek a többiek sérelme nélkül, tüzetesebben, kiválóbban ne szentelje magát. Az is belátására és megítélésére van bízva, hogy velős étellel ne kezdje ott, a hol még

csak tejtáplálék van helyén, és langyos vizet használjon, hol a hideg káros lehetne. Az emberi természetnek alapos ismerete egyáltalán, azonkívül a kor helyes megítélése, a népek gondolkozása- s jellemének megfigyelése az, minnek alapján a most kiválólág czélszerűeknek mutatkozó specificumokat kijelölni, s alkalmazásuknak főleg sikert ígérő módja iránt határozni kell.

Midőn tehát kath. egyházi társulat testületi szelleméről van szó, ezen kifejezés alatt nem értünk s nem érthetünk egyebet, mint azon a testület által elvszerűleg sajátjává tett tevékenységi rendszert és modort, melynek következetes alkalmazása által az összes ker. kath. társadalom célját ő részéről legsikeresebben előmozdithatni véli. Mondottuk: hogy r é s z é r ő l, mert a magáét tartva, másokéval nem ellenkezik, azokat nem akadályozza. Ők szántanak és vetnek, kiki a maga módja szerint, de Isten az, ki a nevedést adja. A szellem leng, a hol akar, majd termékenyítő harmatként, majd dúló vihar gyanánt a vetések felett. Verejtékes munkájukat mindannyian a gondviselés kezébe teszik le, s imádkozva várják, hogy meghozza gyümölcsét.

Minden, tehát a prémontrei társulat szelleme is történeti tények analogiájából, vagyis azon hasonlatos eljárásból vehető ki, melyet bizonyos körülmények közt a rend többnyire következetesen megtartani szokott. Az ily eljárás nem lehet más, mint a kebelében meghonosult nézlet-módnak kifolyása, melynek elveihez a kulcsot nem mindig a rendi statutumok, a legtöbbször az első alapítók tettei, példája, magaviselete adják.

A társulat nem egyéb mint szövetkezés valamely célra, bizonyos a cél elérésére vezető eszközökkel, uttal és móddal. Ezek a szabályban rendesen feltalálhatók. De valamint az irt hangjegyek még nem élő előadás: ugy ezek sem még társulati szellem. Művész különbözik a művésztől, pedig ugyanazon jegyek szerint énekel és játszik. Norbert és társulata élő tevékenységét kell tehát szemle alá vonnunk, ha a prémontreiek testületi szellemébe behatni akarunk.

A nem rég eltűnt multban divatban volt a sentimentalis költészet egy neme, mely a „szép és érzékeny“ lelkek cultusát törekedett inaugurálni. A hiuság és érzéki élvvág्य elég érdekessé vélt válhatni, hogy sziveket hódítson, ha „mohosult sirkövekről“ zendíti meg a „hervadó szépség, tűnő örömök és repülő idők“ felett reményvesztett lantját. A tétlen érzelgés és „affectált kétségbeesés“ olcsó dicsősége, helyébe ült a régi dicsőségnek, mely eddigelé a lángelmék, magas és termékeny conceptiók, nagy, ezernyi önfeláldozással végrehajtott eltökélések édes jutalma volt. A kéjencz remete-köntösben a sirok közt bolygva, repkény borította omladványokon szedett virágokkal leselkedett az „élet rózsái“-ra, kérkedve érzéseivel, melyek halhatatlanságában osztoznának azok, kiket ezek bájkörükbe vontak.

Az élcz és guny mestereinek némi köszönettel tartozunk, hogy az álgyászszos muzsát, az igaz érzés ezen szentségtörő usurpációját, a világból kiküszöbölték. A világ megtelt ugynevezett „mély érzésű“ lényekkel, míg annak tökéletes hiányát a legvilágosabban mutatta azon egyuttal tapasztalt jelenség, hogy a „mély érzésű“ nemzedék minden érzés, minden fogékonyság nélkül szükkölködött a drámai és tragikum iránt. A hiuság és önszeretet megfeszítése, az örök és teljes lemondás tulvilági eszme kedveért, egy törhetlen akarát- és tetterély, oda irányozva, hogy az eszme diadalmaskodjék; a semmi szenvedés által fel nem tartóztatott törekvés egy jutalombabér után, melyet a világ nem adhat, . . . e magasztos, szigorú, átszellemült lelkek, melyeket eddigelé minden korszak és minden nép a kiváltságosak sorába igtatott és tisztelt, érthetlen rejtély és megfoghatlan talány valának előtte . . . Magasztalta a sirokat, melyek leczkéitől egész valója borzadt.

Ezen és Norbert, valamint minden más szerzet-alapítók iskolája közt azon örökelvlasztó különbség létezik: hogy míg amaz a „híuságok híuságá“-t fájlalva, ezt magáért ezen híuságért teszi: azalatt ez a dolgot komolyan, a szó igaz jelentése szerint vette, a híuságot az örök-

kévalónak áldozatul hozta, s tűnő örömök helyett marandókat keresett. Nem a futó kedvelt világ ellen nyitak meg panasza ajkaik, hanem a bűn ellen, mely lelkeket még mindig a hiúhoz, a megvetetthez vonzá. Fegyelem-, önsanyargatás-, munka- és imádságban edzett hajthatatlan akarattal megölve magukban a földies embert: az érzékeny szívet, a kebel gyöngédségét megőrizték ők is, nem a földi örömök és élvek számára, hanem hogy megtartsák a szabály első parancsát: szeretni az Istent mindenek felett, felebarátunkat mint önnönmagunkat. Lelkek minden nemes benyomásnak folytonosan állván nyitva, a szív a fogékonyságot, a kebel a gyöngédséget nem vesztette el. Az őshajdan tisztos maradványai, a szent hagyományok, a régi dicsőség, a látnoki kor, a nagy természet, a puszták virága, kis csermely és zengő liget . . . teremtés és századok az ő lelkekhez is szóltak, s tán senki sem is értette bensőbben a rejtélyes ékesszólást mint ők; az ifjuság, báj, szépség, fény és hatalom, mely oly gyakran zörgetett ablakaikon, majd vigasztalást, tanácsot keresve, majd az Ur áldásaért esdve, — a világi emlékeket minden csábjaikkal az ő lelkekben is ismét és ismét feleveníté, tán könyeket is csalt szempilláikra ki, meglehet magukért, azon előttök térdelő lényekért, kiknek boldogságát „szörnyetgek lesik“; de fájdalom, szenvedéseik, benső tusájok nem a ki nem elégített kéjszomj tehetetlen kifakadásaiban, hanem a magukon győztesek ama részvétteljes örömében olvadnak fel: melylyel imáikat és mindennapi munkáikat végzik; a szenvedők ágya mellett virasztanak, az isteni és emberi tudomány könyveit forgatják, mivelik a zordon vidéket, s a szeretet világát ezernyi veszélylyel messzetájaknak elviszik. „Megfordultam, szokta volt Norbert tanítványait figyelmeztetni, a fedelmek udvarában, bővelkedtem javakban, a földi örömök nem voltak ismeretlenek előttem; de higgyetek nekem, hogy az ezekbeni bővelkedés a valódi szükölködés. Soha sem valék boldogabb, mint midőn elvesztém azokat. A szívet, melyből a földi örömök kivonultak, az égiek

szállják meg. S mennyivel tisztábbak, kedvesebb-, tartóssabb- és kielégítőbbek ezek !“ ¹⁾ Legyen bár tehát valami való abban, mit némelyek állítanak, hogy e szó „monachus“ „unus tristis“-t, egy szomorut jelent; ²⁾ e szomoruság csak örömteljes feltámadás az életre. A sir poesise, a szellem felszabadulása itt, e szomorúak körében ülte diadalát alpesi rózsa lavinák halmozta romokon, jégkebléből légre emelt virág, előhírnöke egy távolabb, az ég világosságára törekvő életnek

Nagy sz. Gergely pápa egy korszakban élt, mely minden másoknál több oly sajátságot egyesített, hogy nagy fájdalmakat keltsen, s a legmélyebb szomorusággal töltse el a lelket. Olaszországot, s magát Rómát a gothok, vandalok, herulok, lombardok ekkorában már ismételve feldúlták, kirabolták, elpusztították. Coelius hegyen állván a kolostor, melyre atyai házáat átalakította, s melyet mint pápa is gyakran felkeresett, nem nyithatá fel cellája ablakát, a nélkül, hogy tekintete Róma legfőbb monumentumaival, ekkorában már legnagyobbromjaival ne találkozzék. A vidék egyes pontjain feltörő füstfelleg, a láthatárt szegélyező hegyek által visszavert kiáltás és dörögés, szinte naponkint hírét hozták neki valamely falu vagy város elpusztításának. Épen homiliáit írta Ezechiel próféta felett. „Testvéreim, ítéljétek meg magatok, vajon szegény lelkünk mint volt felriasztva és megzavarodva, birhatott-e még elég erővel behatni ezen, homályos helyekkel telt könyv rejtélyeibe? Bárhova nézünk, mindenütt csak a halál és pusztaság képével találkozunk; s ha füleinkre figyelünk, minden résről csak a fájdalom kiáltását halljuk. A városok feldulva, a paloták lerombolva, a mezőség elnéptelenítve, — hazánk pusztává változott. A falvak, városok már néptelenek, s mégis még az is, mi az emberi-nem maradványaként még megmentetett, napról-napra újból meg újból sujtatik; némelyeket fog-

¹⁾ Hugo, Norbert élete, III. könyv, jegyzetek a XVIII. számhoz.

²⁾ *μονός ἄχος*, mintha tudnillik e két szóból volna a monachus összeállítva.

ságba hurczolnak, másokat halálbüntetéssel végzik ki, a legtöbbben felkonczoltatnak. Mi tehát az, mi még e világhoz kötne? Ha mi mégis nem szününk meg kegyelni e világot azon állapotban sem, amelyben az most van, az többé nem a báj, nem az öröm, a sebek azok, melyeket még rajta szeretünk. Roma maga, más időkben a világnak királynéja, mi látjuk, hogy mivé lett. Polgárai azon arányban tűnnek el, melyben romjai szaporodnak. Hol van a tanács és hol van a nép? Elvesztvén őket, érzé, hogy csontjainak veleje kiszáradott, a test lehullott tagjairól, s a világi méltóságok, melyek pompáját kifejteni szerette, minden fényüzése eltűnt. S nekünk, kik csekély számmal túléltek benne a pusztulást, kard függ fejünk felett; nyomoruságaink sokasodnak, fájdalmaink, fohászaink nevekednek egyre. Roma üres, s a láng a pusztában tombol. Hiányozván a népesség, az épületek omlanak. Teljesedett rajta, mit a látnok Judaeának jószolt: *k o p a s z s z á l é s z e s z*, miként a sas. Megfosztatva népétől, s azon hatalmas emberektől, kiknek vezénylete alatt szokta volt megrohanni zsákmányát, hasonlít az öreg sashoz, melynek nincs többé sem tolla, sem szárnya. És mi tudjuk, hogy a mit Roma feldulásáról mondtunk, az beteljesült minden más városon. Fordítsuk el tehát tekintetünket e századtól, mely már ugy is menthetetlenül elveszett, s mondjunk le világi vágyainkról legalább akkor, midőn maga ezen világ is végét érte. (*Finiamus mundi desideria saltem cum fine mundi*¹⁾).

Szent Gergelyre inkább mint bárki másra hathatott ez iszonyu látvány. „A magas álláson, melyet mint pápa elfoglalt, *G e r b e t* találó észrevétele szerint, hasonlított ő azon emberhez, ki a szirt magaslatáról nézi a vihar által felzaklatott tengert, s annál inkább látszik megrémülni, minél jobban veszi észre a határtalan dulást, melyet a

¹⁾ Opera S. Gregorii M. Homil. in Ezechielem, Praef. in lib. II. et l. II. Hom. VI. nro 22—24. Edit. Migne Vö. Dialog. l. III. c. 38. és Homil. 17. in Evang. nro 16.

tomboló hullámok okoznak.“¹⁾ S a látvány által meghatott-, egész lényében megrendültnek mi volt a szomorú kép leírása után első gondolata? „Vetkezzünk ki legalább a világ végével világi vágyainkból... nem a báj, nem az öröm, a sebek azok, — melyeket még rajta szeretünk!“

A régi világ az emberiség három főbüne: határtalan gőg, telhetetlen kincsszomj és féktelen élvvág्य által bukott meg. Az észlelés rájövén az okra, önkényt folyt a következtetés: hogy tehát az „új világot“ ellenkező három főerény: a tökéletes engedelmes-ség, önkénytes szegénység és szeplőtelen tisztaság által kellene feltámasztani. S a pillanatban, melyben e gondolat, feltűnt a szerzetesi szellem is a társadalom egén.²⁾

Nem szándokunk a szerzetes intézmények általános, mindannyival közös törekvését egyesek kiváltságos saját-jaul odaállítani. De érintenünk kellett azt, mert a nélkül azon egyes külön sajátságok sem volnának érdemök szerint megítélhetők, melyek által mindegyikök a magamódja szerint a Gondviselés célját előmozdítani törek szik.

Hogy sz. Norbert idején szintén elég rom volt feltámasztani való, arról nem fog kételkedni senki, ki visszaemlékezik, hogy csak kevéssel ezelőtt az egyház legnagyobb pápája számkivetésben halt meg, mert kereste az igazságot, és gyűlölte a bűnt: azon hatalmas császár pedig, ki előtt menekült, fia előtt futva, nagy lelki nyomorban, idegen tető alatt veszett el, az átokban kimultnak hullája öt évig temetetlen hagyatván. Ily jeleneteket megemlíteni elég, hogy képzeletünk legyen azon erkölcsi és anyagi pusztításokról, mik azokat kísérni szokták. Az idők oly rémségesek, oly lélekfagyasztók valának, hogy a hívők a jeleket vélték csoportosan észrevenni, melyek az „ezer-

¹⁾ Esquisse de Rome Chretienne, I. köt. 50—51. l.

²⁾ „Bene hi, qui sibi solitudines construunt, consules vocantur: quia sic in se solitudinem mentis aedificant, ut, in quo praevalent, aliis per charitatem consulere minime desistant,“ írja sz. Gergely I. IV. Moral. nro 59.

éves országglás“ végével az Antikrisztus jövetelét megelőzni fogják. A világ végéről való hit általánosan elterjedett, s rettegetésben tartá az egész világot.

Ekkor jelent meg az Isten különös gondviseléséből szinte egyszerre a kornak két mentő látnoka, sz. Bernard és sz. Norbert, mindkettő azon feltevással, hogy meg kell menteni a ker. erkölcsöket, s ezekkel a mélyen feldult társadalmat, az egyik részről ugyan a szerzetesrendek, a másiktól pedig a világi papság reformatiója által.

A bünök, melyek a társadalmat romlással fenyegették, ekkor is csak azok valának, melyek sz. Gergely idején Roma elpusztulását okozták. Nem volt tehát semmi kétség benne, hogy mentőszerűl ugyanazon erényeket kell felvirágoztatni, melyek a romai birodalom romjain egy új, már-már virágzásnak indult társadalmat hoztak létre. Ha Norbertnek eziránt még kétsége leendett: azt a fritzlári zsinat minden bizonynyal véglegesen eloszlatta volna. Kétségkívül Norbert meg is tartva ősi vagyonát és kanonoki javadalmait, folytathatta volna feddő és intő predikálásait, élhetett volna személyére nézve szigorun, szegényesen, tisztán és példásan; tehetett volna jót, segíeyezhetett volna a szegényeket, tán egy-egy kolostort vagy más jótékony házat is alapithatott vagy megadományozhatott volna: de soha el nem érte volna, hogy szerzetes társulatot, férfiak hatalmas egyesületét hozza létre, mely „tengertől tengerig elterjedve,“ mint a pápai iratok mondják, az atyák szellemét, az apostoli életet visszaállította, ezerekre menő templomai-, apátságai-, prépostságai- és conventjeiben a világ minden népei közt világító tornyul és sokszoros áldás forrásaul szolgált, — különösen a szláv népek további inundációját, a lelki erődöknek Elbától Visztuláig, Visztulától a Dráváig, s Moldvától a Tiszáig combinált rendszerben kifejlesztett lánczolata által századokra megállította. A hősiességig kell tudnillik az erényt mindenekelőtt önmagában kiképeznie annak, ki annak szellemét a tömegekben feléleszteni akarja. Mystikus összefüggése az életről lemondásnak az élettel, hogy ez épen

azok által mentetik meg, boldogul, gyarapszik, és erősödik, kik tőle örökre elváltak.¹⁾ Ez összefüggés a fritzlári szemrehányások után teljes világosságban állott Norbert lelki szemei előtt; s kétségkívül az itt nyert okulás valamint megmagyarázza rögtöni elhatározását, hogy egy nap alatt a szegények legszegényebbjévé lőn, úgy okát adja különösen annak is, miért fektetett ő, egyházi rendeltetésű társulatot akarván alapítani, annyi súlyt társulatának épen szerzetesi minémiségére. Nincs szerzetes rend, melynek kebelében a felügyelet, az ellenőrködés oly sokféleképen és oly állhatatosan sürgettetett volna, mint a prémontreieknél. A *visitatio* itt ugyyszólván *permanenti* ában állott. Visitált a prémontrei főapát, mint generalis; visitált annak kerületi helyettese; visitált az általános káptalanok évi kiküldöttje; visitált a pater-abbas. E sok látogatás lehetetlen ugyan, hogy némi hátrányokkal, vetélkedés- és összeütközéssel ne járt volna; azt azonban tisztán láttatja, mennyire feküdt alapítójának szívében, s mennyire volt ő annak szükségétől áthatva, hogy rendjében az eredeti fegyelem, az egyházi kanonoki élet behatása alatt soha ne táguljon. Norbertről tudva van, hogy a sanyargatást, a maga iránti szigorúságot annyira vitte, miszerint jótevője és barátja, Bertalan laoni püspök, meg nem állhatta, hogy nagyobb önkímélésre ne figyelmeztesse. Ámbár pedig távol volt tőle, hogy annyi önfeláldozást követeljen tanítványaitól is, ezek mégis annyi csodálattal valának eltelve iránta, hogy őt, ha lehet, még fölmulni, s az általa behozott fegyelmi szigort még fokozni szerették volna. Feltehető e szerint, hogy ily lelkesültség mellett mindaz, mi a szerzetesi eszmény elérésére más szerzetesrendeknél gyakorlatban volt, az Norbert házaiban is talán még nagyobb mértékben volt megtalálható. Norbert egyik legszellemdusabb s legtanultabb tanítványa, Anselm, utóbb havelbergi püspök, végre ravennai

¹⁾ . . . assurgit in coelum fructibus suis, ut collium fertilitatem retineat: névtelennek költeménye a 14. század első feléből, Hugonál, *Annal.* II. köt. ad abbat. Mirae — Vallis.

érsek, ki az akkori császársági történetben (II. Lothár császár és III. Eugen pápa idejében) mint diplomata és államférfiu nagy szerepet játszott, visszatérve egy időre püspöki székhelyére, barátjának, Wibald corveii apátnak, a német-római birodalom cancellárjának innen ezeket írja: „Mi itt nem henyélünk. Némelyek az erőd építésén dolgoznak az ellenséggel szemközt; mások őrt állanak, a pogányokat szemmel tartva; némelyek, kik az isteni szolgálatba lépnek, majdnem napról-napra várják a vértanui halált; mások lelkök tisztításával foglalkoznak böjt és imádás közben, hogy azt Teremtőjöknek szeplőtelen állapotban adhassák vissza; ezek szent-tudományokkal és elmélkedésekkel foglalkoznak, amazok a szentek utánzásában gyakorolják magukat. Mindannyian azon egyben egyesülünk, hogy szegények, mint vagyunk, a szegény Krisztust követjük. Mondhatom, hogy az én eddigi összes foglalkozásom (állampolitika) csak játék volt. Játsoztunk eleget, kell, hogy jövőre komolyabb dolgokkal foglalkozunk“¹⁾.

Megható olvasni, mit a „Vita Ludovici de Arnstein“ szerzője előad az ő tevékenységökről, melyet a trieri megyében feküdt e nevű apátságuk temploma és monostora építése alkalmával kifejtettek. „Az Ur háza körüli munkában — ugymond — társas és boldog egyes-ségben vetélkedtek; a kézi munka által, melyet mindannyian egyesült erővel végeztek, mutatván meg, mily nagy volt köztük a lelki egyességnek fegyelme. Senki nem henyélt itt, senki nem végezte munkáját csupán csak lát-szatra, mint a ki kényszerítve dolgozik, mert a törvény célja, a szeretet, ugyanazon módon lelkesíté s tartá össze mindnyájokat Némelyek a vár falainak lebontásán dolgoztak, mások a tér egyengetését vették célba, ismét mások a gerenda- s egyéb építkezési fa levágása- és gyalulásával voltak elfoglalva, némely része a vár szirtjeinek, melyek magassága a későbbi kolostortetőzet magasságá-

¹⁾ Martene et Durand, Collect. ampl. II. 419. — Migne, Cursus Patrol. compl. tom. 189. col. 1319. Ep. CCXXXV.

val vetélkedett, leemelésén izzadott. Ki győzné az Isten szolgálóinak munkáját mind elsorolni, ki verejtékek és izzadásgaik becsét és értékét meghatározni? Isten egymaga tudja ezt, ki legtöbbjüket már megjutalmazá, kiket a szeretet már lélekzethez juttatott (*quibus amor jam dedit spiritus*¹⁾), hogy nyugodjanak ki fáradságaikból²⁾).

Az 1130-ban tartott reinisi zsinat bevégeztével II. Ince pápa Bertalan laoni püspököt látogatásával szerencsétlétvén, ez alkalommal megfordult Prémontréban is; s nem csekély meglepetéssel látta a körülbelől 500 előkelő nemes ifjút, kik mindannyian tökéletes szegénységben éltek; az Isten ígéjének hirdetésével a testi munkát összekapcsolták, különféleket végezve, de soha össze nem ütközve, mert a szeretet lelke vezette őket; mert a számos család, miként az első időkben, egy vala szívben és lélekben³⁾

A szerzetesi élet lényege korlátain belül Norbert szabad tért engedett egyesek képességének. Foglalkozhatott kiki hajlama és tetszése szerint. Kitűnik az nemcsak a foglalkozások már említett sokféleségéből, a nélkül, hogy ezekben összeütköznének: hanem Norbert egyik beszéd-törődékéből is, melylyel a tanítványai közt a ruhaszin felett keletkezett viszályt csillapította le; találkozáván némelyek, kik a kanonoki intézményre fektetve súlyt, fehér szín helyett feketét ohajtottak volna. „Az Isten útja — ugymond — irgalom és igazság. Ha különféle, tehát ellenkező is? Ha változik a szokás vagy szabály: változnia kell-e a kapocsnak is, a mely a szeretetet? A szabály mondja: Először szeretted az Isten, aztán a felebarát. Az Isten országát nem építi fel egyedül a külső intézmény: épül az az igazságon és Isten parancsolatai megtartásán. Miután tehát a szabály a

¹⁾ Apocal. XIV. 13.: *a modo jam dicit Spiritus, ut requiescant a laboribus suis*; eredetileg a krónikában is így állhatott e mondat, mit valaki hibásan irt le: „a modo“ helyett „amor“-t, „dicit“ helyett „dedit“ olvasván.

²⁾ Kremer, in Orig. Nassau. II. 36. Winter, i. m. 341. s köv. l.

³⁾ Hugo, Norbert élete, IV. könyv XXXVI—VII. 12.

szeretetről, a munkáról, az önmegtartóztatásról, a böjtről, magáról a külső ruházatról, a hallgatásról, az engedelmeségről, a kölcsönös tiszteletéről és arról, hogy az atyának mindannyian hódolatot mutassunk, világosan intézkedik: vajon hiányzik-e valami, mire a szerzetesnek még szüksége van, hogy üdvezülhessen? Ha a ruhaszin iránt van valami meghasonlás: azt az egyet tudom, hogy a feltámadás tanui, az angyalok, a hitszónokok ezen előképei fehérben jelentek meg.“¹⁾

A beszéd-töredék jelentékeny nem csak azért, mert a különféleségben az egységet, a szeretet kapcsa által hangsúlyozza, hanem azon okból is, mert tisztán láttatja sz. Norbert szempontját, melyet földi bajoskodásaink elintézésénél soha szem előtt tévesztetni nem kell. A világ bővelkedik viszálykodásban, tévely- és bűnökben: Isten útja irgalom és igazság; mindakettő tartsa tehát szeme előtt, ki hivatása szerint azok orvoslásával, foglalkozik. Norbert azon bátorságánál fogva, melylyel az igazságot védte, a rossz erkölcsöket, tekintet nélkül az emberekre s ezek társadalmi állására, megtámadta, kortársainál a hitbajnoknak (heros fidei) dicsőségében állott: és mégis ki volt békétűrőbb, ki engesztelékenyebb nála? Békétűrőbb, hogy az eltévedtet lankadatlan erkölcsi hódoltatás útján az igazsághoz és erényhez visszavezesse; engesztelékenyebb: hogy a megtértet a szeretet egész hevével kebléhez szorítsa? Épen ezen időtájban történt, hogy a belga tartományokban bizonyos Tanchelm világi férfiú, az egyház és társadalom békéjét a hitágazatok megtámadása s fajtalan erkölcsöknek hirdetése, és még inkább gyakorlati terjesztése által jelentékenyen megzavarta. A baj egyrészt a szomszéd Franciaországra, másrészt a rajnai tartományokra is elterjedt. Mintegy hirnöke és előfutárja volt a később egymásután majd itt, majd ott kifejlett sectáknak. — Nyílt mezőkön összegyűlve, városról városra lobogó és kard elővitele mellett járva, támadták meg a templomokat, szent-

¹⁾ Hugo, i. m. II. könyv XII.

ségeket és papokat. A veszély annál félelmesebb volt, mert a tekintély elleni különben is mindig népszerű izgatóst, a test felszabadítása által valóságos fanatismusig fokozta. Antwerp volt némileg az erőd, melybe támadások idején menekültek. E város már szinte egészen hatalmukban állott: a templomok benne majd mind feldulva, a kolostorok elpusztítva, a keresztek sárba dobátva, a vallás száműzve, a papok az oltároktól elhurczolva, a szentiségek megfertőztetve, az egész inkább fajtalan állatok gyűlhelyéhez, semmint erkölcsi lények társaságához hasonlított. A kanonokok, kiket Burkárt cambrayi püspök, hogy a bajnak elejét vegye, a sz. Mihály-egyházba helyezett be, sikertelenül léptek fel. Ekkor történt, hogy a püspök Norbertre és kanonok-társaira gondolt, kiknek hitszónoklati tehetségét s ékesszólási hatalmát igen jól ismerte. Norbert látva a mély erkölcsi sülyedést, melybe a város a féktelen testi szabadság által esett, megindult lelkében, s minden erejét, ékesszólásának összes fegyvereit összeszedve, kezdette meg a térítés művét. „Bizonyos vagyok benne testvérek — így nyitotta meg szónoklatának sorát — hogy inkább tudatlanságból, semmint gonoszságból fordultatok el az élő forrástól, s ástatok magatoknak csalékony medenczéket, melyekből elpárolog a víz. Martalékjaiul estetek tehát a tévnek, melyet nem ismertek. Ime megjelentem köztetek, hogy hirdessem nektek az igazságot, melyet ti félreismeretek, s meg vagyok győződve, hogy azon készséggel fogjátok azt elfogadni, melylyel én annak hirdetésére körötökben vállalkoztam.“ E szerint, jegyzi meg Norbert életírója Hugo, heves invectivák helyett inkább szelid mentegetést használt, hogy az elcsábított népet elvesztett erkölcsi öntudatára hozza, s apostoli működése iránti bizalomra hangolja. S valóban a megbélyegzés, megszégyenítés s üldözés félelmét ekként bölcs tapintattal elhárítva, a népet fogékony- és tanulékonnak találta, az egész város rövid idő alatt megtért, s példás poenitenciát tartott.¹⁾ Ez emberséges eljárás an-

¹⁾ Hugo, i. m. II. k. XXIX—XXXI. 12. Vö. Acta Sanct. t. I. junii,

nál több dicsőségére válik Norbertnek, mert létezik a maëstrichi egyháznak Fridrik kölni érsekhez ugyanazon időből kelt egyik levele, melyben a secta veszélyességét leírva, a letartóztatást, megfenyítést, az egyház végromlása nélkül már is kikerülhetlenné állítják.¹⁾ Norbert ezen egész mozgalmat elfojtotta, a nélkül, hogy csak egyet is bebörtönöztetett, vagy csak egy csepp vért is ontatott volna ki. Történt ez 1124-ben. A secta főfészke és erőde ekként erkölcsileg bevétetvén, másutt is elenyészett. Burkárt a buzgó hitszónokokat azzal jutalmazta, hogy a társaskáptalani sz. Mihály-egyházat nekik általadta.

Békülékeny és jóságos lelkének egy másik igen megható példáját adta 1129-ben akkor, midőn mint magdeburgi érsek a fellázított nép által ismételve megrohanva, bántalmazva, kénytelen volt a várost egy időre elhagyni. Hitbajnoki szilárdságát s rettenhetlenségét kitüntette az ostromlás alatt: midőn veszélyben forgott társaival együtt felkonczoltatni, s inkább kész volt életét, s a mi neki ennél is drágább volt, rendjének Magdeburgba még csak alig átültetett első csemetéjét is feláldozni, semmint megengedje, hogy egy felbőszült néptömeg az ő követeléseit ráerőszakolja. Lelkének szendesége ellenben akkor mutatkozott egész tiszta fényében, midőn ezen már bűnbánó néptömeg által visszahivatva, nyilvános töredelem tanúságai közt vonult be két havi távollét után székvárosába. „Ne féljetez gyermekeim, így szólt hozzájuk intézett első üdvezlő beszédjében, hogy a bántalmak, melyekkel a pásztort illettétek, a pásztort ellenetek elkeserítették. Mert habár nem is annyira rajtam, mint inkább a papságon követtetek volt el erőszakos méltatlanságokat: mégis reméllem Isten irgalmasságától, ki kegyelmezni szokott a mi vétkeinknek, hogy könyeitek bősége folytán megbocsátandja nektek a bűnös tényeket, melyeket elkövettetek.

Vita S. Norb. auct. coaevo c. XIII. nr. 79. et 80. „coeperunt et ipsi (Norbert és társai) seminare verbum Dei, eloquia dulcia super mel et favum faucibus eorum propinare,” etc.

¹⁾ Acta Sanct. idéz. köt. f. 845—6. „rogamus et obsecramus in Domino, ne qua ratione e manibus vestris elabantur.“

Hálát adjunk az Istennek, hogy a békét, melyet a sátán megzavart, visszaadta nekünk. Szeressük és őrizzük meg azt. Forrjanak össze sziveink a szeretetben, mint az első keresztényekről írva van: egyek valának szív- és lélekben¹⁾

Ily tanítás és példák után egészen természetesnek találjuk, hogy az egész rend a békülékenység, jószág, szelidség, béketűrés, kimélet és részvét ugyanazon lelkétől volt mindig áthatva. Tanították, hirdették, védték az igazságot, harczoltak az iniquitás és művei ellen, vértanui voltak nem egyszer meggyőződéseik- és hit körüli buzgólkodásuknak (olvasni kell csak az üldözésekről, melyeket Frankhonban és Németalföldön a hugonottáktól, Angliában VIII. Henrik-től, Németországban a svédek-től, Palaestinában a saracénoktól, a keleti birodalomban és Magyarországon a törököktől, a Scandinav-szigeteken a reformatióktól, Cseh- és Morvaországban a táboritáktól, stb. igazán hősies lélekkel szenvedtek): üldözők, kegyetlenek, bosszuállók, kárörvendők, türelmetlenek mind amellettnem voltak soha. Egy részről férfias bátorság és nyíltság, másrészről őszinte jóakarat s humanitás vezérelvén őket eljárásaikban, valamint az emberektől félelmet és álszemérmet nem ismerték, ugy apró emberi kiségitésekhez, szövevényes tervezetekhez, rejtélyszerű megoldásokhoz sem folyamodtak. Bizonyítja ezt a szláv népek Szászország-, Brandenburg-, Pomeraniában, stb. általok befejezett megtérítésének egész története. Igaz, hogy az átalakítási mivelet, melynek ezen népség, csendes behatásaik folytán, önkényt engedte át magát, annak nemcsak vallását változtatta meg, hanem nemzetiségét is elenyésztette. Mindazon tájak németté váltak. Az emberiség azonban ezen eredményt így is végtelenül vigasztalóbb- és jótékonyabbnak fogja találni, mint ha az előbbi irtóháboruk nyomán az egész népség végre kiirtatott, s pusztalakhelye aztán német telepeknek átadatott volna.

Hogy egy így lelkesült rendnek vendégszeretőnek, a

²⁾ Hugo i. m. IV. k. XXV. 12. Winter 42-3. l.

szegények, ügyefogyottak különös gondviselőjének kellett lennie, az magától volna érthető, ha erről különben egész történetök is nem tanuskodnék. Norbert, hogy feltett célját elérhesse, lemondott ugyan minden jövedelmei- s javairól, azoknak értékét azonban megbecsülni tudta. Midőn prémontrei társai, éhség lévén az országban, szegények ápolására annyit fordítottak, hogy pillanatnyi zavar állna elő, felháborodottnak látszék a túlköltekezés miatt. Történt pedig ugyanekkor, hogy nem várt adományok bőven kipótolnák a hiányt, melyet a tulkiadás az intézetnek okozott. Mintegy megszegyenülve tehát kislelküisége felett, azonnal rendelkezett, hogy a rend valamennyi házaiban külön osztály állittassék fel vendégek, utazók, szegények elfogadására, meghatározva azt is, mely időszakban mennyi szegényt tartozzék a ház majd eledellel, majd ruhával ellátni. Akarta tudnillik, hogy a mi jövedelmeikből vagy keresményeikből ön szerény elláttatásuk s az isteni szolgálát költségei után fenmarad, az mind a szegényekre fordittassék: ismételve állitván, hogy jótékonyági gyakorlataik arányában fognak mindig jövedelmeik is nevedezni. „E hármát kell, ugymond, szem előtt tartanotok. A csinosságot templomaitokban: ez által az Isten iránti szeretetet fogjátok nyilvánítani; buzgóságot hibáitok és fogyatkozásaitok megjavítása körül a napi káptalanokban: ez által meg fogjátok mutatni, hogy önüdvetek szíveteken fekszik; végre a vendégek és szegények körüli szorgoskodást: ez tanuságot teend a szeretetről, melylyel felebarátjaitok iránt viseltettek.“ — Így keletkeztek aztán számos rendi házak mellett nemcsak külön ispoták, hanem még betegápoló házak is. Ezek sorában első helyen említendő a prémontrei apátságé, mint legrégibb, mellyben sz. Norbert meghagyásából folytonosan 120 szegényt kellett ápolásban részesíteni. *Ricuvera*, a prémontrei zárdanők első fejedelemasszonya volt az, kire sz. Norbert ezen betegápolda gondviselését bizta.¹⁾ A *magdeburgi*, *vad-*

¹⁾ Le Paige, Bibl. Praem. l. I. c. 17. Leucksfeld, Antiq. Praem. p. 13. — 4.

gasseni, churwaldeni, bellelayi, cornél-hegyaljai, stb. mint jelesebbek emeltetnek ki a rend évkönyveiben. Magyarországon a leleszi és jászói rend-ispotákról történik említés. Minden ily intézetek közt azonban nemcsak a rend körében, hanem általán az egész keresztény világon, a római sz. Mihály után, az első hely a postulai vagy postellai rendi apácák vendég-házát illette Brabantban, mely minden időtájban, a nap vagy éj bármely órájában, minden jelentkezőnek különbség nélkül nyitva állott, — elutasítani senkit, semmi ürgy alatt szabad nem volt. Nagyszerűsége, a benne uralkodott csín, rend, tisztaság, kényelem tekintetéből xenius Jupiter királyi csarnokának nevezték el. Grammaïus szemtanu állítja, hogy némelly napon 4000-nél több szegényt látott itt eleséggel elláttatni, az előkelőbb vendégeket ide nem számítva¹⁾. Voltak több vidéken gyógyforrásaik is, mint például a Krumbad Ursperg mellett, melyek mellett a szegény ügyefogyott betegekről gondoskodva volt. Ezek közt a teplai apátság Csehországban a marienbadit világnevezetességre emelte, mellynek berendezése s felszerelése, rend, kényelem, izlés tekintetében mi kívánni valót sem hágy hátra. A temérdek költséggel keresztülvitt rendezési és felszerelési munkát körülbelől olly nehéz és sujtó körülmények közt kezdték el, mint a milyenekkel napjainkban a budai irgalmasok a császár-fürdőt illetőleg megküzdenni kénytelenek. Az apátságot a fürdő-felszerelés fejében adósságokkal megterhelő praelatus számkivetésben halt meg: de a fürdőhely utána felvirágzott, s az apátságot gazdaggá tette.

Nem mulasztjuk el itt mint jellemzőt feljegyezni még azt: hogy a prémontreieknél volt otthonos a példabeszéd a komoly tekintélyes utazóról, ki a kolostor ajtaján kopogtatott, elláttatást kérve. A szolgálattelvő fráter ellátta, a mint épen tudta, mentegette magát: hogy csak ily kevés-sel szolgálhat. „Egykor e ház, ugymond, mindenekben bővelkedett, úgy, hogy akár a püspököt is elfogadhatta vol-

¹⁾ Annales, t. II. ad Postula, col. 585.

na. Most igen szűken telik, mert a ház vagyoni tekintetben igen hanyatlott. 'Két testvér, válaszolá az ismeretlen — költözött ki ezen kolostorból: az egyiknek neve *date* (adatok), a másiké pedig: *da bitur* (adatni fog nektek ¹⁾).

A szerzetessel bensőleg egygyé forrt pap: ez volt sz. Norbert eszménye: miszerint fiai ne szükölködjének semmiben, minek folytán akár a kanonokok után maradnának, akár a szerzetesek által megelőztetnének. — Mig tehát a *conversus*-társ kézimunka teljesítésére hivatva, lehetett földmivelő, kézmives, műiparos: tudományos kiképezést nem szükségelt; azalatt a kanonok mint pap, hivatása lévén az isteni tiszteletet végezni, szónokolni, catechizálni, tanítani, gyóntatni, betegeket látogatni, a lelkeket püspöki székeken és plebániákon kormányozni, az egyházi élet összes terén a lelkekre hatni, szóval a szellem-erkölcsi világ legmagasztosb feladataival foglalkozni, — szükségképen tanulásra, elmélkedésre, olvasásra is volt utasítva. A *conversusok* tehát szántóföldeken, mezőkön, erdők-, kertek- és iparműhelyekben voltak elfoglalva; keresték az élelmet, készítették a rendi és templomi ruhát, szerezték a házi és isteni szolgálati edényeket: mig a pap csendes magány cellájából, melynek ablakaiból éveken át hallgatta az isteni titok feletti elmélkedés és szent zsolozsmák zengedezése közt, a természet küzdő elemeinek rengő zajlásait, csak úgy, mint szemlélte a kikelő tavasz első virágainak nyílását, — szerzett lelki kincseivel a világ nagy tengerére bocsátkozott, keresve a partot, hol azokat embertársaival közölhesse. Vad, elhagyott, erdős és szirtes helyeken tűzte fel a kereszt jelét, vagy azzal kezében népes falvak- és városokba vonult be, hol majd a rengeteg bérczeiről, majd roskadozó templomok emelvényeiről zendült meg ajaka, hirdetve a hozzá közeledőknek, miként a puszták látnoka sz. János, a bűnbánást, a bűnbocsánatot és megigazulást.

A papnak tehát valamint fensőbb hivatása volt, úgy magasabb képzést is kelle nyernie, hogy az eszmény valósággá legyen.

¹⁾ Lienhart, Spirit. Norbert, 476—499. l.

Norbert maga kiképzett, mivel, tudós férfiú volt, s nagy szónok hírében állott. A szentírás és egyházi tudományokban különösen jártas lévén, istenes ismeretei gazdag tárából bőven és kedves modorban osztogatta az oktatást. Ez okból őt sz. Bernard „mennyei siphos” hasonlította, s azokat, kik hozzá Németországból felvilágosítás- vagy tanácsért folyamodtak, sz. Norberthez utasítá. „Van — ugymond — Norbertetek, forduljatok hozzá. E férfit annál készebbnek találjuk az isteni titkok fejtegetésére, minél bensőbben tudjuk egyesülni az Istennel”¹⁾. Guibert, noventi apát szentírás-magyarázó munkáját vele átnézés végett közölvén, „végtelen tudományosságára s közlékenységére” hivatkozik. „Mely szellemi dolog is volna az, ugymond, melyet te nem tudnál, ki ezen dolgokban éjjel és nappal buvárkodol, s ezek feletti elmélkedésekbe egész lelkeddel mintegy elmerülsz. Lehetetlen, hogy tisztába ne hozz mindeneket, miután mind csak isteni és szellemi az, a miben élsz.”²⁾ Hogy tanítványai kiválasztásában Norbert tudományos képzettségökre szintén tekintettel volt: fel kell róla tennünk, főleg ha elgondoljuk, hogy lelkipásztorságra, hitszónoklatra, egyházak kormányzására hitte őket hívottaknak. Bizonyítja ezt azon tény, hogy azon tizenkét társa, kikkel Antwerpben a Tanchelm-féle eretnekség ellen megjelent, mind okleveles theologus volt. Átalán tanítványai közül sokan püspökökké, a legtöbbben híres prépostok- és apátokká lőnek, némelyek egyházi zsinatokon szerepeltek, vagy a pápák megbízásaiban jártak el. A tudományos szellemet, mely e szerint a rend kebelébe már bölcsőjében beoltatott, semmi sem tünteti fel oly élesen, mint a „Chronicon Gratiae Dei” (Gottesgnaden) észrevétele: hogy az ugyanezen kolostorban apátul megválasztott Lambertet, különben minden erényekben gazdag és kedves magaviseletű férfiút, társai azért ellenezték, „mert kevésbbé tudomá-

¹⁾ S. Bernardi Opera omn. t. I. epist. 8. et 56-a.

²⁾ Tropologiae in Proph. Oseae et Amos, et Lament. Jer. lib. V. Epilog. Migne, Patr. tom. 156. col. 487—8.

nyos vala.“¹⁾ A rend tudományos törekvéseit többiben hirdetik alapított collegiumai, nyitott iskolák, gazdag könyvtárak s azon számos munka, melyekkel a világ irodalmi s tudós kincstárát részökről is gazdagították.

Milyen volt tanítási, nevelési és tanulási rendszerök? Volt-e abban valami sajátos — legalább saját ujonczai kiképezését illőleg? Vagy e tekintetben a korszakban divatozott tanrendhez tartották magukat? — erre adatok hiányában semmi határozott feleletet nem adhatni. Házaik mellett nyitott, vagy különösen reájok bizott nyilvános tanodákban, melyekbe világi ifjakat is szokás volt befogadni, hihetőleg a minden korban divatozó rendszerhez tartották magukat. — Hogy nevendékeik tudományos kiképzésében szintén oda törekedtek, hogy ezek a korismeretek színvonala alatt ne maradjanak, azt az európai főiskoláknál nevendékeik számára állított collegiumjaik bizonyítják. Különben saját házaikban nevendékeik az ujoncz-mester gondviselése alatt állottak, kinek hivatásában állott: arra ügyelni, hogy a nevendékek az előadásokat jól megértsék és alaposan megtanulják, s egészen a rend szellemében nevedekjenek. Egyik frisiai házuk (Horti B. M. V.) mellett nyitott legrégibb iskolájokról olvasom: hogy abban sz. Sibrand, a kolostor 6-ik apátja délelőtt a classicus írókat s az egyházi és világi történetet adta elő, délután prdíg az egyházi szerzőkből, sz. Ambrus-, sz. Ágoston-, sz. Jeromosból tartott fejtegető felolvasást. A szentírás, mely sz. Norbert és tanítványai legerősebb oldala volt, buzgón miveltetett; egyik érseki utódja legalább Prémontréból hivatta ki a rend egyik tanítványát, Everardot, hogy a magdeburgi sz. Mária prépostságban a szentírásból előadásokat tartson. A szent-írás volt tudnillik ez időtájban kivált a szerzetes házakban minden tudományos képzésnek valamint alapja, ugy czélja is. Fejtegetése és megértése nemcsak nyelvi ismereteket, hanem átalán minden tudhatót (scibile) feltételezett, ugy, hogy az, kit a szentíráson tudo-

²⁾ A krónikát közli Winter 324. s köv. l.

mányos fejtegetéssel és magyarázatokkal ismételve keresztül vezettek, egyuttal a kor minden egyéb isteni és világi ismereteibe is beavattatott. S valóban a bibliában rejlő lelki kincs-tenger azon arányban tárul fel előttünk, melyben a mindennemű tudományokban előhaladunk, mintha az emberiség összes ismeretei csak commentárul szolgálnának ezen csudaszerű könyvhöz. A szent-írás után mindjárt az első rangot foglalták el a rendi szabály és statutumok feletti elmélkedések, melyek a neven-dékeket a ker. moral, lélektan, mystika és társadalmi élet legmélyebb titkaiba avatták be. Hogy a Szentek-élete, mint a szabályok élő illustratioja ezen elmélkedésekben nagy szerepet játszott, magától értetik. Ezek mellett párvonalosan haladtak az ugy nevezett primitiv tanszak-mák, ugymint: nyelvészet (nyelvtan, számtan, szónoklat, költészet és zene¹⁾); a gondolkozástan és bölcsészet (lénytan, világatan, csillagászat, alchymia vagyis vegytan); végül: a szorosan vett theologia, főleg a kánoni jog mint az egész képzésnek koronája. A történet, föld- és természetrajz, mint kisegítő mellék-tanszakok közbenvetőleg és pedig az akkori idők csekély tanszereihez képest elég gondosan műveltettek. — Magán olvasásul az órák meg voltak határozva; azok azonban, kik felsőbb tehetségeik- és hajlamuknál fogva kizárólag a tudományoknak éltek, a fegyelem ezen megszorító pontja, de sok más, időt igénylő és nem lényeges foglalkozás- és kötelemektől is fel voltak mentve. — Minden háznak volt könyvtárnoka, ki a codexekre ügyelt, s azokat olvasásul

¹⁾ Az akkori zenei felfogás jellemzéseül, ide igtatunk egypár nyilatkozatot, — melyből kitünjék, hogy a jövő-zene eszméje nem épen oly új, mint állítják. „Non est levis jactura . . . plus sinuandis intendere vocibus, quam in sinuandis rebus.“ S. Bern. Epist. 348. — Talis debet esse sonus, ut non totum animum rapiat ad oblectationem, sed sensui majorem relinquat portionem. Aelred. de Riev. lib. II. Spec. Char. c. 2. — Lascivus animus, lascivioribus delectatur modis, et eosdem saepe audiens, emollitur et frangitur. Joann. XXII. — E hagyományos tant az egyházban hiven adja vissza Drexel (in Rethorica coel. I. I. c. 5): hoc laborate — ugymond — ut quae cantantur verba, simul etiam intelligantur. Quid mihi varius in templo sonus, quid multiplex concentus, si sensum et verba, quae concentum instillant, percipere nequeam.“

vagy leírásul kiosztogatta. Bizonyos napokon a kiosztva volt könyveket tartozott mindenki egy erre szánt terembe magával elvinni. Aztán kiterítették a szőnyegek, hogy a codexek meg ne rongáltassanak, a nevendékek nyitott codexeik mellé ültek, s arról, hogy mit olvastak ki azokból, az ujoncz-mester által kikérdeztettek. Ha az ujoncz-mester az előadásból látta, hogy az illető vagy épen nem, vagy legalább nem kellő figyelemmel olvasott, szeliden, nehogy az olvasástól elidegenitse, intette meg, s kötelezte a codexnél maradni mindaddig, míg meg nem győződött, hogy a tárgy, melylyel a codex foglalkozik, nem neki való. Ekkor adott neki mást, míg végre rájött a tehetségeinek megfelelő szakra. Hol épen semmi szakma iránt sem mutatkozott figyelembe vehető fogékonyság, alkalmazták azon Virgiliusét: „Rura tibi et rigui placeant in valibus amnes, flumina ames sylvasque,” azaz: földműveléssel és kézmunkával foglalkozzál. — A codexek leírása és másolása nagy előszeretet, buzditás és dicséret tárgya volt. Minden kolostorban ismeretes volt Cassiodor híres mondata: „Szerencsés eltökélés, dicsérendő buzgóság kézzel szónokolni az embereknek, ujjakkal beszélni a nemzedékekhez, s a sátányon annyi sebet ütni, a mennyi codexet az ószerész vagy ódondász (antiquarius) épen lemásolni tudott“ ¹⁾. — Hogy az egyáltalán a szerzeteseknél divó mindezen tudományos gyakorlatok a prémontreieknél szintén otthonosak voltak, következőleg Claudian viennei apát sir-feliratából a következő szakasz:

Triplex bibliotheca hoc magistro
Romana, Attica, Christiana fulsit,

rájok is alkalmazandó: az már azokból is, miket fenebb tudományos képzettségökről röviden érintettünk, bőven kiviláglik.

Hogy a tudományok a fén előadott tanszakok szerint voltak felosztva, azt többi közt mutatja a rendszer, mely szerint voltak a könyvek rogenburgi könyvtárukban felállítva. Az 1-ső osztályban Moyzes, Dávid, szent Má-

¹⁾ De Jnst. Div. Scr. cap. 20.

tyás és sz. János evangelista képeivel álltak a biblia és bibliai tanulmányok; a 2-ik, 3-ik és 4-ikben a szentatyák, scholasticusok és moralisták, az egyház négy doctora, és aquinoi sz. Tamás, Bonaventura, Lombard Péter, Gerson, stb. képeivel; az 5-ikben a kánoni és polgári jog, egyrészt sz. Kelemen pápa és chartresi Ivo, a pannormiak szerzője, másrészt Justinian és Tribonius képeivel, kiknek szeme a szüz alakjában festett igazságon nyugszik; a 6-ikban a történet és segédtudományai, Livius s az idő és igazság (veritas) képeivel. Ezen osztály következő felirata:

Romulidum historias, Judaeas et Sacra Gesta
Annalesque tuos gens Alemanna legas,

mutatja, hogy az atticus, római és keresztény történet mellett a hazai történetre is gond fordított. A 7-ikben a mystikusok, a rend szabályát kezében tartó sz. Norbert képével (tehát a rendi statutumokat fejtegető, vagy szentek életét, ajtatos elmélkedéseket és szónoklatokat tartalmazó könyvek); a 8-ikban a bölesészet Aristoteles, Socrates, Ptolomaeus és Albertus Magnus képével. Ide tartozott e szerint a természettan s a vele összefüggő tanulmányok, a matematika, cosmogonia, stb. ezen felirat szerint:

Hic Sophiae cultas, offendes triplicis aedes,
Astrorum cursus Poeniosque modos

A 9-ikben a grammatikusok, szónokok és költők Cicero, Virgil és Priscilian képeivel; végre a 10-ikben a vegyesek. A többi helyiséget különféle képek, szobrok, czimerek, emlékek foglalták el; figyelmet érdemel a szónoklat-költészeti osztály feliratában kifejezett nézet, hogy a szónoklat költői ihletet tételez fel: „Rhetoricem adjuncta docet divina poesis.” A jeles, Németországban azon időben elsőrendű könyvtárt a svédek Gusztáv Wasa beütésekor nagy részben elpusztították.

Voltak a rendnek erős dialektikusai, mint például Anselm, havelbergi püspök, kinek tudós vitatkozásai, melyeket Konstantinápolyban kelet első theologusaival

tartott, roppant dicsőségben részesültek az egész nyugaton, úgy, hogy III. Eugén pápa írásban kívánta olvasni azokat¹⁾. Miló terouannei (Civitas Morinorum, Tarvanna Pontium) s Godeskalk arrasi (Atrebatum) püspökök, mindketten előbb prémontrei rendi apátok, kik III. Eugen által Gilbert de la Porrée (Porretanus) poitiersi (pictaviensis) püspök tévtanainak kijelölése és megczáfolásával bizattak meg²⁾; Konrád, windbergi apát, kinek „Compendium Veritatis theologiae“ czimű rendszeres theologiai munkája, Lombard Péter korszakot alkotó művével „Sententiarum libri quatuor“ egykoru, s csak azon esetlegességnek, mely példaül az új continensnek Columbia helyett Amerika nevet adta, azaz hogy Péter a hír s dicsőség fellett döntő Paris tanára s püspöke, Konrád pedig csak egy szerény német apátság tagja s főnöke volt, tulajdonítható, hogy a hittudósok inkább Péter mint Konrád rendszerét kapták fel követendő alak gyanánt tudományos fejtegetéseknél³⁾. A mystikus irány azonban tulnyomó volt, talán sz. Norbert példájára, ki valamint több más, úgy e tekintetben is nagy kortársával sz. Bernarddal tökéletesen egyezett.

A tudományos szellem élénkítésére s az ismeretek terjesztésére az iskolákon kívül, a levelezés, a kéziratok kölcsönös kicserélése és személyes érintkezés, főleg az azon időben sűrűn megtartott megyei, tartományi és egyetemes zsinatokon, szolgált. A tudományokkal foglalkozó férfiak felvilágosítás nyerése végett gyakran fordultak

¹⁾ Anselmi Havelburg. Opera Omnia, edit. Migne, Patr. CLXXXVIII. p. 1138. Prologus.

²⁾ Lienhart, Spir. Norb. p. 45. 239. et 402. Baronius t. XII. Annal. ad an. 1148. Claudius Fleury Hist. eccl. l. LXIX. ad an. 1148.

³⁾ Konrád munkájában a tárgyak következőleg osztatnak fel: I. könyv: De natura divinitatis; II. De operibus conditoris; III. De corruptela peccati; IV. De Humanitate Christi; V. De Sanctificatione gratiarum; VI. De Unitate Sacramentorum; VII. De ultimis temporibus. Lombard a III. és IV. könyvet egybe, és az V. VI. és VII-et ismét egybe foglalja össze: de a tárgy és rend mindkettőben ugyanaz.

egymáshoz; ha valamely vitás vélemény merült fel, e feletti nézeteiket egymással, kézírataikat pedig, mielőtt azokat leírásul kezeikből kibocsátanák, a kor elismert tekintélyeivel közölték. — Egyes kitünőbbek felhívásokat kaptak, hogy e vagy ama tárgyban lépjenek fel, s tegyék közzé legyen véd-, legyen czáfoló irataikat. Így hivatott fel a fenemlitett Anselm konstantinápolyi vitatkozásainak közzétételére, mit ő *Dialogus*ainak III. könyvében teljesített is. Így fordult Everuin prémontrei steinfeldi apát sz. Bernardhoz az „apostoli secta“ tévtanai érdemében.¹⁾ Sz. Hildegard viszont Fülöp parki apátot kereste fel leveleivel egy gyónási kérdésben, melyben az egyházi kanonoki, mint lelkipásztorkodó rendet vélte maga helyén lenni²⁾. A fenmaradt levélgyűjtemények tanusítják, hogy a szerzetesek levelezései az egész társadalmi életre, s annak minden mozzanataira kiterjedtek, s hogy a tudósok tudományos buvárkodásaikban kölcsönösen segítették, utasíták egymást. A szellemi közlekedés és mivelődés ezen módja felmaradt egész a legujabb időkig; melyekből a magyarországi jászóvári tudós kanonok, Mallyó József hátrahagyott iratai közt érdekes, különösen a történet-nyomozási tevékenységre némi fényt árasztó levélgyűjteményt bir az említett prépostság.

Tudományos és irodalmi foglalkozásaik rendjét és idejét illetőleg igen becses adatot tartott fenn számunkra Menko, a „Horti Floridi B. V.“ nevű apátságnak sorban III. apátja az ő krónikájában, melyben elődje Emo, Horti Floridi első apátjának krónikáját folytatta. Menko tudnillik fiatal prémontrei kanonok volt, s a ház előljárói közé tartozott akkor, midőn Emo, ki 1237-ben halt meg, az említett rendi házban mint apát főnökösködött. Ezen Emo apátról fentisztelt utódja Menko a krónika folytatásában többek közt a következő dolgokat beszéli el: hogy sajátságos adománynyal birt, az em-

¹⁾ L. Sz. Bernárd minden művei közt Venetiis, 1765. t. IV. f. 336.

²⁾ Oper. S. Hildegardis, epist. 56—59. Migne, Patr. t. CXCXVII c. 275 et seq. .

bereket vigasztalni a szent-írásból vett mondatok idézése által, a szent-írást mindig keblében és száján viselvén, de foglalkozván is vele, olvasva és jegyezve belőle. A tudvágy rendkívüli volt benne. Az éjféli zsoltosmát egész legvégsőbb öregségeig megtartani szerette, de aztán vagy csak igen keveset, vagy épen nem aludt. Mert a Párisban és Oxfordban a tanulás idejére nézve megszokott rendhez képest, míg testvére Addo az éj első felét tölté virrasztva, tanulván és irván, ezalatt ő, Emo az éj második felét szentelé e foglalkozásnak. Az éjnek ezen megosztása könyveiken is vehető észre, leginkább a „*decretumok*” és a „*szegények*” könyvén. E virrasztási szokásnak tulajdonítjuk, hogy annyi sok különféle könyvet, melylyel a két kolostort ellátta, leírhatott. A leírási buzgóságot, melytől maga lángolt, kanonoktársaiban, de még a rend zárdaszüzeiben is feléleszteti igyekezett, s e végből az utóbbiakat önmaga tanította írni. Mit ezek aztán lemásoltak, azt ő ismét átolvasta, sajátkezüleg kijavította, s jegyzetekkel látta el, úgy, hogy nincs szekrény és könyv, melyen kezének nyomai nem volnának láthatók.“¹⁾

Van tehát mindezek szerint a prémonstreieknek is egészen tisztességes részök azon hatalmas tudományos mozgalomban, mely a XI. században főleg Francziaországban kapva szárnyra, bámulatosan rövid idő alatt oly óriási dimensiokat vett. Tanulás- és tanultságban épen nem, de írói tevékenységben sem igen volt fogyatkozás. Annál inkább fájlatthatjuk, hogy a mit irtak, annak közrebocsátására már kevesebb buzgóságot fordítottak. Így történt, hogy oly számos kézirat veszett el, s a felmaradtaknak is jó nagy része még kiadásra vár. Avagy elveszhettek volna-e sz. Norbert munkái egyetlen ház leégése folytán, ha azok kiadatván, közkézen forognak? Sz. Norbert életírója, munkája előszavában összeállítván a dicsőítéseket, melyekkel a kortársak egyáltalán sz. Norbertről szól-

¹⁾ Emo és Menko krónikáját először Antonius Matthaens „*Analectorum Vet. aevi*” III. kötetében adta ki; utána de kijavítva és jegyzetekkel kísérve a rend annalistája Hugo „*S. Antiquit. Monumenta historica, dogmatica, diplomatica, Stivagii*, 1725.” I. köt. 429–503. 1.

nak, megérinti Myraeus a feletti csudálkozását, hogy épen a prémontreiek irtak ennyi dicsőségről, egyszersmind alapítójokról oly gyéren, hogy élete megírásához a bővebb kutatókat a renden kívül kell keresni; s a tüneménynek Myraeussal azon okát adja, hogy „jobb szerették a szép és nagy dolgokat megcselekedni, semmint megírni: hiszen azon első korszakban szellemök oda irányult, hogy egészen Istennek adják át magukat, viselt dolgaik földi emlékezetével tehát keveset gondoltak.“ Befolyással lehetett e szellem ébrentartására sz. Norbertnek egy balul magyarázott jövendölése is az Antikrisztusról, hogy tudnillik ő, Norbert nem fog meghalni, mielőtt az egyház általános üldöztetésének kitörését látná. Utókor helyett az utolsó ítélet s a végső nagy dolgok vonták tehát magukra egész figyelmöket s gondoskodásukat. Legyen bármint, mi a panasz okát nem annyira az írói tevékenység hiányában, mint inkább a megírottak közzétételének elmulasztásában véljük feltalálni, — erre utálván a sok kiadatlan, vagy pedig már végkép elveszett kézirat, melyről az illető kortársak mint létező- s általok látottakról emlékeznek. Mi ennek csak két példáját kívánjuk itt felhozni, de a melyből egyszersmind kitünik, hogy a rendnek ön földi dicsőségével keveset gondoló ebbeli szelleme szinte napjainkig tartotta fenn magát. Annalistájuk, az oly sokszor emlegetett Hugo rendjök nevezetesebb íróiról egy folio kötetet irt össze; munkáját, ismerve szerző tanultságát, archaeologikus szakismereteit, ítészeti képességét s műízlését, tulajdonok, melyek őt a francia nemzet első rangu írói sorába emelték, kétségkívül nevezetes irodalmi nyereményül vette volna az egész tudós világ: fájdalom! tudtunkra világot nem látott soha. — Magyarországon Mallyó József harmincz esztendőn át fáradozott rendjének e hazában viselt dolgai összeállításán; az adatok- és oklevelekben gazdag folio-kötetet szép-diszesen ki is állította; történet-írói előadása nálunk valóban páratlanul tökéletes; ezen munkából mindenki szedhetett ki okleveleket, ismereteket, — Fuxhoffernek egész terjedelmében volt rendelkezésére átengedve, — de maga Mallyó is közölt régi okmá-

nyokat, adott felvilágosítást mindenkinek, ki csak hozzá fordult, s hátrahagyott leveleik mutatják, mennyit köszönhetek neki W a g n e r, K o v a c h i c h, K a t o n a, K o p p i, stb. — az ő saját bevégezett munkája mindamellett kiadatlan maradt. A házi könyv- és levéltárban nyomait láttuk több kéznek, mely első pillanatra elárulja, hogy ért a tollforgatáshoz, s a hazai közönség szintén fog emlékezni több tudós fiára e rendnek, kikből, hogy a rendet megdicsőítő jeles írók nem váltak, nem okozta egyéb, csak épen az, hogy írni elmulasztottak.

A rend hivatása különben a világi papság hivatásával találkozáskor, a keletkező testület a szerzetes fegyelemben és istenes tudományokban imigy kiképezett összes harczosait, minden különbség nélkül országra, népre és távolságra, veszélyek- és nehézségekre, feltétlenül az egyház főpásztorai rendelkezésére bocsátotta, a nélkül, hogy a dotatio felett alkudoznék, vagy aggodalmasan nyomozná, valjon meg lesz-e itt is a kényelem, mely már berendezett házaiban feltalálható. Azokban, mik a lelkipásztorságot illették, egyházak kormányzására vonatkoztak, semmi kiváltságot nem igényeltek, örömet helyezték magukat alá a megyés püspök joghatóságának, s tartották meg a megyei törvényeket. Első házaik mind azon záradékkal jönnek létre: „*Salva in omnibus dioecessani canonica justitia*“ (a megyés püspök jogainak legkisebb megrövidítése nélkül). Ha ez, egyes alapítványoknál netalán másképp történt; ha például egyes esetekben némely, lelkipásztorkodással összekötött javadalmak önálló betöltésére is jogosittattak fel: akkor az apostoli szentszéket az alapítás illetén függetlenítésében bizonyára mindig némely, a helyi viszonyokban fekvő fontos tekintetek vezérelték, úgy, hogy az ily szabadalom azon természetű kivételt képezé, mely az általános szabályt csak megerősíti. Készségöknek, a főpásztorok felhívásának habozás nélkül megfelelni, s az általok nekik kijelelt tevékenységi tért elfoglalni, jeles példáját találjuk, számos másokat mellőzve, palaestina i letelepedésükben. G a u f r i d, sz. B e r n a r d

életirója említi, ¹⁾ hogy sz. Bernárd a cistereket az egész világban elterjeszté, Palaestinát kivéve, hova szintén meghívást kapott; de sajnálván övéita hitetlenek beütése, s az égalj veszélyeinek kitenni, ő ezen meghívást nem fogadta el. Sz. Bernárd 253-ik levelében olvassuk, hogy II. Balduin jeruzsalemi király az építendő zárdának helyét is kijelelte, s 1000 darab aranyat is tétetett le sz. Bernárd kezébe, az utazás s egyéb előleges költségek fedezésére. 175-ik leveléből pedig arról értesülünk, hogy a meghívás Wilhelm (Guilelmus) jeruzsalemi patriarkától eredt. A prémontreiek az aggodalmakat, melyek sz. Bernardot a kívánság teljesítésétől visszatartóztatták, nem ismerték: ők a meghívásnak habozás nélkül engedtek, s Emelrich vezérlete alatt hajóra szállva, Palaestinában több házat alapítottak, melyek közt a sz. Habakuk- és sz. Sámuelről czimzettek a jelesebbek valának. Sz. Bernárd 355-ik levelében Melisunde jeruzsalemi királynénak igen melegen s magasztaló szavakban ajánlja az Ur szöllejének ezen rettenthetlen munkásait. „Lássátok — ugymond — mennyit kockáztatok, midőn nektek más szerzetbelieket ajánlani bátorodom. De a prémontreieket ajánlani kevésbbé vakmerő, semmint felesleges dolog. Ők önérdemeségök által ajánlják magukat, más ajánlásra nincs szükségök. Nem hiszem, hogy csalatkoztam, ha mondom: hogy belátó, lángbuzgalmu, a viszontagságokban béketűrő és szóban és tettben egyaránt hatalmas férfiakul fognak bebizonyulni. Fogadjátok őket mint a béke harczosait, tele szelidséggel az emberek iránt, s szent lánggal az ördögök ellen.“ — Emelrichet később 1152-ben a tyrusi papság és nép egyhangulag ezen egyház püspökévé kiáltá ki, ki is mint ilyen 1163-ban halt meg. A rend tevékenységének Saladin hóditásai már 1187-ben vetettek véget. Sz. Habakuk és Sz. Samuel feldulattak, a kanonokok leölettek, vagy szétszórattak. A maradvány Saint-Jean-d'Acrében gyűlt össze, de ezen város 1281-ben történt elestével ezek is, számra

¹⁾ III. k. 22. 12.

26-an kardra hányattak, szaporítandók ekként az egyház dicső vértanui számát.

Mily nagy figyelemmel voltak a megyés püspökök még egyházpolitikai nézetei iránt is, tanusítja többi közt a következő eset. Az I. Fridrik császár által keltett egyházi szakadás idején, Wichmann akkori magdeburgi érsek, különben egyike a legjobb s legjelesebb főpapoknak, Fridrik és hivei, a szászországi veletartó nagyok iránti tekintetből szinre a császárral, tehát III. Sándor pápa ellenében Viktor ellenpápával tartott; azonban csak alkalmas pillanatra várt, hogy a császárhozi ezen viszonyát ennek a legitim pápával való kibékítésére felhasználja. A szászországi prémontreiek, kik Norbert idejében II. Inceze mellett, Anaclet s V. Henrik ellenében, Németországra döntőleg hatott, határozott állást foglaltak el, érsekök iránti figyelemből szenvedőlegesen tartották magukat, sőt nehogy a viszályba valamikép belesodortassanak, a schisma egész ideje alatt a Sándor mellett küzdő Prémontrét meg sem látogatták; midőn más részről vetélytársaik, a cisterek a legnagyobb erélyt fejtették ki Sándor mellett. Wichmannak 1157-ben 20 évi viszálykodás után végre sikerült Fridriket rávenni, hogy Velenczében a pápával találkozzék, s vele az egész egyház örömeire kibéküljön. Wichmann ezen kedvező alkalmat felhasználta, az irányában annyira figyelmes rendet a pápa kegyeibe ajánlani. Ez ajánlásnak oly sikere volt, hogy a pápa még Velenczéből intézett iratot a magdeburgi prémontrei gyülekezethez, melyben igéri, hogy társulatukról különösen is gondoskodni fog.¹⁾

Ellenben belügyeiket illetőleg féltékenyen őrizték kiváltságaikat. Statutumaik rendelik: hogy ha a megyés püspök netalán a napi káptalanba jönne, s ott a rendtagokhoz hivatalos vizsgálati természetű kérdéseket találna intézni, az előljáró, ki épen a nap szerint a káptalanban elnököl, azonnal vessen keresztet, s kezdje: „Adjutorium nostrum, stb.“ s

¹⁾ Winter, i. m. 86—7. l. L. Chronicon Gratiae Dei, u. o. 339. l.

társait „Salve Regina“ előéneklése mellett egyházmenetileg a templomba vezesse. A mely előjáró ezt tenni elmulasztaná, mint a rend szabadalmainak megsértője súlyosan bünhődjék. ¹⁾ Hasonló buzgósággal és féltékenységgel ügyeltek birtokaikra is, miben nekik maga sz. Norbert szolgált előpéldául, ki mint magdeburgi érsek az érsekség javait vidéki hűbéres urak által erőhatalommal lefoglalva és elsajátítva találván, azokat, midőn egyéb szelid egyházi eszközök nem használtak, erőhatalommal is visszafoglalta. A 15-ik század közepe táján Poëller György, roggenburgi apát, György bajor herczeget, ki apátságának birtokait elfoglalta, haddal támadta meg, sőt egy ütközetben, melyet maga vezényelt, legyőzván, egész Svábfországból kivetette ²⁾. Azon erélyről, melyet a prémonstreiek szinte örökösen megtámadott birtokaik védelmében hazánkban is kifejtettek, lesz alkalmunk még megemlékezni.

Miután a szerzetes rendeknek bizonyos helyek és fekvések iránt némi előszeretetet szoktak tulajdonítani; közszájon forog ugyanis, hogy :

Bernardus valles, colles Benedictus amabat,
Oppida Franciscus, magnas Ignatius urbes, —

helyén lesz itt, a prémonstreiek éjszak-keleti Németországban teljesített missio-hivatásuk jellemzésénél, minthogy e missio-területen a helyeknek megválasztása leginkább tőlük függött, az ő, e tekintetbeni felfogásuk- és annak indokairól is pár szóval megemlékezni.

A világ különféle részein szétszórva létezett házaik fekvését közelebbről vizsgálva, azt találjuk, hogy náluk a fekvést illetőleg, a mennyiben a választás rajtok állt, s külön vallási érdekek mást nem parancsoltak, egyetlen tekintet, tudnillik a csendnek, a szent elmélkedés- és vezeklésnek kedvező jelleme a tájnak, határozott s döntött. Látuk ezt már Prémontrénak sz. Norbert által történt meg-

¹⁾ Dist. I. c. VII.

²⁾ H u g o, Ann. t. II. Roggenburg.

választásánál: elég magányos, távol, elrejtett helyeket utasított vissza, csupán azért, mert mosolygó, gazdag, termékeny természetűek valának. Neki, az ő lelki irányának inkább felelt meg a zordon vad tájék, mely már rideg tekintetével is hirdesse a nap alatti élet kopárságát, a nehéz munkát, mibe minden egyes virág kerül, melyet kebléből nem annyira fakasztunk, semmint orcánk verejtékével erőszakolunk ki. Még oly helyeken is, hol házaikkal lelkipásztori kötetmek voltak összekötve, helysége, városon kívül, valamely rejtettebb völgyben, vagy erdős domb- és hegyen kerestek maguknak oly pontot, mely említett lelki hajlamukkal inkább összhangzásban álljon. Hegy, völgy fő- vagy mezőváros tehát náluk nem határozott. Az éjszak-németországi területen, hol missiói hivatásuk sürü érintkezést s szerte kiható tevékenységet igényelt, oly helyeket szemeltek ki, melyek a folyamok, tavak, utak összesetalálkozásánál fogva központosító természettel bírtak, főleg ha a hely ezen jellemével még amaz előny is volt összekötve (a mi legtöbbször ugy is volt): hogy a physikailag központosító természetű helyek a megtérítendő népek vallás erkölcsi és nemzetiségi ősi központjai, következőleg némileg megszentelt helyei is voltak. Helyek tehát, a hol egy-egy törzsnek fejedelme székel, hegyek, melyeken egy-egy nemzeti istenök szobra és temploma állott, hova tehát őseik századok óta összegyűlni szoktak, voltak e tájakon kiváltképen már nem előszerezetők, hanem inkább helyes lélektani számításaik keresett tárgyai. „Egy, még a természeti állapotban lévő nép vallása — úgy mond Winter — nem egyéb mint az ősektől rámaradt hagyomány, s vallásosságuk sem más, mint őseik szokásaihoz való ragaszkodás. E hagyományhoz tartoznak és pedig első rendben a vallási szent-helyek. E szent helyek felé valamely benső vonzalom ragadja őket, még akkor is, midőn itt felállítva volt isteneik helyöket elhagyni már rég kénytelenek voltak. Mi e vonzalmat a népek történeti vonzalmának mondjuk, és semmi esetre sem tartozik az ő legrosszabb jellem-vonásaik közé. Igen kevés történt tehát (valamely nép megtérítésére nézve), ha

csak vallási hazáját semmisítettük meg: a dolgot oda kell vinni, hogy ő ugyanazon a helyen egy ujat találjon. Jöjjenek bár aztán százan-, ezrenként oda a pogányok, hogy bálványaikat megszokott régi helyeiken imádhassák: eljönnek mégis, és idővel megszokják, mintegy beélik magukat az új vallási helyzetbe. Egy nép hagyománya nem irtatik ki egy rövid év alatt, arra nemzedékek szükségesek. De a második nemzedék legnagyobb részben az új nézletekbe már bizonyosan beleélte magát, ha azok a hazában döntő hatalommá váltak. Egész népekkel e tekintetben csak épen az történik, a mi az egyesekkel szokott megtörténni. Ha valamely kedvessé vált helyet idegenek által találunk megszállva: háztűzhelyi érzésünket ez kétségen kívül mélyen szomorítja. De ha a tűzhely iránti ragaszkodás mégis győz az érzett elkeseredés felett: akkor nem állhatjuk meg, hogy időről időre azt fel ne keressük, s végre új lakóikkal meg ne barátkozzunk, nem azért, mert idegenek, hanem mert ezeken a helyeken laknak.“

E szempontból indulva ki, hol egykor, például a Harlung-hegyen Brandenburg mellett a három-fejű Triglaфф tiszteltetett: oda a prémontreiek a Bold. Szűz képével egy kápolnát állítottak, tehát a mennyek királynéját, a pokol legyőzőjét, a föld mentőjét, az eget, földet és pokolt jelképező háromfej helyébe. Holawendek fejedelmei és papjaiknak csontjai mintegy megszentelt földben nyugodtak: ott most a sz. ereklyék, a vértanúk és szűzek szent maradványai árasztottak új fényt és kölcsönöztek új bájta a kegyelt helyeknek. A Triglaфф papjainak szertartásai helyébe a Krisztus papjai által végzett isteni-tisztelet lépett, melynek fénye kétségkívül elég kárpótlást nyújthatott a Triglaфф-cultus megszüntetett szertartásaiért. A bucsujáratok, melyekben e nép ezelőtt a Harlung-hegyhez zarándokolt, folytattattak most is, de már a Mária-hegyhez. Minden lépés, melyet e nép ezen hely felé tett, egy lépés volt a kereszténység felé, és minden harang-ütés, mely a népet e hegyre szólítja, egy-egy missio-hang.

A mi pedig Brandenburgban, Harlung-hegyén történt, ugyanaz történt Havelbergben, Leitzkau. Jerichó,

Ratzeburg-, Usedom- s egyéb ős régi helyeken, melyeken a prémontreiek missioi hivatást végzendők valának.

Sz. Norbert nem volt a pillanatnyi siker embere, ha mindjárt fényes- és dicsőséghezónak mutatkozott is az. Ő teljes állandó eredményre számított, s azért az actiot soha nem rögtönözte, hanem tervét jól megfontolta, s várta az alkalmas időt, hogy azt végrehajthassa. Nem volt eset, mely csendesesen előkészülő béketűréséből kizavarhatta volna. A magdeburgi érsekség főleg azon célból volt alapítva, hogy az Elbe és Odera mentében lakó szláv népeket keresztényiesítse. E célra azonban egész Norbert idejeig, tehát közel 150 esztendő lefolyása alatt vajmi kevés történt. A pillanatnyi siker ugyan nem hiányzott; a német hatalmak ismételve hadjáratot intéztek ezen népségek ellen, a tartományt meghódították, a lakosságot a kereszttség fölvételeire kényszerítették, körében püspöki székeket emeltek, várakat állítottak: a térítés azonban még sem vert gyökeret. A szláv főnökök, mihelyest látták, hogy hódoltatóik másutt vannak elfoglalva, megrohanták a várakat, elkergették a püspököket, s a térítés ügye ismét azon állapotba esett vissza, melyben a hadjárat előtt állott. Norbert idején legalább épen ezen okból a brandenburgi s havelburgi püspökségek csak in partibus-féle püspökségek voltak, — a püspökök nem maradhatván székhelyeiken, Magdeburgban tartózkodtak. A térítésnek tehát egy szilárd, biztos s állandó eredményt ígérő rendszeréről kellett gondoskodni: s ez Norbert mély elméjéhez méltó feladat volt. Nehány éve mult már, hogy a magdeburgi érseki széken ült. Az egész német világ feszültséggel várta, mit fog majd kezdeni. S midőn látta, hogy nem mozdul, azt hitte, hogy érseksége rendeltetésével nem is gondol. Ekkor történt, hogy Otto bambergi püspök azon bevallott szándokkal jött Magdeburgba, hogy innen egyenest a wend népeket keresi fel, nekik az evangeliumot hirdetendő. ¹⁾ Ámbár pedig a szent férfiú ezen eltökélése, melynek különben Norbert sem szegült ellene, némi szemrehá-

¹⁾ I. az V. jegyz.

nyás gyünánt tünt is fel a világ előtt, hogy idegen püspöknek kell érseki tartományába jönnie az apostoli kötelemek teljesítése végett: ő mindazáltal sem engedte magát legkevésbé is megzavartatni, — a püspököt hagyta menni, a világot okoskodni, míg maga egész csendben képezte és gyűjtötte Magdeburgban maga körül azon lelki erőt, mely utóbb a Szüz Máriáról czimzett prépostságban öszpontosittatván és szerveztetvén, eljött az ideje, a nehéz feladat megoldásához látni, s azt egyszer-mindenkorra bevégezni. A 70 rövid év lefolyása alatt a magdeburgiból rendszeres lánczolatban egymásután gyorsan kifejlett rendi lelki erődök: Havelberg, Leitzkau, Brandenburg, Jerichow, Ratzeburg, Grobe, Broda, Gramzow, Belbog, Gottesstadt, Riga, stb. és az ezekből származott számtalan más kisebb alapítványok, rendes plebániák s egyéb lelkészeti állomások, végbevitték azt, mit századok fegyveres hódoltatása sikertelenül erőködött elérni: valamennyi azon tájbeli szláv népek a keresztény német népcsaládban olvadtak fel.

Ezen ugy lélektani, mint mivelődési tekintetben igen nevezetes történeti tünemény a prémontreiek, lehet mondani, egészen eredeti és elvszerű eljárásának következménye volt, s épen azért megérdemli, hogy róla pár szóval még azon okból is megemlékezzünk, mert a rend lelkipásztori ildomosságát, valamint térítési szellemét is teljes világosságba helyezi.

Említettük, hogy az Elbe és Odera tájain letelepült szláv népek ismételt hadjáratokban már le voltak győzve, de a győzelem gyümölcse, a biztos birtoklás, dacára annak, hogy a hódoltatók várai ugyanott álltak a legyőzött földnép területén; hogy az egyes néptörzsök fejedelmei is el- eljöttek a német rendek országgyűléseire, hódolati esküjüket a császárok kezeibe leteendő; hogy a nép is engedett volt már a fegyveres parancsnak s megkeresztelkedett, — még mindig nem volt biztosítva. A birtok temérdek költségbe került, és semmit sem jövedelmezett: semmi nehézséggel nem járt tehát, a hódoltató főuraknál kieszközölni azt, hogy a temérdek, de bizonytalan birtok-

ból néhány ezer lánczföldet a prémontreieknek kolostor-felállításul alapítványképen átengedjenek, s nekik mint vállalkozó telepéseknek azon kívül is minden lehető módon segítségökre legyenek. Hiszen a telepések nemcsak arra vállalkoztak, hogy az ellenséges lelkiületet lefegyverezzék, a sziv hajlamát megnyerjék, szóval erkölcsi hóditásokat tegyenek; nekik egyuttal a földet megmivelniek, a terméketlen vad tájakat termékenyíteniék, tehát a tartományt anyagi virágzásra is hozniok kellett, csak ha benne és belőle maguk is megélni akartak. — A terület átengedve lévén, embereink mindenek előtt a szükséges épületek felállításához és a megmivelendő föld elkészítéséhez láttak. A templom és kolostor alapját kimérték, a kertnek szánt tért kihasitották, a vizenyős helyeket lecsapolták, és feltöltötték, a szántás-vetés alá eső részeket körülárkolták, a forrásokat és patakokat majd tavak képzésére, majd csatornázásra felhasználták. Ez volt a kezdet. A látvány elég érdekes volt, hogy figyelmet gerjeszsen; s minthogy az új bevándorlók elve az volt, nem kelteni gyanut a népben az által, hogy közéje menve, a hithirdetést elkezdi, hagyták magukhoz jönni azokat, kikhez ők nem mentek. A nép mélyen csodálkozott; eddig nem látott a vidéken megfordulni papot, ki nem azonnal, a mint valakivel találkozott, térítéssel kezdte volna. Itt ellenben minderről még csak szó sem történt, hanem a kik jönnek, azokat szívesen látják, s ha netalán valamiben szükölködnek, ruházatban, eleségben, örömet de tüntetés nélkül azzal is ellátják. E közben a kolostor és kert-kerítés erőd-féle arányokat kezd felvenni, árkolatába a befoglalt s tavakba gyűjtött forrásvizek vezetnek, tornyocskáiból pedig fegyveres flammand vagy alsórajnai német örök tartják szemmel a vidéket. A templom és monostor tető alá jó. Az építészeti styl ugyanaz, mely egy későbbi időszakban a versaillesi, schönbrunni, s talán már a Louvre, Tuillériák stb. féle építkezésekben is találta culminatióját, s igen alkalmas arra, hogy egy agg vidékbe mintegy életet öntsön, s egy kastély-épületnek (castrum) minden imposant méltósága mellett is, barátságos, vidám, elbájoló tekintetet adjon. Az

egész vidék szinte éledezni látszott, midőn az általok kegyelt sugár, vidám, felszökkelő, némileg a légies ind idomokra emlékeztető kettős toronyból az ércnyelv megszólalt, s zugásával eltölté az egész vidéket. A templom belsejének kicsinosítása is gyorsan haladott; a márvány, ezüst, arany gazdagon és izletesen alkalmaztaték; szobrok, képek, az akkori német ízlés szerint, gazdag, élénk, ragyogó színezettel s gyermekies ártatlan kifejezéssel, — továbbá fényes templomi ruhák, szent edények, lobogók és keresztek szintén nem hiányoztak. A kert lassankint fákkal, virággal, gyümölcseszel, veteményes és hasznos növényzettel telt meg. A mezőkön dus vetés állott, arany kalász rengett, állatfalkák legeltek. A nép érdekeltisége egyre növekedett, s vele a bizalom egyenlépést tartott. Hiszen az új lakosok a benszülöttekkel anyai nyelvökön beszéltek, kit sem háborgattak, mindannyiakat szívesen s részvétellel fogadták, s vigasztalás, utasítás, tanács nélkül senkit el nem bocsátottak. Ha találkoztak is fejcsóváló hazafiak, kik az egész gazdálkodást gyanus szemmel nézték, tettelegességekre a semmi által fel nem ingerelt, s különben is a mult példájára bekövetkezhető megtorlástól már is tartó népet magukkal nem ragadhatták. A telep fejlődése tehát biztosan haladott előre. A kolostor-, mint központtól bizonyos távolságokra majorságok emelkedtek, tiszti és cselédlakokkal, kis kápolnával, melyet a kivált Németalföld és Alsó-rajna tájairól hozott, s dízma és napszám kikötése mellett földekkel megadományozott földmivelők házikói és kertjei vettek körül. A majorság rövid idő alatt faluvá vagy várossá nőtte ki magát, rendes iskola- és plebániával: míg azalatt maga a főtemplom is elkészülvén, nagy ünnepélylyel felszenteltetett, s a szent férfiak már teljes számmal, fejedelmek, főurak, püspökök, apát- és prépostok, számos papság és temérdek nép kíséretében, Isten dicséretét zengő egyházi menettel, harangok zugása közt, lobogók és ragyogó keresztek elővitele mellett, a külfény s különösen a magasztos templomi pompa iránt mindig érzékeny szláv nép nem csekély lelki felrázásával, vonultak be újdön készült lakjaikba.

Midőn a telep e szerint már eléggé meg volt erősödve és erősítve, hogy a netaláni rohamot legalább addig, míg Németországból segítség érkezhetik, — nagyobb veszély nélkül kiállhassa, — a prémontreiek egy lépéssel már tovább mehettek: a lelkeszeti állomások körét mindinkább kitágíthatták, különösen a nőnem megnyerése végett apácza-kolostorok felállításáról is gondoskodhattak, azokat rendjökbeli zárdaszüzekkel népesíthették be. „Otto, belbogi apát — olvassuk többi közt a rend évkönyveiben — Frisiába a Mária-kerti (Horti floridi) zárdába utazott, hogy az ezzel összeköttetésben álló Bethlehem nevű nőzárdából prémontrei szüzeket nyerjen az alapítandó nőkolostor számára. A máriakerti apát meghallgatja az előadott kérelmet, s azt a bethlehemi zárdaszüzek elébe terjeszti. Valamennyien készeknek nyilatkoznak az Ur hívását követni, s Pommerániába menni. Az apát csak hadd válaszson közülök, kiket alkalmasoknak vél, mert egy sem fog vele ellenkezni. Választatott tehát 10 néne a jelesebbek közül, többnyire fényes családok ivadécai, kik sirva vesznek búcsut társnőiktől, mert hiszen az elválás örök. Hamburgig hajón szállíttatnak, onnan szárazon folytatják utjokat, s közben Ratzeburg és Brode rendjökbeli káptalanait érintik. Treptowban az alapítónő, fedelmi özvegy, Anastasia fogadja, ki maga is lemond a világról, s velök együtt kolostorba zárkozik el. Az uralkodó hercegek, Anastasia unokái, azt vélik, hogy Treptow várát nem volna tanácsos kolostornak átengedni, s így a tartományt egyik erődjétől megfosztani: a szomszéd Wissekow vagy Wischow faluban építik fel tehát azt, s a szederj-bokrokról, melyek a helyiséget boríták, „Mária-bokor“- (Rubus S. Mariae)-nak nevezik el.“¹⁾ E szerint, mit a férfikolostorok oly jó sikerrel indítottak meg, azt apáczaik csakhamar a házi szentélybe, a nép családi benső életébe, erkölcsi- és szokásaiba ültették át.

¹⁾ Hugo, Annal. Ord. Praem. t. II. p. 711. Cod. Dipl. Pommer. 354. l.

Ezen röviden vázolt eljárási rendszernek azon, a wend nép sorsára döntőleg hatott eredménye volt: hogy először hazája észrevétlenül beékelt, erős, népes, virágzó német coloniák, mint megannyi erőditett szigetek által megszaggatott; s hogy másodszor, bántalmazva nem lévén, e coloniákkal csak annál sűrűbb érintkezésbe bocsátkozott, minél többször kényszeríték mindenféle szükségei, hogy ezen, különben is központosító természetű helyeket felkeresse, vagy azokon általutazzék, s minél jótékonyabbnak tapasztalta mindannyiszor egész társadalmi állására nézve ezen érintkezést. E pillanat óta a wend népnek a németiségbe való felolvadása már csak, mint mondani szeretjük, idő kérdése volt. Németország elérte azt, mire, hogy fennállhasson, elkerülhetlen szüksége volt: hogy tudnillik az Elba, Odera és Vistula torkolatját hatalmába ejtse. Mit a prémontreiek e téren még bevégezten hagytak, azt később a cisterek, s kivált Prussióban a vitéz német lovagrend fejezte be.¹⁾

A prémontreiek a nyugodt meggyőződésű, komolyan számító és fontolgató, igen hosszútűrő alapító példájára, valamint minden időelőtti, éretlen, főleg kihívó lelkesedéstől tartózkodtak, úgy az egyház- és állampolitikai versengésekben is a szélső véleményeket gondosan kerülték. Volt valami méltóságos, kimért, uri egész magukviselésében, mi a szelidség s humanitás érzete által mérsékelve, tiszteletet parancsolt, a nélkül, hogy a bizodalmat csökkentette volna. Befolyt erre kétségkívül kanonoki hivatásuknak öntudata mellett, sz. Norbertnek főnemesi eredete- s neveltségéből rájuk átszármazott szépmodora, s rendjöknek aristokratikus szervezete is. Ennek kell némileg tulajdonítani azt is, hogy egyetlen-egy rend is alig mutathat fel nagy és híres családokból származott tagokat oly számmal, mint a prémontrei. Az ily testületek lényegesen conservatív irányra mellett, midőn a positiv jogszerűséget védték, nem zárkoztak el az idő követelményei előtt. Azok sorában

¹⁾ Elvonva az illető prépostságok alapításának történetéből, melyet egyenkint l. Winter „Die Praemonstratenser“ 101 294. l.

állottak mindig, kik minden igazi, ugy társadalmi, mint tudományos vívmányt elsőik üdvözölték. A jászóvári prépostok voltak azok, kik már 1244-ben a földesuri dézma s egyéb szolgálmányok megváltása iránt, a földet tehermentesítőleg, a jászóiakkal, ezekre nézve igen kedvező egyességre léptek. ¹⁾ Divisch, lukai prémontrei kanonok s brendeczi plebános Znaim mellett, volt az, ki plebániaházát már 1754-ben villámhárítóval látta el. ²⁾ Eddigelé a villámhárító első feltűzésének dicsősége Németországon Hamburgnak tulajdonított, mint a mely város azzal a sz. J a b a b-tornyot 1769-ben látta el. Számos irataik- és vitatkozásaikban a kath. vonalt mindig oly hiven tudták megőrizni, hogy 2—3 munkán kívül az indexbe alig került be több: pedig különben nyomozásaik- és véleményeikben teljes erkölcsi súlyt fektettek a lelkismeretre és pártatlanságra. J e u n e estivali (Štívalium) prémontrei kanonoknak a templariusok elítéltetéséről ezen czim alatt: „Histoire critique et apologetique de l'ordre chevalier du temple de Jerusalem“ közrebo- csátott műve, H a v e m a n n göttingai tanár ítélete szerint is az egyház és királyság irányában sokkal több részrehajlatlanságot tanusít a szörnyülködésig szánandó áldozatok mellett, semmint „a mennyit szerzőtől állásánál fogva várni jogosítva volnánk.“ — E v e r u i n steinfeldi prémontrei apát sz. Bernardhoz írt egyik levelében, melyben az akkor felmerült s magát „apostoli“-nak nevező secta tanrendszerét szép világos logikával adja elő, kárhóztatólag említi fel a tényt, hogy a kölniek buzgóságukban tulragadtatva, ezen sectariusok közül kettőt erőszakkal elhurczoltak s máglyára vetettek. ³⁾

A wormszi zsinaton 1122-ben bevégeztetvén az inves-

¹⁾ Házi levéltár, II. fasc. 16. 471. 473. sz. a. Fejér Codex Dipl. tom. IV. Vol. I. p. 304.

²⁾ K o h a u t h Venczel, jászóvári kanonok jegyzetei után, ki mint csehországi származásu, s azon tájak ismerője, de prémontrei rendi összeköttetésénél fogva is, ebben illetékes tanu. L. Topogr. Moraviae ad Abb. Lucen.

³⁾ Inter Oper. S. Bernardi t. IV. fol. 336. és Mabillonnál Analecta Vetera, Oper. t. III. f. 473. Edit. Paris, 1723.

titura módja felett tartott elkeseredett viszály, a püspök-választás gyakorlata érdemében újabb nehézségek keletkeztek. A pápa II. Calixt és a császár V. Henrik kölcsönösen külön-külön iratban biztosíták egymást, hogy a megállapított pontokat részükről hűségesen megtartani fogják. A pápa a Henriknek adott iratban felhatalmazza ezt, hogy a püspökök és apátok választásánál simonia és erőtetés nélkül jelen lehessen.¹⁾ A császárok éltek ezen joggal, s a választás helyére kezdetben majdnem kivétel nélkül személyesen mentek el. Mint ezt a választások természetével hozza, panaszok soha sem hiányoztak; panaszkodtak az érdekelt felek, de panaszkodtak többször a pápai követek is. A császárok jelenléte a választások szabadságát korlátozó ténynek kezdett kikiáltatni. Az e felett keletkezett viták alkalmat szolgáltattak II. Inczének oda nyilatkozni: hogy a püspökválasztási ténynél a világi és szerzetes papság tanácsolhat, a nép kérelmezhet, a kanonokok választanak, a tisztesbék (honorati) beegyeznek, de azért, ha beegyezés nincs, nem érvénytelenítetik a választás.²⁾ A Calixt által a császárnak adott felhatalmazás pedig akkép rendelkezik: hogy a császár a metropolita és segédpüspökei tanácsa szerint a jobb részszel tartson, és azt elősegítse. Mindebből a császári személyes jelenlét ellenei azt következtették, hogy a császár beegyezése nem is kívántatik, az ő egész szerepe a választásnál csupán annyiból áll, hogy meghasonlás alkalmával a metropolita és püspök tanácsa szerint a vitályt döntse el. Norbert, kinek az investiturai vitály szerencsés befejezésében főrésze volt, a császári jog mellett nyilatkozott, azt állítván, hogy ha a tisztesbéknek beegyezési joguk van, a császárt ezek sorából csak nem lehet kirekeszteni. Ezen véleménye, mely az állam oltalmát és jótéteményeit igénybe vevő egyház viszonyából folyó vezérelveken

¹⁾ Az igen érdekes két iratot közlé Konrád, az urspergi krónika szerzője ad an. 1122.

²⁾ Gerhohus Expos. in Psal., Psal. LXIV. nro 27. Migne Patr. t. CXCIV.

találta alapját, a tulzókat haragra ingerelte, s Konrád salzburgi érsek szükségesnek találta, azt külön íratban nyilvánosan megtámadni.¹⁾

Minden országban, melyben letelepedtek, annak erkölcsi-, szokásai- és főleg törvényeihez alkalmazkodtak, a nemzettel s érdekeivel szív- és lélekben összeolvadtak, s közjavát, előmenetelét, úgy szellemi mint anyagi tekintetben előmozdítani iparkodtak. Valamint nevéndékeiket, úgy apát- és prépostjaikat is mindig a hon fiaiból választották; s választásaiknál a képességre és érdemre oly kizáró figyelemmel voltak, hogy a kikiről évkönyveikben vagy egyéb történeti okmányokban olvassuk, miszerint e vagy ama tekintetben kitűntek, érdemet, hirt s nevet szereztek maguknak, azokat a társulat által is rendre számbavéve, s préposti vagy apáti méltóságra emelve találjuk. Jászóvárott egész a törökök beütéseig egyetlen-egy idegen származásu prépostra találunk, II. Miklósban, kit azonban nem ők választottak, hanem az austriai fejedelem közbenvetésére, I. Lajos király nevezett ki nekik 1350-ben. Mily nehezen vették pedig e feloctroyalást a conventbeliek, tanusítják egy részről ismételt tiltakozásaik először az egri káptalan, aztán László chasznai prépost, királyi káplán és titkos kamarás, végre Abaujmegye gyűlésén Konth Miklós nádor előtt; másrészről pedig azon tény, hogy midőn ezen tiltakozások eredményre nem vezettek, az egész rend előjárói Jászón összegyűlvén, a behelyezett prépostot, nem állván ellen I. Lajos roppant tekintélye, állomásától elmozdították, s a király egészen határozott fellépése kívántatott hozzá, hogy ismét visszafogadják és megtűriék.²⁾ Hogy pedig „caeteris paribus“ a családi származásra is voltak tekintettel, azt a főbb családokból választott prépostok egész sora bizonyítja. Első

¹⁾ Ugyanaz, u. o. nro 26, col. 25.

²⁾ Házi levéltár, I. fascic. 7 — o, nro 77. 91. (Megjegyzendőnek találjuk itt, hogy a jászói házi levéltárnak öt elenchusa van, s a római számjegyek mindig az elenchust mutatják, melyben az illető fasciculust és számot keresni kell. Az illető I. II. stb. elenchus idézett száma felüttetvén, megmutatja a számot, mely alatt az illető okmány a levéltárban előfordul.)

leleszi prépost, kit ismerünk, az Eszterházy családból való volt, Joannes de Estoras, 1350—1370.¹⁾ Ugyancsak a leleszi prépostok közül Domonkos a Palóczy, II. Miklós az Osl, vagy Osth (közönségesen Osthffy), II. Benedek a Kornis, II. János a Péchy; a jászóiak sorában V. János, egyuttal Mátyás király tárnokmestere a More, Domokos a somlyói vagy szaniszlóffy Báthory, s ha Mislye csakugyan az ő prépostságuk volt, László a Sirokay, II. Miklós a Szalánczy, III. Miklós a Bocskay, de genere Bota, családból stb. származtak.

A mohácsi vész után a prémontrei rend Magyarországon megszünvén, az I. Leopold által visszaállított apátság- és prépostságok hadi pénzsegély czimén először az ausztriai pernecezi, aztán a morva lukai apátságtól jöttek függésbe. Sauberer, jászói prépost, habár lukai eredetű, alig róttá le a prépostságon ama czimen fekvő adósságot, már is mindent elkövetett, hogy ezen függéstől meneküljön, s először Jászón, aztán a többi hazai házakban rendje számára az ősi önállóságot visszaszerezze: a mi nem minden nehézség és neheztelések nélkül, de végre egyelőre Jászót illetőleg mégis megtörtént.

A földnépe iránti gondoskodásuknak világos tanúsága a jászóiakkal és sepsiekkel kötött örökös szerződéseik, amazokkal 1244-ben, emezekkel 1330-ban. Az elsőnek erejénél fogva a jászóiaknak földjeik szabad használatát átengedik ezen feltételek alatt: hogy minden egész házhelytől három font ezüstöt (*tria pondera argenti cum statera ejusdem civitatis*²⁾), földbér (*terrarium*) fejében, nem különben minden egyes malomtól ugyanannyit; a mesteremberek, kovácsok, lakatosok, kocsigyártók, szücsök, csizma-

¹⁾ *Trophaeum nobiliss. et antiquis. Donus Estorasiae*, 1707. in fol.

²⁾ Ezüst libra, pondo, font = 240 ezüst denár = 6 db. bizanczi arany, melynek értéke a mai magyar arannyal majdnem egyenlő. Tehát három márka = 18 db. arany = 81 frt. Volt azonban két aranyos pondo is divatban. Fejér Cod. Dipl. t. VII. vol. II. p. 325. Milyen volt Jászó városé? Ki tudná ezt megmondani?

diák, mészárosok, stb. kik mások házaiban laknak, 10 denárt fizessenek évenként; ker. sz. János napján az egész város egy ürüt, egy palaczk sört, s minden egyes ház egy süteményt, sz. Mihály és karácson napján pedig mindnyájan valamely illő ajándékot adjanak a prépostságnak. Papjukat szabadon választhassák, s dézmáját behordani ne tartozzanak, hanem a theutonikusoknál bevett szokásként azt földjeiken hagyhassák hátra. Szabad költözködési, végrendelezési, bányanyitási, vadászati és halászati, bíróválasztási, stb. joggal birjanak és élhessenek. ¹⁾ A 2-ik értelmében szőlő-ültetésre alkalmas hegyet és szántóföldeket engedtek át a szepsieknek oly feltétellel, hogy attól csupán bor- és gabnatizedet adni, s a hűbéri minőség fenntartásaul bizonyos mennyiségű bort, fehér posztót s gyertyára való viaszt szolgáltatni legyenek kötelesek. ²⁾ Hogy pedig ily szerződések, illetőleg átengedések nem tartoztak a kivételek közzé, már csak abból is lehet következtetni, hogy a legujabban keresztülvitt birtok-elkülönzés előtt legtöbb helységben alig volt allodialis birtokuk.

Közczélokra gyűjtött adakozásoknál mindig az első sorában valának, kik a felhívásnak megfeleltek. Így adakoztak 1442 — 1451. évközben az esztergomi basilikára, később az ott Bakács Tamás által emelt, maig fennálló B. Szűz kápolnájára is. Hadseregalkalmával a haza védelmében személyesen csak úgy, mint fegyveres banderiumjaik által mindig részt vettek. A hussiták elleni harczban 1425-ben I. Miklós, a törökök elleni háborukban Hunyadi alatt IV. Balázs leleszi prépostok vettek részt.

Arendönzéstelenségének nemes tanuságaul szolgálhatnak az esetek, melyekben például a számára fenájánlott gazdag alapítványokat sem fogadta el, midőn látta, hogy az ezekről való lemondás az illető család vagy ország java s érdekében kívánatos. Így tett például sz. Norbert Theobald champagnei gróffal, kinek Guibert tanusága szerint annyi számmal voltak várai, mint napja az évnek, s ki mindezen

¹⁾ Házi levélt. II. fasc. 16. nro 471. 473.

²⁾ U. o. I. fasc. 3. nro 17.

teméntelen gazdagságával ajánlkozott Norbertnek, társulataba tagul felvétetni.¹⁾

Igen szép s különösen kiemelendő a rend azon vonása is, hogy kevésbé nemes becsvágyat nem ismerve, kedvező állását soha nem zsákmányolta ki pap- és szerzetestársai hátrányára vagy kisebbitésére. Bizonyítja ezt többi közt, hogy Magdeburgba a domokosiakat ő maga ültette át, s segítette innen további terjeszkedésökben. A cisztercitáknak a 13-ik században nemcsak apáczeit, s ezekkel társadalmi befolyásának tetemes részét engedte át, hanem mindenhatósága napjaiban velők a wend-missio területét is egész készséggel megosztotta. Valamint t. i. sz. Bernárd és sz. Norbert mindig a legnagyobb tisztelettel viseltettek egymás iránt: úgy viszont a ciszterczi és prémontrei rend is jóská a legbensőbb egyetértés és összetartás példáját adta, az ennek ellenkezője által oly sokszor botránykoztatott keresztény világnak. Sz. Norbert iratai egy a XII. század másik felében dühöngött magdeburgi égés által végképen elvesztek, s így részéről nem maradt fen semmi nyilatkozat, melyben sz. Bernárdról emlékeznék: ellenben emennek iratai fenmaradtak, s bennök egynél több oly helyre találunk, melyben sz. Norbertről és rendjéről a barátság, jóakarát s érdem-méltánylás legmelegebb hangján nyilatkozik. Feltehető tehát, hogy ezek részéről a viszonzás, oly férfiú és testület irányában, mint sz. Bernárd és a ciszterciek, az indulat ezen magasztosságának csak megfelelő volt. Egy célra törekedtek mindaketten, kiki a maga osztályának tökéletesítése által; az életben is, annyi forrongások és zivatarok közt, számtalanszor érintkeztek (például az Abailard és iskolája elleni közös fellépés, a II Incze és II. Anaclet közt folyt háboruk és véres tusák, stb. alkalmával); a személyes ismeretség tehát csak megpecsételte a szent barátságot, mely már a hason érzület és törekvések természetes frigyesülésében találta alapját. A jónak, csak

¹⁾ Hugo, sz. Norb. Élete II. könyv. XVII—XVIII. sz. — Vita s. Norb. a praem. coaevo ap. Migne, t. 170. col. 1367—8.

ugy kell összehangzani, mint az igazságnak. Hol egyeseket, vagy épen testületeket nem vitatkozni, de ellenségeskedésekre, egymáselleni gyűlölködésekre kitörni látunk: ott, bár mennyit színeljék, nincs sem igazságérzet, sem keresztény lélek, sem szeretet. Sz. Bernárd egy alkalommal magát és társait prémontrei testvéreik által emelt vádak ellen mentve és tisztítva, védíratát imígy fejezé be: „Bármit tegyetek, testvéreim, úgy mond, eltökéltem, hogy örökké szeretlek, még ha általatok nem szerettetném is. Keressen alkalmat más, menekülhetni barátjaitól: én feladatomul tettem, semmi visszavonásra okot nem szolgáltatni. Ragaszkodni fogok hozzátok, még ha ezt restelnétek is, ragaszkodni fogok, még ha ezt magam is restelném. Rég kötém magamat hozzátok, azon erős kapocs, az igaz szeretet által, mely sohasem tágul. A megháborítottakkal béketűrő leszek, a háborítóknak tért engedek haragjuk kitöltésére, nehogy azt engedni, különben az ördögnek kényteleníttessen. Szitkok által legyőzötven, szolgálatokkal válaszolandok. A nem akaróknak kedvét keresendem, a háladatlanokat tetézendem (jóval), az engem megvetőket megbecsülendem. És most szomorú a lelkem, hogy bármi módon, de megbántani találalak. Így maradok, míg fel nem mentetek. Ha késtek, elmegyek, s kapuitok előtt állva őrt, várakozandom, míg vagy megérdemlem, vagy kierőszakolom, a mit kérek áldástokat.“ ¹⁾ Szent Bernárdnak köszönik a prémontreiek, a prémontrei területből épen azon tért, melyen ottani templomjuk épült, lévén az Widó nevű ciszterci remeteé, melyet sz. Bernárd e végre Bertalan laoni püspöknek, ez pedig szent Norbertnek engedett át. Az ő közbenjárására történt: hogy a troyesi püspöki megyében a beaulieui, a langresiben a sept-fontainesi, a verduniban a szent Pál-apátságot nyerték. Hogy a jeruzsalemi települ nyert helyet, és az annak felszerelésére kapott 1000 db. aranyforintot, szintén Norbertnek engedte át, azt már említettük. Hogy az ekként a két

¹⁾ Epist. 253.

rend közt felavatott szeretet és egyetértés többé soha meg ne háborittassék: egyességet, *charta charitatis*-t, kötöttek egymás közt; melyhez képest egyik rend sem veend fel egy, a másik rendhez tartozó kanonokot, barátot, ujonczot vagy conversust erre való kölcsönös beegyezés nélkül; hogy ügyelni fognak, miszerint apátságaikat és majorságaikat jövődőre ugy építsék, hogy az egyik rend férfiapátsága legalább négy, a nőké legalább két mérföldnyi távolságra essék a másikaétól, a majorságokat pedig, legalább egy mérföldnyi köz válaszsza el. Ha személyes sérelmek fordulnának elé: azokat maguk közt szeretetben intézendik el. Halottjaikról kölcsönösen megemlékezendnek, s lelkeikért misét mondandanak. ¹⁾

Midőn a 13 ik század elején a prémontrei általános káptalan a férfiházaknak a nőkétől való elválasztását erőlyesebben kezdé sürgetni, több, kivált némethoni apátságok fájlalták a költségeket, melyeket nekik az új házak felállítása és felszerelése okozand, mint a melyet ők inkább lettek volna hajlandók, új lelkészeti állomásoknak, plebánia- és káptalani templomoknak, kivált a rend missioterületén, felállítására fordítani. Hozzá járult, hogy lelkészeti körük kiszélesbitése folytán, erejük a lelkipásztorkodás által mindinkább igénybe volt véve; a nőkolostorokkal való szódás terhe tehát napról napra érezhetőbbé kezde válni. Hogy ne emlitem, miszerint nem hiányzottak élesebb összeütközések s ezek folytán kifejlett surlódások sem; legalább a *Constanz* mellett feküdt *marchtali* hires apátság *praelatusa*, *Konrád*, conventjével együtt 1273-ban elhatározták: hogy többé zárdaszüzet nem vesznek fel, s utódjaiknak is ajánlják, hogy, ha csak van eszök, ettől ők is tartózkodjanak, okul adván: mert a nők semmirekellősége (ha t. i. erkölcsileg elsülyednek), minden semmirekellőséget felülmul, mely csak a világon gondolható; s mert nincs méreg az ily asszonyok mérgéhez fogható, s a drákók és viperák csipései elébb gyógyíthatók mint ezeké. ²⁾

¹⁾ Myraeus, Chron. Ord. Praem. 100.

²⁾ Hugo Ann. ad Marchtal.

Ez s egyéb okok összetalálkozása fejtette ki végre a prémontreieknél azon törekvést, hogy a nőzárdáktól, a mint csak lehet, jószerivel meneküljenek. S bizonyára, csak a régi jó viszonynak, mely köztiük és a cisterek közt fennállott, kell tulajdonítani: hogy először is ezen régi jó bajtársaikra gondoltak. Az első lépést G o t t e s g n a d e n tette meg: mely apátság 1280-ban 17 nénét adott át a M a g d e b u r g - u j v á r o s i sz. L ö r i n c z cisterci nőkolostornak. Innen kell megmagyarázni a tüneményt, hogy a szászországi premontrei kerületben majd minden egyes premontrei prépostság szomszédjában, illő távolságra, egy cisterci rendü nőkolostor emelkedett. Így állott L e i t z k a u mellett P l ö t z k, B r a n d e n b u r g mellett Z i e s a r, H a v e l b e r g közelében M a r i e n f l i e s z, J e r i c h o táján W o l m i r s t e d t, B r o d e mellett W a n z k e, G r a m z o w n á l S e e h a u s e n, az U c k e r t ó n á l, stb. A következés megmutatta, hogy a nőkolostoroktól menekülés a prémontreiek befolyását épen nem nevelte. A nő ugyanis nem szakad ki soha oly végképen a család köréből még ha bármily szigorú szerzetbe lép is, mint azt a férfi szokta tenni. Összeköttetésben marad főleg nőrokonaival, s ezekre befolyást gyakorol. „Nem kell pedig szem elől téveszteni, mily hatalmas az asszony a háznál. Ők, úgy szólván, lelkei a családnak, kivált a vallási családi életnek. A szerzet, mely a családokon uralkodik, a társadalom vallási életét is igazgatja, a vallásos erők mind hozzá csatlakoznak.“ Így a prot. W i n t e r „Die Praemonstratenser“ 287—8 lapon. Részünkről hozzá tehetjük még: hogy azon időkben a nőkolostorok a főúri hölgyek mintegy asylumai voltak; s a főúri családok kétségkívül sok jó indulattal voltak a rend iránt, mely kolostorban elhelyezett leányaiknak gondját viselte.

De a prémontreiek a cisterek irányábani bizalmukat még ennél is inkább tanusították az által: hogy velük a wend missio-területet osztották meg. Miután tudnillik az általok s pártfogóik által emelt plebániák száma e tájakon annyira megsaporodott, hogy a még mivelő kezekre váró számos vadon, kivált vizenyős és mocsáros tájakat ma-

guk közvetlenül már gondjuk alá nem vehették: e hivatásra másokat, a cistereket, a cultura ezen uttörőit, kiknek majorságai a „gazdaság mustrapéldányai“ voltak, s kiknél senki jobban nem értett hozzá, a majdnem megközelíthetlen vadvizenyős tájakat virágzó vidékekké átbüvölni, — kellett javaslatba hozni. Így jöttek ezek a Lehnintava még soha nem ritkitott erdőségeibe, így a Chorinitó vizlepte szigetei közé. S a mint ők (prémontreiek) „a legszeretefreméltóbb önzéstelenséggel ezen tevékenységi tért kezeikből kibocsátották, jelentőségek a wend országokra nézve azon pillanatban megszűnt. Az egyházi viszonyok tovább fejlesztésének története a cisterek rendjéhez fűződik.“¹⁾

A keresztes háborúkrai buzdítás azon időtájban folyván a legélénkebben, jelző tüneménynek vehetni a rend szellemére nézve, hogy ámbár Norbert és tanítványai igen jeles, buzgó, a közönségre roppant hatást gyakorló hitszónokok voltak, s tartományról tartományra, városról városra jártak, a népet az evangéliumban oktatóndók: a keresztes háborúkrai buzdításokban azonban mindamellett is csak gyéren, s inkább kivételképen (mint például Emo, a tőle és utódja Menko nevére ismert krónika szerzője; Gerbrand dockingeni apát, kit IV. Kelemen a frisiai keresztesek vezéreül nevezett ki; Bruno romersdorfi apát, ki a Rajnavidéken volt a szent harcz hirdetésével III. Honor által megbizva, stb) vettek részt. Bizonyára feltűnő, hogy e célból sz. Bernárdnak Franciaországból kellett Németországba jönnie akkor, midőn a prémontrei hivatott szónokok ugyanitt már annyi virágzó rendházakkal birtak. Nem helyeselték talán ezen mozgalmakat, melyeknek eredményében nem hittek? Vagy nem akarták mások előtt elfoglalni a tért, melyen érdemet s messzehangzó dicsőséget szerezhettek... Vagy tartottak a felelősségtől, mely reájok, szent Bernard példájára, rossz kimenetel esetében minden részről háríttatni fogna? Vagy a mi hihetőbb, ohajtották volna talán az állam-egyházi békét, a

¹⁾ Winter, i. m., 293. l.

pápák és fejedelmek közti egyességet helyreállítva, a keresztényeket felemelve látni előbb otthon, a nyugoti tartományokban, semmint tengerentuli expeditiókat sürgesse-nek, melyeknek csupán ezen előfeltételek mellett lehetett sikere? Fájdalom! mind e kérdésekre kell, hogy a választ, minden pozitív történeti támpont hiányában, magára a gondolkozó olvasóra bizzuk.

Rendjük jó nevét, becsületét s dicsőségét szívéken viselték. Kitünt az főleg megtámadás esetében, mely a védelmet kötelességökül tette, mint például Oudin tudós rendtársuk hithagyása alkalmával.¹⁾ Különben minden kérdést utálva, viselt dolgaik emlékét önkörükben, mintegy öntudatuk s buzgóságuk élesztése végett, kegyeletesen őrizték ugyan, de a nélkül, hogy különös ingert éreztek volna az ősök érdemeit, melyeken maguk épültek, a nagyvilág piaczára is hozni.²⁾ E tekintetbeni szerénységek annyira ment, hogy több oldalról megrovásra adna alkalmat, mintha kegyelet hiányában szenvednének, s közönyösök lennének rendjük reputációja iránt. Midőn sz. Norbert XIII. Gergely által 1582-ben canonizáltatott, sokan megütköztek, hogy most annyi század után jött csak a rend azon gondolatra, hogy ez ügyet az apostoli szentszék előtt folyamatba tegye. Pedig tudva van, hogy sz. Norbert az egész prémontrei rendben roppant tekintélyben állott, mint szent tiszteltetett, s halálának évnapja rendkívül fényes templomi és házi ünnepélylyel ületett meg. Mindenesetre csak kegyeletben gazdag érzületeknek bizonyítékai azon számtalan krónikák, melyeket rendjük s egyes házak keletkezéséről s viszontagságairól, az azokban élt, s egy vagy más tekintetben kitünőbb férfiak élete- s érdemeiről, jótevőik- és elleneikről, az egyes alapítókról stb. irtak, habár közzétételökkel keveset gondoltak, beérvén vele, hogy a drága emlékek társulatuk által ismertetnek. Ha találtnak olyanok, kik a rendtől a

¹⁾ L. az I. jegyz.

²⁾ Észrevette már ezt Aubertus Myraeus irván: „Qod bellicosus olim gentibus, idem Norbertinae familiae usu venisse videtur: ut praeclaras res gerere, quam scribere gloriosius existimarit.

„napi feljegyzéseket“ illetőleg is többet vártak volna, az olyanoknak jó lesz meggondolni, mi temérdek kézirat veszett el azon teméntelen dúlások folytán, melyeknek Európa sz. Norbert óta színtere volt. Áll ez főleg hazánkra nézve. Másrészt ki fogja különös hibául felróni a „hiúságok hiúsága“ érzetétől egészen áthatott férfiaknak, mint a prémontreiek valának, hogy kevésbbé buzgólkodtak az utódok kíváncsiságát kielégíteni oly dolgok felsorolása által, melyeket ők, mint általában az egész földi életet, szánnandó szegénységnek, nyomorult aprólékosságnak néztek a teremtés egyetemével s az örökkévalósággal szemközt? Hogy tehát inkább oly emlékek megörökítésére fordították figyelmöket, melyek a tulvilági célokkal összeköttetésben a pietást ápolják, a lelket a mulandóságoctól elvonva, komoly gondolatokra hangolják, s a gyarló szívnek a földi teher elviseléséhez erőt, az örök életre táplálékot adnak? Eszembe jő itt egy episod, melyet Laborde „Voyage Pittoresque et Historique d'Espagne“ czimű munkát ismertetve Chateaubriand elbeszél, előadván, hogy Bethlehemben egy, a forradalom által száműzött franczia capucinussal találkozáván, tudakolta tőle: nem kívánczik e hazájába vissza, s nincs-e valami üzeni valója? „Ki az, válaszolá amaz, ki egy capucinusra még emlékszik Franciaországban? Ime az én hazám (a kolostorra mutatva); itt várom a halált, s nem alkalmatlankodom senkinek.“ Szemei megindultak, visszavonult, és többé nem vala látható: teszi hozzá szerző. ¹⁾ Mennyi érdekes élményei lehettek e szegény szerzetesnek, ki ama rettenetes korszakban Bretagne-ból Spanyolországba, onnan a szentföldre hajózott! S ki fogja kárhoztatni érte, hogy azokat emlékiratba nem foglalta össze; hogy senkinek nem tolakodott fel egyénisége érdekelttségével, hogy fájdalmát kebelébe fojtva, az arasznyi cellára mutatott, melyben kimulását várja?! A nagy fájdalmak bizo-

¹⁾ Chateaubriand, Mélanges Polit. et Littéraires. 485 l. Edit. Paris, 1850.

nyára a legtöbbször némák, az örök eltöklélések pedig az emberek emlegetésével keveset gondolnak. ¹⁾ Hogy azonban épen az örökkévalókkal kapcsolatban, szerzeteseinknél a földi dolgok emlékezetének is elég jutott ki, arról kezeskedik maga azon tény, hogy a Róma bukásától egész az ujkorig terjedő korszak története több mint felerészben a szerzetesrendek kéziratáraiból állítottatott össze. Mennyi része van abban a prémontreieknek? ennek megítélésére elegendő a rend analistájának okmány-gyűjteményébe beletekinteni. A gondviselésökre bizott sirok és hamvak megőrzése, mely által sok másoknál dicséretesebben tűnnek ki, legalább is annyit bizonyít: hogy minél kevesebb becset kötöttek a mulandósághoz, annál gyöngédebben vonzódtak azon por-maradványokhoz, melyek annyi dicsőségből végre felmaradnak, s a szívet elérzékenyítve, földi értékünk valódi megbecsléséhez szoktatnak. Sz. Alexius az aventini hegyen fekvő egyháza Rómában 1231-től 1425-ig a prémontreiek birtokában volt; krónikairóik keményen meg róják a kegyeletlenséget, melyet ezen sz. Adalbert prágai érsek, s Magyarország apostola által illusztrált egyházbani utódjaik elkövettek, midőn az ott nyugvó apátok sirkövein, azon emlékezet eltörléseül, hogy ezen egyház valaha a kanonoki rendé volt, — a feliratokat megsemmisítették. ²⁾ Ismeretes azon buzgóságuk is, melylyel a szentereklyéket, oly sz.-képeket és szobrokat, melyeknek az ajtatos hit rendkívüli eredetet és hatást tulajdonított, következőleg zarándoklások, bucsuk stb. kegyeletes tárgyai valának, halhatatlan templomokkal, kápolnákkal örökitették. Ők tartották meg némely, minket magyarokat is ér-

¹⁾ Jól illik egy ily felejtettre, mit a szepesolaszi egyház anyakönyvében 1668. év alatt olvashatni:

..... nulla mihi nomina terra dedit:

Attamen in coelis omni sine nomine non sum,

In libro vitae nomina scripta leges .. (alkalmazva egy halva született gyermekre, ki nem levén megkeresztelve, keresztségi név nélkül van bejegyezve).

²⁾ L. a VI. és VII. jegyz.

deklő ereklyéket, nevezetesen altenbergai nőkolostorukban, melynek egyházában sz. Gertrud, sz. Erzsébet leánya, mint a ki rendjöknek ezen kolostorban apáczája volt, eltemetve nyugszik. Ott őriztetik tudnillik szent anyjának jegygyűrűje, karja, egy casula, mely menyasszonyi ruhájából készült, s azon ezüst edény, melyet ő a szegények és betegek körüli szolgálatnál használt, ezen aláírással: Cantharus S. Elisabeth. MCCXXXVII.“ Látható egy kehely is, ezen felirattal: „Gertrudis filia B. Elisabeth me fecit“¹⁾. Tehát három nemzedék: anya (Leleszen), leány és unoka földi maradványai náluk menekültek! — Sz. László magyar királyról egy régi néphagyomány azt tartja, hogy a Jászóhoz tartozó Debrő helység erdejében az ellenség által körülvéttétvén, s serege viz hiányában szomjuság által veszélyeztetve lévén, lova patkójával ott egy forrást nyitott. A forrás maig megvan, és sz.-László-forrásnak hivatik, s egykor fenekén a patkónak nyoma is vala látható. Báthory Domokos, 1497—1502 táján jászói prépost, e forrás mellett kápolnát emeltetett sz. László tiszteletére, melynek romjairól Abaujmegyére festői kilátás nyilik. Népes busujáratokról volt híres egykoron.²⁾

Francziaország Artois táján létezett „Domnus Martinus“ vagy „Sanct. Jodocus in Nemore“ nevű rendi apátság drága szekrényben, nagy gond- és kegyelettel őrzé azon karinget, melyben Becket Tamás canterburyi érsek vértanúságot szenvedett. A felirat boldognak mondja az egyházat, mely szerencsés ily dicső vértanuról emléket birhatni.³⁾

Egyik legnevezetesebb ereklyéje a rendnek Selincurtban tiszteltetett: az Üdvözítőnek csep-könnye kristályba foglalva, melyről az apátság „De Sancta Lacryma Christi“-nek is neveztetett. Kapta

¹⁾ Annal. t. I. Altenberga.

²⁾ Ezen Báthory Jászt sok drága ruhákkal és edényekkel látta el: mindezekből csak egyetlen-egy emlék maradt fel, a mindszenti harang, melyet ő 1501-ben öntetett.

³⁾ Hugo, Ann. t. I. p. 630.

azt a rend soissons-i Bernardtól, Mareuil urától, ki a keresztes-háborúkban, nevezetesen Konstantinápoly bevételénél részt vévén, ezen ereklyét innen 1203-ban magával hozta. Azóta az évkönyvekben folytonosan előfordul. IV. Klemen bullát adott ki 1347-ben, melyben az itt történt csudákat az unokák hitének élesztésére előszámlálván, az ajtatos zarándok nép számára, mely e sz. ereklyéhez folyamodik, bucsut engedélyez. Azoknak, kik szemök világát vesztvén, az orvosi segély kimerítése után, itt látó tehetségöket csudálatos módon visszanyerték, egész sorát számlálja elő az évkönyvek szerzője, Hugó¹⁾; mint például a beaufresnei (Bellus Fraxinus) lovag René de Cauliert, ki a szent-könyv kristály edényének érintése által nyerte vissza szeme világát 1645-ben, stb.

A vallási kegyelet némely helyei, melyek a prémonstreiek birtokában voltak, részint történeti, részint műtekintetben nagy nevezetességre emelkedtek. A spanyol Ciudad-Rodrigo nevű város kezdetben pusztaváros volt, melyet II. Ferdinand, Leon fejedelme a lusitánok beütései feltartóztatására országa határán emeltetett, s ennek falaihoz a premontreiek számára, mintegy egyik védbástyául, „S. Mariae Charitatis,” monostorát illesztette. A templomnak volt „de Charidad” szeretetről czimzett Bold. Szűznek csodálatos képe, melynek nevezetessége okozta főleg, hogy e helyen később az említett püspöki székkal bíró város keletkezett.²⁾ — A „De los Huertos” spanyol premontrei apátság birta a Bold. Szűznek egy elefánt csontból készült műremek szobrát, melynek művésze ismeretlen. Eredetéről azt tartják az évkönyvek: hogy az apátság alatt folyó Eresma 1304-ben történt kiáradása alkalmával, mely a sziklát is, melyen az apátság állt, elborította, s a templomot s kolostort végveszélylyel fenyegette, — a hullámok által egy lepecsételt szekrényben, melyre az Ur kinszenvedésének titkai voltak kivésve, egye-

¹⁾ Ann. t. II. c. 557.

²⁾ Annal. t. II. p. 158.

nesen a templom oltárára lőn letéve.¹⁾ — Az urspergi apátság területén van meleg gyógyforrás. Ennek eredetét a hagyomány így adja elő. Edelbachi Udalrik lovag nejét, Adelhaidot hűtlenségi gyanuba vette. Adelhaid hasztalan igyekszik ártatlanságát bebizonyítani eskü és előállított tanuk által; a felbőszült férj kardot ránt, neje pedig futással menekülve az istállóban rejtőzik el. Mire a férj még inkább feldühödve az istállót felgyújtatja; s ime, a lángok közül a legtisztább vízforrás, az üldözött ártatlanság tanuja és jele szökkel fel, melynek vize a betegeknek nyújtva, betegségeiket csodálatos módon gyógyítja meg. Ez esemény emlékezetét a szent Walburg szűz tiszteletére a színhelyen emelt kápolna örökíti. Adelhaid a füstben megfulván, holtteste a nettenhauseni apátságban takarítottatott el, — sirját számos zarándok, különösen bánatos nők ezrenként szokják látogatni. — A Krumbadon kívül volt Urspergnek még más két ily rendbeli nevezetessége: egy csudatevő Krisztuskép magában a prépostsági egyházban, és egy csudatevő szent kereszt-részecske Qell-ben²⁾. — A windbergi apátságához tartozó Sasau nevű plebánia-templomban falfestmény látható, mely egy kápolnát vivő hajót ábrázol, a mellette ülő s a kised Jézust karján tartó B. Szűzzel; a hajó ormán és hátrészén az angyalok ülnek, kik a hajót hajtják. A festmény alatt e felirat áll: „Ezen csuda történt 1177-ben, midőn a Bold. Szűz ezen kápolnája Altburgból, Unser Frauen Fleckk nevű helyről az angyalok által ide áthozatott.“ A Bold. Szűz itt található szobra százados tisztelet tárgya, s a kápolna egyike a leghiresebb bajor bucsuhelyeknek.³⁾ — A spanyol Bold. Szűz „De la Vid“ (de Vite) czimű apátság azért nyerte ezen elnevezést, mert egy időben Alphons spanyol király e tájakon vadászván, midőn a vad üldözése közben egész a Duro folyamig elhatolt: meglepetve látta, hogy a tulsó parton egy, szöllővesszőkkel

¹⁾ U. o. p. 166.

²⁾ U. o. p. 1148—1156.

³⁾ U. o. 1168—91.

körülfont csipkebokrot az angyalok térdenállva füstölőkkel incensálnak. Ugyan-e helyen aztán ásatásokat tétetvén, ott találta a kisdedit karján viselő s a drákót lábaival taposó Bold. Szűznek azon képét, mely mint a létezők legszébbike Spanyolországban nagy tiszteletnek, s egy építészeti remeknek tartott kápolnának örvend. A kápolnát Lopez de Mendoza delavidi apát 1522-ben kezdé építeni, s csak 1579-ben végeztetett be. Az okiratok „műcsodának“ s a „művészet kétségbeejtőjének“ mondják e kápolnát, mert a ki látja, meggyőződik, hogy hozzáfoghatót előállítani lehetetlen. Ezen apátságban neveltetett a premontreiek által Guzman Domokos, a domokosiak sz. alapítója.¹⁾

Sz. Norbert, sz. Dienes az areopagita különös tisztelője lévén akarta, hogy rendjének általános káptalana Premontreben mindig ezen szentnek egyházi ünnepén, oct. 9-én jöjjön össze, s az ünnepet e szerint az egész rend a lehető legfényesebben ülje meg. A kiváló hajlam és rokonszenvezés ezen példája a rendben sohasem szükölködött utánzóknak, s egyes esetekben szintén történeti jelentőséget nyert. Némelyek a legszentségesebb Oltári-szentség imádása, mások a Bold. Szűz s bizonyos szentek iránti különös tisztelet által tüntek ki. A hit a Bold. Szűz szep-lőtelen fogantatásában a premontrei rendben immár keletkezésével egy idős²⁾. Sz. Julianna az Oltári-szentség iránti buzgó áhítatának s gyöngéd érzékenységének nagy jutalma volt, hogy látmányai végre meghallgatást nyertek, s az Urteste ünnepének behozatalára szolgáltak alkalmul. A szent, ki minden valószínűséggel premontrei rendi apáca volt³⁾, (született 1193-ban Lüttichben, s számtalan viszontagságok után, melyeket életirója⁴⁾ oly meghatólag ad elő — meghalt ugyanott 1258-ban. 16-ik évében lévén, történt, hogy valahányszor magányosan imád-

¹⁾ U. o. 1131 — 5 l.

²⁾ L. a III. jegyz.

³⁾ L. a II. jegyz.

⁴⁾ Acta Sanct. ad 5. April.

kozott, látta a holdat teljes fényében ugyan, de mégis némileg megtört sugarakkal szeme előtt megjelenni. S midőn a jelenet az első feltűnés után mindannyiszor ismételtetnék, a hányszor imádságát és sz. elmélkedéseit végzé: végre fohászkodni kezd az Istennek, nyilatkoztatná ki neki, mit jelenthetne e rendkívüli látmány. Az Ur megindulva mély ábitatossága által a gyermekded ártatlanságnak, azt a magyarázatot adta, hogy a fénylő hold az anyaszentegyházat jelenti, a megtört sugár pedig egy ünnepnek hiányát, melynek megtartása a hit felmagasztalására, a választottak bátorításul ohajtandó volna. Az ünnep tárgya: az Oltáriszentség, az Ur teste és vére, Az Ur vacsorája, melynek alapítása emlékezetét még különösebben, még nagyobb fényvel és pompával kellene megülni, semmint az zöldcsütörtökön történik, midőn az egyház olajszenteléssel és lábmosással van elfoglalva. A nyilatkozó Krisztus meghagyá tehát a szűznek, hogy az ünnepet maga kezdje meg, s azt, hogy annak behozattatni kell, az egész világ előtt hirdesse ki. A szűznek nem volt bátorsága, hogy ily, szerinte hozzá nem tartozó s nagy dolgot hozzon indítványba; 20 egész évig hallgatott, s csak 1230-ban, midőn priornő lett, nem állhatván többé ellen lelke sugallatainak, lépett fel a titokkal, azt több tudós férfiakkal, nevezetesen Guiard cambrayi püspökkel közölte, nem szünnén meg azóta lelkének egész erélyével sürgetni az ünnepnek elrendelését. Végre 1246-ban azon öröme volt, hogy Robert lüttichi püspök az ezen évi megyei zsinatban az ünnep megtartását elrendelte, s azt a következő 1247-ben Szent-Márton-egyház kanonokjai az egész világon először ülték meg. Az ünnepet IV. Urbán pápa 1264-ben a bolsenai csuda következtében, melyet Raphaël halhatatlan ecsete a vaticani stanzák falfestményeiben oly nagyszerűen dicsőített meg, helybenhagyta; a viennei egyetemcs zsinat pedig V. Kelemen alatt 1311-ben az egész egyházra kiterjesztette. Ezen ünnep keltette lelkesedésnek köszönjük mi magasztos hymnuszaink közt a „Lauda Sion-t“, „Pange lingvá“-t, „Vexilla regis prodeunt“, „Adoro te

devote latens Deitas“ stb. kezdetű egyházénekeket, hogy ne is emlitsük a fejedelmi pompát, melyet az egyház ezen ünnepen világszerte kifejteni szokott. ¹⁾

Hogy azonban a mystika iránti ezen hajlam és előszeretet nem irtotta ki keblökből a természet iránti fogékonyságot, ezt bizonyíthatnunk sem kell. Elég apátságaik és prépostságaik fekvésére, fák, virágok, állatok iránti előszeretetökre utalnunk, hogy erről még csak ne is kételkedjünk. A francziaországi cambrayi püspöki megyében létezett sz. Márton apátság épen a forrásnál épült, melyből a Schelde folyam ered. A prépostság falán a forrás felett e felirat állott:

Felix sorte tua Scaldis
Fons limpidissime !
Qui a sacro scaturiens agro
Alluis et ditas nobile Belgium !

A mirvalti (Mira vallis) apátságtól pedig egyik távozó tagja a 14-ik század elején következőleg vesz búcsút:

Vale tu o mea mira vallis !
Opere mira
Quod mirandos facias :
In hoc nomen implens tuum.
Assurge in coelum fructibus tuis,
Et sic mentium coelsitudinem adaequa:
Ut vallium fertilitatem retineas

Szép regényes tájaknak kiválasztása-, s szép költői nevekkel való megjelelésében a prémontreiek külföldön a benczékkel és cisterekkel kiállják a versenyt.

Végül hogy a keletkező rend testületi szelleméről szóló vázlatunkat a külső megjelenés némi rajzával is egészítsük: adjuk itt két apátnak jellemzését úgy, mint azt Förstermannál ²⁾ előadva találjuk, miután nem

¹⁾ L. Fisen „Origo prima festi Corp. Christi ex viso Virginis Julianae oblato“, és „Vita S. Julianae auctore coaevo“ in Act. Sanct. ad 5. april.

²⁾ Monumenta Rer. Ilfeldien. 5—6. 1.

kétkedhetni, hogy a mi itt e kettőről mondatik, az mintegy általános képe az azonidőbeli prémontrei praelatusoknak . . . „Vramold (ilfeldi apát 1250 táján) egyszerű és alázatos férfiú volt. A rend alapszabályait lelkesen tartotta meg; húst soha nem evett. Mindig a conventben lakott, s a közösteremből csak akkor hiányzott, ha beteg volt, vagy vendégei jöttek. De húst még vendégeknek sem tálaltatott (szigorúság, melytől a benczeapátot is felmentették rendje szabályai). Kivétel e tekintetben hohensteini gróf Ditrich kedvéért sem történt. Tanulásul a közolvasó-termet használta, mely a könyvtárral közlekedett. Az éjjeli choruson csak úgy, mint minden más conventi tag mindig jelen volt, s előtte csak úgy állott az Antiphonale s égett a mécs, mint más társai előtt. A kézi munkánál sem hiányzott soha, akár az erdőben voltak, hogy fát vágjanak, akár a kolostor terén belül, hol valamely építkezéssel vagy kijavítással foglalkoztak. Ily gondoskodása közben lelte halálát is, leesve az emelvényről, melyen munkáját végezte. Csak egy inasa volt, s midőn romai utra menendő lóra ült, lábát egyszerű saru fedte, mely bokájához szíjjal volt lekötve.“ — Második utódjáról, nordhauseni Jánosról olvassuk ugyanott: „János volt névvel is tettel is. Tudományosan lévén kiképezve, a leveleket és okmányokat az írónak tollba szokta volt mondani. Főünnepeken, különösen zöldcsütörtökön ő szónokolt vagy a napi káptalanban, vagy pedig a kolostor-templomban. Mások szónoklatait figyelemmel hallgatta végig. A miserendben s egyéb istentiszteleti szolgálatban társaival egyenlő sort tartott — misézett, mikor rá került a sor. Egészen a rendi fegyelem szerint élt. Arczának kifejezése nemes volt; szavaiban volt valami megnyerő, megfontoló s kiért. Soha egy felesleges, vagy épen kérkedő, hazug, irigy, illetlen szó nem jött ki ajkain. Feslett nevetést, izetlen élczeket, mértéktelen lármát nem tűrt, s ha ilyen az asztalnál étkezés közben keletkezett, egy komoly vonás arczán elegendő volt, hogy azt pillanat alatt lecsendesítse. Mindenki tudta, hogy mit jelent ez arczkifejezés.

Ha ivott, fejét alig észrevehetőleg bólintá meg hátra felé, s aztán soká várakozott, míg újra a pohárhoz nyult. A vendégek, kik jelen voltak, mindig némi sz. borzadály- s tisztelettől voltak áthatva iránta. Az ételben mértékletes, a böjtöt pontosan tartotta meg, úgy a kolostoron belül, mint kívül. A szabályok megtartását szigoruan követelte, de ebben maga ment a legszebb példával elő. Az áthágásokat a napi káptalanban fedette meg. A személye ellen elkövetett sérelmeket nem üldözte; a mások ellen elkövetetteket azonban példásan megfenyítette. A háló- és olvasó-termet conventualis társaival közösen használta, úgy az éttermet is, hacsak beteg nem volt, vagy vendégei nem jöttek, a mi gyakran történt “

A szent fegyelemnek ezen nem szolgai, de örömteljes teljesítésében praelatusaikkal versenyeztek minden rendtársaik. Az engedelmesség horderejét mindannyian ismerték, s elvszerűleg hódoltak a rendnek, s az ezt kezelő házi előljáróiknak. Habozás nélkül teljesíték a felsőbb akaratot, még akkor is, midőn ez sok szenvedés- sőt életveszéllyel járt. A legkisebb mulasztást, hibát, szabálytalanságot földre borulva és nyilvánosan vallák be előljáróiknak, s fogadták ezek megtorló vagy orvosló intézkedéseit. Becsvágyuk tárgyai nem a kitünőbb hivatalok, hanem a legalacsonyabb s legterhesebb foglalkozások valának. A ruha annál kedvesebb, minél szegényesebb. Eledeleknél élettisztaság megőrzése, tehát a leküzdendő testi ösztönök és indulatok ereje volt a mérvadó. Hust soha sem ettek, s e mellett még az esztendő nagyobb részében, napjában csak egyszer étkeztek. S e szigoru fegyelmet egy századnál tovább, ép oly időszakban, midőn a létesülés és terjeszkedés küzdelmei a legnagyobb tevékenységet, s legterhesebb munkát igényelték tőlök, hiven megtartották. ¹⁾ Az isteni tisztelet megtartásában pontosak, az éjjeli zsolozsmák épen ez éjidőbeni elvégzését oly szent kötelességül vették, hogy még a későbbi századokban is egy előljárónak azon kísérletét, mely azt kényelmesb idő-

¹⁾ Hugo, Vie de Norbert, II. könyv XV. és jegyzet. a XI. számhoz.

pontra kívánja vala általtetni, szinte botrányosnak vennék. A hallgatagság lelkét, mely soha nem szól többet, mint a mennyi épen szükséges, kiválóképen kegyelték, miszerint némelyek a szent borzadálylyal megragadó csendet házaik- és majorságaikban még állatjaikon is vélték észrevenni. Kiben szétcsapongó, rendetlen, hiu légvárakon kéjelgő, féktelen phantasiát vettek észre: abban a lefeszített figyelmet kívánó foglalkozás s erről való folytonos számtétel által törték meg a szórakozottságot, s fejtették ki azon fensőbb akarati erőt, mely az örökéber öntudatosság s összeszedettség által a figyelmezésnek, rendnek, pontosság- és önfeltalálásnak anyja. Megszólást teljességgel nem türtek, s azt ki házuk körében ilyesmit megengedett magának, tekintet nélkül személyére, legnagyobb kimélettel ugyan, de mindig rendre utasíták, követvén ebben szabályuk szerzőjét, szent Ágostont, kőről írva van, hogy ebédlő-termének ajtajára tüzé az emlék-mondatot:

Quisquis amat verbis absentum rodere vitam,
Hanc mensam vetitam noverit esse sibi.

Mindenkinek ugyan, de legszivesebben szolgáltak azoknak, kik arra leginkább szorultak: a szerencsétlen, az üldözött, a szegény, az ügyefogyott, beteg és árva itt mindig tárt karokra, s vigasztaló menedékre talált. A földi kísérteteket legyőzendők, az egész napot órákra osztva, folytonos foglalkozásban, imádság-, elmélkedés-, olvasás- és kézi munkában tölték el; s hogy benső készséggel, sőt örömmel tudjanak lemondani azon örömekről, melyeket a világban elhagytak, lelköket a transcendentalis örömök világába igyekeztek felemelni, hogy lássa és izlelje meg már itt azon boldogságot, melyet egykor a kinszenvedettnék az örök igazság, szépség és jószág ssemlélete, a teremtés titkainak leleplezése, Isten, a Megváltó, a bold. szüz, az angyalok és szentek, a vértanuk és szüzek társasága és szeretete nyujtand. Egyetlen méltó foglalkozása a szellemnek, a melytől hahogy elüttetnék, Scipio álma- és Seneca mondásaként, nem volt volna érdemes szü-

letnünk. S ha mindezen józan fegyelem és szent foglalkozás daczára, a kísértet lelke, azon más hatalom tagjainkban, mely lelkünk törvényével folyvást ellenkezik, még sem töretett meg; ha a kísértő mig mindig előállt, hogy „mindezeket neked adom, ha leborulva imádandasz engem,” — ily esetekben egy részről rendkívüli testsanyargatáshoz, másrésztől azon mysticus kegyszerhez folyamodtak, a melyről írva van: „a ki pedig e kenyeret eszi örökre él, — bennem marad és én is ő benne.”

Ilyen volt a szellem, melyet sz. Norbert megtérése után először önmagában, aztán közvetlenül tanítványaiban-, közvetve, ezek által pedig a világ minden táján annyi ezer meg ezer ker. lélekben képezett ki és állandósított meg. Rendjét egyik kortársa helyesen hasonlítja szőlőtőzhez, mely a szeretetből hajtott, s ágait tengertől tengerig terjesztette ki. Borából ittanak királyok és birák, ifjak és szüzek, fiatalok és öregek, s mindannyian a szeretet ugyanazon lelkétől megrészegevedve kezdék dicsőíteni az Istent, új éneket énekelvén neki. ¹⁾

¹⁾ Annales Laud. l. III. c. I. ad an. 1121. Migne, Tom. CLXX. c. 1248 nro 22.

Jegyzetek a 7-ik §-hoz.

I. O u d i n, tudós prémontrei, XIV. Lajos korából, kit a rend tanulmányaiban elősegítendő ajánló-levelekkel és költséggel ellátott, hogy utazhassék a könyv- és levéltárakat világszerte felüthesse. Be is utazta Belgiumot, Lotharingiát, Burgundiát, Elszászt, míg végre Parisban állapodott meg, hol az ismeretes Jurieu prot. pastorról ismeretséget kötött. XIV. Lajosnak azon alkalommal, midőn az a prémontreiek egyik apát-ságát (Bucilium) A v e n t o n mellett látogatásával 1678-ban mart. 14-én szerencsétlené, kedvét megtudta nyerni, a győzelmeire vonatkozó következő distichon rögtönzése által:

Solem vere novum nunc Sol antiquus adorat,
Et Martem primum Martia prima dies.

Elöljárói tapasztalván, hogy ő sz. misét végezve a c o n s e c r a t i o t elhagyja, és a secretá-kból egyszerre a „Pater Noster“-re ugrik át, őt kérdőre vonták, mire ő Hollandba menekült, s protestanssá lőn. Kérdeztetvén, nem volna-e hajlandó megházasodni, felelé: „Nem azért hagytam el, ugymond, hitemet, hogy feleséget vegyek, hanem igenis, hogy kövessem az igazságot.“ Irta az ismeretes és sokat forgatott munkát: „*Commentarius de Scriptoribus ecclesiae antiquis illorumque scriptis. Lipsiae, 1722.*“ III. kötet ivréten. E munkában, hol csak alkalma nyilik, egykori társait, nevelőit és jótevőit, a prémontrei rendet rutul rágalmazza, tudatlanságot és lomhaságot, mely által e rend kezdet óta főleg kitünnék, lobbantván szemére. E rágalmait vakon átvette Justinus Febronius (Báró Hontheim Miklós), a prémontreieket „együgyű s rest“ (simplices et desidiaie dediti) férfiaknak nevezvén el.¹⁾ Ezen rágalom megczáfolására tollat ragadtak többen, a pápák, számos egy-

¹⁾ De Statu Ecclesiae c. VII. §. 8.

házi és világi méltóságok, a kereszténység nagy tudósai és szent férfiai bizonyítványai, a rend viselt dolgai, de főleg azon tudós férfiak elősorolása által, kik tudományos munkák és életszentség által tűntek ki a rendben. Ki mindezen adatokat, különösen a rend tudomány, irodalom és életszentség által kitűnt férfait tüzetesen ismerni kívánja: azt Lienhart György rottenburgi apát következő két, épen e végből irt munkáira utasítjuk: „*Spiritus Litterarius Norbertinus, seu Sylloge Viros ex Ordine Praemonstratensi Scriptis et Doctrina celebres . . . exhibens. Augustae Vindelicorum, 1771.*“ És: „*Ephemerides Hagiologicae Ord. Praem. seu Quotidiana Sanctorum, Beatorum, Opinione Sanctitatis aut Heroica Virtute illustrium, Nivei Instituti Alumnorum Memoria, Acta et Elogia. Augustae Vindelicorum, 1764.*“ V. ö. Waghenaere „*Personae Ord. Praemonst. Sanctitate Vitae, dignitate ac genere, doctrina et scriptis illustres* ;“ és Hugo, *Annales Ord.*, nevezetesen az előszóban a XVI. szakaszt.

II. Sz. Norbert apácza-rendet is alapított. A szűzek külön, szorosan elfalazott épület-részben ugyan, de ugyanazon házban helyeztettek el, s a „*Reclusák*“ vagyis szigorun vett zárda (elzárt) szűzek osztályába tartoztak, kik ha egyszer a fátyolt felvették, többé sem maguk nem jöhettek ki, sem hozzájuk nem mehetett senki. Ha beszélniek kellett valakivel, az a praelatus engedelmével két néne társaságában egy rostélyzott ablakon át történt, még ha a látogató közel rokon is volt volna. Norbert a két nem ezen egyesületét úgy tekintette, mint kettős kart, mely az Isten dicséretének zengedezésében olvad össze. Külön prépostok alatt állottak, kik azonban csak a ház praelatusának helyettesei voltak, s ennek sem jogai- sem tekintélyével nem bírtak, hanem csak intézkedéseit hajtották végre. A templomban volt chorusuk, melyen a sz.-misét és szónoklatot hallgathatták, a nélkül, hogy valakit láthattak volna. Így érintkeztek a lelkiatyákkal is. Kizárólag böjtételekkel táplálkoztak, s átalán a legszigorubb fegyelem alatt éltek. Tekintve ezen szinte félelmes szigorúságot, csodálnom kell sz. Norbert szellemének óriási hatását, melyet a nőnemre gyakorolt, miután bekövetkezett halálakor apácza-rendje már nem kevesebb mint 10,000 zárda-szűzet számlált. ¹⁾ Az

¹⁾ Gesta Bart. Laud. Migne, CLXX. col. 1251.

elsők közt, kik Premontreben avattattak fel, olvassuk a következő uri hölgyek neveit: Ricu vera, Raymund de Castre özvegye; Montmorency Adél, Burkárd francia marsalleánya; Hedvig, clevei grófnő, leányával Gertruddal; Guida bonnebourgi grófnő, s Lajos arensteini gróf leánya; Ermengard de Roussy grófnő; Agnes de Braine grófnő; Fredesind urnő, a „de Monte s. Martini“ apátság alapítója; Anastasia pommerni hercegnő, stb. ¹⁾ Szolgálatjukra ugynevezett laicus-nénék állottak, kik valamint a „conversusok“ és „donatusok“ a vendég- vagy kórházba befogadott férfi-, úgy ezek a nővendégek- vagy betegeknek szolgáltak fel. Kezdetben alig volt ház, melynek egyik fele nem ily apácza-zárda volt volna. Ezen teljes elzárási szigor nem soká tarthatott; már witryi Jakab jegyezte meg ²⁾, hogy az ablakok ajtókká kezdtek kitágulni. Ez okból szükségessé vált a nőknek külön házakban elhelyezése, mit a prémontrei ház már 1141-ben hajtott végre. Követték a példát a többi házak is, míg nem a 13-ik század elején az általános káptalan ezen elválasztást kivétel nélkül az egész rendben megparancsolta. Vendég-, kór- és beteghazaik leírásából kivehetni, hogy azok négy osztálylyal bírtak: kettővel az egészséges férfiak és nők, és kettővel a beteg férfiak és nők számára: úgy azonban, hogy a nők a férfiaktól mindig elválasztva voltak, s a férfiaknál férfiak, a nőknél nők tennék a felszolgálatot. Ily szegény- és betegápoló intézet létezett a Lüttich közelében emelkedő „Mons Corneli“ tövében is, nők és férfiak számára, melyben sz. Juliánna mint apácza és priornő szolgált. Mivel pedig bizonyos, hogy e hegy tetején prémontrei zárda állott; ³⁾ hogy továbbá a hegy tövében szolgáló apáczák sz. Ágoston szabályát követték, ⁴⁾ s professionalis formulajok is tartalmára nézve egészen egyez azzal, melyet a prémontreiek tesznek le; ⁵⁾ hogy végre e hegyen levő férfizárda hatóságot gyakorolt a hegy tövében levő

¹⁾ Elszámálva Hugó által, Norb. Élet. 2. könyv, XVIII. sz.

²⁾ Myraeus Chron. Praem. 285 – 6 l.

³⁾ Bulla Innoc. II. et Eugenii III. 1143 és 1147-ből Annales t. I. Bellus Reditus, az okmányrészben.

⁴⁾ Comment. praev. §. II. in Actis Sanct. ad 5-am aprilis.

⁵⁾ Robertus episc. in dipl. de anno 1246. In act. SS. ad 5. april. in Comm. praev. §. III. nro 12. Vö. Statuta Ord. Dist. I. c. 17. n. 17.

nőzárdára, legalább őket, az apátot és conventet illette a jog: az alsó-zárdába kinevezni és beigtatni egy vagy két papot testvéreik közül, kik a nőárda kápolnájában az isteni-tiszteletet véghez-
 zék s az ottani szegények- és betegeknek szolgálatot tegyenek, mint ezt a „Belli Reditus“ apátságnak, melybe a hegyi prémon-
 treiek 1288-ban átköltöztek, a lüttichi püspökhöz azon okból intézett iratából kitünik, hogy számukra az említett jogot tartaná fel; ¹⁾ mindezekből minden ellenvetések dacára, melyeket jól ismerünk, sok valószínűséggel következtethetni, hogy a Cornél-hegyi apáca, Julianna prémontrei rendü zárda szüz volt. Hogy sz.-Gertrud, sz.-Erzsébet leánya szintén ezen rendeli apáczához tartozott, már említettük.

III. A szeplőtelen fogantatásról szóló officium elvégzésére a rend régi statutumai súlyos büntetés terhe alatt kötelezték a rend minden tagját. Ellenkező tant védeni vagy hirdetni tilos volt. Maga sz. Norbert szerkesztett össze egy e czélra szolgáló imafüzért, melyben a többi közt a következő üdvözlét fordul elő: „Ave Virgo, quae Spiritu S. praeservante de tanto primi parentis peccato triumphasti innoxia.“ ²⁾ A premontreiek azon dicsőséget vindicálják maguknak, hogy az „Immaculata“ tiszteletére voltak alapítva, s eredetök ezen jellegét ruhájok színén is viselik.

IV. Feltett czélunkon tulvinne, ha a premontreiek dicsőséges martyrjaik és hitvallóik szenvedéseire egyenkint is kiterjeszkedni akarnánk: azt azonban szabad legyen megérintenünk, hogy gorcumi vértanuik, Becan Adorjan s Lacoph Jakab canonizáltatása épen most van tárgyalás alatt, s szándék annak ünnepélyét sz. Péter jövő évben megtartandó 18 százados ünnepével összekötni.

V. Otto bambergi püspök két ízben fordult meg a szláv népek közt; először 1124—1125-ben III. Boleslaw lengyel fejedelem meghívására, ki Wladislaw pomeraniai fejedelmet legyőzván, a nép keresztényiesítéséről kezdett gondoskodni. Ez alkalommal Pyritzban 7000-, Julinban 22,000-ren keresztelkedtek meg. Távozásakor 12 egyházat s Julinban egy püspökséget hagyott hátra, mely 1170 ben Camminba tétetett által.

¹⁾ Commen. praevis ad vit. S. Julian. §. 3. n. 13-o Acta Sanct. ad 5-am april.

²⁾ Keyll Exerc. Norbert. p. III. c. 2.

Mily szellemtől voltak e népségek ez időtájban még mindig áthatva, tanusítják az Otto életirója által feljegyzett következő kifakadásaik: „Mi közötek van velünk? Atyáink törvényeit mi nem hagyjuk el, meg vagyunk elégedve a vallással, melylyel épen birunk. Nincs-e a keresztények közt is elég bűn s elég büntetés? Nem átkozza-e meg a keresztény a keresztényt? stb.“ Midőn Otto másodszor fordult meg e tájakon, úgy találta, hogy a keresztény hitet ismét sokan abbahagyták. Buzgóságának azonban mégis megvolt azon, habár még mindig kétes eredménye, hogy a bálványistenek eltávolítottak. A premontreieknek erre nem sokára bekövetkezett térítési fáradozásaiából eléggé kitűnik, hogy a megtérés csak hitegetés volt, mert Otto mindig nagy és erős kísérlettel jelent meg; nem tartották tehát tanácsosnak nyíltan ellenszegülni. A szoros értelemben vett Poroszországban (Prussia Preussen) sz. A d a l b e r t tette az első kísérletet, ki is ott társával G a u d e n t i u s s a l vértanui halált szenvedett 997. april 23-án. Ugyanazon sors érte B r u n ó t febr. 18. 1008-ban. Ezen kísérletek után a térítési művet két századdal később felvette G o t t f r i e d lukinai apát; tulajdonképeni apostola e vidéknek azonban a cisterci rendi K e r e s z t é l y b e n tünt fel, kit III. I n c z e 1215-ben Rómában a burkusok püspökeül szentelt fel. Ezen Keresztély a keresztények védelmére a l o v a g t e s t v é r e k rendjét alapította, kik azonban a feltámadt burkusok által a strassburgi csatában majd mindannyian felkonczoltattak. Mire Keresztély, K o n r á d massowi fejedelmet rábirta, hogy a németrendvitézeket hívja segítségül, kik 1226-ban salzai H e r m a n n főmesterök vezénylete alatt meg is jelentek s a tartományt 53 évi folytonos harczok után végre meghódították. A valódi térítés e tájon csak azután vehette kezdetét.

VI. Sz. Alexius egyháza az Aventin hegyen a szentnek atyja E u p h é m által alapított amannak halála után, ki egy házasságot kikerülendő titkon hagyta el az atyai házat, s 17 évi bujdosás után visszatért oda mint szegény, ki helyet keres, hova meghuzhassa magát. Szülei a fiut meg nem ismerve, a lépcső alatt szállásolták el, hol sok ideig élt, a nélkül, hogy kilétét felfedezte volna, feledve az emberektől s imádvá az Istent. Halála után atyja és rokonai által felismertetvén, sz. B o n i f á c z 4-ik századbeli vértanu templomában temetteték el. S ezen sz. B o n i-

fácz-egyházat építé aztán újból Euphém, hozzá csatolván egy monostort az utasok és vándorok elfogadására, emlékül sz. Ale-sius bujdosásaira. Közel a templomhoz állottak egykor: a kirá-lyi Juno temploma, építve Camillus által a vejusok legyőzése után; Diana temploma, a latin szövetséges városok által emel-ve, s a faunusok forrása által öntözött hires berek által környez-ve, melytől Propertius óvja Phyllist, hogy e helyhez soha ne közeledjék; a Jóisten asszony (Bona Dea) szentélye; a Cacus barlangja azon oltárral, mely nőtestvére Caca tisztele-tére emeltetett, mint a ki ama szörnyet Herculesnek feljelentette. Ezen monostorban számos nyugati és keleti szent vándorok for-dultak meg s találtak menedéket, midőn az üldözések elől Rómá-ban vonták meg magukat. Ide menekült többi közt Sergius domaskusi patriarcha, a saracenek elől futva úgy, hogy azóta ezen templomban két, tudnillik keleti és római ritus szerint tar-taték az isteni tisztelet egész az ideig, midőn az egyházat a pré-montreiek vették át. Itt lakott sz. Adalbert (Woytek) hazánk apostola is. Itt tartózkodott sz. Romuald, a camalduliak ala-pítója, ki szintén hazánkba készült s csak elbetegedése okozta, hogy hozzánk nem érkezett. Innen indultak ki sz. Bonifác, sz. Benedek és János a burkusok megtérítésére. III. Otto német császár imádságát ezen templomban végezte s hihetőleg sz. Norbert is megfordult benne. Ez volt tehát az egyház, melyet Rómában a prémontreiek nyertek, s melynek fekvésére és rendel-tetésére azóta igen jól illett az epigramm:

Huc tractos homines in mortem caede cruenta

Torquebat miseros bestia factus homo

Huc ductos homines in vitam vota per alma

Solatur trepidos angelicatus homo... (Találtatik régi pergamenen írva a convent levéltárában.)

Ezen igen kitünő fekvéstü, Romulus még látható ódon falai felett a Tiber felőli oldalról épült, és sz. Sabina templomával, melynek kolostorát assisi sz. Ferencz, sz. Domokos, aquinoi sz. Tamás, sienai sz. Katalin, V. sz. Pius pápa, s a benne tartott conclavék dicsőítették meg, — szomszédos egyházat V. Márton minden alapos ok nélkül vette el a premontreiektől, s adta Lupus hieronymitának, ki iskolatársa és barátja volt egyszersmind. Azóta azt ezen rendbeli szerzetesek birják. V.

Márton ezen rendelete folytán a premontreiek megszűntek conventtel birni Rómában, habár általános káptalanjaik egy ilyennek isméti felállításáról többször gondolkoztak. V. Pál pápa Ferencz a Longo prato premontrei főapát kérésére hajlott is ezen ohajtásuk teljesítésére, sz. Péter- és Marcellról czimzett cardinalitus templomot a hozzá tartozandó épületekkel és javadalmakkal engedvén át nekik 1609-ben kelt bullája által, azon feltétel alatt, hogy ott 12 kanonokból álló káptalant állítsanak, s fenntartására még 1500 arany scudo évi jövedelmet biztosítsanak. A rend, ugy látszik, akkori már hanyatlott állásában nem volt hajlandó ezen utóbbi áldozatra, s így a fundatio abbamaradt. Hogy pedig az örök városból egészen mintegy száműzve ne legyenek, Stalpaërts, tongerlói apát 1618-ban ott a rend nevendékei számára collegiumot alapított, mely azonban már nem létezik.

VII. A leleszi templomban őrzött emlékfeliratokból közlésre méltónak találjuk a következő hármat:

a) A Dóczy-féle sírkövön:

Andreas Dóczy de Nagy Luche, Mathiae et Ferd. II. Imp. Cons. Part. R. H. Supremus Generalis, Cottuum Bars et Zatmar Comes. Cub. Reg. Mag. et Zatmar Capitaneus. Principe olim Gabriele Bethlen insurgente a militibus ejusdem permotus nihil fidelitate Cassoviensium reluctantem, captus, ad arcem Fogaras transmissus, ubi obiit februar. anno 1620. ac tandem Leleszini humatus. Cui monumentum hoc positum Spectabilis ac Mfcus Dominus Alexander Sennyei S. Caesareae Regiaeque Mattis Consiliarius Cabcularius, postquam Grosam ac Mfcam Dnam Judith Paczoth relictam ejusd. Dni Generalis sibi in matrimonium copulasset, et uterque amoris conjugalis conscii, grati erexerunt Die . . A 1671.

Abiit quiescit ille praevis, vide ut sequaris providus.

b) A Haller-féle veres-selyem lobogón:

Memoriae Splis ac Mgfici Domini Samuelis Haller de Hallerkő Sacr. Rom. Imp. ac Ger. Hung. Boh. Regum Ferdinandi II. et III. praesidii Diós-györ Supremi Capitanei arcisque ejusd. haereditarii, qui postquam annis X. laudabiliter continuato officio gloriosas de hostibus saepe victorias reportasset, demum 3-a octobris anni 1643. in hostes arcis insultantes facta eruptione, iisque in fugam conversis, dum avitis virtutibus fortissimi Ducis et militis strenui officio fungeretur, in ipso victoriae cursu novercante fortuna per

Turcas Agrienses trucidatus, pro Deo et Patria fortiter decubuit; animam Creatori, Corpus terrae fama perenui et gloria immortalis reddidit aetatis suae anno 30-mo. Cui mater moestissima Mfca Domina Barbara Nyary hoc posuit trophaeum. (Az aláírás alatt Haller láttatik feszület előtt térdeplő alakban).

c) A S e n n y e y-féle selyem-vörös zászlón:

Splis et Mgficus Dominus Franciscus Sennyei de kis Sennye Sac. Cae. Reaeque Mattis Leopoldi I. praesidii Kalloviensis Supremus Capitaneus, quem pro religione in Deum, Fide in Caesarem Amore in Patriam tumultuaria acatholicorum rebellio concisum occidit. Occidit die 30-a Julii Anno salutis 1674. Aetatis suae 45.

VIII. A jászóiakkal 1244-ben kötött szerződésben előforduló szolgálmányi kötelezettség, hogy tudnillik minden egész házhelytől „tria pondera argenti cum statera ejusdem civitatis“ fognak fizetni a prépostságnak, ha ugyan a kifejezést „statera civitatis“ jól értettük, arra látszik mutatni, hogy Já s z ó eredetileg szabadalmas bányamivelő város volt. A mint utóbb, midőn a prémontreieknek hazánkba való átszármazásáról lesz szó, látni fogjuk, a jászói prépostság birtoka átesapott Szepesmegyébe is, s Sz o m o l n o k o t s G ö l n i c z-bánya területének egy részét egész R e m e t e i g (Stoss) magában foglalta. Bizonyos az is, hogy a jászóvári prépostság vasgyárai az elsők közt fordulnak elő, melyekről hazánkban a történeti okmányok emlékeznek. — A s z á s z o k körülbelől azon időtájban költöztek be Erdélybe és Szepességre, melyben a prémontreiek Nagyváradra, és talán Jászóra. Jászónak alapító levele a tatár-dulás által elveszett, s így eredetét már kipuhatolni nem lehet. IV. B é l a megerősítő oklevele sem magát, sem testvérét K á l m á n t nem mondja a prépostság alapítójának. Szinte bizonyos tehát, hogy régiebb eredetű. Sz. N o r b e r t és a prémontreiek benső viszonya és összeköttetése a németországi szászokkal ismeretes. Tudva van az is, hogy ezek költözködéseikben papok nélkül nem igen mozdultak ki. Nincs-e tehát a prémontreiek és a szászok beköltözése közt hazánkba némi összefüggés? Megelőzve a szászokat (a prémontreiek II. I s t v á n, a szászok II. G e i z a alatt költöztek be hozzánk) nem ők voltak-e az első mozgatók, kik hegyeink kikémlése után bányamiveléstől a szászok behívását javaslatba hozták? vagy legalább nem azért lőnek-e előttük ide behelyezve, hogy példájok

által a behivandó új telepeseket felbátorítsák, hogy mire megérkeznek, már lesz, ki az új hazában gondjukat viseli? Azon körülmény, hogy Nagyvárad nem Magdeburgból, hanem Prémontreből kapta az első prémontrei coloniát, nem tesz semmi nehézséget: mert a rendnek úgy szólván bölcsejében Prémontre az egész rendnek nevelő háza volt. Itt a már ismeretes, s a szászokkal megbarátkozott, velök viszonyba álló tehát többé nem idegen papi rendre fektetendő a súly; mely ha az új földön jól találta magát, szászországi feleit is felbátoríthatta, hogy az új hazát ők is egész készségesen fogadják el.

IX. Emlékeztünk a prémontreieknek előszeretetről a fák, virágok és állatok iránt. A szerzeteseknél a vadállatok megszelidítésének sok nevezetes példái fordulnak elő, és pedig egészen más uton, mint azt az állatszelisták rendszeresen eszközölni szokták. Nem a félemlítési rendszer által, ellenkezőleg jóságos tekintettel, jóakaratu közeledéssel, olykor fensőbbiséget lehelő parancsoló hanggal fegyverezték le a szilaj állatot. Sz. Norbert életének egykorú prémontrei írója említi többi közt: hogy farkasok házi és vadászebekkel együtt tettek a ház és nyáj körül szolgálatot. Sz. Gergely sz. Florentius életében egy medvét említi, kit Florentius nyájának őreül használt. Jászón még e század második tizedében is egy medvét oly szelidnek neveltek fel, hogy a folyosókon, lépcsőkön, szobákban, konyhában, kertben szabadon járt kelt, a ház kapuja előtt az emberekkel ingerkedve játszadozott, s midőn 9 órakor a conventi misére beharangoztak, ő is egész pontosan a templomba tért, a főoltár lépcsőjénél elhelyezkedve mindaddig ott maradt, míg csak az isteni szolgálatnak vége nem volt. Ezen szelidségével kivált a miveletlenebb nép visszaélve, olykor odavitte, hogy talpát egyiknek másiknak pofájával érzékenyebb érintkezésbe hozta. A házbeliék attól tartván, hogy a köznép s kivált gyermekek ezen, módot nem tartó játéka folytán, a medvének ebbeli pajzansága idővel még nevelkedni talál, az állatot minden veszély elhárításaul egyik földesuri ismerősöknek ajándékozták. Az orpheusi mese nincs minden igazság nélkül. Különös, hogy a rossz szívű és akaratu embert minden, még a legszelidebb kutya is megszokta ugatni: az ártatlan gyermeket ellenben egyszernél többször vadállatok nem csak nem bántották de sőt oltalom s ápolásuk alá vették.

VIII.

Sz. Norbert tanítványai.

A nagy férfiak egyik ismertető jeleül vehetni, ha szellemök s céljaik számára követőket szerezni tudtak, kik művet felfogják, annak létesítésében velük együtt közreműködnek, s azt haláluk után is fenntartják. Művek tehát nem enyészik el, hanem a szellemöktől áthátott tanítványok egész sora által folytattatik tovább.

És Sz. Norbert épen azon férfiú volt, kinek nagy mértékben valának megadva Istentől mindazon tulajdonok, melyek szükségesek arra, hogy valaki Isten országában hódításokat tehessen.

Ki annyira lemond a világról, mint ő, az mintegy ki van választva rá, hogy embertársait hasonló lemondásra lelkesítse. Ki úgy tud uralkodni magán, s céljának szentsége- és tisztaságáról annyira át van hatva, hogy annak javára nem habozik a legfényesebb földi pályát áldozatul hozni, s magát minden képzelhető nyomornak, nélkülözésnek, sanyaruságnak nem csak kitenni, hanem azt magára rótt önkénytes sanyargatások által még fokozni is: az olyan a komoly-lelkű s mély kedélyű férfiakra mulhatatlanul, minden időben a legmaradandóbb hatást fogja gyakorolni; főleg ha ezen erkölcsi nagy előnyökkel még megfelelő elméleti tehetségek, tudomány, tapasztalás, világismeret s előadási képesség is szövetkezik: — feltételek, melyek ritka isteni áldással sz. Norbertben mind feltalálhatók. „Különféle tartományokat járván be szónokolva, mondja róla tanítványa, A n s e l m, — annyi kedvességgel birt Isten és emberek előtt, hogy valóban boldogoknak mondanák magukat, kik hozzá csatla-

kozhattak.“¹⁾ „Tudós,“ „csudálatra méltó,“ „szent életű,“ „hatalmas szónok“, „tetterős férfiú,“ „hitbajnok,“ „nagy-hirű ember“ stb. azon dicsőítő czimek, melyekkel nem csak kortársai, hanem a későbbi századok nagy tudósai is, mint Galenus²⁾, Trithemius³⁾ stb. rendre megtisztelik. Szent Bernardról már tudjuk, hogy ékesszólását menyei síphoz hasonlította, Baronius az egyház csillárjának mondja.⁴⁾

Minél romlottabb a világ, annál inkább érzi a vallás szükségét, s a düh, melylyel ily időben a vallási sz. hiedelmek és kegyeletok üldöztetnek, rendesen nem egyéb, mint külső szele a benső viharinak, a mely győzni nem tud. Igazsága szokott tudnillik lenni igen sokszor annak, kit nagyon gyűlölünk. Vallási alap hijával nincs senki: épen az időben, midőn ezen alap leginkább van nyomva, midőn legvadabbul tombol felette a fékvesztett szenvedély, mivelhet csudákat az Isten embere, azon egyszerű okból, mert a lélek elnyomott szebb ösztönei csak annál készebbek az ellenállásra. Ki tette volna fel a hirhedten romlott romai nagy birodalomban azt az erkölcsi erőt, melylyel a kereszténység első korszakában vértann ifjaink és szüzeink felléptek, s harczolták végig az Isten harczait? A legtöbb embert majd az érdek, majd csak az álszégyen tartja a divat ösvényén, — számosan már csalódhattak is, s sebzett szívvvel s nehéz lélekkel huzzák az élet igáját. A lemondásnak egy oly példája, milyen Norberté volt, egy oly czél javára, melyet ő tüzött ki, hirdetve oly személyiség által, milyenül az övé tüne fel, ezen embereknek egy pillanat alatt adta vissza szabadságát: lelkök jobb fele magába tért, s felismerve erejét, Sámsonként zuzta össze a lánczokat, melyek a rabszolgát ezen földhöz lekötözve tarták.

S valóban két nem-prémontrei rendi egykoru tanu

¹⁾ Dial. l. I. c. 10. Migne Patr. t. CLXXXVIII. col. 1155.

²⁾ In Epist. Dedic. ad Orig. Monast.

³⁾ In Chronico Hirsauig. ad an. 1127.

⁴⁾ Ann. Eccl. t. XII. ad an. 1127. nro 26.

van rá, kik mindketten sz. Norbertről azt állítják, mit senki másról ezen időszakból nem olvastunk: hogy tudnillik nem volt az apostolok ideje óta senki, ki tanítása által Krisztusnak annyi tökéletes életü hű követőket szerzett, az egyházban annyi eredménynyel munkálkodott volna mint ő. ¹⁾ — „Az általa megújított szerzetes élet (religio per eum renovata) — írja a fenidézett Anselm — csak hamar nagy virágzásnak indult. Nincs Nyugaton tartomány és ország, melyben ezen szerzetesrendnek gyülekezete nem találhatnánk. Frankhon, Németország, Burgund, Aquitania, innenső Hispania, a kisebb Britannia, Anglia, Dacia (hol? talán csak nem helyezte ide Nagyváradot?), Szászország, Leutetia (?), Lengyelhon, Bajorország, Svevia, Magyarország, Lombardia, Ligniagia (Liguria?), Etruria, Tuscia — mindezekben már házakkal bír a kérdéses szerzetes rend. Ágait még Keletre is kiterjesztette: mert Bethlehembben egy, és az Abacuc-nak nevezett helyen egy másik gyülekezete virágzik a szerzetes rendnek.“ ²⁾ Az egyes házak népesváltát pedig mérhetni onnan, hogy a laoni ház mindjárt alapítása után Walter első apátja alatt nem kevesebb mint 500 szerzetes tagot számlált kebelében. ³⁾

Tanítványait, kiket társulatának megnyert, kiket az alakuló első házak előjáróivá tett, következőleg szellemének és művének folytatóivá szemelt ki, annyi lelkesedéssel töltötte el ugy személye, miként ügye iránt, hogy a mint életének névtelen írója bizonyítja, ha „izzó kemenczét vagy bármi kegyetlen halált tett volna is eleibök, inkább féltek volna megsérteni a parancsolót, semmint

¹⁾ Hermannus Laud. in Gestis Bartol. Epis. Laud.: „Nescio quid alii sentiant, mihi videtur verum esse, quod plurimi asserunt, a tempore apostolorum nullum fuisse, qui tam brevi temporis spatio sua institutione tot perfectae vitae imitatores Christo acquisierit.“ (Lib. 3. c. 7. ap. Migne i. h.) Hermannus Tornacensis in Hist. Rest. monast. Tornac.: „per Dei gratiam brevi tempore profecit, ut nullum post apostolos videamus hodie tantum fructum in Ecclesia fecisse.“ (Ap. Migne, Patr. CLXX. c. 1245.)

²⁾ Dial. I. I. c. 10.

³⁾ Hermannus, De Rest. monast. Tornac. i. h.

szenvedni a halált.“¹⁾ Oktatásai-, buzdításai-, példájának hatását már nem fokozni, hanem inkább mérsékelni kellett. A világias szellemet, melyet magukkal hoztak, az akkori képletes szólásmód szerint, mintegy kiszivatyuuzván, kebleiket saját, Isten szerinti szellemével töltötte el, magával emelvén föl őket oda, hova maga első emelkedék fel: vévén szárnyakat miként a galamb, s sasok módjára a rideg bérczekről merész egyenes irányban tartván az égnek, hol szivők lángokat vetvén, Seraphok módjára nem égtek már, hanem egyedül az Istennek szeretetétől²⁾

Kiket pedig megnyert, azokat meg is tartotta, — elpártolásnak egynél több esete, s az is még beavatás előtt, életében nem fordul elő. Rendet tartott az igaz, s e tekintetben hajthatatlan volt, jellemvonás, mely elleneinek alkalmat adott őt tulságos keménység-, sőt szivtelenség-ről vádolni. Csakhogy az elnézés épen nem szeretet; elnézés által romlik meg a legjobb, puhul el a legerősebb. Tehát, a mint a névtelen életíró mondja, „severus“ volt „in censura“, szigorú volta fegyelem fenntartásában; de a mint tettei mutatják, a mint ezt minden tanítványai-, ismerősei- s barátjainak hozzávaló törhetlen ragaszkodása, irántai szeretete s pietása tanusítja, nem magáért a szigorúságért, mintha mások indokolatlan kinzásában gyönyörködött volna, hanem hogy üdvesen szomoríttassanak meg a bűnbánatra, s adassanak vissza az örök életnek. A bűnbánat bevallása, a visszatérés az engedelmességhez mindig elegendő volt, hogy a sújtottat még fokozott indulattal atyai kebléhez szorítsa. Élete további folyamában találkozni fogunk esetekkel, melyek világosan mutatják, hogy javulást igenis követelt, de megtorlásról, vagy épen bosszúról akkor sem gondolkozott, midőn ezt tenni az igazság iránti kötelesség parancsolta volna. Szerette, s állhatatosan szerette, s ragaszkodott hozzá mindaz, kinek nem volt oka erényei s erélye miatt

¹⁾ Vita s. Norb. auct. praeim. coaevo, c. XXV. Migne Patr. t. CLXX. col. 1291. nro 53.

²⁾ I. m. XXIV. col. 1291. nro 50.

tartani tőle. Udo naumburgi püspök egyszer találkozott vele Magdeburgban püspökké szenteltetése s érseki székebe való beigtatása alkalmával: Norbert személyisége oly lekötő varázshatással volt reá, hogy egész életében a legbensőbb barátságban maradt meg vele. Szívének-lelkének, az Urbani szeretett s valóban is szeretetre méltó püspök-társának hívta őt. ¹⁾

És a mi tekintve a nagy részt, mely a nőnek minden propaganda-ügyben jutott, szintén figyelmet érdemel: sz. Norbert a nők kedélyére még nagyobb mértékben hatott, lelkökre több vonzerőt gyakorolt, mint a férfiakéra. A nők egyáltalán szeretik az elhatározottságot; s ha válásos lelkületűek, ha nemők méltóságát érzik, s dicskörére féltékenyek, az elszánt férfit, ki a világgal végkép szakított, nemtő-angyalul tekintik az előretoluló ledér erkölcsök ellenében, melyek az anyai szentélyt profanatióval fenyegetik. Ők tehát, kik Norbertben, tekintve erélyét és eltökélését, szirterős egész férfiura találtak, annál bensőbben és sürűbben csatlakoztak hozzá, minél feslettebbeknek tudták az erkölcsöket, melyek akkor kivált a fensőbb osztályokban uralkodtak. Laoni Hermann tanuskodik róla, hogy halála idején 10,000-re ment a hozzá szegődött zárdaszüzek száma. ²⁾

Említettük már, hogy azon tizenkét tanítványa, kikkel Antwerpbe a Tanchelm-féle eretnekség leküzdésére elindult, mind graduált theologusok voltak. Hasonlót kell feltennünk legalább azokról, kiket az idő folytában létrejött apátságok élére állított, s kik közül többen püspöki székeket nyertek, és zsinatokon s egyéb közügyi pályán tűntek ki. Érdekes volna kétségkívül tudni: hogy hol tanultak s nevelkedtek ezek, melyikétől az akkorában Franciaországban nagy hírre kapott mestereknek vettek leczkéket? hol s miként nyerte meg őket rendje számára sz. Norbert? Mindezen részletekről azonban csak néhány csekély adatot tartott fenn számunkra az emlé-

¹⁾ Lepsius, Bischöfe Naumburg's S. 41. 250.

²⁾ De Mir. S. Mariae Laud. c. 2.

kezet. Hugoról, ki Norbertnek magdeburgi érsekké történt kineveztetése után Prémontrénak, a főhelynek, első apátja lett, már hallottuk, hogy a cambrayi püspök titoknoka volt, s azon alkalommal szegődött Norberthez, midőn ez Saint-Gilles-ből visszatérve, s három utitársát halál által elvesztve, a cambrayi püspököt, a császár udvarában egykori hivatal-társát meglátogatta. Evermodról, a későbbi ratzeburgi püspökről olvassuk, hogy őt sz. Norbert szintén Cambrayban nyerte meg akkor, midőn Prémontré kiválasztása után, de még a templom felépítése előtt Nagy-böjt alatt oda kirándult, szónoklatokat tartandó. Ezen Evermod volt azóta sz. Norbert elválaszthatlan kísérője apostoli útjaiban, kit ő magával Magdeburgba is elvivén, akarta, hogy őt haláláig el ne hagyja, ennek bekövetkeztével pedig teste eltakarításáról gondoskodjék. Norbert társaságában ennek szigorú életmódjához hozzászokván, ezt Gottesgnadenban, hová sz. Norbert ideiglenes előljáróul rendelte, még fokozni ohajtottta volna: a mi közte és némely társai közt nem csekély meghasonlásra adott alkalmat. E meghasonlásnak az által vették elejét, hogy Evermodot magdeburgi társai, a Wiggert prépostjoknak brandenburgi püspökké lett kineveztetése által megürült préposti méltóságba egyakarattal behelyezték, honnan 1149-ben Hartwick brémai érsek által ratzeburgi püspöknek mozdíttatott elő. ¹⁾ Mint ilyenről lübecki Arnold ²⁾ csak magasztalással emlékezik. Valószínű, hogy Gottesgnadeni esetén okulva, mind itt, mind pedig a magdeburgi préposti széken sz. Norbert szelidebb felfogásához, mely már maga is igen szigorú volt, tért vissza. A wend-népnél jó emléken kellett állania, legalább azt tanusítják a róla fennmaradt legendák, a foglyoknak szentelt víz használata mellett általa tett felszabadításáról, stb. Holta után a szentek sorába igttatván, az imádságban, melyet az egyház sz. mise alkalmával ünnepe napján használ, vándalok

¹⁾ Le Paige, Bibl. Praem. I. II. in Vit. Everm.

²⁾ Chronik, II. 7.

apostolának van czimezve: mely elnevezés arra mutatna, hogy a 12-ik században a vandálok at és a wendeket egy eredetű népnek tartották. Helmold szláv krónikája említi róla, hogy a templomok számát ratzeburgi megyéjében a polabok (polyákok) közt megszorította ugyan: azt azonban nem gátolhatta meg, hogy rabolni ne járjanak, mert hajókra szállva kalandoztak a tengeren, pusztíták a dánok országát, s atyáik bűnös útját még mindig nem akarták elhagyni. Meghalt 1178-ban. Cambrayból Niuelle-be rándult ki sz. Norbert, hol oly szerencsés volt Antal nevű ifjút nyerni meg társulata számára. „E kettő — jegyzi meg névtelen életírója — és a harmadik, a kit előbb vett fel (Hugo), mennyire ezt az emberek tudhatják, mintegy gyökerei s alapjai valának a sokaságnak, mely őket követte Hol gyűjtötte ezt egybe vagy miként adá neki Isten a többi társakat, azt nem szükség emliteni. Tudatik mindazáltal, hogy ugyanazon Nagy-böjt alatt annyi tanítványt nyert meg, miszerint Feketevasárnapon tizenhárom társaságában térne vissza Prémontréba.“¹⁾ Antalról többé nem tétetik említés, hihetőleg ideje-korán halt el.

²⁾ Vita S. Norb. ab auctore coaevo Can. praem. Migne, t. CLXX. c. 1284. XX. fej. A kitétel „a harmadik, a kit előbb vett fel“ hogy tudnillik ennek neve elhallgattatik, oda mutat, hogy ezen szép, sok érzéssel írt életírat vagy magától Hugótól származik, vagy legalább felügyelete alatt készült. Ezen Hugo, hogy számos más, illy nevűektől megkülönböztessék, „Farsitus“ mellék-névvel szokott említettetni: mi okból? azt nem tudtuk kipuhatolni. Migne a „Farsitus“ melléknevet azon Hugóra ruházza, kinek a soissons-i Bold. Szűz csodáiról szóló, s a „Patrologia“ 179-ik kötetében közrebocsátott munkát tulajdonítja. Abailard beszédeiből (Serm. XXXIII. de S. Joanne Bapt. Migne, t. CLXXVIII. col. 605.) világos, hogy „Farsitus“ alatt azon Hugót kell érteni, ki sz. Norbert kísérő társa volt. De csalódnak azon prémontréi rendi írók is, kik Hugót, a prémontréi apátot tartják a soissons-i Bold. Szűz csodáiról szóló munka szerzőjének: mert bizonyos, hogy ez soissons-i „S. Joannis de Vineá“ című apátság szerzetes kanonokja volt, mint ezt ezen s a soissons-i székesegyház necrologumjai tanúsítják. Hogy prémontréi rendi volt, kétségenkívül helyezi a kézirat, mely a párisi egykor királyi, ma császári bibliothekában 2842. sz. alatt találatik, melyben szerző a Coblenzben (Confluentia) összegyűlt társaihoz némely feddő intéseket intéz bizonyos ujitások miatt, melyeket egyesek a ruházatban behoztak. (L. Migne, Patr. t.

Guibert¹⁾ és laoni Hermann²⁾ említik, hogy egy alkalommal sz. Norbert Laonban is megfordult, s ott Radulf híres tanár, testvére Anselm, laoni székesegyházi dékán s iskolás kanonok utódjának iskolájában szónokolván, ennek tanítványai közül hetet nyert meg, kikből azonban egy, angol eredetű csakhamar elhagyta: mi Norbertnek nem csekély megütközésre adott alkalmat, tartván tőle, hogy a példa ragályossá válhatik, s lelki hódítói tekintete csorbát szenvedhet. Annál több gondot fordított tehát a többi hatnak feltételökben való megerősítésére, elejökbe adván, „hogy gyakran a legszentebbek is kísérteteknek vannak kitéve. Az apostolok collegiumából egy igen fősvény férfiú került ki, s maga az angyalok hierarchiája is belőn szennyezve a legnemesebb szellem hit-hagyása és elpártolása által.“

Ámbár pedig sajnálnunk kell, hogy valamint a névtelen író a tizenhárom, úgy Guibert és Herman eme hatnak neveit feljegyezni elmulasztották: e két utóbbi előadását mégis igen becsesnek kell tartanunk, mennyiben egyenes adatot szolgáltat arra nézve, hogy sz. Norbert első tanítványait az akkori első rangú iskolákból szedte, s így könnyen kimagyarázható, miként történhetett, hogy már 1124-ben tizenkét graduált tanártárs ki-

CLXXIX. c. 1774—6.) Igaz, hogy a rend házainak egyetlen lajstromában sem találtam, hogy az említett soissons-i apátság a prémontréieké lett volna. E hallgatás azonban nem birhat semmi döntő erővel ott, hol positiv adatok ellenkezőt bizonyítanak. Annál is inkább, mert a prémontréiek valamennyi ház-lajstromaik, még Hugó Lajosét sem véve ki, mind nem csak pontatlanok, hanem hiányosak is, — egyik a másikat irta ki; vagy adta az egyes kerületek lajstromát úgy, a mint épen hivatalos meghagyásból valaki rögtönözve elkészítette, s az írónak megküldte. Tudjuk pedig, csak magunkról is ítélve, hogy ily tárgyban mily közleményekre lehet számítani!

Többiben Hugo, a „Farsitus“ sz. Norbertnek méltó képviselője s utódja volt. A rendet messze világtájakon terjeszté ki, többi közt Magyarországra is küldött telepeket. A püspöki méltóságot, melylyel két ízben kínálták meg, rendje s társulata iránti szeretet- és gondoskodásból mindannyiszor megköszönte. A rend szervezetének statutumokba foglalása és életbeléptetése szintén az ő böles kormányzásának a műve.

¹⁾ De Vita sua, lib. 3.

²⁾ De Mir. S. Mar. Laud. 1. 3. c. 4.

séretében mehetett Antwerpbe. Anselm a laoni iskola élén 1117-ig állott, s tanítványai sorában találjuk champeauxi Vilmos (Guillelmus de Campis), Abailard tanarát, később vetélytársát s challonsi püspököt; Alberik bourgesi, s Vilhelm canterburyi érsekeket; és Hugo Metellust, tullei szerzetes kanonokot. 1117-ben az iskolát testvére Radulf vette át, ki annak hírét daczára annak, hogy a parisi iskola ekkor Anselm tanítványai, többi közt champeauxi Vilmos által már nagy nevezetességre tett szert, folyvást fentartotta. Itt Anselm és Radulf testvérek laoni iskolájában nyerte meg valószínűleg sz. Norbert Anselm nevű tanítványát, ki őt később Magdeburgba elkísérte, általa 1129-ben élte 30-ik évében havelbergi püspökké neveztetett ki, őt Lothár császár olaszországi hadjárataiban Romába követte, az államügyekben hű tanácsosa volt, halála bekövetkeztekor a magdeburgi érseki egyházban érte az exequiákat tartotta.

Annak, ki és mi volt ezen Anselm, részrehajlatlanabb megítélésül, helyesnek találjuk, előre bocsátani azt, mit róla a prot. Winter következő tömött életrázlatban ad elő: „A szerzetben a császár- és pápánál ő volt Norbertnek lelki utódja. Rendtársai éjszak-keleti Németországban hozzá folyamodnak, mint legfőbb felebbezőszékhez, s közbenjárására az állam- és egyháztól szabadsalmakat nyernek. Az alkalommal, midőn a császárral Romában tartózkodott, II. Incze őt bizta meg, hogy a magas gyülekezet előtt szónokoljon. Őt tartották arra temett férfiúnak, hogy a görög egyházzal egyességet létrehozza. A vitatkozást, melyet Konstantinápolyban ezen város első rangu theologusaival tartott, a hallgatók hangos s egyértelmű helyeslése követte, s általánossá lőn a kívánság, hogy azt írásba foglalja. III. Eugen, ezen tudós pápa, ohajtását fejezte ki, hogy azt olvasni szeretné, s Anselm a könyvet megküldötte neki. Három király, ngymint II. Lothár, III. Konrád, (rövid kegyvesztési időt leszámítva) és I. Fridrik állandón hű és sokat nyomó tanácsosa volt, követte őket legtöbb hadjárataik-

ban, igen sokszor az országgyűlésekre. Midőn Fridrik a görög császár leányának kezét keresné, Anselm nál nem talál alkalmasabb férfit, kit e végből Konstantinápolyba küldjön. Guido pápai követtel s Wibald birodalmi cancellárral s corweyi és stablói apáttal a legbensőbb barátságban állt, s általuk az állami és egyházi ügyekben messzeterjedő befolyást gyakorolt. Legyen szabad ennek egy példáját felhozni, mely a magdeburgi érsekségre nézve nagy jelentőséggel bír. Fridrik császár a magdeburgi érseki székre Wichmann naumburgi püspököt szánta, s azok közt, kik ezt neki tanácsolták, volt Anselm is. A pápa a kánonszerű eljárás mellőzését megróttá ugyan: de magdeburgi érsek mégis csak Wichmann lett, s ekként oly férfiú jött ez érseki székre, ki habár különböző módon, de annak történetében nagyságánál fogva épen csak úgy áll egyedül, mint Norbert. Anselm Norberttől az állaniférfiú belátó tehetőségét ernyedetlen tevékenységével örökölte. Akarat-erély s önfegyelmelés dolgában ugyan nem érte őt utól, de ügyességben s theologiai tudományosságban felülmulta. A mint egyáltalán kora legjelesebb püspökei közé tartozik, úgy theologiai tudományra nézve első helyet foglal el a németországi főpapok sorában. *Dialogus* a III. könyve, két nyílt levele a szerzetesekről és liturgiáról, s egész sora Wibalddal váltott magán-leveleknek, gazdag tudományáról, lankadatlan munkásságáról s benső szívbéli ajtatosságáról tesznek bizonyosságot. E rendkívüli férfiúnak végre rendkívüli méltóság is jutott. 1154-nek vége felé I. Fridriktől Romába küldetvén a végből, hogy a pápával a császári koronázás iránt megállapodást eszközölne, — ezen ügynek sikeres elintézése jutalmul a papság és nép beegyezése mellett a ravennai érseki székre, tehát Nyugatnak akkorában második rangú egyházi méltóságára emeltetett, s személyes kitüntetésekül e felett a „ravennai exarcha“ czimet is nyerte a császártól. Ugyanaz napon, melyen Fridrik a császárkoronát, kapta meg Anselm IV. Hadrián pápától az ér-

seki palástot. Az exarchát 1158. augusztus 12-én érte utól véletlenül a halál Majlandban, a császári táborban“ ¹⁾.

Ezeket Anselm életéről előrebocsátva, a mondottakhoz csak némely részleteket kívánunk csatolni azon vitáról, melyet Anselm Konstantinápolyban a görög tudósokkal tartott. Anselm „Dialogusai“-hoz írt s III. Eugen pápához szóló előszavában Byzanczban való megjelenésének okául a küldetést mondja, melylyel az ottani udvarhoz mint követ Lothár német császár által bízott meg. ²⁾ Mint követ természetesen hosszabb ideig mulatott e városban, s küldetéséhez képest tárgyalásokat folytatván, szükségképen érintkezésbe kellett lépnie a keleti birodalom előkelőbb egyházi és világi férfiaival. Találkozások alkalmával szóba hozattak azon hittani és szertartásokat illető különbségek, melyekben a görögök a rómaiaktól eltérnek, s különösen a Szentléleknek az Atya- és Fiuról való származására, a római egyház tekintélyére, és az Oltári-szentségnél használt kovászos vagy kovásztalan kenyérre vonatkoznak. E vitás pontokat illetőleg tehát Anselmnek több magán és nyilvános beszélgetései voltak különféle személyekkel, míg végre „tetszett a legajtatósabb császárnak (Kalojoannes, vagyis szép János, a történetíróknál Joannes Comnenus ³⁾) és Nephites nicodémiai patriarchának azt határozni, hogy mindezek nyilvánosan vitattatnának meg. A nap kitűzetett, hogy mindenki hallhassa, a mi egy és más részről mondatni fogna.“ ⁴⁾ A nyilvánosságnak ezen keresése, tekintve azt, hogy a vita egész folyama alatt mind

¹⁾ Winter, Die Praemonstrat. 56—58. l. — Fridrik IV. Adriánuhoz intézett azon iratában, melyben Anselmet ravennai érseki széken való megerősítéseül a pápának ajánlja, őt „filium comitis Blanderatensis“-nek mondja, kit a pápa a római egyház tagjaul (in clericum romanae ecclesiae) már felvett. Ugyanez iratban a ravennai egyházat Roma után „aut maximum aut unum de maximis“ gyanánt dicsőíti. L. Adrian iratai közt Migne, t. CLXXXVIII. col. 1642—3.

²⁾ Prologus ad Eug. III. Migne Patr. t. CLXXXVIII. c. 1139.

³⁾ Franc. Borgias Kéri, Epitome Hist. Bizan. tom. post. p. 79.

⁴⁾ Migne i. köt. col. 1163.

a császár, mind a patriarcha a legjobb szándékot és akaratot tanusították, de a magasztalások is, melyekkel Anselm emlékezik róluk, — nem hágy kételkedni, hogy az egyesség visszaállításáról volt szó, s hogy a vitatkozás által, melyben Anselm mindannyiszor igen szabatosan s rendkívüli világossággal nyilatkozik, a közönségre kívántak hatni, vagyis azt ezen nagy vallási tényre előkészíteni. Nechites patriarchát Anselm vallásos férfinak és kiválónak (praecipuus) mondja a tizenkét didaskalosok közt, kik „a görög rendszerhez képest a szép tudományok- és szent-irási tanulmányokat igazgatják, a többi tudós férfiak élén állanak, s minden nehéz kérdésekben határoznak“ ... Ezek tehát Nechitest környezték; Anselm mellett három tudós latin férfi állt: János velencei, Burgundio pisai s a görög és latinok által egyaránt tekintélyül elismert, mert mindakét nép irodalmában jártas, Moyses, bergamoi eredetű. Ez utóbbi közakarattal választatott meg, hogy a mondandóknak mindakét részre hű tolmácsa legyen. Ugy látszik tehát, hogy Anselm latinul, Nechites görögül szólott. Az első vitatkozás a Szentlélekről sz. Irén, a második a kenyér-minőségről és a római egyház tekintélyéről a sz. Sophia templomában tartatott meg a császár és udvara, minden főhatóságok, a tudományok és művészetek, a világi és szerzetes papság képviselői, s temérdek közönség jelenlétében, és pedig úgy a görögök, mint a latinok سراiból.

A sz. Irén-egyházban tartott első vita következő valomással és ohajtás-kifejezéssel végződött:

„Nechites Nicomedia érseke mondá: „....lehetetlen előadásodra meg nem indulnom. Elfogadom mindazt, a mit mondál, s egész test- és lélekből járulok hozzá. De miután e szavak: „a Szentlélek a Fiutól származik,“ a görög egyházakban eddigelé nem hangzottak, rögtönözve nem hozathatnak be, hogy tudnillik a nép s némely kevesebbé ildomos tudósok megbotránkozása nélkül tanithatnók s írhatnók azokat. A római pápák tehát, beegyezvén legajtatosabb császáraink, egyetemes zsinatot

hivhatnának össze, a hol ezen s a kath. egyház némely más szükséges dolgai Isten lelke szerint elvégeztetnének, hogy hasztalanul mi se erőködjünk . . .“

Anselm Havelberg püspöke mondá: „Vajha megélhessem ezt, s jelen lehessek egy ily szent gyülekezeten, melyben az apostolok fejedelme, Péter helyettese személyében, az egybegyűjtött s gondjaira bízott egyetemes egyházzal összeülne, és a minden igazságot egész a világ végeig tanító Szentlélek, kiről vitatkoztunk, mindannyiakra leszállván, Krisztusban Péterrel és Péter hitével valamennyit egyesítene! Vajha! vajha! vajha! Isten adja, Isten adja, Isten adja! Doxa si ò Theos, Doxa si ò Theos, Doxa si ò Theos!“ „A közönség pedig kiáltá: Bonum est: helyes, helyes, helyes! Legyen, legyen, legyen!“ ¹⁾

Ugyanazon eredménnyel s kívánság kifejezéssel végződött a 2-ik vitatkozás is.

Nechites Nicomedia érseke mondá: „Azon, hogy neked szertartásaink tetszenek, igen örvendünk. De miután nem annyira a nagy dolgokban, mint inkább a legparányiabbakban látszatunk eltérni, melyek habár a lelkek üdvét nem veszélyeztetik is, a szeretetet mégsem mozdítják elő: minden erőből rajta kell lenni, hogy alkalmas helyen és időben egyetemes zsinat hívassék egybe . . .“

Anselm Havelberg püspöke mondá: „Az eretnekek szokása, hogy buvóajtókat s rejtek-helyeket keresnek: Te általános zsinatot ohajtasz, világos tehát, hogy arra, a mi catholicum, törekedel. Magam is ily gyülekezet után sohajtozom, melyen a te bölcseséged, ékesszólásod, stb. alkalmat nyerne, hogy az egész egyház jelenlétében mindnyájunk üdvére és okulására teljes fényében felragyogjon!“ A közönség egy hanggal kiáltá: Dicsőség és hála az Istennek! Kalos dialogos! Szép párbeszédek, holographi! egészen irattassanak le. ²⁾

¹⁾ Dial. II. c. XXVII. i. m. col. 1209—1210.

²⁾ Dial. I. III. XXI. i. m. col. 1247—8. — Anselm „De Ordine Canon.

Anselm irataiból ítélve, nem sokat mondunk, ha őt azon magasabb rendű férfiak közé soroljuk, kik éltek volna bármikor és bárhol, minden kor- és körnek dicsére és dicsőségére valának válandók. Egyáltalán azon kevés számú iratok, melyek Norbert első követőiről ránk maradtak, milyenek Anselm művein kívül, sz. Norbert élete egy névtelen prémontrei kanonok-, valószínűleg Hugó első apáttól; a „*Chronicon Gratiae Dei*“, hihetőleg Günther gottesgnadeni kanonok és később préposttól; a „*Libellus de Miraculis B. Mariae Virginis in Urbe Suesionensi*“ soissons-i Hugótól; Everuin már említett levele sz. Bernardhoz; s mások, kikről még alább szólandunk, — mindezen iratok, mondjuk, szerzőkre utalnak, kik magasabb képzésben részesültek, mert szépízlést s műérzékletet nem csekély mértékben tanusítanak, sok érzésszerűséggel, röviden, itt-ott drámai tökélylyel fejezik ki magukat, szóval a nyelvet művésziebben kezelik, mint ezt három századdal később az elsajátított phrasisokat üres declamáló modorban alkalmazó humanisták tették.

Evermodról, Wiggersről, ki magdeburgi prépostból 1138-ban brandenburgi püspök lett, és Anselm-ről megjegyzendőnek találjuk, hogy ők mint ratzeburgi, brandenburgi és havelbergi püspökök megyei székes-káptalanjaikat prémontrei renditársaiknak adták át, s ekként ezen püspöki székeket rendjökbe mintegy bekebelezték. Brandenburg és Havelberg wendiejedelmek és egyuttal a pogány isteni-tisztelet központjai lévén, könnyen felfogható, hogy az itt már régebben alapított püspöki székek több századon át igen kétes, ingadozó helyzetben voltak; mert a nép mindig kész volt fegyvert

Regul.“ „*Epistola ad Ecbertum abbatem Huysbergensem contra eos, qui importune contendunt, monasticum ordinem digniorem esse in Ecclesia, quam canonicum*,“ — és „*Dialogorum Libri tres*“ czimű műveit kiadta legközelebb Migne „*Patrologiá*“ja fenidézett kötetében. „*Tractatus de ordine pronuntiandae litaniae ad Fridericum Magdeburgensem archiepiscopum*“ és magánlevelei, melyekből kettőt, Wibald corveyi és stabló-i apáthoz szólót, kiadott szintén Migne ezen utóbbinak levelei közt *Patrol. t. CLXXXIX.* és pedig a 141-ik col. 1343. és a 235. col. 1319. V. ö. Ledebur, Archiv, 8. 97.

fogni, hogy istenei és vezérei székhelyeit a keresztények kezeiből kiragadja. Állandóságuk az időtől kezdődik, midőn a prémontréiek e székeket birtokukba vették, s tart egész a reformatióig.

R a d u l f laoni tanár iskolájából kerültnek állittatik több mások közt G u a l t e r (Walter), laoni sz. Márton apátja, s B e r t a l a n után laoni püspök. A G u a l t e r r a bizott sz. Márton-apátság rövid idő alatt rendkívüli virágzásnak indult. „500 szerzetesnél többet számlált s tartott kebelében; 15 leányegyháznak adott eredetet; az egyetemes egyháznak VIII. G e r g e l y névvel egy pápát, a laoni püspöki megyének két püspököt adott (tudnillik az egymás után következett két Gualterben). Innen emeltetett G o d e s k a l k az arrasi, C o n c o r d a t és Z a c h a r i á s más püspöki székekre, s tagjai közül igen sokan különféle apáti és préposti állomásokra...“¹⁾ Püspöki székén utódja, a „Mortaigne“-ról (Moritanensis) czimzett G u a l t e r, hasonlólag sz. N o r b e r t tanítványa, számos tudós munkáiról tette magát nevezetessé. Írt ugyanis egy értekezést a szentségekről, melyben bebizonyítja az akkori eretneki szellem ellenében, mely a bűnös papok általi szentség-kezelést hatálytalannak állítja, hogy a szentségek hatása nem függ a működő, vagyis a szent ténnyt végbevívő paptól, hanem magától a szent cselekvénytől. Írt továbbá a m e g t e s t e s ü l é s titkáról, czáfolva T h e o d o r i k tanárnak rendszerét, a ki állítja: „divinam essentiam non esse enter, praesenter et ubique potenter“; írt A b a i l a r d sz.-háromsági elmélete, s A l b e r i k tanár azon véleménye ellen is, hogy Krisztus Urunk az olajfák hegyén nem volt valósággal szomorú.²⁾ A B e r t a l a n püspök elleni nem épen hálát tanusító fellépését a maga helyén fogjuk érinteni.

Sz. Norbert tanítványaiul már az előbbeni szakaszokban említettük: E m e l r i c h- vagy A m a l r i k o t, az első gottesgnadeni prépostot, ki később Palaestinába ha-

¹⁾ Chron. S. Martini Laud. Hugo, Norbert élete, III. könyv. II. és III. sz.

²⁾ Hugo, sz. Norb. élete, II. k. III. sz.

józott át, ott sz. H a b a k u k vagy sz. J ó z s e f r ő l czimzett apátságot alapította, s 1163-ban mint sidoni püspök halt meg; W a l t m a n n t, kit sz. N o r b e r t a T a n c h e l m -féle eretnokség legyőzése folytán Antwerpben nyert társas-egyház élére állított, s később ezen világhírűvé felnevelkedett apátságnak első apátjává tett. A „M a r t y r o l o g i u m G a l l i c u m“ és a „C h o r o g r a p h i a s a c r a B r a b a n t i a e“ nagy magasztalásokkal emlékeznek róla; ¹⁾ F ü l ö p ö t, parki apátot, kit leveleivel sz. H i l d e g a r d tisztelt meg; ²⁾ M i l ó t és G o d e s k a l k o t, kik a poitiersi Gilbert tévtanai iránt folytatott tárgyalásokból ismeretesek, s kitűnő tudományu s nagy tekintélyben álló férfiaknak kellett lenniük, miután Godeskalk III. E u g e n által a tévtanok összeállításával, Miló pedig S u g e r sz. dienesi és H u g ó auxerrei (Altissiodorum) apáttal az 1148-iki reimsi zsinat által azok megczáfolása-, és az ellenőkben felállítandó hitvallomás elkészítésével biztattak meg. Miló, úgy látszik, hogy Franciaországban sz. Norbert tudományos tekintélyét örökölte, legalább rend- és hivataltársa L u k á c s, a sz.-Cornélhegyi háznak L ü t t i c h mellett apátja, ki szintén a tudományosan képzett jelesebb tanítványok közé tartozott, valamint G u i b e r t az ő „T r o p o l o g i á“ -it Norbertnek, úgy ez magyarázó könyvét „az Énekek Énekéhez“ Milónak ajánlá. Milót II. Incze pápa 1139-ben sz. B e r t i n, benedekrendi apátság reformálásával bizta meg, mit Venerabilis Péter, clugnyi apát igen érzékenyen vett, megtámadván Milót, mintha a monastikus rendet meggyében lenyomta, a barátokat kevélységről vádolta, s apátságaik vesztére már-már összeesküdött volna. ³⁾ Ezen Milótól meg kell különböztetni az auxerrei szinte pré-montrei rendi Miló nevű apátot, ki R o b e r t odavaló

¹⁾ Tom. I. De Coenob. S. Michaelis Antw.

²⁾ Hildegard és Fülöp leveleit l. az elsőnek összes művei közt Mignenél Patr. t. CXCVII. Fülöp dicsértetik azon buzgóságáról, melyet a régi codexek lemásolására fordított.

³⁾ Epist. Lib. IV. Epist. VIII. Vener. Petri opera omnia, Migne Patr. t. CLXXXIX. c. 310.

kanonokot krónikája ¹⁾ megírásában segíté, s a pré-montrei évkönyvekben arról is ismeretes, hogy 1203-ban élte 75-ik évében meghalálozván, monostorának jeles könyvtárt hagyott hátra. Lukács fenemlitett *Commentarius*án kívül az Énekek-Énekéhez, mely a „*Bibl. Patrum*“ XIV. kötetében jelent meg, több rendbeli sz. beszédet és leveleket hagyott hátra, melyek azonban többé nem léteznek. Ezen Cornél-hegyi Lukács apáton kívül, sz. Norbert tanítványai sorában még egy másik, nem kevesbbé tekintélyes Lukácsot találunk, azt tudnillik, kit sz. Norbert Cuyssi első apátjává tett.

Ezen utóbbi Lukács, mielőtt a magányba vonult, laoni dékán-kanonok volt. A magány-élet iránti hajlama és nagyobb élettökélyre való törekvés arra birták, hogy kanonoki állomásáról lemondott, s a cuyssii hegy tövében egy kis, akkorában már omladozó kápolna szomszédságában vonta meg magát. E kápolnát, miután azt Bertalan püspök ajtatos czélokra Lukácsnak 1117-ben átengedte, ugyanő kijavíttatván, csakhamar találkoztak többen, kik a remeteséget felkeresték, sőt Lukácshoz társul szegődtek. Ez utóbbiak közt volt Odó, egyik előkelő laoni polgár, ki Frankhonban és Angliában nehéz körutat tett, segélypénzt gyűjtván a laoni székestemplom helyrehozására. Lukácsot ezen társaival sz. Norbert megnyervén, ezek társulata tagjaiul állottak be, s Lukács ugyan 1126-ban a cuyssii rangra nézve a rendben negyedik, Odó pedig 1127-ben a „*Jó Reménység*“²⁾-ről (*Bonae Spei*) czimzett s a cambrayi püspökségben fekvő apátság első előljáróivá lettek. Lukács életszentség tekintetében kora legnevezetesebb embereihez tartozik, sz. Bernárdnál ez okból nagy tiszteletben állt, mint ezt többi közt a szentnek hozzá intézett levele is tanusítja. Odó a tudományos foglalkozás iránt birhatott előszeretettel; a codexeket nagy gond-
dal és költséggel szerette összeszerezni, s azok, melyeket

¹⁾ *Chronologia ab orbe Condito usque ad annum Christi 1211.* L. Casimirus Oudinus *De Script. Eccl.* t. III. ad an. 1210 p. 18. Ezen krónikát Robert halála után folytatta Hugo, ugyanazon prémontéi monostor kanonokja. Mindkettőt sajtó útján kiadta Camusacus Miklós 1608-ban.

ő nevendékei által pergamenen lemásoltatott, Európában a legszebb e nemű munkák közé számíttatnak. A „Jó Reménységnek“ ezen Odóra bizott apátsága nevelte fel utódját, harvngi Fülöpöt, ki tudománya, feddhetetlen erkölcei, jótékonysága (alamizsnás melléknévvel tisztelték meg kortársai) és hátrahagyott irományai által nem csak „a prémontrei rendnek szolgál dicsőségeül, hanem fényeskedik az egyetemes egyházban is.“¹⁾ Odó nagy lelki erejéről tanuskodik nem csak az, hogy apáti méltóságától örömet tudott négy évvel halála előtt megválni, hogy azt férfias kezekbe tehesse le, hanem főleg azon végösszeszedése, hogy halála óráját közellenni érezvén,

¹⁾ L. összes műveinek kiadását Migne, Patr. t. CCIII. Számos művei közt hat könyveit „De Institutione clericorum“, továbbá sz. Ágoston, sz. Amand, sz. Cyricus és Julita, sz. Salvius, sz. Foillan, sz. Waltrud, Oda (ki szülei által házasságra erőszakoltatván, orrát karddal metszette le), Agnes sat. életleírását benső épüléssel, és kivált az életrajzokat, mély megindulás- s legtisztább lelki örömmel forgattuk magunk is. Irt költeményeket is, melyek irodalmi beccsel birnak. Ha ki erről meg akar győződni, olvassa el például a „Henrici regis epithaphium“-ot, a mely így kezdődik:

Anglia nunc humilis, terrarum gloria quondam, stb.

Némelyek neki tulajdonítják a Rona romlásáról (de Destructione Urbis Romae) szóló költeményt is (Par tibi Roma nihil, cum sis prope tota ruina, quam magni fueris integra, fracta doces); de ezt Mignenél (Patr. t. CLXXI.) mások Heribert Cenomanensistől szerzettnek mondják. — Levelei közül olvasásra méltók történeti tekintetből is a X. és XI-ik sz. Bernárdhoz, és a XII-ik III. Eugén pápához azon vitály tárgyában, mely ekkor a prémontréiek és cisterek közt bizonyos kanonoknak a prémontréiek közül ez utóbbiak által történt felfogadása s némely más okokból tört ki, a mely vizzályra sz. Bernárd 253-ik levele vonatkozik. Továbbá a III-ik Heroaldhoz, mert tanuságot tesz azon felfogásról, hogy az általános képzést is a szentírásra kell fektetni. Fülöp egekig magasztalja Parist: „Sicut multo venisse comitatu regina legitur Sabaeorum, ut quorum famam de longe hauserat, certiora sibi visu redderet oculorum: sic et tu amore ductus scientiae Parisios advenisti, et a multis expetitam optato compendio Jerusalem invenisti.... Felix civitas, in qua sancti codices tanto studio revolvuntur... ut in modum kariath-sepher merito dici possit civitas litterarum.“ Ezen idézet elegendő, hogy az olvasónak Fülöp előadása minőségéről is fogalma legyen.

felkelt, térdre borult, s összekulcsolt kezeit ég felé emelvén, adta ki lelkét.

Ezen Lukács s Odóhoz hasonlókul rajzolja Le Paige¹⁾ Herbert Vallée-du-roi (Vallis regia) Tullmegyében; Ádám „Domnus Martinus,” vagy „S. Jodocus in Nemore” Amboise-megyében; Richárd „S. M. Mussi-pontanae” (Pont-á-Musson) Lotharingiában első apátjait, kik szerinte mindahárman Radulf tanítványai voltak. — Rajner első auxerre-i apátot sz. Bernard ifjabb Lajos (VII.) franczia királynak hathatósan ajánlá, mint oly férfit, kinek ritka tehetségei s életszentségéről meg van győződve. Az évkönyvek szerint Ádám hat más rendi apátságnak lett alapítója; Rajnert pedig nevezett Lajos király tanácsosának nevezte ki, s befolyása alatt ugy a polgári, mint az egyházi téren sok dicséretes dolgot művelt.

Sz. Norbert jelentékenyebb tanítványai közé tartozik kétségkívül Hermann. kire az alább említendő cappenbergi Otto példája s Rupert tui sz. benedekrendi apát beszédei azon hatással voltak, hogy 1120. táján zsidó-vallását elhagyva, kereszténynyé lett, s megtérésének történetét külön munkában írta le.²⁾ A prémontréi rendnek sz. Norbert által történt megállapítása után, annak Cappenbergben tagjává, később a scheidai prépostság felállításával ennek első prépostja lett. Alárendelt társait a tudományok minden nemeiben annyira kiképezte, hogy soraikból többen püspöki méltóságra emeltettek, mások a rend különféle házaiban prépostokul hívtak meg. Olvasásra ma is igen méltó munkáját a maga megtéréséről következőleg kezdi: „Én bűnös és méltatlan pap, Hermann, egykor Judás nevű izraelita, a Levi nemzetségből, David atyától és Sephora anyjától Köln érseki városban születtem, stb.” Ezen munkából (XX. fej.) tanuljuk azt is, hogy mielőtt scheidai prépost lett, a hires cappenbergi prémontréi monostor tagja volt,

¹⁾ Bibl. Praem. I. II.

²⁾ A munkát „De conversione sua” közzétette Migne Patr. t. CLXX.

hova kérésére felvétetvén, öt év lefolyása alatt a latin nyelvet annyira tette sajátjává, hogy papnak szenteltethetett fel. Itt mondá neki, ki a rendtársak közt az utolsó helyet foglalta el, az alázatosakat mindig megjutalmazó Isten: „Amice, ascende superius,” barátom, menj fellyebb!

Szent Norbert tanítványai közt kitünő helyet foglalt továbbá Gebhardt, ki 1141-ben lett vindbergi apáttá. Mint kölni érseki megyei pap közel ismeretségbe lehetett Norberttel. Emlékezetes tudós, már csak azért is, hogy számos tudományos munkáit ne is emlitsük ¹⁾, mert a zsoltárokat német nyelvre lefordítva hagyta hátra 1174-ből.

Albero verduni püspök elhatározván, hogy a székvárosában létező benedekrendi, sz. Pálról czimzett kolostort a prémontreieknek adandja át, 1136-ban oda első

¹⁾ Művei:

- Expositio Missae, 1141.
- Explicatio Symboli apostolorum, 1142.
- Explicatio Pater-Noster, 1143.
- Explanatio Regularum Praemon. 1144.
- Tractatus de Epistolis, 1145.
- Ethologia Disciplinarum, 1146.
- De Vita S. Malachiae Archiepiscopi, aliorumque Sanctorum, simulque Historia Fundatoris Vindbergensis, 1148.
- Flores ex libris S. Gregorii, Augustini, Hieronymi, 1149.
- Commentaria in S. Paulum, 1150.
- De Vita et Passione Sanctorum, VI. köt. 1155.
- Interpretatio Apocalypseos, 1156.
- Sermones breves per annum, 1157.
- Opuscula varia, 1158.
- Tractatus de Virtutibus Theologicis, 1159.
- Tractatus de oratione, 1160.
- Expositio in Genesim Exodum, Leviticum, Numerorum, Deuteronomii et Josue, 1164.
- Sermones Ascetici et doctrinales, 1165.
- Explanatio Psalmorum, 1170.
- Summa Sacramentorum, 1173.
- Psalmen Verteutschung, 1174.
- Sermones de Sanctis, 1180.
- Vocabularium S. Scripturae, 1189.

Némelyekről ezen munkák közül nem tudni, ha csak lemásoltatta-e, vagy pedig szerzőjük is volt.

apátul sz. Norbert Roger nevű tanítványát hívta meg. Ezen Rogér nemes családból származott, s Norberttel Lothár császár udvarában, hol mint udvari tiszt szolgált, találkozott. Ezen találkozás reá azon hatással volt, hogy az udvari szolgálatot elhagyta; s Norberthez szegődve szónoklati utazásainak társa volt egész az ideig, midőn magdeburgi érsekké neveztetett ki. Ekkor Rogér Prémontréba tért vissza, hol Hugo vezénylete alatt a monostori életviszonyokba közelebb lőn beavatva. Utódja a verduni apáti széken Theodorik lett a gróf Salm nemzetségből, kit a rendnek szintén maga sz. Norbert hihetőleg Rogérrel ugyanazon-egy alkalommal nyert meg: mert egykori közelebbi ismeretségre mutat köztök, tudnillik Rogér és Theodorik közt azon benső barátság is, melyben egymáshoz állottak. Theodorik tudnillik Verdunba is követte Rogert, s éltében coadjutora volt. Theodorik nagy befolyással volt főleg a nőnemre, melyből számosan az előkelő hölgyek közül a rendi nőszerzetben vették fel a fátyolt. Theodorik a „Vanaux des Dames“ (Vanosium) nevű, Chalons térségén fekvő rendi házat engedte át nekik, melyet elődje Rogér azon végből emelt, hogy a már 300-ra nevededett szerzeteseinek egy részét itt helyezhesse el. A felavatási ünnepélyt Theodorik akkorra halasztá, midőn III. Eugen pápa, ki több fennforgó ügyben akkoriban e tájakra váratott, lesz Verdunba megérkezendő. Történt ez 1147-ben, midőn is a kérdéses hölgyek a fogadalmat letévén, a fátyolt ő szentsége kezeiből vették fel. A következő 1148-ban tartott reimsi zsinaton Theodorik mint a verduni világi és szerzetes papság szónoka jelent meg. Meghivatott ő szentsége által a trieri zsinatra is, hol püspökével, Alberóval azon megbízást nyerte, hogy Hildegard, sz. Rupertről (Bingen mellett) czimzett nőzárdá fejedelemsasszonyának életét és műveit vizsgálnák meg. Ez időtáiban ugyanis Hildegard látnoki és jósnői híre a keresztény világban már igen el vala terjedve, s a pápa figyelmét is magára vonta. Pápák, fejedelmek (III. Konrád és I. Fridrik), patriarchák, érsekek, püspökök, apátok, pré-

postok, káptalanok és szerzetesgyülekezetek, minden rendű és rangu világiak fordultak hozzá többnyire írásban, s majd lélekismereti esetekben tanácsot, majd hittani nehézségekben megfejtést, majd a jövő titkait is tudakolták tőle. Hildegarde mindenkinek és szintén írásban válaszolt, moralizáló modorban, majd feddve, majd intve, majd dicsérve, — rejtélyszerű képletekben, általános látónoki kifejezésekben igen ovatosan szellőztetvén a jövő kárpitját. Az iratokon meglátszik, hogy szerzőjük sokat forgatta a próféták irományait s szent János titkos Jelenéseit. Élénk s átható imaginatiót, mely több igen szép képletet teremtett, s olykor egész a legmagasztosabb költői ihletig emelkedik, tőle megtagadni nem lehet. Jóslatai jellemzéseül álljon itt egy-két példa¹⁾: III. Konrád császárnak, ki magát ajtatos imáiba ajánlja, többi közt válaszolta: „...azután rosszabb idők következnek, melyekben az igaz israeliták megostoroztatnak, és a kath. trón tévedésben fog mozogni“ (cath. tronus in errore movebitur). E szavakról, bármily kétes értelműek legyenek is, életírói azt tartják, hogy nem-homályos jóslatot tartalmaznak a schismáról, mely Konrád utódja, I. Fridrik alatt antipápa felállítása folytán keletkezett. „Cath. tronus in errore movebitur“: tulajdonképen azt jelentené, hogy a pápai szék hithibába fog esni, vagy az által megingattatni... „Ezek után — folytatja — erősebb idők következnek, melyekben az igazság fel fog emelkedni“ (III. Sándor pápa győzedelme által); „de ezek után ismét mások, melyekben az egyház gazdagsága szétszóratik, a lelki nép mintegy a farkasok által szélyeztetik el, s helyéből és hazájából üzetik ki“... végre jönnek idők, melyek „férfias erőt tanusítandnak... a fejedelmek általános egyességben lesznek, és a legnagyobb hibákban tévedező idők ellen mint egyetlen harczfi bontandják ki lobogójukat; mely

¹⁾ A fordításra nézve, ha éktelenül talál kiesni, azzal mentjük magunkat, hogy a dolog homályos lévén, lehetőleg betű szerint kívántuk áttenni az eredeti szöveget.

hibákat az Isten kiirtand, és megsemmisítend a szerint, a mint ő tudja, és neki tetszeni fog.“¹⁾

I. Fridrik császár jelenti Hildegardnak, hogy némelyek, melyeket neki Ingelheimban jósolt, már beteljesedtek, s imáit kéri ki. Hildegard válaszában figyelmezteti őt: hogy ovatos legyen, „mert valamennyi tartományok be vannak fellegezve azoknak csalárd sokasága által, kik bűneik feketeségével az igazságot eltörlik.“ . . . „igen szükséges, hogy dolgaidban körültekintő légy, mert mystikus látmányban látlak legtöbb viharok és ellenkezések közt élve . . . de azért van időd uralkodni a földi dolgokban“ (in terrenis materiis, jelentve azon időt, midőn a pápának a lelkiekben meghódolva, császárrá koronáztatik, s a világi hatalmat egész teljességében fogja gyakorolni²⁾).

IV. A n a s t a s pápának többi közt írja: . . . „a tévek nagy viszontagságai által az egész föld megzavarodik, mert a mit az Isten megrontott, az ember azt szereti. És te o! Roma mint a végsőben fekvő fogsz megingattatni, lábaid erőssége, melyen eddig álltál, ellankadand: mert a király leányát, az igazságot nem lángoló szeretettel, hanem csak álom-mámoreson szereted, s magadtól elüzöd . . . De mindamellett nagy hegyek még mindig a segítség állkapczájával közeledendnek feléd, felemelve, és nagy fák nagy istápjaival támogatva téged, úgy, hogy becsületedben, tudnillik Krisztus-jegyesi dicsőségedben még nem egészen szórattatol szét (dissipaberis); sőt ellenkezőleg ékeségeidnek némely szárnyát megtartod: valamig nem érkezik el az erkölcsök hava, előidézve az esztelenséget terjesztő guny árja által“ (nix morum diversarum irrisionum, multam insaniam emittentium; — nix morum, talán az időpont, melyben a jó erkölcsök a guny hatása alatt meghülnek, s mintegy megfagynak). „Vigyáz tehát, ne hogy pogány szokásokba keveredve, elessél. Figyelj arra, a ki él, és nem irtatik ki. A világ most fajtalanság-

¹⁾ Epist. XXVI.

²⁾ Epist. XXVII.

ban van, aztán szomorúságban, később rettegésben lesz, úgy, hogy az emberek nem bánják, ha megölettetnek.“¹⁾ E szakasz a pápák ellen fel-feltámadó Róma városnak szól.

Bizonyos apátnak, kit nagy aggodalommal töltött el a III. Sándor pápa ellen kitört schisma, s ki Hildegardtól tanácsot kért, melyik részhez tartsa magát, emez azt felelé: hogy az ő, az apát esze „hasonlít az ekéhez, mely a keményt, a rögöst, a lágyat felfordítja és feltöri.“ „Te — ugymond — megismerni, felfordítani és feltörni akarsz azokat, mik oly kemények, hogy össze nem törhetők; oly rögösek, hogy megsebesítenek, ha megérintenéd; és oly lágyak, hogy összezuznád, ha hozzájok keményebben és kiméletlenül nyulnál. Az egyházat most keménység, mely az igazság napjától elsántikált, s melyen te át nem törhetsz, veszi körül, s azért szivedben fohászkodjál az Istenhez: „Uram, ki mindeneket ismersz! én mestereimnek akarok engedelmes lenni, míg nem kényszerítenek, hogy a kath. hitnek álljak ellent.“ — Ildomosabban kitérő választ alig képzelhetni.²⁾

De valamennyi helyett lássuk azon jóslatát, melyet legsikerültebbnek tartanak, s a XVI. századbeli reformatióra vonatkozóan mondatik. Kirchheimi Verner (Kirchheim város Svábfország- most Würtembergben) és társainak Hildegard következőleg ír: „Soká beteg ágyban fekvén, az Ur 1170-ik esztendejében test- és lélekben ébren láttam legszebb asszony-alakot, kellemre oly választékosat, gyönyörűsége oly kedveset, hogy az emberi elme nem képes azt felfogni, alkata pedig a földtől az egekig ért. Arcza legnagyobb fényben ragyogott, szemeit az égre szegezte. Ruhája fehér selyemből készült, körül folyó palástja legdrágább kövektől, smaragd, saphir s gyöngyöktől ragyogott, lábait onyx-saru fedte. De arcza porral volt behintve, ruhája a jobb oldalon széttépve, palástja szépsége elhomályosulva, lábsaruja sötétté feketülve. És nagy

¹⁾ Epist. II.

²⁾ Epist. XCXV.

és mély gyászos hangon kiáltá az egek magassága felé: Halljátok egek, arczom szennyes lett. Gyászolj oh föld, mert ruhám megszaggattatott; örvény rendülj meg, mert saruim elhomályosodtak! A rókáknak barlangjuk, az ég szárnyasainak fészkek vagyon: nekem nincs segítőm, sem vigasztalóm, sem istápom, kire támaszkodjam, és a ki által fenntartassam... Ápoltjaim, tudnillik a papok, kiknek kötelességök volna odatörekedni, hogy arczom fényljék miként a villám, palástom ragyogjon, mint a drága kövek, saruim tündököljenek mint a tündérláng (candor), képemre port hánytak, ruhámat megtépték, palástomat beszenyezték, saruimat elfeketitették, és a kiknek engem felékiteni kellett volna, minden ékességből kivetkeztettek. Arczomat elundokitják, mert Jegyesem testét és véréit fajtalan erkölcsök tisztátalanságában, paráznaságaik- s házasságtörések nagy fertelmében, fösvenységekben vásártüzve, veszik magukhoz, s akként bánnak vele, s annyi szenny- és piszokban forgatják meg, mintha a csecsemő a sertések elé a porba dobatnék... Azért is „oh papok! kik engem elhanyagoltatok, fejedelmek és nép rohanandnak meg, kivetnek és elkergetnek benneteket, elveszik gazdagságtokat, mert a papi hivatás idejét meg nem figyeltétek. Rólatok fogják mondani: Ezen paráznákat és rablókat és minden rosszal telteket vessük ki az egyházból; s ezt tevén hinni fogják, hogy Istennek tesznek szolgálatot, mert azt tartják, hogy egyházát megfertőztették.... És hallám a szózatot az égből, mely mondá nekem: ez a kép az egyházat mutatja.... És én szegény asszonyka láttam a kardot, mely a levegőben függ, s egyik éle az égnek, másik a földnek van fordítva... és láttam, hogy e kard a lelki emberek némely helyeit (melyeken tudnillik uralkodtak), elvagdálá, a mint elvágatott egykor Jeruzsalem az Ur kinszenvedése után... De láttam azt is, hogy még mindig sok istenfélő, jámbor és tisztalelkű papot tart vala meg az Ur, a mint egykor Illésnek felelé: hogy fennhagyott Izraelben 7000 férfiut, kiknek térdök nem hajlék vala

meg Baal előtt.“¹⁾ A jövendőtlést annyival jelentékenyebbnek tartják, mert tudvalevőleg Svábország majdnem egyhangulag tért át a reformatióhoz, azaz végkép elszakadt: míg Köln- és Trierben a kath. hit a reformatióval sikerrel küzdött meg; s Hildegard ezen városbeli egyháznak hasonló értelemben felelvén, kiemelni látszik azon vigasztalást, hogy e városokban a hit még nagyobb mértékben fog felvirágozni.²⁾

Hildegard igen sűrűn ismételi, hogy előadásait egyes-egyedül lelki látmányaiból meríti, mert ő tudatlan, helyesen sem a nyelvet nem tudja, sem pedig írni nem képes, mint a ki csak egy szegény asszonytól, Juttától tanult. „Történt — ugymond — Jézus Krisztus az Istenfia születésének 1141-ik esztendejében, midőn 42 éves és hét hónapos valék, hogy legnagyobb ragyogásu tüzes fény s világosság, mely a megnyílt egekből szállt alá, egész agyvelőmet elárasztotta, s egész keblemet szivemet eltöltötte, mintegy láng, mely azonban nem éget, hanem csak melegít, mint szokta melegíteni azon tárgyat a nap, melyre sugárait önti. És ime rögtön világos lett nekem a zsoltárok, evangeliumok, s minden ó- és uj-szövetségi könyveknek értelme, habár sem a szöveg szavait, sem a szótagokat, sem azok hajlításait nem ismertem“ „Látmányaimhoz, melyeket láték, sem álom közt, sem aludva, sem göröcszlázban, sem füleim vagy szemeim által, sem rejtett helyen nem jutottam, de azokat ébren, körültekintve, tiszta

¹⁾ Epist. LII.

²⁾ V. ö. a XLVIII. és XLIX. lev. Hildegard ezen levelein kívül többi munkái közül a „Scivias“ (mintegy scire vias, tudni az utat); „Liber divinorum operum simplicis hominis“, és „Solutiones triginta octo quaestionum“ nem igen jutalmazták meg az időt és fáradságot, melyet olvasásukra valaki fordított. Ellenben az „Explanatio Regulae S. Benedicti“, „Explanatio symboli S. Athanasii“, „Vita S. Ruperti“, „Vita S. Disibodi“ ajánlásra igen méltók. Egészen sajátos, az ő „Physika“ című munkája az ő orvosi receptjeivel, melyeket minden állat, növény és ásványtárgy leírásához mellékel. Igen érdekes olvasmány kívált egy orvosnak, ki igen is megmondhatná nekünk, többi profianus-embereknek, vette-e valaha és mennyi hasznát az orvosi tudomány ezen temérdek gyógyszerészeti utasításoknak. Összes műveit kiadva l. Migne, Patr. tom. CXC VII.

eszem szemeivel, s a benső ember fülei útján, nyílt helyeken Isten akaratjából vevém.“¹⁾

A szintén hasonló ihlet által de kisebb mértékben híressé lett schönaui sz. Erzsébet Hildegard kortársa volt.²⁾ Hildegard szentté felavatása (canonizatioja) érdemében a tárgyalások többször tétettek folyamatba, de mindannyiszor félbeszakadván, a kívánt eredményre nem vezettek.

Midőn 1148-ban Albero és Theodorik kiküldetésök szerint Hildegardhoz érkeztek, munkáinak még csak egy része volt készen. A szent látnoknőt sz. Disibod kolostorában, melyben nevelkedett, találták. Mily módon végezték el a vizsgálatot? Mily jelentést tettek az őket kiküldött trieri atyáknak? arról Hildegard életírói nem emlékeznek. Cave Vilmos beszéli,³⁾ hogy III. Eugen és Franczia- s Németország elsőrangú püspökei s apátjai Hildegard látmányait szigorubb vizsgálat alá vevén, hiteleseknek találták, s a trieri zsinaton megerősítették. Ez tehát az Albero és Theodorik által végbevitt vizsgálatra vonatkoznék, csak hogy Cave ezen előadásából értjük, hogy abban több püspökök és apátok, köztük sz. Bernard is vettek volna részt: a mi nem valószínű, mert sz. Bernárd nem oly személyiség volt, kit Albero s Theodorik mellett valamely író kifeledhetne. Trithemius a dolgot következőleg adja elő: Hogy a pápa a verduni püspököt némely más tudós s istenfélő férfiakkal küldötte ki, kik a szenttől nem csak látmányai sorát, hanem okát és módját is szorgalmasan tudakolták, s a kiknek ő mindezekre nagy egyszerűség- s alázatossággal adott feleletet. A küldöttség ekként teljesen informálva lévén, a látmányok köteteivel, melyeket az Isten által ihletett sz. szüz irt, s az ő a pápához irt levelével együtt visszatértek. A szüz ezen iratait (a „Scivias“ első könyveit, melyek akkor

¹⁾ In Proemio ad Scivias.

²⁾ Erzsébet műveit kiadta Migne Patr. t. CXCV. Felvették a boldandisták is Acta S. tom. III. Junii a col. 607-a, et seq. Erzsébet testvére Eckbert schönaui apát volt, ki, úgy látszik, a szentnek leírólul s talán fogalmazólul is szolgált. Műveit lásd Migne id. kötetében.

³⁾ Hist. Lit. Script. Eccl. ad ann. 1170.

már készen lehettek), a pápa nyilvánosan olvastatá fel, sőt maga személyesen is olvasott fel azokból. Mindannyian csudálatra ragadtattak, s magasztalták az Isten irgalmaságát, ki a gyarló nem által ily dolgokat mivel. Jelen volt a zsinaton s az olvasás alatt sz. Bernárd, s Lajos, a trieri sz. Mátyás apátja is, kiknek közbevetett magyarázatai folytán a kételyek homálya az elméktől eltávolított. ¹⁾

Albero püspök életének vége felé hátralévő napjait kizárólag Istennek óhajtván szentelni, püspökségéről lemondott, s az általa a prémontréieknek átadott sz. Pál monostorban maga is a rend tagjává lett.

Theodorik nem volt az egyetlen, kit sz. Norbert társulata számára a főbb rangú családok ivadékaiból megnyert. Theobald champagnei grófról már említettük, hogy sz. Norbertnek társul ajánlkozott, ez azonban családi tekintetekből őt ezen feltételéről lebeszélte, s a házassági életet tanácsolta neki. Ezen hatalmas dynasta, ki kortársai által a „nagy“ melléknévvel tiszteltetett meg, s polgári tettein kívül az egyházi történetből mint monostor-alapító és szegények atyja, de sz. Bernárd hozzá intézett több rendbeli leveleiből ²⁾ is ismeretes, Norbert tanácsán megnyugodott, s az általa számára megválasztott hölgyet, Mathildot, Hartvick regensburgi püspök unokáját, s Engelbert crayburgi örgróf leányát, mely összeköttetés a rendnek hazánkban átszármaztatására minden valószínűséggel befolyással volt, nőül vette ugyan: ez azonban nem gátolta benne, hogy a sz. Norbert által alapított rend harmadik osztályába (*ordo tertiaris*, világi kültagok, némely kötelelességekkel, melyeket bizonyos időben imádság-, böjt-, alamizsna-, isteni-tisztelet-, gyónásban stb. elvégezni kötelesek,) tagul be ne álljon, ki mint ilyen a rendi ruhát világi öltönye alatt viselte, s életét, a mennyire ez családi körben s világi foglalkozások közt lehetett, a rend intézményeihez alkalmazta. ³⁾ Azon

¹⁾ In Chron. Hirsau. ad ann. 1150.

²⁾ Epist. s. Bern. 37—41. ad Theob.

³⁾ Hugo, sz. Norbert élete IV. k. VI. sz.

alkalommal, midőn sz. Norbert a gróffal a menyasszony elfogadására készülnének, történt, hogy bizonyos Humbert nevű férfiú folyamodott Norberthez, minthogy az „Isten-ítélet“ által megbukván, most vakmerő kísérletének büntetését vala elveendő. Mi volt ezen Humbertnek a büne, azt a történetírók nem említik. Azon időben minden bűnösnek, ki a rendes bíróság ítéletével nem volt megelégedve, szabadságában állt az Isten ítéletére, vagyis azon rendkívüli próbákra hivatkozni, melyek által maga az Isten látszott nyilatkozni a vádlott ártatlan- vagy bűnös volta felett. Ilyen rendkívüli próbák közé tartozott: a forróviz, izzóvas, párbaj, eskü, stb. Ha ki azonban ezen próbáknál megbukott, azaz sérülést kapott, legyőzetett, vagy eskü következtében hirtelen baja lett, az még mint oly bűnös is, ki az Istenre hazugul hivatkozott, a legszigorubban bünhődött, szemei kitolattak, javai elkoboztattak, családja szétszórattott, s elátkozottként bolygott a világon. Humbert egyike vala ezen szerencsétleneknek, s sz. Norbert látva a férfiú nyomoruságát, közbeveté magát érte Theobald grófnál, hogy javait adná vissza, mit ez meg is ígért, hivatalnokai azonban: az ur menyasszonyi útjára indulván el, nem hajtottak végre: a mi aztán okot adott sz. Bernárdnak, Theobaldnak szemére hányni, hogy Norbertnek adott szavát megtartani elmulasztotta.¹⁾ A gróf nagy kísérettel s királyi pompával indult el: Norbert azonban teljességgel nem volt rávehető, hogy ezen fényes utitársaságban másként mint számárkáján ülve vegyen részt, jól ismerve azon kor szellemét, melyben például Guido carthausi prior megbotránykozott sz. Bernardon, mert egy alkalommal fényesen szerszámolt lóra mert felülni.

Theobald azon fellelkesedését, melylyel Norberthez társul szegődni óhajtott volna, két eset előzte meg, mely egész Német- s Frankhonban nagy figyelmet keltett.

Norbert Prémontré kiválasztása után, a templomot és monostort felépítendő, hogy számára sz. ereklyéket

¹⁾ Epist. 38. 39.

szerezzen, az ezekben bővelkedő, s ez okból, s mert földjét számos vértanuk vére öntözté, szentnek is nevezett Köln városba utazott. Itt most az egész közönség, a papság Fridrik érsekkel csak úgy, mint a nagy néptömeg élénk öröm- s lelkesedéssel fogadta, s miután sz. Orsolya szűz és sz. Gereon vértanu koporsóit felfedezte, megengedték neki, hogy ez utóbbinak, kinek feje már ekkor az oltár szentélyében vala elhelyezve, sz. teste fel-emeltetvén, annak nevezetes részét a Prémontrében kölni mesterek vezetése alatt már épülő temploma számára ereklyeül magával vihesse. Az ereklyék az akkori időkben az élet-mozgalom nagy tényezői valának. Az emberi szív nagy dicsőségére szolgáló vonzalmának az emlékek iránt senki sem fejezte ki lélektani alapokat jobban, semmint azt II. Pius pápa (Aeneas Sylvius) 1462-ben april 11-én azon alkalommal tévé, midőn sz. András apostol fejét, melyet Peloponesus királya, Paléolog Tamás a törökök elől biztosságra helyezendő Romába küldött, a Milvushidnál egész Róma s környéke népességének jelenlétében fogadá: hol is az e célra emelt oltárnál kinyitván a Bessarion s más két bibornok által eleibe letett szekrényt, letérdelve, emelkedett s reszkető hangon az egész meghattott s mély csendbe merült nép hallatára a szent főhöz többi közt a következő szavakat intézte: „Légy üdvezült tiszteletreméltó és ezerszer áldott apostoli szent fő! A törökök dühe által nyughelyedből kizavartatva, testvéredhez, az apostolok fejedelméhez menekültél. E testvérnél nem fogsz szenvedni semmi rövidséget: dicsóséggel foglalandod el trónodat, hogy mondathassék: boldog számkivetés, mely ily fogadásra talált . . . Ezen felséges Róma, melyet innen látsz, szerencsés volt Péter testvéred vére által megdicsőíttetni: e nép tehát, a mely környez, ez Péter apostol, a te testvéred, ki által minden római unokád lévén, téged nagybátya- és atyaként tisztel. . . . Ó ti mindannyian, kik Jeruzsálembe zarándokoltok, hogy lássátok a földet, melyet az Üdvezítő lábai tapostak, ime a fő, melyre az Ur Szent-lelke láthatólag szállt le; itt a szemek, melyek a testben velünk járt Üdve-

zitót látták; a száj, mely gyakran szólt s beszélgetett vele; az ajkak, melyekről nincs kétség, hogy Jézus csókját ne fogadták volna! ¹⁾ stb.“ Azon örök-ifju, elpusztíthatatlan, jóltevő és boldogító érdekeltség tudnillik, melylyel mindaziránt vagyunk, mi valamely, az emberiség sorsára hatott, kivált a magát érte feláldozott, dicső személyiséghez tartozik, vagy általa csak érintetett, — vallás-erkölcsi énünk egyik legszebb, legjogosultabb nyilatkozmányát képezi: a sirok s hagyományok iránti pietás szintén religio. Nem csuda tehát, hogy a vallásos kegyeletek azon korszakában a sz. Gereon s egyéb ereklyékkel hazatérő Norbertet a nép mindenütt, merre csak elvonult, sz. menetekkel fogadta, s Ermensendis, Godefrid namuri gróf hitvese egy ilyennek élén személyesen fogadni kívánta. Ezen találkozás eredménye volt: a florefffi, a rendben rangra nézve harmadik, Namurtól két órányira fekvő apátságának alapítása, melynek élére Norbert, Richárd tanítványát állítá, s melybe később Godefrid maga is alázatosságból *coversus*-tagul vétette fel magát. ²⁾

A másik eset még ennél is jelentékenyebbnek mondható. Sz. Norbert ugyanis a szent ereklyéket a felépült templomban elhelyezve, miután övéit Prémontréban szabálylyal ellátta, a nő-rendet felállította, s az első családi életet czélszerűen rendezte volna, ismét utnak indult, sz. szónoklatait folytatandó. Történt pedig, hogy ez alkalommal Westphaliába érkezett, hol mindjárt első fellépésekor szerencsés volt Godefrid cappenbergi gróft rendje számára megnyerni. A cappenbergi grófok családja ősrégi, tekintélyes s hatalmas család volt Németországon, s Godefrid atyai ágon nagy Károly s Widegund szász vezér és V. Henrik császárral, anyai ágon pedig az alden- és hunnenburgi grófokkal és sváb hercegekkel állt vérrokonságban. Godefrid eltökélése, szer-

¹⁾ G o b e l i n, De Rebus Pii II. Romae, 1584. l. VIII.

²⁾ Vita S. Norberti a Canon. Praem. coaevo c. VIII. Mignenél, t. CLXX. p. 1291.

zetessé lenni, annál feltünőbb volt, mert csak nem rég kelt volt össze házassági frigyre Jutta, Fridrik, Arnsberg grófja leányával. Jutta kezdetben nem sok hajlamot érzett a házas életről lemondásra; Otto, Godefrid testvére, a rótszakállu I. Fridrik keresztatyja ellenzette, hogy Godefrid Cappenberget a felállítandó monostor javára a családtól elidegenitse; Fridrik Jutta atyja pedig ezt menyasszonyi jegyajándokul leánya számára követte. Azonban Jutta csakhamar beegyezett, s kolostorba vonulván, mint herverdi fejedelem-asszony halt meg. Otto pedig Godefridhez csatlakozott, ki a cappenbergi monostor alapítása után ennek első prépostja, Otto pedig kanonok-társa lett, s alattvalója maradt mindaddig, míg nem az ilbenstadi prépostságot alapítva, ennek szintén első prépostjává választaték meg. Törhetlen ellenkezésben csak az egy Fridrik, Jutta atyja maradt, ki Cappenberget haddal támadta meg s kirabolta, Norbertet pedig szerte keresteté, hogy, mint mondá, szamarával együtt a vár falaira akasztassa, már csak az okból is, hogy tudná meg: melyikök nyom többet.. Norbert e fenyegetésekről értesülve, hogy a feldühödött gróf soká hasztalanul ne nyomozza, önkényt sietett előállni; de a midőn épen megérkeznék, Fridrik asztalnál ülven, gyomor szakadásban hirtelen meghalt.¹⁾

Godefridről Norbert nagy véleménynyel volt, s ismételni szerette róla: „hahogy én szónoklati pályámat futva egyszer kifáradok, Godefrid fiamat állítandom magam helyett, szarvasok módjára, kiről mondják, hogy vadászok által üldöztetve, midőn erejüket lankadni érzik, maguk helyett másokat szoktak állítani.“ A cappenbergi prépostság azon sajátos jelleme által különbözött a rend többi házaitól, hogy a ki abba tagul kívánt felvétetni, annak ki kellett mutatni, hogy úgy atyai mint anyai részről legalább is öt nemes nemzetséget számlál. Godefrid és Otto azontul még két más, ugymint az elfstadi és varlari prépostságokat alapították.* Történt pedig Go-

¹⁾ I. m. XII. fej. c. 1304.

defridnek ezen eltökélése 1123-ban, ki azonban, mielőtt a Norbert benne helyezett nagy reménynek megfelelt volna, már 1126-ban élete 30-ik évében meghalt. Az egyház által mint szent tiszteltetik. ¹⁾ Életét közvetlen utódja Otto, ki a sok követségtől, melyben Olasz- és Németországban közmegbízatásból eljárta, „K ö v e t” — legatus — melléknévvel tiszteltetett meg, írta le folyó és verses nyelven; ez utóbbit hasonlólag egy hős költeményhez következőleg kezdi:

Spiritus aspira: mea tu pius omnia gyra!

a mely fohászban ha sok nem is, aunyi költői ihlet minden esetre rejlik, hogy H e n r i á s:

Descende des cieux éternelle vérité!

bevezetésével kiállja a versenyt (az összehasonlítást azonban nem az egész munkára, hanem szigorun csak is a bevezetésre kívánjuk kiterjeszteni, mint a melyben V o l t a i r e csak oly szerencsétlen volt, mint a legtöbb ker. epos-írók: miszerint világossá legyen, hogy a lángész ne hajtson a megállapított formákkal, hanem teremtsen újakat, a mint épen geniusza hozza magával).

E két eset, mint már megjegyeztük, T h e o b a l d grófot hasonló elhatározásra buzdítá; kit azonban Norbert maga lebeszélvén, nem annyira tanítványul, semmint messze befolyással bíró pártfogó- és védnökiül kívánt megtartani zsenge testülete számára.

Körülbelől ezen időtájban történt, hogy két főúri spanyol fiatal ember, Sanctius de Assures, Péter de Assures hires spanyol hős- és első rangu dynastának a Monza és Carrion grófi családból testvére, és Domokos de Camp et de Spina, Gomez gróf és Urraca VI. Alphons király leányának törvénytelen fia, teli életkedvvel s azon szilaj lángoló elmével, melyet a mórokkal vivott százados harczok vadregényessé fejtet-

¹⁾ H u g o, sz. Norbert élete, II. r. XXIV. és XV. sz. Acta SS. ad 13-am jan. — Ann. Praem. t. I. ad Cappenberga. — Vita S. Norberti aut. coaevo Praem. c. XII. i. m. col. 1304 és köv.

tek ki, hatoltak át a pyraenei hegylánczat hasadékos nyílásain, s jöttek Frankhonba, annak városait megszemlélendők. Alig értek pedig Párisba, midőn Norbertre, ki-nek neve most minden szájon forgott, figyelmesekké lőnek. Eltökélték tehát magukban, hogy őt hová-előbb felkeresik. De ime a nagy változást! Norbert személyi-lyisége, ékesszólása, erényei lebűvölik a két ifju vándort; többé vissza sem akarnak térni, hanem a laoni monostor-ban Norbert tanítványaivá lesznek. Kiképeztetvén visz-szatérnek Spanyolországba, s ott a prémontrei-rend első apostolaivá lesznek: Sanctius ugyan Retortában (Rivulo torta, mert a Duro itt kanyarodást tesz, a palen-ciai megyében), hol testvérének neje építé neki kolostort és templomot, a helynek nevét, melyben Sanctius re-meteként több évekig lakott, Claro-fontiumból Retortává változtatván által 1148-ban¹⁾; Domokos pedig De-la-Vidban (Vitis), nem messze az előbbenitől a Duro fo-lyam partján, az osmai püspöki megyében, hol VII. Al-phons a Bold. Szüz tiszteletére általa emelt templomot neki s társainak általadta, egyuttal a monostornak Re-villa de Oleros nevű helységet adományozván. Itt ezen Domokos alatt, ki 55. évig viselte az apáti hiva-talt ezen monostorban, nevekedett a szomszéd Caralogá-ban született Guzman Domokos, a domokosiak világ-hirű alapítója. A prémontrei annalisták vitatják, hogy rendjökre a professiót is letette volna, s hivatkoznak egy csere-szerződésre, melyet Domokos 1203-ban a lavidi apát után következőleg irt alá: „Domnus Domini-cus de Guzman, Prior ejusdem Ecclesiae.“ Mit tekintve, könnyen megmagyarázható, miért tartotta meg rendje számára a fehérszínű ruhát, vetette azt sz. Ágoston szabálya alá, s tartott meg oly sokat a prémontrei rendi fegyelemből, szokások, szertartások- és alapszabályokból. De önkényt világosul fel az is, mint történt, hogy Aze-ves osmai püspök őt káptalana reformálására hívta meg, a prémontreiek lévén tudnillik épen rendeltetésöknél

¹⁾ Annal. Ord. t. II. ad Retorta.

fogva erre hivattatva. Elismerik ezt maguk a domokosiak is, mint Joannes de Salsa ¹⁾, Aegidius Godoy ²⁾, Antonius de Lorea ³⁾; a kik közülök ezt kétségbevonják, vagy épen tagadják, mert az alapító személy mintegy „eredetiségében“ valami dicsőséget helyezettnek, azokat igen helyesen figyelmezteti az évkönyvek szerzője: „ha e kérdésben általunk legyőzetnek, nincs miért szégyeljük, hogy oly atyjok van, kit sz. Norbert nevelt; ha mindjárt Norbertnek némi dicsőségére válnék is az, hogy ily nemes magzatnak atyjává lehetett.“

Három évvel később, a felebb előadott cappenbergi események után Zdic Henrik, II. Ulaszló cseh fejedelem testvére, mások szerint nagybátyja, minden esetre vérrokona az uralkodó családnak, lett olmützi püspök. Ezt Norbert reformatori szelleme és hódításai annyira fellelkesítették, hogy a pápa beegyezésével, ki őt a püspöki széken csak így tarthatta meg, 1126-ban tagul állt be az ő lelki táborába, a rend ruháját püspöki öltönye alatt viselvén. Ezen Zdic volt az, ki testvérét vagy unokaöccsét II. Ulaszlót és nejét Gertrudot aztán rávette, hogy amaz ugyan a Prága-feletti azóta „Sion“-nak nevezett hegyen — a csehek szerették a bibliai elnevezéseket, a rendnek egy másik, Siontól származott házát Siloénak keresztelték — a strahowi férfi-, Gertrud pedig a doxani nőzárdát alapítsa Norbert fiai s leányai számára. Ugyanezen Zdic kivitte a morva fejedelmeknél azt is, hogy szabályul állapittatott meg, miszerint az olmützi püspök-választás joga azontul az említett strahowi apátságot illesse, — intézkedés, mely 105 esztendeig tartott. Zlicknek példáját követte Hroznata, egyik unokarokona, ki nagy vagyonát a prémonstreieknek adományozván, számukra 1193-ban a teplai apátságot építette. Mind Zdic, mind pedig Hroznata ellenséges indula-

¹⁾ In Sermon. S. Norberti edit. 1643.

²⁾ Gusmannus melior. p. 254.

³⁾ Epist. ad Magist. Garciam, 1682. Lásd: Annales Ord. Praem. t. II. col. 1129 et sequen.

tot voltak tapasztalni kénytelenek; Z d i c k egy utja alkalmával megtámadtatott, kísérői le vágattak, maga pedig csak úgy kerülte ki a halált, hogy az erdőségbe futván, egy barlang üregében rejtőzött el; H r o z n a t a, kit épen azért üldöztek, mert vagyonát a rendnek szentelte, nem volt oly szerencsés, mert elfogatván, kegyetlenül kivégeztetett. ¹⁾

H r o z n a t á v a l körülbelől egyidős lehetett G e r u n g, U t t a vagy J u t t a W e l p h o schauenburgi vezér özvegyének egyetlen fia. Ennek anyja a prémontreieknek egyházat ohajtván emelni, a hely iránt, melyre a monostor állítandó volna, nem tudott megállapodni. Végre arra tökélt el magát, hogy a pénzt, melyet az építésre szánt, számára hátára rakja fel, ezt aztán szabadon de felügyelet mellett utnak ereszti, s a helyen, hova ez végre kifáradván a kincset levetni fogja, építendi a célbavett egyházat s monostort. A legenda szerint, a szamár a hegyeknek indult, s megszomjazván, türelmetlenségében lábával a földbe vágott, mire ott rögtön vízforrás fakadt fel, melyből szomját lecsillapítván, utját a hegyen felfelé tovább folytatta. A hegytetőre érven, mintha célját érte volna, a terhet leveté, U t t a pedig ott a prémontreiek „M i n d e n - s z e n t e k r ő l” czimzett prépostságát építette fel, fiát G e r u n d o t első prépostjául helyezvén be. A prépostságot hunneburgi K o n r á d strassburgi püspök, s z ä h r i n g e n i B e r t h o l d javakkal adományozták meg. Feküdt a strassburgi püspöki megyében.

Az időben, midőn sz. Norbert a magdeburgi érseki széket elfoglalta, élt Szászországban egy nemes, herczegi nemzetségből származott ifju, ki származásának megfelelő vagyonnal birt, s mint lovagias, mivel, a kor szelleme szerint előretörekvő egyéniség nem csak rangjánál, de személyes érdemeinél fogva is közkedvességben állt. Élte virágjában volt ugyan, de házassági frigyre még nem lépett. Reveningi gróf O t t ó t vallásos lelkülete csakhamar

¹⁾ Ephem. Hagiologicae p. 183. et 166. Ann. Ord. t. II. ad Strahow et Tepla.

érintkezésbe hozta Norberttel, kinek a világ mulandósága- s hű örömeiről vele tartott beszélgetései annyira hatottak az ifjú kedélyére, hogy elhatározta, a prémontrai rendbe lépni, egész vagyonát minden hozzátartozandókkal Norbert rendelkezésére hagyván. Ezen javak mi-
kénti felhasználása iránt aztán mindketten abban egyeztek meg, hogy megfelelő helyen a Bold. Szűz, és a thébai vértanuk sz. Gereon és Victor, kinek ereklyéit mint különös tisztelője, sz. Norbert Xantenből magával hozta, templomot építendének. A helyet Calbe város mellett Saale folyó partján szemelték ki, mocsáros helyen: Norbertnek az ilyen helyek iránt előszeretete lévén, hogy tudnillik szerzetesei munkája által mivel tájakká változtassa az olyan helyeket, melyeknek ezelőtt az emberek nem csak hogy semmi hasznát nem vették, de ártalmas kigőzölgések befolyását is tőrni kénytelenek voltak. 1131-ben tették le együtt az alapkövet a később oly híressé vált monostorhoz, melynek „Gottesgnaden“ (Gratia Dei) nevet adtak. A kolostor elkészülvén, Otto búcsút vett a világtól, s ezen általa alapított kolostorban prémontrai kanonokká lett, a nélkül, hogy préposti méltóságra vágyott volna. Élt tehát itt mint egyszerű tagja a háznak nyugalomban mindaddig, míg az Emelrichre ideiglenesen következett Evermod szigorúsága által, például hogy Adventben és Nagyböjtben minden második napon csak is kenyér és vizen böjtöljenek, némi belviszályok nem keletkeztek. S midőn Evermod áttétele után Magdeburgba, Henrik prépost ezen szigorúságot folytatná, következőleg a viszály is mindig nagyobb mérvet venne, Otto elhagyta a monostort, s Halle közelében fekvő még át nem adott egyik, hihetőleg Reblingen várába vonult vissza. Henrik oly hajthatatlan volt, hogy inkább kész volt eltörni nem csak az alapító elvonulását, mely nagy feltűnést okozott, de még ön-letétetését is inkább, semmint csak egy hajszálnyit is engedett volna. Otto Gottesgnadent nem látta többé, azonban halálát közeledni érezvén, a közel Neuwerk bencze-kolostorba vitette át magát, töredelmesen bánván meg, hogy a rend-

nek tett fogadalmát megszegte, a rendi ruhát ismét felvette, s mint a rend tagja mult ki 1164-ben. Holtteste, hova utolsó pillanataiban visszavágyott, de már vissza nem térhetett, Gottesgnadenban a szentkereszt oltára előtt talált örök nyugalomra. ¹⁾

Ezzel összeköttetésben „Vita Ludovici de Arnstein“ szerzője beszéli: hogy arensteini gróf Lajos értesülvén róla, mit tett légyen ismerőse és rokona Otto, mily szép s bájos vidékké alakította át az említett táját, s hogy templomot emelt ott, mely gyönyörűsége miatt igazán megérdemli, hogy „Isten kegyelmének“ hívassék; mintegy isteni sugallattól ösztönöztetve utra kelt, s hirtelen Gottesgnadenban Ottónál termett. Mindaz, a mit látott, hozzájárulván a legnagyobb tisztelet mellett is a szívélyes fogadtatás, melyhez ezen rendnek tagjai mindig kitünően értettek, — egy pillanat alatt bűvölte le, s mire visszatért, már 12 kanonok Godefrid előljárósága alatt követte Gottesgnadenból egy monostor számára, melyet ehhez hasonló módra emelni eltökélve vala. Hazatérvén nejével Guedával 1139-ben, abban egyeztek meg, hogy a trieri megyében, Lahn folyó partján, Coblenzhez egy órányira fekvő Arnstein várát adandják át a szerzetnek templom- és monostor-helyül, mely is kezeik munkája által csakhamar felépült. ²⁾

Ugyanezen életírásban olvassuk, hogy Fridrik sváb vezér, Fridrik császár atyja egy alkalommal a Primm folyó partján épült „Munstre“ egyház mellett kíséretestől, melyhez Arnstein gróf is mint a vezér atyafia tartozott, elhaladván, lelkében megháborodott, midőn látta, hogy két rendbeli kíséret után is, a mint tudnillik ezen egyház majd zárdaszüzeknek, majd szerzetes kanonokoknak átadatott, mégis oly elhagyott állapotban van, hogy vadászebek futkosnának körül annak szentélyében. Lajos grófhhoz fordulva tehát átengedé neki

¹⁾ Chronicon Gratiae Dei, Winternél 329 s köv. l. E krónika szerzője alkalmasint Günther, ki Ottóval egy időben volt ezen kolostor tagja, s később préposttá lett ugyanott.

²⁾ Winternél, i. h. 341—3. l.

ezen egyházat a hozzátartozó területtel, ki is nem tudta annak jobb hasznát venni, mintha azt az ősei várába behelyezett prémontreieknek adományozza. ¹⁾

Gróf Lajos az arnsteini monostor elkészültével felvette a rendi öltönyt, s letevén Marquard káplánja, Swiker asztalnoka, s öt katonatársával a szerzetesi fogadalmat, a rend tagjává lett. ²⁾ Neje Gueda grófnő számára a marienthali nőzárdát alapította. ³⁾ Godfrid arnsteini első prépost annyira tudta megnyerni a Rajnamelközi népességnek szívét, hogy a Vadgassenben (Vadegotia Saarbrück mellett) bekövetkezett halála után sirját egy felirattal tisztelnék meg: melyben őt Szászország által küldött virágnak mondják; nem ember, hanem mennyei csillag, kit az Isten szava 12 éven át ezen kolostornak igazgatására rendelt. ⁴⁾

Champagnei gróf Theobald, namuri gróf Godfrid, cappenbergi gróf Fridrik és Otto, reveningi gróf Otto és gróf Arnstein Lajos mindannyian alapítók, ezen minőségöknél fogva a rend pártfogói és jóltevői sorában is méltó helyet foglalnak el: miután azonban mindannyian egyszersmind a rend tagjaivá lőnek, helyesen véltünk cselekedni, ha őket egyuttal Norbert tanítványai közé is sorozzuk, a mely czim a négy utóbbit, kik minden javaikról lemondva, a rendnek már nem védnökséggel, hanem kizárólag csak engedelmességgel tartoztak, szoros értelemben is megillet.

Megemliténdőeknek találjuk még: sz. Fridriket, a „Horti B. M. V.” Frisiában első apátját, ki kora leg tudósabb férfiai közé számíttatik, nevezetes azon okból főleg, hogy első volt, ki monostorában a közönségnek is nyitva álló, s rövid idő alatt igen felvirágzott iskolát nyitott, melyben a szent-írás- és szent-atyákon kívül a görög és római remek-írók munkái is fejtegettetek;

¹⁾ I. h. 344. l.

²⁾ I. m. 343. l.

³⁾ Annal. Ord. t. II. Mariae-Vallis.

⁴⁾ Vita Ludovici de Arnstein, Winternél, i. m. 345. l.

Bernard „Fontis Calidi“ déli Franciaországban apátját, ki sz. Domokossal a waldensisek térítésében részt vett. 1182-ik év táján ellenök irt munkáját „Tractatus Bernardi Abbatis Fontis Calidi contra Waldenses et Arianos“ Gretscher Jakab adta ki 1738-ban Regensburgban;

Viviánt, kiről egy rövid iratka „Harmonia“ vagy „Liber de libero Arbitrio“ maradt ránk, melyben szerző sz. Bernard hason czimű és tárgyú munkájának elveit magáévá tévén, többiben a kérdést lélek- és erkölcs-tani szempontból oly önállólag fejtegeti, hogy eredeti munkának annál is inkább beillik, minthogy tudva van, hogy a sz. Bernárd által vitatott elvek akkoriban már az iskola elvei is voltak. Vivián a prémontrei íróknál ismeretlen, úgy látszik, sz. Norbert első tanítványai közül való volt, s korán hunyt el, mert sehol semmi említés nem történik róla. Hogy prémontrei volt, azt csupán műve bevezető soraiból tudjuk meg. ¹⁾ Felsőbb rendű műveltségét szabatos, tiszta, átlátszó előadása mutatja;

Henriket viviersi, később valseryi (Vallis Serena) apátot, ki nemes előkelő családból származott; Norberthez első ifjúságában Reimsban szegődött, tehát egyike volt azoknak, kiket közvetlenül önmaga képezett ki, s avatott a rend szellemébe. Apáttá 1121-ben lett. III. Eugen 1145-ben pápává választatván meg, Hugó prémontrei főapát őt szemelte ki, ki az új egyház-főnek a prémontreiek szerencsétlétetését Rómába megvigye. 1146-ban Hugoval együtt vett részt a Vezelayba összehívott gyülekezetben, melyben a szent-földnek megszabadítása iránt tanácskoztak. 1155-ben a szentség hírében halt meg. — Végül

Isfriedet, kit sz. Norbert, úgy látszik, zsenge ifjúságában vett fel tanítványul a cappenbergi prépostságba. Valószínű, hogy innen később Magdeburgba költözött, honnan 1150-ben prépostnak Jerichowba (a havelbergi megyében) hivatott, 1180-ban pedig püspökül Ratzeburgba vá-

¹⁾ Munkáját l. Mignenél, Patr. t. CLXVI. col. 1321. et sequ.

lasztatott meg. Lübecki Arnold krónikája is mutatja, hogy tekintélyes, és egyszersmind tevékeny és kedvelt egyéniség volt, ki sok emléket hagyott maga után. Ezek közül megemlítendőnek találjuk: hogy az égetett téglá használatát az építkezéseknél észak-keleti Németországban először ő terjesztette el, melynek meglehetősen nagy mérvbeni alkalmazására az általa épített templomokban maga adott példát; s ha mindjárt a jerichowi templom nem is számítható az égetett téglá-építkezések remekei közé: ő mintája volt mégis ezen nemű építkezéseknek e tájakon, s nagyszerű kriptája által a műépítészet történetében is nem épen jelentéktelen helyet foglalt el. Isfrid képzett építész létére maga vezette az építkezést; a templom-alakot a magdeburgi Bold. szüz templomától kölcsönözte ugyan, ellátva azonban azt azon módosításokkal, melyeket az égett téglá-építészeti styl megkívánt. ¹⁾ Ha igaz, hogy a három alak közül, melyek a jerichowi templom portaléját ékesítik, s melyek ketteje a Bold. szüzet és sz. Miklóst ábrázolja, a harmadik sz. Norbertet állítja elé; úgy már ez időből, melyben ezen templom épült (1150—1172.), volna adatunk rá, hogy Norbert nyilvánosan mint szent tiszteltetett. Az „oroszlány“-nak nevezett Heinrich szász herczegnek Isfried udvari káplánja, gyóntató-atyja és hű barátja volt, kit ez annyira szeretett, hogy halálos betegségében 1195-ben juliushavában utána, csak úgy mint fia után küldött, hogy utolsó pillanataiban körülötte legyenek. Ezen fejedelem a papságnak nagy barátja volt, de csak ott, hol jól tartott fegyelmi rendet, hitbuzgóságot s ildomos gyakorlati tevékenységet talált. Félelem s gáncsnélküli harczfi létére, a maga nemében hasonló tulajdonokat követelt Krisztus harczosaitól is. ²⁾ Minthogy pedig a prémontreieket kitünően kegyelte, ezen jó indulata is világos bizonyosságát foglalja magában annak, hogy a keletkező rend az említett tulajdonokat illetőleg mi kívánni valót sem hagyott fenn. Isfriednek hozzávaló

¹⁾ L. Adler, Backsteinbauten, I.

²⁾ Annal. Stadeburg. Pertznel, Mon. 16, 231.

hűsége és barátsága a herczegnek azon viszontagságaiban mutatkozott, midőn ellene 1180-ban a törvényen kívüli helyezés birodalmilag kimondatván, számkivetésbe kelle mennie. Isfried semmikép sem volt rá vehető, hogy Bernhard, a medvének nevezett Albrecht, brandenburgi markgróf fiát, kinek a három évre számkivetett oroszlán némely birtokai átadattak, elismerje, daczára annak, hogy Bernhard atyja, a medvének nevezett Albrecht, a mint látni fogjuk, rendjének még sokkal buzgóbb jótevője volt, mint a szász oroszlán.

Végül nem mint korbelit, hiszen a 13-ik század második felében s a 14-ik elején élt, de mint nevezetességet nem akarjuk Norbert tanítványai ezen koszorujából kihagyni Haytót, vagy Aytont, hasonnemű örmény király unokáját, ki 1305-ben a cyprusi „Episcopia“ prémontrei rendi kolostorban lett sz. Norbert családjának tagja. Tőle birunk egy, a tatárok történetére és önviselt dolgaira vonatkozó könyvet, melyet 1307-ben V. Kelemen pápa, Falconius Miklós által latin nyelvre fordíttatott, s 1529-ben Baselben (az új világ-orbis novi-írói közt) nyomtatásban jelent meg. E történetben ¹⁾ olvassuk: „Én frater Haytó jelen valék mindazon dolgoknál, miket elbeszéltem. Rég tevém volt ugyan magamban fel, hogy szerzetessé leszek, de ezt nagy illetlenség nélkül nem tehettem, hogy tudnillik Örményországotoly nehéz körülmények közt, atyámfiait s barátaimat annyi szorongattatás és szükségben becsülettel elhagyhassam. Miután pedig megengedte nekem az Isten az ő kegyelmében, hogy Armeniát és keresztény lakosságát annyi temérdek fáradság után már most békés és nyugodt állapotban hagyhatom el: nem haboztam pillanatig sem betölteni a fogadást, a melyet fogadtam. Uram királyomtól tehát engedélyt nyerve, többi rokonim és barátim beegyezésével, még ugyanazon a mezőn, melyen Isten győzelemre segített a keresztény nép ellenei felett, vevék tőlük bucsut, s Cyprusba érkezvén, a prémontrei

¹⁾ Ondinus, De Script. Eccl. t. III. f. 630.

episcopiában vettem fel a szerzetes-rendet, hogy a ki ifjúságomban a világban viaskodtam, éltem hátralévő napjait, lemondva a világ pompáiról, Isten szolgálatjában tölthessem el.¹⁾

Az elsoroltakon kívül voltak kétségkívül Norbert első tanítványai sorában számos jeles férfiak, kiknek emlékét azonban semmi sem örökitette meg, csupán azokból, mert nem annyira a külvilágra, hol kitűnni lehet, mint inkább a családi élet benső csendes szentélye felé volt irányozva tevékenységök. Pedig ezeké volt az érdem, hogy termékenyül őrizték meg az alapot, melyből a rend nagy férfiai fejlődtek. Nagy férfiakat képezni talán nem kisebb dicsőség, semmint azzá lenni, ha reá kiképeztettünk. Aztán nem mindig a nagy elmék azok, melyek a legjótékonyabban szoktak hatni. Az erkölcsi érték rendszeren tulsúlylyal bír. Példa rá Lambert, gottesgnadeni prépost, kinek választását némelyek ellenezték, mert illiteratus: és mégis ezen Lambert tudta csak helyrehozni a békét, melyet két oly tudós elődje, mint Evermod és Henrik, zavartak meg. Egy hadseregben bizonyára nem kívántatik meg, hogy valamennyi harczosa egyenkint kiképezett hadvezér legyen: de igenis, hogy a jeles hadvezérnek minden állomásra megfelelő képességgel bíró egyén álljon rendelkezésére; közvitézei pedig egyáltalán jól fegyelmezett, hű és bátor katonák legyenek. Hasonlólag egy szerzetes társulatban is, alapítója eleget tett, ha elég számmal képezett ki egyéneket, kiket szelleme átszármatatónul az egyes házak élére előljárókul állíthatott, s nekik társakat rendelhetett alá, hogy az egy szerzetes-házban annak hivatásához képest előforduló minden állomást alkalmas férfiakkal tölthessen be. Hogy sz Norbert, mint rendalapító e tisztének és pedig nem csak kielégítő, hanem lehet mondani, igen kitűnő eredménnyel felelt

¹⁾ Ez idézet eléggé mutatja, hogy Aubertus Myraeus véleménye (Chron. Ord. Praem. p. 193.), mintha Hayto a sz. domokosi rendbe állott volna be alaptalan.

meg, azt, úgy vélem, tanítványainak ezen futó ismertetése is elég bőven tanúsítja.

J e g y z e t a VIII. §-hoz.

I. A l a o n i s z. M á r t o n apátságnak eredetéről szólva említettük, hogy többi közt VIII. Gergelyben az egyetemes egyháznak egy pápát adott. Ezen állítás támogatására egyetlenegy adatot ismerünk, és pedig azt, melyet D' A c h e r y a Guibert műveiből irt jegyzeteiben ¹⁾ hoz elő, idézvén a laoni sz. Márton egyház n e c r o l o g i u m á t: „Commemoratio venerandae memoriae Gregorii papae hujus ecclesiae canonici.“ — Ha ezen necrologium authenticus, miről, az igen illetékes D' A c h e r y nem kétkedett, úgy ezen adat kétségkívül döntő, tudván azt, hogy a halottak lajstromába mindig ugyanaz nap szokott a halottárs bevezettetni, melyen meghalt, vagy pedig halála, ha távol halt meg, tudtul adatott. — N a t a l i s A l e x a n d e r b e n e z é n e k mondja. ²⁾ Csak két hónapig ült a pápai széken. Egyező valamennyi történetíró véleménye arra nézve, hogy mindazon jeles tulajdonokkal birt, melyek ezen magasztos méltóságra megkívántatnak. Az apostoli székeni ténykedésének egyetlenegy világtörténeti emléke van: tudnillik a világ hiveihez intézett lelkes irata, melyben őket újabb keresztes hadjáratra szólítja a szent földre. A jeruzsalemi királyság ugyanis már végső vonaglásban szenvedett, midőn VIII. Gergely pápává megválasztatott. S a l a d i n már feltűnt volt kelet láthatárán, Aegyptomot uralma alá hajtotta, s készülteket tett az egész kelet meghódítására. Kedvező alkalom nem hiányzott. A m a l r i c h király meghalálózván, következett IV. B a l d u i n, a még csak tizenhárom éves gyermek. Kiskorusága alatt R a j m u n d tripolisi gróf vitte a kormányzást. Elérvén a nagykorúságot, B a l d u i n vitézség s egyéb szép tulajdonok által tüntette ki magát. De szerencsétlenségre

¹⁾ Notae ad opera Venerabilis Guiberti de Novigento, Migne, Patr. Tom. CLVI. col. 1186.

²⁾ Hist. Eccl. secul. XI. et XII. Articul. XII.

megszállta a lepra, s kénytelen volt az ország kormányát lusi-gnani gróf Guidóra bízni. Utóbb öt éves fiát, V. Balduint megkoronáztatván, a kormányt ismét az említett Rajmund ragadta magához. Kis időre mind a két király, IV. és V. Balduin meghalt, Rajmund és Guido pedig a hatalom felett meghasonlottak. Guido győzedelmeskedvén, Rajmund Saladin-nál keresett segítséget, ki az alkalmat a jeruzsalemi keresztény királyságnak véget vetni, nagy örömmel ragadta meg. A keresztények 1187-ben, döntő csatában legyőzetvén, Saladin elfoglalta egész Palaestinát, a keresztények csupán Antiochia, Tripolis és Cyprus birtokában maradván. És Saladin ezen győzelmének hírét használta fel VIII. Gergely a riadó megfuvására, mely az egész nyugatot mozgásba hozta, hosszú keresztthadjáratok sorát nyitván meg, melyeknek elsejét I. Fridrik császár győzedelmesen vezette egész Iconiumig, hol Seleph folyóban fürödvén, hirtelen kimúlt 1191-ben.

Feltéve, hogy VIII. Gergely pápa prémontrai rendi volt, magától fejtetik meg azon buzgóság, melyet a prémontréiek, kik eddigelé a kereszt-hadak hirdetésében nem igen vettek részt, azóta, hogy VIII. Gergely a keresztény népekhez a felhívást intézte, azok előmozdítása körül kifejtettek.

Ugyanezen apátságról megjegyzendőnek találjuk még: hogy ereklyéinek jegyzékében sz. Lőrincz egy karja fordul elő, melynek történeti viszontagságai közt olvassuk: hogy Magyarországból. Leleszből került oda, bizonyos Tamás nevű laoni prémontrai kanonok által, ki a szentföldről visszatértében hazánkon át vette útját, s Leleszen megszállt. Itt az ereklye-tárban sz. Lőrincz karjára akadván, minthogy a szent vértanu nagy tisztelője volt, azt ellopta, s Laonba hozta. E háznak apátja ekkor Walter de Duaco volt, ki a hírrel azonnal Anselm, laoni püspökhöz sietett. Ez az ereklyét és a hozzá mellékelve volt okmányokat gondosan megvizsgálván, miután meggyőződött, hogy ezen sz. kincs Romából Antiochiába, innen pedig Magyarországba került, azt arany- és drágakövekből készült tartóba foglaltatta, s a népet összegyűjtvén, teljes főpapi fénnyel sz. menetet tartott; mely alkalommal az ereklyét egy magasabb emelvényről a jelen volt sokaságnak megmutatta. A szent kar ezen áttételét Isten jelekkel és csudákkal dicsőítette meg. — Történt pedig ez 1243-ik

év táján. IV. Ince bucsuengedélylyel kívánta emelni a nép áhítatát ismételve 1244- és 1245-ben. ¹⁾

VIII. Gergelyen kívül Lienhart ¹⁾ IV. Adriánt is, hivatkozva annak egyik bullájára, melyben többi közt ezen pápa azt állítaná, hogy egykor ő is ezen rend nevéndéke volt (*attendentes itaque, quomodo religio et ordo vester, cuius nos alumnus aliquando fuimus*), azon nevezetességek közé sorozza, melyek a prémontréi rend dicsőségét teszik. Azonban a bullát, melyben ezen szavak előfordulnának, IV. Adrian iratainak egyik gyűjteményében sem találtuk meg. Szerzetes kanonok volt igenis, de ha valjon prémontréi-e? annak bebizonyítására szükséges volna a kérdéses bullának, mely ama szavakat tartalmazza, s a rend régi alapszabályai homlokán állott, hitelességét igazolni.

II. Nevezetességben, milyet sz. Hildegard- és schönaui Erzsébetben a benczék bírnak, a prémontréiek sem szütkölködnek. Egy századdal később, mint emezek, élt Rhetirsben Königstein mellett Wetterauban, Frankfurthoz két mérföldnyire sz. Krisztina zárdaszűz, ki azok után ítélve, miket róla életírásában olvasunk, a fentisztelt két látnoknővel nem csak vetélkedik, de mindkettőt még felül is múlja; azon különbséggel, hogy még amazok látmányait megőrizték a gondos benczék, Krisztina művét a prémontréiek elhagyták veszni. Az extasisokról (magán kívüli ragadtatás), melyeket szenvedett, beszélik, hogy azok közben tulvilági látogatói voltak, az ég és föld, a múlt és jövő, az írás és természet feltárult neki. Majd a kisded Jézus jött hozzá a bölcsöből, s foglalt mellette helyet ifju alakjában, hogy vele mondaná s énekelné el a napi órákat; majd körül repdeső galamb pihent meg feje felett, s midőn, hogy megfogná, kezét nyújtja vala felé, leirhatlan kedvesen biztatá: Krisztina ne aggódjál! A Szentlélek veled van! Majd a sátán irigyli meg boldogságát, s tisztátalan képekkel kísérti szűz lelkét: s íme megjelenik a Bold. Szűz, ki gyöngéden szemére veti, hogy keveset bizik önnön lelki erejében, mert a test sanyargatásában, félvén a kísértet hatalmától, tulmegyen a rendes poenitentia és szokásos életszigor kor-

¹⁾ Annal, 1. t. col. 64. et II. ad Lelesz.

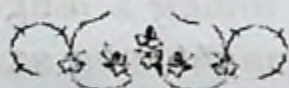
¹⁾ Spiritus Norb. p. 33. Vö. Waghenare de S. Norberto ejusque Ord. Elog. p. 445. Auctarium Ephem. Hagiol. p. 44.

látain. Majd az oltárnál imádkozik, s midőn a pap a sz. ostyát emeli fel, testét-vérét annak, ki a lelkekért halt meg, egy sohajt röpit az Irgalom atyjához: s ime! mily öröm, mily boldogság — az Isten látnia engedi a lelkeket, kiket közbenjáró imájára a tisztító tűzből a mennyei örök boldogságba felvisz A kísértetek nem szünnén meg, előáll az Üdvezítő, és őt sebére mutatva: „Nem elég tágasak-e ugymond, hogy azokba megvonhassad magad, és lapanghass bennök? Itt, ezekben kell keresned gyógyyszert minden kísértetek ellen!“ Krisztina tudnillik másként cselekedett. Midőn a kegyetlen flagellatiók, melyekkel testét marczangoló, a tisztátalan tűz tápanyagát megtörni nem bírták, tüzet tűz által semmisítendő meg, lobogó lángok közé dobta magát, élő parázst szórt szűz tagjaira, s száját égő üszkökkel rakta meg. A láng égette, fájdalmában sikoltásban tört ki, — de sértetlen maradt! ¹⁾ Meghalt 1291-ben. Örömmel vágyott s kívánczozott oda, hova hű szolgálóját az ő Ura és Istene hívta: „Bevezetlek, ugymond, az angyalok kilencz karai közé; elveszed a minden szentek és vértanuk jutalmát; minden angyalok örömében s minden szűzek méltóságában foglak részesíteni a seraphok rendében!“ A „Revelatiók könyve“, melybe látmányait bejegyezte, fájdalom elveszett. Csupán néhány mondatai maradtak fenn, melyeket Lienhart összegyűjtve közöl. Ezek közt lélektani szempontból is méltóknak találjuk, hogy ide jegyezzük, a következőt, mire 1290-ben husvét napján oktatta a szentet Jegyese: hogy tudnillik az ember, szívének benső vidám érzéséből tudhatja meg, hogy az Isten malasztjával szállta meg lelkét. Az Isten távozik, ha e vigaszteli örömmegvonatik a lélektől, s azt aggodalom szállja meg. Hol az Isten lakik, ott nincs szomorúság. Az ember tudja meg, hogy halad, ha lelke az égiek felé irányul. Istenhez emelt gondolatok által a szív mintegy szellemiesítettik (spiritualisatur), stb. E csekély vázlat is mutatja, hogy Krisztinában egy fensőbb rendű szellem-erkölcsi jelenségggel állunk szemközt, s épen azért kétszeresen kell fájlalnunk, hogy revelatiói nem jutottak hozzánk.

¹⁾ Haas, ilbenstadi prémontréi kanonok in „Praemonstrato Feminino;“ egykoru kézirat után, mely Krisztina gyóntató-atyjától származik. Vö. Acta SS. tom. V. julii ad diem 24 julii f. 490.

III. Theobald champagnei grófról, ki történetünkben oly jelentékeny szerepet játszik, megjegyzendőnek találjuk: hogy sz. Norbert halála után VII. Lajos francia királylyal igen komoly viszályba keveredett, mit a királyi hatalomnak kedvező írók, mint például Milot, lázadásnak bélyegeznek. Okot az összeütközésre Alberik bourgesi érseknek 1139-ben közbejött halála adott alkalmat. Az utódválasztás tudnillik meghasonlást idézett elő a pápa II. Incze, s a király közt, ki megesküdtött volt, hogy a pápa pártfogoltját, De Castra Pétert, soha elismeri, s megengedni sem fogja, hogy valaha országában az érseki széket elfoglalja. A pápa, ki épen Rómában tartózkodott, Pétert a király beleegyezésének kikérése nélkül püspökké szentelte, és érezvén, hogy a papság előtt tekintélye fogna szenvedni, ha e kérdésben a király találna diadalmaskodni, akaratjának keresztülvitelére a legszigorubb eszközökhöz nyult: a királyt s miatta az egész országot interdictum alá vetette. A rendszabály oly szigorun hajtattott végre, hogy a király három egész éven át sem templomba, sem a szentségekhez nem bocsáttatott. A közrémülés közepette Theobald, az egyház iránti buzgóságától elragadtatva, talán egyesek biztatására is, fegyvert ragadott, mit a király a gróf seregeinek szétveretésével, s tartományai- és birtokai iszonyu feldulásával torolt meg. Ez alkalommal történt, hogy a vitrii székesegyházat, melybe 1500 minden korus nemű menekült, a király felgyújtatta, s ezen egész tömeg a lángok áldozatjává lön. A viszály fokozásaul előadta magát még az is: hogy Radulf Veromandois grófja törvényes nejét, Theobald rokonát elhagyva, a király hugával Petronellával kelt egybe; Theobald kötelességének tartotta az eltaszított nőrokon védelmére kelni, s az ügyet a pápa eleibe vitte. A pápa Ivo bibornokot követül küldötte ez ügy megvizsgálására Frankhonba, ki a házasság felbontásában részt vett püspököket, köztök Bertalant, Laon főpapját is a püspöki joghatalom gyakorlatától felfüggesztvén, székeiktől megfosztotta. A király ennek következtében uj dühhel támadta meg Theobald birtokait, ki szorultságában majd sz. Bernárd közbenjárását veszi igénybe (l. ennek 220, 221, 222, 226. leveleit); majd maga esedezik békeségért: sikertelenül, a király hajthatatlan maradt, míg csak II. Incze élt. Bekövetkezett halálával sz. Bernárd közbenjárására II. Coelestinnel 1144-

ben kibékült, főleg lelkiismerete furdalásaitól szoríttatva, hogy az említett templom-felgyújtás alkalmával, annyi temérdek ártatlan kinos halálának okozójává lön. Az e fölötti bánat indította őt főleg arra is, hogy a bűn némi expiatiójául a V e z e l a y b a n szabad ég alatt 1146-an tartott roppant népes gyülekezetben, melyben ő a királynéval személyesen részt vett, keresztes hadjáratra vállalkozott a szent földre. Theobalddal pedig teljesen kibékült, ennek Adél nevű leányával kelvén, második neje meghaltával, harmadik házassági frigyre. (VII. Lajos első nejétől Eleonorától, ki IX. Vilmos Aquitania fejedelmének leánya volt, rokonsági czimen, a hűtlenség bűne miatt, melyet a királynak keresztthadi távollétében elkövetett, 1151-ben III. Eugén pápa által elválasztatta magát. Ezen Eleonora, az elválasztás után Henrik Normandia fejedelme, s utóbb Anglia királyával kelt egybe, s igen híres nemzetség, nevezetesen Henrik, Richárd, János angol királyok anyjává lön, kikkel Aquitania miatt Franciaország igen súlyos háborukba keveredett. Egyik leányától, ki Castilia királynéja lett, született Blanca, sz. Lajos anyja.)

IX.

A keletkező rend pártfogói; annak elterjedése.

Annak, a ki valamely szerzetes-rendet alapít, ha kellőleg kiképezett s elegendő számu bajtársakat állított elé, a legnagyobbat, merthiszen a szellem, az eszme, ha életrevaló, utat tör magának, kétségkívül már végbevitte: de ezzel még nem tett meg mindent. Társulata számára még tevékenységi tért nyitnia, s azonföül azon eszközöket is kelle megszereznie, melyek a földöni létezéshez, s így minden itt alanti tevékenységhez mulhatlanul szükségesek. Norbertnek tehát hatalmas urak, védnökök és pártfogók után kellett szétnéznie, azokra hatnia, eszméjének és céljának megnyernie, miszerint indittatva érezzék magukat, a keletkező istenhadnak nem csak helyet mutatni ki, melyen tehetségeiket Isten dicsőségére s felebarátjaik javára kifejthessék, hanem gondoskodni arról is, hogy templom, lakás, élelem s ruházatban fogynakozást ne szenvedjenek. S sz. Norbert hatalmas személyisége ezen irányban is, és pedig a csudálatossal határos hódításokat tett.

Ezek sorát előadandók, visszatérünk a rend keletkezésének történetéhez, oda, hol azt annak Prémontrében lett megalakulásával a 4-ik §-ban elhagytuk.

Láttuk, hogy Bertalan laoni püspök volt az, ki Norbertet Frankhonban első karolta fel, magához vette, számára Prémontrét megszerezte, s azt neki és társainak örök időkre átengedte. Bertalan atyja, Falco de Jurburgundi herczeg, anyja Adelheid, Hilduin roucyi gróf leánya, s Arragonia királynéjának testvére volt. Főpapi gondjait főkép a veszni indult erkölcsök megjavítására irányozta, s ez okból az e tekintetben sokat ígérő

cisterek és prémonstreiek nagy pártfogója volt. A cisterek neki köszönik többi közt az utóbb, ottani tartózkodása által halhatlanított, hitregék és legendák dicskörével körülvett Foignit (Fussniacum); a prémonstreiek pedig Prémontrén kívül más öt monostort, melyek közt laoni sz. Márton és Cuyssi, az első ugyan a második, a másik pedig a negyedik atyasági rangot foglalja el a rend házai sorában. E szerint az első vagyis a fő helyen, Prémontrén kívül, a rend azon három házai közül, melyekhez Norbert emez után az elsőbbségi rangot jelentékeny hatáskörrel kötötte, kettő ezen Bertalannak alapítványa volt, és pedig Cuyssi nagy részben, laoni sz. Márton pedig az által, hogy a Laonban ezen szentnek nevére már előbb létezett, de rendetlen erkölcsök folytán igen alásülyedt társas-káptalant, melynek reformját előbb Norbert által sikertelenül kísértette meg, neki és társainak azon alkalommal, midőn Antwerpből a Tanchelm-féle secta diadalmas legyőzése után visszatért, tehát még 1124-ben végkép általadta. Gualter, kit Norbertide első apátul rendelt, az apátságot anyagilag egészen tönkretett állapotban találta. Javai mind idegen kézen valának. Az új lakóknak egyéb vagyonuk nem volt Burdinus-nak elnevezett szamárkájokon kívül, kinek az erdőben összegyűjtött fát a hátára rakták, azt aztán a városban eladták, s a nyert keresményen élelmet vásároltak. Többször megtörtént, hogy az eladást csak késő este lehetvén fogatnosítani, egész napon át élelem nélkül maradtak. Szorgalmuk által azonban csakhamar annyit szereztek, hogy némely elhagyott dombos helyeket vásárolhattak össze, melyeket szőlővesszőkkel ültettek be. Isten áldása volt igyekezetökön, mert 1149. táján már 3000 csöbör (modius) bort szüretelhettek kezeikkel megmivelt szőlőkertjeikből. ¹⁾ Az igyekezőket VI. és VII. Lajos francia királyok pártfogásuk alá vették, s azóta ezen apátság, mely 20 év lefolyása alatt annyira gyarapodott, hogy 500 szerzetest s temérdek szegényt és beteget ápolhatott kebelében, a

¹⁾ Annal. Ord. t. I. pag. 58—9. a laoni krónika után.

királyiak, vagyis királyi kegyuraság alá tartozók közé számtatott. E közben a jeles laoni püspököt, Bertalan, kiról annyi dicsőítő és magasztaló dolgot lehet olvasni nogenti Guibert, laoni Hermann s más egykoru, kivált sz. Bernárd életiróinál, s kinél több monostort püspök soha nem alapított: — azon szerencsétlenség érte, hogy Radulf vermandi gróf házasságát felbontván, neki Petronella, a franczia királyné testvére, s X. Vilmos Aquitania grófja leányával való egybekelést megengedte. Miért is Ivó pápai követ által egyházi átok alá vettetvén, püspökségétől megfosztatott, s az általa alapított Foigni cisterci-apátságba vonta meg magát, hol tizenkét évi vezeklés után az átok alól felmentetett ugyan, de püspöki székét többé vissza nem nyerhette. Szerencsétlensége tetézéseül, Isten engedte megélnie azt, hogy püspöki székén második utódja, a premontrai rendi II. Gualter, kiról s tudós munkáiról Norbert tanítványai közt már megemlékeztünk, a reimsi zsinaton a miatt vádolta be, hogy a püspöki asztalhoz tartozó javakat szerzetesházak alapítására idegeníté el. Bertalan méltósággal védte magát, s a kereset alól IV. Adrián pápa által, Gualter rendreutasítása mellett, végkép fölmentetett. ¹⁾

Mily lelkesedést keltett Norbertnek azon eltökélése, hogy Prémontré elhagyatott remete-táján egy új rend számára házat és kolostort épít, mutatja az, hogy daczára a helyiség mocsáros természetének, a mi miatt az alapokat mélyre vetni, s a vizet nagy fáradsággal kiszivattyuzni kellett, ez mindamellett is kilencz hó lefolyása alatt felépült: oly eredmény, mely csak temérdek erőnek ráfordításával, a mely ismét csak a nagy közönség önkénytes részvételéből kerülhetett ki, volt elérhető. Az alapító levélben Bertalan püspök azt mondja, hogy az egész helyiséget ő szerezte meg Norbert számára; sz. Bernárd pedig többször említett 253-ik levelében a prémontréi

¹⁾ Hugo, sz. Norbert élete. III. k. 3-ik szám. Bertalan védelmét Adrián rendreutasító iratával olvashatni ez utóbbinak összegyűjtött iratai közt, Migne Patr. tom. CLXXXVIII. col. 1583. CCII. és CCIII. db. L. a jegyzet.

testvérek iránt tanusított jó indulatának több bizonyítványai közt azt is felhozza: hogy maga azon hely is, melyen első templomjuk Prémontréban épült, Wion nevű cistercita-rendi remeteé, tehát általa a cistereké volt, melyet ő nekik kész-szívesen átengedtek, Wion, mások szerint Guido Vicogneba Valenciennes táján költözvén át. Az ellentmondás könnyen kiegyenlítettethetik, ha felteszszük, hogy a cisterek beegyezésével Bertalan ezen részecskét is Wiontól, természetesen kárpótlás mellett megszerezte. Ezen Wion később (1125-ben) a prémontrieket újabb remeteségébe, Vicogneba maga hívta meg, kik oda Guarin vezénylete alatt Laonból megérkezve, a nagyszerű templomáról híres vicognei apátságot alapították.

A templom épülőfélben lévén, sz. Norbert szent ereklyék nyerése végett Kölnbe rándult ki, honnan ezekkel gazdagon visszatérve, utjában Ermensendis, Godfrid namuri gróf nejével találkozott, a mely találkozás a rendnek a floeffi apátságnak alapítását eredményezte; majd Laont, Reims-t, Cambrayt, Párist, Westphaliát kereste fel, tanítványok gyűjtésén fáradozva s egyházi szónoklatokat tartva, mely kirándulásai alkalmával a számos jeles tanítványok közt cappenbergi gróf Godfridet nyerte meg, ki testvérével Ottóval maga is a rendbe állván, a cappenbergi prépostságot hozta létre. Majd Antwerpbe hivatott meg, a Tanchelm-féle sectát az Isten ígéje által e városból kiirtani. A teljes sikert, melyet aratott, a sz. Mihályról czimzett s lelkipásztorsággal összekötött társas-egyház átadásával jutalmazta meg az ottani székes-káptalan; Albero lüttichi püspök pedig az ezen város felett emelkedő és sz. Cornélról nevezett hegyen állott egyházba hívta meg az Ur ezen jeles munkásait; kik Lukács első előljáró vezetése alatt azt apátsággá képezték ki, mely a lüttichi polgárok által a hegy tövében emelt beteg-ápoló-házat is gondviselése alá vette. És itt, ezen beteg-ápoló-ház nőbeteg-osztályában viselte a priornó tisztét sz. Julianna, kinek látmányai okot adott az Ur-este ünnepének behozatalára.

Innen 1288-ban flandriai János lüttichi püspöknek kívánságára, Lüttich külvárosba, „Bellus Reditus“-(Beaurepaire)-nek nevezett helyre költöztek át. Az antwerpi sz. Mihály egyháza Waltmann befolyása által apátsággá képződvén ki, önerejéből hozta létre Tongerloët, mely az európai monostorok legszebbikének tartatik.¹⁾

Cappenbergi gróf Godfrid példája és az antwerpi felépítésnek dicsősége, Theobald, Champagne, Blois és Chartres hatalmas grófja, anyai részről az angol uralkodó család közel rokona (anyja Adelheid, hódító Vilmos leánya volt) figyelmét irányozta Norbertre, ki ezen új összeköttetése által nem csak azt nyerte, hogy rendje Franciaországban három új házzal (Vallis Secreta²⁾, Hermeria³⁾ és S. Crux supra Dormannum⁴⁾), mint a nevezett gróf alapítványával szaporodott; hanem annak folytán, hogy Norbert a gróftól házasságra kötelezte, a gróf által reá bízott nőkerési ügyben eljárónak alkalmat is szolgáltatott, a Rajnán jóval túl, a Duna mentében pártfogókat szerezni, összeköttetéseit innen Kelet és Dél felé, Austria-, Tyrol- és Magyarországra, a Tiszán túl egész az erdélyi-havasokig s a Dráva torkolatjáig kiterjeszteni; végre pedig a magdeburgi érsekség birtokbavételével rendjét éjszak-keleti Németországban, az Elba, Odera, Visztula mentében is meghonosítani. Sőt még arról sem kételkedünk, hogy Theobald anyai rokonsági összeköttetéseit ne használta volna fel rá, hogy Norbert társulata a csatornán túl, a mai britt királyságban is telepítvényeket nyerjen.

Sz. Norbert Theobald házassági ügyében kétszer járt Németországban; először 1125-ben egymaga

¹⁾ Aubertus Miraeus, in Epist. ad Chron. Praem. A templom és monostor oszlopsorai, könyvtára és képgyűjteménye európai nevezetességgel bírtak egykor.

²⁾ Völgy Chateau-thierry mellett.

³⁾ Hermières, Lagnytól három, Páristól hét órányira, Brie táján.

⁴⁾ Dormann kis városka a hajdani Champagne-tartományban.

a leány kiszemelése; másodszor 1126-ban a gróf és kísérete társaságában annak elfogadása végett.

Első alkalommal Regensburg felé irányzá lépteit, hol akkoriban a karinthiai vezérek családjából származott Hartvik, Fridrik kölni érsek testvére, kit Norbert még a császári udvarból ismert, tartá elfoglalva a püspöki széket. Ennek unokáját, Mathildot ohajtotta volna tudnillik pártfogójának eljegyezni, úgy tartván, hogy ezen házasság mindakét család igényeit tökéletesen kielégitheti. Megkérte tehát Hartvikot, hogy ez ügyben mint közeli rokon a közvetítő tisztét elvállalni sziveskednék: a mit Hartvik egész készséggel ígérkezett teljesíteni.

Míg Hartvik ennek folytán elvállalt tisztében eljárna, azalatt Norbert nem tölté az időt Regensburgban s vidékén tétlenül, hanem bejárván a püspöki megyét, a hol csak alkalma nyílt, nagyobb-kisebb helyeken, még a legszegényebb falut sem vetve meg, a szószékre lépett, s hathatós beszédeivel felrázta az egész népséget. Szónoklatainak első gyümölcse a vindbergi, Regensburghoz egy órányira a Dunánál emelkedő hegyen épült apátság alapítása volt. A szent beszédek ugyanis annyira hatották meg I. Albert, pogeni grófot, Vindberg urát, és a Cillei családból származott nejét, Hedviget, hogy ezek rögtön átengedték Norbertnek az ősi várat a végre, hogy abból rendje számára monostort alkosson, intézkedvén egyuttal arról is, hogy annak tagjai szükségét semmiben ne szenvedjenek. Ezen háznak volt apátja azon Konrád, kinek tudományos rendszerbe foglalt hittudományi munkájáról már a 7-ik §-ban volt alkalmunk megemlékezni. 1196-tól 1205-ig ült ugyan az apáti széken: de említett munkáját minden esetre férfi kora éveiben, tehát azon időtájban írta, melyben Lombárd Péter hasonló rendszeres munkája még ismeretes nem volt, mert reá még nem hivatkozik. Ezen Konrád idejében élt I. Albert unokája III. Albert, a háznak nagy jótevője, ki azonban, habár különben mindig szerencsés volt, az Ottokar cseh királynak nyújtott segítség miatt, VI. Henrik császártól Apuliába száműzetett. Ezen szám-

üzése utóbb alkalmat adott neki, magát a császár érdekében kitüntetni, akkor, midőn ez a normannok ellen Sicilia-, Nápoly- és Umbriában harczolt. Engedelmet nyervén ennek folytán hazájába visszatérhetni, monostora számára Spoletoból sz. Sabin és Serena vértanuk ereklyéit hozta. Az apátság a tagjai által jelesen lemásolt codexekről ismeretes.

Norbert a regensburgi megyét sz. missióban bejárván, általment Ágostába, hol Werner suabecki grófot hóditotta meg, ki még ugyanazon 1125-dik évben a hasonnevű hires krónikájáról ismeretes urspergi apátságot alapítá a prémontreiek számára. A krónika nagy magasztalással szól keresztény erényei- és kitűnő katonai tulajdonairól. Neje a Habsburg házból származott Richinza lett volna; s ha Bruschiusnak hitelt adhatni, maga a Suabeck család a magyar és lengyel királyok származéka lenne. ¹⁾ Suabeck várát Seifrid ágostai püspök 1209-ben földig rontotta le, azért, mert annak lakói megyéje némely egyházain rablást s egyéb méltatlanságokat követtek el. 1215-ben Ursperg apátja lett Burkárd, a ki I. vagy rötszakállu Fridrik és családja történetét írta, melyet közvetlen utódja, liechtenau-i Konrád Ninustól épen I. Fridrik császárig terjedő krónikájának végére, ennek mintegy folytatásaul vett fel. A két irat együtt teszi a világhírű urspergi krónikát, melyről a 16-ik század kezdete óta annyit írtak, hogy szinte egész külön irodalma van. Feltett czélunkon kívül esik, e helyütt annak bővebb ismertetésébe ereszkegni: csupán annak megjegyzésére szoritkozunk, hogy a krónika az indexbe került, mert a császároknak kedvezvén, az apostoli szék iránt több igazságtalan, sértő, kegyelet- és tiszteletlen kifejezést tartalmaz, s átalán ily szellemben van írva. A prémontrei írók azt vitatják, hogy azt a krónika Peutinger utáni kiadói (Peutinger azt először adta ki az eredeti kézirat után 1515-ben Ágostában), a reformatio szelleme- és érdekében hamisították

¹⁾ Chronicon Monast. Germ. p. 165.

meg. Ennek bebizonyításul hivatkoznak amaz eredeti codexre, mely a roggenburgi könyvtár kéziratai közt 1630-ig megvolt, a melyben a kérdéses incriminált kifejezések legtöbbje hiányzott. Mi ha úgy lenne, ennek a Peutinger-féle kiadásnak azon kiadással való összevetéséből, mely 1537-ben Strassburgban jött ki, s Melanchtonnak van ajánlva, ki kellene tenni. Hogy az ez utóbbiban olvasható oldal-jegyzetek, paralipomenák, postillák nem a krónika szerzőjétől származnak, az úgy is világos. Burkárd és Konrád mindketten II. Fridrik császár alatt éltek; ez a rendnek jótevői s jóakarói közé tartozik; Ursperg Svábsországban, tehát Fridrik hazájában fekszik: van-e tehát abban valami hihetlen, hogy szerző ez utóbbiaknak kedvezni kívánt, főleg, ha hozzágondoljuk még azt is, hogy a prémontreiek Németországban a Fridrik és III. Sándor közti viszályban, Wichmann magdeburgi érsek példájára a Fridrikkel jó egyetértést végig megtartották? Különben az index tilalma is inkább csak az említett jegyzetekre, paralipomenák- s postillákra, semmint magára a krónika szövegére vonatkozik. ¹⁾ Nekünk tehát úgy látszik, hogy Bellarmin helyesen fogta fel az irat szellemét, midőn azt mondja annak szerzőiről: hogy mint németek, nemzetök császárai iránti szeretetből irtak némely rágalomszerű dolgokat oly pápákról, kik a legajtatosabbak közé számíttatnak. ²⁾ Liechtenau Konrád azonkívül a szenteknek tizenkét könyvben foglalt életírását is hagyta hátra.

Azalatt, míg Norbert ennyi sikerrel fáradozék Regensburg és Ágosta táján, a házassági ügy is annyira haladott, hogy a következő 1126-ik év elején Norbert már követeket küldhetett társai közül Theobaldhoz, kik őt úgy a megkért hölgy, mint családja beegyezéséről értesíték. Menekülve tehát ezen, reá nézve aligha legkellemetesebb küldetéstől, halasztás nélkül, szépen megnevekedett rendjének illetékes egyházi megerősítéséről kezdett gon-

¹⁾ L. Lienhart, Spir. Norb. p. 112—135. és 355—372. l.

²⁾ De Script. Eccles. p. 244.

dolkozni. Eddigelé ugyanis csupán a pápai követek, Leonis Péter és Gergely bibornokok, a pápa nevében ugyan, de mégis csak helyettes hatalommal, Noyonból 1124-ben kiadott helyeslő és megerősítő oklevelét birta. Most meghallván, hogy a megboldogult II. Calixt helyébe megválasztott II. Honor pápa Como táján tartózkodik, felhagyva minden más foglalkozásaival, egyenesen ide sietett, hol is 1126-ik év márczius havában szerencsés volt ő szentségétől társulata számára az első nemcsak megerősítő, hanem egyuttal kiváltságosnak is mondható oklevelet nyerni. Isten iránti háláját e nagy adományért lerovandó, Comóból Romába sietett, honnan, miután az ő ottani tartózkodása alatt a pápa is visszatért, magával hozta a cappenbergi, varlari és ilbenstadi házak külön megerősítő és kiváltságos okleveleit is. Itt történt, hogy midőn sz. Péter apostol sirjánál mély ajtatosságba merülve, a vértanui halál dicsősége- és boldogságáról elmélkedék, nemcsak ő, hanem társai is szózatot hallottak, hogy rövid időre a magdeburgi érseki székre emeltetni fogna.

Visszatérve Rómából, utját, a honnan jött, Németországnak vette, s Würzburgban állapodott meg; hol egy vak asszonynak miseközben az egész közönség láttára szemevilágát visszaadván, a városnak három előkelő polgára János, Henrik és Ludolf szegődött hozzá, kik vagyonukat összetévé a Majna partján, nem messze Würzburgtól, az obern-celli monostort alapították.

Würzburgból utját Prémontré felé Lotharingián át folytatván, itt I. Simon, tartományi fejedelem nagy öröm- s kitüntetéssel fogadta. Norbert személyisége itt sem tévesztette hatását, mert Simon még ott mulatása alatt alapította rendje számára a Bold. Szúzról czimzett pont-a-mussoni apátságot, melyben a 16-ik század végével és a 17-iknek elején Layrue ls Servác a rend hanyatlott eredeti szellemét visszaállítandó, annak reformatiója mellett hathatósan küzdött. ¹⁾

¹⁾ Ezen Layrue ls volt szerzője az „Optica Regularium, sive Com-

Végre miután még Theobald grófnak követsége eredményéről személyesen is jelentést tett volna, szerencsésen megérkezett Prémontrébe.

Hazatérvén azon három rendbeli öröme volt, hogy 1-ször: a cuyssi-i remetét, Lukácsot, ki Bertalan laoni püspök biztatására minden társaival a prémontréi rendhez csatlakozott, az ezen Bertalan, továbbá Rajnald reimsi érsek, Simon noyoni püspök, sz. Bernárd clairvau-i apát és több franczia főúr által megadományozott cuyssi-i apátság apáti székébe személyesen bevezethette; 2-szor: hogy a kölni érseki megyéhez tartozó steinfeldi monostor szerzetes kanonokjai a cuyssi-i remeték példájára szintén a prémontréi kanonoki rendbe kívántak felvétetni. Ezek közt volt a tudós és hitbuzgó Eueruinde Helfenstein, kinek sz. Bernárdhoz intézett, a kölni megyében elharapódzott eretnekségek ügyében írt leveléről ismételve emlékeztünk, s ki a bekeblezés végrehajtásával ezen háznak első prémontréi-rendi prépostja lett. A steinfeldi prépostság a rend történetében igen nevezetes azon coloniák által, melyeket kebeléből Irland-, Lengyel-, Csehország- és Hollandiába küldött, hogy azon számos egyéneket ne is emlitsük, kik innen leginkább az éjszak-németországi különféle rendi házakba elszármaztak. Ezen Steinfeld adott többi közt eredetet Strahownak Prágában, mely közönségesen „Sion-hegy“-nek czimeztetik, s részéről is több cseh- és morvaországi házak törzsanyjává lett. Ma, miután sz. Norbert tetemei ott nyugszanak, alkalmasint első háza a prémontréi kanonoki rendnek, és sok érdemei vannak mind az egyház mind az állam irányában, főleg azon elszántságért, melylyel a hussita zavarok idejében a cseh nemzeti párttal szállt szembe.

De 3-szor: még Norbert távolléte alatt történt, hogy helyettese, Hugo, Baudemont András Brana (Braine) grófja és neje Ágnestól, a soissons-i püspök támogatása

ment. in Regulam S. Augustini CXII. speculis distinctus. Mussiponti, 1603.“
ezimű munkának, melyben többi közt a rend összes házainak lajstroma is foglaltatik.

mellett, felhívást kapott, az ott a nevezett főúr által alapított társas káptalannak rendje számára való átvételére: mit ő egész készséggel teljesített is. Ezen apátság volt építészeti tekintetben az egész rendben a legszabatosabb. Temploma, melyet szorosán a műépítészeti szabályai szerint nagy költséggel és fénynyel Ágnes, II. Miló bari gróf özvegye emeltetett, számos főrangú franczia, többi közt a navarrai királyi, burgund fejedelmi, de Braine, Bar, Montfort, Nevers, Montaigu, Amboise, Roucy, stb. grófi családoknak, melyek itt pompás mausoleumokkal birtak, szolgált temetkezési helyül. Emlékezetes a csudálatos ostyáról is, mely szentélyében századokon át romlatlan állapotban őriztetett, s melynek történetét következőleg adják elő: hogy tudnillik 1153-ik táján, midőn Ágnes grófnő, ki az általa emelt templom közepén kőkoporsóban nyugszik, a templom építését bevégezte, Braineben igen sok zsidó család tartózkodott. Az ajtatos és istenfélő asszony igen óhajtott volna, hogy ezen családok vegyék fel a keresztiséget, annál is inkább, mert egy szép fiatal leányzót ezen nemzetségből házába is vett fel, s tulajdonai miatt igen szerette, kit tehát leginkább óhajtott volna kereszténynek látni. A leány nem is volt idegen, a grófné kérését teljesíteni: de megtanítva lévén, a sürgetésre mindig csak azt válaszolta, hogy lehetetlen neki az Oltáriszentségben hinnie. S ime! egy napon, midőn egy szerzetes a szent-miséét mondaná, a felmutatáskor felemelt ostya keresztre-feszített gyermek alakjában tűnt fel a jelenlevőknek, kik közül a zsidók megrémülten egyhangon kiáltottak fel: „látjuk, látjuk test szerint a feszített Krisztust, mint azt nekünk a nagy asszony oly gyakran bizonyította!” s valamennyien felvették a szent keresztiséget; — a csudálatos ostya pedig a szentélybe tétetett le, hol a 18-ik század elején, midőn Hugo évkönyveit írta, még megvolt, valamint azon mise-mondó ruha és kehely is, melyet a misét szolgáló szerzetes használt. ¹⁾

¹⁾ Annal. tom. I. ad Brana, col. 402—3. Azon régi irat, mely után

Hogy végre sz. Norbertnek az Isten áldásának ezen bősége felett érzett öröme teljes legyen, értesült arról is, hogy ismerőse Burkárd cambrayi püspök, kinek oldala mellől állott hozzá egykori titoknoka, Hugo, sem feledkezett meg az Ur új ültetvényéről, a sz. Foillan vértanu „Roeux“ (Rhodium) mellett Hannauban álló remete-kápolnába, melybe már cistereket állított be, most ezek beegyezését kieszközölvén, prémontréi testvéreket kíván behelyezni, s adván ekként a sz. Foillanról czimzett prémontréi apátságnak felállítására alkalmat, melynek megadományozásához részéről is járult.

E közben néhány hó eltelhetett, midőn gróf Theobaldtól meghívás érkezett, hogy őt, ki menyasszonyának elfogadására Németországba lesz utazandó, ide elkísérje. A két fél ugyanis abban állapodtak meg, hogy egy részről Theobald, másrésztől Mathild grófnő kíséretökkel bizonyos távolságra egymásnak kölcsönösen elébe menjenek, találkozáskor ekként egy harmadik, meghatározott helyen, melynek neve azonban nem említették. Norbert a grófnak ezen kérését már csak azon okból sem tagadhatta meg, mert kötelességének hitte bevégezni azt, a mit ezen házassági ügyben saját kezdeményezése folytán kezdett. Ugy látszik, érezte, hogy ezen út végkép fogja elvála sz-tani fiaitól, kiket Krisztusban az egyháznak nemzett, s a szent-helytől, melyen annyi kiállott viszontagság, aggodalom, küzdés és szenvedések közt, nekik hajlékul, korának dicsőségeül, századoknak kegyeleti tárggyul, rendjének első templomát állította fel. Elrendezvén mindeneket, miként azt az utolsó akaratját végrendeletbe foglaló család-atyja szokta tenni — utolsó hivatalos intézkedése a jótékonyság állandó szabályozása és ajánlása volt — összegyűjté tanítványait, s hozzájuk intézett mintegy bucsube-

Hugo az eseményt közli, sok történeti pontatlanságot tartalmaz, az időt és a jelenlévőnek mondott személyeket illetőleg, következésképen az eseménnyel nem lehet egykoru. Valószínűleg régibb szóbeli hagyomány után, s történeti ítéset nélkül írta le egy későbbi ismeretlen szerző az eseményt, melyet különben a pápák bucsuengedélyekkel, a püspökök oltári-szentség-imádási testvérség felállításával ünnepeltek meg.

szédben hathatósan intette mindazok megtartására, a mikre eddigelé is folytonosan oktatta és buzdította őket. Ezen beszéd egyes töredékei megvannak máig, s a prémontréieknél az alapszabályokkal együtt olvastatnak. Terjedelmes s a mily tudós, ép oly épületes magyarázatot írt ahhoz Hirnheim, strahovi apát 1676-ban.¹⁾ Összevonva, mintegy a következő intelmeket foglalja magában: „Lemondani önmagunkról, magunkra venni Krisztus keresztyét, szigorú vezeklésben tölteni az életet: ez a módja az élet koronáját elérhetni. Az út, a mely egy ily élethez vezet, az előljárók iránti engedelmesség, az apostoli szegénység s a fedhetetlen tisztaságnak útja, mely angyalokhoz tesz hasonlókká. Ez erények nélkül a szerzetes élet lehetetlen. Egész dicsőségét tettétek semmivé, ha e kincset feladtátok. Ki kötelességén túl is gyakran érintkezik a világgal, ennek romlottságát szívja be. A hal nem élhet vizen kívül. A kolostor fia, ki ok és szükség nélkül sokat jár kívül, a kolostor szellemét nem őrizheti meg. A visszavonultságot tehát tisztaságtok óre gyanánt kell, hogy tiszteljétek. A szerzetes élet csak kárhozat kufejévé válik, ha benne a világnak is tetszeni kívántok. Közös ház-tető alatt közös életre egyesültetek: egyesüljétek szívben is a szeretet által. Örökdjétek nyelvetek felett; távol legyen tőletek minden zúgolódás, gyalázkodás és féltékenység. Ezen erkölcstelen dolgok megzavarják a közös életet, gyengítik az isteniekben való buzgóságot, szárnyát szegik a hitbátorságnak. Keressétek Jézust, s ne szünjétek meg imádkozni, hogy szabadittassatok meg e halálnak testéből. A hanyag vagy éppen erkölcstelen, ki veszedelemben forog, tisztaságát elveszteni, vagy engedetlenséget követni el, mindig önkényt vesse magát alá a rá róvándó büntetésnek, s kiállván azt, újra buzgón lásson dolga után. Ez rövid vázlata az életrendnek, melyet meg kell tartanotok. Vessétek azt sziveitekbe, kövessétek Má-

¹⁾ Sermo S. Norberti, Archiepiscopi Magdeb. Candid. Religionis Fundatoris et Patriarchae ad Praem. filios quondam dictus, stb.“ Praga e, apud Gerv. Czernoch, 1676. in folio.

ria példáját, ki az Ur lábainál ülve, hallgatja vala az ő igéit. Figyeljete ti is minden hangra, mely az Ur szájából jó. „A babér, melyért harczoltok, az égben van.“

Végezvén beszédjét, bucsut vett fiaitól, kik nem kevesebb fájdalommal kísérték könybe lábadt szemekkel a távozó atyát, mint egykor a miletusbeliek a tőlök válni készülő sz. Pál apostolt. Mielőtt elment, pillanatra megállapodott az udvar közepén, s botját, eddigi néma kísérőjét, melyre télen-nyáron, mezitláb járva be messze országok és tartományokat, támaszkodott; mely tanuja volt a nélkülözéseknek, melyeket szenvedett, a fáradságoknak, melyeket nem kimélt, a könyeknek, melyeket szorongatásai közt hullatott, — annak földjébe tűzte le. Ő elment, de a visszahagyott emlék gyökeret vert, és ágakat hajtván, fává nevededett, melynek nemét s nevét nem ismerte senki, mely a kolostornak gyönyörűsége volt, melyre ki sem tekinthetett elragadás nélkül, mely kivált a szentnek egyházi ünnepe napján, mintha csak érezné, hogy ma dicsőségéből némi rész őtet is illeti, oly dús gazdagon viruló koszoruban hajtott ki évenként, hogy a nézőt szinte lebüvölné; melynek zöld lombjait sem tél, sem nyár nem forrasztotta le soha. A fa, mely némileg a cedrusfához hasonlított, s bizonyos ind-bokrok illatjával birt, őt egész századon át maradt meg épen, midőn, mint írják, gondatlanságból gyökerestől kitépetett. ¹⁾ Így pusztult el Romulus fája is, mely az ő nyilából sarjadzott ki a Palatin-hegyen, ²⁾ midőn az azon emelt palotából elköltözött, a szellem, melyet ő egykor lakói kebelébe oltott. ³⁾

¹⁾ Waghenare után Mignénél, Patr. t. CLXX. col. 1319. 92-ik jegyzet.

²⁾ Plutarch, Romulus; Henrici Kornmann Oper. Curiosa, p. 289—90.

³⁾ Franciaországban a fák iránti némi hasonló kegyeletnek nyomai

napjainkban sem hiányoznak. Az orleansi szüz körtve-fája, mely alatt a szüz nyáját őrizve, üldögelni szokott, a vénhedés ellen szabadalommal bír, sem orkán, sem villám, sem jégeső nem sérti meg azt. A fontainebleau-i császári kertben szinte aggodalmas figyelem- és gonddal ápolják azon néhány óriási tölgyfát, mely a hagyomány szerint még a druidák idejéből áll fenn, rendesen az uralkodó család gyermekeinek czimeit viselik. A tuilleries-ák kertjének gesztenye-fája, s az ahhoz kötött hiedelem ismeretes.

Mi, kik e sorokat épen sz. Norbert közeledő ünnepének óráiban írjuk, megemlékezve, hogy életünk megpróbáltatásának nehéz napjaiban az ő szelleme által teremtett intézetek egyikében találtuk meg a révpártot, melyet menekülésünkben aggódva keresünk, — nem kívánhatunk hű serege az idő zivatarjaiból megmenekült maradványainak mást, mint hogy sz. patriarchák fája, melyből, a mint mondják, egyes csemeték másutt hajtottak ki, udvaraikon ismét teljes pompájában viruljon fel, s virágzása, mely egyszersmind az egész egyházé, egész az idők végeig hű hirnöke legyen a szellemnek, mely 1,800 rendházban s vagy 10,000 lelkipásztori állomáson öntagjain kívül, s nem számítva ide az esetleges segélyezéseket, naponkint lelkileg több milliót, s legkevesebbet mondva, 150,000-ret testileg is táplált!

Norbert Theobald gróffal elérkezve a kitűzött helyre, melyen ennek menyasszonyával találkoznia kellett volna, nem csekély megütközéssel hallák, hogy a menyasszony betegség által visszatartva, nem érkezhett meg. Mivel pedig, mint ilyen dolgokban a gyanakodás sohasem hiányzik, az elmaradás okát más gyöngédebb természetű erkölcsi tényezőkben is vélhették rejleni: bizonyosság szerzése végett tehát Norbertet újra Németországba küldötték, hogy a menyasszonyt személyesen megkeresve, a dolog mibenlétét tőle magától tudakolja meg. A házasság végre csakugyan létrejött, de sz. Norbert abban többé közben nem járhatott, mert Speyerben megérkezvén rendeltetést kapott, mely őt Prémontrétől s Franciaországtól örökre elszakította.

1124-ben ugyanis V. Henrik német császár Útrechtben meghalálózván, helyébe a következő évben Lóthár szász herceg, mint császár e néven II-ik, lón császárrá Mainzban megválasztva. A koronáztatás után Regensburgban megtartott birodalmi gyűlésben elhatározott, hogy többi közt azon kamarai javak, melyeket a megholt császár másokkal kicserélve elsajátított, s most örökösei, svábországi Fridrik- és franconiai Konrádra mentek át, a birodalmi kamarának vagy fiscusnak vissza-

adandók lesznek. E határozat alkalmat adott belháborúra a császár és a nevezett két herczeg közt. Lothár, pártját megerősítendő, egyetlen leányát, temérdek vagyona örökösét, Henrik bajorherczegnek adta nőül, kinek azonfölül a szászországi herczegséget is adományozta, minek folytán Németország két legnagyobb herczegsége egy kézben lőn egyesítve. Henrik ekként kielégítettén, Fridrik és Konrádtól Lothárhoz pártolt, s mivel ennek halála után a császári koronára számított, együtt arra szövetkeztek, hogy a hohenstau ffi, még fennmaradt egyetlen hatalmas családot meg fogják törni. Norbert épen akkor érkezett 1126-ban Speyerba, midőn ezen város, melyet a két herczeg elfoglalva tartott, békés kiegyezés útján ugyan, de mégis egy véres kitörés visszaverése után, Lothárnak megadta magát, s ez ideiglenesen itt ültette fel udvari székét. Jelen volt akkoriban ugyanott két pápai követ, Gerard de Caccianemici bibornok, utóbb II. Lucius név alatt pápa; és Péter, sz. Marcellről czimzett bibornok. De megérkeztek a magdeburgi főkáptalan küldöttjei is, azon jelentéssel, hogy Rudger érsejkök meghalálozván, a káptalan a választásban három pártra lévén oszolva, megegyezni nem tud: a választást tehát, a pápai követek és a császár elhatározására kívánják bízni. Norbert megérkezése titokban sokáig nem maradhatott. A császár és a nép kívánatára a szószékre kelle lépnie. Beszéde a fennforgó viszályokra alkalmazva, oly hatást gyakorolt, hogy Lothár a város polgárainak megbocsátott, ezek pedig előbbi tetteiket megbánva, önkénytes-esküvel engedelmességet fogadtak. De lefegyverezte a magdeburgi káptalan jelenlévő pártképviselőit is, miszerint az egész városban alig volt másról szó, mint a nagy örömről, melyet a Norbert által előidézett kien gesztelődés a rettegő szivekben okozott. Épen e nagy hatásu beszédre következett a pápai követek előülése alatt a választás a megüriült magdeburgi érseki székre. Hármán lőnek kijelölve: Norbert, a prémontreiek alapítója; Albero, a metzi káptalani primicerius, és egy harmadik, kinek neve nem emlittetik. Albero indítványára Nor-

bert választatott meg, s miután a választást Lothár is helybenhagyta, haladék nélkül mindjárt a következő napokon felszenteltetett, s azon kötelezettséggel, hogy minden más teendőivel felhagyva, a megbomlott béke és egyesség helyreállítása tekintetéből, egyenest Magdeburgba induljon, s a megyei kormányt ugyanott átvegye, éjszaknak ezen város felé utnak indíttatott.

Norbertet érseki méltósága nem csak a pápával és a császárral, hanem érseki megyéje, különösen Szászország fejedelmei- és más főuraival is hozta egyenes hivatalos összeköttetésbe.

Lothár császárt Norbert már a Speyerben tartott beszéde alkalmával nyerte meg. Annak jó indulatját időközben még nagyobb mértékben volt alkalma megérde-
melni, azon viszályok folytán, melyekbe a császár Konrád és Fridrik hercegekkel volt bonyolítva. Ezek ugyanis, daczára a speyeriek meghódolásának, nagy előmeneteleket tettek, s többi közt berontottak Olaszországba is, hol Anselm, milanoi érsek Konrádot Lombardia királyává koronázta meg. II. Honor pápa ennek következtében Konrádot 1128-ban egyházi átok alá vetvén, Norbert sem késett a kiközösítési ítéletet ellene kimondani.

II. Honor pápa 1130-ban meghalálózván, a választó bibornokok meghasonlottak; az egyik rész György t. S. Angeli bibornokot, a másik Leonis Pétert, kik közül az első II. Incze, a másik pedig II. Anaclet nevet vett fel, választotta meg. Leonis Péter részén lévén Romában a főnemesség, Inczének a várost elhagynia, s Franciaországba menekülnie kellett, a mely ország királyával együtt őt habozás nélkül törvényes pápának elismerte. Leonis most Németországra fordítá szemeit, hol sz. Norbert akkoriban első egyházi tekintély volt. Leonis tehát hozzáfordult, hogy ügyét a birodalomban, különösen a császárnál érvényre emelje. ¹⁾ Norbert, mi-

¹⁾ Codex Cassin. Epist. 5. 6. 7, Hugo sz. Norb. élete IV. könyv XXXII. az.

előtt magát egyik vagy másik részre elhatározná, két olaszországi praelatushoz, nevezetesen H a i m e r i c a római egyház cancellárjához fordult, s a választásra vonatkozó okmányokat magával közöltetni kérte; melyeket megvizsgálván, úgy találta, hogy II. I n c z e a törvényes pápa, s e percztől rendületlenül ragaszkodott hozzá, nem csak, hanem L o t h á r n á l is kivitte, hogy ez is őt ismerje el Péter utódjának. ¹⁾ Lehet mondani, hogy a mi Francziaországban sz. B e r n á r d, ugyan az volt Német-honban sz. N o r b e r t II. Inczére nézve. Ő volt az, ki miután a császárt ennek részére már megnyerte, az ő ügyét még az 1130-ban octoberhavában tartott würzburgi birodalmi gyűlésben is győzelemre segítette. Norbertet küldé el L o t h á r a gyűlés végeztével Reimsba, hol a pápa éppen zsinatot tartott, a pápához azon császári iratával, melyben őt hadi segítségéről biztosítja; s viszont a pápa ugyan-csak N o r b e r t e t bizta meg azon válaszának átadásával, melynek eredménye a pápának és császárnak Lüttichben személyes találkozása volt. ²⁾ Midőn az ezen városban, hová a pápát sz. B e r n a r d is elkísérte, történt megállapodás következtében, L o t h á r 1133-ban Leonis ellen hadjáratral indult el Olaszországba, nevezetesen Rómába, ismét Norbert, a ki oldala mellett volt, s ki a kölni érsek távollétében az egész hadjárat ideje alatt a birodalmi cancellárnak teendőit vitte, örködött a felett, hogy a császárnak semmi alkalmja ne legyen, II. A n a c l e t t a l találkozni; ellenben II. I n c z é n é l ő volt közbenjáró, hogy Lothárt, miután az Angyalvárral a sz. Péter-egyházat is Leonis pártja tartá elfoglalva, a gyakorlat ellen is, kivételesen, a laterani sz. J á n o s egyházban koronázza meg római császárrá. A császárnak és pápának tett ezen szolgálatai, természetes, hogy a mely mértékben Leonis haragját keltették fel ellene, ugyan abban mindkettőnek kegyét s pártfogását nyerték meg számára.

Ezen szolgálatok horderejének kellő megítélésére

¹⁾ H u g o u. o.

²⁾ H u g o IV. k. XXXIX. sz.

szükséges tudni: hogy *Leonis Péter* megkeresztelkedett, roppant gazdag római zsidó-családnak ivadéka, kevesbbé dicsérhető erkölcei mellett nagyeszű, ügyes diplomata, tevékeny, élénk, vakmerő férfiú volt, ki az eszközök megválogatásában nem sokat hallgatott a lelkesemetre, de annál többet a bármi uton-módon elérhető sikerre. Pártján volt az egész római nemesség, úgy, hogy *Lothárnak* említett hadjárata alkalmával szinte minden egyes házat mint valamely erődöt ostrommal kellett bevennie, s az *Angyalvárat* és sz. *Péter-egyházat* még senki nem vehette be. Vele tartott továbbá *Roger*, *Sicilia* hatalmas s harczedzett királya, ki ezen országot a saracenok kezéből kiragadta, s *Leonistól* annak királyává kiáltatott ki; nem különben az ellenkirály, *Konrád*, ki *Majlandot* még mindig elfoglalva tartá. Ámbár pedig ez utóbbi két évvel később 1135-ben testvérével, *Fridrikkel* a császárnak meghódolt is, s a *Lothár* által *Olaszországba* vezetett második hadjáratban maga is részt vett; ámbár továbbá sz. *Bernard* közbenjárására *Majland* is megadta magát, következőleg *II. Incze* pártja több hatalmas ellentől szabadult meg, *Pisa* pedig részére állván, egész hajóhadával sietett a császár támogatására: a hadjárat tulajdonképeni célját, a schisma megszüntetését, *Leonis* letétetését, s *Olaszország* meghódítását ezen másik alkalommal sem érte el: mert alig hogy elvonult az ő seregével *Lothár*, *Roger* azonnal előállt, s a hadjárat minden vivmányait egymásután semmisítette meg. A schismának csak is *Leonis* 1141-ben bekövetkezett halála vetett véget, midőn aztán *II. Incze* *Roger* fogságába esvén, vele is kibékült, megerősítvén őt *Sicilia* birtokában, két fia számára pedig a *capuai* és *apuliai* herczegségeket, és pedig a római császárnak teljes mellőzése mellett, hűbéri jogon engedvén át. A schisma által előidézett testi-lelki háborgások oly tetemesek és renditők valának világszerte, hogy több akkori írók *Leonis*ben már az *Antikrisztust* hitték megérkezni, s teljesülnék vélték sz. *Norbert* jóslatát, mely szerint nem fogna meghalni, mielőtt annak jövetelét látná. Sz. *Norbert* ugyanis még

Francziaországban, de mikor, azt feljegyezve sehol sem találjuk, mondotta volt Godfrid chartresi püspöknek, hogy az Antikrisztus országa közel van, s ő még meg fogja élni az egyház általános üldöztetését. Godfrid Norbert ezen jóslatáról értesíté sz. Bernardot, s kérdezte tőle, mi volna az ő véleménye a dologra nézve. „A mit ön tőlem Norbertről tudakol, válaszolá a szent, ha valljon elmegy-e Jeruzsalembe, azt én nem tudom. Mert kevés nappal ezelőtt szerencsés voltam ugyan őt láthatni, s menyei sipjából, tudnillik ajkairól sokat merithetni, ezt azonban tőle nem hallottam. Én kérdést tettem neki, mit érezne az Antikrisztus eljöveteléről: állítólag felele nekem, hogy bizonyosan megjelenik, mielőtt még e nemzedék végét érné. Megkértem őt, mondaná meg nekem, mily alapra fekteti e bizonyosságot: nyilatkozott ugyan, de nem győzött meg. Azonban mindvégig állhatatos maradt annak erősítésében, hogy még halála előtt az egyház általános üldöztetést fog szenvedni.“¹⁾ Norbert tudnillik, ki igen jól ismerte Leonist és tehetségeit, megfordult volt Rómában is, s látta ott a hangulatot, s ismerte a pártot, melyre Leonis támaszkodhatik; valószínűnek tartotta tehát, hogy ennek szertelen becsvágya, mely fellelt erkölcsével semmikép sem állt arányban, azon ropant viszályt fogja még az egyházban támasztani, melyet tekintve később maga sz. Bernard is volt kénytelen bevallani: „hogy az Antikrisztus már megjött, hogy az apocalypticus bestia az örvényből már felkerekedett, s elfoglalta a szent helyet, a szenteknek innen hadat indítandó.“²⁾

Lothar császár papszerető fejedelem, s általában az egyháznak nagy barátja volt. Midőn második olaszországi hadjárata alkalmával a Cassino-hegyen nyolcz napot töltött: naponta három sz. misét hallgatott; mise után nejével az özvegyeknek és árváknak, miután lábaikat

¹⁾ Epist. 56.

²⁾ Epist. 124. 125. 126.

megmosta, hajfűrtjeivel megtörülte s megcsókolta, ételt és italt adatott. Ennek végeztével az egyházak panaszait hallgatta meg, s nyomorgatásaikon telhetőleg segített. Végül a birodalmi ügyeket vette elő. Többször apát vagy dékán módjára járta be a szerzetesek celláit, tudni akarván, mint találják ezek magokat sz. Benedek szabálya alatt. Vannak történet-írók, kik az ily szellemirányt gyenge jellem alapvonásának tartják: Lothárban az, ellenkezőleg, épen úgy mint a magyar sz. Istvánban, akarat-erély- s férfias tevékenységgel volt összekapcsolva. Ily császár, kinek élete szükségéhez tartozott, hogy környezetében pap soha ne hiányozzék, minden érdek vagy érdem nélkül is vonzatra érezte volna magát oly főpaphoz, a minő sz. Norbert vala; elképzelhető tehát, mennyire bécülte, mennyire ragaszkodott hozzá, midőn tettek után tapasztalta, hogy benne úgy az egyház, miként a trón egyik leghathatósabb támaszát bírja. Lothár ugyan nem tett közvetlenül semmit a prémontrei rendért, mert az általa alapított königslutteri kolostort is nem nekik, hanem a benzéknek adta: de közvetve tett sokat, igen sokat, az által, mert Norbert szándokait, a mint látni fogjuk, előmozdította.

A mi II. Inczét illeti: ez nem szalasztott el semmi alkalmat, hogy hálás elismerését, s úgy Norbert személye, miként az általa alapított rend iránti jóakarátát tettlegesen is bebizonyítsa. „Tudja az egész világ, írja ő Norbertnek, mily állhatatosan és rendületlenül, mennyi hitbátorság- és bölcseséggel védelmezted te a szent szék ügyét a Leonis Péter által előidézett szakadárság ellen. Te felléptél az Isten háza mellett, te a királyt és fejedelmeket, te egyházi és világi befolyásos férfiakat a mi irántunk való engedelmességre hozni, s ez által az egyházban az egységet visszaállítani törekedtél, következőleg ügyünk diadalát a leghatározottabban mozdítottad elő. Mi szíviünk tökéletes hajlama- s teljes szeretetével szoritunk magunkhoz kedves testvér, stb.“¹⁾ „A te odaengedésed

¹⁾ Ludewig, Rel. Man. 12, 388.

és buzgóságod, írja egy más alkalommal, e napokban félremagyarázhatatlanul tünt ki, hithüséged nem csak a szomszéd, hanem a távol népek előtt is ismeretessé lőn. Semmi fáradságot, semmi időt nem kiméltél; sem fenyegetések, sem kecségtető szavak nem birtak ügyünkötől eltéríteni. Leonis Péter bitorolt uralkodásának áthághatlan védfalként állhatatosan szegültél ellene.“¹⁾ Incze iránti ezen érdemeit megerősíti maga Leonis is azon feddő levelekben, melyekben e miatt hozzá intézett. „Te rágalmaiddal — ugymond — Lothár királyt, kinek bizalmával minden mértéken túl élsz vissza, elfordítád tőlem, és dicsekszel vele, hogy benne hűtlenséged istápjára, elszakadásodnak részesére találtál. Igen csudálkozom, hogy ily fejedelem oltalmazhat egy ily hazugságot, s még inkább, hogy egy oly istenfélő férfiú mint ő, neked megengedi, hogy apostoli méltóságomat oly ebmódra marczangoljad. Te, mint hallom körüljársz minden püspökök- és világi nagyoknál, hogy őket Inczének megnyerjed, tőlem pedig elidegenítsed. A dühnek miféle lelke szállott meg? mi rosszat tett neked a kath. egyház? A barátság bánt talán, melynek annyi jeleit adtuk, vagy a megerősítés, melylyel társulatodat elláttuk, midőn Galliában követségi küldetésben jártunk? Bálványt faragsz, és oltárnak oltárt állitsz ellenében. A szakadásnak ezen szellemét a kath. egyház nem tűrheti. Ez okból, mit a szeretet által meg nem orvosolhattunk, azt vassal vágni el kényszerültünk: téged és követőidet, mint Krisztus köntösének szentségtörő megszaggatóit, s az apostoli szék legveszedelmesebb ellenségeit, Jamne- és Mambrevai, Dathan és Abironnal ezennel kárhoztatunk, s minden ugy világi, mint egyházi méltóságtól megfosztva örök átok alá vetünk.“²⁾ Incze ennyire hű, buzgó és állhatatos szolgájának szenvedett ezen, és más bántalmait nem csak az által igyekezett enyhíteni, hogy a reimsi zsinat alkalmával Norbert kérésére a prémontrei rendet megerősítvén, azt egyuttal

¹⁾ Boysen, Hist. Magaz. II. 19.

²⁾ Hugo, sz. Norb. élete, IV. k. jegyzet a XXXIII. sz.

több szabadalmakkal és kiváltságokkal látta el, hanem irántai figyelmét az egész világ előtt tanusítandó, Norbert társaságában Prémontrét személyesen is meglátogatta, s épült az ott talált körülbelől 500, többnyire nemes származású ifjun, kik mindannyian Norbert szellemétől valának áthatva, különfélekkel foglalkozva, de azért mindannyian példás egyességben élve.¹⁾ Incze ezen jóakarata- s hálás elismerésének kifolyása volt kétségkívül azon bulla is, melyet Norbert tőle Lothár római koronáztatása alkalmával 1133-ban nyert, s melyben érseki székeknek joghatósága még Pommeraniára, és a lengyel királyságokra is kiterjesztetik.²⁾

Az éjszakanémetországi főurakat és fejedelmeket már maga azon rendeltetés, melyet ezen érsekséggel az alapítók különösen összekötöttek, hozta szükségképen sz. Norberttel mint Magdeburg érsekével szorosabb és bensőbb viszonyba. Németország életérdekében feküdt, hogy az Elbán tuli tájakat, az Odera és Wistula torkolatját, a keleti-tenger partjait hatalmába ejtse. Azonkívül az említett német főurak és fejedelmek még személyesen is voltak ez irányban érdekelve, mert ama tájakon nagyszerű birtokaik voltak, százados hadjáratok és vérontás gyümölcse. Az elsőt tehát el kelle érni, mi az egész nemzet feladata, a másikat pedig biztosítani, mi közelebbről az említett fejedelmek, mint földesurak érdeke volt. S a köz- és magán nagyérdek ezen összetalálkozása magyarázhatja meg csak azon, századokon át következetesen folytatott, semmi áldozattól vissza nem rettenő, időről-időre mindig megújuló kísérleteket, melyeket a német nemzet egyáltalán, de kivált a szászok tettek, míg az említett cél végkép el nem érték. Minthogy pedig tapasztalták, hogy daczára minden győzelmeknek és hűségi megfogadásoknak, köz- és magán érdekeik sehogy sincsenek biztosítva mindaddig, valamig ama tájakat, az Elba, Odera, Wistula mentében, s a keleti-tenger partjain

²⁾ Hugo, i. m. IV. k. XXXVI. 12.

³⁾ Boysen, i. h.

pogány szláv népek lakják, önmagoktól jöttek rá a gondolatra, hogy mindent el kell követniük, miszerint e népeket igazán, azaz szív- s lélekben is keresztényekké tegyék, s köztök azonfölül, a mennyire ez csak lehet, a német nyelvet és polgárisodást is elterjeszszék. S ki más, mint német papi küldérek voltak volna hivatva e feladat óhajtott betöltésére? S hol találhattak volna jobbakat, jelesebbeket, önfeláldozóbbakat mint épen azon ujdonoj, még az első ifjuság szüz tiszta hevében lángoló, érdemeket szerezni vágyó, tehát tett- és áldozat-sovár testületben, mely Norbertnek mint alapítónak állt rendelkezésére? Anhalti gróf Albrecht, a medve, a ballenstedti családból, brandenburgi márkgróf, Henrik, az oroszán, a felebb említett Henrik, bajor- s szászországi herceg s fia Hartvik, brémai érsek, különben politikai ellenségek és vetélytársak, kik egymást sokszorosán támadták meg haddal, azon egyben mindannyian egyetértettek, hogy a szláv-népek közti missiót Norbert fiaira, a prémonstreiekre kell bízni, következőleg oda törekedni, hogy ezek ott erős állást foglaljanak, s a fegyverrel ismételve meghódított népet erkölcsileg is meghódítva, Németországhoz örök önkénytes kötelékekkel fűzzék. Nincs tehát semmi feltűnő benne, hogy midőn Norbert ezen hivatásra való készültében a magdeburgi Mária-társas-káptalant, székes-káptalana ellenszegülése daczára felosztatva, 1129-ben rendje tagjaival töltötte be, ezen rendelkezését Lothár császár, kire a káptalan hivatkozott, habozás nélkül megerősítette; hogy brandenburgi Albrecht a havelbergi és brandenburgi, Henrik az oroszán pedig a ratzeburgi rendi prépostságokat nem csak megalapítani segítik, hanem meg is engedik, hogy házaik ezen székes-egyházak káptalanai hatáskörével és teendőivel is ruháztassanak fel; sőt, hogy ezen intézkedés állandóságot nyerjen, beegyeznek, miszerint jövőre maguk ezen püspöki székek is Norbert tanítványaival töltsenek be. Így lőnek Anselm havelbergi, Evermod ratzeburgi, Wigger brandenburgi püspökökké. Albrecht a medve azonfölül még a leitzkaui, Hartwik brémai érsek, a

stadei tekintélyes grófi család ivadéka, anyjával Richardissal, született Walbeck grófnővel, a jerichowi, testvére Rudolf pedig a stadei sz. György monostort alapíták, terjedelmes javaikat atyjoknak egy hadjáratban történt elestével különféle egyházak közt alapítványul osztván fel. Bradenburgi Albrecht egyik fiát Siegfriedet prémontrei kanonokul adta, ki később brandenburgi püspök, s végre brémai érsek lett.

A fejedelmek példáját követték a többi fő- és kisebb urak. Gottesgnadenről és Arnsteinről, és alapítóikról, reveningi Otto- és arnsteini gróf Lajosról már szólottunk. Bernburg szomszédságában fekvő, Kölbick nevű, az ott történt táncz-csudáról nevezetes helyen, ennek emlékeül egy monostor állott ¹⁾; a bambergi püspökök a kolostort a prémontreiek kezére bízák. A querfurti dynasták az általok alapított Hildeburgerode, vagy Klosterode-t Sangerhausen mellett, a sz. Servác-monostor fejedelemasszonya, Beatrix pedig a sváb hercegi házból, alapítás folytán védur, a quedlinburgi sz. Wipert monostort adják át nekik. Hohensteini gróf Elger Ilfeldet alapítja számukra, s az első coloniát Poldéből, melybe sz. Norbert 1129. táján önfiait helyezte volt, szállítja oda. A prémontreiek a wendek tartományaiban is csak hamar kedvesekké tudják magokat tenni e nép fejedelmeinél. Brandenburg fejedelme Prybislav és neje Petrussa jótevőik közé tartoznak, kik még fejedelmi diadémjaikat is templomaik oltárára teszik le; s valószínű, miszerint az ő tanácsukra is történt, hogy Jaczko vérrokonuk kizárásával ballenstedti Albrechtet tevék Brandenburgban örökösökké. A poméraniai vezér, Ratibor, Usedom szigetére plán-

¹⁾ 1004-ben, mondja a legenda, midőn a pap sz. Magnus-templomban éppen a karácsonyi éjféli misét tartaná, a templom udvarán 18 személy zajos tánczczal mulatta magát. A misemondó pap a zajra kijöven, a tánczolókat átok alá vetette, olyképen, hogy azon egy helyen egész álló évig szünet nélkül tánczolniok kellett, s csak a következő évben oldá fel őket a kölni érsek Herbert ezen végzet alól.

tálja át őket, s sirboltjokban talál ő, valamint neje Pri-
bislava, s egyik fia Casimir, Boguslav testvére,
örök nyngvó helyet. Országának s kegyeleteinek hű örö-
köse, Boguslav, valamint őt túlélte neje, Anastasia
még több buzgósággal folytatják, mitatyjok elkezdett. Így
maguk a wend-nép fejedelmi családjai adnak lételt: Gro-
be (Usedom szigetén), Broda (a tollensei tónál), Gram-
sow (a hasonnevű tónál Uckermarkban), Belbog (Regánál,
Treptow mellett), s egyéb más prémontrei rendi házaknak e
tájakon. Pomerania fejedelmeit vagy harmincz évvel meg-
előzőleg alapította Ulászló csehkirály és neje Gertrud
1138-ban a strahowi apátságot, melynek fiok, Adal-
bert, utóbb salzburgi érsek, tagja lett; 1149-ben táján
pedig Boleslav lengyel király Ivó püspök által támo-
gatva a krakóit.

Nagybritanniában David scót király, Spa-
nyolországban VII. és VIII. Alphons Castilia ki-
rályai, keleten sz. Bernard ajánlása mellett Fulco
jeruzsalemi király, — Magyarországon az Árpád ház
emelték számukra, és pedig részben még sz. Norbert
életében az első házakat. A scandináv-országokba, meny-
nyiben tudatik, az ezen országokbeli egyes érsekek és
püspökök, s némely főurak buzgósága plántálta be őket.
Angol házaik kezdet óta a tudományos megannyi csarno-
kai voltak. Ezeknek emlékét méltón örökíté Adamus
Scotus, „Casa Candida“ (Whitern Scotiában) apát-
ja; kinek művei többször kiadva, végre Migne által en-
nek, az összes ker. kath. hagyományt egybefoglaló patro-
logiai folyamában jelentek meg, s a CXCVIII. köte-
tét szinte kizárólag töltik be; János a kelchoui Bold.
Szüz apátja, kinek az előbbenihez a „Hármas Frigyszek-
rény“ című munkájára vonatkozó levele ¹⁾ bő s alapos
tudományosságáról tesz bizonyyságot; Kelemen, a can-
torberyi megyében fekvő langdonei apátságnak tagja,
kinek az evangeliumok összehangzásáról a XII. század
vége felé irt könyveit (Libros Concordiae in Evangelistas)

¹⁾ Közzétéve Migne, Patr. t. CXCVIII. col. 623. s köv.

Wickleff angolra fordítá, ¹⁾ stb. A britt szigetek fiainak sz. Norbert intézete iránti rokonszenvét fényesen hirdeti Rogard, a scót király fia, ki mint laicus professus szolgált a rendben; Robert az „Insulae B. M. V.“ Geldernben első apátja, ki I. Henrik angol király vérrokona volt. Richárd, az arnsbergi monostor tagja 1190. táján a szentség hírében halt meg. — jobbja, melyet az enyészet megkimélt, a kolostor-templom ereklyéi között foglalt helyet. ²⁾ Megjegyzésre méltónak találjuk még, hogy a fennecsért David királynak anyját, Margarétát, Aelred cisterci-rendi rievallii (Scotiában) apát „Genealogia Regum Anglorum“ czimű munkájában ³⁾ angol és magyar királyi vérből származottnak mondja, ki „magával hozta Scotiába azon, legtisztább aranyból csudálatramélró műmunkával készült feszületet, melyet feketének hívnak, s mely a sz. keresztfa egy részecskéjét lezárva tartalmazza; a rajta lévő Krisztus-alak pedig legkeményebb elephant-csonthól van remekül kivésve.“ Ki volt ezen Margaréta, arra nézve l. Katonánál ⁴⁾ a dán Canut kezeiből megmentett, s sz. István által elfogadott angol királyfiakra vonatkozó előadást.

A rendházak alapítói- és pártfogóiról szólván, méltónak találtuk megemlíteni: hogy a prémontreiek két oly monostori alapítvány birtokába jöttek, melyek a habsburgi háznak köszönik eredetöket; és pedig a) a hohenburgi „sz. Odilia“ nőzárdá, melynek igazgatására 1178-ban Hertadis fejedelem-asszony által Estivalból (Stivagium) hivattak meg. Fekszik pedig ezen monostor a Vogesek egyik legmagasabb csucsán (azért Altitona, vagy Hohenburg), mely Alsatiát Lotharingiától elválasztja. Szebb,

¹⁾ A „Spiritus Litterarius Norber.“ még következő munkáit számlálja elő: Commentaria in quatuor Evangelia; De Alis Cherubim; Commentarii in Epistolas Jacobi, Petri, Joannis et Judae; Opus de Orbibus astrologicis; — Sermones de arte fidei catholicae; azon kívül több beszédet, leveleket, stb.

²⁾ Migne, Vita Adami Scoti, t. CXCVIII. col. 32.

³⁾ Migne, Patr. t. CXCV. col. 715.

⁴⁾ Hist. Crit. t. I. p. 260 et sequ.

bájosabb kilátást alig képzelhetni, mint a mely a szemnek innen kinálkozik. A schweizi havasok, a Rajna-vidék és folyó egy részről, másrésről viruló térség, erdők, szőlők, ligetek, kétszáznál több falu, tizenkét város, köztük Strassburg, számos kisebb folyó, néhány vár, stb. egyszerre lepik, s szinte lélekzetétől fosztják meg a nézőt. Az itt állott nőzárdát a hetedik század első felében a Habsburg és lotharingiai ház törzsatyja, Ethico vagy Athicus (Adalric¹⁾), alapította leánya sz. Odilia számára, ki vakon születvén, szemeinek világát a keresztségben nyerte vissza, s a legszigorubb testsanyargatások és nélkülözések dacára — nem evett soha mást mint főzeléket és árpa-kenyeret, medvebőrön feküdt, s vánkos helyett keménykövet használt — 100 esztendőnél tovább élt. A „Könyek“ (lacrymarum) kápolna, csekély távolságban a régi kolostortól, melyben Odilia meghalt atyját siratta, s érte imádkozott, máig fennáll, s ajtatos zárándokok egyik kerekettebb helye. A római-birodalom idejében itt pogány istenek hajlékai álltak, egy váracscsal, melynek romjait Ethico kolostornak alakíttatta át.²⁾ És b) A weissenau-i vagy minderaui (Augia minor, megkülönböztetendő Reichenautól, Augia major), melyet wisenburgi Gebizo, dúsgazdag hadfi, Rapot, Habsburg építőjének³⁾ fia, 1145-ben a prémontreiek számára alapított;

¹⁾ Hogy a két, ma az austriai trónon ismét egyesült háznak ezen Ethico volt a törzs-atyja, ezt Eccard (In originibus Habsburgo-Austriacis) oly világosság- és bizonyosságra emelte, hogy a történetben vakmerősködőnek kell tartanunk mindazt, ki eziránt még kétséget támasztani akarna. — Hogy Ethico a Felső-rajna táján hatalmas dynasta volt: bizonyítja azon számos kolostor, melyeket ő, fiai és unokái alapítottak, s gazdagon megadományoztak. Ebers-münster vagy Ebersheim (Agri-monasterium, Novietum), Ettenheim-münster (Cella Monachorum, a Fekete erdőben — Sylva Hercinia —), Altorff, Muri, Bosonis-villa (Bosonille), Hanau, Murbach, Gengenbach, Hugshoffen, Masmunter, Aschau, Ehrenstein, Woffenheim, Sulzberg, Waldkirch, Othmarsheim, stb. ezen családnak köszönik lételöket. L. Hugo Annal. t. II. col. 428 431.

²⁾ Hugo, Annal. Ord. tom. II. ad „S. Odilia.“

³⁾ Mások Werner strassburgi püspököt mondják e vár alapítójának.

habsburgi Rudolf császár pedig az adóssági terhektől, melyekkel a mont-forsi grófoknak lekötve volt, felszabadítván, újabb virágzásra emelt.¹⁾

A rend alapítói és pártfogói sorában nem utolsó helyet foglal el az austriai származásu frisingeni Ottó, Leopold Austria márkgrófja és Agnes IV. Henrik leányának fia, ki 1138-ban Konrad császár által frisingeni püspöknek Bajorországban neveztetett ki, s szerzője a híres munkának I. Fridrik viselt dolgairól (De gestis Fridrici I. lib. duo). Irt azonkívül egy, a világ kezdetétől 1146-ig terjedő s hét könyvbe foglalt krónikát (a becsvágy az akkori időkben sokat helyeztetett benne, ha valamely nép vagy család leszármazását Adámig, Noeig, Seth- és Japhetig stb. felvihette). A hét könyvet utóbb a 8-ikkal toldotta meg a világ végéről s az Antikrisztus dühögéseiről. Lazius Wolfgang látott tőle egy, az osztrák történetet tárgyaló kéziratot is. Ezen Ottoról némely írók azt állítják, hogy valamint a csehországi Zdik, úgy ő is a prémontrei rendben szerzetes professiót tett volna le. Bizonyos az, hogy e rend számára két monostort alapított: ugymint az új-cellit (Neustift) Frisingen mellett, Isar és Mosel összefolyásánál, és a schefflari t, mindkettőt 1140-ben.

S ezzel felhagyunk a rend pártolóinak további nyomozása- s elsorolásával: hiszen annyit kellene megneveznünk és ismertetnünk, a mennyi külön házalapítót tisztel a prémontrei rend. Ez pedig tulvinne azon korlátokon, melyeket munkánk célja előnkbe szab. Tekintve tehát az erkölcsi hódításokat, melyeket sz. Norbert, a mezitlábos zarándok, oly rövid idő alatt tanítványok- és pártolóikban tett, még csak annak kijelentésére szoritkozunk, hogy a csudálatot, melyet irányában érziünk, csupán műve nagysága s dicsősége mulja fölül. Önmagát annyi ezer meg ezer lelki gyermekében, kiket Krisztusban újjászült, megsokszorozítani; egy, énje zárt s láthatatlan rejtekében megfogant eszmét minden földi eszközök nélkül a világ

¹⁾ Hugo, Ann. t. II. ad Minor-augia.

minden részeiben annyi temérdek új alkotmányokban megtestesíteni; csupán szó és példa által oda vinni, hogy elkezdett művét soha nem látott különféle népek és nemzetek, azoknak nagyjai és kicsinjei, tengertől tengerig felkarolják; irányzójaul emelkedni ki a szellemnek a ker. világ minden országai- és tartományáiban, igazgatójaul annyi millio lelkismeretnek, s újjászüelője- és megváltójaul annyi ezer elhagyatott tájnak: ez az, mi mind ellenállt a gazdag és dicső, és sikerült a szegény, megvetett Norbertnek. Ujabb, hathatós bizonyysága a mindeneken uralkodó szellem hatalmának. Az anyagi hatalom elősegitheti, s ha okos, fel is használhatja a szellemet, egy maga azt nem teremti soha. Pusztákon, hegyek ormain, földüregekben, magány-cellákban, tőle független, neki megközelithetlen lelkekben, nem sejtett fájdalom, nem ismert vágy, egy okadatolatlan ösztön szül olykor-olykor egy-egy gondolatot, s érlel meg egy-egy eltökélést, mely hivatva van más alakot adni a világnak.

Sz. Norbert látván rendje házainak ezen csudaszerű szaporodását, meggyőződött, hogy érseki székeről azt többé nem kormányozhatja. Maga köré gyűjté tehát rendje főbb tanítványait, s velők a választandó főnök iránt előleges tanácskozmányt tartott, kijelentvén, hogy a választás szabadságát korlátozni nem akarja ugyan: ohajtáná mégis, hogy figyelemmel legyenek Hugóra, ki mindnyájok közt első csatlakozott hozzá, minden fáradságaiban kezdet óta osztozott, s távollétében személyét eddig is helyettesité. A tanítványok ezen izenettel Prémontréba érve, a gyülekezet készséggel teljesité atyjok ezen ohajtását, s Hugót a rend első generalis főnökeül apáti czimnel 1128 ban egyhangulag választá meg. Hugo, ki a választás alatt Magdeburgban maradt vissza, a rend kormányzását az általános káptalan összehívásával kezdte meg, melyben a rend szabályai rendszerbe foglalva állapittattak meg, a folytonos böjt pedig hét havira mérsékeltetett. ¹⁾

¹⁾ Hugo, sz. Norb. élete IV. k. VII—X. sz. Vita ab Auct. Coaevo, Migne, t. CLXX. col 1328 1331.

Jegyzetek a 9-ik §-hoz.

I. Azon rövid levél, melyben Bertalan laoni püspök, utódjának II. Gualternek azon vádjára válaszol, mintha a püspöki javakat kolostorok alapítására pazarolta volna el, önérzettel ugyan, de a társadalmi illem legkisebb megsértése nélkül van írva. Semmi kifakadás, semmi visszatorlás, a papi rend és jellem óvatos kimélése, az ön-érdemekre gyöngéd utalás inkább, semmint azoknak hathatós kiemelése, stb. jellemzi a választ, mely egészben egy, magas nevelésben részesült, finom érzésű és tapintatu, de egyszersmind az egyházat igazán lelkében szerető férfiura mutat. Ezen irat igen is meggyőz róla, hogy azon időben is kitűnően kellett érteni a neveléshez, mennyiben a legérzékenyebben sértett léleknek a „*convenientia*“ határai közt ily példás megmaradása, csak is a nevelés eredménye lehet. Adjuk ez okból az egész levelet és pedig eredetiben, nehogy a fordítás azon finomság rovására történjék, melyel Bertalan ez iratban kezeli a tollat.

„*Venerando sibi que semper amabili domino Samsoni Remensi archi-episcopo, et sub ejus praesentia congregato sancto conventui, frater Bartolomaeus in Fusniaco pauper monachus, misericordiam et veritatem diligere.*

„*Verecundiae meae silentium imperat hujus sancti conventus solemnitas; sed frontem aperit, et stimulat ad loquendum in palam imminens famae meae periculum. Neque enim dissimulare possum, quod multorum vulgavit opinio, quod etiam usque ad aures domini Papae volavit. Episcopales redditus me detraxisse rumor est: cui rumori plus justo credit Laudunensis episcopus. Meum ergo est, super his fateri, quod verum est: intueri autem, quod justum est, et tueri vestrum erit. Laudunensis sedes tristis erat et moerens, cum illuc primum ingressus sum, utpote attrita seditionibus et ignibus concremata¹⁾:*

¹⁾ Ezen irtóztató zavargások- és lázadásokról, melyek közt a püspök és számos előkelő polgár megölettek, a székesegyház és püspökilak pedig, más tizenkét egyház-, kanonoki és polgári házakkal együtt, felgyújtatott és elpusztított, méltó olvasni a már többször említett Guibert nogenti apát, a „*Gesta Dei per Francos*“ szerzője „*De Vita Sua*“ című munkájának III. könyvét. L. Migne, Patr. CLVI. col. 907. et seq.

ipsae quoque res majoris ecclesiae afflictæ erant et tennes redditus. Si illi porrexî manum, ut resurgeret, novit Deus, noverunt et ecclesiae filii. Verumtamen nihil eis contuli, quod ad redditus pertineret episcopi, præter porcos, quos vulgo verres vocant, quos mensae episcopali personae solvebant ecclesiae; hoc, inquam, ad præbendam canonicorum concessi, quoniam illos nec sine pudore exigere, nec habere sine molestia poteram. Præterea quinque duntaxat abbatias in nostra dioecesi reperi, rebus pariter et religione dilapsas. In his, Deo multiplicante misericordiam suam, et numero et merito crevit sanctorum numerus, et singulariter est possessio dilatata. Novem insuper novae religionis monasteria passim in eadem dioecesi sunt fundata. Horum in personis numerus numerus pene excedit; horum religio religionis est speculum; horum tam multa possessio est, ut tam multis abunde sufficiat. Si manum beneficii me porrexisset negavero antiquis ecclesiis, ut resurgerent, novellis, ut consurgerent, mentiar. Profui sane ecclesiis omnibus, sed nec quantum volui, nec quantum debui. Sane Calixtus papa dominum Norbertum, cujus memoria in benedictione est, fidei nostrae commisit, ut ei locum traderem, ejusque votis assisterem. Terram igitur ad episcopum pertinentem illi contuli, quae vix tamen duobus sufficeret aratris. Hujus pars Verciniaco est posita, alia pars apud Anisi: quae tamen multis jam annis sterilis et inculta jacebat. De his itaque, quae ad episcopales pertinebant redditus, nihil amplius me recolo detraxisse. Nostro tamen favore ac consensu quidam ecclesiis contulerunt terras, quas a nobis habebant in beneficio; census tamen terrarum et vinagia nullis penitus condonavi. De cetero si quid illi sedi per nos accessit commodi aut honoris, nolo ante humanum procedat judicium; si quid vero ut homo deliqui, in conspectu hominum confundi non refugio. Causam itaque nostram vobis tanquam judicibus allegare, tanquam testibus intimare volui: in quibus calumniatorem non timeo, verum dicens. Liceat tamen et mihi aliquid audere apud vos, liceat aliquid humanum loqui. Nihilne sedi nostrae titulum accessit et gloriae, cum tot et tantas parturivit ecclesias, cum sibi multiplicaverit tot synodales personas? Cum ergo, ut audio, dominus Laudunensis suis visceribus bellum parat, cur tentat, quod

forte ei promovere non liceat? Si filios Dei congregavi, si suscepim justum in nomine justum, nemo mihi succenseat; videat alius, ne congregata dispergat. Conservet vos Omnipotens pariter ad honorem sui nominis, et per vos ecclesiae suae religionem et sanctitatem corroboret.“¹⁾ Azon kilencz monostor, melyeket a püspök ezen levelében mint általa alapítottakat említ, laoni Hermann szerint ezek voltak: Prémontré, laoni sz. Márton, Foigny, Spinatum, Varlar, Tenolium, Clarusfons, Cuissy és egy nőzárd. ²⁾

II. A rend pártolói koszorujában éjszaki Németországban Henrik, az oroszán, szászországi herceg, és Albrecht, a medve, brandenburgi márkgróf tűnnek ki. Nekik köszönheti a rend, hogy ama tájakon többi közt három püspöki székek és székes-káptalannak jutott birtokába. Ez okból helyén találjuk ezek családjáról s társadalmi jelentőségéről párszóval megemlékezni. Henrik a welfek, vagy olaszosan a guelfok ősrégi család ivadéka volt. Eredete az idők homályában vész el. Nagy Károly idejében élt Warin, altorfi gróf, kinek fiára Herbrandra első ízben száradt a welf vagyis ifju eb elnevezés. A Welfek és Ghibellinek közti gyűlöletnek alapja már II. Konrád császár idejében vettetett meg, midőn II. Welf, Erneszt svábországi herceggel az Olaszországban távollévő császár ellen szövetekezett. Ezen ág férfiága III. Welfben kihalt. Javait ugyanis veje, estei Azzo, Majland és Genua ura, fia számára foglalta el, ki, Welf néven a 4-ik, IV. Henriktől 1070-ben a bajor hercegséget kapta, atyja halála után az Este házjavait is örökölvén. V. Welf fiörökös nélkül halván meg, javai testvérére, a fekete Henrikre szálltak. Ennek fia a büszke Henrik, ki utána 1126-ban következett, Lothár császár egyetlen leányát vette nőül. Lothár, hogy trónját a hohensaufok ellenében erősítse, őt Szászországgal is megajándékozta. És ezen büszke Henriknek volt fia a kérdéses oroszán Henrik, a prémontreiek jóltevője. A hohensaufi házból származott III. Konrád császár elvévén tőle Bajorországot, azt Lipót ausztriai márk-

¹⁾ Migne, Patr. t. CLXXXVIII. col. 1583.

²⁾ De Miraculis S. Mariae Laud. et Gestis Bartol. Episcopi, lib. III. L. siriratát Hugonál, Vie de saint Norbert, I. k. jegyzet a XXXIII számhoz.

grófnak, Szászországot pedig a medve Albrechtnek adományozta; mely utóbbit azonban Henrik 1143-ban visszanyerte. Ezen orosz-
lán Henriktől veszi fia Wilhelm által eredetét a királyi-
hercegi braunschweigi ház. Testvére a VI. Welf soká
küzdött Bajororszáért, de a weiszburgi csatában III. Konrád ál-
tal legyőzetett. Ezen háború alkalmával tűntek fel először a
Guelfh és Ghibellin félé pártelnevezések, az első által a
császár-elleni, a másik által pedig a császári párt illetetvén.
Henriknek, kit I. Fridrik alatt még az a baj is ért, hogy
számkivetésbe kellett Angliába mennie ¹⁾, Isfried Norbert ta-
nitványa, jeric howi prépost és ratzeburgi püspök iránti barát-
ságát már említettük. Henrik ez utóbbi püspökség második
megállapítójául tekintethetik.

Mi Albrechtet, a medvét illeti: I. Henrik császár a
birodalomnak északi részéről való védelmetül a szlávok ellen 930-
ban az északi-szász márkgrófságot a mai Altmarkban alapította;
ehhez később a 10-ik század 2-ik felében az Ostmark, a mai Nie-
der-lausitz járult. Az Alt-markot 1133-ig a stadei grófok birták,
midőn is azt II. Lothár császár a ballenstadti ekkor Anhaltról
czimzett grófi családból származott Albrechtnek, ki tettei után
a „medve“ melléknevet örökölte, adományozta. 1138-ban Hen-
rik az orosz-
lán ellen a jog- és birtokvesztés kimondatván,
Ausztria márkgrófja, Leopold Bajorországot, ezen Albrecht pedig
Szászországot kapta: azonban már 1143-ban vissza kellett Hen-
riknek adnia, mely alkalommal némi kárpótlásul Nordmark-
hoz az Ostmarkot, brandenburgi márkgróf czimmal nyerte,
s mint ilyen a vend tartományokban Mittelmarkot, Prieg-
nitzet, Untermarkot meghódítván, többi birtokaihoz esa-
tolta. Ezen mind a szláv népek torkában fekvő birtokai tekinte-
téből tehát neki volt leginkább szüksége buzgó hithirdetőkre: de
viszont senki sem is volt, ki annyira megbecsülte volna őket, mint
ő. Mint a havelbergi, brandenburgi püspökségek és a
leitzkaui prépostság alapítója, nem mulasztott el semmi al-
kalmat, hogy oltalmát és kegyuraságát a rend irányában az egész
világ előtt ne tanusítsa. Védnöki hivatásának mily szellembeni

¹⁾ Utódjai, a Hannover házból 1714-ben Anglia trónjára jutottak. Mily
változás! A welfek a reformált Anglország királyai!

felfogásáról emlékeztünk. Midőn a székes- vagy prépostsági templomok valamelyike elkészült, a felszentelésnél nejével, hét fiával és egész udvarával mindannyiszor jelen volt, arra a vidék papságát és nemességét mind összegyűjtötte, s a lehető legnagyobb pompát fejtette ki. Fiai közül Henrik a magdeburgi székes-káptalan és utóbb még a sz. Sebestyénről címzett társas-káptalan prépostja lett; Siegfried pedig a prémontréi rendbe lépett, honnan a brandenburgi püspöki, utóbb pedig a brémai érsekségre mozdíttatott elő. Ezen családág 1320-ban kihalt; a Hohenzollern család a brandenburgi márkgrófság birtokába csak Zsigmond császár idejében jutott, midőn azt ezen császár VI. Fridrik nürnbergi várgrófnak 1415-ben, a választó fejedelmi cím- és joggal együtt adományozta.

Mind Henrik, mind Albrecht a vend-nép elleni hadjárataikban sok kegyetlenségeket követtek el, melyekben azonban Norbert nevendékei semmi részt nem vettek: ellenkezőleg rajta voltak, hogy a mi még e szerencsétlen népből megmenthető volt, azt a keresztény hit oltalma alá helyezve, a kiirtástól megmentésék. Sz. Norbert mint magdeburgi érsek Lothár császár kíséretében egyszer (1127-ben) szintén részt vett egy ily hadjáratban: ez alkalommal, úgy látszik, szintén nem a legszelidebben bántak e néppel, minek az volt a következése, hogy az ellenszenvet, melylyel e nép a német nemzet ellen viseltetett, ez Norbertre is kiterjesztette, azt híván, hogy a hadjáratot, istenei templomait és bálványait ledöntendő, ő kezdeményezte. A hadjárat azonban azon véres felkelések megtorlásul indíttatott meg, melyekben ezen népek és fejedelmeik a keresztényeket, azoknak papjait és és püspökeit tartományaikban vagy megölték, vagy székhelyeikről elűzték, templomaikat és lakjaikat pedig feldúlták. Hogy Lothár aztán az említett hadjárat alkalmával megtorlásul az ő bálványait rontotta le, rájuk adókat vetett, őket az érseket illető járulékok fizetésére kötelezte, stb. az a hadjárat természetes következménye volt. A vend népnek azon nyakassága, melylyel ősei hitéhez ragaszkodott, a kereszténységet pedig ellenezte, okozta főleg az ő végképeni alávetését: a mi ellenállt, az kiirtatott, a meghódított maradványok pedig a prémontréiek által keresztényiesítettén, elnémetesedtek.

III. A Norbert történetéből ismeretes Fridrik, kölni

érsek 1131-ben halt meg. Helyébe Bruno a monti grófi családból, ki ekkor a kölni sz. Gereon és a coblenzi sz. Florián társas-káptalanok prépostja volt, választatott meg. Bruno, úgy látszik, a közönség bizalmát bírta, mind a papság, mind a nép óhajta érsektül: ő azonban nem igen volt hajlandó ezen méltóságot elfogadni, állítván, hogy méltatlan annak viselésére, s ebbeli okaival a pápához fordult. Lothár császár ezt megtudván, mindenképen rajta volt, hogy őt feltételéről lebeszélje, s az érseki szék elfoglalására bírja. Bruno végre engedett, de önlelkismeretét nem volt képes megnyugtatóni, azt vetvén fel magában minduntalan, hogy előbbi, kevesbé szabályos életmódja a püspöki szentség követelményeivel nem volna öszhangzásba hozható. Kételeyei iránt magát megnyugtatóndó, sz. Bernárdhoz fordult; ez válaszában ¹⁾ többi közt figyelmezteté: hogy valakinek benső aggodalmairól biztossággal senkisémet ítélni lehet. A püspökségre hivatottat nem szabad senkinek lebeszélni, valamint a nem hivatottat arra felbízni. Remélni kell, hogy hibáinak, melyek miatt rettegni látszik, alázatos meggyónása őt a bűnös állapotból a püspök- és hitvallónak állapotába teheti át. Sz. Mátyás apostol apostoli hivatására a vámsorompoktól szólíttatott el, de mielőtt új hivatásához látna, poenitentziát tartott. Sz. Ambros polgári hivatalt viselt, mielőtt püspökké lett, de gyermeksege óta mindig tisztán élt. Sz. Pált maga az Isten választotta ki, ennek példája tehát indokul nem alkalmazható. Nem adhatván tehát semmi pozitív tanácsot, javasolja Brunónak: hogy buzgó imádságban kérje ki az Isten akaratját, s tanácskozzék Norberttel. „Van — ugymond — Norbertetek; hozzá, a jelenlévőhöz, jelenlévők czélszerűbben fogtok folyamodni: az isteni rejtélyek megfejtésére őt annál készebbnek fogjátok találni, minél bensőbben tudjuk egyesülni az Istennel.“ Norbert nem is habozott határozott tanácsal szolgálni a kétkedőnek, oda utasítván őt: hogy felszenteltetését egy évig halaszsa el, azalatt pedig töredelmes bűnbánat által készüljön a püspöki méltóság elfogadására. S a vezeklés ezen 1133-ikra esett évében történt, hogy Lothár hadjáratot tartott Olaszországban: Bruno, a megválasztott de fel nem szentelt kölni érsek pedig épen emez

¹⁾ Epist. VIII.

okból őt nem követhette. Így lőn, hogy ezen hadjárat alatt a birodalmi cancellárság senki által elfoglalva nem lévén, annak teendőivel Lothár sz. Norbertet bizta meg: ki is a császár végbe ment megkoronáztatásának kieszközlése által a benne helyezett államférfiúi bizalmat tökéletesen igazolta.

IV. A prémontrei rend elterjedésének teljes története feltett czélunkon kívül esvén, hogy arról mégis fogalmunk legyen, adjuk apátságai- és prépostságainak következő kimutatását és pedig a kerületek szerint, melyekbe azok különféle országok- és tartományokban beosztva voltak:

1) A francia kerületben	31 ház.
2) A floreff "	20 "
3) A ponthieu-iben (Piccardia, Frank- hon egyrésze)	16 "
4) A brabantiban	26 "
5) A flandriaiban	15 "
6) A westphaliban	45 "
7) A vadgasseniban	25 "
8) Az ilfeldiben	21 "
9) A lotharingiban	32 "
10) Az északangol (skót) kerületben	32 "
11) Középagol kerületben	18 "
12) Délangol "	11 "
13) Az irlandiban	6 "
14) A normandie-iben	13 "
15) A gascogne-iban (Vasconia, Navar- ra, Venaissin)	15 "
16) A spanyol kerületben	42 "
17) A burgundiban	9 "
18) Az auvergnei-ben (Avernia)	8 "
19) A frisiaiban	54 "
20) A sváb- és bajorországiban	38 "
21) A cseh- és morvaországiban	34 "
22) A lengyelországban	14 "
23) Lieflandban	1 "
24) Magyarországon	65 "
25) Dania- és Norvégiában	14 "

26) A szláv (Pommerania) kerületben .	12 ház
27) A görög és palaestinaiban *) . . .	14 „
28) A szász kerületben	32 „
Összesen : 673 ház.	

Idéztük már (V. §. III. jegyz.) V. Kelemen pápa azon iratát, melyben a rend férfikolostorainak számát 1302-re, a nőkéét pedig 340-re, tehát összesen 1642-re teszi a maga korában. Egy minden-szentek-zelli ősrégi tábla, s a schögli (plagai) kolostori régi falfelirat az apátságoknak számát 1000-re, a prépostságoknak 300-ra, a nőzárdáknak 500-ra, tehát összesen 1800-ra teszi. Melyek voltak azok? hol léteztek? mikor szűntek meg? ki tudná azt megmondani. A prémontréiek annalistái, magát Hugót sem véve ki, igen pontatlanok a rend házáinak lajstromozásában. Természetes, hogy századok mulasztásait nekik pótolniok nem lehetett. Akkor éltek, midőn számos házak a reformatió következtében Németországban, Németalföldön, Nagy-Brittaniában, Dánia-, Norvégia-, Svédországban, Schweizban, Franciaországban, — a török dúlások miatt pedig Keleten és Magyarországon már rég megszűntek létezni, s az okmányokhoz férni nem lehetett. Csudálkozni kell, hogy ezekről Prémontrében, mint főhelyen sem vezetettett lajstrom. Mutatja ez, mily laza volt a rendben az egység.

Prémontré jelenleg örültek háza. Utóbbi években a soissons-i püspök magán birtokában volt, ki azt a Tarascon mellett megtelepült sz. Mihály-egyházbeli prémontréieknek 200,000 frankért átengedni hajlandónak nyilatkozott. Ezek készek is voltak alapító ősük e szent menedékhelyét, rendjük bölcsőjét ezen az áron is megszerezni, de halasztást kértek, minthogy épen egy említett házukhoz tartozó 10-ik századbéli kápolna kijavításának költségével vannak terhelve. Ez alatt a püspök meghalt, s Prémontrét, melyben a boldogult árvaleány nevelő-házat tartott, a kormány vette meg, s elmebetegnek számára kórházzul alakította át 1856-ban. Sz. Norbert egyháza ekkor még állt, igaz roncsolt állapotban, s ez volt az oka, hogy a kormány nem találván

*) Sajátságos felfogással, ezen kerületbe voltak beosztva az olaszországi házak is.

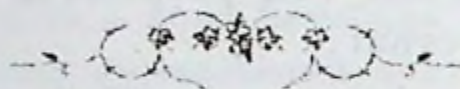
kijavíthatónak, lebontatta. A soissons-i püspök alapítványképen akarta a rendnek átengedni, ha ezek az árva-intézet fenntartására magukat kötelezték volna. Ez ajánlat azonban sok oknál fogva elfogadható nem volt. (A tarasconi sz. Mihály-ház előljárójának, Edmundnak, Tarasconból kelt tudósítása mélt. és ft. Répássy József, jászóvári praelatus urhoz.) ¹⁾ A tudósításból kitűnik az is, hogy Franciaországban a rend 50 tagot számlált, s a tarasconin kívül már egy más, a Bold. Szűzről czimzett házat is szereztek az autuni megyében.

Napjainkban a házak fén elősorolt száma a következő csekély, mintegy maradványokra olvadt le:

1) Magyarországon van prépostság k e t t ő a jászói és csornai	2 ;
2) Az egykori cseh-morva területben (Austria, Tyrol, Morva- és Csehország) h é t, ugymint (betűrendben) G e r a s (Gerusium, Alsó-aus- triában), N e u r e i s c h Morvaországban, S c h ö g l (Plága, Felső Austriában), S e e l a u (Siloë, Csehországban), S t r a h o w (Sion, Prága mellett), T e p l a Csehországban, W i l t a u, Tyrolban; melyekhez járul a z w i e r z y n i e c i nőzárdá Krakóban, tehát együtt	8 ;
3) Belgiumban és Németalföldön: Park (Parce Löven mellett), A v e r b o d, G r i m b e r g, T e s s e l t (Postela vagy Postula), T o n g e r- l o e és H e v e r l e n - p a r k, tehát együtt .	6 ;
4) Franciaországban: T a r a s c o n (az aixi) és M o n d a y e (a bayeuxi megyében) .	2 ;
5) Éjszak-Amerikában Sac Praerie, Wiscoun- sinban	1 ;
6) Afrikában a Jó-Reményfokán	1 ;
Összesen :	21 ház.

¹⁾ E szerint kérjük az 1856-iki „Religio“ jelen munka 6-ik §-ában 74. lapon közölt tudósítását módosítani.

A házak száma tetemesebb nagyobb lesz, ha ide vesszük azokat is, melyekben nincs convent, hanem vagy tan-intézetek, mint a kassai és nagyváradi gymnasium, vagy expositurák, mint Lelesz, Jánoshida és Pecze-szent Márton, vagy pedig tisztán lelképásztorságok.

X.

Sz. Norbert és a keletkező rend ellenei.

Sz. Norbert diadalának jelentőségét csak hiányosan fognök méltányolhatni: ha nem ismernők a nehézségeket, melyeket eleibe ellenei gördítettek, s melyekkel neki, hogy céljt érhessen, megvívnia kellett. Ezek közt első sorban azon rationalisticus bölcseleti iskola áll, melynek akkoriban A b a i l a r d Péter volt a feje.

Vannak, kik A b a i l a r d jelentőségét hajlandók kicsinyleni. S ha csupán azt keressük: mely bölcseleti tételt fejtett meg, mely eszmének megoldása által gazdagítja, s vitte előbbre a tudományt, a kisebbbitőknek igazat kell adnunk. Abailardnak egyetlen-egy eszmét, egyetlen-egy megoldást, felfedezést, iskolát, intézményt sem köszön a tudomány, s illetőleg a társadalom. Nem teremtett, nem oldott meg semmit. Társadalmi jelentősége mégis, mint a bölcseleti szabadelvűség, a hitbeli rationalismus és a regényes libertinismusnak a ker. társadalomban apjáé, mindamelllett is felmérhetetlen. Kétség alá fogván mindeneket, mielőtt a vizsgáló ész ítészete az igazságról határozna, a hitdogmákat is megannyi bölcseleti problémákká, kérdéstételekké változtatta által, melyeket okoskodva kell bizonyosságra emelni. ¹⁾ Már Eccle-

¹⁾ „Dubitare de singulis non erit inutile: dubitando enim ad inquisitionem venimus, inquirendo, veritatem percipimus“ (In Libro „Sic et Non“ Prologus, Migne, Patr. t. CLXXVIII col. 1349). „Qui credit cito, levis est corde, et minorabitur.“ (Eccl. XIX. 4.) Cito autem sive facile credit, qui indiscrete atque improvide his, quae dicuntur, prius acquiescit, quam hoc, quod ei persuadetur ignota ratione, quantum valet, discutiat, an scilicet fidem ei adhibere

siastes intett, úgy mond: „hogy könnyelmű az, a ki könnyen hisz,“ könnyen hisz pedig, a ki megvizsgálás nélkül igaznak fogadja el, a mit eleibe adnak. Egy népnek vallását sem lehet hamisnak bebizonyítani, ha mindjárt azon vakságra vetemednék is, hogy bármi bálványt imádjon istenül, s tartson ég és föld teremőjeül, — hanem ha megengedjük, hogy észnyomozás és érvelés útján kell az igazat a hamistól megkülönböztetni. Azonnal ugyanis, a mint az ő ebbeli hitét megtámadjuk, azt fogja saját szempontunkból is nekünk felelhetni: hogy a hitről okoskodni nem kell. ¹⁾ Ez okból vitatkoztak a szent atyák és doctorok az eretnekekkel, s őket észszel és nem hatalommal rendelték megfékezendőeknek. ²⁾ Ellenkezőnk nem csak a hitetlenek- és eretnekekkel: de vitázunk magunk közt is. A szent-atyák irataiban sok látszólagos ellentmondás van, s ki oldja meg ezeket az észhasználata nélkül? Az „Igen és Nem“ (sic et non) című munkát azért írta, hogy az atyák ezen, a legfőbb hit- és erkölcstanokra vonatkozó látszólagos ellenmondásait szembeesítve, az észszerű kiegyeztetés szükségét annál meggyőzőbben tüntesse fel; s már az első „Igen és Nem“ is azon kezdi, hogy az atyák szerint egyrésről a hitnek észszerűnek és meggyőzőnek kell ugyan lennie; de hogy másrésről még sincs érdeme, ha észokok szolgálnak arra alapul. Az egyéni souverainitást, melyet a hit dolgában ekként érvényesít, A b a i l a r d kiterjeszti az erkölcstanokra is. A bűn a rossz akaratban van; a rossz akarat az által nyilvánul, ha valaki azt teszi, a miről lelkiismerete mondja, hogy nem jó, mert nem tetszik az Istennek. A bűn az Istennek formalis megvetése. Ki magában rossz

conveniat.“ (Ezen, sz. Bernárd által megtámadott tétel előfordul Abailard theologiai és bölcseleti munkái közt in *Introd. ad Theol. Lib. II. c. III.* Migne, i. köt. col. 1051.)

¹⁾ „Cujusque populi fides refelli non poterit, etsi in tantam devoluta sit coecitatem, ut idolum quodlibet Deum esse ac coeli et terrae creatorem fateatur . . . respondere poterit secundum nosipsos etiam: de fide rationandum non esse“ . . . (Idéz. m. col. 1050.)

²⁾ Ratione potius, quam potestate coercendos sanxerunt. (U. o. c. 1048.)

tettet követ el, melyről azonban azt tartja, hogy általa Istent dicsőíti, bűnös csak annyiban, a mennyiben netalán rajta mult hibás lelkiismeretének megigazítása. Azok, kik Krisztus és övéit üldözték, mert üldözendőknek hitték, bűnös cselekedetet követtek el: vétkezendők, vagyis szerinte akaratos bünt követendők el, ha ezt tenni lelkiismeretök ellenére elmulasztják vala. ¹⁾ Az egyéni ész ítészete alá hajtva ekként a hitet és az ezt valló lelkiismeretet: más részről egész szenvedélylyel támadja meg a szerinte „bér-szolgai“ isteni-tiszteletet, mely Istent nem annyira magáért szolgálja, mint inkább a pokoltól és ördögtől való félelemből, s azon jutalom reményében, melyet a mennyországban várnak. „Kapzsiság és fősvénység ez, úgy mond, nem szeretet. Mely férj nem fogna pirulni, ha neje csak gazdagságáért szeretné, s történetes elszegényedése esetében házasságtörésről gondolkoznék? Ha tehát feleségedtől önmagadért kívánsz szerettetni, Istent más valamiért fog-nád szeretni? Helyesen vigasztalá a szökevény Pompejus nejét, Julia-Cornéliát. „A mit siratsz, úgy mond, azt szeretted!“ A ki az elvesztett földi javakat siratta, elárulta, hogy urában nem annak személyét, hanem dicsőségét, hatalmát, kincseit szerette, — a szegény ismeretlen Pompejusra soha nem is gondolt volna. Ember, ki Istennél csak mennyországot keres: ezt, és nem az Istent szereti. Nem arra kell ügyelni, mi az, mit ki ajándékoz, de milyen ő maga, a ki ajándékoz. A nőnek, ki igazán szeret, szeretete a szerencsétlenség által csak fokozódik. A férjet, ki már mitsem adhat, több hévvel öleli annál, ki adományokat osztogatott. A szeretetnek tárgya a személy lévén, a személyen kívül álló dolgok vesztesége azt nem gyengitheti: az ok egész épen maradván meg, a szeretetnek is meg kell maradnia. Ne adjon bár semmit is az Isten, vegyen el mindent, sőt érdemlett jutalom helyett tetézzon szenvedésekkel: mitsem tesz, szeretted az Istent, ő maradt, a mi volt, tehát szeretni fogod azontul is.

¹⁾ Gravius *culpam peccassent, si contra conscientiam eis parcerent. In Libr. Ethica seu Scito teipsum, c. XIII. et XIV. Migne, i. m. col. 653 et seq.*

A liberalis lelkek a becsületet a haszonnak eleibe teszik. ¹⁾

Már a ki a tanok hord erejét logikai összefüggésöknél fogva megítélni képes: az, első pillanatra fel fogja Abailard érintett tanaiban mindazon vallási, bölcsészeti és socialis elveknek csiráit ismerni, melyeknek a következő századokban a reformatio, az ész- és természet-bölcsészet, a vallási és politikai liberalismus társadalmi jogosultságot szereztek. Hozzájárult az ő viszontagságteljes viszonya Heloissához, mely a nagy szerelmi szenvedélyeknek szabadalmat s kiváltságot szerzett, a ker. közmorál és társadalmi convenientiák formáin, s körén kívül is nyilvánosan mutatkozhatni, nem csak, hanem dalokban s költeményekben, szinpadon és regényekben, családi körben és közmulatságok alkalmával, még a dicsőülés s halhatatlan emlékezet cultusára is méltattatni. A ker. társadalmi szigorvonalának ezen áttöréséről mi sem tanuskodik oly világosan, mint a szeretetre méltó Péter clugnyi apátnak, kinek monostorában és atyai gondviselése alatt tölté Abailard élete utolsó napjait, azon ténye, hogy hulláját, melyről Abailard maga rendelkezett, hogy Heloissának Paracletben adassék át, miszerint „e hulla ékesszólóbban, mint bármi más tolmácsolja neki, mit szeretett, midőn egy férfit szeretett,“ Heloissának általküldve, azt azon indokból is tette, hogy ő, ki egykor a testi kapocs, utóbb pedig az isteni szeretetnek egy jobb köteléke által volt egyesülve vele, birja őt már az arkangyal kürtje megharsanásáig. ²⁾ A közvélemény ez esetben a nélkül

¹⁾ *Expositio in Epist. S. Pauli ad Romanos, lib. III. Migne, i. k. col. 891. et. seq.* „Talis est verus paternae dilectionis affectus in filium, vel castae uxoris in virum, cum eos etiam sibi inutiles magis diligunt, quam quoscunque magis utiliores habere possent. Nec si quae propter eos incommoda sustinent, potest amor minui, quoniam amoris integra causa subsistit in ipsis, quos diligunt. Quod bene in consolatione Juliae Corneliae Pompeius victus et profuga commemorans ait: Quod defles, id amasti? . . . Qui liberalis sunt animi, magis honestatem quam utilitatem sectantur, utinam et in Dominum tam sincerum haberemus affectum, etc.“

²⁾ *Epist. Ven. Petri ad Heloissam, Migne, Patr. t. CLXXVIII. c. 68.*

hogy a tiszteleten és csodálaton, melylyel a fensőbb czélokból szabadakarati eltökéléssel magát feláldozó mortificationak hódolt, legkisebb csorbát is ejteni szándékozott volna, pártfogása alá vette azt, mit a későbbi századok nyelvén a szív jogainak szeretiünk nevezni. Azóta hogy az 1142-ben meghalálozott A b a i l a r d kőkoporsója 1163-ban april 21-én megnyílt, hogy Heloissa hulláját magába fogadja, s a csontváz karjait kitárta, hogy azt egy végső örök öleléssel magához szorítsa ¹⁾, P e t r a r c a bántalmazatlan énekelheté szerelmi dallait, korunk legnagyobb költője pedig, legmagasztosabbnak tartott drámában kísértheté meg a feladatot: ezen érzés üdvezítő mindenhatóságát tüntetni fel, még az oly szívtelen s minden lelkismeret nélküli csábítókra nézve is, kik áldozatjaik megejtésére magával az ördöggel szövetkezni nem irtóznak. ²⁾

A b a i l a r d nem volt rosszakaratu, s mint érzékeny, impressionabilis, tüzes képzelődésű, szenvedélyes ember, sem következetes, sem kitartó ugy tanai-, valamint feltételeiben. A sensi zsinaton 1140-ben történt elítéltetése után, midőn Romába fölebbezett ügye védelmére az örök városba sietne, utközben C l u g n y b a n nem sok nehézségbe került a tiszteletre méltó Péternek, őt szándokától eltántorítani, s rá venni, hogy a felajánlott közbenjárást maga és sz. B e r n a r d közt elfogadja, s ügyének további feszegetésével felhagyjon. Az általa elhintett csirák mindamellet sem voltak többé kiírthatók. A censura, mely a holt kéziratokon érvényesíté a kárhoztató ítéletet, az élő szellemet, melyet A b a i l a r d keltett, nem volt képes feltartóztatni. Tanítványainak sokasága, kik őt követték, bárhol is nyitná meg előadásait; a levelek, melyek a sensi zsinat összeülése és az ott hozott kárhoztató ítélet igazolá-

¹⁾ „... eadem defuncta ad tumulum apertum deportata, maritus ejus, qui multis diebus ante eam defunctus fuerat, elevatis brachiis illam recepit, et ita eam amplexatus, brachia sua strinxit.“ Toursi krónika után F r a n c i s c u s A m b o e s i u s in „Praefatione Apologetica,“ Migne, Patr. t. CLXXVIII. col. 92.

²⁾ G ö t h e „Faust“ című drámájában.

saul irattak ¹⁾; tanítványa-, bresciai Arnoldnak Olaszországban, s főleg Rómában viselt dolgai; a nagy népszerűség, melyben Franciaország e két szerelmi alakja, Abailard és Heloissa, a közönségnél részesült; a sokszor határtalanig menő dicsőítések és magasztaló siriratok, melyeket kortársai emlékezetének szentelnek ²⁾: mind oly jelek, melyek világosan láttatják, mily terjedelmet és consistentiát vett már ekkor e szellem, midőn az ellen sz. Norbert és sz. Bernard egyesült erővel fellépni szükségesnek látták.

Mily része volt az Abailard ellen intézett szellemi harczban sz. Bernardnak: azt ennek a sensi zsinat után irt leveleiből, ³⁾ valamint az ő és Abailard életiróinak, s más kortársak, főleg krónikások előadásából tudjuk. De 1140-ben, midőn ezen zsinat megtartatott, sz. Norbert már nem volt életben, következőleg ezen egész vita történetben még csak neve sem fordulhat elő. És mégis, hogy ezen összeecsapásban részt, nagy és döntő részt kellett

¹⁾ „Leonem evasimus, et incidimus in draconem:“ megmenekültünk az oroszlántól, tudnillik Leonis Pétertől, és rábukkantunk a drakóra, tudnillik Abailardra, írja sz. Bernard e tárgyban II. Incze pápának.

²⁾ A siriratok közül megemlítjük a tiszteletreméltó Péterét: melyben őt a gallusok Socratesének, Hesperiaék Platójának, az eddig létezett logikusoknál vagy jobbnak, vagy legalább is hozzájuk hasonlónak, tudományok fejedelmének, stb. mondja: a ki akkor győzött igazán, midőn clugnyi szerzetessé lett. (Migne, CLXXVIII. col. 103.) A Fabricius által közlöttből (Biblioth. med. et inf. latin. V. 235.) adjuk a következő distichont:

Est satis in tumulo, Petrus hic jacet Abailardus,
Cui soli patuit, scibile quidquid erat.

Rawlinson egy oxfordi codex után kiadta Abailard leveleit, melyek közt hosszabb emlékirat fordul elő. S abban többi közt olvassuk:

Errorum nebulae surgunt, te Petre cadente.
Invidit mors ipsa tibi, qui causa fuisti
Omnibus invidiae . . .

Végül még csak a poitiersi Richárd által fenntartottból közöljük a következő verset:

Gallia mil majus habuit vel clarus isto! (Rerum Gallic. et Franc. Script. t. XII. p. 415.)

³⁾ L. Epistola S. Bern. 187, 188, 189, 192, 193. Migne, Patr. t. CLXXXII. col. 349. et sequ. És „Tractatus de erroribus Petri Abailardi“ col. 1053.

neki is vennie, mutatja a szenvedélyes harag és gyűlölség, melylyel Abailard, de még Heloissa is róla mint ellenségéről ismételve nyilatkozik, őt kuruzslónak, álszentnek és álapostolnak becsmérli, csudatételeit és ördögüzéseit pedig nevetségesekké tenni törekszik.¹⁾ Azonban mikor, s különösen mily tárgyban tüzték össze: arról a történet hallgat. Valószínű azonban, hogy a köztük való ellenségeskedés már az 1131-ben megtartott soissonszi zsinat idejéből származik, midőn Abailard első ízben lőn idézve és elítélve. E vélemény támogatásaul szolgál többi közt az, hogy sz. Norbert sz. Dienes különös tisztelője volt: Abailard pedig épen ezen szentre nézve idézte fel azon igen elmérgesült vitát, mely a soissonszi zsinat egyik tárgyát tette, állítván, hogy Dienes, az areopagita, corinthusi és nem athénei püspök volt, következőleg Dienes, a gallusok apostola, nem volt, nem lehetett ezen areopagita. Legyen bármint, annyi magának Abailardnak irataiból is bizonyos, hogy Norbert az ellene fellépett férfiak sorában az első rangban állt: többen említik, hogy ő hatott volna még sz. Bernardra is. Hogy oly szellem- és jellemnek, mint sz. Norbert, Abailárddal az első találkozásnál szükségképen összeütkezésbe kellett jönnie, annak belátására elégséges, Norbertnek az akkori korszakban különben is divatozó mystikai irányát, s ennek összefüggését azon társadalmi feladattal, melyre mint szerzetes rendalapító hivatva volt, tekintetbe venni.

A mystika, a görög szótól *μυστηρ* zárni, elzárkózni, szemet hunyni, — vagy az elzárkozott, szemlélődő, benső kedély-életet, vagy azon módszertant jelenti, melyet követve, a legmagasb tökélyre vihetni e nemben. A mystikusok a logikai fogalom-fejtésnek csak alárendelt, kiegészítő hivatást tulajdonítanak az életbölcseiség és tökély iskolájában, s nem a hitfeszégetés, hanem a hitélet

¹⁾ Tudvalevőleg Abailard szenvedélyes és nagyításra hajlandó férfiú létére, az önviszontagságairól (De calamitatibus suis) írt munkájában is sokat írt össze, minek alaptalanságát a kritika rég kimutatta.

által kívánnak eljutni a hitismeretre, s ennek vég-céljára: az Istennel való benső egyesülésre. A ki a hit szerint él: az önlelke bizonyításából tudja, ha a tanítás Istentől van-e, vagy valaki önmagától beszél. Ki az észet a hitigazság bírójává teszi, az csak kevélységét éleszti, s fokozza. Az értelmet csak a hit fejti ki, s az igazságot csak az ismeri meg, a ki szerinte él. Ki az igazságot önélményeiből ismeri: az érti s védeni is tudja. Egy részről tehát a hittárgyak s azok tartalmának s jelentőségének szemlélgetése, másrészt pedig ennek megfelelő gyakorlati élet: ez az, mi a célhoz, Istennek úgy megismerésére, valamint a Vele való egyességre vezet. A fogalom-fejtés, az egymásután utja tökéletlenebb, s csak gyarlóságunk kísérete, melyhez akkor folyamodtunk, midőn a bűn által lelkünk látó tehetsége megtört, s a helyett, hogy látnoki pillanatot vethetnénk a dolgok elrejtett lényébe, okoskodva kelle azt egyenkint, egyes tulajdonai-ban megközelítenünk. A lelki látás ezen erejét kell tehát visszaszerezni; visszaszerezzük pedig, ha sikerül magunkat, a hitszerinti élet által az Istennel való azon egyességre felküzdeni, melyben Ádám állott a paradicsomban, mielőtt a bűnt elkövette volna.

A sátán a bűn által uralkodik: tehát rajta is van, hogy azt köztünk megörökösítse. Beleköt természetes hajlamainkba, a képzelő tehetséget illusiokkal árasztja el, s fokozza az ingert a földi örömök és érzéki élvezek iránt. Szét kell tehát tépni, sőt semmivé tenni e kapcsokat, a sátán ezen mediumát, egy részről ugyan a testnek mortificatiója, vagyis a testi inger és hajlamoknak az elcsigázott testben való megölése; másrészt pedig Istenre való támaszkodás, és segélyének s malasztjának buzgó kikérése s használása által. Böjt, virrasztás, önostorozás, kinzás, munka egy részről, — másrésztől feltétlen engedelmes-ség, az Oltári-szentséghez gyakori járulás, imádság, szent dolgok szemléletébe való elmélyedés, Isten irgalmába vetett határtalan bizodalom, s akaratába való megnyugvás más részről, — ezek azon gyakorlatok, melyek által a lélek az ő feltételében: a sátánnal megküzdeni, a világ-

ról s örömeiről lemondani, Istennel pedig mindinkább egyesülni, megszilárdul, s ez irányban napról-napra több és több erőt és állandóságot fejt ki.

Azon mérvben, melyben a testi kívánságok elhallgatnak, a kéjvágyak elnémulnak, s az inger élénksége megtöretik, — lép aztán a lélek, mint a felhőből kibontakozott nap, az ő eredeti ősi, de a bűn s vétkes hajlamok gőzköre által eddig lefojtva tartott világosságában élő; s mivel az igazságból mindenki annyit láthat, a mennyi abból benne van¹⁾: csak a világosságba kell tekintenie, hogy lássa önmagát, s önmagában az Isten képét és hasonlatosságát, az Istent mint az ősképet, a teremtetést, mint ennek tér- s időben kristalizált reflexumát.

Ha a felmagasztaltság, mely a lelket a szemlélet ezen fokán megszállja, nem tör túl a rendes lelki élet arányain: a felmagasztalt szellemektől kenet-teljes műveket, milyen Kempis Tamásé vagy granadai Lajosé, nyer az emberiség; — azokon túl, már kisebb-nagyobb mértékben a látnoki csudatevő tehetség is jelentkezik. A lélek az „Ige“ titka és hatalma birtokában jövén, nevékön nevezi az elemeket és vadállatokat, és engedelmeskednek neki, a sátán pedig legyőzve és porba sujtva fet-reng lábainál.

Az Isten szentjei által ekként megszegyenített sátán vereségét megboszulandó, kettőztetett erővel s fokozott fortélylyal tör azokra, kiknek lelki állapota rést nyit neki a megtámadásra. Ő kezdet óta kísért és ólálkodik, lesve miként az ordító oroszlán a prédát, melyre ráronthasson. Isten fiai jeleket adnak: neki utánoznia kell ezeket, hogy a dicsőséget kétezzé tegye. Ördögi mesterségeivel ő is felmagasztalt állapotba helyzi a lelkeket, kiket hatalmába ejtett. S míg Istennek látnokai és szentjei; neki

¹⁾ Tantum de veritate quisque videre potest, quantum ipse est: Hugo a sancto Victore, ki a dialecticus és mystikus irány összeegyeztetésén fáradozott.

oraculumai, furiái, baktái, fakir- és tánczoló dervischei vannak. ¹⁾

„A lelki felmagasztaltatás jelenségeiben — írja Lecanu — két ellenkező irányu válság észlelhető: egyik az Istenhez, másik a sátánhoz vezet.

„Istenfélő ember a felmagasztalt? akkor a látmány boldogító. Angyalok vezetik a lelket: a világosság, mely világít neki, Istennek világossága. Az egyház megtüri a kinyilatkoztatás ezen nemét: de hitül nem szabja elő, s nem épít rá, ha hit dolgában határozni kell.

„Ha a felmagasztaltság magán kívüli ragadtatásig fokozódik: a természeti nehézkedés megszűnik a felmagasztaltra nézve. Könnyű pehelyként változtat helyet, szárnyat vesz, s miként a sas a napnak, úgy ő az égnek fel neki iramodik. A testi sulynál erősebb a vágy, mely őt felfelé, szeretete tárgyához ragadja. A szentek élete számos példáját tudja ezen csodálatos állapotnak. De az uton, mely Istenhez vezet, ez állapot nyilvánulásai sehol sem tűnnek fel a vér, irtózat, borzadály, vagy épen nevetségesség jelenségeiben.

„A másik út nyílásánál a sátán áll lesben, hogy ragadja meg azt, a ki őt keresi, de még az olyat is, ki tulajdonképen nem őt keresi ugyan, de a kit tudványa mégis tévutakra, a természeti tér határáig, vagy a beláthatlan jövő birodalmáig csábitott. Ennek a sátán a vezére és világossága.

„A lélek, mely szentülési indok nélkül önakaratból lép ki érzékei köréből (sich entäussert), melyekkel őt Isten ellátta, hogy ténykedésének műszerei legyenek, nem tetszhetik Istennek, mert kellő ok nélkül teszi át magát a lét egy másik rendjébe annál, melyet ő alapított meg. Tiltott gyümölcs után nyul, hogy a jót és rosszat közelebbről megismerje, s az őscsábitó az, ki őt e merényre édesgeti. Ez az út tehát bűnös, vészteljes és csa-

¹⁾ Vö. Görres „Die christliche Mystik.“ Jamblychus De Myster. Sect. III.; Lecanu „Geschichte des Satans,“ Huc „Reise nach Tibet“ I. köt. A szentek életét egyáltalán, különösen a bollandistákat.

lók a. A fény, a mely itt fényeskedik s átani fény.“¹⁾

Az előbocsátott vázlatból, úgy hiszszük, eléggé beláthatta az olvasó, hogy a mystikai irány, több indokolatlan, egészen önkénytes feltevéstől el is tekintve, kinövésekre, különösen a rajongás felé, épen csak úgy mint a fékvesztett rationalismus a tagadás felé, sokféle utat nyit.

A rationalisticus doctrinák kétségkívül sok társadalmi erőszakos felforgatást idézhettek, és idéztek is elő: de irtás s kegyetlenség dolgában a rajongás lelkével nem versenyezhetnek. Ki az, a ki számát tudná a szerencsétlen áldozatoknak, kiket a boszorkányságban, ördögösségben vetett babonás hiedelem máglyára dobott, karóba vont, kerékben tört, élve nyuzott meg? . . . Isten egyetlen-egy tehetséget sem adott ok- és czélszerűség nélkül. Az ész kétségkívül csak úgy jogosult a maga körében, mint a kedély és képzelőtehetség az ő sphaerájában. Mit az ész szükségképen úgy gondol, és nem gondolhat másként, mint a hogy gondolja, annak a tárgyilagosságban is ilyennek kell lennie. Ész nélkül nincs mód az igazat a tévestől megkülönböztetni, s csak is az eszes lény képes az igazságra, s annak megismerésére. Bizonyára csak is a hittal egyesült ész vívmányainak köszöni az emberiség, hogy a rajongó szellem irtóztató kinövéseitől megmenekült, s hogy ott, a hol ezen szent frigy uralkodik, boszorkány- és garabonczások már nem mutatkoznak, a fakir- és dervischek ismeretlenek.

A mystika Norbert idejében nem volt ugyan már ment azon aberratióktól, melyek a bölcseledő észnek alapos okot és alkalmat szolgáltatottak, ellene a hadjáratot megindítani: hogy azonban sz. Norbert teljességgel nem tért le az ösvényről, mely a ker. kath. egyházban ma is jogosultnak ismertetik: arról nemcsak tettei és intézkedései tesznek tanuságot, hanem az általa alapított rend testületi szelleme is kezeskedik. Ha a halála után körülbelől ötven évre dühöngött magdeburgi tüzvész számos,

¹⁾ Lecanu i. m. 31—32. l.

kétségkívül igen becses iratait el nem hamvasztja¹⁾: valószínűleg azon helyzetben volnánk, hogy bebizonyíthatók, miszerint ebbeli nézetei körülbelől egyezők, sőt azonosok valának azokkal, melyekkel ez irányban sz. Bernárd különösen a „Szemlélődésről“ (De Consideratione) és az „Énekek Énekéről“ írt könyveiben találkozunk. Most, miután e kincstől meg vagyunk fosztva, be kell elégednünk némely gyér tényekkel s történeti bizonyítványokkal, melyek ha mást nem, legalább magát a tényt minden kétségen kívül helyezik.

A ker. hitnézet szerint az ember az ördög kísértéseinek van kitéve. Hogy az ördög a csábítás legerősebb fegyvereit azok megejtésére fordítja, kiktől leginkább tart, hogy a lelkek feletti hatalmát megtörhetik; s hogy ezek viszont, neki sikeresen ellentállandók, csak annál inkább csatlakoznak az Istenhez, következőleg egész hévvel s buzgósággal a mystika karjaiba vetik magukat: az mindkét hadakozó félre nézve a sikeres hadviselés első ildom következménye. Ha a harc folyamában, egy részről szolgálóinak megpróbáltatása, vagy a gonoszok megfenyítése végett, vagy egyéb előtte tudva levő okokból, Isten az ördögnek megengedi azt, hogy a psychikus illúsiók vonalán túllépve, zsákmányára physikailag is rávethesse magát; — más részről pedig az Istennel egyesült lelkek, ennek kegyelméből, a malszterőnek megfelelő mértékével rendelkeznek, hogy a hódoltatót mystikai szerek alkalmazása által megfékezve, zsákmányának elejtésére kényszerítsék: mindez azon

¹⁾ Sz. Norbert következő munkáinak emléke maradt fenn:

a) Libri S. Scripturae;

b) Homiliae;

c) Libri tres de Visionibus sibi Coloniae et alibi factis;

d) De Obitu Sanctorum;

e) Sermones ad populum;

f) Exhortationes de Brevitate et Caducitate Vitae humanae (neki is mint Bossuetnak kedves témája, melyet nagy hatással kezelt);

g) Defensio Innocentii papae II. contra Petrum Leonem Antipapam;

h) Devotissimum Officium de B. Mariae purissima Conceptione, stb.

rendkívüli hiterkölcsei jelenségek sorába tartozik, melyeket, ha a közönséges élet mindennapi rájája nem illenek is, összefüggési szálaik a lelki élet azon világába nyulván át, melyet a bölcsészet csak a hitből ismer: a történet mind-ammellett már csak azon okból is, mert jelenségek, hatást gyakorolt jelenségek, számbavenni tartozik.

Sz. Norbert a leghatalmasabb sátán-hódoltatók egyike volt a maga korában. A Leonis Péter által előidézett egyházi szakadás megjövendölése, melyről a IX. §-ban emlékeztünk, látnoki tehetségre mutat. Csudagyógyszerről tanuskodik az ugyanazon §-ban megemlített tény, hogy sz. mise közben, Würzburgban egy világtalan asszonynak szeme világát adta vissza. A prémontréi háznak az erdőben legelő nyáját megtámadó farkasokat egy szavával csendesíti le, nem csak, hanem szelid ebekként annak további őrzésére kényszeríti. „A vadállatok szelidülnek — ugymond — s engedelmeskednek az embereknek: az ember bedugja fülét és megátalkodik.“ Városokban és falvakban, a merre utazik, hozzá viszik az ördögtől megszálltakat, s ő szent-mise közben rendre veti ki birtokba vett hajlékából ezen szörnyeteget. — Valahányszor Prémontréből távozik, az ördög neki bátorodik. Majd egyeseket igyekszik megtántorítani, majd rettegést szór az egész családra. Sikertelen erőködés! Sem azon, a robogó ménnek s rohanó katonaság tombolásához hasonló zugás, sem a haldoklóknak a győztesek üvöltéseibe vegyült nyöszörgését utánzó vadzaj, melylyel az éj csendjében riasztja az aluvók álmát, nem képes feltételében megingatni a kisded csapatot, melynek Norbert a bajnoka. Midőn távolléte alatt megtörtént, hogy egy-két tanítványa megtántorodott, s a sátántól nem tudni miféle világosság által büvöltetvén le, prófétálni, a titkos jelenések értelmét magyarázni, Daniel rejtélyeit, a praedestinatiót, az angyalok és emberek kárhozatra lett előrendeltetését s ennek okát feszegetni, az Antikrisztus idejéről felsőbb kinyilatkoztatásból vett közleményeket terjeszteni kezdett: Hugo, ki a szellemek megkülönböztetésének tudományát bírta, ráismert az angyal képében ólálkodó sátánnak művére; pa-

rancsot adott ki tehát, a látnokoknak ugyan, s illetőleg a sátánnak, hogy Norbert visszatérteig hallgassanak, rendtársainak pedig, hogy, ha mégis megszólamlani találnának, reájok ne figyeljenek. A sátán, ki Norbertnek már neve hallatára is rettegett, látva, hogy fortélyja felfedeztetett, az ő visszatérését be sem várva, elköltözött; mire a prófétálás megszűnt, a csel pedig nyilvánossá lőn. Az oly sokszor megalázott, végre arra vetemedik, hogy erőszakos bosszút áll legalább földi életén annak, kinek örök boldogságát meg nem ronthatá. Norbert éj idején zárt ajtók mellett, imába merülve virraszt a kápolnában. Esetleg felemelve szemét, előtte áll a szörny irtóztató medve alakjában, fogait vigyorgatja, s dühös tekintetét, rohasra indulóként, reája mereszti. Norbert, rátekintve a betett rekeszre, azon pillanatban sejti, hogy kivel van dolga. Hivatkozva Istenre, ki az ártatlanokat ezen szörnynek hatalma alól felszabadította, távozást parancsol: „szikrázó szemeid engem meg nem rettentenek — úgy mond — távozz elátkozott, engedj helyet az élő Istennek, Belálhoz Krisztusnak semmi köze“ a phantom iszonyu zajt ütve, nyögés, s fájdalmas zokogás közt a messze levegőben vész el. . . .

Midőn sz. Norbert 1122-ben Neuillyben megfordult, talált ott egy fiatal leánykát, kit az ördög már egy éve, hogy megszállva tartott. Irtóztatón kinozta pedig a szegény teremtet, úgy hogy öt lánczon lefeszítve kellett tartani. Többször kinjában szétzúzta a lánczokat, neki rohant a szobáknak, összetörte az ablakokat, s összezuzott mindent, mi kezébe akadt. Ezt szülei nehéz lánczokkal terhelve sz. Norberthez a templomba hozták. Norbert a leányt az ördög kezeiből kiragadandó, az evangeliumos könyvet fejére teszi, s abból a napi evangeliumot ugyancsak feje felett elolvassa. Az ördög azzal válaszol, hogy ő is és pedig könyv nélkül a szentírásból szavalni, nevezetesen az Énekek énekét egyszerre két nyelven, francziául tudnillik és németül, magyarázni kezdte. Az élő Isten nevében hozzá intézett parancsra, hogy hagyná el e hajlékot: a sátán készségét jelenti ki, de azon feltétel kikötése

mellett, hogy szabadságában álljon egyikébe Norbert jelenlévő tanítványainak (Hugo és Evermod voltak vele) beköltözni. Norbert elszörnyülködött e vakmerő kívánságon, de elszörnyedtek még inkább a jelenlévők, midőn tagadó választ vévén, a sátán iszonyuhangon valamennyi pokolbeli társait hívta fel segítségül, fenyegetőzván, hogy ha kívánsága nem teljesítettik, a templom boltozatát szét fogja zuzni. A pokoli zajra, mely e fenyegetésre a templomban keletkezett, lélekvesztetten futott szét az egész közönség — Norbert két társával és a megszállt leány magukra maradván. E pillanatban tört ki a szerencsétlen a düh. Két kezével ragadja meg a Norbert nyakán függő stolát, s azt nagy hirtelenséggel mintegy madzaggá fonva, hogy megfojtsa, torkára tekeri. Hugo, a veszélyt látva, mestere segítségére sietett, általa azonban azzal lőn elutasítva: hogy Isten rendeleteinek ellenszegülni nem kell. „Ha Isten — ugymond — ezen ördögnek adott hatalmat felettem, hagyjuk őt tenni, mit meggátolni nincsen hatalmunkban!” A bizalom ezen szavai megmenték ugyan Norbertet, mert a sátán megzavarodva ejtette el a fojtogató eszközt: de a leány még csak másnap a szent-ostya felmutatásakor szabadított meg. Az ördög átkozva a napot, melyen e sebhonai Frankhonba az ő kinzására érkezett, annak bevallása mellett, hogy nem képes elszenvedni a kinokat, melyet a legfelségesebb szentség neki okozott, — elhagyta szállását, a lányka pedig meggyógyulva szüleinek visszaadatott. Ezen ördög nagy bosszút esküdhetett Norbertnek, s nagyon fájlalhatta elhagyott hajlékát, mert midőn egyik tanítványa Prémontréban szintén megszabadított, a távozó ördög tudtokra adta, hogy ez még nem az utolsó eset, melyben Norbert fiainak a neuillyi ördöggel bajok volt. ¹⁾

A b a i l a r d sz. Norbert ezen s más, a termé-

¹⁾ L. mindezeket bővebben előadva: Vita S. Norberti auctore Can. Praem. coaevo a. c. VIII — XV. Hugo, Vie de saint Norbert, l. II. nro VII. XIX—XXII — l. III. nro XI. XV—XVII. S. Bernardi Epist. 56. Robertus de Monte et Chron. Magn. Belg. ad a. 1132.

szet rendén kívül csudálatos módon végbevitt tetteiről, azon kiméletlenséggel s metsző gunynyal nyilatkozott, mely akár a 18-ik századi francia encyclopaedistának is a tollába beillett volna. „Mit mondanak mindezekre azok, ugy mond, kiket napjainkban arra vetemedni láttunk, hogy a pusztából a sokaság közé menve, valamint álszerzetesi hirőkben felfuvalkodtak, ugy csudák koholása által még csudálatosokul is feltünni erőködtek? A viz-érintés- és szenteléseket, melylyel a betegeket gyógyítgatják, a test tagjainak megtapintását és keresztvetésekkel való megjelelését, melyekkel fájdalmaikat enyhítik, a betegek számára megáldott kenyeret, melyet a sinlődőknek törve adogatnak be, mindezt nem emlitem. Nagyobbakat kívánok érinteni, értem a halottfeltámasztási csudának eredménytelen megkísértését. Mit hogy nem régiben csakugyan merészeltek megkísérteni Norbert és apostoltársa Farsitus, csudálkoztunk rajta, és nevettünk, kik, miután a nép előtt földre borulva soká imádkoztak volna, látván, hogy elbizakodottságuk meghiusult, a szégyent maguktól elhárítandók, elég szemtelenül a népnek fordultak, azt szidalmazván, mintha rendületlen hitők és ajtatósságuk ennek hitetlenségén szenvedett volna hajótörést Mily fortély, mily hiu mentség a menthetetlenek részéről! Olykor-olykor megeshetik, hogy egyeseket ilyenekben rászedhetnek: de az igazság maga mondja, hogy nincs oly titok, mely napfényre nem jönne. És sz. Jeromos tanusága szerint, az áldicsőség hamar elpárolog. Nem ismeretlen előttünk azok ravaszsága, kik a hideglelésben szenvedőket, csekély betegségektől megmentendők, némely szereket italban vagy ételben adnak be nekik, imádkoznak és áldást szavalnak felettök. Azt gondolják tudnillik, hogy ha a meggyógyulás valamikép bekövetkezik, az az ő szentségöknek, ha pedig nem, ez az illetők hitetlensége- s kétkedésének fog tulajdoníttatni.“ ¹⁾

¹⁾ Sermo XXXIII. De S. Joanne Bapt. Migne, Patr. t. CLXXVIII. col. 605.

Hogy ezen s más ehhez hasonló nyilatkozatok, főleg a közönség előtt elszavalt beszédben elmondva, jó vért nem csináltak, ezt, úgy hiszszük, ha nem mondanók is, mindenki belátja. De még ezen kiméletlen kifakadásnál is rosszabbul hatottak azon mértéknélküli ocsárolások, melyekkel Abailard a „bér-szolgai“ szeretetet ostorozta. A társadalmat egyáltalán az érdek kötelékei tartják össze, s jutalmak s büntetések nélkül az nem volna sem megvédhető, sem kormányozható. Ha Abailard tana az egyéni ész és lelkiismeret döntő szaváról a hit és gyakorlat terén, a szerzetes életnek első feltételét, az engedelmességet alapjaiban rendíti meg: elmélete a bérszolgai és tiszta szeretetről annak indokait látszik akarni megsemmisíteni. Avagy miért mondjon le a szegény szerzetes az életről, sanyargassa és kinozza magát, ha még arra sincsen jogosítva, hogy ennyi áldozatnak jutalmát várhassa egy másik világban? Igaz, az Istennel egyesültnek jutalma maga az Isten s az ő dicsősége: ámde hányadik az, a ki ezen úgy vallási, mint bölcséleti indok horderejét s mivoltát ily elvont kifejezésben előadva felfogni, s méltányolni képes? A kevésbbé szellemi embereknek drastikusabb rajzok kellenek. Isten dicsősége: ez a mennyország, az egész és teljes mennyország, sem több, sem kevesebb. De hányadik az, a ki tudja, hogy mi a dicsőség, s annak boldogsága? Nem épen azok adnak-e rá a legkevesebbet, kik a világot megvetették, s attól mi mást sem kívánnak többé, semmint hogy általa elfeledtessenek? Azon tiszta szeretetnek vagy nincs semmi értelme: vagy ha van, Istent tisztán szeretni nem jelenthet egyebet, mint szeretni a legdicsőbb, a legtökéletesebb lényt, ki a szeretetet szeretetlenséggel nem viszonzozhatja; mint szeretni a legjobb atyát, ki gyermekeit mind maga körül összegyűjtve s boldogokul óhajtja tudni; mint ragaszkodni ezen atya boldog családjához, s remegni tőle, nehogy méltatlanokul talál-tassunk, annak körébe bebocsáttatni. S mi más egyebet jelent a kereszténynek a jutalom, melyet ő a mennyország neve alatt vár s remél elérni Istentől? . . . Az emberek rosszra való hajlandósága oly nagy, hogy jutalom-

biztosítás egymaga nem is elegendő az ő féken tartására: azonfölül kell, hogy féljen a büntetésektől, melyek az áthágóra várakoznak, mert hiszen vágyai más tárgyakra irányozvák: de kit a jutalom nem indít, azt sokszor viszatartja a büntetéstől félelem. A remény, hogy legyőzve a sátánt, megmenekülnek a pokoltól, s elnyerik az örök életet, bizonyára nem volt a legutolsó indok, azok sorában, melyek az emberekre hatottak, hogy vagy szerzetessé legyenek, vagy lelkismeretöket az ő igazgatásukra bizzák.

Nincs század, melyben annyi szerzetes rend keletkezett, de olyan sem, mely a sátán-legendákban oly termékeny volt volna, mint épen Norbert és Abailard százada. Talán nem csalódunk, ha azt mondjuk, hogy a történetnek körül-belől három-negyed részét ezek foglalják el. Ha e tengerre bocsátkozni kívánnánk, hogy abból egy-két értékes gyöngyszemet kiszedhessünk, a mint külön tanulmányra, ép úgy külön munkára is volna szükségünk. ¹⁾ Nincs oly jó feltétel, gondolat, kezdet, vállalat, melyet a sátán megrontani meg nem kísértene: de viszont neki sincs oly fogása vagy cselszövénye, melyet a szent férfiak rögtön fel nem ismernének, s meg nem hiusitnák. Sz. Bernard Olaszországba indul, hogy az egyházi békét helyreállítani segítse. S ime alig indul meg, már összetörik a kereke. Bernárd, ki mit sem kételkedett benne, hogy ki volt és mi szándokból ezen hátráltatásnak a szerzője, az összetört kerék helyébe magát a sátánt fogja a tengelybe, elhajtattván rajta, az összegyült s kerék gyanánt forgó sátányon gyönyörködő s kaczagó nép nagy mulatságára. ²⁾ A találékonyság ezzel a végső határt érte el e nemben. A cisterek apátja a már meghalt Bernárdot

¹⁾ Lásd: „Venerabilis Petri De Miraculis Libri duo,” Migne, Patr. t. CLXXXIX. Vita et res gestae S. Bernardi auctore Gaufrido monacho claraevallensi,” és „Exordium magnum Cisterciense;” — továbbá: „Herberti Turrii Sardiniae Archiepiscopi de miraculis libri tres,” stb. Migne, Patr. t. CLXXXV.

²⁾ Migne, Patr. t. CLXXXV. col. 767. Az esemény emlékét képek, költemények örököztették.

engedelmesség alatt tiltotta el minden további csudatételtől; ¹⁾ mi hihetőleg annyit jelentett, hogy már többet a nagy férfiú rovására koholni nem szabad. S ideje is volt, mérsékelve lépni fel e tárgyban. Az Abailard által figyelmessé tett közvélemény veszedelmes visszahatási eszközökhöz látott. Aligha csalódunk, ha a dicsőítési verseny ezen sajátságos kinövéseinek, melyek már az e rendbeli minden kétségen kívül álló tényeknek hitelességét is fenyegetni kezdték, tulajdonítjuk az irtóztató munka gondolatát „a világ három nagy impostoráról,” mely e korban került napvilágra. ²⁾

Az ellenhatás nagyságát, melyet sz. Norbert és sz. Bernárd Abailard rationalisticus iránya ellenében kifejtettek, megítélnünk engedik ez utóbbinak panaszai. „Előbbeni elleneim, úgy mond, miután maguktól már keveset tehettek, két új apostolt, kiknek szavára a világ sokat adott, léptettek fel ellenem. Ezek egyike a szerzetes kanonokok, másika pedig a barátok újjászületésének dicsőségét tulajdonítá magának. Szónokolva járván be a világot, engem szentelenül össze-visszarágalmaztak, s mind az egyházi, mind pedig a polgári személyek előtt nem csekély megvetésbe hoztak. Életemről és igazhitűsége-

¹⁾ Id. m. és köt. col. 448.

²⁾ „Gondolatát” irtuk: mert az nem bizonyos, hogy az e czimű munka maga is létezett-e már azon időtájban. Hogy azonban maga a gondolat a XIII. század első felében a tudós világban már el volt terjedve, s élénken foglalkoztatá az elméket: arról nincs semmi kétség. L. Casimiri Oudini De Script. Eccl. Antiq. t. III. f. 66. et sequ. Hogy pedig e gondolatot az érintett visszaélés szülte: arra nézve létezik egyenes bizonyítvány is. Campanella (in Atheismo Triumph.) ugyanis ezeket írja: „Miután tehát nálunk igaz jelek csak igen ritkán mutatkoznak, s inkább álom vagy koholmányoknak látszanak:” ez okból készült Németországban a munka a világ három impostoráról, p. 66. — E munkát a mult századbéli burkus háborúk alkalmával a porosz katonatisztek az austriai birodalomban is elterjesztvén, azt Herwigh Bohuslav, strahowi prémontrei kanonok tudósan czáfolta meg következő czimű munkájában: „Meditatio Cephalica, fatuis libertinorum mentibus salubriter accomodata ad emungendam errorum suorun insaniam, quam adversum Moysen et Christum, sacratissimos illos revelatae religionis institutores tam impie quam inique conceperunt,” Praga 1768—1770. II. rész, 267—505. l.

gemről oly dolgokat terjesztettek el, hogy legjobb barátimat is elidegenítették tőlem, s még azok is, kik a szeretnek némi szikráját irányomban kebleikben megőrizték, kénytelenek voltak, tőlök való félelemből, ezt a világ előtt tettetés által elpalástolni. Isten a bizonyságom, hogy valahányszor valamely egyházi gyülekezetről halottam, azt elítéltetésem végett összejöttek hittem. Mint valami menykő-csapásra várakoztam ilyenkor a parancsra, hogy zsinat vagy synagoga elé hurczoltassam. Isten tudja, hogy egyszernél többször arról gondolkoztam, hogy a keresztény világból elköltözöm, s pogány népek közé megyek, remélve, hogy a kereszt ellenségei közt bár, de mégis keresztény módra nyugalomban tölthetendem napjaimat.“¹⁾

Hogy sz. Norbert és sz. Bernard tulsulyban voltak: arról nem csak Abailard ezen panasza s későbbi önmegadása, hanem még inkább azon történeti tény tanuskodik: hogy daczára azon súlyos becsmérléseknek, melyeket Abailard s követőitől szenvedtek, rendjök kifejtésében feltartóztatlanul, diadalmasan haladtak előre. A harcz azonban, melyet ezen szellem ellen vívtak, Abailarddal nem végződött be, — a reformatio s a francia forradalom egészen más mértékkel mérte a megtorlást annál, melyet a két rendalapító Abailard ellenében használt.

Sz. Norbert ezen győzelmét dicsóiti meg a magdeburgi dóm ablakjain látható üvegfestmény. Sz. Norbert életnagyságban, magasra emelt bal kezével kelyhet, jobb-jával pedig lánczot tart; a lebilincsel sátán pedig drákó alakjában gyűrűzik lábainál. A kehely az Oltári-szentség, ez pedig az Istennel való legbensőbb egyesülés jelképe. A lánczra vert drákó tehát a győzelmet ábrázolja, melyet Norbert Istenre támaszkodva s általa erősítette, a sátánon, az emberi-nem ezen ősi ellenségén vítt ki.

Sz. Norbert elvi elleneihez számithatjuk még azokat is, kik a szerzetes rendek sokasítása ellen keltek ki,

¹⁾ Historia Calamitatum Suarum, Epist. I. ad Heloissam.

s nevezetesen a szerzetes kanonokok ellenében azt vitatták: hogy feleslegesek, mert szerzetesi minőségben a barátok (monachi) tökéletesebbek náloknál; s miután ők (a barátok) is felszentelt papok, a lelkipásztorkodó papságot ők is segithetik, s kanonoki czimre épen nincsen szükség. Voltak, kik a behozott ruha-tarkaságban az egyház egységének megszaggatását, az egymás rovására való versenygésben az egyházi rend tekintélyének s az iránta való tiszteletnek aláásását, a nép lelkismeretének s bizalmának megzavarását látták. A vitából egészben véve a féltékenység s hiuság lelke világosan rí ki; miután azonban benne több szent s tekintélyes férfiak is vettek részt, kik szorosan az elvi szemponthoz tartották magukat, nem habozunk ezeket is azok közé sorolni, kik nem annyira érdek-, semmint elvi tekintetből ellenzik a keletkező rendet.

A prémonstreiek tántoríthatlanul ragaszkodtak azon nézetükhöz: hogy kanonoki társulatuk úgy, a mint azt sz. Norbert alapította, minden esetre előbbrevaló a tisztán monasticus természetű intézményeknél. Mert a hármass szerzetesi fogadalom és ennek megfelelő fegyelem s szigorú élet-nem által semmiben sem kisebbek a barátszerzeteseknél; az által pedig, hogy a szerzetesi élet s fegyelem által kellőleg megerősödvén, miszerint a világ csábításainak bátran a szemébe nézhessenek, nem zárják el magukat, hanem a lelkipásztorság terére lépnek ki: náloknál már előbbrevalók, mert nemcsak a maguk, hanem felebarátjaik üdvét is a szívökön hordják, s ezt előmozditják. A válasz, melylyel ez okoskodásukra az ellenfél előállt: hogy tudnillik a barátok is felszentelt papok, s a lelkipásztorkodásban már ők is alkalmaztatnak, csak arra mutat, hogy a zárdai fogalom már meg vala törve, s az öntökéletesedéssel összekötött gyakorlati élet-tevékenység többre becsültetett a magány-életnél, mely csak önmagával gondol, másokért pedig legfőlebb is szenved s imádkozik. A „monachus“, ugymond, magányost, solitaire-t jelent. Ha magányos, mit keres a nagy világban, városok- és falvakban, szóval az emberek társaságában? Ha tehát monachus: akkor tartózkodjék cellájában; ha

pedig jó, üdvös és érdemes dolognak hiszi, a cellákban szerzett erényekkel a nagyvilágban másokat is boldogítani: akkor adja meg magát, s vallja be, hogy a szerzetes kanonoki rend, a mely ilyen hivatással keletkezett, előbbrevaló annál, mely szigoruan zárdai barát-életre vállalkozott.

A meglehetősen keserűséggel folytatott vitában olykor egészen sajátságos okfők merültek fel, mint például: hogy a Minden-szentek litaniájában igenis előfordul: hogy „minden szent barátok és remeték! imádkozzatok értünk!” De hogy ilyes segítségül hívás a clericusok- és kanonokokhoz intéztetett volna, azt egy litaniában sem találjuk; hogy barátokból gyakran lesznek püspökök, de püspökökből csak igen ritkán barátok: a mi arra mutat, hogy a barát-élet szigorubb, következőleg tökéletesebb. Eliás ariá érdemesítették, hogy élve vitetett a mennybe; ker. sz. Jánosnak pedig maga az Üdvezítő adta azon bizonyosságot: hogy az asszonytól szültek közt nálánál nem támadott nagyobb. Ugyanezen Üdvezítő vette pártfogása alá a lábainál az ő igéjét hallgató Máriát, a szorgoskodó s mások élelmében fáradozó Mártá felett Több nyomatékka birtak ezeknél azok okoskodásai, kik a veszedelmet rajzolták, mely a világban forgó még legedzettebb embert is fenyegeti. Hivatkoztak Davidra, Salamonra, Hannibálra, s más a szent és világi történetből ismert, de megesett nagyságokra. Mire az ellenfél nem mulasztotta el és pedig nem minden önhittség s kisebbités nélkül válaszolni: miszerint nem nagy virtus, nem vétkezni akkor, a midőn nem lehet. A lelki erőt az azt környező veszedelmek tüntetik ki.

A vita egy egész századon át nagyobb-kisebb tüzzel folytatott, míg végtére a felek belátva, hogy mindnyájok számára van hely a világon, melyen maguk s mások javára munkálkodhatnak, s nincs oly szerzetes rend, mely az emberiség javát valamikép elő nem mozdítaná, végre, ha mindjárt nem is vetkőztek ki egészen régi féltékenységekől, de mégis lecsendesedtek.¹⁾

¹⁾ L Roberti abbatis Epistola: „Qua ratione Ordo monachorum prae-

Sokkal elmérgesültebb alakot vett fel a viszály akkor, midőn arra került a sor: hogy a fejledező új rendnek egyes már létező szerzetes házak, vagy káptalanok adassanak által. Itt az elvi vitatásba már a birtoklási jog s érdek szenvedélye is vegyült, s mint látni fogjuk, igen komoly tettelegességekben is tört ki.

Első ily nemű összeütközés 1131-ben azon alkalommal adta magát elő, midőn Albero verduni püspök az itteni benczekolostort eddigi benczebirtokosaitól elvévén, abba a prémontréi rendkanonokokat helyezte be. Az izgatottság azon fokát, melyet e tény a benczéknél előidézett, szemlélünk engedi a tiszteletre méltó clugny-i apátnak, Péternek azon levele, melyben Mátyás, albanoi bibernoknak ezen méltatlan s igazságtalan rendszabály miatt panaszkodik. „Egykor — ugymond — papok, kanonokok, egyházfejedelmek, leszállván trónjaikról, kereszték a barát-életet; mindenki tudja, mennyi tiszteletben állt az a régi atyáknál, s mit Önnek nem lehet nem tudni: mennyire eleibe teszi ezen életrendet az apostoli szék minden más életnemnek. S most immár oda jutott a dolog, hogy, nem tudom, kinek javaslatára tulajdonából vetetik ki, hogy ne tarthassa meg azt, a mi jog szerint az övé. Nem foghatom meg, miért kell a barát-rendet ma oly igen megvetni, száműzni, utálni, s még a világi rendnek is utána tenni. S mindennek nem csak hogy ki van téve, de sőt üldöztetéseket szenved, milyeneknek a latrokat szokás alávetni. Elítélik, mielőtt kihallgatták, s bűnösöknek hirdetik, mielőtt törvényszék elé állították volna. Tudom, ellenségeink nyilvánosan terjesztik, hogy sz. Pál szerzetesei kihágásaik által vonták magukra ezen kivettetést: de mióta hozatott érvénybe az elv, hogy egyesek miatt az egész testületet kell büntetni? Miért kell a feslett szerzetesekkel magát a szerzetes professiót is száműzni? Miért

ceedit ordinem clericorum,” Migne, Patr. t. CLXX. col. 663. — Petri Abailardi Epist. XII. „Contra quemdam Canonicum regularem, qui monasticum ordinem deprimebat, et suum illi anteferebat,” ib. t. CLXXVIII. col. 343. — Anselmi havelbergensis „De Ordine Canonico,” et „Epistola ad Egberium Abbatem huysenburgensem,” i. m. t. CLXXXVIII.

nem inkább a rosszak helyét jókkal betölteni? Mily számosan vannak, kiket napjainkban az isteni irgalom meg-sokasított, mind a városokban, mind pedig falukon?"¹⁾

Albero a vádra nem késett válaszolni; s bebizonyítván, hogy ő mindent megkísértett, miszerint rosszak helyett jó szerzeteseket nyerhessen, de eredmény nélkül, úgy II. Inczénél, valamint II. Lothár császárnál megnyerte az ügyet, s a prémontreiek a verduni sz. Pál-monostorban benmaradtak.

Nem oly könnyű szerrel ment a Bold. Szüizről czimzett magdeburgi társas-káptalannak átruházása a prémontréi rendre. A székes-káptalan, midőn Norbert ezen ügyet eleibe terjeszté, II. Lothár császárra mint a nevezett társas káptalan kegyurára hivatkozott, kinek beegyezése nélkül ezen átruházás iránt intézkedni jogilag nem lehetne. Norbert a császár beegyezését kieszközölván, a káptalan ugyan nem tehetett mást, mint hogy az ítéletben, melyre hivatkozott, megnyugodjon: azon aggodalma azonban, hogy Norbert ezen első kísérletnél nem fog megállapodni, hanem törekedni fog, az általa alapított rendnek még a székes-káptalant is megszerezni, nem csak nem csillapult, hanem még új táplálékot is nyert. A ket-tős császári és káptalani beegyezést birva, Norbert a pápához, II. Honorhoz fordult; s miután ennek jóváhagyását is megnyerte, tanítványait Prémontreból s némely más, főleg westphaliai házakból előhivatván, őket 1129-ben a társas-káptalan birtokába ünnepélyesen bevezette; annak volt tagjait részben a sz. Miklósról nevezett városbeli kolostorba költöztetvén által, részben pedig élelmezési nyugdíjjal látván el. A viszálykodás a bevégzett tényre lecsillapítotttnak látszék: a gyanakodás azonban folyvást új meg új táplálékot kapott az által, hogy Norbert főleg rendjebeli tanítványaival környezteté magát, azokkal társalgott, azoknak tanácsával élt. A kedélyingerültség, melyet ezen gyanakodás folyvást élesztett, egy

¹⁾ Epist. Vener. Petri ad Matthaeum Cardinalem Albanum, Libr. Epist. II. epistola XI.

véletlen esemény folytán csakhamar alkalmat nyert, formasierü nyilvános lázadásban törni ki. Történt tudnillik, hogy a székes-egyház valami gyalázatos ténynek benne való elkövetése által megfertőztetett, s Norbert az egyházi törvények értelmében elhatározta, hogy azt ennek következtében újból felszentelni fogja. A székes-káptalan ellenszegült azon okból, mert a tényt nem ismeri, titokban lévén elkövetve, Norbert pedig annak álladékat vele nem közölte; hozzátéven: hogy oly egyháznak, mely a pápától és fejedelmektől annyi kiváltsággal bir, nem volna szüksége új felszentelésre.¹⁾ Ezen utóbbi indok sejtetni engedi, hogy a székes-káptalan attól félt, mintha Norbert a felszentelést ürügyül akarná használni, hogy azt káptalanával együtt rendje tagjainak átadhassa. E nem várt ellenállás Norbertet, úgy látszik, izgatottságba hozta, melytől elragadtatva, a káptalantól a népre hivatkozék, előadva, hogy ezen, az egyházi törvények által előirt tényben káptalan a őt gátolni akarja! A hivatkozás igen balul ütött ki, mert részint a papságnak némely tagjai, kiket a fegyelem megtartására szorított, részint azon urak, kiktől az érsekség elfoglalt javait visszavette, azt inkább tömegestől ellene lázították fel. Nem lévén hozzászokva az engedékenységhöz, de a ténynek közzététele után, már nem is engedhetvén, miután látta, hogy a káptalannal szövetkezett népben támaszt épen nem talált, sőt inkább erőszakos ellenszegülésétől kell tartania, — azon gondolatra jött: hogy tehát a szentelést titokban, éjnek idején fogja végbevenni. S valóban az 1129-iki június 29–30. közti éjjel a jelenlevő havelbergi és meiszeni püspök, s néhány hozzáragaszkodó kanonok segédlete mellett a szertartáshoz hozzá is fogott, s azt be is végezte: midőn a káptalan elégületlen része a dologról hirt vesz, a harangokat félrevereti, s az elősiető néptömeget azzal lázítja fel, hogy Norbert éjnek idején a templomba rontott, onnan a szent ereklyéket elrabolni, s velök a városból megszökni szándékozik. A ki tudja,

¹⁾ Chron. Magdeb. apud Meibom. II. 327.

hogy mi volt a középkorban a népnek az ereklje, az be fogja látni, hogy a népnek nem kellett több, hogy a templomot megrohanja, s az ajtókat beverje. Norbert még egész főpapi templomi ornatuſban lévén, eleibe akart ſitetni a népnek, bizván ſzónoki hatalmában, hogy azt hatás ékesszóíásával lecsillapítandja. De éjnek idején, teljes ſetétſégben, rá fog-e a tömeg ismerni? fog-e sikerülni azt legalább egy percze cſendességre birni, még tudnillik ſzónoklatát megkezdhethné? Nem valóſzinübb-e, hogy a dühösek feltartóztatlanul előre rohanva, neki esnek a ſzentélynek, s mielőtt Norbert csak szóhoz juthatna, őt társaival együtt agyonverhetik? Az eſzély tehát menekülést parancsolt. Minden kijárás el lévén zárva, nem maradt más hátra, mint a ſekreſtyéből felvezető lépcsőn a toronyba menekülni, s azt eltorlaszolni. Itt, ezen igen kétes erődben maradt Norbert és társai másnap délig formaszerinti oſtrom alatt. Egyik udvari papja megsebesített, s a vér az ő ruhájára fecſcent. A káptalan e közben alkudozáſokat kezdett, hogy csak a prémontreieket kell a Bold. Szűz monostorából eltávolítani, s a nép rögtön lecsendesül. Norbert, ki ily helyzetben még csekélyebb dologban is az erőszaknak épen nem engedett volna, annál inkább utasította el a feltételt, mert ez mélyen átgondolt tervét, a wend népek keresztényieſítését illetőleg, döntötte volna hałomra. Végre jun. 30-án déltájban érkezett meg ſeregével Heinrich várgróf, s a népet azon ígérettel, hogy a dolog mibenlétét ſzigoruan fogja nyomoztatni, elozſlásra birta.

Elérkezvén a vizsgálat napja, Norbert ellenei, kik jól tudták, hogy egy nyilvános nyomozáſnál, ha az folyamatra tétetik, gazságuk napfényre kerül, a népet már jókor reggel beſzédekkel s ſzeszes italokkal lázították fel, úgy, hogy Norbertnek nem maradt egyéb hátra, mint vagy erőhatalommal leverni hagyni a lázadást, vagy a vérontás kiméléſe végett a városból költözni ki. Ő ez utóbbit választotta, s Giebichenſtein érſeki várába készült, magát biztoſságban megvonandó. Ezt azonban ellenei által már megszállva találván, a ſzent-ágostoniak pe-

tersbergi kolostorában állapotodott meg, honnan Magdeburg ellen az egyházi átkot kimondotta. A felizgatott nép pedig, kedélye lassankint lecsillapodván, küldöttséget menesztett hozzá, mely tőle a történetekért bocsánatot kérne. Norbert, ki egyéb bosszura nem vágyott, hanem hogy tévutra vezetett fiai atyjokhoz térjenek, azt nekik nagy szívvvel teljes mértékben megadván, két hónapi távollét után, a közönség örömjaja közt székvárosába visszatért.¹⁾

Okulva a történeteken, Norbert a reimsi zsinaton II. Inczének jelenlétét felhasználandónak vélte, engedély kieszközlésére a végre, hogy székes-káptalanát saját rendjebeli fiainak átadhassa. Sürgette ezt annyival is inkább, mert annak jelenlegi tagjaival semmikép sem tudott boldogulni. Az elégületlen párt fejét, Hazeko²⁾ nevű főesperest, mindjárt az említett lázadás lecsillapulása után, sikkasztás más bűnök czimén perbe fogatta ugyan: de ez ügyét a pápai székhöz felebbezvén, az ítélet függőben maradt. Norbert II. Inczével tartván, Hazeko Leonis Péterhez szegődött, s a surlódás s ellenségeskedés mindinkább mérgesebb alakot öltött. Norbert két ízben felbérelt orgyilkos által támadtaték meg, s a gyanu közel járt hozzá, hogy a felbérlő az említett főesperes s Leonis megbízottja volt. II. Incze Norbert kérelmét annyival is készebb volt teljesíteni, mert a káptalan nagyobb része Leonissal, az ellenpápával tartott. Norbert azonban ezen engedélynek hasznát már nem vehette: mert egy évre rá, vagyis 1132-ben a császárral Olaszországba kelle mennie; honnan megtört egészséggel s kimerült állapotban térvén vissza, 1134-ik év június 6-án meghalt.

Sirja felett a pártszenvedély elhallgatott: nem lévén

¹⁾ Hugo, Vie de Saint Norbert, l. IV. nro XVII—XXVI. Winter, Die Praemon. p. 36—44.

²⁾ Ezen Hazekot Hugo, Atticusnak nevezi; követve ebben kétségkívül Leonis Péter (II. Anaclet) levelét, melyben ez sz. Norbertnek meghagyja, hogy Atticust összes jogai s javadalmaiba helyezze vissza: mert nem illik nekie egy személyben vadlónak és birónak is lennie. L. e levellet Migne, Patr. CLXXIX. col. 709.

mit többé buzgóságától tartani, érdemeinek késő magasztalásában valamennyen egyesültek. A székes-káptalan a Mária-kolostorral vitázott a felett, hogy a szent test melyik templomába tétessék le örök nyugalomra. Lothár, Norbert fiai, a sz. Mária-kolostor részére dönté el a kérdést. Itt, ezen kolostor-templomban nyugodott ő tehát öt századnál tovább. A reformatio idején a monostor protestansok birtokába jutván, a sionhegyi prágai prémonstreiek apátja, *Questenberg Gáspár II. Ferdinand*-nál parancsot eszközölt ki, melyben Magdeburg városának meghagyatott, hogy a szent testet a parancs előmutatójának szolgáltassa által. Nyakas és hosszas ellenkezés után, a város végre engedett, s a szent test 1626-ban dec. 3-án törvényes bizonyosság jelenlétében felemeltetvén¹⁾, Prágába vitetett, hol azóta a prémonstreiek Sionhegyének nevezett strahowi egyházában az e végre készült pompás mausoleumban elhelyezve nyugszik.

Mi volt kivált Éjszaki-Németországnak sz. *Norbert*? azt annak nagyjai és urai legjobban érezték. Holt testét fejedelmek vitték vállaikon az érseki-laktól egész a Mária-templomig. Temetésén megjelent barátja, *II. Lothár*, s vele *Henrik* bajor fejedelem, számos egyházi és világi főurak kíséretében. Hátrahagyott alapítványa pedig, a Mária-kolostor, mely szent testének kebelébe való letétele által mintegy új felavatást nyert, minden részről pártoltatva, azon rendkívüli virágzásnak indult, melynek gyümölcseit ezen munka folyamából máris méltányolva tanulta ismerni a nyájas olvasó.

Norbert 1582-ben ünnepélyesen szentté canonicizáltatván, *VIII. Urbán* pápa 1626-ban kelt bullája által meghatározta, hogy ünnepe, mely eddigelé *junius 6-ára*, mint halála napjára esett, nehogy az ez időre esni szokott *Urnapja* miatt azt egynémely esztendőben elhalasztani, vagyis más napra áttenni keljen, jövődőre állandóan *jul. 11-én* tartassék meg.

¹⁾ A felvételtől szóló hivatalos jegyzőkönyvet l. *Hugónál*, sz. *Norbert* élete, V. könyv, jegyzet a XV. számhoz.

J e g y z e t e k a 10-ik §-h o z.

I. A születése helyéről „bresciai“-nak nevezett Arnold, A b a i l a r d tanítványa, tanult, ékesenszóló, s feddhetetlen életű férfiú volt. Ellenei is csak sajnálkozásukat fejezik ki, vajha oly szabatos lett volna elveiben, a mily szigorú s feddhetetlen volt erkölcsében. ¹⁾ Olasz-, Francia-, s Németországban körüljárván, a papságot mindenütt szenvedélyesen támadta meg birtokai, gazdagsága, világi uralkodása, s a szerinte ezekből származó feslett erkölcsai miatt. Azon tanát, mely szerinta papságtól a birtok- s mindennemű világi uralkodási képességet megtagadta, s azt kizárólag a tizedre s a hivek kegyes-adományaira szoritandónak véleményezte, az 1139-ben összegyűlt laterani egyetemes zsinat kárhoztatván, az 1143-ban, II. I n c z e pápaságának utolsó évében Rómában kitört zavarokat arra használta fel, hogy a kárhoztatott tant gyakorlati érvényre emelje. II. I n c z e még ugyanazon évben meghalálozván, utódjai II. C o c l e s t i n s II. L u c i u s együtt nem tovább mint egy évig ültek a pápai széken. Ezeket követte III. E u g e n, cistercita-rendbeli, sz. Bernard tanítványa, 1145-től 1153-ig. Ezen pápák uralkodása alatt a II. I n c z e alatt kifejtett zavarok folyvást tartottak. A rómaiak tudnilik egészen A r n o l d tanai értelmében a pápának lelki tekintélyét elismerték ugyan: világi fejedelemségét és uralkodását azonban megszüntetvén, a hatalmat magukhoz ragadták; a senatust és népet régi köztársasági jogaiba visszahelyezték; consulok helyett, a pápai kormányzóság eltöröltetésével, J o r d á n, Leonis Péter fiában patricius czimmel főnököt neveztek; minden határozatokat s rendeleteket ez által a pápa megkérdezése nélkül a

¹⁾ „Qui utinam tam sanæ esset doctrinae quam districtæ est vitæ. Et si vultis scire, homo est neque manducans neque bibens, solo cum diabolo esuriens et sitiens sanguinem animarum; unus de numero illorum quos apostolica vigilantia notat: habentes formam pietatis, virtutem illius penitus abnegantes, etc. S. Bern. Epist. 195.

senatus és nép nevében hirdettek ki, s minden közjövedelmet a köztársaság számára lefoglalván, az egyházat és papságot a tizedre s a hivek önkénytes adományaira utasíták. — Lucius pápa a lázadókat, kik szellemi vezéröktől Arnoldistáknak hívták, megfélekezendő, Tivoli (a régi Tibur), s más környékbeli városok, s némely hozzá hűmaradt római előkelő családok segítségével sereget vont össze, melylyel a capitoliumot megtámadta, de visszaveretvén, épen a pillanatban, midőn megfutamodott seregét felbátorítani akarta, ködobás által megsebesítettett, s ennek következtében néhány nap mulva 1145. febr. 25-én meghalt. Utódjának III. Eugennek sikerült ugyan egyidőre a városban a békét helyreállítani: de midőn a rómaiak, Tibur város erődítményeinek lerombolását követelték; a pápa pedig ezen kérést leg-hűbb szövetségesei megsemmisítésére teljesíteni vonakodott: a lázadás ismét kitört, Arnold a városba visszatért, s az előbbi állapotot visszaállította. III. Eugen elhagyva Romát s Olaszországot, Trierben, Párisban, Rheimsban zsinatot tartott. 1147-ben, miután Roger Sicilia királyától, ki épen ekkor végezte be diadalmas hadjáratait a görög császár, s Tunis és Tripolis ellen, ígéretet vőn, hogy támasz nélkül hagyni nem fogja, visszatért Olaszországba, s egyelőre Tusculumban állapodott meg. Rómát a normannok segítségével ismételve meghódította, de ismételve is elhagyni kénytelenítettett. 1153-ban Tivoliban meghalálozván, utódja IV. Anastás csak egy évig uralkodott. 1154. végével IV. Adrián ült a pápai széken. Ez, miután Gerhard sz. Pudentiana bibornokát a lázadó nép épen, midőn a pápához menendő vala, elfogta és halálig verte volna, a várost interdictum alá vetette; a mely erélyes rendszabály a rómaiak nyakasságát végre megtörte. Arnold a Roma felé közeledő I. Fridrik császár táborába menekült, ki őt azonban a pápának, ennek követei sürgetésére, kiadatta. Arnold erős fegyveres kíséret alatt Rómába hozatván, 1155-ben máglyán megégettetett, hamvai pedig a Tiberbe dobattak. Az esemény emlékét Günther egykoru költő egy költeményben tartotta fenn, melyben többi közt mondatik:

Judicio cleri, nostro sub principe victus
Appensusque cruci, flamma cremante solutus
In cineres, Tiberine, tuas est sparsus in undas,

Ne stolidae plebis quem fecerit improbus error
Martyris ossa novo cineresve foveret honore.¹⁾

Arnoldnak semmi esetre sem lehetett volna ennyi befolyása, ha az Abailard tanaiból kikelt liberalis szellem oly jelentéktelen lett volna, mint azt némelyek elhítni szeretnék. Ellenkezőleg hatalmas hullámozást okozott az az egész világon, s csak a kettős szírtnek, sz. Norbert- és Bernárdnak köszönhető, hogy áradása egyidőre visszaszorított.

II. Mint ment át a magdeburgi Mária-monostor a protestánsok birtokába? arról biztos adataink hiányzanak. Annyi bizonyos, hogy a reformatio-mozgalmak kitörése után annak tagjai valamint több szászországi kolostorokban, úgy ebben is megosztva valának. Hihető tehát, hogy a reformatióra hajlandó rész többségre vergődven, prépostot is saját pártjából választott. A rend évkönyvei tudni akarják, hogy 1598. sept. 27-én a prot. párt a többségben levő kath. részt étkezés közben megmérgezte, minek következtében heten meghaltak, négyen pedig egész életükre nyomorékok lettek; a protestáns fél kivétel nélkül egészséges maradt.²⁾ Tilly győzelmei után 1628-ban a prémontréiek visszahelyeztettek ugyan Magdeburgba, s Questenberg Gáspár strahowi apát jelen is volt a kinevezett prépost felavatási ünnepélyén, melyen a város előljárói is részt vettek: de a birtoklás alig néhány évig tartott, mert Gustáv Wasa győzelmei Németországban a dolgoknak egészen más fordulatot adtak, — a prépostság véglegesen a prot. párt hatalmába került. A prépostok sora mindamellett megszakítottan maradt. 1680-ban dr. Müller a „Memoriae secularis in Evang. puritatem Monasterii S. Mariae Magdeburgensis“ című munka szerzője, az ezen házbeli prépostok sorában szám szerint a 45-ik viselte a préposti tisztet. Az évkönyvek tudni akarják, hogy a prot. párt a kath. félt épen a pré-

¹⁾ Natalis Alex. Hist. Eccl. t. VII. saec. XI. et XII. col. 75–6. Güntheri Ligurinus, edit. Hanoniae Justi Reuberi, p. 322–3. Eugène de Gournerie, Rome Chrétienne, t. I. 329. s köv. l. Bower Unpartheyische Historie der römischen Päpste aus dem englischen übersetzt von Johann Jacob Rambach VII. köt. 132–181. §. Otto Fris. De Reb. Gest. Friderici c. 20.

²⁾ Ann. Ord. t. II. col. 180.

post-választást megelőzőtt napon megmérgezte, s ekként a kolostor s javai birtokába behelyezkedett volna. Ez, ki különben tanult s jóindulatu férfiúnak mutatta magát, panaszkodott, hogy a levelekben, melyeket a prémontréiektől veszen, ezek megtagadják tőle a „tiszteendő“ és „szerzetes“ czimet. „Mi — ugymond — a rend szabályai szerint élünk. Rövid idő múlva felveszem a fehérruhát is, s ebben fogok eltemettetni, hogy éltem tisztaságáról s ártatlanságomról ez által is tanuságot tegyek. Eddigelé nehogy a közönség gunyolódásának tárgyai legyünk, a fekete szint használtuk, de ezt tették a spanyol prémontreiek is, kikre e szint a spanyol szomorúság gyászképen szintén felerőszkolta. A prémontréi czimet folyvást használjuk, s vele élünk különösen a törvényes okmányokban. A monostor tagjai látják el még mindig a bekeblezett plebániákat, melyekből számra hét van még birtokunkban; a többiek, valamint az elidegenített javak visszaszerzéséről nem minden veszély és költség nélkül, és minden esetre kétes sikerrel, de komolyan gondolkozom... Szeretnék értesülni róla, ha valjon hivatalos irmodorotokhoz tartozik-e, hogy rendem „clericusai“-t „tiszteendő“ és „szerzetes“-eknek nem cizmezitek; vagy talán kószabir után indultok, mintha nem volnánk papok. Világi czimekkel nem gondolunk, hivatásunknak élvén. Lássátok, mily őszintén s bizodalmasan szólok; a keresztény lelkesmeret- és jó emberhez illetlen képmutatást szivemből gyűlölvén,“ stb. ¹⁾ Müller Hugóval azon alkalommal, midőn ez évkönyveihez az adatokat gyűjtötte, szorgalmatos levelezésben állt, s a Magdeburgra s átalán az egész szászországi kerületre vonatkozó adatokat egész készséggel gyűjtögette s küldötte meg neki. Müller egyik utódja, O p f e r g e l t Fridrik közlöttele vele a reformált ház statutumait, melyekből kitünik, hogy a ház formasierinti prot. káptalant képezett, a közös élet által megkivánt napirendet, hivatalos és magány-teendőket meghatározó szabályokkal, de fogadalmak és sz. mise nélkül. ²⁾

Pruëtis János a rend generalisa és L o h e l János strahovi apát, utóbb prágai érsek már 1596-ban tettek kísérletet sz. Norbert hamvainak Magdeburgból Prágába való áttétele vé-

¹⁾ Hugo, Vie de Saint-Norbert, l. V. nro VI. jegyzet.

²⁾ Annal. Ord. Praem. t. II. col. 181—6.

gett: de a kísérlet a magdeburgiak ellenszegülése miatt eredményre nem vezetett. Midőn ezen ügyet később *Questenberg* újra folyamatba tette, II. *Ferdinand* győzelmei a kísérlet kivihetőségéhez reményt nyújtottak ugyan: a magdeburgiak azonban, habár nyilvánosan ellenszegülni nem mertek is, mégis egyszerűen többször módot találtak, azt meghiúsítani. *Questenberg* császári fegyverek oltalma alatt háromszor járt személyesen Magdeburgban, s két ízben csak igen nehezen sikerült menekülnie, nehogy a fellázadt polgárság dühének áldozatul essék. Hasztalan fenyegették a várost *Aldringen*, *Schlick*, *Colaldo*, hogy azt körültáborolják és kiostromolják: a magdeburgiak *Mansfeldt*ben bizakodva, s még kéz alatt a brandenburgi választó fejedelem által is felbízattva, folyvást ellenálltak. *Tilly*nek a dánokon *Lutter*nél kivívott véres győzelme kívánta-tott hozzá, hogy a polgárság végre megnyugodjék annak kiadásában, mit gátolni többé nem állt hatalmában.

A polgárság ezen ellenszegülési erélyének, melyet egy kath. érsek holttestének kiadására nézve kifejtettek, okai lehettek: hogy nem akarták városukat egy történeti nevezetességtől megfosztani, mely végett számos idegenek szoktak volt városukban megfordulni; s hogy remélték, miszerint a kath. párt győzelme esetére városuk sz. *Norbert* holtteste miatt meg fog kiméltetni. A jámborhitűek tartottak attól is, hogy a város sz. *Norbert* testének áttétele folytán pártfogójától fosztatik meg, s jósolták előre, a mi 1631-ben bekövetkezett, hogy a várost végpusztulás fogja érni. A puristák pedig egyenesen bevallották: hogy nekik nem szabad a pápista bálvány-imádást szabad akaratból előmozdítani; ezt pedig előmozdítának, ha a testet kiszolgáltatnák, mert előre tudják, hogy azt szokásukhoz képest tisztelni fogják, stb.

A fehérmárvány-koporsó, melyben *Norbert* eltemetve feküdt, miután a vaslemezek, melyekkel a sírboltozathoz volt lefeszítve, feloldattak, az azt takaró kő pedig elmozdított, felnyitvatván, a még idegek által összetartott csontvázat természetes fekvésében találták; a fejből, mely még bőrrel volt fedve, tiszta nedv szivárgott le. Az arany paszománt, kereszt, láncz és gyűrű még teljesen ép; a vörös damaszkból készült püspöki tunica, gyémánt kapocs-sal lefeszítve, színvesztett; a stola, manipulus és püspöki palást ellenben egészen elporhadt állapotban találtatott. A mint

Q u e s t e n b e r g apát sz. N o r b e r t jobb-jához nyult, hogy azt felemelné, ennek gyűrűje az ő ujjára gördült át; mit az apát a szent átköltözési készségének nyilatkozatául vett, miszerint kedvét találja benne, hogy földi maradványai S t r a h o w b a szállíttatnak által.

Az átszállítás szertartása a lehető legnagyobb pompával és ünnepélyességgel történt. A nagyszerű mausoleumot, melybe a szent test elhelyeztetett, Q u e s t e n b e r g apát testvérei építették. Az apátság az ezen ünnepély emlékére vert ezüst érmekből temérdek mennyiségű példányt szórattott el a nép között. Cseh- és Morvaország, s Silezia összes egyházi, katonai és polgári aristokrátiája képezte a kíséretet. 1627. május 1 én indult el Prága felé a diadal-kocsi Doxanból, az ottani prémontrai nőzárdában lévén a szent-test egy időre letéve, míg tudnillik S t r a h o w b a n annak méltó elfogadására a szükséges előkészületek megtörténtek. Prágába érve, a menetet a bécsi kaputól H a r r a c h bibornok és trapezunti érsek vezette, a szent testet pedig nyolcz püspök vitte a vállán először a Thein-egyházba, hol az első megállapodás történt, aztán pedig fel S t r a h o w b a, a rend egyházába. II. F e r d i n a n d és udvara gátolva lévén nem lehetett jelen: de e mulasztást a következő évforduló napon bőven kipótolta: személyesen jelenvén meg az ünnepélyen felséges nejével G o n z a g a Ele, onorával, két fiával, III. F e r d i n a n d korona-örökös és L i p ó t Vilmos strassburgi püspökkel, és az összes uralkodó-házzal kísértetve a flórenczi uralkodó herczeg és ennek testvére, valamint az összes diplomatiái kar által, úgy, hogy Prága soha sem volt még tanuja ily nagyszerű és fényes ünnepnek.

A szent testnek ily nagy fénnyel történt áttétele után mintegy ötven év multával az említett dr. M ü l l e r től egy nyomtatott nyilatkozat jelent meg, melyben bebizonyítani igyekszik, hogy sz. Norbert még mindig Magdeburghan volna, miután Q u e s t e n b e r g nem N o r b e r t, hanem elődjének H e n r i k nek koporsóját emeltette fel, s ennek hamvait vitte el magával. Állítása bebizonyításaul többi közt felhossa, hogy azon helyen, hol a boltozat felnyittatott, ő, tudnillik M ü l l e r, H e n r i k érsek koporsójának feliratát találta meg akkor, midőn a nyílás befalazását vévelte munkába; N o r b e r t ére pedig ráakadt a templom-hajó közepén, midőn ezen hajó igazítás alá került. Már mi ez utóbbi

feliratot illeti: tudva van, hogy Norbert először a templom közepén volt eltemetve, s a szentélybe csak később tették át tanítványai, hogy karénekeiknek mintegy tanuja és részese lenne.¹⁾ Az ezen feliratból vont következtetés tehát minden bizonyító erő nélkül szükölködik. Világos tudnillik, hogy midőn a koporsót ezen első nyughelyéről Norbert tanítványai kiemelték, a kő a felirattal visszamaradt, s így Müller által ugyanott megtalálathatott. Több nyomatékkal birna az első sorban említett felirat, ha tudnillik azt valaki látta, és ítésetileg megvizsgálta volna: a minek a rendelkezésemre álló kutfőkben semmi nyomát sem találom.

A strahowiak hivatkoznak az esküre, melyet a test kiadása előtt Magdeburg város előljárói letettek, hogy semmi csalást elkövetni nem fognak; s hogy lehetetlen is volt volna ilyest elkövetniük, miután oly hires s nevezetes férfiúnak, kinek sirjánál annyi csuda történt, nyughelye szükségképen ismeretes volt, stb. S ha feltéve, hogy ez mégis megtörtént volna: honnan van, ugymond, hogy azóta, a hogy a szent-test Magdeburgot elhagyta, itt a csodák megszűntek, Prágában ellenben mintegy az új lak felavatásaul azon pillanatban elkezdődtek? Báró Kolowrat, gróf Slawata négy éves fia, Waldstein grófnő, stb. mind reményvesztett betegek, Norbert közbenjárására egy pillanat alatt nyerték vissza egészségöket. Többiben minden kétséget, ha ilyesminek helye lehetne, eloszlat a felirat, melyet Questenberg a felemelt márványkoporsón talált:

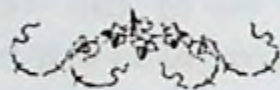
Hic sub hoc marmore jacet Norbertus,
Dei Gratia Magdeburgensis Archi-episcopus,
Institutor ordinis Praemonstratensis, et
Restaurator hujus monasterii.
Mortuus est anno Domini 1134. 6. Junii.

Végül megemlítjük, hogy a rend különféle országokból küldvén képviselőket az ünnepélyre, ezek egyuttal azon utasítással is el voltak látva, hogy a szent-testből némi ereklyét szerezni igyekezzenek. A test ez utoni megcsonkításától tartva, Ques-

¹⁾ Vita S. Norb. ab. Auct. can. Praem. coaevo, cap. XIX. Migne, t. CLXX c. 1341.

tenberg előre gondoskodott pápai bulláról, mely annak ereklyéktől való szétdarabolását a strahowiaknak apostoli szent széki tekintélylyel tiltotta meg. ¹⁾

¹⁾ A sz. Norbert testének kiadására vonatkozó tárgyalásokat, továbbá az áttételi ünnep és következett csudák leírását l. körülményesen Hugónál: *Vie de Saint Norbert*, liv. V. a VI—XXVI. számig; továbbá *Acta SS.* t. I. junii ad 6-am junii, col. 871. et sequ., hol az emlékpénz és mausoleum rajza is megtekinthető; és „*Saeculum Sioncum, in Illuminatione Vultus Norbertini*,” mely azonfölül az áttétel ünnepén mondott egyházi beszédek is tartalmazza.

XI.

A prémontreiek átszármazása hazánkba.

A prémontreiek Magyarországra lett átszármazásának közelebbi körülményei ismeretlenek, valószínűleg azért, mert a nagyváradi ugy országos valamint házi levéltárunk a 16-ik században véghezvitt dúlások közt elpusztított. Annyi bizonyos, hogy 1130-ban II. István király alatt, tehát még sz. Norbert idejében jöttek be hazánkba. Ki volt királyaink- és országnagyainknál szószólójuk? Mely tulajdonaik voltak főleg azok, melyekre való tekintetből találtattak ajánlhatók- és ohajtandóknak? A reform azon általános szüksége volt-e hazánkban is érezhető, mely őket a nyugati tartományokban annyi lelkesedéssel karolta fel? Vagy talán oly okok is foroghattak fenn, melyek tekintetéből sz. Norbert őket Magdeburgba, innen az éjszak-keleti szláv tartományokba átültette: hogy tudnillik a szláv népek közé települve, ezeket a nyugati ker. miveltségnek meghódítsák, s további terjeszkedésöknek ezen részről is gátokat vessenek? Bizonyára ki a térképet kezébe veszi, s azon az egyes hazai prépostságok fekvését összevetőleg tanulmányozza, látva, hogy házaik lánczolata Nagyváradtól Lelesz, innen Darnó, Mislýe, Jászó felé nyulik; Jásztól Hatvanon, Aszódon, Ipolyságon, Bozokon át Thurócz felé, innen Csalóközön át Csornára a wendek közé, innen Horvát- és Tótországon át Zemlin-, s Bács és Bodroghmegyébe terjed ki, s a magyar korona-területet, épen azon tájakon futva, melyeken idegen ajku népek laktak, mintegy körülövezi, — talán nem fogja egészen hihetetlen dolognak tartani, hogy hazánkba épen

a nemzet érdekében ugyanazon polgárosodási cél tekintetéből is hivattak meg, mely nekik éjszak-keleti Németország-, Silézia-, Cseh-, Morva- és Lengyelországban feladatul jutott. Legrégibb s legfőbb hazai alapítványaik, mint Nagyvárad, Lelesz, Jászó, Bozók, Thuróc, Csorna legalább oly tájakra esnek, melyek népességét tekintve, feltevésünket a nyugati cultura ezen törekvéséről csak igazolni látszanak. A magyar nép, melynek apostolai legnagyobb részben a benczék valának, a ker. hitben már elérte a szilárdság azon fokát, mely által sorsa azontul a nyugati népekéhez elszakaszthatlanul volt csatolva. Hátra volt csak a feladat: hogy e haza minden más népeinek szelleme is a már keresztény magyar nép geniusához idomittassék, s ebben mintegy felolvadjon. Így a sokféle nyelv mellett is az összes népesség mégis erkölcsi egységet, tehát, a mint ezt ma mondják, egy politikai nemzetiséget foghatott képezni. És feltéve, hogy hazánkba való behívásuknál egy ily tekintet is foroghatott fenn, — épen nem fogunk csudálkozni azon lelkesült pártoláson, melyre nálunk az Árpádok- és világi országnagyoknál találtak. Egy század folytán több mint ötven igen jól megadományozott s tekintélyes prépostságra szaporodnak fel, többnyire Árpádbázi királyok és herczegek, s az ország legelső családjai által alapítva.

Az Árpádoktól sok más jeles tulajdonokon kívül a mély kedélyt, bensőséget s messze igen messze látó gondviseleti tehetséget elvitatni nem lehet. Intézkedéseikben csak úgy, mint alapítványi építkezéseiknél századokat, örök időt látszanak számbavenni akarni. Erőtéljes, edzett, elszánt férfiak, nem minden buskomoly vonás nélkül, kik mint a nemzet személyesült multja, ennek összes történeti fájdalmát és szenvedéseit öszpontosulva viselik lelkökben. A hunnok és avarok és annyi más ázsiai népek szomorú vége Európában, nem ismeretlen előttök. Mily és mennyi ildomra, óvatosságra, eszélyességre van tehát szükség, hogy az annyi viszontagságok és hányattatások közt a Duna és Tisza partjaihoz szerencsésen levezetett vitéz, bátor, nemeslelkű, de fegyelmet nem tűró, büszke,

indulatos s hősi csudaerejében tulbizakodó népet a szerzett földön, merő idegenek közepette, állandóan meghonosithassák! Mily lélek szól sz. István oktatásaiból fiához, s mennyi kedély, annyi férfiasság s tetterő mellett, sz. Lászlóban! Otto bambergi püspök életirója előadván, hogy II. Bélához Németországból érsekek, püspökök s egyes főurakból álló küldöttség érkezett, ennek leányát, Zsófiát uruk, Konrád császár fiának, Henriknek számára ily nagy fejedelmi méltósághoz illő fénynyel eljegyzendő, a király-leány átadásának jelenetét következőleg írja le: Ismételve megkérérvén, ugymond, Béla végre engedett, . . . az eljegyzésnél következő módon nyilatkozván: „Ur Isten, végzésed szerint én vakká tettem, Te pedig mindeneket látsz, ismered a szivek rejtekeit, a multat és jövőt!” — És kezeit leánya fejére tevén: „ez Uram! az én egyetlen leányom; ez egyetlen leány magzattal boldogítád napjaimat: ezt jegyzem én el ma, Téged hiva bizonyságul és segédül, hogy őt soha el nem hagyod; s ha Konrád császár, ki őt ma fia számára kéri meg, valaha netalán rosszat találna gondolni ellene, oltalmadban mindenkor megtartod!” S a követekhez fordulva: „Ime leányom! ugymond, vigyétek és vezessétek császártokhoz, kedvesebb ő nekem életemnél; azért, a mi drága és kedves dolgom van, azt mind vele küldöm.”¹⁾ Dicsőítsük bár érdeméhez képest korunk élmények- és tapasztalatokbani gazdagságát, élet- és lélektani sok oldalú ismereteit: annyi mindig igaz marad, hogy a politikának, az emberek helyes kormányzásának alapját, az emberismeretet csupán kívülről megszerezni nem lehet. A lelkek, melyek önmagukban öszpontosulva, eszmék- és érzésben dús, gazdag beléleletet élnek, ezek világába, szemlélődve és elmélkedve, mintegy bemélyednek, énjöket és rejtélyeit meglesni, megvigyázni, tanulmányozni szeretik, a concret embert, hajlamai-, vágyai-, szélységeivel, nemes és rut ösztöneivel, szóval mindazon tulajdonok- és ezek természetével, melyekből a lelki szálak

¹⁾ Katona, Hist. Crit. t. III. p. 532—3.

azon szövődéke képződik, melynek fonalán az ember kormányozható, a társadalom lehetővé lesz, — sokkal alaposabban, biztosabban és mélyebben ismerik azoknál, kik azt főleg kívülről, a hüvelyen keresztültörő jelenségekben, vagy épen bonczkés segélyével egy holttetemen vizsgálják, és okoskodva tanulmányozzák. Eltekintve a szórakozottságtól, mely a külszin által leszegzett figyelmet a belvilág egyuttali szemmeltartásától elvonja, minden egyes lélek egymagában is több az egész külső világnál. . .

Énünk még mindig határtalanul többet rejt magában, semmint a szellem ezredéves nyilvánulásai napfényre hozhattak. Innen a királyi nemzetségben, melynek törzséből mintegy második Jesse gyökérből, a már említett Sophián, az admonti emlékezetes apáczáan kívül, sz. Erzsébet, sz. Margit, sz. Cunegund fakadtak, azon jeles szervező, törvényhozó és kormányzó tehetség, mely századoknak szólt pusztitást egy rövid életkor tartama alatt út helyre, s egy maroknyi, ellenségek tengerétől körülvelt nemzetnek kezében a sceptrumot nemcsak megtartja, hanem azt még dicsővé, hatalmassá, félelmes- és tiszteltté is teszi! Az Árpádház egész korszaka alatt a magyar haza folyvást terjedőben van, s közel van azon állameszme létesítéséhez, melyet az akkori keresztény világ egy, a Kárpátoktól a Balkánig, a Fekete-tengertől Adriáig elnyúló birodalomban a mivelődés fejleménye- és biztonságaul igényelni látszott. A egyes királyok alatti minden dicsőségünk csak meddő compensatiója az erkölcsi veszteségeknek, melyek az utolsó Árpád kimultával nemzetünket szakadatlan folyamatban érték, s végre a mohácsi vészkor teljes áradatban reánk özönlöttek. Érezzen, ki mint akar, de én nem tehetek róla, hogy mindannyiszor bensőmben némi megrezzenést érzek, valahányszor az egy idő óta felkapott „a magyar nem volt, de lesz“-féle önbiztatást hallom. — Ily uralkodó-házról tehát nem lehet feltenni, hogy a mai államtanok és államfejleményi törekvések által tökéletesen tulszárnyalt azon maximájok daczára is: „hogy az egy nyelvű ország gyenge,“ — országukban leg-

alább annyi szellemegységet, a politikai érületben legalább annyi egyöntetűséget teremteni ne iparkodtak volna, mennyi az összetartozás és együttmaradás kötelékének előállítására lényegesen szükségeltett.

Az akkori Európáról sem tehető fel, hogy a szláv népek teméntelensége figyelmét egészen kikerülte volna. A Jeges-tengertől az Elbáig, innen keletnek az Odera és Visztula mentében a Kárpátokig, innen a magyar nép által tett megszakítással, a Dunán átkelve, le a Mura és stajer-alpok mentében Adriáig, Adriától a Fekete-tengerig mind szláv népek laktak. Mi rendeltetése volt a magdeburgi érsekségnek; s mint gondolta sz. Norbert az érsekség ezen hivatásszerű feladatát az általa alapított kanonoki rend által megoldhatónak, azt már az előbbi szakaszok egyikében láttuk. Azon körülmény, hogy a szláv eredetű lengyelek, silesiták, csehek, morvák a prémontreieket tartományaikban szintén meghonosították, csak azt bizonyítja, hogy a keresztény népekkel rokonulás az ő külön uralkodóiknak is érdekében feküdt; hogy ők is szükséges és kívánatosnak találták a ker. népcsaládba tagul felvétetni, s alattvalóik erkölcsére a kereszténység szellemében hatni. Az egyház és pápák érdeke itt a fejedelmek és népek érdekeivel találkozott: mert bizonyára nem a nemzetiség, hanem a pogány nemzeti erkölcsök valának a tárgy, mely ellen intézték hitharczosaink szellemi hadjárataikat.¹⁾ A magdeburgi missio azon eredménye, hogy a szláv népek itt a németiségben olvadtak fel, csak történetes, mennyiben a fejedelmek, kik e népeken uralkodtak, úgy az ő, mint a nemzet hibájából nem voltak képesek magukat fejedelmi

¹⁾ Hozzátehetjük azt is, hogy a csehek behozatásukat épen nem nézték kedvező szemmel; Zdieket és Hroznatát fegyveresen támadták meg, az utóbbit meg is gyilkolták. Tudva van, hogy a hussita-féle harcзок idejében a cseh nemzeti párt leginkább őket vette üldözőbe, daczára annak, hogy egyik rendjökbeli ezen egész mozgalomban jelentékeny szerepet játszott. Magyarországon sem kimélték őket. Érezték mintegy, hogy hivatásuk volna, erkölcsi gátul szolgálni a mindenhatóság ellen, melyet a szláv néptenger elérni fogna, ha a vallásnemzeti egyesülést keresztülvinni képes bajnokra találta.

székeiken fentartani. Egymással viszálykodva, soha nem egyesülve, a kereszténységet annyiszor mennyiszor lerázva s kiirtva, erkölcsi alap nélkül szűkölködtek, s a missionariusok csak békességes és megnyerő uton fejezték be azt, mit a német uralkodók vérontással, hatalmi hóditással kezdtek. Nagy sz. Gergely pápa bizonyára nem gondolt sem nemzetiségi, sem politikai hóditásokra akkor, midőn a benzéket sz. Ágostonnal élükön Romából Angliába küldte. Meglátva a szőkefehér-halvány ifjakat, kiket Roma piaczn rabszolgácul árultak, csak az emberiség ösztönének adott kifejezést, a tett kérdésre, hogy „angolok,” azon választ adván a kereskedőknek: hogy „angyalok talán,” kiket megtérítve szabaddá kell tenni.

Az sem történt egészen véletlenül és esetlegesen, hogy sz. Norbert, miután a két püspökséget, a cambrayit és würzburgit, melyekkel megkináltatott, megköszönte, épen a magdeburgi érsekségre vállalkozott. Rómábani második léte alkalmával, épen midőn az apostolok sirjánál imádkozva, a vértanui dicsőség elnyeréseért fohászkodék, szózatot hallott az égből, mely jelenté neki, hogy magdeburgi érsekké választandó leszen. Ő és tanítványai a szózatot illúsiónak vélték, de hogy azt ezek is (hármán voltak) tisztán hallották, mindannyian erősíték. ¹⁾ Azért, midőn visszatértekör Theobald champagnei gróf ujabban is a németországi utra szólította, Lieves Gottfried, chartresi püspök által mentette magát, hogy nem tanácsos mennie, mert a jövendőlést birva, hogy magdeburgi érsek lesz, Németországba menni, annyit jelentene, mint gyanut kelteni, hogy annak elnyerésére emberi eszközökkel törekszik; habár különben nehezen teheti, hogy a grófnak ezen szolgálatot megtagadja, mint ki az ő tanácsára házasodik, s most menynye kedvéért utazik, a kit ő választott ki, és megkért volt számára. ²⁾ Ebből tehát világos, hogy ezen érsekség elfoga-

¹⁾ Vita S. Norberti a Canon. Praem. Coaevo, Migne Patr. t. CLXX. col. 1308. cap. XIII.

²⁾ Hugo, Vie de Saint Norbert, l. III. n. IX.

dására el vala tökéelve, s csupán arra nézve volt féltékeny, nehogy alkalmat adjon rá, hogy annak elnyerésében emberi kegyvadászatról gyanusítsák. Miután pedig az általa alapított rendet egész lelkéből szerette, kétséget nem szenved, hogy ha annak elhagyására eltökélte magát, azt csak azért tette, mert lelkében már megért volt a gondolat, hogy Magdeburg azon pont, melyből társulata számára egy magasztos, az új szerzetet az egyház és emberiség évkönyveiben dicsően inauguráló tevékenységi tért, melyben a keresztény civilisatio életkérdésileg volt érdekelve, jelelhet ki. Theobald champagnei gróf, kiről már más helyütt említettük, hogy annyi vára volt, mennyi napja az évnek, sz. Norbert szónoklatait hallva prémontrei kanonokká kívánt felvétetni; mit midőn Norbert családja fentartása tekintetéből ellenezne, ez végre engedett, de azon feltétel alatt, hogy tehát Norbert, ki őt a családi életre kötelezni jónak látja, számára menyasszonyról is gondoskodjék. „Isten akarátja, ugymond Norbert, hogy Krisztus jármát a házasság jármával egyesítve hordjad. Erre vagy hivatva Istentől, ki számos utódok áldásával fogja jutalmazni akarátja megtartását. Nem volnál bűn nélkül, ha bármikép is ellenszegülnél az ő végzésének.“ — „Jól van, válaszolá a gróf, miután Isten neked méltóztatott akarátját kinyilatkoztatni, nem kételkedem, hogy közbenjárásodra tudtomul adandja azt is, kit kell nőül eljegyeznem. A kit tehát javasolni fogsz, az és nem más leendő élettársam.“ S e házassági kérdés volt az, mely Norbertet 1125-ben Prémontréből Németországba Regensburgba vezette. Regensburgnak akkor Hartvick, Engelbert carinthiai herczeg fia, s Udalrik ugyan-ezen tartományi herczeg, Engelbert crayburgi márkgróf, Ruspo ortenburgi gróf s Fridrik kölni érsek testvére, volt a püspöke, kivel mint salzburgi kanonokkal Norbert tiz évvel azelőtt V. Henrik udvarában szolgált. Ennek Engelbert crayburgi márkgróf testvérétől Mathild nevű leányunokája volt; ide tartott tehát Norbert, hogy ezen Mathildot Theobald számára megkérje.) Ez

¹⁾ Hugo, i. m. II. k. XXVIII. sz. és III. könyv VI. sz.

által nem csak hogy egy szomszédbeli, az Árpádházzal rokon főuri családdal (mert Hartvik püspök testvére, Udalrik I. Béla király leányát Jojadát, vagy mások szerint Sófiát birta nőül¹⁾; hanem ha igaz, hogy sz. László leányát Berchtát egy ottani gróf, I. Fridrik regensburgi védur atyja vette nőül, ezen Árpádházi második sógorsággal is léphetett ismeretségbe. Hartvik püspökről bizonyos, hogy ő 1108-ban V. Henrik császárral Magyarországra jött²⁾, s itt szinte egész egy esztendőt töltött; mint rokon kétségkívül mindent elkövetett, hogy a két testvért, Kálmánt és Ákóst kibékitse, a mi egyelőre meg is történt.³⁾ Ezen béke érdekében tett fáradozásai közt fordulhatott ő meg Székesfehérvárott, s láthatta sz. István egyházát s annak ékességeit. Nem épen valószínűtlen az is, hogy ő írta sz. István király azon életrajzát, mely Hartvik püspök szerzőről ismeretes: mert más Hartvikot, kinek e munkát tulajdonítani lehetne, sem hazánkban, sem pedig a külföldön teljességgel nem találunk. Életkora nem tesz semmi nehézséget, mert Kálmán király 1115-ben, Hartvik, regensburgi püspök 1126-ban, tehát egy évvel utána, semmint sz. Norberttel találkozott, halt meg. Ha tehát felteszszük, hogy sz. István életét 1110—1115 közti időben írta, s akkor, mert magát már hanyatlott korúnak (decrepitusnak és nem „deponatus“-nak) mondja, vagy 60 éves lehetett: 1126-ban, midőn meghalt, mintegy 71—76 éves volt volna: a miben nincs semmi valószínűtlenség. Azok, kik Hartvikban azon okon magyar születésűt keresnek, mert sz. István életét Kálmán parancsára írta, mintha ez csak az alattvaló irányában volna helyén, alap nélkül okoskodnak, mert az ily magas helyről megkeresést, udvariassan szólva, parancsnak szoktuk mondani, főleg ha a kérés hathatósan intéztetik hozzánk.

A sz. Norbert és a Hartvik, és ez meg családja

¹⁾ Vö. Katona Hist. Crit. II. köt. 184—5, 743—753 l.

²⁾ Fejér, Codex Dipl. II. köt. p. 52. és 54.

³⁾ Katona, Hist. Crit. III. köt. 234—240 l. Vö. Thuróczy, Chron. p. II. c. 62.

által az Árpádház közt is létrejött ezen érintkezés- és összeköttetésnek megállapítása után, úgy véljük, már is némi utasítást nyertünk arra nézve, hogy kinek ajánlata, s mi szándokból és célból származtak át hozzánk s települtek le épen a fenemlitett tájakon oly korán a prémontreiek; s miért viseltettek irányokban annyi előszeretet- és kegyelettel, s ruházták fel őket dus javadalmak-, s egyházaikban annyi kiváltság- és szabadalmakkal Árpádházi királyaink s ezek rokonai. II. István, Kálmán fia alapítá 1130-ban Nagyváradot, átadva nekik az ott Pelbart s II. Ulászló 1494-iki oklevelének tanúsága szerint sz. István által védszentje tiszteletére emelt bencze-egyházat és monostort.¹⁾ — Ezzel egy időben, ha talán nem még valamivel előbb, állott fel a bozóki (S. Stephani) prépostság, alapítva gróf Lambert és neje Sófia, sz. László testvére által, ki első férje, az említett Udalrik halála után Lamberttel kelt második házasságra, mint némelyek állítják; mások, nevezetesen Gánóczy ezen Sófiát sz. László leányának tartván. Alapításának éve nem tudatik, de létezik II. Bélának egy 1135-ről kelt oklevele, melyben a Lambert gróf s neje Sófia és fia Miklós által alapított prépostságot megerősíté. Az oklevelet közli Katona.²⁾ Thuróczy ezen Lambertről, mint alattomban Borits trónkövetelőhöz szitottról írja: hogy 1132-ben a feldühödött magyarok által a királytól elhurczoltatván, fejét testvéröccse Hipolyt hasította ketté, fiát Miklóst pedig lenyakazták.³⁾ Katona valószínűbbnek tartja Petheő véleményét, ki Lambertet az 1136-iki aradi gyűlés meggyilkoltjai közt említi. — A leleszi (S. Crucis) prépostságot alapítá Boleszlav váci püspök, kinek Imre királylyal a váci székestemplomban rajta elkövetett méltatlanság folytán tartott viszálya ismeretes; adományozván számára azon leleszi birtokot, melyet II. Bélától kapott ajándékba

¹⁾ Kereszturi Comp. Descriptio Fund. ac Vicissit. Dioecesis et Ven. capituli Magno-Varad. p. I. p. 276.

²⁾ Hist. Crit. t. III. p. 492, s köv.

³⁾ Chron. p. II. c. 64.

akkor, midőn megkereszteltetésénél ezen király a keresztapai tisztet teljesíté. Volt ugyanis ezen Boleszlav magyar főúri családból való, mert II. András ezen alapítványát 1214-ben kelt megerősítő oklevelében, Bihar és Zemplinmegyében fekvő ősi birtokairól tesz említést, s így feltűnő nem lehet, hogy szülei keresztatyaul II. Béla királyt kérték meg. Az alapítványhoz járult a megerősítő oklevél kiadása alkalmával II. András is, ajándékozván a prépostságnak Nagyváradhoz közelfekvő Mikusa nevű pusztának a felét, a végből, hogy meggyilkolt neje, Gertrudért, ki testének egy része a leleszi templomban volt eltemetve, ugyanott két pap mindörökre sz. misét szolgáljon. Az oklevelet az eredetiből lemásolva közli Katona¹⁾; alapításának éve ismeretlen. — Jászó (S. Joannis Bapt.) alapítója világosan nem tudatik, mert miként IV. Béla 1255-ben Albert prépost kérelmére Tornán kiadott oklevelében mondatik, a tatárok a prépostsági épületeket mind feldúlták, az írásokat pedig tüzes kemenczébe hányták. Ezen okmány következő szavaiból azonban: „quia ipsum monasterium a Colomanno fratre nostro charissimo nondum erat consummatum,” következtetni lehet, hogy alapítója Kálmán, IV. Béla testvéröccse volt. Béla visszaállító valamint gyönyörűen leírt, úgy igen szépen s világosan is fogalmazott oklevele eredetiben a házi levéltárban megvan; különben olvasható Katonánál is.²⁾ — Athuróczy (B. Mariae Virg.) prépostságnak alapítója volt IV. Béla, ki 1252-ben a Znio vár tövében fekvő Zniováralya nevű városban építé fel a templomot és monostort a Bold. Szűz tiszteletére.³⁾ — Ennek második prépostja, Iwánka testvére volt Iwánka András mesternek, kinek Béla azon hazafias önfeláldozásáért, hogy a tatárok előli futása közben kifáradt s alig biczegő lova helyett, önélt koczkáztatásával saját serény lovát

¹⁾ Hist. Critica, V. köt. 180 s köv. l.

²⁾ Hist. Crit. VI. köt. 226 l.

³⁾ Az oklevelet említi Bombardi Topog. Magna R. H. 2-ik kiad. 414 l.; közli Katona Hist. Crit. VI. köt. 169 s köv. l.

adtan'neki oda, Gémes t adományozta. Az 1256-ban kelt adományozó levélben, melynek hiteles másolata a jászói házi levéltárban megvan, ¹⁾ mondatik, hogy Znio és Gym várát ezen András építette, hogy Gy mes és Kosztolán már birtokában volt, hogy a nyert földbirtok többi közt határos az elefánti nemesek területével, s hogy a lóátadás alkalmával s talán következtében is, vele levő testvére a tatárok által megöletett. — Ugyancsak IV. Béla alapítá a nyulak- vagy margitszigeti sz. Mihály arkangyalról czimzett prépostságot is, melynek alapító oklevélét közli Schmitth. ²⁾ — IV. Béla azon szavaiból: „convenit regiae majestati ut ea, quae suis ecclesiis contulerit, suorum privilegiorum testimonio fulciat,“ stb. — következtethetni, hogy a darnói (B. Mariae Virg.) prépostságot is ő alapítá ³⁾. — Csorna (S. Michaelis Arch.) 1180. táján az Oschl családból származott két testvérnek, István és Lőrincz, Lőrincz de Csorna fiainak köszöni eredetét. Alapítványát a későbbi időkben nevelték Mihály de Oschl (1230.), Kanizsai János esztergomi érsek, Kanizsai Miklós tárnokmester és Kanizsai István királyi főajtónálló 1399-ben. 1445-ben Hunyady János országhormányzó megerősíti Vilmos, János de Fraknó fia és nejének Dorottyának adományát, mely által Hevey nevű birtokukat a csornai conventnek ajándékozzák. ⁴⁾ — A rajki (B. Mariae Virg.) prépostságot a Bánfy család de Alsó-Lindva emelte és alapította 1239-ben, mely család Haholth de Buzád családból vette eredetét, mint ezt egy, eredetiben a jászói orsz. levéltárban HH. alatt őrzött osztályos levél 1383-ról kétségen kívül helyezi. Ez osztályos levél szerint ugyanis Klárának, Miklós haholthi Buzád leányának osztályrészül jut ki Vörs helység a rajki Bold. Szűz prépostsága feletti

¹⁾ V. Laj. 125 f. 4. és 5. sz. a.

²⁾ Episcopi Agrien. t. I. p. 170.

³⁾ Az 1257-ről kelt oklevél Szirmaynál: Topographia Cottus Zempl. p. 302.

⁴⁾ Mallyo, Brevis Notitia Circariae Hung. Ord. Praem. kézirat, ad Csorna; Wagner De Abbat. et Praepositis, Ms. f. 219—221.

kegyuri joggal egyetemben. ¹⁾ — Az ipolysághi (Saagh, B. Mariae V.) prépostságról annyit tudunk, hogy a már fenállót utóbbi időben a Hunt-Páznán család gazdagította 1268. táján. ²⁾ — Az 1184-ben Lambert de Tyrle által alapított türjei B. Szüz prépostságát IV. Béla idejében új adományokkal tetézték Dienes bán de S. Gerardo, hires hadvezér 1241-ben; leánytestvére Acus 1255-ben, és mester Fülöp de S. Gerardo, ki 1335-ben Bessenyőt és Szent-Györgyöt adományozta ezen prépostságnak. ³⁾ Több mint 40 prépostságaik alapítói ismeretlenek lévén, ezek elsorolásával e helyütt felhagyunk, csupán tárgyalt véleményünkhöz képest azt jegyezvén meg, hogy az elősorolt alapítványok is bőven tanúsítják, hogy közvetlenül az uralkodó magyar királyi ház volt az, mely a prémontrei rendet hazánkban hathatósan felkarolta, s ez, az ő prépostságait vagy ennek közvetlenül vagy legalább az ő legbuzgóbb hiveinek köszönheti. Sz. Norbert tehát a hivatásról, melylyel rendjét Magdeburgból a wend tartományok felé megbizni szándékozott, értekezhetett Hartvikkal és rokonaival; az pedig az eszmét általános európai fontosságúnak felismerve, arról ismét Kálmán királyt s rokonait értesíthetné, s a rendet e végből is nekik hathatósan ajánlhatta. Ezek pedig meggyőződéseit elsajátítva, az eszmét elég üdvösnek és jónak találhatták hazánkra nézve is, hogy annak mielőbbi megtestesítését szokott erélyökkel megkísértsék. A tény, hogy egyrésről árpádházi fejedelmeink, kétségkívül a nagyobb veszélyt mérlegezve, mely a nemzetet fenyegetné, ha a szláv népeknek sikerülne európai hatalomra felvergődni, a szlávoknak a németekkel vívott döntő harcokban mindig az utóbbiak részén állottak; más résről pedig, hogy akkor, midőn Németországban a cappenbergi, steinfeldi, hirschau, urspergi, stb. pré-

¹⁾ Wagner, id. kézirat f. 236.

²⁾ Bombardi, Top. Mag. p. 401.

³⁾ Mallyó, Brevis Notitia Circariae Hungaricae, kézirat, ad Türje. Wagner, id. kézirat, f. 225.

montrei apátságok már léteztek, az első prémontrei telep, a rend évkönyveinek tanúsága szerint mégis nem innen vétetett, hanem közvetlenül a főhelyből, Prémonttréből volt Nagyváradra küldve — mindazt, mit a prémontreiek hazánkba való átszármazásának első indítóit, ezeknek sz. Norberttel való találkozását, s a hazánkban is fenforoghottott állam-politikai indokokat illetőleg mondtunk, csak még inkább igazolni látszik.

Az ekként hazánkba átültetett új rend mint felelt meg hivatásának, a benne helyezett reménynek? arról adatok hiányában vajmi keveset mondhatunk. Tevékenysége jótékonyosságát azonban eléggé tanúsítja azon jó indulat, kegyelés, pártfogás, melylyel királyaink részéről a fenálló okmányok bizonyossága szerint folyvást halmozottak. Az 1715: 73. t. cz. a nagyvárad-előhegyi prépostot, a felsőházban ülés- és szavazat-joggal, az ország nagyjai sorába iktatván, a prémontrei rendről, kétséggel ennek ősi, a hagyomány által fentartott érdemei alapján, ugy emlékszik, mint a mely az ország legnagyobb javára hazánkban újból virágozni kezd. Mint hites helyek örjeiről fel kell tennünk, hogy litteratus férfiak voltak, s az akkori kor tudományos képzettsége színvonalán álltak. Tudományos munkát, de még csak krónikát vagy naplót sem birunk utánok, az igaz; meglehet, hogy azon viszontagságteljes időkben, melyekben még a legszükségesebb, kevés sulyu iratok sem lehetett mindig megmenteni, s melyekben a legfontosabb hazai és családi okmányokat oly semmibe sem vették, hogy azokat, mint azt a leleszi Bercsényi-féle actákkal tenni szándékoztak, puska-töltésnek is felhasználták, — elveszett az is, mi keveset talán irhattak: de ha valljon irhattak vala-e sokat különben is, aziránt nem fog semmi kétségben maradni az, ki a rendnek birtoklási viszontagságait hazánkban közelebb ismeri. A hazai egyházi rend ezen általános fogyatkozásának alkalmasint ezen általános hazai nagy bajban rejlik a főoka. Avagy képzeljünk magunknak egy társas conventet, mely minden gazdag alapítványa mellett is, javai mások által levén szinte örökösön elfoglalva, alig

képes 4—6 tagot eltartani, kiket a hiteles levelek fogalmazása, leírása s lajstromozása, a folytonos hites-tanui küldetések szünet nélkül igénybe vesznek, s azonfölül még papi lelkipásztori kötelességeiknek is megfelelni kötelesek; s mindamellett még támadásoktól is remegniök, sajátjuk védelmével, ön peres ügyeikkel is vesződniök kell: s aztán ítéljük nyugodt lélekkel, ha valjon lehet-e okosan várni, vagy épen követelni, hogy az ily helyzetben és viszonyok közt élő férfiaknak akár kedvök, akár idejük is legyen, azt, mit kötelmeik teljesítésén túl netalán tanultak, még írásba is foglalni, szóval könyvet írni? Hogy azonban mindamellett is voltak házi krónikáik és naplói, erről kételkedni nem hágy a külföldiek példája, kik boldogabb körülmények közt élvén, szerencsések voltak irt krónikáikat az utókornak áthagyományozhatni. Alig van tudnillik rendi ház, melynek történetét és viszontagságait le nem irták volna. Felvilágosultságuk- s törekvéseikről azon kevés adaton kívül, melyeket a rend szelleméről értekezve felhoztunk, tanuskodnak még azon néhány levéltári jegyzőkönyv-töredékek is, melyek a sok hajótörés hullámai közül szerencsésen megmentettek. Hogy lelkipásztorkodással foglalkoztak, nevezetesen plebániákkal is birtak, már az is mutatja, hogy azokkal ma is birnak. A jászói sz. Mihály egyház plebánosa mint rendi tag az okmányokban többször emlittetik. IV. Béla idézett 1255-iki oklevelében felhatalmazza a jászói prépostot, hogy ezen egyházat, a kinek akarja, adományozhassa. Palóczy Domokos leleszi prépostról tudva van, hogy a rendi plebániák feletti kegyuri jognak buzgó védelmezője lévén, többi közt a bereghi és a remete-atyák más két ottani egyháza felett kegyuri jogot nyert, s ebbe a prépostságot 1292-ben a hazai törvények szerint statuáltatta is. Ugyan-ő neki Zsigmond király meghagyván, hogy az ország ellenségei ellen fordítandó pápai dézmát a jászói, bozóki, ipolysági, csalóközi, hatvani, nagyvárad-i prépostoktól szedje be, az erről szerkesztett jegyzékben emlittetik, hogy Lelesztől 14 frtot, Zentes plebániától 1 frtot fizetett. IV. János jászói prépost és conventje az

alsó- és felső-mezenseifi egyház plebánosainak a prépostság ezen területi dézmájának felét engedte át örökösen 1430-ban. ¹⁾ V. Pál, ki jászói plebánosból Bakács Tamás akarattjából lett jászói prépost, 1515-ben bizonyos Baltazar nevű, Jászón lakó áldozárnak több kedvezményeket biztosít, melyekkel a jászói polgárok élnek, azon buzgósága megjutalmazásul, mely szerint a jászói plebánia-egyházban létező sz. Anna oltárnokságát pártolja, és adományaival is gazdagítja. Létezett tehát már akkor ezen oltárnokság, melynek II. József idejében meg kellett szünni. ²⁾ Karácsondi I. György szintén jászói prépost ugyanezen oltárnokságnak adományozta 1519-ben conventje beegyezésével azon Jászó-ujfalu, másképp Novacsány helységnek felét, melyet ugyanő Tornallyai Jánostól 300 arany forint lefizetése mellett azon feltétel alatt nyert adományban a prépostság részére, hogy e convent köteles legyen minden héten kedden, az említett sz. Anna-oltárnál érte és övéiért, nevezetesen Kristóf fiaért ünnepélyes szent-misést mondani. Az átíratási oklevélből kitűnik, hogy e birtok Zápolya János szepesi főispán, erdélyi vajda és székelyek grófjának tulajdona volt, s ő ezt Tornallyai Jánosnak ajándékozta egy a törökökkel vívott ütközetben, melyben említett Tornallyai Kristóf, Jánosnak fia is elesett, neki tett szolgálatokért; s hogy ezen adományban Zápolya Jánosnak anyja, Hedwig tesseni hercegnő s testvére György is beegyezett. A szent misét napjainkig folyvást megtartja a convent. ³⁾ Katona ⁴⁾ és Pray ⁵⁾ IV. Lászlónak egy, XI. Gergely pápához 1273-ban intézett iratát közli, melyben panaszolja, hogy a hatvani prémontreiek egy plebániáját s annak jövedelmeit Lambert egri püspök elfoglalta, IV. Kelemen-től nyert privilegialis levelöket visszatartotta, s királyi embere felhívásának sem engedve, azt visszaadni

¹⁾ Házi levéltár, I. Lajstrom, 9. füz. 142. 143. sz.

²⁾ U. i. I. Laj. 14. füz. 347. sz.

³⁾ U. i. I. Laj. 14. füz. 350. sz.

⁴⁾ Hist. Crit. VI. köt. 643. l.

⁵⁾ Specimen Hier. sp. II. pag. 205.

vonakodik. Eszterházi s utána Szentiványi a já-
szói ¹⁾ s leleszi ²⁾ Bold. Szűz csudatevő képeiről tesz emli-
tést. Hová lettek, megvannak-e valahol, vagy pedig a vi-
szontagságos időkben végkép megsemmisítették? azt mai
nap alig lehet már kipuhatolni. A thuróczi ³⁾ és bo-
zóki ⁴⁾ megvan máig. ⁵⁾ A rudnoki sz. Anna-kápolna
Jászó mellett szintén népes bucsu-zarándoklások tárgya.
Egykor az volt sz.-László-kútja is a debrői erdőség-
ben. A rend évkönyvei említik, hogy Tamás nevű pré-
montrei kanonok a laoni sz. Lőrincz-apátságából, midőn
Jeruzsalembeől visszatérőleg az egri megyében keletkezett
leleszi szent-kereszt-prépostságban megállapodott, itt szá-
mos szentereklyét talált, melyek közül sz. Lőrincz kar-
ját magával vitte; a mi arra mutat, hogy létezése első
századaiban Lelesz kiváló bucsuhely lehetett. ⁶⁾ Jászó
és Leleszről léteznek okmányok, melyek bizonyítják,
hogy e két helyen a rend alapszabályainak megfelelőleg
ispotály is létezett, s így következtethetjük, hogy az a rend
más honi házaiban sem hiányzott. Vendégszeretetről, jó-
tékonyságról a rend az országban általánosan ismeretes.

Résztvettek-e a rendi alapszabályok értelmében éven-
ként rendszeren a prémontrei általános káptalanokban? ar-
ról adatok hiányában semmi bizonyosat nem mondhatunk;
valószínű azonban, hogy sokszor elmaradhattak, részint a
távolság miatt, részint a hazai gyakori zűrzavarok miatt.
Hogy azonban a közösség megszakitva nem volt, tanu-
sítja többi közt azon adat, mely szerint II. Pál jászói pré-
post jelen volt az 1342-ben Prémontrében tartott azon
általános káptalanban, melyben a sz.-kereszt-naptól husvé-
tig előirt szigorú böjt kérdése tárgyalatott, s a rend tag-
jainak megengedettett, hogy azontul napjában kétszer

¹⁾ De fontibus.

²⁾ Pulcherrima.

³⁾ Patrona nostra.

⁴⁾ Rosea.

⁵⁾ L. „Fontes gratiarum Marianarum, seu Hist. relatio de miraculosis
Imaginibus per Hungariam,” című munkát.

⁶⁾ Ann. Ord. t. II. ad Lelesz.

étkezhessenek. (A prépost ezen távolléte alatt történt, hogy a makranczi nemesek a prépostság némely javait elfoglalták, s a „violencia“ büntényében elmarasztaltatván, II. Pál a büntetést nekik elengedte, ha azontul ily merényektől tartózkodni fognak.¹⁾ Egynél több nyoma van annak is, hogy a prémontréi főapát, vagy az általános káptalan visitorokat küldött Magyarországra, vagy e tiszttel az itteniek közül bizott meg valakit. Így például az általános káptalan megbízásából hazai visitor volt 1355—1366-ban II. Péter, 1366—1378-ig II. János leleszi prépostok. Palóczy Domokos szintén ily megbízott látogató lehetett, mert róla tudatik, hogy 1382-ben Ipolyságot és Bozókot hivatalosan látogatta meg.

Ha plebániaik voltak, kétséget nem szenved, hogy iskoláiknak is kellett lenniük. A rend alapszabályai meghagyják, hogy minden kerületben kell egy nevelőháznak lenni a nevendékek kiképzéseül, s hogy e nevelőházak az illető kerületek költségén tartandók fen. Volt tehát a magyarországiaknak is kétségkívül ha több nem, bizonyosan legalább egy ily nevelőházuk. De a nevelési és oktatási ügyről annyira semmi adat sem fordul elő az okmányok sorában, hogy még azt sem tudjuk, hol létezett ama közös kerületi nevelőház. Átalán hol s mint neveltettek hazánkban az akkori időben a papok? külön intézetekben tanítottak-e tüzetesen a papi pályára, vagy csak a bevégzett előtanulmányok után szemeltettek ki a jelentkezőkből, hogy aztán az érseki lakban az iskolás kanonok és mesterek által a hit és szertartásokban nyerjenek bizonyos ideig oktatást? — Mindez eddigelé legalább egyenes pozitív adatokkal felderítve nincsen. Litteratusok és mesterek egyébiránt a prémontréi hitestagok sorában az okmányokban gyakrabban előfordulnak.

Közügyekbeni részvételüket tanusítja az, hogy egyházi részről a zsinatokra, a királyok által a fegyveres felkelésre meghivatni szoktak. Midőn 1299-ben György választott esztergomi érsek ellen az ország püspökei és minden

¹⁾ Házi levéltár, I. laj. 11. füz. 234. sz.

rendei a Rákos mezőn tartott országgyűlésen felléptek, I. Jakab váradi-előhegyi prépost volt az, ki előtt a közönség nevében Imre váradi püspök a pápáhozí appellaíatát tette, s ki ezen tényről aztán hiteles bizonyítványt állított ki. A felebbező írat így kezdődik: „Coram vobis venerabilibus et religiosis viris, Fr. Jacobo praeposito ex conventu s. Stephani protomartyris de promontorio varadinensi, ego Emericus miser. divina eppus varadinensis procurator nomine et mandato D. Andreae, etc.“¹⁾ Midőn 1323-ban az egri káptalan Chanadinus de Telegd, váradi prépostot megyepüspökül megválasztotta, s ez Boleslav esztergomi érseknél megerősítését szorgalmazná, II. Jakab váradelőhegyi prépost volt, ki hiteles bizonyííást állított ki, hogy a tett kihirdetés után a három királyok nyolczada alatt senki sem jelentkezett, ki a választás érvénytelenítésére valamit előhozott volna.²⁾ A prépostok közöl némelyek királyi alcancellári, mások, (I. Miklós és II. János a More családból jászói prépost) tárnokmesteri méltóságot viseltek. A jászói praelatus, mint nagyváradi-előhegyi prépost ma az 1715 : 73. t. cikk alapján a felsőház tagja, s mint ilyen az ország nagyjai közé számíttatik.

Kiváltságaik közt, melyekkel királyaink által felruháztattak, előfordul az, mely a külföldi okmányokban is rendesen megtalálható, hogy ők és alattvalóik a rendes helyi, kerületi vagy megyei hatóságoktól fel vannak mentve. „Senki az időszerinti abaujvári, és más megyei ispánok közöl ne merjen bármi ügyekben a monostor népessége felett biráískodni“, hagyja meg IV. Béla említett okleveleiben, „különös kegy tanusításaul“ a nevezett (jászói) prépostság íránt. Királyaink és egyéb nagyjaink a kegyuri jogot is a rend szellemében úgy gyakorolták, hogy a szabad választást nem akadályoztatták, s inkább csak védnöki kötelességeikre szoritkoztak. A szabad prépost-választási jog gyakorlatát tanusítja az, hogy a Nagy Lajos által jászói prépostul kinevezett II. Miklós ellen

¹⁾ Katoua, Hist. Crit. VI. köt. 1219. s köv. l.

²⁾ Schmitth, Epist. Agrienses t. I. p. 254.

többiközt azon czimnél fogva is tiltakozott a convent, mert megválasztva nem volt.

A magán előnyt a közjóra való törekvéssel összekapcsolni tudó szellemre mutatnak többi közt népesítési törekvéseik. Jászó városának a már említett földteher-megváltási szabadalmakat, mint az oklevélben világosan kitéve van, azért adták, mert ohajtják, hogy a város népeségben, melyet a jólétre való kilátás oda gyűjteni fog, nevedjék. Ily, a németországiak példájára nálunk is foganatba vett népesítési törekvésre mutat Nagy-Lajos királytól 1352-ből származó okmány is, melyben II. Miklós egykori udvari káplánja s most jászói prépost kérésére és szorgalmazására nemcsak megengedi, hogy a prépostság Noe (Novaj) és Nyestyé pusztáira földmivelőket telepíthessen, hanem meg is parancsolja, hogy az ország földesurai azon alattvalóikat, kik ide költözni kívánnak, megfizetve a megfizetendőket, szabadon bocsássák, — mert ő felsége ohajtja, hogy a prépostság birtokai a népesség sokasága által fény- és díszben nevedjenek. ¹⁾ Azon körülmény, hogy a legujabb időben foganatbavett birtok-elkülönzés előtt, mint azt átalán a papi uradal-
makban tapasztalhatni, a legtöbb helységben alig volt allodialis birtokuk, csak azt bizonyítja, hogy ezen telepítési kísérletek nem voltak épen sem ritkák, sem egészen meddőek. A jólét előmozdítását szemmel tartó gondoskodásukról tanuskodik az is, hogy prépostsági székhelyeiknek egy-
általán, de egyéb birtokuk határain belül fekvő jelentékenyebb helyeknek is a vásári jogot megszerezték. Holiparnak helye volt, azt a lehetőségig felkarolták: a jászóiak nevezetesen érczkiemeléssel és olvasztással foglalkoztak, — vasöntödéik és készítményeik a 14—15-ik századi okmányokban gyakran emlittetnek. Egy régi hagyomány tartja, hogy Jászón a Doboldér hegyet sajátkezüleg jó és nemes fajtaszőlőkkel ültették be, s a mai nap ilyesmire tökéletesen képtelennek elismert vidéken jeles bortermesztettek.

¹⁾ Házi levéltár, I. laj. 4. füz. 39. sz.

A rendi általános hivattatáson kívül a prémontreiek hazánkban még egy külön rendeltetést is nyertek az által, hogy több prépostságaik hiteles helyi előjoggal, s az ezzel összekötött minden teendőikkel felruháztattak. Az ily hiteles helyek fel voltak hatalmazva, az ország lakosai számára, fenforgó jogügyeikben, ezekről szóló okleveleket feltenni, azokat közlevéltáraikban őrizni, s a felek kérelmére nekik akár eredetiben, akár általuk hitelesített másolatban kiadni; tiltakozásokat elfogadni; vallomásokhoz, bizonyágtételekhez, végrehajtásokhoz, határjárásokhoz, nyomozásokhoz, hitelesítésekhez, beigtatásokhoz tagokat hiteles tanukul kiküldeni, s mindezekről okmányokat szerkeszteni, s azokat hiteles pecsétjükkel ellátni. Mallyó jászóvári kanonok „*Brevis Notitia circariae Hungaricae S. Cand. et exempti Ord. Praemonstratensis*“ czimű igen nagy szorgalommal szerkesztett, de fájdalom eddig kiadást nem nyert munkájában nyolcz oly prépostságot említ, melyek az országban hiteles helyi előjoggal birtak, ugyanint: Jászó (nyerte IV. Bélától 1255-ben); Lelesz (1290 táján már hites hely volt. Kitünik ez a Kollár által¹⁾ kiadott okmányból, melyben Benedek leleszi prépost, conventje előtt bizonytságot tesz arról, hogy Imre és Miklós, Jánosnak fiai Ungmegyéből, Pánk Jakab ungi ispánnak Fata nevű szolgájukat hat márkáért eladták); Csorna (nyerte Zsigmond királytól 1393-ban); Hatvan, Mayk, Ipolyságh, Thurócz és Nagyvárad (a Bél által kiadott könyvecske „*Ritus explorandae veritatis*“²⁾ már 1221-ről hoz fel okmányokat, melyek ezen convent által adattak ki; 1273-ról közöl Gánóczy³⁾ egy okmányt, mely szerint I. János prépost néhány társaival, Egyed áldozár és székestemplomi őr jelenlétében, sz. László szentséges feje felett esküdteti meg a jobbágyokat és másokat aziránt, hogy mely javak legyenek a püspökség- és káptalannal közösek). Jerney

¹⁾ Amoenit. Hist. et Iuris Hung. II. 111 l.

²⁾ Bél, Adp. ad Hist. Hung. 361. és köv. §-ban.

³⁾ Epist. Varad t. I. p. 122.

„A hiteles helyek Ismertetésé“-ben ¹⁾ a háji, hantai és mislyei káptalant, Fejér (in Ind. ad Cod. Dipl.) Landeket is prémontrei hiteles helyek közé számítja. Az erről szóló bizonyítványokat az illető conventek és káptalanok hiteles pecsétjeivel közli Jerney idézett munkájában; mi tehát a szives olvasót ide utasítva, még csak némely oly részletek közlésére szoritkozunk, melyek megemlítését munkánk érdekében kívánatosnak találjuk.

A hatvani, majki, nagyvárad, háji, hantai, mislyei és landeki levéltárak az illető káptalanok- és levéltárakkal elpusztultak. Az ipolyságiról annyi tudatik, hogy az ezen conventból menekülő kanonokok, kiket a benedekiek „de juxta Gron“ vendégekkül fogadtak fel, ezen apátságban egy jegyzőkönyvet hagytak hátra, melyet Mallyó még látott, s dicséri mint olyat, mely tisztán és szépen volt írva. — A thuróczi levéltárt lefoglalta a Révay család, mely végre sok sürgetésre 1618-ban a convent pecsétjét és egy protocolumot visszaadván, az azon évi országgyűlés 76. czikke által minden további felelősségtől felmentetett. Wagner és Mallyó levelezéseiből kivehető, hogy ezen két levéltár-buvár azon véleményben volt, hogy némi actáknak kell még a nevezett család levéltárában találtatniok; s Mallyó jegyzetei közt előfordul ez is: „Körülbelől 30 év előtt Bossányi Julianna, gróf Révay János özvegye régi elegans okmányokat adott át a szepesi káptalannak.“ — Az országgyűlésnek resignált első, A-val jelölt lajstrom 1502—1546-ig terjedő okmányokat tartalmaz. A thuróczi prépostságban az okmányok felvétele a jezsuiták által folytatott egész ezek eltöröltetéseig, melyek aztán a besztercebányai káptalannak adattak át, mint a mely 1803-ban hiteles helyi előjoggal lön felruházva.

A csornai levéltárt a török viszálykodások idejében kezelték, a mint lehetett, a világi papi rendből nevezett prépostok. A rendnek II. József által történt eltöröltetésével a győri káptalannál tétetett le, honnan a csornaiak

¹⁾ Magyar történelmi tár, II. köt.

1810-ben vették vissza. 1816-ban volt 18 protocolluma, a 19-ik folytattatott; acták V. füzetben, mindegyikben 500 db okmány, köztük 4 armalis. A legrégibb okmány 1535-ről való. ¹⁾

A rendnek II. József által 1787-ben történt eltöröltetésével a leleszi és jászói levéltárak is először Budán, a királyi curia levéltárában, onnan 1791-ben, a vidéki felek nagyobb kényelme végett, országos rendelkezés folytán, az egri káptalannál tétettek le; honnan a rendnek 1803-ban történt visszaállításával még azon évben ősi helyeikre kerültek vissza. A leleszi levéltár legrégibb okmányai hosszas használat által igen elkoptatva lévén, az 1802-iki XVI. t. cz. rendelkezett, hogy ezek hiteles példányban lemásoltassanak. Ezen okmányok Bercsényi actáknak neveztettek el annak emlékeül, hogy a végpusztulástól gróf Bercsényi Miklós 1701-iki rendelete folytán mentettek meg. A 17-ik század vége felé ugyanis azon acták biztosság okáért az unghvári várban helyeztetek el, s már-már ágyutöltésül valának felhasználandók, midőn a gróf említett rendeletével a leleszi hitestagok oda azok visszavételére megérkeztek. 1826-ban, midőn Bernath jászói prépost a leleszi levéltárnak rendbeszedéséről, az acták lajstromozásáról, beosztásáról, s az említett törvényczikk értelmében történt lemásolásáról az ország nádorának jelentést tőn, ezen levéltárban találtatott hitelesen lemásolt 10,811 db okmány, 47 protocollummal és nyolcz kötet lajstrommal. A legrégibb oklevelek 1223-ik évből valók. Egyéb le nem másolt, hanem csak rendbeszedett okmányok számát nem ismerem. Valószínűleg ezeknek száma sokkal tetemesebb leend, mert tudvalevőleg a leleszi tár számra nézve felülmulja a jászóit, melyben pedig jelenleg 16,500 db okmány, 84 protocolummal találtatik, melyek összesen 14 elenchusban vannak registrálva. A jászói házi levéltár, mely szintén jelentékeny, s többi közt IV. Béla 1255-ben Tornán

¹⁾ Lásd Csornát illetőleg az 1534 : 32., 1613 : 32., 1647 : 121 czik kelyeket.

kelt oklevelét eredetiben birja, 1787-ben szintén Budára a kir. kamarai levéltárba tétetett át, s onnan 1803-ban került vissza.

A kezelés különböző időkben különböző volt. Kezdetben elfogadták s írásba tették a vallomásokat, s fogalmazták a szerződéseket, melyeket aztán hiteles pecséttel s aláírással ellátva a feleknek kiadtak, a nélkül, hogy ezeket jegyzőkönyvbe vették volna. Ez okból az ilyen iratok felette ritkák, habár többször történt, hogy az ilyen okmányokat a felek biztosabb megőrzés végett visszahozták, vagy pedig a conventbeliek által buzgóságból megszereztettek. Később a letétemény biztosítása végett nagyobb alaku ABC betűk irattak a papírra vagy hártyára, melyek keresztülmetszétvén, az egyik félrész a feleknek adatott át, a másik pedig visszamaradt. Az ily kettémetezett betűk szintén csak ritkábban jönnek elő. I. Ulászló s Mátyás király idejében már az a gyakorlat uralkodik, hogy a királyi s birói (idéző, nyomozó, határjárási, beigtatási, végrehajtási, compulsorius stb.) parancslevelek hátára irták a kiküldve volt törvényes királyi vagy birói ember s conventbeli hiteles tanuknak a véghezvitt tényről adott szóbeli előadását. Ennek alapján jegyzői kézzel készült aztán a bizonyosság-levél a parancs folytán véghezvitt idézés-, határjárás-, nyomozásról, stb. mely, a papír vagy hártya ekkor drága levén, ennek kimélése végett szintén a parancs hátára vagy aljára iratott le. Az ily fogalmazott bizonyosságlevél papíron vagy hártyán, mint ezt a felek kívánták, letisztáztatván, s hiteles pecséttel elláttatván, a feleknek kiadatott, a parancslevél pedig a hátiratokkal a levéltárba tétetett le. Jászón 1473-ban hozatott be az, hogy azontul a szóbeli előadások, vallomás- és tiltakozások jegyzőkönyvbe (protocollumba) is foglaltassanak, Márton prépost idejében (1486—1497) készült ily első jegyzőkönyv, mely az országos levéltárban **A** betűvel van megjelölve, s melyről az ily dologban jártas Mallyó megjegyzi: hogy az országban nem látott egyet sem, mely ennél akár régebb, akár pedig gazdagabb és világosabb volna. A **C** jegyzőkönyv III.

Péter de Cassovia (1522—1533) prépost idejéből való, melyet nevezett Mallyó, mivel már igen elhasznált állapotban volt, nagy szorgalommal és szakavatottsággal sajátkezüleg másolt le. Az időközben elvesztett **B** jegyzőkönyvet pedig, szétszórva volt régi okleveleket hitelesen lemásolván, kipótolta. ¹⁾

¹⁾ Ezen **B** és **C** jegyzőkönyvek czimét a tudós és fáradhatatlan férfiú érdemeinek örökítéseül helyén találtuk itt feljegyezni: „Supplementum Protocolli authentici sub Lra **B**. Quod sub hostilibus hujus V. Conventus direptionibus et civilibus disturbiis gravi cum jactura deperditum est; nunc vero in vicem illius diversa vetustate confecta Instrumenta Literalia, per Fasciculos hinc inde sparsa, novis curis transscripta, et authentice juxta originalia sua transsumta sunt. Utere hoc labore nostro in commodum jurium Tuorum grata posteritas; Venerabilique Conventui nostro tanti conatus non immemor fave, bene semper precare, ac tandem Vale.“

A **C**-vel jelzettnek czime ez: „Protocolon authenticum, in quo nonnullae summorum Ecclesiae Romanae Pontificum Bullae, Gloriosissimorum Hungariae Regum diversa Diplomata; Ordinariorum Regni Iudicum Litterae Adjudicatoriae, Sententiales, in diversis Credibilibus Locis emanatae Statutiones, Fassiones, Pignoratitiae atque Perennales, Concambiales, Protestationales et Inhibitionales, Expeditoriae et Quietantionales, tam sacras, quam profanas etiam Familias concernentes complectuntur.

Quae omnia subcisivis hōris solertique cura fidedigne transsumpsit, et authentice contulit Josephus Mallyó, Cand. et Exem. Ordinis Praemonstratensium Canonicus regularis, ac. V. Conventus Ecclesiae S. Joannis Bapt. de Jászóv Juratus conventualis, Anno Domini 1778. Haec aevi veteris custos famosa vetustas. Luc. I. 4.

Ugyancsak Mallyó József volt kiküldve Jászóról Leleszre is, hogy az itteni országos levéltárt, midőn az a rendnek 1802-ben történt visszaállítása után Egerből Leleszre visszakerült, rendezze s lajstromozza; mely alkalommal a régi acták mind nagy gonddal s nem kevesebb fáradsággal hitelesen másoltattak le.

A levéltárakról szólva, nem hagyhatjuk említés nélkül a jászói házi szintén gazdag levéltárt, melynek okiratait bámulatos szorgalommal és ügyszeretettel vonta ki, s öt darab folio-lajstromban, számozva s személy-, hely- és tárgy-mutatóval ellátva, vezette be, egy egész életkort kizárólag e nagy munkának szentelvén, a convent most is élő hites jegyzője, Fedák Pál ur.

A pillanatban, melyben e sorokat írjuk, tekintve a szemünk előtt lefolyó korszakalkotó eseményekre, érdekesnek véljük kiírni azon néhány sort, melylyel Mallyó rendtörténeti művét befejezi. „Orationi et carmini — úgy mond — parva gratia, nisi eloquentia sit summa. Historia quoquo modo scripta delectat, ita Plinius L. V. epist. 8 Quisquis autem has paginas legere non adversabitur, uti hoc plurimis funesto seculo, plurimarum

Az országos levéltárak hü érzése tekintetében egyetlen-egy de ez is alaptalan panasz fordult elő III. Balázs leleszi prépost ellen (1347—1355.), kit az ország nádora előtt a pataki gyűlésen arról vádoltak, hogy hamis oklevelet szolgáltatott volna ki. Ennek folytán a prépost elfogatott s tömlöczre vettetett; de a nagyváradai káptalan nyomozása folytán ártatlannak nyilvánított. Egy hamisítási merényt követett el valóban, de nem az országos levéltáron, sem a közönség, hanem egyenest a prépostság rovására, bizonyos conventbeli jegyző, Mihály, ki is visszaélve a kezeiben lévő pecséttel, az akkori zavaros állapotokat használta fel egy fassionalis és beigtatási irat koholására, melyben a prépostság Abaujmegyében fekvő Kács nevű helységét magának és testvérének adományoztatta, mint ezt említett Márton prépost 1492-ről fenmaradt s litteratus Gobis de Kérch ellen intézett tiltakozása tanusítja.¹⁾ Azon gyanúsítás, melyet némelyek Schier azon alapnélküli szavaiból, mintha a prémontreiek Margitszigetet elhagyni, s azt a cistereknek átengedni kénytelenítették volna, következtettek: mintha tudnillik ez, oklevél-hamisítás okából történt volna, minden történeti adat nélkül szükölködik, s egyébnek méltatlan rágalomnál nem vehető.

conversionum vertigine tota pene mundi machina circumagitur: consimili rerum humanarum inconstantia his majora, et seu tristiora, seu acerbiora facta fuisse intelligat, ac secum ipse quandoque etiam reputet: Sic omnia verti — cernimus. Ovid. Metaph.L. XV. Coronidem imposui a. D. 1814. diebus maji, aetatis meae 70.“

¹⁾ Házi levéltár, I. Laj. XII. füz. 257. sz.

Jegyzetek a XI. §-hoz.

I. Ohajtaná netalán valaki, hogy legalább azon prépostságok praelatusainak lajstromát közöljük e helyütt, melyek akár önállólag mint Jászó és Csorna, akár mint ezekkel egyesültek még mainap is léteznek. Azonban feltett czélunkhoz képest nem terjeszkedhetvén ki az egyes helyek történetének tüzetes megírására, száraz nevek elősorolásával pedig, mely az illető két prépostság névtáraibankülönben is időről-időre, legalább Jászó és Csornát illetőleg, megjelenni szokott, munkánk terjedelmét nevelni nem akarván, — ezzel azon ohajtasunk kifejezése mellett hagyunk fel: vajha gond fordíttatnék arra, hogy ezen prépostságoknak egyenkint oly történeti leírását nyerhessük, melyben minden egyes, az illető prépostságokhoz tartozó birtoknak történeti viszontagságai is előforduljanak. Az apátság- és prépostságok oly története, minőt például Fuxhoffer „Monasteriologia“-ja nyújt, csak az első kezdet, s igazi érdeket csak akkor kelthetne, ha azt az illető intézmények oly történeti leírása követné, mely az egyes testületek viszontagságait minden egyes birtokuk változásaiban is előtűntetné. Az országlás, törvényhozás és törvénykezés, a családok, helységek, városok, várak, a haladás és művelődés története, továbbá a földírás és földismeret, helynevek nyomozása, oklevél-isme, stb. mindez temérdek fogna nyerni ily monographiák által. A jászói és leleszi házi levéltár olykép van újabbi prépostjai szorgoskodása folytán rendezve és lajstromozva, hogy ezen két prépostság történetének ily szerű összeállítása csak azon fáradság kérdése, hogy valaki az egyes helyek viszontagságait előtűntető, főleg peres okmányokat elővegye, s az ott előforduló neveket és tényeket történeti előadásba foglalja. A munkával lassan, szinte észrevétlenül mintegy mellék foglalkozásként lehetne haladni, nehogy akár több egyént kelljen kizárólag e munkával foglalkoztatni, akár pedig egy-egy évben talán érzékenyen eshető költségeket a nyomtatásra tenni.

Mi érdekes volna például Jászó és Lelesz történetének ilyenmő összeállításából ismerni A b a u j, S z e p e s, T o r n a, G ö m ö r, Z e m p l é n, U n g, S z a b o l c s stb. nemcsak összes családjait, hanem városaik, váraik, helységek, egyes földbirtokok, puszták, tavak, iparnemek viszontagságait is. Ily munkák előállításai költségeit ha más nem, maga az érdekelt vidék fogná példányok megszerzése által eléggé fedezni. Többiben a magyarországi prémontrei rend prépostságainak történetét az időrendben egymásra következő prepostok életírásával, a mennyire az eddigelé lehetséges volt, évek hosszú során át folytatott buvárkodás folytán nagy gonddal állította össze M a l l y ó József jászóvári prémontrei kanonok már említett kéziratában, melyet F u x h o f f e r monasteriologiájának II. kötetében, szóról-szóra kiírva belőle azt, mit érdekesnek vélt, már felhasználta. Kutfői nyomozásának eredményével éltek mások is, mint azt az utána maradt levelgyűjtemény bőtanusítja. Az általa szerzett pénzgyűjtemény, mely ma a könyvtárban őriztetik, a magyar- és erdélyi fejedelmek pénzeire nézve teljesnek mondható annyiban, hogy mindannyian vannak több kevesebb számú példányban, melyek közt igen ritkák is fordulnak elő, képviselve. Azt, hogy az országos levéltár elveszett B protocollumát pótolta, a C protocollumot pedig, megrongálva lévén, sajátkezűleg lemásolta, már említettük. A rend 1802-ben történt visszaállítása után a jászói és leleszi ugy házi, mint országos levéltárakat igen czélszerűen berendezte. — Több régi okiratot, számos könyvet szerzett, s azt a jászói levél- és könyvtárba letétette. A rend történetének megírásához 1789-ben fogott, s folytatta azt szakadatlanul egész 1814-ig. 1818-ik év october 20 án meghalozván, mindszenti hivei, kiknek sok ideig plebánosuk volt, vállalkon hozták át hulláját Jászóvárra, hol a rend sirboltjában az atyák mellé tétetett le. A vidék máig emlegeti, sok jellemző adomában tartván fenn jól megérdemlett emlékezetét. — Másik okfőnyomozó tagja volt a jászói prépostságnak K o r i t s n y á k János Jakab, kinek több szintén kéziratban maradt értekezései közt figyelmet érdemel a: „Series Chronologica Regum Hungariae, Principum Transylvaniae, Episcoporum Magno-Varadiensium, nec non Praepositorum Proto-Martyris S. Stephani de Promontorio Varadiensis“, melyet 1820-ban írt össze, midőn a prépostság peres

ügyei érdekében a váradi levéltárt Magyarországon és Erdélyben, de Morva- és Csehországban is nyomozva, alkalmat talált az oklevelekkel megismerkedni. Másik jelentékenyebb kézírata: „De Familia Varkots, aliquo tempore in Hungaria florente“ és „Connotationes de Familia Varkots“ szintén a házi levéltárban. Mindkét tudós férfiú kézíratainak hasznát vettem, munkámnak a rend magyarországi történetére vonatkozó ezen két szakaszában.

II. A szabadsági oklevél, melyet I. Albert jászói prépost a jászóiak számára kiállított, I. W i g a n d prépost pedig 1295-ben megerősített, mint a szepesi káptalanból kivett hiteles másolat tanusítja, 1243-ból, tehát azon évből származik, midőn a tatárpusztítás által kiirtott népességet új telepéseknek Jászóra édesgetése által gyarapítani akarták. A sok tekintetben nevezetes okmányból értesülünk róla: hogy a prépostságnak kiváltságai közé tartozott a „*jus gladii*“ is, mert biráskodási hatóságuk egy részét „*praeter tria, videlicet homicidia, effusionem sanguinis et violentias*“ a jászói bíróra, kit *villicus*nak neveznek, ruházzák át; ezen három ügyet pedig: az embergyilkolást, vérontást és erőszakosságot a városi bíró az ő emberökkel együtt döntendi el. Az esküt a sz. Mihály templomában rendelik leteendőnek, melynek birsága, ha az ügy, melyre az szükségeltetett, a jászóiak ügye, ezen egyház plebánosát illetendi, stb. Szinte szóról-szóra azonos kiváltsággal ruházta fel ugyanazon évben IV. Béla is a szepesolaszi szászokat, kinek ezen kiváltságos oklevelét I. Katonánál VI. k. 12 l. Meglátszik innen, hogy a hegyen innen- és hegyen-tuliak egyaránt versenyeztek a pusztává lett tájak megnépesítésében.

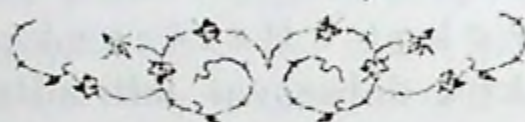
III. Jászón a tatárok beütésének körülményeiről a néphagyomány némely részleteket tartott fén, melyeket Z s a r n a y a jászói convent egykori hites jegyzője írásba foglalt. Elég érdekeseknek találtam, hogy számukra jelen munkámban kis helyet engedjek. E hagyomány szerint a tatárok Szepes felől jöttek; a monostor lakói az azzal szemközt álló szirt alatti barlangban vonták meg magukat. Kik egykor e cseppegő-kőbarlangot meglátogatták, állítják, hogy emberi lakások nyoma benne most is meglátszanék. A szomszéd Torna s vidéke akkor még királyi birtok volt. Jászó pedig, az ujonnan emelt prépostság, hasonlólag

királyi védnökség alatt állott. A szepsiek voltak az udvar szeke-
resei, azért villa cruciferorum alias Z e k e r e s. Béla tehát a vi-
dék oltalmára elkövetett mindent, mire Jászónak fekvése különö-
sen a Szepesség felől igen alkalmatosnak mutatkozott. A védhad
Sugó, Drinóczy, Szigethy, Hárskuthy, Borzovay,
Cseorghő, Mogyorósy, Hidegkuthy, Hetey száza-
dosok alatt Tapolczay főhadnagy vezényletére bízott. A he-
gyek csucsait és a köztök nyíló uthasadékokat, melyeken át az
ut vezetett, czélszerűen megszállották. A csatát ugyan elvesztet-
ték, s a helyen, hol a mai praelatura áll, temettetének el (itt az
újabb építkezés alapjainak ásatása alkalmával temérdek csont-
halmazt találtak): nevök emlékét azonban maig fentartja Jászó
környéke, mert az állomások, melyeket elfoglalva tartottak, maig
az ő neveiktől neveztetnek: Tapolcza-, Sugó-, Drinó-,
Hársas-, Sziget-, Borzópataka-, Csergőkut-, Mo-
gyoróska-, Hidegkut- s Hetésnek; a hegy pedig, mely-
ről az érkező tatárokról dobszóval jelt adtak, Doboldérnek.
A századosnak, ki Tapolczát elfoglalva tartá, Krisztina nevű le-
ánya volt, ki a hegyről, hol sátruk állott, lejárált a völgybe, a
maig kristálytisztá vizben bővelkedő forráshoz, vizet meríteni: a
hegy ezen Krisztinától Kriszka hegy, a forrás pedig szé-
pléány kutja nevet nyerte, s mai napig tartja. Mily monu-
mentumok, ha igaz!

IV. Jászó vára IV. Bélát és testvérét Kálmánt tisztel-
vén alapítójának, Sauberer, midőn a mai monostor és templom
építését bevégezte, mindkettőnek képét Bécsben jeles festő által
(neve nem említettik) elkészíttetvén, azt a nyári diszes ebédlő-
teremben szemközt, a két kandalló felett felállította. A képek a
régiségbuvár Mallyó utasítása szerint készültek, s ez okból
némi történeti jelentőséggel is bírtak. Midőn II. József császár
más szerzetes rendekkel a prémontreieket is eltörölte, a többi
ingóságok közt ezen képek is árverés alá kerültek, s a legtöbbet
ígérő Fáy Ágoston abaujmegyei alispán birtokába jöttek. A
rend visszaállítása után Zasio prépost e képeket visszaszerezni
ohajtotta volna, de Fáy, mivelhogy a Fáy-család alapítója szin-
tén IV. Béla volt, szerzeményéről semmi áron nem akarván meg-
vásolni, kénytelen volt másolatokkal beérni. A Fáy családról a ha-
gyomány itt azt tartja, hogy azon őse, kinek IV. Béla Fáj

helységet adományozta, vitéz, edzett és bátor katona volt, ki a tatárokkal vivott ütközetben sebekkel megrakva lováról lerogyván, a király vigasztaló kérdésére azt válaszolta volna: hogy fáj! Innen az epigramm:

Regis in aspectu dimicans tactusque sagitta,
Dum queritur fáj fáj! nomen et omen habet!

XII.

A prémontreiek birtoklási viszontagságaik Magyarországon.

A birtokvillongások talán Europa egyetlen-egy országában sem voltak sem oly gyakoriak, sem oly súlyosak, mint hazánkban. A levéltárak tanuságot tesznek róla, hogy a prémontreiek onnan a tatárpusztítástól kezdve le egész napjainkig, arra voltak kárhóztatva, hogy szünetelés nélkül birtokaikat védjék, s azok visszaszerzésében s biztosításában fáradozzanak. A közügyeken kívül, melyekben mint hites helyek őreinek eljárniok kellett, s melyek érdemébeni teendőiket a birtokaik erőszakos elfoglalása miatt beállott szegénység következtében többször kellőleg nem is végezhatték, szinte lehetetlen volt gondjaikat más egyébre, mint épen anyagi existenciájok feltételeinek megóvására fordítaniok. Alighogy sikerült egy helyütt az elsajátított birtokot ten érdek fáradság, vesződség s kínos villongások kiállása után visszafoglalniok, már újra három egész négy helyről érkeztek beütési hírek, melyek a béke műveire hivatott férfiakat folytonos harcok vivására kényszeríték a törvény sorompói előtt. Főleg a nagyobb országos zavarok idejében, midőn a törvényes fék meglazult, történt, hogy minden részről tömeges megrohanások intéztettek birtokaikra, ki a mit tudott és birt, azt foglalván le a maga részére. Nem volt elégséges a tatár okozta pusztítás, mely Jászót levéltárástól felégette és feldulta, a csapást még tetézte I z s á k, A b r á m fia az A b a nemzetségből, fosztogatva a prépostság birtokain, s magát a prépostot is, mint IV. Béla oklevele mondja, fogságba hurczolván. A tett kár 300 márkára becsültetett, melynek, s az A l b e r t préposton végbevitt bántalmak némi jóváté-

teleül a prépostságnak aztán Myhluk nevű helységet adományozta, mint IV. László 1278-ban kelt oklevele mondja, nem lévén honnan a tett kárt egyébként megtérítenie. A trón feletti versenység idején az Árpádház kihalása után, nem különben durazzo László beütésekor, egész sorát látjuk megindulni, az erőszakosság czimén megindított perkereseteknek, hosszátvégét nem érő tiltakozások-, idézések-, határjárások- és visszafoglalásoknak. Mily állást foglaltak el a prémontreiek trencségi Csák Máté irányában? ellenei voltak vagy hozzá szitottak? erről a történet hallgat. Feltűnő minden esetre, hogy a rend 1294-ben tartott általános káptalana az atyasági fenállott viszonyt megváltoztatva, a magyarországi prépostságokat tömegesen rendeli alá a cseh- és morvaországiaknak. Így tereltettek Abraham, Adony, Aicska vagy Alska, Darnó, Nyirpál, a morvaországi lukai; Albei vagy Alg'yő, Chemi, csalóközi sz. Eustách, Gajdobra, Margitszigeti sz. Mihály Arkangyal, Nagyvárad, a zabrdovici; Bozok, Graba a gradeci; Kisbény, Hatvan a prágai sionhegyi; Mayk, Jánoshida, Okra vagy Olsa a leuhomisli rendházak alá. Az általános káptalannak e változtatás életbe léptetésére több, nevezetesen fegyelmi természetű okai is lehettek. De tekintve, hogy az általános káptalan Prémont-rében, tehát Franciaországban tartatott: nem közlel-e a sejtelen, hogy az anjou-i ház már ekkor kezde gondoskodni róla, hogy Magyarországon hiveket, befolyást szerezzen, s így a magyar koronához az utat egyengesse maga előtt? Csakhogy másrésről, hihetőleg igen csalódhattak a prémontreiek, ha ebbeli reményeik valóítására tényezőül épen a cseh- és morvaországi rendházakat választották, ha csak nem tesszük fel, hogy ezeknél több készséget és eltökélést tettek fel, a római szentszék szándokainak még saját fejedelmeik és országuk érdekei ellenére is — végrehajtására, mint a magyaroknál. Igaz, hogy Jászóvárát (nem a monostort, mely a völgyben feküdt, hanem az erődöt) Robert Károly a Csák Matéval és Amadé nádor fiaival vívott rozg-

nyi döntő ütközet után a monostorral szemközt álló szirt ormán a végből építteté, hogy elleneit innen is fékentarthassa; ¹⁾ mit némelyek oda magyaráznak, hogy a jászói prépostságot akarta tulajdonképen oltalom alá helyezni azon pusztítások, dúlások és öldöklések ellen, melyekkel a Csák-párt szokta volt hadjáratait jelzeni. E nézet mellett látszik szólni az is, hogy a trón feletti versenygés egész ideje alatt a dunáninnen rendi főprépostságok, Thuróc, Ipolyság, Bozók, úgy látszik, prépostok nélkül hagyattak, legalább a hézag a prépostok sorában a tizenharmadik század végétől körülbelől 1313-ig betöltve nincsen: mi némileg oda mutatna, hogy ezen birtokok a Csák-párt által már eleve foglaltattak le. Tekintve azonban azt, hogy minden roszt mindig a legyőzött félre szokás hárítani, s hogy épen nem olvassuk, miszerint Csák legyőzése után épen ezen három prépostságnak lettek volna valami birtokvillongásaik a lefoglalt birtokok visszaszerzésére folyamatba téve: a tényekre az említett értelemben mitsem építhetni. Mig más részről világosan szóló hiteles oklevelekből bizonyos: hogy dacára a vár felállításának, a szomszédok a jászói prépostság ezen város területéből járó összes jövedelmeit, nevezetesen a nekik IV. Béla által engedélyezett királyi és vámbevételeket, malmokat, erdőket, bányákat lefoglalva tartották, s Nagy-Lajosnak ismételve s igen erélyesen kellett „valamennyi praelatusoknak, báróknak, ispánoknak, várnagyoknak, nemeseknek és más minden rendű és állapotú embereknek, továbbá a városoknak, helységeknek és ezek lakóinak, nem különben az idai (aranyitkai) bányamivelőknek“ megparancsolni, hogy a jövedelem további elcsátításával hagyjanak fel, az erdőket ne pusztítsák, a conventbelieket birtokaik hasznosításában ne gátolják, ²⁾ stb. A mi együttvéve legalább is annyit bizonyít, hogy Robert Károly valamint nem igen oltalmazta őket, úgy nem is igen kedvezett nekik.

¹⁾ Házi levéltár, I. lajst. V. füz. 67. sz.

²⁾ U. i. Nagy-Lajos oklevelei 1351-, 1353-, 1354-ik évről I. Lajst. IV. füz. 38, 40, 42. sz.

Jászó határai, mint az IV. Béla okleveléből kitünik, kezdetben éjszak felé sokkal tovább terjedtek, mint ma; e határt tudnillik Szomolnok, Gölnicz, Ida, Aranyos-pataka képezvén, úgy hogy az, egész Szomolnokig és Gölniczbánya városáig terjedt. E területből már IV. László kárpótlás ígérete mellett elvett volt bizonyos részt, azt bányavárosának, Gölnicznek adományozván. A rend kárpótlásul III. Andrástól 1292-ben birtokjoggal ruháztatott fel mindazon érczre, az egy ezüstöt kivéve, mely még megmaradt hegyi birtokaiban taláztatni fog. E jogértékét azonban tetemesen szállította le Károly Robert; mert ennek 1332-ben kiadott azon parancsa által, hogy Szomolnok bányaváros részére, az e várost környező összes birtokból köröskörül két mérföldnyi terület kárpótlás mellett hasittassék ki és engedjék át, a prépostság ez iránybani birtokának legnagyobb, és azonfölül épen azon részét vesztette el, melyen a nemesebb érczek gazdagabb erekben fordulnak elő, úgy, hogy Nagy Lajos épen mitsem kockáztatott, midőn 1358-ban III. András bányanyitási szabadalmát, kárpótlásul az elvett birtokért, a felmaradt birtokban találató ezüstre is kiterjesztette; csak gyéren akadván az innenső táj hegyrétegeiben a vasnál, horganynál stb. egyéb fémek.¹⁾

Durazzói László kísérlete meghiusultával, 1402-től fogva nyolcz évig, a jászói prépostság főnök nélkül volt, legalább egy ilyennek nyoma az okiratokban nem találtatik; ellenben taláztatik igen is nyoma annak, hogy ez idő alatt a rend ügyeit a convent priorja képviselte. Malýlyó²⁾ megjegyzi: hogy a durazzói féle összeesküvésbe számos felsőmagyarországi családok voltak bekeverve. Schmitth Miklós pedig az egri püspökök történetében³⁾, Zsigmond királynak a jeruzsalemi keresztesek és a sz. István egyháza de Alba számára kiállított okmányában

¹⁾ Házi levéltár I. lajst. II. füz. 15. sz. IV. f. 57. sz. II. lajst. XIV. füz. 333. sz.

²⁾ Kézirat, fol. 47.

³⁾ I. köt. 386. l.

előadva találván azon magyar és dalmát egyházak névsorát, melyek ekkor pásztor nélküli szükölködtek, hozzá teszi: „Ne vélje pedig senki, mintha mindezen egyházak főpapjai meghaltak volna, sőt inkább egyházaikból száműzettek, mint kik Zsigmond udvarában törvényes pásztorokul nem ismertettek el, mivel László csillagában bizva, pártját egész erejökkel támogatták.“ Ezen időközből tállatlik a jászói levéltárban egy okmány 1407-ből, melyben András jászói conventualis, fájdalomosan érintve az idők viszontagságait, miszerint számtalanok az országban csudás kegyetlenséggel meggyilkoltattak, s javaiktól s minden tulajdonuktól megfosztattak, társai, nevezetesen a ház priorja nevében a leleszi convent előtt, bizva az Isten örök és véghetetlen irgalmában, a királyi felséget a prépostság javainak elkobzása-, eladományozása- és elidegenítésétől; s más mindenkit, nevezetesen Márkot de Newrenburga, továbbá a nemeseket de Paan, de Rozgony, de Thorna, de Somogy, de Krasznahorka; nem különben a szepsi, szomolnoki és gölniczii jövevényeket (hospeseket) azoknak elfoglalásától és használatától ünnepélyes írásban eltiltja, — elszámálván a fenyegedett birtokokat, u. m.: Debregh, Meczenzewph, Hegyalya másként Stoch (Stoss), Mend-zenth, Rodnok, Supch, Kyrch, Pereche, Pochyn, Pochee, Neste, Geche, Noë, Sawlendre fewlde, és Kolon halastó. Hasonló tiltakozással lépett fel az előbbeni évben 1306-ban ugyanakkor conventje nevében könyves (literatus) János a szepesi káptalan előtt. ¹⁾ Az ezen foglaltsokból keletkezett perkeresetek hosszú sorát s a rendre nézve többnyire szerencsés lefolyását a házi levéltárban érdeklél fogja olvashatni mindaz, ki az akkori törvényhozás, hatósági eljárások, akkori királyi hivatalnokok, városi tisztviselők s nemes családokról, városok-, faluk- és helynevekről szeretgyűjteni ismereteket. Részünkről, nem nyomhatjuk el e helyütt azon szomorú észrevételt: hogy fájdalom! hazánkban nem az volt az egyetlen

¹⁾ Házi levéltár, I. laj. VII. füz. 96. 97. sz.

példa, melyben hazánkfiak szerencsétlen honfitársaik politikai és társadalmi hajótörését öngazdagításukra törekedtek kizsákmányolni, különböző utakon magukhoz ragadván azok birtokát is, kik azt véleményök szerint hazájukért kiüzdve veszítették el.

Ez időtájban Lelesz Domokosban (1378—1403) a Palóczy-családból, mely család akkor Sárospatakot birta, jeles, buzgó prépostot veszített. Mennyivel több jót árasztott azonban rendjére eredményteljes igazgatása által (a Lónyai-családtól a még 1270. táján elfoglalt Zaloka nevű birtokot törvény útján visszaszerelte, a bereghi plebánia-egyház felett pedig a prépostságnak kegyuri jogot szerzett): annál nagyobb kárt okoztak annak, mindjárt halála után az ő rokonai, Péter testvérétől született unokái, Mátyás és Mihály. Domokos még el sem vala temetve, midőn Lőrincz, Antal fia de Agárd, Péter, Ramocha fia de Zerethva, Báthor András, István, Jakab fia de Dobó-Ruzka, Péter és Ferencz de Zerdahely, Ákos de Gegen, Antal de Dávidháza, András de Nyárad, Pál de Zeliz, Tompa János de Mogyorós, István Bicsó fia de Pinkocz, Polhos Miklós de Csicsér, Barta Mihály, György, András fia de Budaháza, Cseke Simon, Péter és Márk de Kisfalud kíséretében Leleszt éjnek idején, nem kimélve Domokos holttestét, mely a templom egyházában kiterítve feküdt, fegyveres kézzel megtámadták, a templom, monostor, a préposti curia és országos levéltár ajtaját feltörték, a templom kincstárából minden értékes dolgot, a curiából II. András oklevelét s 800 frtot (egy forintba 100 denárt számítva), a sekrestyéből az oda Domokos által letett 8000 arany forintot, az országos levéltárból a birtoklást igazoló okleveleket elvitték, az ellenszegülő conventbeli tagokat földre sújtva meghurczolták, s halálosan megverték úgy, hogy a verés következtében János levéltári őr meghalt, János prior pedig elméjében megháborodott. Ez alkalommal a Palóczyak Király-Helmeczet, János és Albert de Nagy-Mihály pedig, Csák István erdélyi vajda

bizonyos irata közbenjötte mellett az egyház minden egyéb birtokait és pusztáit elfoglalták.¹⁾ A levélben említett nevek mutatják, hogy a kedvező alkalmat az egész vidék köröskörül felhasználta, hogy a prépostság birtokait maga közt feloszssa. Király-Helmecz, melyet már 1301-ben Akus-család erőhatalommal foglalt volt el, az időtől fogva a Palóczyak kezén maradt (hasztalan tiltakozván 1408-ban a lelesziek a végbement beigtatás ellen) egész a mohácsi vészig, midőn Palóczy Antal ugyanott történt elestével ezen birtokot Perényi Péter ragadta magához, s ott az 1548: 46. t. cz. által lebontatni rendelt váradot építteté fel. 1560-ban mindamellett még Perényi Gábort találjuk annak birtokában, mint a ki fegyverhordója-, Day Jánosnak itt két telket adományozott. — 1610-ben azonban a birtok már a Báthory, Daróczy, Thelegdy, Nyáry családok közt vala felosztva. Később az egész uradalmat Palóczy birtok czimen a Rákóczy, akkorában már hatalmas fejedelmi család egy kézben egyesíté, mely ugyanitt új váracsot emeltetett. Ebben lakott Lorándffy Susanna, Rákóczy György erdélyi fejedelem özvegye, ki e helyet szép és egészséges fekvésénél fogva kiváltképen kegyelte. Az átalakított régi váracs kapuján álló felirat: „Susanna Lórandffy Cel. Prin. Dom. Georgii Rakóczy Pr. Transylvaniae etc. relictá 1651. I. maji“ mai napig őrzi ennek emlékezetét. 1697-ben Rákóczy Ferencz, testvére Julia férjezett Aspermont tiltakozása mit sem használván, az uradalmat 18,000 forint és 100 db aranyért a pernei prémontrei apátságnak eladta. — Ferencz darnói prépost egy 1492-ben a leleszi convent előtt tett tiltakozásából kitünik, hogy az akkori országos zavarok idejében a Palóczyak ezen prépostság birtokait is megtámadták, s ezekben 50,000 frtra becsült károkat okoztak. Hü szövetségeseik valának ebben a csicséri nemesek, a Homonnay és a ruzkai Dobó családok. A csicseriek 1370-ben

¹⁾ Zsigmond király Zólyom-Lipeséből 1406-ban István király napján kelt levele a leleszi levéltárban.

azon bűnmerénnyel követték el, hogy a kaposi sz. Márton egyházat épen az isteni tisztelet alatt megtámadták, fedelét lerombolták, a népet belőle szitkok és ütlegezések közt kikergették, aztán kirabolták ¹⁾. I. Miklós prépost a csicseri családból, hogy a nemzetségebellekkel békeségben éljen, Kis-Kapost nekik iratta át; melyet midőn 1441-ben bekövetkezett halálával utódjai törvényesen visszaszerezni indultak, a csicseriek a Kövesd várát elfoglalva tartott csehekkel szövődtek. Nevezetesen 1468-ban ezekkel abban egyeztek meg, hogy IV. Balázs leleszi prépostot kezeikbe fogják szolgáltatni, valószínűleg megsarczolás végett. Meg is hívták a prépostot Kaposba, állítólag, hogy vele a fenforgó peres kérdésben egyezkedjenek, valósággal pedig, hogy az eleve értesített csehek az egész egyezkedő társaságot meglepve, a prépostot kezökre kerítsék. Ez azonban a cselről még jókor értesülvén, módot talált elillanni; mire aztán a csehek nem találván senkit, a szegény kaposiakon töltötték ki bosszujokat, megvevén rajtok 250 frtot. ²⁾ Kapost a Dobó család is, Ruszka szomszéd nemzetségi helységéből többször háborgatta, II. Miklós prépost idejében pedig elpusztította. — Kornis Benedek prépost alatt történt, hogy a Homonnaiak a jászói convent egy tagját a király emberével együtt, midőn ezek hivatalos kiküldetésben felvételeket tennének, kegyetlenül megverték. Az erre panasztétel végett 1510-ben Budára siető Kornist, Drugeth János de Homonna az országuton támadta meg, ki is csak gyors szökés által menekült meg az agyonveréstől. Már 1422-ről is említik az oklevelek, hogy Homonnay Zsigmond egy leleszi conventbeli áldozárt, ki hivatalos kiküldetésben működött, elfogatván, magához Hosszumezőre hurczoltatta, s ott megbotoztatta. Egy 1480-ban Zemplénmegye által végzett nyomozásból kitűnik, hogy Palóczy Imre és István e rendnek Sárospatak mellett

¹⁾ II. János prépost panaszos levele László nádor és Apulia vezére előtt a megye Patakon tartott közgyűlésén a leleszi levéltárban.

²⁾ Mallyó, kézirat, f. 113.

fekvő Kolon vagy Kolou nevű halastavát a hozzátartozó földekkel Simon sárospataki tisztartó, Azary Péter ujhelyi várnagy, Miklós pataki áldozár, Buday János, Begán Benedek, Oroz István sárospataki várnagy és sok sáros- és kispataki nép segítségével maguk részére elfoglalták. Az eziránt támasztott pernek napjainkban az ösmeretes ösiségi pátens vetett végét.

Jellemző ezen időbeli állapotokra nézve Szaniszló jászói prépostnak Zsigmond királyhoz tett abbeli folyamodása, hogy miután a jelen monostori épületben többé magát társaival együtt nem találja biztosságban lenni, a király neki szabadságot engedjen, monostorának várad módjára való megerősítésére. Az ezen szabadságot engedélyező s illetőleg meghagyó két rendbeli, Székesfejérvárról 1436-ban kelt királyi levélből értesülünk róla, hogy a jobbágyok a monostort megrohanták, s abban több conventbeli tagot kegyetlenül meggyilkoltak ¹⁾. Az ekként megerősített monostor ez idő óta „Jászóvár”-nak (Castrum de Jászó) kezdett neveztetni.

Még nagyobb csapások érték e prépostságot azon belvillongások alkalmával és következtében, melyek I. Albert király halála után, Ulászló megválasztatására, kivált Felsőmagyarországban támadtak. A bányavárosok, Szepes, Gömör, Abauj, Sáros, Zemplén lévén főleg a behívott csehek működésének és garázdálkodásának tulajdonképeni tere, elkerülhetlenül temérdekelt kellett ugy személyzetében, mint birtokaiban emezektől szenvednie. Ulászlóval tartván, mindjárt ennek megválasztása és az országba jövele után, a mezenseifiakkal egyesült kassaiaktól megtámadtattak, kik habár a már megerősített monostort nem vehették is be, birtokait csak annál több dühhel pusztították. ²⁾ Létezik Abaujmegyének egy nyomozási irata, melyben a vizsgálók jelentik, hogy Füzér várnagyja, Vithán István a monostor Apáthy nevű

¹⁾ Házi levéltár, I. l. j. str. X. füz. 169. 170. 171. sz.

²⁾ Ulászló levele a felvidék nagyjaihoz, Házi levéltár. I. L. j. str. XI. füz. 209. sz.

helységéből, ennek minden marháit s egyéb jószágát a Perényi János birtokához tartozó ama várba vitette el. Sylvester de Torna a prépostság több jobbágysait tömlöczre vetette, s úgy elkinoztatta, hogy mire szabadon bocsáttattak, meghaltak. Midőn pedig a csehek a convent tagjait prépostjokkal együtt a monostorból kivetették, s ezek szanaszét száműzve az országban bolyongtak: előálltak a szomolnokiak, elfoglalták a határos erdőt, s azt Stossz nevű önbirtokukhoz csatolták.¹⁾ A csehek mértéket és kiméletet nem ismerő pusztítási dühét e tájakon megfékezendő, Magyar Balázs de Buzitha, Felsőmagyarország kapitánya, — azon hős, kit Istvánffy bizonyítása szerint Mátyás király közvitézből a legnagyobb katonai rangra emelt fel, s dúsgazdaggá tett,²⁾ az elhagyott monostort saját költségén felépítette, s erősséggé alakította át. Örököse, Magyar Kelemen de Buzitha a monostort birtokaival együtt birta, s jövedelmeit huzta, mint ezt egy, a meczenseifi lakosok közt támadt perben 1476. oct. 16-án maga elismerte. Végre 1464-ben a cseh lázadás inkább megszűnván semmint legyőzetvén, a prémontreiek birtokaikba visszahelyeztettek, sőt hogy feldult jószágukat rendbe hozhassák, Mátyás király a hontmegyei királyi jövedelmeket (de lucro camerae, öt házhely után egy arany) egy évre 1465-ben nekik adományozta.³⁾

Ugyanezen cseh zavarok idejében történt, hogy Zsigmond, István, György, — Miklós de Gyarmath fia a rendipolysági monostorát 1444-ben erőhatalommal elfoglalták, azt erőddé átalakították, a várost felégették, 8000 arany forint kárt okoztak, Palahtha helységet pedig Kékeő várukhoz csatolták.⁴⁾ 1446-ban László, Péter de Léva vajdának fia több meghittjeivel a templomot törte fel, onnan az egyházi ruhakészletet, lobogókat s egyéb ékességeket, 11 ezüst aranyozott kelyhet, am-

¹⁾ I. Lajst. XI. füz. 210. 211. sz.

²⁾ Hist. Lib. I. p. 4. Editio Colon. 1724.

³⁾ Házi levélt. I. laj. XI. füz. 221. sz.

⁴⁾ A rozsnyói káptalan levéltárából Mallyó, kézirat, f. 144.

polnát, füstölőket, misemondó s egyéb könyveket, több okmányt és iratot elvitt, valamennyi otthon talált rendtagot kegyetlenül és gyalázatosan (*dire et acriter*) megverett, ruhájokat elkobozta, s a monostor és jobbágysai minden lábas jószágát Lévára hajtatta, s 16,000 arany frtra rugó kárt okozott.¹⁾ A prépostságon ejtett ezen sebeket 1449-ben Hunyady János kormányzó orvosolta, megengedvén, hogy Scorna-pataka és Parasa-pataka felett hidat építtethessen s azon vámszedési joggal birjon. Ezen vámszedési jog azonban II. Ulászló idejében a királlyal némi összeütközésbe hozta a prépostságot, mint azt nevezett királyunk 1507-ről Budáról kelt, s a saághi préposthoz intézett irata tanusítja. Ez iratból ugyanis kitünik, hogy a saághi prépostságot K ö r m ö c z -, S e l m e c z -, U j b á n y a, B a k a b á n y a, F e j é r b á n y a, B e s z t e r c z e és L i b e t h városok arról vádolták be, hogy polgáraikat s bányászaikat, a harminczadon felül tőlük kicsikart sokféle vám- és egyéb zsarolásokkal szinte tönkre teszi, miszerint ezek ennek folytán eddigi lakhelyeiket elhagyni s a királyi kincstár nagy veszteségére más uradalmakba átköltözni szándékoznak. A király tehát figyelmeztetvén a prépostot, hogy már egyszer ugyis eltiltá őt ezen, a nevezett polgárok és bányászok szabadalmaival nem egyező zsarolásoktól, miután ő ezen intést semmibe sem vevé, mintha csak magához egyenlővel volna dolga, mit tünni semmikép sem akar — meghagyja neki újra és pedig a törvényes megtorlás terhe alatt, hogy nevezett városok polgárait és bányászeit az említett vámzsarolásoktól kimélje meg: „*quoniam — ugymond — nullo modo te nobis parem esse volumus.*“ (Wagner Jászón létező levelei egyikében, mely 1789. april 28-án Szebenből kelt, közli e királyi parancsot Mallyóval, miután azt, ez utóbbi utasítása folytán a szentbenedeki de juxta Gron apátság levéltárából lemásolta. A rendelet ugyanis a nevezett apátság conventje által volt a saághi prépostnak előmutatva, ki e vádat hamisnak állítja,

¹⁾ Ex tubulario S. Benedicti de juxta Gron, Mallyó i. h.

különösen pedig ígéré, hogy a királyi felségnek mindenben kíván engedelmeskedni, s magát és egyházát kegyeibe ajánlja.)

A jászóiak fenemlitett példájára, a szomszéd szépsiek is vérszemet kaptak: elérkezettnek hívén az időt, hogy az I. Pál jászói prépost által 1330-ban átengedett szőlő-hegy- s földektől a kikötött dézmafizetést s egyéb járadékok kiszolgáltatását megtagadják. III. János prépost IX. Bonifác pápához folyamodott, ki is a pápasága első évében kelt irata által bíról a szépesi szent Márton-káptalan prépostját rendelte ki, felhatalmazván őt, hogy az ellenkezőket az egyházi censura alkalmazása által is elégtételre szorítsa. Miklós prépost a szépsieket Boldogaszony tizenötödére a szépesi szent Márton egyházba idézte, kik megjelentek ugyan, de a nélkül, hogy a bíróval találkoztak volna, titkon eltávoztak. Új tizenötödöt határoztak tehát nekik, és pedig a tornai és somodi plebánosok sz. Mihály, a kassai és jászói plebánosok sz. Márton napjára; s miután ezen idézéseket sem vették tekintetbe, a tornai, somodi és zsarnói plebánosok következett más törvényes napokra, — mind eredmény nélkül. A szépsiek ezen pápai delegált és subdelegált bíróságok előtt nem jelentek meg; sőt László nevű plebánosuk vezérlete alatt a pápai iratot a bírák kezeiből erőszakosan kiragadták, s égő kemenczébe dobva szemök előtt megégették. Miklós szépesi prépost mindezekről értesülvén, új négy havi időt határozott, melynek lefolyása alatt a szépsiek kötelességöknek tartásuk, magukat mind ezen vádaktól megtisztítani. „De — ugymond — hasztalan akarta fehérre mosni a szerecsent Miklós: a szépsiek már most mutatták meg, mily szellem fogja egykor lelkesíteni fiaikat.“ (Utalás a reformatio idejében tanusított magukviselésére.) Ezek folytán 1392-ben makacsságból mind az elmaradt dézma és járadékok kiszolgáltatásában, mind pedig az okozott költségekben elmarasztaltattak. Az ítélet e szerint kimondott; de a szépsiek végrehajtó hiányában nem sokat törődtek vele. 1413-ban III. Miklós jászói prépost szük-

ségesnek találta, a perkeresetet és pedig a megkezdett uton ismét folyamatba tenni. Először is ügyvédek (procuratores) kijelöléséről gondoskodott. Ugyanazon év sept. 2-án XXIII. János pápaságának harmadik évében a jászói ker. sz. János-egyház sekrestyéjében káptalana tagjait összehíván, ezek Balázs a jászói sz. Mihály-egyház plebánosa, István mester és közjegyző, Péter kassai plebános és László ennek káplánja jelenlétében, Mátyás mestert de Ecclesia Alba, olmücz-megyei papot és Scybalis Jánost, akkoriban Rómában a szentszéknél távollevőt, választották meg ügyvédeikül; aztán nevezett pápához fordulva, ettől apostoli iratot eszközöltek ki, mely által pápai helyettes-biróul Stibor egri püspök nevezetett ki. Ennek idéző iratában a szepsiek köteles szolgálmányai következőkben soroltatnak elő: a gabna- és bortized; 300 budai mértékkel (cubulus) jó és tiszta izü bor; két vég fehér lengyel készítésű posztó, s két viasz gyertya. Mindezt a szepsiek már 80 év óta kiszolgáltatni vonakodván, tartozásuk, ide nem értve a kamatokat, közbecslés szerint 40,000 uj értékű forintra szaporodott fel. Stibor tehát meghatározva a napot, inti őket, hogy ezen tartozásuknak eleget tegyenek, — a megintés teljesítésével Péter kassai, Jakab tornai, Pál somodi plebánosokat és Simon mislei prépostot bizván meg.

Mint jártak el ez ügyben az említett megbizottak, kitűnik ez azon hivatalos iratukból, melyet ez érdemben Jászón 1415. febr. 21-én a törvényszék 8-ik napján mintegy 9 órakor aláírtak, s Stibornak elküldöttek. Előadják ebben, hogy ők Szepsiben megjelenvén, sz. Valentin napját megelőző vasárnapon, midőn a plebánia-egyház templomában beharangozás után az összes nép, férfiak és asszonyok már összegyültek, ugyanezen templomba bementek, s a sz. mise végével hallgatást parancsolván, a gyülekezetnek az apostoli iratot felolvasták, a népet pedig a püspök által meghagyott formában kötelességének hat nap alatti teljesítésére megintették; s midőn a hat nap eredmény nélkül elmúlt, a szepsiek az egész eljárást nevetvén, sőt még minden barátságos kiegyezésnek is ellene szegül-

vén, a birákat és jegyzőket Szepsi város egyetemével s minden pártfogóik- és elősegítőikkel az egyházból kizárták, a templomot interdictum alá vetették, s ezen ítéletet a templom ajtajára szegezve, nyilvánossá tették. Mind-ezen eljárásuk tanujaként szerepelt Péter, András de Fűred fia, veszprémmegyei pap, mint közjegyző (authoritate imperiali publicus notarius). ¹⁾

Ezen eljárásnak azonban koránt sem azon eredménye volt, melyet ily erélyes fellépés után az illetők vártak. Mert az akkoriban a nagy egyházi szakadás megszüntetésében Constanza-ban foglalkozó Sigmond király a történekekről értesülvén, III. Miklós jászói préposthoz, kit a prépostságba királyi hatalommal ő helyezett be, s így kegyelemben is állott nála, a következő iratot intézte: „Tisztelendő férfit, Emlékezünk, hogy Hüségednek ismételve irtunk és meghagytuk, hogy a szepsi polgárok ellen fennforgó ügyben a perkeresetet ne a római szentszék és egyházi bíróságok előtt, hanem megtartva az ország dicséretes szokását, országunk bíróságainál és törvényszékei előtt indítsátok meg, miután amaz eljárás mint egészen érvénytelen (omnia tamquam vana) semmi eredményre nem vezethet. De ti, mint hitelesen értesültünk, meghagyásunkat semmibe véve, az említett uton még erélyesebben lép-

¹⁾ Ezen „publica et imperiali anthoritate notarii“ azon elv kifolyásai voltak: hogy a német-római birodalomban a hatalmat a pápák a császárokkal osztva gyakorolják; valamint tehát a császároknak voltak közjegyzőik: úgy terveztek ilyeneket a pápák is oly ügyekre nézve, melyek az akkori kánonjogi fogalmak szerint az apostoli curia elébe tartoztak. Ilyenek voltak többi közt az egyházi birtok- s tizedre stb. vonatkozó ügyek is. Valamint hites helyeinknek, úgy ezen császári közjegyzőknek is voltak saját bevezető és befejező formuláik, s pecsét helyett monogrammszerű jegyeik, úgy nevezett signetjeik. Ipolyi Arnold az általam eziránt tőle kikért, s velem szives készséggel közlött véleményében úgy sejtí, hogy ezen közjegyzők némi nyoma a mai apostoli proto-notarius czimben még máig megvolna. Nálunk ritkán, de ennél sűrűbben jönnek elő Olasz- és Németországban. Zsigmond király 1405-ben (II. Decr. 3. tez.) tiltakozik eljárásuk ellen, s illetékességekét csak is a lelki ügyekre szorítja. Angliában 1320-ban, Franciaországban 1490-ben töröltették el.

tetek fel, s azt folytatni, s egészen az ügy végbevégezéséig követni eltökélve vagytok. Ha valljon ezen eljárások Kegyelmességünknek tetszhetik-e vagy sem? az előttetek titok nem lehet. Minthogy tehát az említett ügyet úgy, mint előadatik, bevégezni akarjátok: Hüségednek erősen meghagyjuk, és hogy máskép tegyetek, semmiképen nem akarván, megparancsoljuk: hogy elolvassván ezen iratunkat, minden titkolózást féretéve, a Szepsi és köztetek fenforgó ügyet azon állásban, melyben az van, minden további súlyosítás és változtatás nélkül egész az ideig, midőn Isten segítségével Magyarországunkba visszatérünk, meghagyjátok és elhalasztjátok, semmi pert vagy végrehajtást tenni azontul nem merészelvén, és semmiképen sem kételkedvén: hogy azon esetre, ha ellenkezőképen cselekesztek, minél kényelmesebben nyertétek Kegyelmességünk kezeiből monostorotok prépostságát, annál könnyebben és gyorsabban fogtok attól megfosztatni, s királyi kegyvesztésünk boszuállását érezni. E szerint cselekedvén, nehogy alkalmatok legyen parancsunk áthágását szívetekben megbánnotok. Jelen levelünket, annak elolvasása után, a kézbesítőnek visszaadjátok. Kelt Constanzban, sz. Barnabás apostol napján, 1415-ben.“

Miklós prépost a királyi parancsnak engedelmeskedett; a szepsiiek pedig, kivált a Rozgonyi család által felbátorítva, csak annál nagyobb vérszemet kaptak. II. Péter prépostot társaival 1442-ben gyalázatosan rohanták meg. Az esetet Miklós leleszi prépost és conventje következőleg adják elő, ugyanazon év Mátyás apostol és evangelista napját megelőző szombatról kelt s Sigmond királyhoz intézett levelökben: mely szerint, a király meghagyásához képest Mihály de Thomor királyi emberrel Jakab káptalani papot a törvényes nyomozások, tiltakozások és idézések megtétele végett kiküldvén, általok nyilvánosan és szorgalmatosan végbevitt nyomozás alapján arról értesültek: hogy Péter prépost némely káptalani tagjaival, Tornáról Pál tornai bántól sz. Lőrincz napján Jászóra visszatérőleg, Szepsiben pihenés végett Jakab szepsi plebánosnál megállott, Jakab városi bíró

pedig, továbbá László ennek fia, Freylich János, Vak Pál, Kálmán és egy másik László, és a többi esküttek nem tudni, mily szellemtől vezéreltetve, az egész közönséget, férfiakat és asszonyokat fellármázták, kik a plebánia-házat fegyveresen megrohanva, a kaput és ajtókat beverve, a prépostot társaival nyomorultan agyonverték volna, ha véletlenül bizonyos egri kanonokok éppen e pillanatban oda nem érkeznek, s a dühös tömeget le nem csillapítják; Szaniszló priort nyakán már is megvérezték volt, és pedig Rozgonyi János, György és István, mint földesuraik megengedése és akarata folytán. „A Rozgonyiaktól igen csuf tett volt, jegyzi meg a jászóvári annalista Mallyó, hogy jeles, had- és békeművek által virágzó családjukat, mely e felett az egyháznak még jeles püspököket is adott, ily gyalázatos bűnmerénylettel bemocskolni nem irtóztak.“

A peres ügy e szerint békeségesen bevégezhető nem lévén, de úgy látszik, a hatalmas Rozgonyiak pártfogása miatt a hazai törvényszékek által törvényesen sem döntvén el, Bertalan prépost 1473-ban ismét Rómába IV. Sixtus pápához folyamodott, előadván, hogy a szepsiek az ellenök hozott ítéletet megvetve, nem csak bűnbánatot nem tettek, hanem lelkök üdvösségével nem is törődve, az egyházi egyességbe sem kívánnak visszalépni. Ennek folytán IV. Sixtus, Mihály milkoviai püspököt s az esztergomi egyháznak vicariusát felhatalmazta, hogy a szepsiek ellen a Stibor egri püspök által hozott ítélet alapján törvényesen felléphessen, s ha megátalkodásukban megmaradnának, ellenök a nagyobb kiközösítés ítéletét kimondhassa és végrehajthassa. Mihály püspök a reábizott tisztben eljárván, ezen ítéletet a szepsiekre kimondotta, a kihirdetés és végrehajtás iránt következőleg intézkedvén: „Minden egyházi vagy szerzetes rendből való férfiú, kit a kiközösítési ítélet kihirdetésére Bertalan prépost megkeresni talál, azt minden tétova nélkül hirdesse ki s a kihirdetésnél következőleg járjon el: Azon harmincz nap lefolyása alatt, mely a szepsieknek engedtetik, hogy az egyházi egyességhez visszatérjenek, min-

den vásár- és ünnepnapon a szepsieket, az ördögök elűzése végett, kiktől ezek megszállva vannak, szentelt vízzel hintse be; s e közben a responsoriumot: „*Revela bunt coeli iniquitatem Judae*“ (Judás bűnét hirdetik az egek), és a zsoltárt: *Deus laudem meam ne tacueris*“ (Ne mellőzd hallgatással dicséretemet ó! Isten), az antiphonával: „*Media vita in morte sumus*“ (élet delén halottak vagyunk), énekeltesse el; hogy a bíró és esküttek s más egyes személyek annál készségesebben térjenek az engedelmességre, házaik vagy lakásaik felé három-három követ dobjon, azon örök elátkozás jeleül, melylyel Isten Dathánt, Corét és Abiront sújtotta. Ha a harmincz nap elteltével még sem tértek vissza az anyaszentegyház kebelébe, hanem megmaradtak szivök keménységében, először tiz, aztán hat nap engedesség nekik újra, melyek közben minden társalgástól, másokkali érintkezéstől, látogatásoktól, szolgálatvételtől eltiltva legyenek. Végül még egész tiz napot kell hagyni nekik, s ezek elteltével, előbocsáttatván a kánoni intelmek, közösítsessenek, s ilyenekül nyilvánosan hirdettessenek ki, azontul minden keresztény hivek által kerülendőek lévén. Minden templom, melybe ezen kiközösítettek netalán betérnének, ez által interdictum alá esik, mely interdictum tartama alatt, a keresztség- és poenitentiartás szentségének mindannyira nézve, az Oltáriszentségnek pedig a betegek nézve való kivételével, a többi szentségek azon helyeken senkinek se szolgáltassanak ki, az egybekelés egyházi szertartás nélkül történjék, a meghaltak pedig egyházi temetésben ne részesüljenek.“

A hosszas és veszedelmes pörlekedésnek a More családból származott János prépost 1482-ben azzal vetett véget, hogy országbírói ítélet folytán azon földet és szőlőhegyet, melytől a szepsiek a dézmát és járadékokat fizetni vonakodtak, visszavette, s annak birtokába a rendet új statutio közbejöttével bevezette. A közben elmaradt jövedelem megtérítése a szepsiektől nem követeltetett.¹⁾

¹⁾ L. az ezen perre vonatkozó okmányokat házi levélt. I. Laj. III. füz

A Rozgonyiak- és szepsiektől e közben más károkat és méltatlanságokat is szenvedtek a jászóiak; így például 1442-ben 100 szekér szénát vitettek el a prépostságtól a szepsi nép által, agyonütéssel fenyegetvén a prépostot és káptalan-társait, úgy hogy ezek a prépostságból kilépni sem bátorkodtak, s ez okból javaik igen szenvedtek.¹⁾

Mindezen sérelmek Mátyás igazságos és erőteljes uralkodása alatt orvoslást nyertek; ki azonban a pálosok nagy kegyelője lévén, a romai szentszéknél kieszközölte, hogy a csallóközi sz. Eustách és a sámboki ker. sz. János prépostság a prémontreiektől elvétetvén, amazoknak adományoztatott; mely adományozás ellen a rend akkori képviselője, Ferencz sághi prépost András esztergomi prépost, mint megbízott bíró előtt 1520-ban eredmény nélkül tiltakozott.²⁾

A rendkívüli igazság-szolgáltatásnak a rend honi történetében egy példája fordul elő: tudnillik az agárdi nemesekkel bizonyos földek elfoglalása felett folyt perben, 1347-ben Pál királyi bíró előtt vívott párbaj döntött. Az erről kiadott bírói okmányban mondatik: hogy a párbajt mindkét fél által sikra szállított bajnokok vívták, először lándzsákkal, aztán buzogánnyal (*clavae burgaricales*) viaskodtak reggeltől estig; a midőn a leleszi vívó a csapások alatt leroskadván, a győzelem az agárdiaké lett; III. Balázs prépost a párbaj költségeiben, 10 markában elmarasztaltatott, a földek pedig a győzteseknek ítéltettek oda.³⁾

Bármely nagyok és kinzók voltak is azonban a viszontagságok, melyeket a rend birtokai úgy egyesek erőszakoskodásai folytán, valamint hazai közcsapások alkalmával szenvedtek, mindezekre annak tagjai orvoslást ta-

17. sz., V. füz. 71. sz., VI. füz. 72. 73. 74. 75. 78 sz., VII. füz. 100. sz., VIII. füz. 103. 104. 105. 106. 112. sz., XI. füz. 224. 231. XII. füz. 238. sz. a.

¹⁾ L. Lelesz hivatalos jelentését eziránt a jászói házi levéltárban I. lajs. VIII. füz. 119. és 120. sz. a.

²⁾ Elenchus Lelesz. ad 1520.

³⁾ Leleszi levéltár.

láltak, részint a törvényes igazságszolgáltatásban, részint pedig a hazai közönség s barátságos családok jótékony-ságában; miszerint mondani lehet, hogy egész a mohácsi vészig inkább nevedtek, semmint hanyatlottak. Halálos csapást csak ekkor látszott, valamint hazánkra ugy az egyházi státusra is mérni akarni az isteni Gondviselés. A mohácsi vészre következett időszakban, a rend prépostságait majd világi főurak foglalták el, majd a jézustársaság-beli atyák szerezték meg, majd a világi papságbeli méltó-ságoknak kisegítésül, mintegy commenda gyanánt, szokta volt a felség adományozni; a legtöbbje azonban elpusztított és elenyészett ugy, hogy némelyeknek egy-kori hollétét alig jeleli némi nyomorult rom, másokéit még az sem, bizonytalan sőt ismeretlen lévén még a hely és vidék is, melyen egykor álltak. A prémontrei rend másfél századra Magyarországon megszűnt létezni.

Végkép azaz olyképen, hogy birtokaik szétszórattván, legfőlebb pusztá czimök szokott még adományoztatni, megszűntek létezni: Abrahám ¹⁾, Adony ²⁾, Ahirlos ³⁾, Aiscka ⁴⁾, Albei ⁵⁾, Almazu ⁶⁾, Been

¹⁾ Ábrahám Biharmegyében, Berettyó mentén, Margitta felett, hol falai még észrevehetőek, temploma pedig a reformátusok birtokában van. — Származott Nagyváradtól. Bir ma is ott valamit a jászói prépostság, azelőtt hét jobbágya volt. Elpusztult a mohácsi vész után.

²⁾ Adony Biharmegyében az Érmelléken, Otomány és Gálospetri közelében. A vár, mely kétségtől a régi prépostság, ma magtárul szolgál, származott és elpusztult mint az előbbeni.

³⁾ Ahirlos Veszprémmegyében, neve sem fordul elő többé. Állott Csorna alatt.

⁴⁾ Aiscka (Hugo szerint Alska, Layruels szerint Ochkam) Biharmegyében, Békésmegye határa felé, Szeghalom alatt. Harsányi csornai prépost egy, 1803-ban a türjei prépostság visszaállításának százados emlékére, gróf Báltthányi család dicsőítéseül kiadott versezetben magát prépostnak írja: „de Csorna, Horpáts, Türje, Jánoshida és Aiska.“ Keckskeméti plebános volt tudnillik, mielőtt csornai, horpátsi és türjei valóságos préposttá nevezetett ki; s mint keckskeméti plebánosnak volt adva az aiskai prépostság-nak czime.

⁵⁾ Albei, talán Algyő, a Tisza jobb partján, Szegedhez egy mérföldnyire ott, hol Vásárhely felé átkelés volt. E szerint a váci megyében.

⁶⁾ Almazu vagy Almask Fehérmegyében, a Duna és Sárvíz közt.

(Bény) ¹⁾, Chop ²⁾ fő ³⁾, Chemi ⁴⁾, Chuchnis (Csukás) ⁵⁾, csalóközi sz. Eustách ⁶⁾, Cudan (Csudány) ⁷⁾, Darnó ⁸⁾, Drozzó ⁹⁾, Gajdel (Magodlin, Zemlin?) ¹⁰⁾,

Miként a 3, 4, 5. alatt említették, ez is Nagyvárad leánya; Soliman által 1543-ban földig leromboltatott.

¹⁾ Been ma Kis-Bény. Van tudnillik a Garan folyó mentében két Bény; az egyik a kémendi plebániához tartozik, a másik a bátorkeszi Pálffyak birtoka, hol nagy török sánczok láthatók, melyeket némelyek római eredetűeknek tartanak. Kis-Bényben máig létezik a premontreiek két tornyu temploma, a monostor romokban fekszik. A török által dűlöt fel 1543-ban. I. Ferdinand, Timon szerint (Epit. Chronol. ad an. 1561.) a széplaki apátsággal a jezsuitáknak adományozta.

²⁾ Chopefő Mallyó véleménye szerint talán Chöpelfő, Csepel szigettől elnevezve, hol Bél szerint egykor apácza-kolostor létezett.

³⁾ Chemi mig neve is elveszett; Hugo szerint az egri megyében létezett, s Egernek 1596-ban a törökök által történt elfoglalása után megszűnt.

⁴⁾ Chuchnis (S. Nicolai). Mallyó azt véli, hogy hibásan van írva, mert egy pápai dézsma-lajstromban azt Cuchas-nak találja írva, mi szerinte nem egyéb mint Csukás, vagyis a csukában bővelkedő. Mivel pedig ugyanazon lajstrom azt Budához közel egy szigetre helyezi, következteti, hogy ez nem más mint Ros vagy sz. András szigete, hol a Duna csukában csakugyan bővelkedik, s egy Monostor nevű falu is létezik. (Wagner kéziratai, tom. De Abb. et praep. f. 305.)

⁵⁾ Csalóköz vagy S. Eustachii de Chut, erről már említettük, hogy Corvin Mátyás király a pálosoknak adományozta.

⁶⁾ Csudán, ezt Pázmány, valamint Schlagenmundot és Topisát az egri megyébe helyezi. (Péterffy II. köt. 277. l.) Több róluk nem tudatik.

⁷⁾ Darnó, Dornau, Mallyó kétségen kívül helyezte, hogy az egri megyéhez tartozott, és Sárospatak és Olaszi közt feküdt. Ugyanesak tőle van ezen prépostság azon leírása is, melyet Szirmay Zemplénmegye ismertetésében közöl. *)

⁸⁾ Drozzó, szintén az egri megyében, s Hugo szerint apácza-kolostor volt, mely tájon? nem tudatik.

⁹⁾ Gajdel, Mallyó egy kalocsai 1779-iki névtárban olvasta, hogy Gajdel és Gajdobra egy. Erről Tudom. Gyűjtemény XVI. eszt. folyam V. fűz. 20. lapján olvassuk: „Bács, utána Szilbás, Szilbás irányában valami egy órányira jobbra a Duna felé esik Gajdobra helység, a hol volt hajdan a prémontrei szerzetes kanonokoknak a sz. Mária-Magdolnáról neveztetett prépostságok, melyet latinul: „Praepositura de Gaidel seu Gaidobra,“ „de Magodlin seu Mariae Magdalенаe“ és „Magdlin“ czimmel ne-

*) Notit. Cottus Zemlin. p. 297. et seq.

háji sz. Lőrincz ¹⁾, Hanta ²⁾, Hatvan ³⁾, Inged ⁴⁾,

veztek, a honnan a Budán kijövő „Schematismus Incl. Regni Hung.“ című könyvben hibásan egymástól megkülönböztetve két nevezet alatt hozódik fel ez az ugyanegy prépostság. Ugyanis először ilyen czim alatt: „Praepositura de Gajdel“, azután pedig „de Magodlin, seu S. M. Magdalenae“, mely szerint egy prépostságból kettő lett, és két papi méltóság diszeskedik ugyanazon-egy czimmel. A prépostságot a törökök elpusztították; mióta pedig hazánkból kiverettek, azóta a magyar kir. kamara bírja, s most a palánki uradalomhoz tartozik. — Romjai Gajdobra helységeen kívül az erdő mellett maig láthatók, valamint tető nélküli nagy temploma egészen. Mallyó s utána Fuxhoffer Magodlint és Zemlint együtt, de külön tárgyalja Gajdeltől, támaszkodva Magodlint illetőleg Pázmányra, Zemlint illetőleg pedig Hugóra: ki Kapusfőt Zemlin leányának mondja.

¹⁾ Haj, vagy Hay (S. Laurentii), Jerney szerint a kalocsai érseki megyéhez tartozott, s prémontreieké volt. Alapította Margit, III. Béla neje. Szerinte ott feküdt, hol most Szanta helység Apatin és Bács közt; mert, ugymond, azon helyen az őskorból fennmaradt sz. Lőrincz tiszteletére avatott templom is található. (Magyar történelmi tár, kiadja a magyar tudományos akademia, II. köt. 56 l.)

²⁾ Hanta (S. Michaelis Arch.) Veszprémmegyében, Jerney szerint (i. m. 57. l.) maiglan omladozott templomot mutató Hanta nevű helységben, mely a Batthyányi nemzetség kisbéri uradalmához tartozik.

³⁾ Hatvan, a törökök által feldulatott. I. Leopold gróf Salmnak ajánlódokozta a hatvani uradalmat, azon meghagyással, hogy a prépostságot élcszse fel. E kötelezettségnek csak gróf Stahremberg Tamás, kire ezen uradalom Salmék után 1723-ban szállott, tett eleget; a helyi plebános, ki egyszersmind prépost, számára kihasíttatván 204 holdat szántóföld-, rét- és nádasban, 5½ hold szőlőt; azon fölül birtokába adatott egy malom a Heréd folyócskán; illeti még félévi bormérési, s 100 db marhára való legeltetési jog. A hatvani uradalom a Stahrembergekről Grassalkovichs herczegre, erről gróf Viczay-, erről Sinára ment át, Bessenyővel együtt, mely szintén a prémontreieké volt. Sinától megvette azon belga földhitel-intézet, melynek élén Langrand Dumonceau áll, ki az 1864-iki ötven millio frankra rugó pápai kölcsönnek alpári negotiatioja által nyugaton közfigyelmet ébresztett, s ő szentsége IX. Pius pápa által római gróf czimmel ajándékoztatott meg. Hatvan az előkelőbb magyarországi rendházak közé tartozott, s mint az előforduló okmányok tanusítják „sz. Margit szüz- és vértanuról“ czimeztetett. Ma az országos schematismusok két hatvani apátságot emlitenek, melyek egyike sem viseli az említett czimet: hanem az egyik a Bold. Szüzről, a másik szent Mátyásról neveztetik. Ez utóbbi czimet viseli a hatvani plebános, a hatvani plebániával lévén ma az említett létező kis prépostság összekötve.

⁴⁾ Inged egészen ismeretlen.

szent Lázár de Insula ¹⁾, sz. Margit- (nyulak-) szigeti ²⁾,

¹⁾ Szigeti szent Lázár a pécsi megyében ott, hol most Szigetvár áll. Többiben ismeretlen.

²⁾ Sz. Margit, vagy nyulak-szigeti (de S. Michaelis Archangelo). E szigeten hajdan öt szerzetes ház létezett, kettő domonkosrendi férfi és nők számára; ez utóbbiak tagja volt szent Margit. Harmadik a ferenczieké, negyedik a cistereké, és ötödik a prémontréié. Déli csucsán a király, északi csucsán az esztergomi érsek várforma palotája állott. Schier állítása (in Buda sacra p. 76.), hogy a prémontréiek 1302 táján innen akár elköltöztek, akár elmozdítottak volna, nincs semmikép bebizonyítva. Sőt a budai káptalan egyik okmányában 1362-ről Jakab nyulak-szigeti prépostról történik említés, ki egy budai köfaragóval szerződést köt a lelesziek számára bizonyos építkezés végett. (Elench. Lelesz.) Timon 1483-ról említi, hogy Wárda Péter kalocsa érsek és ország cancellárjának Corvin Mátyás meghagyta, hogy a sz. Mihály arkangyal prépostságot a nyulak-szigetén a prémontréieknek adná vissza; de hogy 10 évre rá ez a pálosoknak adatott volna át. De ez állítás is hibás, mert a Podmaniczkyak ellenében 1526-ban még mindig a kolostor prémontréi pater-abbasa, Fegyverneki Ferencz ipolysági prépost viseli gondját, ki e miatt még Podmaniczky István nyitrai püspököt is perbe idézte. (Mallyó, kézirat Abbat. S. Benedicti de juxta Gron.) Összefoglalhatjuk tudnillik a különben figyelmes és óvatos író ezen prépostságot a csalóközivel; a Wárdának tett meghagyás pedig csak annyit bizonyít, hogy egy időre ezen prépostság is, mint több más az országban le volt foglalva — talán épen politikai okból, például a Vitéz-féle ügyben. Margit-sziget a törökök kiűzése után a clarissapáczáké, ezek eltörlésével a vallás-alap tulajdona lett; ettől csere útján József nádor birtokába ment át. Ma a budai irgalmas convent tartja bérben. Ferrarius Zsigmond sz. Margit életében említést tesz két prémontréi apácáról, kiknek egyike szigetbeli, másika pesti sz. Antal monostorbéli volt. (De Reb. Ung. Prov. S. Ordinis praedicatorum, p. 271.) E szerint a prémontréiek Pesten is birtak volna nőzárdát. Volt pedig a domonkosoknak is Pesten, és pedig szintén sz. Antaltól czimzett kolostoruk, mint ezt egy, 1233-ban Pesten kelt s Bánfy Buzád egykori bán, akkor pedig már domonkosrendi atya által kiállított okmány tanúsítja (i. m. p. 59.) Minthogy pedig a Haholth de Buzád család, melytől az alsó-lendvai Bánfyak származnak, a prémontréiek számára a rajki prépostságot alapította, tehát a rend pártfogói sorában állott; valószínű, hogy az említett Buzád hozta be apácáikat is Pestre, s gondviselésöket a domonkosok sz. Antal kolostorára bízta. A kolostor ott állhatott, hol most a zálogház van.

Ivanich ¹⁾, Kapusfeő ²⁾, Majk ³⁾, Magodlin és Zemlin ⁴⁾, Ostmach (Aszód) ⁵⁾, Zsidó ⁶⁾, Móróczhida ⁷⁾, Oera (Ocsa) ⁸⁾, Rajk ⁹⁾, Roehenitz (Rohoncz?) ¹⁰⁾. sz. Pál de Ruthenis (Nyirpály) ¹¹⁾, Sa-

¹⁾ Ivanich (B. Mariae Virg.) a zágrábi megyében nőzárdá, mely majd a beneczeknek, majd a cisterek-, majd a prémontreieknek tulajdonittatik. Hogy a prémontrei apácáké volt, azt Kerchelicz bizonyította. (Episc. Zagrab. p. 62.) Egyházuk 1508-ban, Lukács püspök által a ferenczieknek de observantia adatott át. Voltak még premontrei apácák Chasmán, Opatinecz és Remetinezen. (Idem. Not. Prael. 416. l.)

²⁾ Kapusfeő (S. Benedicti) Bodrogh vármegyében, megkülönböztetendő Kaposfőtől Sümegh-megyében, mely a beneczeké volt. Létezése emlékét fentartja egy, a leleszi levéltárban őrzött, 1342-ről kelt irat, melyben Péter kapusfeői prépost, II. Balázs leleszi prépostot, Pál királyi udvari bíró előtt képviseli. (Az irat Mallyónál, f. 107.)

³⁾ Majk (B. Mar. Virg.). Turócznál régibb, mint az ennek alapítóleveléből kitünik. Most pusztá Tatától három mérföldnyire Komárommegyében.

⁴⁾ Magodlin és Zemlin 322. l. 9. sz. jegyzet.

⁵⁾ Ostmach (S. Crucis) ma Aszód Pestmegyében. Elfoglalta a Podmaniczky család; mely tényre is vonatkozhatik többi közt az 1542. 44. t. cz.

⁶⁾ Zsidó, nyugatéjszaknak fekszik Aszódtól, a besenyői uradalomhoz van bekebelezve. Ezt Koritsnyák jászóvári kanonok hátrahagyott kézírataiban említi, s jószágait is előszámlálja.

⁷⁾ Móróczhida (S. Mauriti) Győr-püspöki megyében; részben az Eszterházy pápai uradalomhoz tartozik, részben a nagyszombati clarissa-apácák birtokába ment át.

⁸⁾ Oera, Olsa, Ocsa már a tatárok által pusztított el IV. Béla alatt. Feküdt Szathmár vármegyében; ismertetését l. Szirmaynál*), kidolgozva Mallyó által. A vácz-megyei Olcha vagy Oltea, vagy Olteáról l. Desericiust**) és Bélt***). A merő faragott négyszegű kőből épült templom György szerb fejedelemnek tulajdonittatik Zsigmond király idejében. A török idő után soká romban hevert, míg azt Mária-Terézia alatt 1777-ben helyreállítá az ottani reformata község.

⁹⁾ Rajk, vagy Rayk (B. Mar. Virg.) 1239-ben alsólendvai Bánffyak által alapítva Zala megyében.

¹⁰⁾ Roehenitz, Pázmány (Péterffy) i. h.) Győrpüspöki megyében helyezi. Kik e névben Rohonczot keresik, nehéz dolgot akarnak elhíttetni, mert ott erről sem szóbeli hagyomány, sem emlékeztető rom nem létezik.

¹¹⁾ Sz. Pál de Ruthenis régen Nyirpály, ma Monostoros-Pály

*) Szathmár Vármegye Esmert. II. R. 67. §. 98. l.

**) Episcop. Vacien. p. 57.

***) Notit. Hung. t. III. p. 159.

ga¹⁾, Schlagenmund²⁾, Sambók³⁾, Steinbach, Schida, Topissa⁴⁾, Türe⁵⁾ és Vásárhely.⁶⁾

Bozók, Thurócz, Ipolyság, Grába⁷⁾ Mislye⁸⁾ a jezsuita-rendnek lőnek adományozva; eltöröltetésök után a két első az országos tanulmányi alap birtokába ment át, Ipolyság pedig a besztercebányai és rosnyói székeskáptalanok közt osztatott el.

Egyeseknek szoktak volt adományoztatni: Ráthót⁹⁾,

Biharmegye sárréti területében, Draveczky család birtoka. 1551-ben még létezett.

¹⁾ Saga, ezt némelyek Ságának veszik Nógrádmegyében; mások mint Pázmány (i. m.) Saga, Schida, Schejdun, Landeck Szepesmegyében.

²⁾ Schlagenmund Mallyó szerint = Slankement, = Szalánkemen. Schlaunkenmundról l. Katonánál ad ann. 1189. p. 355.

³⁾ Sambók (S. Joan. Bapt.) Budáról nyugotnak három órányira, Zichyek birtoka. 1445-ben Corvin Mátyás a pálosoknak adta.

⁴⁾ Topisza l. 322 l. 6 sz. jegyz.

⁵⁾ Türe, Tűrő (B. Mar. Vir.) van két ily nevű helység Lévatól több mint egy mérföldnyire: Nagy- és Kis-Türe. Wagner szerint csekély monostor lehetett, mint ő azt az általa szemle alá vett romokból következteti (Kézirat de Abbat etc. p. 301).

⁶⁾ Vásárhely ma Apáczs-Vásárhely Veszprém püspöki megyében, hét mérföldnyire Győrtől, a Bakony-erdő szélén. A premontrei apácák után átvették a clarissák.

⁷⁾ Grába kettő létezett, egyik a váci megyében a szent-iváni plebániaterületen, hol máig nagyszerű romok láthatók. Ebből csak a czim tartatik fenn. A másik Graba az esztergomi érseki megyében, Nógrádmegye Garáb, Kalnó mellett fekvő helység, tótul Hrabowo; s ez az, mely mint Ipolyság leánya ezzel együtt a besztercebányai jezsuiták-, s ezektől a rosnyói püspöki megye birtokába ment át.

⁸⁾ Mislye (S. Nicolai) Kassához közel Abaujmegyében. Turóczy és Bombardi szerint a prémontreieké volt. Mások érdekesült világi papok számára mondják alapítottnak Sumus vagy Somos család által de genere Aba, mely később Budaméry, Lapispataky, Zsegnyei s talán Dessewffy családra oszlott fel. A jezsuiták után örökölte a tanulmányi alap.

⁹⁾ Ratóth Gyulafy de Ratóth család által alapítva 1255 táján. Zirc és Veszprém közt fekszik. A török villongások idején lakóitól elhagyatva, azt 1644-ben Gyulafy Kristóf Csobáncz várórség főkapitánya, mint örökös kegyur adományozni kezdte 1670-ben, kihalván a Gyulafy család, a jog a család minden javaival a hg. Eszterházy családra szállt, mely azt azóta gyakorolja is. Ma a sz. István király- és Radegund királynéről czimzett kismártonival egyesítve van.

Jászó, Lelesz, Nagyvárad, Csorna, Horpács, Jánoshida, Türje, melyek közül Jászó, Lelesz, Nagyvárad ma a jászói; Csorna, Horpács, Jánoshida, Türje pedig a csornai rendi praelatusok alatt vannak egyesítve.

A magyarországi prémontrei rendet ért ezen általános csapás történeti részleteit érdekes volna kétséggkivül közelebb ismerni. A történet azonban ezen gyászos eseményekből is csak egyes töredékeket mentett meg; a legtöbb rendi házról csak annyi hagyomány tartatván fenn, hogy a török háborúk idejében pusztított el, s birtokai vagy közvetlen, vagy későbbi időkben e vagy ama családra származtak át.

A vegyes királyok korszakában több példájára akadunk annak, hogy a kegyuri jog a prépost-nevezésre is kiterjesztetett. Így nevezte ki Nagy-Lajos udvari káplánját, II. Miklóst 1351-ben, Sigmond király szintén udvari káplánját, III. Miklóst 1411-ben jászói préposttá. Az így kinevezett prépostokra nézve azonban még mindig fenállott a szabály, mely II. Ulászló 1498: 58. czikkében is talált kifejezést: hogy tudnillik a szerzetes prépostságokat és apátságokat világi papok nem tartathatják meg, hanem ha a rendi ruha felvételével a szerzetes testület tagjaivá lesznek. Így tett például II. Benedek a Kornis családból, ki váczi kanonokból nevezetett leleszi préposttá. Azonban Ulászló csakhamar megfeledkezett a törvény rendeletéről, vagy inkább elfelejtették vele azt azok, kiknek ez érdekében állott. A 16-ik század elején Jászónak már commendatarius prépostja volt (commenda, mintegy valakinek gondjára bizott vagy ajánlott intézet, birtok, ki ezen czim alatt, kívül állván és lakván, annak jövedelmét huzta) Waya László nikápolyi püspökben. 1508-ban azon okból, hogy a hanyatlott szerzetesi fegyelem felélesztessék, Ulászló a királyi kegyuri jogot Jászó felett György pécsi püspökre oly feltétellel ruházta át, hogy halála után ezen kegyuri jog Kassa városára szálljon. Ezen átruházást II. Gyula pápa 1511-ben jóváhagyván, Kassa a rászállott joggal

dicséretes mérsékeltséggel élt, három ízben közbejött üresedés alkalmával azt erősítvén meg prépostul, kit a convent tagjai törvényesen megválasztottak. (György halála után ugyanis Bakács Tamás bibornok és esztergomi érsek nevezett önhatalmilag prépostot V. Pál jászói plebánosban, alkalmasint azért, hogy a kassaiak nyert új jogát kétségesse tegye.) A convent által akként megválasztott s Kassa által megerősített három törvényes rendi prépostra ismét két *commendarius*, ezekre az utolsók, a rend tagjaiból választott prépost következett 1550-ben, kit Ollyas Györgynek hívtak. Milyen volt ekkor Jászó állapota, tanusítják a róla és prépostságáról ez időből felmaradt következő részletek: Ollyas bethlenfalvi Thurzó János és gömöri Bebek Ferencz erőszakos foglalásainak e mostoha időkben telhetőleg ellenállt; azonban a már elhatalmasodott protestans párt által Jászon megtámadtatván, életét társaival együtt csupán futás által menthette meg. Egy évre rá lecsendesedvén a zivatar, visszatért ugyan monostorába, de két év multával 1553-ban már Draskovics György nagyváradi kanonokot találjuk I. Ferdinand király által jászóvári prépostnak kinevezve. Milyen volt Ollyas Györgynek a vége? Természetes halállal mult-e ki és hol? vagy pedig az akkori párt viszályok szerencsétlen áldozatja lőn? annak a történeti okmányokban semmi nyoma. A prémontrei általános káptalan rajta volt ugyan, hogy a rend virágzó magyarországi prépostságai, a mennyire csak lehet, megvédessenek; s ez okból Ollyas a nagyváradi, leleszi, nyirpályi, adonyi és darnói prépostságok atya-prépostjává nevezte ki, hogy mint ilyen kiterjesztett hatalmát és tekintélyét ezek oltalmazására fordithassa: de mit tehetett Ollyas oly időben, melyben Szegedi tanusága szerint ¹⁾ az egykor oly népes jászói prépostságban is alig találta-tott több egy conventi tagnál; s melyben az 1550-iki országgyűlésnek (63. t. cz.) intézkedni kellett: hogy szerzetesek hiánya miatt a végrehajtásokat és kiküldéseket egész

¹⁾ In Rubr. ad jus Hung. p. II. p. 90.

Várad-, Erdély- és Lengyelországig az egri káptalan teljesítse! Mallyó következő rövid de meghatározó felhívásban ajánlja György emlékét rendtársai kegyeletes emlékeztetésére: „Norbert ivadéka, ha valaha visszatérsz még ősi hajlékodba, e sokat szenvedett férfiről

Sis memor aeternum; benedic in pulvere Patri!“ ¹⁾

Draskovics György után egészen a rendnek 1697-ben történt visszaállításáig, Jászó már csak a világi papságból nevezett prépostokkal dicsekedhetik, s legalább azon szép elégtétele van, hogy a választottak szinte egytől-egyig részben hirneves, részben nagy és jeles férfiak valának. Draskovics 1557-ben pécsi, 1563-ban zágrábi, 1578-ban győri püspökké, 1585-ben bibornokká lett. Mint az akkori állapotokat igen jellemző dolgot említjük meg róla, hogy ő is egyike volt azon apát- és prépostoknak, kiket Oláh Miklós 1557-ben Pozsonyból kelt edictuma által maga elé idézett, a végből, hogy az e célra összeállított egyházi bizottmány előtt igazolják, mily jogon és ezimen, kitől és milyen uton nyerték illető apátság- és prépostságaikat: „miután, mint az edictum mondja, találtnak olyanok: kik Isten egyházaiba törvénytelenül, sem meghiva, sem megválasztva, nem is az ajtón, hanem más, az ellenség által nyitott résen tolakodtak be, a papi és szerzetesi ruhát megvetve, világi öltözetben járnak, magukat felszentelés végett a törvényes főpásztornak be nem mutatták, sőt eretnek tanokhoz szítva, az egyházat inkább aláásni, semmint felépíteni és megszilárdítani törekszenek.“ ²⁾ Draskovics, ki 1557-ben már pozsonyi prépost is volt, a ruha-kérdést illetőleg azt felelte: hogy rendje ruháját viselte akkor, midőn jászói

¹⁾ L. Országos levélt. D) jegyzőkönyv, a bevezetést per nobilem Albertum literatum de Zebyn, házi levéltár I. lajs. XIV. füz. 351. sz. Mallyó, kézirat f. 85.

²⁾ A ki az ezen alkalommal Pozsonyban tárgyalta közelebbiről akarja ismerni, az üsse fel Péterfy S. Concilia Hung. II. köt. 1–34 l. pozsonyi kiadás 1741.

prépost volt, azaz világi papi ruhában járt; többiben „hordta, mikor akarta.“

Leleszen a mohácsi vész után II. János prépost a Péchy-családból, kezdetben Zápolyával tartott, miért is Serédi Gáspár Ferdinand vezére Leleszre csapott, s a prépostot foglyul ejtve Kövesd várába hurczolta, honnan azonban Homonnay Ferencz, ki Perényi Péter biztatására fegyvert ragadott, megostromolván Leleszt, rövid idő múlva múlva kiszabadította. János, háláját akarván Homonnay iránt tanusítani, neki a convent beegyezésével Nagy-Kapost, másként Kápolnás-Kapost 900 frton 1532-ben átirta. 1553-ban már Ferdinand részén állott, s tőle több kegyelmet volt nyerni szerencsés, többi közt a vámjogot a Latorcza folyón 1545-ben. A rákövetkezett Bódy György Perényi Gáborral igen barátságos lábon állott, s tőle Ujhelyen egy házat s több szöllőt kapott adományban. Ez időtájban fordultak meg az ottani vidéken Kopácsy István és Osztoray Mihály hires prot. szónokok, kik Gábort atyjával Péterrel s Ferencz és György testvéreivel az új hitnek megnyerték. A régi barátság most gyűlölségre fordult. Gábor elfoglalta Leleszt, a templomot feldulta, a benne talált aranyat, ezüstöt s egyéb drágaságokat zsákmányul magának tartotta. Három évig maradt a prépostság birtokában, midőn Telekessy, bevévén Szöllöst, Perényi Ferenczet Bebek Katalinnal, és gyermekeivel Sárosvárába foglyul hurczolta, vagyonát a katonaságnak zsákmányul engedte, mely is a Leleszen tett 4000 frt kárt 40,000 arany forintra becsült prédával torolta vissza. Ferencz bukását a nép Isten büntetésének tulajdonítá, mert sz. Capistránnak a ferencziek által Syrmiumból Szöllösre hozott testét, miután kolostorukat feldulta, s a benne lakó atyákat kegyetlenül meggyilkolta, összetörve és méltatlanul megszenségtelenítve egy mély kutba dobatta. ¹⁾ Szöllös elestével a Péter által egy ideig védelmezett Lelesz szintén bevétetett. Bódynak a csanádi piis-

¹⁾ Istvánfy, Hist. I. XX. p. 237. Edit. Colon. 1725.

pökségre 1558-ban lett előléptetésével következett Bolusich Ágoston, dalmata, utolsó prépostja Lelesznek a prémontrei rendből. Kormányzásának idejét, ha a csicséri és bachkai nemesek Dobó Domokos és István, Fegyesh Antal és Nagy Mihály, az első Zemplinmegye alispánja, a másik szolgabirája, kártételei- és foglalásaitól eltekintünk is, elég szembetűnőleg rajzolja az 1567-iki, 31. t. cz., melyben mondatik: hogy „a leleszi prépostság már annyira meg van rontva, hogy itt már megbízó levelet sem lehet kiállítani, annál kevésbbé nagyobb végrehajtásokat eszközölni. Minek az az oka: hogy Schwendi Lázár tábornok a javakat, melyek a prépostság fentartására szolgáltak, Nagymihályi Sándornak, Vékay Ferencznek, Panka Péternek elzálogosította Kaporinakon s Jászón hasonló visszaélések történnek, más egyházi javadalmak is, mint az ó-budai prépostság, a szegotthárdi apátság, Bormonostra és Bozók szintén világi kezekben vannak. Mely visszaélések által az egyházi rend lassan elenyészik.“

A nagyváradai prépostság már a mohácsi vész előtt szűnt meg prémontreieké lenni. A prépostság az ottani püspökség- és székeskáptalannal súlyos viszályba keveredett. 1390-ben Sylvester prépost tiltakozik a jászói convent előtt, hogy Pál nagyváradai püspök és székeskáptalana négy vármegyéből szedett dézmájának huszadrészét erőhatalommal foglalták el. Antal prépost a leleszi convent előtt 1407-ben azonfölül ellenmondó nyilatkozatot tesz az iránt: hogy a váradai püspök és káptalana a prépostság némi hegyeit, szőlőit, s más jövedelmességét elsajátította. Az ügyben XXIII. János pápa Stibor, egri püspököt helyettes-biróul bizta meg, de, ugylátszik, eredmény nélkül. Végre 1494-ben Farkas Valentin II. Ulászló király- és VI. Sándor pápánál kivitte, hogy a prémontreiek elmozdításával a prépostság a carthausiaknak adományoztatott. Okul a királyi levélben felhozatik: a convent tagjainak rendetlen élete és gondatlansága, melynek következtében a kolostor már közel állana az összeomláshoz. Az egész bajos ügyet gyanussá teszi az,

hogy a carthausiak ezen prépostság birtokába soha nem léptek be, hanem lett belőle püspöki társas-káptalan, egy dékannal és négy kanonokkal. E társas (tehát ekkor már nem prémontréi) káptalan 1548-ban még létezett, mert róla az azon évi 61. tezik még mint hiteles helyről intézkedik. 1553-ban azonban Zápolya Sigmund által végkép elpusztított. Az eseményt Keresztury így adja elő: Virágvasárnapja előtti szombat volt, mely napon régi szokás szerint a kanonokok a papság- és ajtatos néppel egyházi menetet szoktak volt tartani. A menet előtt Rhédey Ferencz prépost, társait állhatatosságra intette. A vár felső kapujához érve, a menetet poroszlók állították meg, s a kanonokokhoz azon kérdés intéztetett: akarják-e az evangeliumot elfogadni és megházasodni? A válasza, hogy ezt nekik tenni isteni és emberi törvények tiltják, s ezt ők sem nem tehetik, sem tenni nem akarják, mindannyian, az egy Rhédeyt kivéve, ki menetközben elosont, meggyilkoltattak, s holttesteik a vár árkába dobattak. ¹⁾ Aztán jun. 22-én sz. László sirját dulták fel, s ott talált csontjait csufolódva szórták szét. Szegedi Benedek, várad-előhegyi kanonok épen, midőn ezek történtek, esetleg a templomba vetődött, s a szent-ereklye egy részét alattomban felvette, s azt gróf Báthor Andrásnak, ez pedig 1566. jun. 2-án megőrzés végett az esztergomi egyháznak ajándékozta. A tényt tanúsító régi hártyán még mindig olvasható: „Domine Jesu Christe vindica injuriam sancto tuo illatam!” (Ur Jézus Krisztus bocsold meg a méltatlanságot, melyet szenteden elkövettek!) ²⁾

Csornán Kálmáncz György volt az utolsó prépost. A prépostság 1574 óta világi egyháziaknak szokott volt adományoztatni: de javainak legnagyobb része a hg Eszterházy kapuvári uradalomba volt örökösen bekeblezve. Türjét, melyet 1531—1545 közt a Hagymásiak pusztították el, később a gróf Batthyányi csa-

¹⁾ Compen. Descrip. Fatorum et Vicissit. Episc. et Cap. Magno-Varad. p. II. §. XI. p. 37 et seq.

²⁾ Pray, Epist. Exeg. p. 117.

lád birta. Mind az Eszterházy, mind a Batthyányi nemzetség méltó dicsőségére legyen itt megjegyezve, hogy a törökök kiűzése után visszaállított rendnek javait mind a kettő önkényt és készséggel adta vissza. A visszaállítás százados ünnepe alkalmával a németujvári gróf Batthyányi Ádám tiszteletére írt dicsőítő költeményben olvassuk:

Saevit Hagymásy, centurbo, diraque quondam
Tempestas Türje. Crudelis! lilia ferro
Exstirpat, Patriam cogit mutare laresque
Saecula per quatuor posessos, — pignora magni
Patris Norberti. Sortem miseratus iniquam
Post sesqui saeculum Batthyányi lilia rursus
Hortis implantat Türjensibus¹⁾

Horpácsból a esornai prépostság csak igen csekély részt bír. Javainak egy részét Széchenyi György esztergami érsek kiváltván, a budai papnöveldek ajándékozta.²⁾ Bizonyos rész a Széchenyi család birtokában is lehet. — János hida javaiból: Abony, mely a prémontreiek idejében csak pusztá volt, ma pedig népes város, többek; Tót-Almás a Prónayak; Szász-berek az Orczyak; a félegyházi pusztá a jászberényiek; Alattyánnak negyedrésze a Récesey család birtokába jutott. A mohácsi vész után létezni megszűnt, míg nem 1688-ban I. Leopold által Meynert

¹⁾ Magyarra ez így van fordítva:

Mint a dühös szélvész hajdan vérengze Türjén
Hagymásy Türje lakóit,
Norbertnek fiait négy századi birtokaikból
Kiforgatta, jeles lakhelyét is földre teríté!
Több más fél száznál mult el, míg csillaga fámadt
Ádám Batthyányi! Megesett nagy szive lakásunk
Megromlott falain. Nem szenvedhette magánál
Hajdani birtokait szerzetnek
. Tudta, mit hozzon
A régi törvény, az igazság lelke magával.

²⁾ Fuxhoffer, Monast. II. köt. 21. l. Szent-István-társulati kiadás.

Kázmér tábori papnak a premontrei rendből adományoztaték.

Thurócznak utolsó prépostja a rendből Majthényi Uriel volt, kinek kormányzása alatt azt Nyári Ferencz foglalta el, s 1534-ben Znio várával együtt 35,000 forintért, azon joggal, melyen ő birta, Révay Ferencznek eladta. Révayval Uriel akként egyezett meg, hogy amaz neki 300 ftot teljes értékben fizessen évenként. Ferdinand, hogy a prépostságot Révay kezéből kiragadja, Várda Pál esztergomi érseket 1544-ben felhatalmazta, hogy Révaynak Thuróc-vára elfoglalásánál tett költségeit térítse meg. Ami hogy megtörtént, bizonyítja az, mert 1547-ben Ferdinand a prépostságot már Várda Tamásnak de azon feltétel alatt adományozta, hogy a rendi öltönyt vegye fel, s a conventet állítsa vissza. Kitünik ebből, hogy Ferdinand szíven hordta a rend fentartását. Tamás egyik feltételnek sem tett eleget, sőt az eladósított prépostságot Oláh Miklós esztergomi érsek önköltségén volt kénytelen kiváltani. 1586-ban Rudolf király a jezsuita rendnek, 1616-ban Mátyás Forgách Ferencz esztergomi érseknek, végre II. Ferdinand 1621-ben a jezsuita-atyáknak adományozta.¹⁾ Ezek eltöröltetése után az egyetemi alap örökölte.

Bozókot 1530-ban Balassa Zsigmond de Gyarmath fegyveres kézzel foglalta el, s a convent tagjait vagy szétüdvén, vagy meggyilkolván, annak javait magához ragadta. 1540-ben Ferdinand, bizonyára kényszerűségből, a prépostság kegyuri jogát meghagyta neki, azon feltétel alatt azonban, hogy az isteni tiszteletet a régi módon tartsa fenn. Bozók a rend tagjaiból lett utolsó prépostját, Zavary Mátyást, Posgay Ferencz a csábrági vártisztartója, urának, Pálffy Péternek parancsából, bujdosása közben 1550-ben halálosan megsebesítette. Az isteni bosszu

¹⁾ Timon, in Epit. Chron. ad an. 1534. 1544. 1547. 1583. Fejér, Codic. Dipl. p. 138. és 1702. Mallyó, Hist. Circ. Hung. kézirat ad Thuróc, és Wagner ms. f. 188—9.

a tetteseket hamar utólérte, mert már a rá következő évben vetette ki a Pálffy akat Csábrágh-varából Balassa Menyhért¹⁾. — Bozók Balassa Zsigmondról, nejére Fánchy Borbálára, erről 1559 ben testvérére Fánchy Györgyre szállt át. A commendatarius világi papságbeli kinevezett prépostok, valamint a még fennlevő rendi sághi prépostság minden tiltakozása sikertelen maradt. Több mint egy századdal később történt, hogy Fánchy Pál özvegye, Balassa Sidonia a prépostság birtokainak egy részét a nagyszombati jezsuita atyák collegiumának hagyományozta. Mivel pedig másik része el volt zálogosítva (a várerődde átalakított monostort Fánchy János, Tamás de Kis-Tapolcsán fiának irta volt át), Szelepcsényi György esztergomi érsek rajta volt, hogy ezen másik részt is megszerezze. A mit elérvén, az egész prépostsági birtokot Sidonia vég hagyományához képest két egyenlő részben a nagyszombati jezsuita-collegium és a Mariano-Szelepcsényi féle papnövelde közt osztotta fel; e rendelkezésre I. Leopold jóváhagyását is eszközözve 1679 ben. A jezsuitarend eltörlésével a nekik jutott rész az egyetemi alapnak adatott át; mely iránt azonban az esztergomi érsekség, mint a papnövelde gondnoka folyvást perben állott a jezsuita-atyákkal. E pert tőlök az egyetemi alap is örökölte, s hihetőleg máig sincs vége. Az 1715-iki országgyűlés 74. t. cz. benne bíról az ország primását bizta meg, kik azonban ítéletet bozni elmulasztották. Kopácsyt éppen akkor ragadta el a halál, midőn az ügy eldöntésére már minden készen volt. Az 1863-ban megkísértett egyesség már csak végrehajtásra várt, midőn közbejött ellenmondás következtében ismét elnapoltatott.

A bozókival sorsban osztozott az ipolysághi és grábai prépostság is. Az ipolyságiakról 1530-ról olvassuk: hogy lakásukat oda hagyták, midőn a bozókia legyilkoltatásáról értesültek.²⁾ Menedéket találtak pedig

¹⁾ Timon, in Epit. Chron. ad annum 1530. Istvánfy, Hist. I. XVI. p. 175. Ed. Colon. 1724.

²⁾ Timon, Epit. Chronol. ad. an. 1530.

a benedekiek Garam melletti (de juxta Gron) monostorában, mint a mely jobban levén megerősítve, a rohamokkal inkább daczolhatott. Itt haltak ki egyenkint. Hálául, jószívü gazdáiknak némely, templomukból hozott szent-edényeket, ékességeket és irományokat hagytak hátra, melyek egy protocollumba gyűjtve igen szép szerzetes irmodorról tesznek tanuságot. (Igy vannak írva a prémontreiek minden a középkorból felmaradt okmányaik.) A rend tagjaiból Ságának utolsó prépostja volt Poklostyai Mátyás, ki 1571 ben 100 frtot tett le a bécsi egyetemnél két magyar tanuló számára. 1552-ben a törökök dúlták fel a prépostságot, kiknek Drégely vára elestével Széchény, Buják, Hollókő, Gyarmat is hatalmukba esett. Szepcsényi sürgetésére a jézusrendi atyák besztercebányai házának adományozta 1688-ban Leopold, mely adományozás jogán az esztergommegyei Grába, mint Ipolyságtól függő szintén ide tartozott. 1776 ban az ipolysági javakat Mária-Therésia a besztercebányai és rosnyói káptalan közt osztotta el, a Grábaéit pedig a rosnyói püspökségnek adományozta.

Ezek voltak a dicső prémontrei rend birtoklási viszontagságai honunkban az ideig, míg a mohácsi vész folytán létezni megszűntek. Adtam e rövid vázlatot, mert a középkori egyházi élet- és állapotokra jellemző fényt áraszt. Tanuljunk meg ebből, őseink temérdek szenvedései és hanyattatásai láttára, megbecsülni az újabb időket. Mi, kik a mostoha és nehéz időt oly sokszor emlegetjük, valóban csak boldogoknak tarthatjuk magunkat, ha sorsunkat őseink sorsával hasonlítjuk össze.

Jegyzetek a XII. §-hoz.

I. A nagyvárad kanonokokat ért vészből megmenekült Rhédey Ferencz később Bethlen Gábor ezredese volt, s viselt dolgait írásba foglalta. Károlyi Katalintól, kivel házasságra lépett, több gyermekei voltak, kiknek utódai máig a reformált hitvallást követik. Rákóczy Zsigmondtól szolgálatai fejében 1607-ben a szent-jobbi apátság birtokait kapta. Élt az említett vész után még 55 évig, s mint nyolczvan évet meghaladott aggasztván Kassán halt meg 1621-ben, s Szent-Jobbon temettetett el. Bethlennek kedves embere volt, kit emez csak „régivitéz ur“-nak és „érdemes hazafi“-nak szokott volt nevezni. A Rhédey-család Aba király-, és Sarolta sz. István király testvérétől származik.

A vészt megelőzőleg az erdélyi rendek 1566-ban „Remiscere“ vagy is Böjt második vasárnapján Tordán összegyűlven, következő végzést hoztak: „Végezetre, miért hogy az Ur Isten jóvoltából az Evangeliumnak világosítását az Eő Felsége birodalmába mindenütt felgerjesztette, és kívánja, hogy az hamis tudomány és tévelygések az Anyaszentegyházból kiirtassanak. Egyenlő akarattal végeztetett, hogy efféle renden való egyházi személyek, kik a Pápai Hittudományhoz és emberi szerzésekhez ragaszkodnak, és abból kitérni nem akarnak, az Eő Felsége birodalmából mindenünnen kiigazittassanak, az várad káptalannak Eő Felsége ez jövőndő Virágvasárnapját hagyta, kik ha megtérnek, házokban, szöllejekben, marhájokban, jószágoktól megválván, kiket Eő Felsége magának akar tartani, békességben maradhatnak. Ha pedig Isten igéjét nem akarják venni, személyekben marhájokkal egyetemben valahova akarják, szabadon elbocsátassanak, stb.“ (E végzést közli Kereszturi, i. m. és helyen, azt jegyezvén meg, hogy azt, az „Adprobata-“ és „Compilatá“ kba nem lévén felvéve, Eder Józseftől kapta.)

E végzés értelmében tehát a hitőket elhagyni nem akaró kanonokok csupán számüzendők lettek volna: a hagyomány

azonban úgy tartja, mint azt Kereszturi után mi is előadtuk, hogy tudnillik a fennleírt módon mindannyian meggyilkoltattak. Tamaszt nyer e hagyomány az ugyanazon évi sz. Lucza napján Szebenben megtartott országgyűlés végzéséből, melyben a levéltárnak őrzéséről rendeltetett, hogy Kanisai János és Foris-Pap mellé még „egy jámbor tudós és tökéletes ember az vármegye notáriusával egyetemben“ neveztessek „az váradikáptalan helyébe, minthogy azok megrontattak.“ De egyenes említést is tesz róla Gauhen Fridrik „Historisches Helden-Lexicon“ 1620-ban nyomtatott munkában a 355-ik lapon. Koritsnyák jászóvári kanonok, mint hátrahagyott kéziratai közt olvasom, állítja: hogy a kérdésben forgó vész valóságos megtörténtét a nagyvárad püspökség és káptalan, egy Oedenffy Zsuzsanna ellen folytatott perben minden kétségen kívül helyezte, s hivatkozik az 1734-ben jan. 13-án kelt királyi táblai végzésre. Szerinte ugyanez tűnnék ki az Inczédy-féle perben hozott táblai ítéletből is, melynek a jászói prépostság által Asszonyvására iránt Frater Istvánnal folytatott per actái közt kellene előfordulnia. — Közvetlenül a mészárlás után a prépostság javaiból több helység Zápolya Zsigmond adománya folytán a Csáky-család birtokába került.

1598-ban Várad a törököktől kemény ostromot állott ki, mely alatt a székesegyház szép magas tornya az ostromlók ágyui által földre terítetett, de sz. László a templom tornáczában felállított szép és messziről fénylő lovag-ércszobra még sértetlen maradt; 1660-ban azonban, kénytelen lévén a várórség magát megadni, ezen szobor is az ugyanott álló más hárommal a győztes török vezér által felolvasztatott. Készült e szobor 1390-ben Zsigmond király és leánya Mária uralkodásakor. (L. Miskolczy István naplótöredékét, melyben a várad várnak 1609-ben általa azon alkalommal készített leírását adja, midőn mint a zemplini kerület seniora a reformáltak ugyanazon évben Váradon tartott zsinatján jelenlétén, azt tüzetesen megvizsgálta. Közlötte a naplótöredéket Schedius „Zeitschrift v. und f. Ungarn“ című folyóiratban.) Azon alkalommal, midőn I. Rákóczy György 1638-ban sz. László kápolnájából az ékszereket és drágaságokat, s ezek közt egy tyuktojásnyi nagyságu gyémántot, s sz. László régi koporsóját elvitte, sz. Lászlónak a sekrestyében külön erek-

lyetartóban őrzött koponyája már nem volt ott, mert azt már 1600-ban N a p r a g i László erdélyi püspök biztosság tekintetéből Györbe vitte, hol az maig tiszteltetik.

Nagyváradon két országos levéltár létezett, mert mind a székes-káptalan, mind a váradelőhegyi prépostság hites helyek voltak; azonkívül mind a káptalannak, mind a prépostságnak, mind pedig a püspökségnek volt külön házi levéltára. Hova lettek ezek? Ha a káptalanok megszüntetése idejében Erdélybe nem vitettek, miről a történet nem emlékezik, 1660-ig minden esetre Váradon a várban kellett létezniük. S valóban a törökkel kötött capitulatio 4-ik pontja kiköti: hogy az írott okmányok (litteralia instrumenta) s a biblia azon példányai, melyeket szenczi K e r t é s z Ábrahám Hollandból hozott sajtón ott nyomatni kezdett, az erdélyieknek visszaadassanak. Olvassuk, hogy az őrség a várból kivonulván, Debreczenbe távozott, amaz acták és példányok pedig Kolosvárra szállítottak. Meglehet, hogy az irományokat és könyveket már ezuttal magukkal vitték, mert említés fordul elő arról is, hogy Alivezir szekereket volt köteles számukra kirendelni; az irományokat tehát nejeik- és gyermekeikkel együtt ezekre rakhatták. Nyomuk azonban sem Debreczenben, sem Kolosvárott eddig nem találtaték; B a r t s a y és K e m é n y fejedelmek alatt keletkezett zavarokban aligha gondoltak velők, ha csakugyan Kolosvárra megérkeztek. Alkalmilag feljegyezzük ide: hogy a várnak ez alkalommal kifejtett védelme, melyet R á c z János és I b r á n y i Mihály 850 fejből álló őrségnek élén vezényeltek, egyike volt kétségkívül a nevezeteseknek a török harczok történetében; az őrség csak akkor adta meg magát, midőn semmi részről, sem a németektől, sem az erdélyiektől többé segílyt nem várhatott, s száma 300 főre olvadt le: s az ellenségtől mindamellett is oly jeles, a város köz- és magán vagyonát, és a foglyok szabadságát biztosító feltételeket nyert. A vár alkaptánya, G y u l a y Ferencz T e l e k y Mihálylyal kegyeleti ürügy alatt, mintha tudnillik a törökök elől II. R á k ó c z y György holttestét a várból biztosabb helyre, Patakra szállítaniok kellene, jókor illantak el; a főkapitány H a l l e r Gábor pedig, kit B a r t s a y a budai basához követségbe küldött, ez által volt letartóztatva. A törökök igen elcsodálkoztak, midőn a maroknyi csapatot a várból maguk előtt elvonulni látták.

II. Hogy a nagyváradiak a sz. István első vértanuról czimzett váradelőhegyi premontrei prépostságba a carthausiakat soha be nem helyezték, hanem javaiból társas-káptalant „Sepulcri Beatissimi Regis Ladislai et Ecclesiae S. Stephani Protomartyris de Promontorio Varadiensi“ alapítottak, — azt kétségen kívül helyezi az irat, melyet 1811-ben Z a s i o, jászói prépost I. F e r e n c z király meghagyó rendeletének előmutatása mellett a posonyi káptalan levéltárából hivatalos hitelességgel lemásoltatott, s melynek ezen hiteles másolata a jászói házi levéltárban ¹⁾ őriztetik. Ezen irat magában foglalja egy kanonoknak esküjét, hogy a czimzett új káptalan 15 czikkből álló statutumait megtartja, a dékánnak engedelmeskedik, a káptalan javaiból semmit el nem idegenitend, stb. E statutumokat T h u r z ó Zsigmond nagyváradi püspök 1508-ban dec. 18-án erősítette meg. T h u r z ó, G á n ó c z y szerint, 1507-ben neveztetett ki váradi püspöknek, s halálának évét P r a y 1512-re teszi, s Lőcsén, születése helyén temettetett el. Ez időtájban a T h u r z ó-család a leghatalmasabbak közé tartozott az országban. Fő előmozdítója volt bethlenfalvi T h u r z ó Elek, II. U l á s z l ó királynak legmeghittebb embere. E bizalom Ulászlóról fiára II. L a j o s r a is átment; ki Eleknek G a l g ó c z várát adományozta, s nejét Máriát távollétében rábizta. Máriát Elek a mohácsi vész után Budáról Posonyba kísérte, s azóta állhatatosan Ferdinand király pártján állott, kitől B á t h o r y István nádor halálával királyi helytartónak neveztetett ki. S ezen királyaink pártfogása folytán történt valószínűleg, hogy a váradin kívül még az o l m ü t z i és b o r o s z l ó i püspöki székek is Thurzókkal voltak betöltve. S z a n i s z l ó olmützi püspöknél szállt meg Ulászló, midőn 1509-ben fia Lajos cseh királylyá koronáztatási ünnepélyéről Prágából visszatért; hozzá szállt Z s i g m o n d lengyel király, Ulászló testvére 1515-ben, midőn Bécsben Maximilián császár látogatásán volt. M á r i a magyar királynét cseh királynévá S z a n i s z l ó koronázta meg Prágában, Lajos király jelenlétében, 1522-ben. S ezen bethlenfalvi Thurzó-családból való volt Zsigmond váradi püspök is, ki ott palotaszerű püspöki széklakot emeltetett, mely később I s a b e l l a királynénak

¹⁾ IV. Lajst. 100 füz. 12. sz. a.

fejedelmi lakásul szolgált. Utódja a mohácsi csatában elesett Perényi Zsigmond volt.

III. A mohácsi vész után bekövetkezett azon gyakorlatnak, hogy a szerzetes apátság- és prépostságok világi egyháziaknak adományoztattak, több okai voltak. A főök mindenesetre az volt: hogy azokat maguk az illető szerzetesek, a folytonos támadások és erőszakos foglalások miatt nem lévén képesek rendes szerzetes házat tartani, elhagyták s elszéledve élve, egyenkint kihaltak, a nélkül, hogy utódokat nevezhettek volna. Ily esetben, miután mind az egyházi, mind pedig a hazai törvények azt rendelik, hogy az egyházi javak egyházi célokra fordíttassanak, igen jól és a törvény szellemével egyezőleg történt, hogy részint a szerzetes javak egyházi természetének folytonos biztosításul, részint, a püspöki javak is lefoglalva lévén, az illető megyés püspökök segítségével, a nem csak pusztán üresedésbe jött, de valósággal elhagyott prépostság- és apátságok, a világi papoknak adományoztattak. Ezek, ahol az lehetséges volt, mint például Jászón, Leleszen, Csornán stb. a javaknak legalább egy részét megmentették; másutt, hol azokat a világiak kezéből kivenni nem sikerült, az illető prépostság és apátság emlékezetét őrzék meg. Igazságtalanok tehát azok, kik ebből a világi papság ellen, mintha tudnillik ez birtokaikra vágyott volna, vádat kovácsolnak. Ellenkezőleg, hálával tartoznak neki, mert ily intézkedés nélkül ma legalább úgy, mint léteznek, ősi javaik- és székhelyeiken, alkalmassint nem léteznének.

Említettük, hogy a világi prépostok sorában, a kik Jászót a rend megszűnte után birták, több hírneves férfiú fordul elő. Eltekintve némely elidegenítésektől, melyek az akkori mostoha időben épen nem szülhetnek megütközést, érdemeik a prépostság körül mégis olyszerűek, hogy csak a rend, irányukban táplált kegyeletének vélünk megfelelni, ha jelen vázlatunkban ezek emlékének is szentelünk néhány sort.

A már fennemlített Draskovics Györgyre, ki a sz. Anna-oltárnokságnak Tornallyai János által adományozott Jászó-ujfalut királyi adomány-levéllel biztosította, s a prépostságot annak birtokába statutio útján is bevezette, rövid időköz után következett 1564-ben Dudics András, előbb csanádi, utóbb pécsi püspök. Mind Draskovics, mind ő ismeretese a trienti zsi-

natból is, hol a magyar egyházat képviselték. D u d i c s, mint pécsi püspök Maximilián császár által a király-választás alkalmából követül Lengyelországb a küldetvén, ott a kath. egyháztól hiu testi szenvedélyből elpártolt, s mint semmi ker. felekezethez nem tartozó tévelygő halt meg. Tudós férfiú és híres szónok volt, ki C i c e r ó t annyira bámulta, hogy műveit sajátkezűleg háromszor írta le. Jászón annak emlékét hagyta, hogy királyi parancsot eszközölt ki T h u r z ó Szaniszló ellen, ki a prépostság bányáit és érczalmait erőhatalommal elfoglalta.

Utódja lett 1578-ban B o r n e m i s z a György váradi püspök, ki azonkívül a szepesi sz. Márton-káptalan prépostja volt, birta a lechniczi carthausiak javait, s R u d o l f királytól még A r n o l d f a l v a, T h a m á s f a l v a és K o l c s v a helyiségeket is nyerte; de olyan volt azon idők mostohasága, hogy mindamellett is nem csak ezen helyiségeket volt kénytelen zálogba adni, hanem még a szepesi káptalan javaiból K ö r t v é l y e s t, a jászói prépostságtól pedig S u p e h, másként Apáthi helyiséget is elidegenítette¹⁾. Meghalt Jászón 1583-ban; a mostani prépostság építése alkalmával koporsója felismertetvén, felnyitattott; a benne talált értékes mügemmáju gyűrűt az építő praelatus, S a u b e r e r a bécsi császári régiség- gyűjteménynek ajándékozta.

P e t h e ő Márton de H é t e s előbb váczí, később 1587-ben nagyváradi püspök, 1600-ban kalocsai érsek, végre magyarországi királyi helytartó, ugy mint elődje, birta a szepesi és jászói prépostságot is, sőt a győri püspökség administratora is lett. Tagja volt azon küldöttségnek, mely a Báthory Zsigmondnak eljegyzett K r i s z t i n a főherczegasszonyt Erdélybe elkísérte. Követségben eljár Lengyelországban is. Többnyire a szepesi prépostságban lakott, honnan azonban a Bocskay-mozgalmak idején Szombat-helyre, Bécsujvárra, végre Bécsbe menekült, s ott 1605-ben meghalván, Posonyban temettetett el. A szepesi káptalannak értékes, drága kövekkel kirakott kelyhet, pásztori botot, gyűrűt, mellkesztet és infulát, a jászóiaknak csupán némely földek tisztviselői javára általa történt elidegenítésének emlékét hagyta hátra²⁾.

P e t h e ő a kalocsai érseki székre előléptetvén, a jászói

¹⁾ Házi levéltár I. lajstr. 14. füz. 356. sz.

²⁾ Házi levéltár I. lajstr. 14. füz. 361. sz.

prépostságot Mikaczy, másként Mikocs zágrábi kanonok s vitéz katona nyerte el. Mint a sisseki vár kapitánya, a törököket ezen vár alatt keményen megverte. A szepesi XXIV. királyi plebániák testvérületének idősbjei, a Wagner által kiadott Synopsiben (rerum scepus. sec. XVI.) úgy írják le, mint alkatra kis, de lelkileg nagy, előzékeny, nyájas és emberséges férfit¹⁾. Mint nagyváradi püspök s egyuttal királyi kincstárnok 1604-ben Kassán a Bocskay-párthivek által más két, u. m. Szuhai István egri, és Szalatnaki György pécsi püspökkel együtt elfogatott. (1596-ban Eger a török által kiostromoltatván, az egri káptalan székhelyét Kassára tette át; a püspökök említett elfogatása alkalmával a kanonokok Eperjesre akarván menekülni, utközben megállítottak, s mindenökből kifosztattak.) A pécsi püspök Zsigmond lengyel király közbenvetésére szabadon bocsáttatott; a másik két püspököt pedig még az 1606-iki bécsi békekötés is számkivetésben hagyta; oly nagy mértékben ingerelték fel buzgóságuk által maguk ellen Bocskay és párthiveinek rossz kedvét. Mikaczy csak 1609-ben a 71. t. cz. által szabadult a számkivetésből. Jászón nincs semmi más emléke, mint hogy a prépostságot szerződésileg hethesi Pethe Lászlóra ruházta, ki azt 1612-ben gersei Pethő Ferencznek, sztropkói bárónak adta el²⁾. Ez időtájban az egri káptalannak 1609-ben Nagyszombat jelöltetett ki székhelyül, de az 1613-ki 3-ik t. cikk már Jászóra rendeli; mely alkalommal új hiteles pecsétet nyert. Forgách Ferencz esztergomi érsek levelét, melyben a káptalant ez alkalomból szerencsélteti, közli Schmitt³⁾. De békének soká itt sem örvendhettek, mert 1619-ben Bethlen Gábor elfoglalván Kassát, Szécsy György Jászt rohanta meg, s haragját főleg a kanonokok házain tölté ki; egy része megöletett, más része tömlőczre vettetett. Ez alkalommal a jászói, szepesi, leleszi és egri levéltárak Bethlen rendeletéből világiakra bizattak, Thurzó Imre pedig felhatalmaztatott, hogy a papi javakat azoknak, kiknek jónak látja, adományozhassa. Jászó-mindszentet maga Bethlen domanoveczi Zmeskal Hieroslav, sze-

¹⁾ Analecta t. II. p. 275.

²⁾ Házi levélt. I. lajst. XV. füz. 371. sz.

³⁾ Episc. Agrien. III. köt. 171 l.

pesi kamaragróf és tanácsosának, 1621-ben Hunnobrod morva városból kelt irata által, 3000 magyar forintért zálogba adta. Pethő prépost nagy szegénységben levén, több prépostsági fundust idegenített el, nevezetesen Alsó-Novajt 3600 forintért gönczi Szabó Györgynek, a jászói nemes curiát pedig 600 forintért Pyber János egri püspöknek adta zálogba, ki is aztán többnyire ezen házban lakott ¹⁾. Pyber ismeretes több zsinati aláírások, de a nikolsburgi békekötés actaiból is. Mint nagyváradi és egri püspök Bethlennek ismételt kegyében részesült. 1622-ben Kassán visszaadta neki mint váradi püspöknek Püspök-Ladány, Kis-Rába, Baránd, Udvari, Thurpásztó és Füred helységek jövedelmeit; 1627-ben pedig Gyulafejevárról mint egri püspöknek a tiszántuli tizedet.

1633-ban történt halálával Lósy Imre lett az egri püspökségben utódja, ki a fentemlített curiában, ezt Pyber örököseitől 776 forinton megszerezvén, 1635-ben megyei zsinatot tartott, melynek actáit l. Péterffynél II. k. 334 s köv. lapon. Lósy ágostai vallásu szüléktől származott; Lamormain atyától tanulván a költészetet, általa a kath. hitre térítettett. Mint esztergomi kanonok Pázmány Péternek romai követsége alkalmával kíséretében volt. Mint csanádi püspök birta a Miskolcz mellett fekvő Tapolcza-apátságot is, melyet 1617-ben Bebek György foglalt el, s apátját teste közepeig a földbe ásatván, kegyetlenül lelövette. Hogy a csanádi püspökség ekkor már csak czimzetes püspökségnek tekintetett, tanusítja a tény, hogy Lósynak még csak mint váradi püspöknek adta fel Pázmány 1631-ben jan. 21-én Nagy-Szombatban a püspöki rend szentségét. Bethlen, de még a törökök részéről is figyelemben részesült; az első nem csak az említett hat falu jövedelmét biztosította számára, hanem oltalmi leveleket is küldött az ő érdekében a szathmári, szendrői, ónodi és füleki kapitányokhoz. Az egri basától hihetőleg sok pénzzel kieszközölte az engedélyt, hogy egri megyéjében hivatalos látogatást tarthasson. Székesegyházul Jászón a most is fenálló régi plebánia-egyház szolgált. 1637-ben Pázmány helyett esztergomi érsek lett.

Lósynak az egri püspökségben s Pethő Ferencznek a

¹⁾ Házi levélt. I. laj. XV. füz. 386. 390 sz.

jászói prépostságban 1637-ben utódja lett zombori Lippay György, ki Péterffy tanúsága szerint (II. kötet 376.) ötszázezer forintnál többet költött szentezélokra, s különösen a jezsuiták nagy pártfogója volt. Jászón csupán azon emléke maradt fen, hogy az erdők pusztítása ellen erélyesen lépett fel ugyan, de Jászó-Debrődöt 1690-ben 600 forinton zálogba tette. Hihetőleg így vélte csak az akkori viszontagságteljes időkben a prépostság ezen jószágát az elfoglalás vagy adományozás ellen biztosíthatónak. Lippaynál mint már esztergomi érseknél jelent meg 1648-ban Ferrarius János strahowi premontrei kanonok, ki az egész rend nevében tiltakozott az ellen, hogy a prémontréiek által egykoron Magyarországon birt prépostságok most már más rendeknek (a jezsuitáknak) adományoztatnak¹⁾. A tiltakozás természetesen semmit sem használt, mert a prémontréiek azon idő óta, hogy ezen prépostságokat elhagyták, nem tettek semmit, hogy azok birtoklásának legalább czímét fentartsák az által, hogy ezekre nevendékeket vettek volna fel, kik mindig készen legyenek, mihelyest a körülmények engedik, őseik székhelyeit elfoglalni. De ki okolhatná az ausztriai, cseh és morva őseket ezen mulasztásért, kik az akkori világ-vallásháborukban maguk is eléggé voltak elfoglalva saját lételiük és birtokaik védelmében.

Lippay az esztergomi érseki székre előmozdítottván, az egri püspöki székből utódot kapott Jakositsban, kinek III. Ferdinand ehhez még a saaghi prépostságot is adományozta. Alatta adatott 1646-ban az alsó-mezenseifi plebánia-templom a katolikusoknak vissza Lónyay Zsigmond, Haller István, Nyári-Bernhard, Keőreössy István és Klobusiczky András királyi biztosok által²⁾. Jászót akkor a kir. kamara birtokolta, míg nem Kisdi Benedek az egri püspökséggel a jászói prépostságot is megnyerte III. Ferdinandtól 1648-ban. Ennek idejében Jászó a törökök beütéseinek kitéve lévén, Kisdi káptalanának Jászóról Kassára való áttételéről kezdte gondolkozni, s ki is vitte, hogy az 1649-ki országgyűlés (Ferd. III. Decret. III. art. 38.) székhelyeül ismét Kassát jelölje ki, hova

¹⁾ L. az érdekes oklevelet házi levélt. I. lajst. XV. füz. 406.

²⁾ Házi levélt. I. lajst. XV. f. 405 sz.

1650-ben át is költözött, s a ferencziek kolostorában tartotta az isteni tiszteletet. K i s d i alapítá 1657-ben a kassai akademiát, letevéen alapul 30,000 tallért, melyhez később még 10,000 tallér-
ral járult. Az alapító levél Jászón kelt ugyanazon évi febr. 26-án. A püspökségben és prépostságban utódjai, u. m. Erdődi Pálffy Tamás H e y c z a helységet, S z e g e d y Leonard Ferencz a tolcsvai tizedet adományozták az általa alapított kassai tanintézetnek. Meghalt Jászón 1660. jun. 22-én, s a kassai ferencziek templomában temettetett el.

Utódja Pálffy Tamás igen buzgó pap volt, s hogy a prépostságnak gondját viselte, tanusítja a per, melyet a mezensei-
fiakkal kezdett. Alatta volt Jászó-Mindszenten plebános D o j-
c s á n y i János, ki az ő pártfogása által utobb a nyitrai püspöki
székre emeltetett s Magyarország cancellárja lett. S z e g e d y
alatt az a nevezetes dolog történt, hogy a katolikusok Kassán
jeles plebánia-templomjukat, s a következő évben a szent Mihály
kápolnát is visszakapták, az utóbbi az orsolya-szűzek használa-
tára engedtetvén által. Ekkor került elő a sz. Erzsébet-templom-
ban elásva volt azon nagy monstrantia, melyről K a z y írja ¹⁾, hogy
senki sem volt a látogók közt, kinek magassága ezét megütötte
volna. S z e g e d y 1675-ben bekövetkezett halálával a Tökölyi-
féle zavarok alatt legsanyarubb volt e vidéknek, nevezetesen J á-
s z ó n a k is az állapota. Szegedy utódja B á r s o n y i György már
1678-ban a Szepességen meghalt. Hasonlólag gróf erdődi Pálffy
Ferdinand, a ki Bársonyi után a püspökség- és prépostságban kö-
vetkezett. 1680-ban már üresedésben volt Jászó, s csak a reá kö-
vetkezett évben nyert külön prépostot H o r v á t h Györgyben, ki
mint egri káptalani nagy-prépost 1678-tól 1681-ig általános
helyettesképen egyszersmind az egri püspöki megyét kormá-
nyozta. Jászói préposti székébe 1682. febr. 23-án ünnepélye-
sen lön beigtatva, a convent részéről K ö r ö s p a t a k y István
mint annak jegyzője által üdvözöltetvén. (Ezen adat tanusítja,
hogy a hiteles hely tekintetéből, conventbeli atyák nélkül a con-
vent elnevezés folyvást megtartatott, tanuságaul annak, hogy a
jogfolytonosság illetőleg, a régiek mainapi unokáiknak teljes-
séggel nem engedtek.) Horváth nem sokáig élvezé az üdvözet

¹⁾ Hist. I. III. p. 113—4.

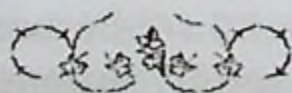
szerencse-kívánatait, mert 1685-ben Tökölyi, Jászót minden birtokaival maga számára foglalta le. I. Leopold még azon évben meghódítván Kassát, Eperjest, Tokajt s számos más várat és erődöt, Jászót is visszavette Tökölyitől, s azt Korompay Péter egri püspöknek adományozta. Korompayt 1687-ben Fenesy György váltotta fel mind az egri püspöki, mind pedig a jászói prépostsági széken. Ez volt Jászón az utolsó prépost a világi papság rendjéből. A jászóiak, különösen Mallyó magasztalással emelik ki, hogy a jászói prépostság javaiból az inscriptio-nalistákat, kikről felebb emlékeztünk, kivetette, s a feldult, s felégetett, ugyszólván romjaiban gyászoló Jászóvárát s templomát, ráfordítván nemcsak a prépostság, hanem a püspökség jövedelmét is, felépítette. (Tartott ezen várépület egész addig, míg azt Sauberer lebontatván, helyébe a mai napig fenállót emelte; a réginek alakját egy, a convent ebédlő-teremében elhelyezett festménykép örökíti. A Fenesy-féle templom nagy oltárát Sauberer Felső-Mezenseifnak ajándékozta, hol az máig látható.) Fenesy azonfölül Jászónak ispotályt, Rudnoknak templomot emelt. Főindítójául mondják annak is, hogy a prémontrei kanonoki rend 1697-ben Magyarországbán visszaállíttatott. Meghalt Jászón 1699-ben mart. 4-én, s az általa emelt egyházban ugyanitt temettetett el. Emlékét a visszatért premontreiek következő, a főoltár elé helyezett kőszirattal tisztelik meg:

„Illustrissimo ac Reverendissimo Domino Georgio Fenesy Episcopo Agriensi, pio, amabili, svavi, facundo, munifico Eccl. B. Joann. Bapt. de Jászow tam Praeposito, quam e ruderibus Restauratori, Voci in hoc deserto XIV. annis clamanti, et Praecursori eorum, quibus hunc locum ante annos D. Dominus praemonstravit, tumulum hunc aeternae in gratitudinis tesseram posuit Canonica Lucensis, sub Reverendissimo D. Carolo Kratochvila, Abbate loci ejusdem Anno MDCC.“

Sajnálni kell, hogy e kö többé nem létezik.

A leleszi világi rendi prépostok közt kitűnik Telekesy, előbb veszprémi nagy-, 1620 tól 1639-ig leleszi prépost. Ő alatta történt, hogy Bethlen Nagy- és Kis-Kapost Rédey Ferencznek adományozta, de Telekesy annak özvegyétől Károlyi Katalintól Bethlen beegyezésével már 1623-ban visszavette, pártoltatva Monaky Miklós által, kivel meghitt ba-

rátságban élt. Telekesy idejében bekényi gróf Allaghy Melchior országbíró s Zemplinmegye főispánja gyakrabban fordult meg Leleszen, s 1631-ben örökös nélkül mulván ki, Tállyán egy fundust, s négy db szőlőt hagyott a leleszi egyháznak. Ugyancsak Telekesy alatt adományoztak Lelesznek: Tokaj város egy házat Unghvárt, Daróczy Ferencz egy szőlőt Zemplinben a Meszes-hegyen; lippai Beno László egy házhelyet Nagy-Rozvagyon. A templom tornyát s a Perényi által megrongált falakat Telekesy régi fénynyel állította helyre; ő építé föl a kapu feletti tornyot, s egy másikat kelet felé, melyen a márvány felirat: Ad Laudem et Gloriam Omnipotentis Dei Stephanus Telekesy exstruxit. Anno 1635.“ maig olvasható. Orgyilkos által megátamadtatván, ennek magáról tértívényt adott, s nagylelkűleg megbocsátott. — Sebestény András erdélyi püspök, előbb csornai, később 1680-ban leleszi prépost, ékesszóló férfiúnak rajzoltatik, egyike azoknak, ki I. Leopold meghagyásából Tökölyinél közbenjártak. A leleszi Elenchus azt jegyzi meg róla, hogy 1682-ben Tökölyihez pártolván, prépostságát elhagyta, s annak több holmiját magával elvitte. Utódja Benkovics Ágoston, nagyvárad püspök valóban nyomozást is tartatott az iránt, mik voltak azon butorok és drágaságok, melyeket Sebestény magával vitt, s Vaskovics által Kassán a ferenczieknel letétetett volna. Wagner minderről mit sem tud, hanem egyszerűen jegyzi meg: hogy Sebestény 1683-ban ápril 1-jén Lőcsén a lelesziek s maga Tökölyi nagy fájdalmára meghalt. — Az említett Benkovics alatt, ki utolsó leleszi prépost volt a világi egyházi rendből, vették meg Rákóczy Ferencztől Király-Helmeczet a pernecezi prémontreiek.

XIII.

Némely emlékezetre méltó dolgok a török utáni korszakból.

I. Leopold a törökökön nyert győzelmei Magyarországot a félhold igája alól felszabadítván, a rend- és szervezés első feladatai közé tartozott, azon statust, melylyel és a mely által a társadalom kezdetét veszi, elfoglalva volt ősi székhelyei- s birtokaiba visszaállítani. Az általános visszahelyezés keretébe fel volt véve a prémontrei rend is, annyival is inkább, mert a rendnek perneci prépostsága Ausztriában, mint ezt az 1697-ben kelt királyi visszaállító oklevél elismerőleg mondja, több mint 230,000 frttal járult a törökök ellen folytatott háborúk költségeihez, s ezen ténye által bőven tanusítá, hogy Magyarországnak hű polgára tud is, akar is lenni, s ő Felsége reméli, jövőre is ilyenül fog bebizonyulni. I. Leopold tehát, tekintetbe véve az egykor Magyarországon oly szépen virágzott rend századokon át szerzett érdemeit, hogy azonfölül a perneci prépostság által nemes hazafiúi buzgósággal hozott áldozatát némileg megjutalmazza, hivatkozással I. Ferdinand 1560-iki decretumára, s az 1567: 31. 1647: 101-ik tczikkekre, a Fenesy György egri, és Benkovics Ágoston nagyváradi püspökök után üresedésbe jöendő jászói és leleszi prépostságokat, a mely utóbbihoz tartozó Király-Helmecz uradalmat II. Rakóczy Ferencztől a pernećiek 18,000 frton és 100 db aranyon már azelőtt vették volt meg, már most 1697. jun. 12-én Schöllingen Ferencz perneci prépostnak adományozta, olyképen, hogy a perneci prépost által kinevezendő s ő felsége által megerősítendő jászói

és leleszi prépostok mind a lelkiekben, mind pedig az ideiglenesekben a perneci préposttól függjenek, neki engedelmességgel tartozzanak, a két nevezett prépostság neta-lán elidegenített javait visszaszerezni igyekezzenek; a perneci prépostok pedig kötelesek legyenek, mindakét helyen elégséges számú rendi egyéneket tartani, hogy mind az isteni szolgálatot elvégezthessék, mind pedig a hites-helyi teendők- és kötelmeknek megfelelhessenek. ¹⁾

A jószágok ez időtájban elpusztított állapotban lévén, a mi keves jövedelmet hoztak is, azt nagyobbbrészt a szükséges építkezések, s felszerelési költségek emésztették fel. Miután ehhezképest a jövedelem után becsült két prépostsági birtok értéke a 230,000 frtnak alig ütne meg kétharmadát, I. József király 1705-ben indittatva érzé magát, hogy Jászón és Leleszen fölül még Nagyváradot is a pernecieknek adományozza. ²⁾

I. Leopold említett 1697-iki oklevelében Schöllingen Ferencz perneci prépostot nem annyira a háboru költségeinek fedezésére előlegezett 230,000 frt tekintetéből, mint inkább azon okból nevezhette Magyarország polgárának, mert a perneci prépostság Csorna birtokában volt már ekkor, miután annak javait, hg Eszterházy Pál, ország nádora, mint az Osl és Kanizsa-család utóda, Kapuvári uradalmából, melyhez csatolva voltak, kikebeleztetvén, a rendnek, és pedig Schöllingen Ferencz perneci prépost kezeibe 1694-ben visszaadta. A csornaiak által visszaállításuk emlékére 1803-ban megtartott százados ünnep alkalmával készült, s a Batthyányi nemzetséget alapítóként dicsőítő költemény, melyről már emlékeztünk, sejteni hagyja, hogy a mit a csornai prépostság javaival Eszterházy Pál, ugyanezt tette a türjei- és horpaciéval gróf Batthyányi Ádám; visszaadta tudnillik ő is a rendnek, és pedig ugyancsak az említett perneci prépost kezébe, azon java-

¹⁾ Házi levélt. V. Lajstr. 128. füz. 554. sz. Annal. Ord. t. II. ad Pernec.

²⁾ U. o. IV. Lajstr. 95. füz. 131. sz. Annal. Ord. i. h.

kat, melyek addig birtokaival egyesítve voltak. Az ekként visszaállított türeji apátságot aztán I. Leopold 1699. mart. 5-én kiadott oklevél által forma szerint a sokszor említett pernecki prépost, Schöllingen Ferencznek adományozta. E szerint a 17-ik század végével és a 18-iknak elején, a jánoshidit kivéve, mely I. Leopold által 1655-ben Měyners Casimir, strahowi prémontrei rendi kanonoknak és tábori papnak adományoztassék, valamennyi honunkban máig létező prémontrei rendi prépostság a perneckiek birtokában egy kézben lett összesítve.

Ez összesítés azonban nem sokáig tartott. Ezen szerzemények Pernecknek sokba kerültek; a prépostság hitelezői által szoríttatva, miután a kezeiben egyesített prépostságok javaiból még annyi jövedelmet sem tudott kihozni, hogy a kamatokat képes lett volna fizetni, — kénytelen volt az ügyet az osztrák-csehországi rendkerület káptalana elé hozni. Több rendbeli tárgyalások és kísérletek után végre a morvaországbeli lukai apátság magához váltotta Jászót és Leleszt 125,000, Nagyváradot pedig 50,000 frtéért, a gradeci pedig a csornait, s minden valószínűség szerint a türjeit és horpácsit is, 59,000 frtéért. Ezen egyezkedést, miután a tervre nézve a legfelsőbb beegyezés már előlegesen kieszköztetett, a rendkerület 1710-ben Gradenen tartott káptalana helybenbagyván, az ugyanazon évben végrehajtás alá került. ¹⁾ A Jászóért és Leleszért biztosított 125,000 frt összeghez a strahowi, gradeci, teplai, doxani és cotichowi apátságok egyenkint tíz-tíz ezer, tehát együtt 50,000 frt kölcsönrel járulván, később ezen kölcsönösszegeből mindannyian egyenkint elengedtek négy-négy, tehát együtt az 50,000 frtból 20,000 frtot; mely elengedett 20,000 frt összeget a többi kerületi rendházak még 10,000 frt szeretet-adománynyal nevelvén, azon egész összeg, melyet a lukai apátság Jászóért és Leleszért együtt Pernecknek fizetett, valóságban

¹⁾ Házi levélt. IV. Lajstr. 95. füz. 131. 133. 134. 136. sz. 102. füz. 319. sz. V. Lajstr. 128. füz. 234. 235. sz.

nem több mint 95,000 frt tőkére rugott fel, habár a rendkerületnek az nem csak a fenemlített 30,000 frt adományába, hanem azon tetemes veszteségbe is került, melyet Pernec ezen egész pénzmiveletnél minden esetre szenvedett. A 95,000 frt teher kerek számmal 100,000-ben állapittatván meg, egyenlő felerészben Jászóra és Leleszre vettetett ki, úgy mindamellet, hogy a tőkeért és tőle járó kamatokért együttesen és kölcsönösen, mindakétház egyik a másikáért, összes javaik- és birtokaikkal lekötve maradjon. ¹⁾

Az anyagi terheknek ezen szabályozása után, a lukai és gradeci apátságok, az első ugyan Jászót, Leleszt, Nagyváradot, — a másik pedig Csornát majd prépostok, majd pedig csak helyettes-kormányzók, administratorok által igazgatták, kiket a lukai és gradeci káptalanokban választottak meg, melléjük adván annyi rendi egyént, mennyit az illető prépostságban az isteni-tisztelet és hites-helyi kötelmek teljesítése tekintetéből szükségesnek láttak. Mindezek a préposttal együtt a lukai, s illetőleg gradeci háznak maradtak tagjai, következőleg itt különálló szerzetes házat, conventet nem képeztek, tehát saját czimen nevendékeket sem vehettek fel, állásuk körülbelől az lévén, melyet a pannonhegyi sz. Márton-főapátság irányában a bakonybéli, tihanyi, kis-czelli apátok elfoglalnak. A leleszi, nagyvárad és csornai prépostságok ezen függési viszonyban maradtak egész a rendnek II. József által történt eltöröltetéséig: Jászó ellenben, Mária-Therézia alatt maguk a lukaiak által arra termett férfiúnak kezébe adatván, szabályszerűen szervezett conventet, az ezt az alapszabályok értelmében megfelelő hatáskörrel, tehát prépost-választási és ujoncz-felvételi joggal is felruházottat, állított fel, s ezzel különálló rendi prépostsággá küzdötte fel magát.

A férfiú, kinek ezen és sok más dicsőségét s diszét köszönheti Jászó, Sauberer György, znojmai morva születésű, lukai kanonok, s 1745-ben maj. 15-én a lukai

¹⁾ I. Lajstr. 28 füz. 1227. 1228. sz. és mellékleteik.

káptalan által megválasztott jászói prépost volt. A lukaiak szándokában állt, a magyarországi prépostságokat szerzett birtok gyanánt, ha lehet, egyszer-mindenkorra megtartani, az alapítvány céljának eleget vélvén tenni, ha az azzal összekötött isten-szolgalati s hites helyi kötelemeket teljesítik. Kitűnik ez nem csak a tárgyalásokból, melyek a Jászón fekvő teher liquidációja iránt Sauberer fellépése folytán a magyar kir. helytartó-tanács által folyamatba tétettek, s melyek alkalmával a lukaiak a kibontakozás lehetőségét, az ügy bebonyolítása által, tőlök lehetőleg megakadályoztatni törekedtek, — hanem főleg azon kötelezvényből, melyet a lukaiak 1745-ben Sauberer megválasztása alkalmával ez által maguknak kiállítottak, hogy tudnillik Jászó az eredeti 50,000 frtból már csak 26,666 frt és 40 krral tartozik, ettől Lukának három száztólit fizetend, de magát a tőkét nem fizetheti le, hanem ha azt maga Luka fogná valamikor követelni. Érinti e kötelezvényt s annak tartalmát Mária-Therézia 1769-ban jul. 8-án kelt azon legfelsőbb elhatározásában, melyben Jászót a hátralévő teher letisztázására, vagy ha a lukaiak a tőkét felvenni vonakodnának, a három száztólinak a kötelezvény szerint azontul is teljesítendő fizetésére kötelezván, — többiben, e kötelezettség nem állván ellen, azt egészen szabadnak, Lukától függetlennek nyilvánítja, s kötelezi, hogy haladéktalanul convent felállításához s nevendékek felvételéhez lásson. ¹⁾ Az örökös tartozás tudnillik örökös czim fogott volna lenni a prépostság megtartására, ha Sauberer a mily eszes ép oly erélyes fellépése s felvilágosításai folytán, Mária-Therézia a függésnek ezen szálait csász. kir. tekintélye s hatalmával, Magyarország törvényei iránti figyelemből, egyszer-mindenkorra szét nem vágja.

A lukaiak, hogy a Jászó függetlenítésére irányzott törekvéseket ellensúlyozzák, I. Leopold 1697-ik évről kelt adományozó levelére hivatkoztak, állítván, hogy a

¹⁾ Mária-Therézia ezen legfelsőbb elhatározásának eredetije a házi levélt. IV. Lajstr. 29. füz. 1278. sz. a.

magyarországi prépostságok rájuk azon joggal ruháztat-
tak által, melylyel azokat I. Leopold a pernecieknek
adományozta volt; ez oklevélben pedig világosan mon-
datik: hogy a perneci prépostot illetendi örökösen a jog:
Jászóra és Leleszre az ő Felsége által megerősítendő pré-
postokat s más tagokat és pedig oly megkötéssel kine-
vezni, hogy tőle függésben maradjanak, neki engedelmes-
séggel tartozzanak, s úgy a lelki mint az ideiglenes dol-
gokban alávetve legyenek. Sauberer azonban a luka-
iak ezen okoskodását semmivé tette az által, hogy az ala-
pitók szándokára hivatkozott, melyet a rendet visszaállító
felség maga is kétségkívül tiszteletben tartott, érvénye-
sítvén a záradékot: „salvo jure alieno, potissi-
mum vero ecclesiarum Dei.“ A lukaiak egész
birtoklási joguk csak is a prépostságokért fizetett vált-
ságpénz-czimen alapulhat, s ennél fogva igenis van joguk
ezen váltágpénznek kamatostul együtt való megtérítésé-
hez, de koránsem magának az alapítványnak, mint a mely
magyaroké és Magyarországra szólt, elsajátításához. Mi-
helyest tehát a prépostság állapota annyira megjavult,
hogy nem csak a váltáságdíjat minden terheivel együtt le-
rőhatta, hanem azonfölül a rendes szerzetes élet behozata-
lára, vagyis különálló convent felállítására és fentartására
megkívántató költségeket is elviselhette: isteni és emberi
törvények megkívánták, hogy az alapítvány, mely lezálo-
goltatásának terheit lerőttá, s maga magát fenntartani ké-
pes, önmagának visszaadassék, azaz ne egy másiknak le-
gyen az mintegy külállomása (expositurája), hanem az
alapítók szándoka szerint önálló prépostságot képezzen. I.
Leopold a kérdéses magyarországi prépostságokat a
pernecieknek, s ezek után a lukaiaknak adományozván,
nem egyedül azt óhajtotta elérni, hogy Jászón és Lele-
szen legyenek papok az isteni szolgálat, s hites tagok a
hites-helyi kötelmek teljesítésére — mert ilyenek e két
helyen eddigelé sem hiányoztak; hanem adta azokat a
prémontreieknek, mert a prémontreieket akarta az ország-
ban visszaállítani. E célja pedig kijátszva leendett, ha
az illető prépostságok örökös külállomások maradnak csu-

pán, önálló rendi házat pedig nem alakíthattak, következőleg szabályszerű szerzetes családot sem képezhettek volna. Lettek volna az országban birtokaik, egyházi javadalmaik, mint például a scót bencézéknek Telken, de szerzetes rendet, mely a honbeliek sorában foglalhatott volna helyet, nem képeztek volna. Így fogta fel ezt az 1703-ik évben Zabrdovicon megtartott kerületi káptalan is, melyben a leleszi és jászói prépostságok Lukára azon meghagyással ruháztattak által, a 4-ik ülés határozata szerint: hogy idővel mind Jászón, mind Leleszen a rendes canonia állíttassék vissza.¹⁾ Azt sem mernők állítani, hogy I. Ferdinand 1560-iki decretumának, mely a megszünt prépostságok-, monostorok stb. visszaállítását rendeli, s melyre I. Leopold hivatkozik, elégtételt volt, ha e visszaállítás csak ilyféle expositura-formában történik; miután ez magában nem volt volna egyéb, mint önálló prépostságoknak mások általi birtoklása, tehát tulajdonképen nem a régieknek felélesztése, hanem birtokaiknak mások számára való elidegenítése. A mi ugy az egyház, mint honi törvényeinkbe ütköztén, világos, hogy midőn a visszaállítás physikai és erkölcsi akadályai megszűntek; megszűntek pedig, midőn a teher lerovatott, Jászó függetlenítése, vagyis önálló rendi prépostsággá leendő felavatása többé gátolható nem volt. Érezték ezt maguk a lukaiak, mert már 1768-ban, tehát egy évvel Mária-Therézia említett határozatának hozatala előtt, miután nevezett fejedelem-asszony 1767. april. 22-én kelt parancsa folytán a gradeci apát, mint kerületi vicarius előtt még ugyanazon évben a végszámadást a jászóiakkal barátságosan elintézték,²⁾ Jászóvározt lévő rendtársaiknak felhatalmazást adtak, hogy a convent felállítása alkalmával ennek engedelmességet fogadhassanak, feloldván és elbocsátván őket az esetre véglegesen a lukai kapcsolatból, hogy akadálytalanul a már-már szervezendő jászóvárinak tagjaivá lehessenek.³⁾

¹⁾ Házi levált. II. Lajstr. 46. füz. 144. sz.

²⁾ II. Lajstr. 44. füz. 147. sz. I. Lajstr. 28. füz. 1082. sz.

³⁾ II. Lajstr. 44. füz. 153. sz.

A lukai apát eddigi jászói alattvalóihoz intézett ezen feloldó s felhatalmazó iratában, a feloldást és illetőleg felhatalmazást azon világosan kitett záradék mellett adta meg: hogy pater-abbási joghatóságát, melylyel Jászó felett onnan ezen prépostságnak 1703-ban Lukára történt átruházásától fogva birt, sértetlenül s teljes épségben jövőre is fenntartani kívánja. Sauberer azonban ezen joghatóságát sem volt hajlandó elismerni, azt állítván, hogy ezen hatóság szellemi természetű lévén, azt pénzzel megszerezni nem lehet, következőleg az anyagi függés megszűnésével, a szellemi kapcsok is eo ipso megszűnteknek tekintendők. A lukaiak Sauberer ezen kijelentésére nagy zajt ütöttek, hirül adván az esetet nem csak a csehországi kerület valamennyi rendi házának, hanem orvoslást kerestek az alapszabályok értelmében az egész rend főhelyén, Prémontréban is. Manoury akkori prémontrei főapát Párisból 1770. jan. 4-én kelt s a lukai apáthoz intézett válasz-iratában nagy megütközését s fájdalmát fejezi ki ezen esemény felett, s világosan árulja el abbeli félelmét, hogy e példa, melyben tudnillik világi hatósági döntvények alapján a rendi szervezetben alapuló engedelmisség felmondatik, a rendi ősi joghatóság egész épületének szétrombolására szolgálhat felhívó szózatul, oly időben, melyben „minden felől lát embereket, kik a szerzetes igát nem szenvedik, habár szerzetes professiojuk által az engedelmisség fiaivá lettek; szakadárokat, kik a közérzetet viszálykodásaik botrányával sértik, habár szerzetesi hivatásuk szerint békére s testvéri egyeségre kellene törekedniük“ „Megírtam, így ir tovább, a jászói prépostnak, hogy nem létezhetik egyház anya, nem apát vagy prépost atya nélkül, és hogy az, ki az apa-anyai alárendelést megszegi, kinek tehát atyja nincs, törvénytelen gyermek.“ Ily értelemben írt a gradeci apátnak is, mint helyettesének a csehországi kerületben, az ügynek kiegyenlítését szívére kötvén. A gradeci apát válaszában, melyről Sauberert 1770. aug. 20-áról kelt levelében értesíté, kiemelte, hogy ő szívesen járulna az

ügy kiegyenlítéséhez, de azt, miután egyszer a Felség által eldöntetett (érti a fenidézett 1769-iki legf. határozatot), helyettesi ítélőszéke elé többé nem hozhatja. A prémontrei főapát erre még ugyanazon évben a gradeci apátnak általános felhatalmazást adott, hogy ismert ildomoságánál fogva mindazt, mi a jászói prépostság ügyére vonatkozik, akár személyesen, akár a csornai vagy leleszi prépost által végezze el, úgy azonban, hogy mások jogain semmi sérelem ne történjék. A gradeci apát ennek folytán Saubererrel egyetértőleg, az önálló convent ünnepélyes felavatásaul magyar sz. Erzsébet napját, nov. 19-ét tűzte ki, ez ünnepélyre hivatalos képviselőjeül a csornai prépostot, Lezák Arnoldot utasítván.

A convent ehhez képest 1770. nov. 19-én a szokásos szertartások szerint felavattatván, s annak tagjai új épületökbe a „Nisi Dominus aedificaverit“-féle zsoltár zengedezése közt bevezettetvén, a rendes önálló canonia, a vele összekötött minden, tehát prépost-választási joggal is, több mint két százados megszakítás után megalakult ugyan: de a filiatio kérdése ezzel még korán sem volt elintézve; a beigtatás tisztével megbizott csornai prépost utasításához képest óvatosan járt el, midőn Sauberert az öszszegyülekezett fényes közönség előtt nyilvánosan és hangosan Jászó praelatusának kiáltván ki, hozzátette, hogy ezt minden mások, bár kik legyenek is azok, jogai- és igényeinek sérelme nélkül kívánja értetni.¹⁾

A pater-abbási tekintély s jogilletőség iránti tárgyalások tehát azon tul is, és pedig mindinkább fokozott elkeseredéssel folytak. A lukaiak nem mulasztották el Sauberernek háladatlaniságot s kegyelet-hiányt vetni szemére, mint a ki lukai eredetü lévén, anyjának, ki őt nevelte, jogai s tekintélye megrövidítésére törekszik. Felhozták azt is, hogy a rend testületi szellemének félretételével, jó hir- s nevének nem csekély compromissiójára, az alapszabályok világos tilalma daczára, ügyét világi hatalom s hatóságok elé vinni nem irtózott, csak hogy függet-

1) II. Lajstr. 45. füz. 130. 131. sz. és 46. füz. 151. sz.

lenségi becsvágyát kielégíthesse. Sauberer ellenben, ki tulajdonképen csak azt tette, mivel az alapítóknak, kiknek alapítványából élt, s magyarországi társadalmi állását köszönheti, lelkismeretesen tartozott, ügyét a vármegyéken, a m. kir. helytartótanácsnál s ő Felsége előtt csak annál nagyobb buzgósággal sürgette, minél inkább volt meggyőződve róla, hogy egy részről legfelsőbb hatalmi közbelépés nélkül a lukaiak a magyarországi prépostságokat kezeikből soha ki nem bocsátandják; más részről pedig, hogy ügyét a Felség elébe hozva, csak is az alapszabályok értelmében cselekszik, mint a ki a prépostság védnökét és kegyurát hívja fel annak veszélyeztetett ügye hivatása s kötelessége szerinti oltalmazására. Sürgette tehát a főhelyen, Prémontréban, hogy tekintettel az uralkodó Felség 1769. jul. 8-án kelt legfelsőbb határozatára, mely szerint a jászói prépostság a lukaitól olykép függetlenítettik, hogy emez sem a prépost-választás intézésébe többé nem avatkozhatik, sem pedig más, bármilyen rendelkezőseket Jászón nem tehet, következőleg a kettő közti minden jog- és függési viszony feloldott- és megszűntnek kell, hogy tekintessék, — a főapát intézkedjék, hogy Jászó atya nélküli árva ne maradjon, s miután Luka az említett legfelsőbb határozat értelmében az atyai tekintélyt Jászó felett nem viselheti; Nagyvárad pedig, mely egykor Jászónak anyja volt, most még romjaiban eltemetve fekszik, s a lukaiak nem is igen mutatnak akaratot hozzá, hogy ezt azokból valaha egy jobb létre felneveljék, — nem maradna egyéb hátra, mint hogy Nagyvárad egykori leánya helyébe, maga a főhely Prémontré lépjen, s a Jászó feletti atyai tekintély annak apátjára ruháztassék. Manoury soká habozott, s ámbár magát ismételve hajlandónak nyilatkoztatta ki ezen tekintély elvállalására, hozzátette mégis mindannyiszor, hogy ezt csak mások igényei- s jogainak sérelme nélkül tehetné. Mindaz, a mit jogosan megtehetni vélt, abban állott, hogy Sauberert külön, 1774. nov. 28-án Párisból kelt oklevélben, a rend apátjai sorába igtatta, a nélkül, hogy az atyasági kérdést elintézte volna. Mig végre

Sauberernek Jászóról 1775. oct. 17-én kelt erélyes felterjesztésére, miután maguk a lukaiak is megvallották: hogy a felséges udvar még vérkönyvek által (lacrymis sanguineis) sem volt Jászót illető határozatának módosítására rávehető, ugyanazon évi nov. 30-án kelt határozatával kijelentette, hogy a pater-abbasi czimet s a vele összekötött joghatóságot elvállalja, de ezt a távollét miatt személyesen nem gyakorolhatván, annak teendőivel sürgős esetekben a csornai prépostot bizza meg.¹⁾ A lukaiak azonban még ekkor sem nyugodtak meg, hanem miként ezt Manourynak 1776. jul. 24-éről Prémontréből kelt levele tanusítja, panaszosan fordultak a főhelyhez, hogy miután az atyasági tekintélyről elestek, most az általános-helyettesi tekintélyt követelik maguk számára a magyarországi házak felett, melyre szerintök, de Manoury szerint is alapos igényeik vannak. „De — hozzáteszi Manoury — jól tudván, hogy ezen helyettesi tekintélyből, melylyel látogatási jog van összekötve, mennyi baj származhatnék, ő a határozat s diploma elküldését késlelteti.“²⁾ Nem is küldetett el soha; a tekintély s befolyás felett vitatkozók nem sejtették, mily közel áll a végzet, mely mindezen apró vetélkedéseknek a lét és nem lét kérdésének előtérbe állításával egyszer-mindenkorra véget vetend.

Az eseményt, mely Jászónak függetlenségét s önállását visszadván, azt a honi intézetek sorába helyezte, nagy elégtétellel fogadta a hazai közönség; Abauj-megye, mely ezen függetlenségi küzdelemben tevékeny részt vett, 1770-ben Jászón tartott közgyűléséből ezt Zemplin s Bihar megyék közönségeivel azon felhívás mellett közölte, hogy most, miután Jászó felszabadult, Lelesz és Nagyvárad függetlenítése érdekében is tennék meg a szükséges lépéseket.

Sauberer, ki valószínűleg már préposttá 1745-ben Lukán történt megválasztatásakor tette fel magában, hogy

¹⁾ II. Lajstr. 46. füz. 144. sz.

²⁾ II. Lajstr. 46. füz. 150. sz.

Jászót Lukától függetlenítendi, préposti hivatását és kötelességeit kezdet óta úgy végezte, mint atya, ki nem mások, hanem saját családja és önfiai számára gyűjt. 1748-ban, miután a prépostság birtoklási viszonyaival megismerkedett, az elidegenített, lezálogolt, vagy erőhatalommal lefoglalt birtokok visszaszerzésére irányzott tevékenységét azzal kezdte, hogy a szepesi káptalannál általános tiltakozást tett le minden néven nevezhető sérelmek és károsítások ellen, melyek a prépostság javain és birtokjogain a múlt idők folytán elkövettettek. A tiltakozást tetteges perkeresetek követték, melyek sikerrel való folytathatására a megfelelő okleveleket kikerestetvén, ezek utmutatása szerint a birtok létálladékának s terjedelmének meghatározásaul törvényes nyomozásokat tétetett, s azokat, kiknél az így kinyomozott prépostsági javak akár egészben, akár részben birtokban vagy zálogban voltak, perbe idézteté. Ezen perek sorában figyelmet keltett főleg az, melyet a tornai uradalom földesurai, a Keglevichék ellen, az uradalom erdejének nyugatra a prépostság területében történt önhatalmi kiterjesztése, tehát nagy terjedelmű erdőségnek elfoglalása miatt indított; mely per nem lévén megnyerhető másképp, hanem ha előbb Jászó közelebbi szomszédja, Somodi helység akkori birtokosa, a jézustársulati rosnyói collegium erdőbirtokainak határai kiigazítottak, ezen collegiumnak, s utódjának a rosnyói püspökségnek is perbe idézésére vezetett. A per folyt egész a legujabb ideig, midőn annak az 1852. ősi-ségi pátens vetett véget.

1751-ben Mária-Therézia felhívására az alsó-mezenseifi erdőségek egy részét, a vasat kivéve, minden egyéb érczekekről való lemondás mellett, a cs. kir. kincstárnak 30,000 frtért örökösen eladván, ezen összeget új birtokok vásárlására fordítá, melyek a prépostságnak több jövedelmet hoztak. Ezek közé tartoznak a gavai birtok-rész, s az egész Felső-Novaj helység, melyet 1758-ban Trautson hgtól, e szerint Regécz-várától elszakítva, vett meg.

1760-ban a jászóiakkal, ismét Mária-Therézia

közbenjárására, kinek személyes ajánlását parancsnak vette, új a réginél még sokkal kedvezőbb szerződésre lépett; melynek értelmében ezek minden urbéri szolgálományok alól felmentettek, szabad fajzási s legeltetési, a makkoltatáshoz elsőégi, félévi italmérési, s a hecsei földeken tizedszedési jogot nyertek, s mindezek valamint az összes urbéri szolgálományok fejében csupán 450 frt évenkénti fizetésére, s némely más csekély praestatiokra köteleztettek.¹⁾

A régi, várszerűleg erősített prépostságot templomostul lebontatván, helyébe a máig fennállót emelte azon stylben, mely a III. Károly és Mária-Therézia idejébeli építkezéseket, például a pesti Károlykaszárnnyát, egri érseki lyceumot, nagyváradi püspöki lakot stb. jellemzi. Az egész arányosan tagozott nagy négyszöget képez, melynek déli oldalán a közepett álló templom homloka tornyaival, éjszakin a templom háta megé helyezett könyvtár, melynek egykor a leégés előtt egészen más kinézése volt, mint a melyet az ma hevenyészett alaktalan fedelével mutat, képezi az uralkodó nézpontot. A templom márvánnyal gazdagon és müizléssel fedett falaival, s Krakker-féle frescokkal ékesített, kupalaku, magas, könnyen felszökő ívek által tartott boltozatával, harmonicus egységében, s különösen az emelkedés azon vidám könnyüése által, mely az építkezés tömörségét szinte feledtet, máig egyikét képezi az ország szebb, dúsbabb s jelentékenyebb templomainak. A tornyok és templom eredetileg réz-, közbenközben arannyal befuttatott lemezekkel voltak fedve; a fényes kereszteket aranyozott gombok tarták; a hajó ormán óriási magyar korona, a négy szögleten ugyanannyi aranyozott golyó ragyogott, szóval az egész szerte-sugárzó dicsőséget, örömet árasztott a lombkoszorus hegyektől környezett s tiszta forrás-erek által öntözött zöld viránu tájra. Külső tekintetéből sokat vesztett, midőn azt az 1792-ben támadt tűz elhamvasztván, utóbb épen csak úgy, a mint ezt az idő mostoha körülményei engedték,

¹⁾ II. Lajstr. 44 füz. 129. sz.

fedetett be. — Mikor látott Sauberer az építkezéshez? s mikor végzé azt be? ki volt az építész, s mennyi költségbe került az egész? annak a házi acták közt nyomát nem találtam. Hihető, hogy 1770-ben, midőn a convent megnyittatott, már készen állott. Az épület megett éjszakra terült el a francia izlés szerint tagozott terjedelmes kert, egyenes vonalu lugosaival, s a háttért bezáró üvegházával, öntözve a nyugati oldalán emelkedő erdős hegység tövében lezuhogó Boldva folyó által. Az egészre, minden dicsősége mellett, melyet elvitatni senki sem akart, voltak mégis, a kik megrovólag jegyezték meg: hogy a térnek pazar felhasználása mellett kevés gond fordított a belső kényelemre és czélszerű beosztásra, s még kevesebb kegyelet a százados ó-épületre, melynek némi részét, emlékül az utódok számára megtartani, mégis csak jóhatásu, s a mily kedves, ép oly érdekes dolog fogott volna lenni. Épített Sauberer ezen nagyszerű művén kívül még más négy kisebb templomot: Felső - Mezenseiffon, Jászó - Mindszenten, Nyestyén és a rudnoki forrás mellett álló sz. Annakápolnát, mely hires bucsuhely lévén, évenként többször, kivált Annanapján népes egyházi menetek által szokott felkerestetni.

Mindezen, a prépostság terheinek lerovására, jószág-szerzésre, beruházásokra, perkeresetekre, építkezésekre és a rendes szerzetes élet behozatala folytán megszaporodott személyzet fenntartására fordított tetemes költségek mellett, a prépostság Sauberer ügyes, körültekintő s óvatos vezénylete alatt vagyoni tekintetben is annyira felvirágzott, hogy a jezsuiták eltörlése következtében árván maradt rosnyói kir. nagy-gymnasiumnak, a rend költségén való ellátását is 1778-ban elvállalhatta.

Prépostságának ügyeit ekként Isten látható áldása mellett teljes eredménnyel rendbehozván, Sauberer 1779-ben Lelesznek függetlenítésére is kezdte fordítani figyelmét. Emlegettük már, hogy a Jászóra és Leleszre kivetett 100,000 frt teher e két prépostság közt két egyenlő felerészben osztatott fel, ugy azonban, hogy ezért

s annak kamatjaiért a két fél együttesen, egyik a másikért összes javaival lekötve maradjon. Mivel pedig Lelesz se a tőkét nem törlesztette, sem kamatokat nem fizetett, c mulasztást Jászó volt kénytelen pótolni; minek folytán Jászó Leleszért 30,000-ret meghaladó összeget fizetett, úgy, hogy Lelesz elleni követelése, a kamatokat is ideértve, 100,000 frtra rugott már. Sauberer a leleszi prépost bekövetkezett halálával elérkezettnek látta az időt, hogy eme követelésének érvényesítése végett a megfelelő lépéseket haladéktalanul tegye meg, miszerint a Leleszt birtokló lukaiak vagy ezen követelését térítsék meg, vagy pedig ezen prépostságot, melynek terheit viselni vagy nem képesek, vagy nem akarják, kezeikből bocsássák ki. Az ügyet a királyi táblánál, a magyar kir. helytartótanácsnál, az udvari cancellárián, a rend csehországi kerületének helyettese s a prémontrei főapát előtt egyszerre indította meg, s kétségkívül célját érte volna, ha mielőtt az ügy tárgyalása tüzetesen felvételhetett volna, Isten a kor és fáradság terhe alatt összeroskadt aggastyánt az élethől még ugyanazon 1779. év nov. 30-án ki nem szolítja. Épen neve napja volt, s üdvezletére a vidéki uraságok számosan gyültek össze. Az ebéd vidám felköszöntések közt folyt le, melyben a vendégek magyar szokásos módra hosszú boldog életeért ittak az ünnepeltnek. Estére néhányan visszamaradván, Sauberer, ki aggkori elgyengülése miatt a lépcsőn le s fel már nem igen járhatott, zselye-székén az étterembe vitette le magát, hogy pár figyelmes szót válthasson hátramaradt vendégeivel. Mint ez az öreg urakkal szokás, ártatlan pajkos tréfákkal mulattaták az öreget, midőn egyszerre az ablakok mintegy puskalövési robajjal rendülvén meg, a közönséget riadásba hozták. Némelyek felugrálván, okát nyomozták a zörejjajnak: Sauberer pedig vendégei felé fordulva: „végső órát jelent ez nekem,” úgy mond, a cselédeknek intett, hogy szobájába vinnék vissza. Ott András nevű inasának meghagyva, hogy az előszobában aludjék, magára zárta az ajtót, lefeküdt, s másnap reggel ágyában halva találtatott, alvó módjára

jobb kezét feje alatt, balkezeiben pedig zsebkendőjét tartva.

Eredménydus munkásságának gyümölcseit nem soká élvezhették a jászóiak. A jelek, melyek az 1787-ben bekövetkezett catastrophát sejtették, már is mutatkozni kezdtek, s évről évre mind sűrűbben jelentkeztek.

Összeállítom e jeleket, mint azokat egy, 1779-től az említett 1787-ik, Jászóra s a honi prémontreiekre nézve ismét végzettéljes évig, hihetőleg Mallyó által latin nyelven vezetett naplóban feljegyezve találom.

1781. maj. 25-ike alatt írja a napló-jegyző: „Ismét hire jár a szerzeteseket illető némely reformoknak, melyek inkább Luther korszakába illenének. E hónapban hirdettetett ki a királyi rendelet, mely által a szerzeteseknek megtiltatik minden közlekedés római általános főnökeikkel, megengedve mégis, hogy az uralkodó fejedelem tartományai területén belől választhassanak maguknak egy főnököt, ki azontul az általános főnök tekintélyét és hatalmát gyakorolja.“

Az egész évet mint a kath. clerusnak s különösen a szerzeteseknek nem kedvezőt, szomorú-sgyászosnak mondja, melyben alig lehetett egyébről hallani, mint a monostorok reformjáról, kevesbitése- és eltöröltetéséről. A folya-modás Rómába valamely kitüntetés, tiszt, méltóság elnyerése végett egyáltalán megtiltatott. A katolikusoknak a protestansokkal való egyesítéséről is sokat beszéltek az „álpolitikusok s a közönbösségnek hódoló bölcsek“; s hogy ezen agykoholmányuk lehetőségét valamikép indokolhassák, a protestansoknak és zsidóknak engedélyezett szabad vallásgyakorlatra, s az iskoláknak közössé tételére hivatkoztak. S ki győzné elszámlálni a röpiratokat, melyek a végre adattak ki, hogy az ősi kath. igazságot az ő, első századokbeli romlatlan tisztaságában szemünk elébe állítsák? vagy hogy az államnak jogát az egyházi javakhoz, ezeknek kártékony hatását a vallási életre s egyházas szellemre bebizonyítsák? . . . „Mit tegyünk, mihez nyuljunk a mindinkább nevedező s ránk rohanó fergeteggel szemközt?“

„Vivendum recte cum propter plurima, tum his
Praecipue causis.“ Juven. Sat. IX.)

1782. Január 6. E napokban hirdettetett ki A b a u j-
megye közgyűlésén a kir. rendelet, melyben a birodalom
valamennyi országaiban a protestansoknak a szabad val-
lásgyakorlat joga biztosittatik. „Midőn ezek történnek
nálunk, úgy mond, a burkus király ő felsége mindezek-
nek ellenkezőjét ¹⁾ cselekszi, tudnillik a katholikusokat
felszabadítja, s a mi az oly éltes felségben épen rendkívüli,
testvérétől származott unokáit a kath. hitre taníttatja. A
katholikusoknak templomokat emel, a birodalomból szám-
űzött vagy üldözött szerzeteseket oltalma alá veszi, kath.
lyceumokat és iskolákat nyíttat, s a mi több, szentséges
atyánk VI. Pius pápa iránt kitűnő hajlam- s tisztelettel
viseltetik.“

April 8. Azt mondják, e napon tartja VI. Pius II.
József császárral az első titkos értekezletet Bécsben.
Nálunk délutáni 1—6 óra közt, habár a légmérséklet
meglehetősen hideg volt, roppant villámlás- s menydörgéstől
kisért zivatar keletkezett.

Cum sonitu venit vibratus ab aethere fulgor,
Fulmineque horrissona contremuere poli.
Quid reor? an tristes portendunt Numinis iras
Eventu toties omina nacta fidem?

Másnap, april 9-én P a h n o s t Gotfried lukai kanonok- és
rendi ügyviselőtől mart. 22-éről kelt levél érkezett, mely-
ben a Bécset századok óta nem ért szerencséről tudósítja
a jászóiakat, hogy tudnillik az napon ő szentsége, VI.
Pius pápa délután három óra után oda megérkezett; s
leirván a fogadtatást folytatja: „mi eredménye lesz ő
szentsége látogatásának? azt az idő fogja megmutatni...
Épen midőn a levelet pecsételtem, veszem a c o t i s c h o v i

¹⁾ Az „ellenkező“ itt azon értelemben veendő, hogy míg II. József a
kath. egyház gyengítésére törekszik, s ezen szempont vezényli intézkedéseit:
a porosz király ezen egyházat emelni, s megerősíteni törekszik.

parthenon (zárdaszüzek kolostora) azon legszomorubb tudósítását, hogy mart. 19-én feloszlattatott, minden javai elfoglaltattak, s ingóságai zár alá vétettek. Az ártatlanok könyei s praelatusom vigasztalhatlan fájdalom szivemet annál keserűbben érintik, mert a kegyetlen csapásról semmi legkisebb elősejtelmem nem volt, s azzal hizelkedtem magamnak, hogy a császár a feloszlatási parancsot, mely már alá is volt írva, visszavonta. Időközben, úgy látszik, hogy e parancs titokban és a legnagyobb sietséggel lőn elexpediálva; miután a prágai kormányhoz 15-én érkezett, s 19-én már végrehajtatott. Semmi kétség benne, hogy e sors a doxani szüzekre is várakozik. Jó Isten! ha csak a jelenlévő főpap nem segít, végünk van, s én kételkedem, hogy segíthessen, mert azt vélem, hogy apáczáinknak mind Cseh-, mind Morvaországban történt ezen eltöröltetése csak azon okból rendeltetett meg oly sietősen, hogy ő szentségének jelenléte annak végrehajtását valahogy fel ne tartóztassa.“

April 22. Mi eredménye volt ő szentsége látogatásának? szóbeli értekezletei mi gyümölcsöt hoztak? azt a megsiratásra méltó események mindinkább világosságra hozzák. A kolostorok feloszlatását, a zárdák elnéptelenítését folytatja a jó császár. A szent dolgoknak a római székek egyező rendjét megveti II. József, s ez által a római császárnak a római pápávali egyességét feloldja, sőt erőszakosan széttépi. „O! quam difficile est errata principum corrigi, quod summa potestas vel monitoris indiga gratum non inveniat, vel impatiens non admittat.“ (Pessina, Mars Morav. 1. VI. c. VI. p. 763.) E napokban a camalduli barátok Szepesmegye lechnitzi völgyében fekvő úgy nevezett „vörös zárdájuk“ (rubrum claustrum) lőn világiasítva, minden vagyonkájuk a kiküldött királyi biztosok által foglaltatván el „Hej! be csufosan üzetnek ki celláikból a férfiak, kiknek foglalkozásai közé tartozott, elmélkedni az örökkévalókról, s Istent az ország és király üdvéért imádni „Mimi et aurigae et scorta haereditates capiunt: solis clericis et monachis hoc lege prohibetur, non a persecu-

toribus, sed a principibus christianis!“ (S. Hieronymus, Epist. ad Nepot.)

Jun. 4-én. Felsőbb parancs következtében valamennyi conventbeli tagnak, az egy praelatus kivételével, ünnepélyes vizsgát kellett kiállani. Felesleges keserítés azokra nézve, kikről akár tudtak, akár nem tudtak, már eleve el volt határozva, hogy helyökön, hivatásukban meghagyni nem fognak. Vizsgálókul a rosnyói püspök, Radics Kristóf rosnyói nagy-prépostot, Kenyeres József rosnyói kanonokot és Hajnalkői ker. János tornai plebánost rendelte ki.

Augustus 21. és sept. 24-ike közt gyakori felhősza-
kadások, s temérdek sáskasereg pusztította az országot. A sáskák Szatmár és Debreczen táján nem csak a mezőket és réteket tarolták le, hanem az erdőket is. A mely fára ráereszkedtek, annak ágai a súlyos teher alatt összetörttek. A közutakat félrőfnyi magasságra lepték el. Ehhez járult a drágaság, éhség, betegségek s rablók által okozott mindenféle inség.

Oct. 7-én a kassai sz. ferencziek bizalmi gyülekezetre hivattak össze gvardiánjuk által, melyben a királyi parancs olvastatott fel nekik, hogy alapszabályaikból a VIII., az engedelmességről szóló fejezetet töröljék ki, nehogy annak tartalmából ujonczaik azon véleményt meritsék, mintha a rend generalisa iránti engedelmisség előbbvaló volna annál, melylyel fejedelmöknek tartoznak.

Az 1782-ik évről szóló jegyzeteit író, ki csudálkozik az idők mostohaságán, melyekben még azt is, „ha valljon a mi karénekeink és imáink érnek-e valamit?“ már kétségbe vonják, — Petrarca következő szavaival végzi: „Adesto spes nostra Deus! et quod quotidie iteramus, in adiutorium nostrum intende, et vel ut mundi mala, vel mundum ipsum finias, precamur!“

1783. febr. 12-én Rómából Fabri Egyed rendi ügyvivőtől jan. 3-án kelt levél érkezett, melyben ez többi közt közli, hogy a rend generalis procuratora jan. 3-án ő szentségénél szokásos ujévi tisztelkedését tette, mely alkalmalmmal ő szentsége a prémontrei rendet dicséretekkel hal-

mozta, irántai jó indulatját, szeretetét ismételve kifejezte, s vigasztalódott szive áradozása közt mutatta elő II. József levelét, melyben ő szentségének tudomására hozza, hogy a katolikusoknak igen kedvező „türelmi edictumot” bocsátott ki népei számára. „Nem tudnám ugymond a levélíró, megmondani, mennyiben teljes ő szentségének az e feletti öröme.” A levélben a császár olaszországi útjáról még említés nem történik. De ő szentsége már más uton értesült róla, s a Vaticánt már is előkészítik, ily nagy vendég méltó elfogadására.

Ápril 7-e táján hirdettetett ki Pozsonyban a jan. 3-án kelt császári parancs, mely szerint, a lengyeli trinitariusok előljáróit, a convent három tagja bizonyos „illegalis” tényekről bevádolván, miután a tett nyomozásból a vád valódisága kiderült, nem csak a lengyeli, hanem Gallicia valamennyi ezen szerzetbeli conventek eltöröltettek, javaik a vallás-alap javára lefoglaltattak, az érdekelt előljárók több havi érseki tömlöczre, s annak kiállása után az örökös tartományokból száműzésre ítéltettek, — a feladók nyilvános megjutalmazásban részesülvén. (Ellenben a csornai prépost vádlói, mivel feladásaik hamisaknak találtattak, két havi elzáratás után Csornáról elparancsoltatván, a rend különféle házaiban lőnek elhelyezve. Ezen adatok is tanusítják, ha erről már különben is Fessler „Rückblick”-jeiből nem értesültünk volna, hogy a feladási szellem József alatt szépen virágzott, de az I. Ferencz idejében kiképezett titkos kémőrségi rendszerre még nem fejlődött ki, — a hamis feladó legalább nem részesült semmi elnézésben.)

Máj. 24-én megérkezett az 1782. oct. 5-én Bécsben kelt legfelsőbb parancs, melyben a világi és szerzetes papságnak, a primástól kezdve a legutolsó apácza-zárdáig, kötelességökül tétetik, hogy javaikat s ezek jövedelmét a mellékelt iv-minta rovatai szerint összeírva, négy hét lefolyta alatt haladéktalanul felterjeszszék; mit a jászóiak annak idején, miután a főpapok, nevezetesen Eszterházy Károly egri püspök tiltakozó felterjesztései mit sem használtak, teljesítettek is.

Jun. 20 — jul. 4-ike közti napokon gyakori égiháborukat, mennykő-csapásokat, sáska-jarást, Tisza, Maros, Körös, Temes kiáradásait, s felhő-sűrű gőz-kipárolgásokat, melyek szinte egy egész nyolczad alatt tartottak, a nap mintegy vízbe borítottan kelvén és alkonyodván le, — jegyzett fel a napló. Az egész ország rettegésben volt, ezt éhség, döghalál, háboru előhírnökeül tartván.

Jul. 4-én II. József oroszországi utjáról visszatértében, Kassáról megérkezett Jászóra, s egy ideig, míg tudnillik az átfogatás tartott, a városban megállt. Megjelent, hódolati üdvezletét teendő, az állomás helyén Csák Gerard praelatus, Sauberer utódja is, a ház más két előljárója társaságában. József, miután megparancsolta, hogy tennék fel fővegeiket, latin nyelven szólítá meg őket, azt kérdezvén: vannak-e plebániáik és mennyi számmal? Mely kérdésre válaszolván a praelatus, midőn megértette, hogy azonfölül még a rosnyói gymnasiumot is egészen önköltségükön látják el, József ezt szép s dicséretes buzgóságnak mondotta. A fogat elkészülvén, egy-negyed órai mulatás után Szomolnok felé tovább utazott. A napló-író megjegyzi: hogy bánásmódjával a legtöbbszeretetéet nyerte meg.¹⁾

Jul. 11. A sáskák növekedőben vannak, a gőzpárak folyvást tartanak, már a hold is vérszínben tünik fel. Nagyszombatból írják, hogy mintegy dögvészes esztendők van, a szép várost a mindennapi halottak tekintete rutítja el. „Hasonló idők azokhoz, melyeket a lőcsei Leibitzer Joachim 1545. 1546. 1547. évekről jegyzett fel az ő naplójában.“ (Wagner, Analecta Scepi. p. II. p. 54.) A légkör ezen állapota csak az augustusi új hold beálltával változott meg.

¹⁾ Egy jelenvoltnak jegyzései közt találtam többi közt még a következő esetet is előadva: A körülálló népsokaság közt egy feltűnő szépségű fiatal asszony állt, N. szepsi nemesember felesége. Ezt József megpillantván, a szolgabíró által magához szólíttatta, s kísérőihez fordulva: „Láttak-e valaha, úgy mond, hasonló szépséget?“ az asszonynak azon szerencse-kíváncsát fejeztetve ki: „legyen hozzá hasonló tizenkét leánya, unokáink számára!“ Az asszony a vidéken csak „szép szepsi Maris“ néven volt ismeretes.

Aug. 4-én a praelatus Egerben tiszteletére volt Eszterházy Károly püspöknek, kitől magával hozta hires felterjesztését, melyet a pápi javak s jövedelmeik összeírása alkalmából a m. kir. helytartó-tanácsához intézett. E jelentékeny iratot a napló egész terjedelmében közölvén, írója megjegyzi: „Némuljon el ezen érvelés olvasára, s fonyadjon le ódon gyűlölete a papság ellen Osterwald Péternek, és rabulista követőinek! Vedd olvasóm, és fogadd: nagyobb leszesz, ha nem irigylended, mert a ki irigyel, az már eo ipso kisebb.” Látszik, hogy kisebbitőkben ezen irat sem szűkölködött. Naplóíró dicsőíti a püspökben a nyílt és szabad szót, idézve nazianzi sz. Gergelyt: „Nihil serviliter, nihil tecte aut occulte dicere aut facere, sed omnia aperte et palam.” (Orat. 3. apud Thom. Hiber. p. 574.)

Oct. 18-án ifjak jelentkeztek a rendbe való felvétel végett. El kelle utasítani a jeleseket, mert „II. József, hogy Theodoret szavaival éljek, vadkan módjára az Ur szöllejének közepébe rontott, eltiltván a szerzetes családokat, a nevendékek további felvételétől.” S mivel a capucinusok provincialisa ez ellen mert cselekedni, gyalázatosan cassáltatott, élte hosszára előljárói tisztviselésre képtelennek nyilváníttatván (obedientia carere jussus est).

Az 1784-ik évet napló-író elmélkedéssel kezdi Sigler Mihály erdélyi nagyszeben-városi jegyző következő szavai felett: „Singuli vero anni quingenti regnis judicantur esse fatales.” (Adpar. Bél, Dec. I. Monum. II. p. 66.)

Februárhavában az Olaszországban időző József rendeletéből összeültek Posonyban a világi és szerzetes papság képviselői, hogy az elejökbe terjesztett, egyházi ügyeket illető pontokat megvitassák, s rendszerbe foglalják. „Legati re infecta domum rediere, rem Majestati Regiae vel aliquomodo emendandam, aut destruendam penitus, relinquentes.”

Mart. 24-én halt meg Förder Fülöp mezenseifi plebános, ki mint jezsuita Nyugotindiában 32 évig apos-

tolkodott. 1751-ben a jezsuiták üldöztetésének tárkapu nyittatván, Spanyolországban tömlöczbe került; s azon alkalommal, midőn valamennyi rendtársai Spanyolországból száműzettek, ezekkel ő is hajóra tétetvén, hazájába (kassai eredetű volt) visszatért, s az eperjesi rendházban nyert lelkiatyai minőségben alkalmazást. A jezsuitákra nézve bekövetkezett, végzetteljes csapás azonban, melynek évszámát a következő chronosticon:

Inter VestibVLVM et altare pLorabVnt saCerDotes

híven kifejezi, itt sem hagyá sokáig nyugodni, mert rendje 1772-ben XIV. Kelemen által eltöröltetvén, házat el kelle hagynia, hogy a neki adományozott mezenseifi plebániát elfoglalja. XIV. Kelemen rövid időre ezen ítélet hozatala után meghalván, utódot nyert VI. Piusban, kiknek (előd és utód) neveire utalván valaki, költé a következő verset:

Si sit tanta P i o p i e t a s, c l e m e n t i a q u a n t a
C l e m e n t i f u e r a t, — v a e t i b i R e l i g i o !

Mart. 29. és 30-án nagy vizáradások voltak. Győrött a Duna, Prágában a Moldva azon magasságot érte el, melyet az első 1506., az utóbbi pedig 108 év óta nem ért el. Regensburgban a góth alaku kőhidat a Dunán a vizár egészen lerombolta, úgy, hogy a város a hidat két millio frton sem volt többé képes visszaállítani. Jászón elvitte a malmokat, vasgyárakat, megrontá a pinczéket s beiszapolta a kertet. P o s o n y, J á s z b e r é n y, S z e g e d táján és Erdélyben april 2-án annyi hó esett, hogy a közlekedés megakadt.

April 13-ika, gyászos emlékű nap az ország történetében. A posonyi vár a nevendékpapság intézeteül lévén átalakítandó, onnan a korona az ország jelvényeivel Bécsbe szállíttatott. Délután mintegy két óra tájban tették fel négyesfogatu kocsira, melyen azt négy nemes ifju a magyar lovas testőrseregéből fogta közbe. A korona-örökgyarmati gróf B a l a s s a Feren cz és buzini gróf K e g l e-

vich József külön kocsiban követték. „Mondatik, hogy a látványra az egész város nem-, kor- és állapot-különbség nélkül, hangos zokogásban tört ki. A koci vihar közt omló záporosóban hagyta el a várost. A földi dolgok viszontagságát az égiek megfelelő tüneménye kísérte.“

April 17-én a nevendék-papság Budáról felment Posonyba. Szerdahelyi György, egyetemi tanár ezen eseményt költeményben énekelte meg, melyben többi közt bátorítja a költöző ifjakat :

Tolle tuos sacra turba Deos, age, tolle penates,
Haec sunt austriaci jussa suprema Jovis.
Si te Josephus mundi melioris origo,
Caesar Josephus curat, amatque, — sat bene est...

Julius 24-én Zabrdovic, 29-én Luca és Gradec rendi hires apátságok estek el. A jászóiak aug. 4-én felterjesztvén jövedelmeik s javaik összeírását, folyamodással járultak a kancelláriához, helytartó-tanácsához és az ország primásához, hogy a társaikat ért ezen halálos csapástól a jászói hamvaiból ailig feltámadt új prépostságot hathatósan megóvni kegyeskedjenek.

1785. A napló-író jegyzetei folytatásához kedvét veszti. „A magyar ujságíró — úgy mond — az évet úgy kezdé, mint azt a kalendáriom-szerkesztők szokták, tudniillik a csillag-állás fejtegetésével, ha valljon bő esztendőt jelent-e a földmivelőknek; aztán érinti a Hora és Kloczka által támasztott erdélyi oláh paraszt-zavargásokat.“ Kassán januar vége felé a nemes-ápolda butorzata lőn nyilvánosan elárverezve.

Febr. 12-én megkezdték Jászón a hires országos összeírást. A prépostságban összeíratnak a papok, szolgák, s minden nemű ide tartozó személyzet; a fekete szinnel felmázolt házszámot különös nyomatékkal emeli ki a napló-író. Látszik innen, mily hatást gyakorolt e szokatlan eljárás elődeinkre.

Ezen évben minden későn ért meg — az aratást szeptember végével fejezték be.

1786. mart. 20-án a pálosok szerzete, az egyetlen, mely magyar földön vette eredetét, az egész birodalomban egyszerre töröltetett el. A priorok 1 frt, a fraterok 40 kr napi élelmi dijt kaptak.

Ápril 3-án Csák Gerard praelatus tüdősorvadásban meghalt.

Nov. elsejével beállt a tél, oly iszonyu fagygyal, hogy a jégcsapok alatt a legerősebb fák is ledőltek. Egy lezuhanó törzs más 20-at döntött le, — kár az erdőkben felszámíthatlan volt. Ilyesmire nem volt az egész vidéken, a ki emlékezett volna.

Dec. 7-én elesett Csorna és Jánoshida. Végrehajtóul szolgált alsó-korompai Brunszvik Antal, ki a megrémült szerzetes-testvéreknek négy napi élelmet s télre fűteni fát engedélyezett. Ugyanazon időben oszlattatott fel a benczék az országgal egyidős pannonhalmi monostora is.

E sors érte 1787. mart. 26-án Jászóvárát is. „Hidd el olvasó, nem találok mondatot — végzé a naplóíró — melylyel a kimulnak a végtiszteletet megadhatnám.“

Eddig a napló. Ha a szerzetes testületek feloszlásánál követett eljárást jól megvizsgáljuk, eltekintve a positiv és természeti jogtól, úgy találjuk, hogy az nem volt minden kegyetlenségtől ment. A kegyetlenség azon formák- és szertartásokban mutatkozik, melyek a justificatiót borzasztóvá teszik. Az erkölcsi halál-ítélet nem hirdettetett ki egyszerre valamely nyilvános beható megvitatás után: hanem esetről esetre mondatott ki titkon, úgy, hogy a szegény szerzetesek egy nap sem ülhetek le az asztalhoz, kelhetnek fel vagy nyugodhattak le éveken keresztül, azon nyugtalanító s rémitő gondolat nélkül, hogy lakjaikban ezt talán utoljára teszik. A végrehajtás is azon hideg részvétlenséggel s fagyhaló komolysággal hajtatott végre, melylyel ostrom-állapotok idején a rendőri s hadi törvényszékek vallatásaikat tenni, s ítéleteiket kihirdetni szokták. A kiküldött cs. kir. biztos egész véletlenül hajtott be, s már azon pillanatban a talán épen templomban foglalkozó szerzeteseket maga eleibe rendeltetvén, minden

előkészítés nélkül az ítélet kihirdetéséhez, s minden dolgok lefoglalása- s pecsételéséhez látott. Elmondhatták, egyetlen-egy óra mennyit változtatott! A jobb sorsra érdemes fejedelem államférfiait mi sem jellemzi jobban azon, a fejedelem lelkébe is becsepegtetett hiedelemnél, hogy a szerzetesek az állam biztonságát veszélyeztetik, mert a pápai hatalom érdekében titkos összeesküvéseket forralnak. A francia forradalom előestéjén, a XVIII. század utolsó előtti tizedében, félteni a trónokig felhatolt liberalismust épen a szerzetesek hatalmától: mily anachronismus! S a törpék komolyan azt hitték, hogy ők „modern“ lángelmék, kik a felvilágosult kornak az élén állanak. A francia forradalom mindjárt az ő első nyilvánulásai által mutatta meg, hogy e téren mennyire vannak hátra embereink, kik az emberiséget kielégíthetni, magukkal ragadhatni vélték, ha a papokkal és barátokkal hideg cynismussal à la Voltaire elbánnak. Állampolitikai despotismust egyházi szabadelvűség még nem teszen népszerűvé, ellenkezőleg minden elemeket a hatalom ellen zudit fel. Nem akarjuk kárhoztatni a fejedelmeket, kik országaik reformját a kor szellemében megkísérlendők, e szellemnek áldozatul estek. A francia szépirodalom ma már elkopott liberalis phrasisai akkor még ujdonat ujak valának, s hihetetlen bűbájjal hatottak a lelkekre. A tényt azonban példa végett, és történeti igazsággul is kell, hogy feljegyezzük. A szerzetesek akkori időbeni hanyatlását, tán tulságos elszaporodását, de még a kolostorokban ittott meggyökerezhetett visszaéléseket s lábra kapott oligarchicus zsarnokoskodást sem akarjuk egészen tagadni: de a törvény és igazság mértékét és módját valamint minden más társadalmi dolgokban, ugy ezeket illetőleg is meg kell tartani, hogy ne legyünk igazságtalanok, ne sujtsunk ártatlanokat, s kevés rosszért ne irtsuk ki tömegesen s megválasztás nélkül a jót, mit aztán semmivel sem tudunk pótolni. II. József egy évvel halála előtt mártisztában volt eddigi politikájának értéke iránt, s midőn jó intencióinak megsemmisülése feletti fájdalomában 1790. mart. 20-án meghalt: az országban csak egy érzeményben

tört ki a sértett jogtudat: „Percussit Dominus virum, qui attrivit nos.“ Halála alkalmából sok siri emlékirat készült, s jött forgalomba; a kedélyek hangulatát s a közmeggyőződést azonban legjobban fejezte ki az alvidékről került következő distikon:

Magnus eram vivens factus post funera parvus,
Invictus, victus gente gemente fui.

A megyék tervei még József halála előtt nyilván meg, a közgyűlések nem várt lelkesedéssel szólaltak fel rendre az eltörölt szerzetes rendek visszaállítása érdekében. Posony, Komárom, Győr, Mosony, Hont, Szabolcs, Békés, Varasd, Veszprém, Nyitra, Trencsin, Nógrád, Bars, Vas, Ungh, Abauj megyék ez érdembeni részint jegyzőkönyvi határozatait, részint pedig felsőbb helyre felterjesztett feliratait méltó megolvasni, már csak az akkori szellem és gondolkozás megítélése végett is, azon gyűjteményben, mely ezen czim alatt: „Collectio Repraesentationum et Protocolorum I. I. Statuum et Ord. Regni Hungariae, occasione altissimi decreti de die 28-a jan. 1790. e Generalibus Congregationibus Responsi instar submissorum“ Pesten még azon évben sajtó útján közrebocsáttatott.

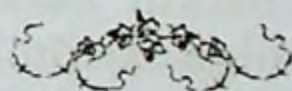
A honi prémontréi rend I. Leopoldtól II. Józsefíg lefolyt története, minden más házaik csak megannyi expositurákat képezvén, az egy Jászóban pontosul össze. Ez okból a többiek ezen időszaki változásait bizvást elhagyhatjuk. Csupán a jánoshidairól kívántuk mint érdekes dolgot feljegyezni, hogy azt I. József Meyners halála után baró Pfendler Maximilian de Rolsberg zabrdovici apátnak adományozta, kiről apátsága évkönyvei után feljegyezte Mallyó: hogy pazarló és vadász-ember volt. A zabrdovici apátságához tartozó Husovic helységet egy infulaért az o-brünni cistercita-apáczáknak ajánlódokozta oda. Divakan-t eladta a jezsuitáknak, Obra-nam helységét pedig kártyajátékon veszté el. Apátságá-

nak Brünn melletti híres halastavát hatvan garasért adta oda egy brünni polgárnak. I. Leopoldnak kedves embere volt, kinek harczias gondjait kártyajátékkal iparkodott enyhíteni. Irják, hogy egy alkalommal a császárral játszván, feltette egész apátságát, s szerencsésen el is vesztette. A császár a győzelemmel beérve, a zsákmányt a conventnek visszaadta. E tény emlékére márvány tábla állíttatott a nagyobb kapu felé, következő fölirattal:

AqVILa granDIs IMperIaLIs
foVeat nos sVb SVIs aLIIs.

A megyék fennemlitett kérelmeinek I. Ferencz apostoli királyunk 1802. mart. 12-én kelt legfelsőbb elhatározásával tett eleget, mely által a benczéket, cistereket és prémontréieket visszaállíttatni rendelvén, ez utóbbiakat két prépostságban, tudnillik a jászóvári- és csornaiban egyesítette; Jászóhoz Leleszt és Nagyváradot, Csornához pedig Jánoshidát és Türrjét csatolván: azon feltétel alatt azonban, hogy a bekeblezett plebániák lelkipásztorokkal való ellátásán s hiteshelyi kötelmeiken kívül, kötelesek legyenek a jászóiak ugyan négy, ugymint: rosnyói, lőcsei, unghvári és nagyvárad, a csornaiak pedig két ugymint: a szombathelyi és keszthelyi gymnasiumokat tanszemélyzettel és egyéb szükségekkel egészen önköltségökön ellátni. Prépostokul Jászóra Zasio András, Csornára pedig Harsányi István neveztetett ki. A jászóiak az ungvári helyett, közbenjött tárgyalások folytán, melyekre már maga a visszaállító legfelsőbb elhatározás utalt, a kassai gymnasiumot vállalták el. A kassai és nagyvárad nemes finevelde, s 1826-ban az ezen két városbeli akademiák bölcsészeti kara tanszékeinek betöltése is rájuk bízott. Az 1802—1848-iki év közti időszak volt a prémontréiek virágzásának legszebb időszaka, melyet a rend alapításától fogva hazánkban egyszer sem ért el. Az 1848-ik évi események következményei azonban rájuk is súlyosan nehezettek. Az akademiák s nemes fineveldék már 1849-

ben lőnek megszüntetve s illetőleg feloszlatva. A lőcsei gymnasium 185 $\frac{1}{2}$ -ben, a kassai pedig 1853-ban secularizáltatott. 1853-ban tárgyalások nyittattak a tervezett eperjesi nagy gymnasiumnak a jászóiak által leendő elvállalása iránt, s ugyanazon évi nov. 11-iki rendelettel meg lőn engedve, hogy ugyanezen tanodában a tanítást a jászóvári prémontreiek a ferencziekkel együtt teljesítsék. Ezen intézkedés azonban rövid idő alatt különféle okokból meghiusult. Az 1860. octoberi diploma következtében a jászóváriak a kassai gymnasiumot visszanyerték, melyet és a nagyváradi teljes személyzettel, a rosnyóit pedig az igazgatón kívül hat tanárral látnak el, úgy, hogy daczára az 1848-iki események folytán szenvedett veszteségeknek, Jászó jelenleg öt tanárral többet foglalkodtat a gymnasiumokban, semmint reá az 1802-iki visszaállító legfelsőbb határozattal kötelezve volt. Legtöbb nehézségbe került a sokat szenvedett anyagi viszonyokon segíteni. A szenvedett veszteségeken kívül az adó, a tiszaszabályozási, a birtokelkülönzési s felszerelési költségek stb. egyszerre neheztedek a prépostságra. Bizunk az Istenben, hogy mindezen nehézségeket a rendje becsülete- s jó hírnevéért lángoló, s minden áldozatra kész jelen prépostjok, Répássy József ő méltósága vezénylete alatt rövid idő alatt szerencsésen legyőzvén, hathatós fejlődésében elért újabb dicsősége még a 48 előtti idők szép napjainak emlékét is messze meghaladni fogja!

XIV.

A rend hanyatlása és ennek okai.

A rend házainak körülbelől két-harmada a reformatio és a török hóditás; az ennek hullámaiból megmenekült egyharmad pedig, azoknak kivételével, melyeket az austriai és magyar területen II. József császár absolut hatalommal szüntetett meg, a francia forradalmi korszak viharos eseményeinek esett áldozatul.

Volt-e, és mennyiben részök a reájok oly súlyosan nehezedett kettős forradalom előidézésében a prémontreieknek is? ez tulajdonképen a jelen szakasz fejtegetésének tárgya.

Absolut igazság (justitia) a világon nem létezik. Bármit tegyünk, intézményeink többé-kevésbbé mindig hiányosak, sőt hibásak lesznek. De az erkölcsében ép társadalom mindig tud találni módot, kiegyenlíteni az igazságtalanságot, mely intézményeiben rejlik. A forradalmak ennél fogva nem annyira igazságtalan törvények, mint inkább romlott erkölcsök következményei.

A középkori társadalom az ő földhöz szegző, az embert urdologgá aljasító jobbágysági rendszerével, a keresztény szeretet törvénye nélkül csak névre nézve különbözött volna a régi rabszolga-tartótól. A szeretet ezen törvénye, vagyis az evangeliummal kezében Isten nevében közbelépett egyház, volt tehát azon társadalmi elem, mely a pogány kaszt-szellemet a testvériség fennén lobogtatott eszméjével mérsékelte. A szerzetes rendek, a világi dicsőség, fény, kincs, hatalom azon mély megvetésével, melylyel a világ színpadára léptek, csak megannyi tiltakozások voltak a fejét fel-felütő pogány szellem ellen. Az

emberiség eszméje a ker. erkölcsök paizsa alatt nyugodott; s míg ezek tulsulyban voltak, az ur s jobbágy közti viszony pogány zsarnoksággá nem fajulhatott el, — ellenkezőleg patriarchalis jellemet öltött: az ur atyaként gondoskodott jobbágyairól, míg viszont ezek családtagok gyanánt szolgálták urukat, kinek jólététől az övék is függött. Ki számlálhatja elő a temérdek alapítványokat, melyeket az urak egyházakra, templomokra, iskolákra, monostorokra, s mindenféle jótékony intézetekre tettek? Mely könyv tudná elbeszélni méltóan történetét a ker. irgalom és szeretet azon cselekvényeinek, melyeknek főrangu hölgyek a nyomor kunyhóiban, a betegek ágyánál, elhagyott árvák és özvegyek körül kora ifjuságuktól áldozták fel egész életüket? Sz. Erzsébet és sz. Margit nem állnak egyedül. S ha egy császár, megmosván a szegénynek lábát, azt saját hajfürtjeivel szárítja meg: képzelhető-e ennél erélyesebb symbolicus cselekvény a „szent emberiség“ iránti hódolat kifejezésére? . . A nagy számmal szabaddá tett jobbágyok, szabadalmak- és kiváltságokkal felruházott községek, gazdag s virágzó városok, nevedő közép-rend, terjedő tudomány, gyarapodó kereskedés s ipar megannyi monumentumait képezték a keresztény érzület mindinkább öregbedő társadalmi hódítása-inak. Fájdalom! ez érzület, mely különben sem volt soha általános, a 14-ik század elejével lankadni és gyérülni kezdett. A szeretet napról napra több és több tért vesztett. A szellem elrepült, a positiv jog betűje maradt. S isteni-teni a létező történeti jog-, birtok- s hatalom-állapotot, mindazon igazságtalanság- és kegyetlenséggel, mely-lyel eredetileg keletkezett, — a fölötte álló isteni törvénnyel ellenben nem gondolni, követelményeit vissza-utasítani, sőt kigunyolni: szembeszökő s kiáltó ellentmondás volt, melynek botrányát eltakarni nem lehetett. A hatalom már csak is a hatalom, s ennek végre oly rettentővé vált repressáliái által védhető még, s tarthatá fenn egy időre magát.

Voltak, kik a veszedelmet, mely az ez iránybani fejlődésből származhatik, és származni fog, már a XII-ik

században sejtették. Csak sz. Bernárd némely iratait III. Eugén pápához kell megolvasni, mily eszménykép lebegett az egyházat illetőleg az ő lelke előtt, midőn a rajz közben elragadtatva felkiált: hogy ki hozza fel neki, mielőtt meghalna, az időt, melyben Isten egyházát ismét olyannak láthassa, a milyen volt a régi időben? ¹⁾ A XIV-ik században a reform utáni kiáltás már általános volt.

A reform-törekvések eredményre nem vezettek, de nem is használtak volna. A kölcsönös sérelmek oly tetemesek voltak, hogy a szenvedély békés törvényhozói engedelmények útján többé már nem volt volna lefegyverezhető, valamint a baj oka, a feslett erkölcsök sem elháríthatók; tapasztalati tény lévén, hogy valamint az arany csak a tűzben, úgy ezek is csak nagy szenvedések által szoktak megtisztulni. A francia forradalom csak folytatta azt, mit a reformatio megkezdett. A reformatio az egyház politikai hatalmát megtörte: de a nép sorsán nem segített. A szolgaság még súlyosabbá vált, semmint volt a reformatio előtt. Az orkán, melyben a századokon át botránykoztatott, becsmérelt, vérpadon s börtönökben meghurczolt közlelkismeret végre kitört, megfelelő volt a gyálatnak, melyet az emberiség homlokáról letörölni kellett. A Phocas császár vérontásain elszörnyedt egykori sz. férfiú kérdésére: „Uram, hogy tehetéd e szörnyet császárnak?” „Mert nálánál gonoszabbat nem találtam,” válaszolt az Ur. Isten büntetése most is árnyos volt a büntetendő rosszal.

Vannak, kik úgy vélekednek, hogy azon esetre, ha az egyházi nagy testületek mind, állandón és következetesen sz. Norbert és sz. Bernárd szellemében folytatják működésöket, a keresztény erkölcsök oly mértékben el nem fajultak, következőleg az említett két rendbeli vihar-anyag sem gyült volna össze. Meglehet, hogy igazuk van, de mi ezt feszegetni nem akarjuk. Mi megfeleltünk a feltett kérdésnek, ha bebizonyítottuk, hogy az ere-

¹⁾ Epist. 238. Vö. Lib. I. De Consideratione c. 8.

deti szellem hanyatlott; s hogy ezen laukadás folytán a rend sokat mulaszthatott, mivel a keresztény érzületet erősíthette volna, és sokat elkövetett, mivel a romlottság terjedését részéről is előmozdította.

A hanyatlást, melyet a prémontrei rendben megjelelendők leszünk, ne vegye senki elszigetelt ténynek, vagy épen ezen egyetlen-egy rendre nehezedő vádnak. A prémontreiek vétettek társulati alapítójuk, sz. Norbert, mi mindannyian Krisztus, az apostolok, az egyházatyák szelleme és példája ellen. Valamely oly sajátságos romlottságot, mely kizárólag csak az ő társulatukban fészkelte volna be magát, hasztalan keresnénk; hibáink, csak úgy mint erényeink minden korszakban közösek valának, s nem emelhetünk egyes testületek ellen vádat, melyet hasonló történeti adatok alapján az összes papság ellen is nem lehetne érvényesíteni. Oly általánosnak sem értelmezhetni e hanyatlást, mintha a rend kebelében az eredeti szellem végkép kialudt, a romlottság ellenben annak minden tagjait magával sodorta volna. A ki a hanyatlást így értené, azt a történet halmazával az adatoknak és tényeknek utasitná vissza. Minden korszakból vannak a rendnek tudós és szent férfiai, kik az ősök szellemét megőrizték, a szabályt megtartották, s a terjeszkedő fegyelmetlenség- s romlottságnak, künt és bent, hatalmasok palotáiban csak úgy, mint a szegények gunyhóiban, templomi szószéken és nyilvános gyülekezetekben, önfeláldozásukkal is utját állni iparkodtak: mint erről a maga helyén még szólni fogunk.

De történeti súlyos botlást követne el az is, ki az erkölcsök említett hanyatlását kizárólag a papság rovására írná. A papi és polgári rend együtt haladt a végzetszerű ösvényen. A papság nem romlik el, hanem ha azt a társadalom bátorítja fel elnézés vagy oltalom által a szabad életre. E tényről tanuskodnak az azon századokból származó regék és legendák szinte kivétel nélkül. Rend-, osztály-, nem-különbség nélkül mindannyian be vagyunk foglalva a közkárhozatba. Gualchelm betegeinek vitte meg a religio vigasztalásait: midőn visszatértében éjnek

idején egy erdőn hatolva keresztül, zaj s láрма vonja magára figyelmét, mely nem messze tőle keletkezett vala. Félelmét legyőzte kíváncsisága, közeledett tehát, s félrevonulva szemlélte az irtóztató processiót, mely az uton szeme láttára elvonult. Az elkárhozottak menete volt ez, kiknek sorában többeket ismert fel, kik csak nem rég költöztek át a másik világba. Püspökök és apátok, szerzetesek és világi papok, nemesek és parasztok, szívtelen urak és szemtelen szolgák, büszke várgrófok, igazságtalan bírák, irgalmatlan hadfiak, ledér fehércselédek, szemérmetlen lantosok, álnok udvaroncok, brutális junkerek, — szóval minden osztályok voltak képviselve. A szent helyek megfertőztetői, az árvák és özvegyek elnyomói, a kevélyek, a mértéktelenek, a világias érzésűek mind együtt valának, s mily borzasztó pompakészületben! Izzó vasparipákon folytonos, feltartóztathatlan futásban nyargaltak tovább és szüntelen tovább megpihenés nélkül. Mint szeretnének leszállni! Nem! előre, mindig előre kárhozott! Mily örömet hárynák le most kezeikről a gyűrűket, drágaköveket és fegyvereket; fejeikről a sisakot és koronát, vállaikról a lánczokat, lábaikról a sarkantyut és csokrokat . . . Nem, soha! Viseld büneid jelvényét ördög nyomorult czinkosa! Mint sopánkodik a kényszer-malom volt birtokosa, hogy oldanák le sarkairól a malomkövet, az orgazda, hogy szednék le vállairól a lopott kincseket . . . Nem, és soha nem! Hordjad az összegyűjtött terhet, gyengék nyomorgatója, gonosz utonálló . . . a pokol nem tágit örökre! ¹⁾ — Az értelmi gőg végzete Faustban, a nemi ledérség Don Juanban van személyesítve: míg a papirendi feslettséget az áldozár esete állítja előnkbe, ki szónoklaton törve fejét, melyet más nap fényes egyházi gyülekezetben elmondandó vala, az ördögtől azon sugallatot vette: Menj, s mond meg az összegyűlteknél: A pokol fejedelmei üdvözlik az egyház fejedelmeit. Köszönet szövetségeseink, — általatok és veletek országunk ismét felvirágzott! ²⁾

¹⁾ Oder. Vitalis, Hist. Eccl. l. VIII. Cap. XVII. Migne, tom. 188. c. 607.

²⁾ Cantimprei Tamás, De Apib. l. I. c. 20.

Végül nem hagyhatjuk el még azon megjegyzést sem: hogy a mértéket tartó, végletektől idegenkedő, a hagyományos kegyeletet és a józan ész igényeit egyiránt méltányló prémontreieknél valamely szélső theologiai vélemény-iskola nem fejlődhetett ki; következőleg nem is támasztottak az egyházban semmi oly hiterkölcös- vagy jogtani vitát, mely, mint például a thomisták és scotisták, az ultramontánok és gallicanusok, pontificiusok és febronisták, laxisták és rigorosisták stb. közti czivodások, — az egymásellen kölcsönösen szórt criminatiók, eretnekítő vádak s a botránykoztatásig indulatos modor által nem kevesebbet tett a hittekintély megingatására, mint maga a legrosszabb életpélda, melyet a feslett erkölcsök a különben is mindig nehezen fékezhető érzékiségnek adhattak. Egyrésről a hitben a szükségeseket lelkismeretesen megtartva, minden véleményerőszakolástól pedig tartózkodva, másrésről szertelen becsvágyat s nagy szenvedélyeket nem ismerve, könnyen eltalálhatták azon középutat, melyen haladva minden hatalmassággal békében élhettek, megadván a pápának, a mi a pápáé, a császárnak pedig, a mi a császáré. Azon sebekben tehát, melyeket az épen nem-épületes viták a társadalom testén ejtettek, nekik részök nincsen, sőt ellenkezőleg érdemeik vannak, hogy azok behegesztésén, mint azt I. Fridriktől egész a trienti zsinatig kifejtett közügyi tevékenységek tanusítja, komoly férfias nyugalommal folyvást munkálkodtak. Fogyatkozásaik- s hibáikban tehát nem volt semmi rendkívüli; ugyanazok osztályába tartoztak, melyek a papságnál a szellem-lankadás idején, jólét és béke ölében emberi gyarlóságból kifejlődni szoktak, s nem annyira hirtelen rendítő kivillanás, mint inkább a legkülönbözőbb helyekről lassankint egybegyülő párák módjára járultak a zivatar előkészítése- és kitöréséhez.

Állításunk igazolásaul szabad legyen egyes jelenségeket felhoznunk, azok sorából, melyeknél a szellem-hanyatlást illetőleg erősebbeket a rend életében nem igen találunk.

III. Sándor pápa 1171-ről kelt, s a prémontrei

házhoz intézett iratában vizsályokról szól, melyek ezen monostor kebelében kifejlődtek. Ő szentsége várta volna, hogy Fülöp apát holtá után oly választást fognak tenni, mely a tüzet a helyett, hogy éleszsze, csillapítani fogja. „Ha — ugymond — igazán bölcsek és fegyelmezettek volnátok, szelidséggel intéztétek volna el bajaitokat. Most a köztek duló villongások és egyenetlenségek mi egyebet bizonyítanak, mint hogy testiek vagytok, s a testi ember módjára jártok el? . . . Értesültünk arról is, hogy egyházatok, mely bensőleg a vizsálkodás botránya által van feldulva, külsőleg adósságok sulyja alatt roskadozik.“ ¹⁾

IV. Incze pápa 1245-ben arról panaszkodik, hogy nem csekély számu apátjaik már rendesen huseledellel élnek, s azt tenni alattvalóiknak is megengedik. A pápa tiltakozik ezen visszaélés ellen, s kívánja, hogy azt szüntessék meg; ellenesetben azon büntetéssel fenyegeti az apátokat, hogy minden áthágásért három pénteken át kenyérs vizeni böjtölésre fognak szorittatni. Csak a betegek vétetnek ki ezen szigor alól. 1263-ban panaszt tesz II. János prémontrei főapát, hogy sokan rendtársai közül betegekké szinlik magukat, hogy hust ehessenek. A pápa válaszában meghagyja neki, hogy az apátokat kötelezze a tettetett s valódi betegségnek szigoru megítélésére. 1460-ban Simon prémontrei főapát, apáttársai sürgetésére, már arról értesíti a pápát, hogy az idők folyamában a husevés általánossá lön, s nincs semmi kilátás reá, hogy ezen visszaélést megszüntetni lehetne. A pápa tehát, az általános káptalan indítványára, a péntek és szombat, némely vigiliák, továbbá az adventi és nagy böjti napok kivételével, a husevés tilalmát azon feltételek alatt, melyeknél fogva a kath. egyházban a felmentvények általában engedélyeztetni szoktak, a rendre nézve feloldotta. ²⁾ Később még az adventi böjtre nézve is nyertek felmentvényt, s e tekintetben nem más, hanem már csak az általános egyházi fegyelemnek maradtak alávetve.

¹⁾ Martene et Durand, Vet. Script. t. II. col. 929.

²⁾ Winter, Die Praem. 274—5. l. Hugo, Vie de saint Norbert. II. k. jegyzet a XI. számhoz.

A 13-ik s következő századokban sűrűn fordulnak elő panaszok, és kikelések a rend ruhájának elhanyagolása s azon önkény miatt, mely a ruházkodás módját, az öltöny-kelmét, színét és alakját illetőleg uralkodik. A magdeburgi 1424-ben tartott káptalan, tekintetbe véve az e tárgyban nagyon elterjedett visszaélést, határozta: hogy a bel és külöltöny gallérja egyenlő, s két ujnál szélesebb ne legyen. A három- vagy négyszeres gallérok eltiltatnak. Ránczos s hosszú ujakat viselni nem szabad. A talár legyen fejérszinű, s bokáig érjen. Munka közben rövidebb is meg van engedve. Tarka lábeczipők tiltvák, mindenki feketét viseljen, s azt csupán csak szíjjal kösse le. Az eső elleni felruha lehet sárga; fehér és ezen színen kívül más nem engedtetik meg. A monostorból más mint illendő rendi ruhában kimenni tilos. A fejviselet lehet fekete is. ¹⁾

Ugyanezen káptalan megtiltja a rend tagjainak a nyilvános tánczot, a gyanus nőszemélyek befogadását; ellenben meghagyja a praelatusoknak, hogy alattvalóik illendő élelméről és ruházatjáról gondoskodjanak, szem előtt tartva, hogy a jószágoknak kormányzói és nem urai. A deputatumokból tehát ne vonjanak el semmit, hanem a régi szokás minden egyes monostorban tartassék meg. Ellenben a rendtagok semmi külön vagyont ne birjanak, hanem a mijek van, azt a praelatus kezébe tegyék le, meg-gondolván, hogy az ő örökségök az Ur, s ki az Urat birja, más birtokra ne törekedjék. A maguk közt vagy másokkal verekedők, ha másokat megvernek, vagy ezektől meg-verettetnek, példásan megfenyítendőek; hasonlóképen azok is, kik mások titkait fürkészik, dobra verik, s midőn igaz tényekkel elő nem állhatnak, rágalmakhoz folyamodnak. ²⁾

A quedlinburgi sz. Szervác-z-nőzárdá fejedelemsasszonya, Bertradis, mint kegyur, 1277-ben az ottani prémontrei sz. Wipert kolostor kanonokjainak meghagyja: hogy a choruson, az ét- és olvasóteremben a kiszabott órában jelenjenek meg. A gyanus helyeket, neve-

¹⁾ Winter, i. m. Anhang nro 19. a magdeburgi levéltárból.

²⁾ Winter, i. h.

zetiesen Brühl és Capellenberget annyival is inkább kerüljék, mert e helyeken már többen közülök vesztették el jó híröket. Fürdőt a házon kívül ne használjanak; éjszaka idején a kolostorból titkon ki ne menjenek, s a ki ezt teszi, a legérzékenyebben bünhödjék. A jövedelmet pénzre téve a tagok közt elosztani felfüggesztés terhe alatt tilos; a praelatus ügyeljen, hogy a jövedelmek a kitűzött célra, a tagok ellátására, az isteni-tisztelet, templom, monostor fenntartására, a szegények segítésére, stb. fordíttassanak. A zárdába vagy gazdasági épületekbe elhírhedt vagy gyanús személyeket bebocsátani nem szabad. A kanonokok kettőnél több misét egy nap alatt ne szolgáljanak. Végül igen hathatós szavakkal kérleli mindnyájokat: hogy rendjök pusztulását szívökre vegyék, s mindannyian férfiasan egy lélekkel, nem mint szolgák, kik a teher alatt nyögnek, hanem mint azon-egy család gyermekei, kik annak dicsőségét szívből és lélekből keresik, emelkedjenek fel, annak az ő régi diszét visszaadni.¹⁾

Harenthal Péter, floeffi prior a 13-ik század vége felé nyílt levélben támadta meg Milo de Curigny laoni apátot, melyben számos kemény hangzású intelmek és dorgálások közt szemére veté ezen apátság szomorú helyzetét, melyet gőgös uralkodása, pazarlásai, rendetlen élete által ő idézett elő. Nem legeltette a nyáját, hanem letarolta a mezőket, nem elosztója, hanem eltékozlója volt a jövedelmeknek. „Kemény és kiállhatatlan egy zsarnokság, úgy mond, elpusztíttatni az atyától, sértetni a védnöktől, pástor helyett bérencznek szolgálni, s önférjtől özvegységre taszítottatni . . .“²⁾

IX. Gergely pápa idejében 1234-ben történt, hogy Vilmos prémontrei főapát azt rendelve, hogy a laicustestvérek mind sötétszürke ruhát viseljenek, s szakállukat rendben tartsák, mint ezt a szabályok megkívánják, ezek fellázadtak, s a mint ennek következtében Vilmos excommunicatióval fenyegette, ők viszont a kanonokok meg-

¹⁾ Kettner, Antiq. Quedl. 315. l. Hugo, Annales Ord. ad Quedlinburg.

²⁾ Annal Ord. t. I. col. 66—8.

gyilkolásával, a majorságok felgyújtásával fenyegetöztek. Vilmos kénytelen volt, hogy nyakasságukat megtörje, a pápának segítségét igénybe venni. A felbőszülteket azonban sem a pápa, sem a püspökök, sem sz. Lajos és anyja Blanca közbenjárása sem volt képes lecsillapítani: Vilmosnak végtére is lemondani, s Angliába menekülni kellett. ¹⁾

A magdeburgi prépostság reformálására 1444-ben Günther de Schvarzenborch, magdeburgi érsek, Busch János, ágostoni-rendi prépostot nevezte ki teljhatalommal rendkívüli látogatóul; s miután a megkísértett szelidebb ut és mód eredményre nem vezetett, sz. Mária-kolostor priorját befogatta. A magdeburgiak erre, a város szabadalmait megsértetteknek állítván, fegyvert fogtak, s le sem tették előbb, semmint az elcsukott priort szabadságba helyezve nem látták. Mit Günther e szerint eredménytelenül megkezdett, azt utódja Fridrik nevezett Busch közbenjárása mellett erélyesebben, de óvatosabban is folytatta. A mint ez utóbbi a kolostorban megjelent, s a kanonokok látták, hogy most a reformatio komoly dologgá kezd válni, összegyűjtött pénzökkel, egyetlen-egy sánta öregnek kivételével, mindannyian szétfutottak. Busch ennek celláját sem kimélte meg a látogatástól; s midőn az öregnek egy, kolbászhoz hasonlító bőrzacszkóban megtakargatott pénzét elvenni akarták: kijelentette ez is, hogy ebbe sohasem egyezik, s inkább ő is odahagyja a kolostort. ²⁾ A monostor, mint látszik, már ekkor ért meg egy más, később bekövetkezett reformatióra. Bugenhagen prémontrei volt Belbogból. „Luther főesperese, az ősz leitzkaui prépost, ki Lutherrel Wittenbergben Feuerlin Tamás tanácsos házánál többször találkozott, egy ily alkalommal felkiáltott, mondják: hogy boldogsága teljes, mert saját prépostságában az Isten örömét (Leitzkau, Liczeka, latinul „Laetitia Dei“), a szomszédban pedig, értte az Isten háláját (Gottesgnaden,

¹⁾ Annal. Ord. t. I. f. 21—22.

²⁾ Leibnitz, Scrip. Rer. Brunsv. II. 836. et seq.

Gratia Dei kolostor) már most megtalálta: s egész monostorával a reformatiohoz szegődött.“¹⁾

A belső vizsgálkodás, s egyes házak egymásközi cizvodásai is sűrűbben fordulnak elő. Így például Brandenburg és Leitzkau az egész 13-ik század alatt folytonos ellenségeskedésben éltek; mely, minthogy ezen két ház káptalana a brandenburgi püspöki székre választási joggal birt, magára ezen bekebelezett püspöki megyére is kétségkívül rossz kihatással volt.

Némely helyeken a közös életet oldották fel, mint például Havelbergben, hol a jövedelmet maguk közt a világi káptalanok módjára felosztván, többiben kiki a maga kezére gazdálkodott.²⁾

Sz. Norbert felfogása szerint az Isten laka két, egy alapkövön nyugvó s egymással összekötött falból, tudnilik a férfi- és nőkarból alakul meg. A zárdanők megannyi drága kövek, melyek a szent társulatnak örömét, szépségét és diszt alkotják. E felfogásának megfelelőleg ő szigorun elkülönzött osztályban ugyan, de egy tető alatt egyesíté a nőket és férfiakat, amazokat ezeknek gondviselése- és felügyeletére bizván. Ezen eszményi lelkesültségnek némi elpárolgására mutat, hogy már utódja, Hugo kénytelen a zárdanők valamely távolabb eső helyrei átköltöztetéséről intézkedni. A később bekövetkezett törekvés pedig, menekülni az apáczáktól, akár az által, hogy senkit fel nem véve kihalni hagyják, akár pedig, hogy a nőkolostorokat más szerzetes, nevezetesen a cisterek gondjaira bízták, már az önfeláldozó, hosszú- és béketűrő szeretetnek is elreppenését hagyja sejdíteni. Ha pedig ezen első lelkipásztori kötelességöket így hanyagolták vagy tolták el

¹⁾ Förstermann, Neue Mittheilungen des thüringisch-sächs. Vereins, VIII. l. 151. A magdeburgi érsekségben Joachim, János-György brandenburgi választó fejedelem fia, ki 1556-ban magdeburgi érsekké neveztetett ki, terjesztette el a reformatiót. Elvei miatt és mivel megházasodott, megerősítést nem nyerhetvén, csupán helyettesi címet viselt. Az ő közreműködése mellett ment át a Mária-kolostor is prot. kezekbe. Több kolostorok elpártolását e tájakon a rend annalistája, Hugo is bevallja.

²⁾ Riedel, Brandenb. Leitzkauische Chronik.

maguktól: nem következik-e, hogy kül lelkipásztori állomásokon sem fejtettek ki valamely különös buzgóságot; s ha ezeken még tul nem adtak, ez már csak is azért történhetett, mert költségek helyett talán jövedelmet hoztak.

Az 1512-ik évben Saint-Quentinben tartott általános rendi káptalan, XII. Lajos francia király felhívása folytán, a II. Gyula ellen néhány bibornok által összehitt pisai zsinatra képviselőül Bachimont Jakab ekkor cuissy-i apátot küldötte ki; ki is a IV. már Majlandban megtartott ülésben hathatós beszédet tartott az egyetemes zsinat összehívásának szükségéről. A francia királyi párt részéről dicsőséggel tetézve visszatérőt a rend prémontrei főapáttá választotta meg, II. Gyula pápa pedig mind őt, mind pedig a választókat egyházi átok alá vetette. A beszéd tudnillik, melyet Bachimont a zsinaton tartott, éles philipikka volt a római szent-szék által üzött visszaélések, s maga a pápa személye ellen is. A káptalan elhatározta: hogy az excommunicatiót semmi tekintetbe sem veszik, miután oly pápától származik, ki maga is a zsinat előtt be lévén vádolva, vizsgálat alatt áll, melyet élete és erkölcei ellen a zsinat rendelt el.¹⁾

A fegyelemhez való visszatérést maguk a pápák is ismételve sürgették. IX. Gergely 1233-ban némely általa kiadott rendeletek foganatba vételét az antwerpi sz. Mihály és a middelburgi Boldogságos Szüz prémontrei-rendi, és még két más és pedig cistercita-rendi apátokra bizta. E rendeleteket IV. Sándor 1256-ban megujította; IV. Eugén pedig 1438-ban a főapátnak különös breve által hagyta meg, hogy az általános káptalant összehíván, a reformatiót haladéktalanul munkába vegye. Ugyanezt sürgették V. Pius 1570-ben, XIII. Gergely 1573-ban különösen a spanyol rendi kerületet illetőleg, támogatgatva ezen törekvésükben a hajthatatlan akaratu II. Fülöp spanyol király által.²⁾ Franciaországban VIII. Károly a főapátot más tekintélyesebb társaival

¹⁾ Annal. Ord. t. I. f. 36.

²⁾ Helyot, Hist. des Ord. Monast. II. R. XXV. fej.

magához hivatván, komolyan intette, hogy a fegyelem visszaállításáról gondolkozzanak. Utódja XII. Lajos látván, hogy az ügy meddő vitatkozások miatt semmi előhaladást sem tesz, az általános káptalani gyűlésbe királyi biztosát négy fogalmazott czikkelylyel azon utasítással küldötte el, hogy az egybegyűlt atyáknak jelentse ki: miszerint ha ezen czikkelyeket el nem fogadnák, a király kényszerítve lesz monostoraikba más rendbeli szerzeteseket helyezni. ¹⁾ A reformatio Spanyolországban Fülöp király vas-akarata s a jeles Mendietai Didacus trevinoi apát buzgósága folytán végrehajtatott, s külön, sokban módosított statutumait De Pruetis prémontrei főapát is helybenhagyta, XIII. Gergely pápa pedig 1582-ben megerősítette. ²⁾ Franciaországban Picart Daniel, pontamussoni apát vette azt foganatba; buzgóságának azonban majdnem áldozatjává lett, mert megmérgeztetvén, életét ugyan nem vesztette el, de hátralévő napjaira nyomorék maradt, egész testében kinok által gyötörtetvén, úgy, hogy sem nem járhatott, sem nem ülhetett. ³⁾ Fájdalmait azonban törhetlen hősi resignatióval tűrte, még bosszút sem vett, s miután a fegyelmetapátságában már megszilárdítva látta, annak vezetését utódjára, Layruels az „Optica Regularium“ czimű munka szerzőjére bízta. Ez a reformnak a rend több házait Franciaországban, Lotharingiában, Német-, Cseh-, Morvaországban, Austriában, Schweizban megnyervén, s azokban a régi alapszabályokat egész szigorúságukban visszaállítván, külön reformált prémontrei társulatot szerkesztett össze, mely magát ősi szigorbelinek, „d'ancienne rigueur“ czimezte, s V. Pál által ennek

¹⁾ Annal. Ord. t. I. f. 35.

²⁾ Helyot, i. h.

³⁾ Helyot, i. h. Annal. Ord. t. II. f. 208. Sirkövére utódja, s a még élt, jobb keze Layruels a következő feliratot vésette: „Patri suo Danieli Picart, collapsae in hoc monasterio disciplinae restauratori, vitae Norbertinae etiam cum propriae dispendio, renovatori, proprietatis, quae irrepserat, exterminatori, post incredibiles, toto quinquennii tempore, quo praefuit, labores pro salute ovium die 20. maji 1600. vita functo frater Servatius (Layruels) coadjutor successor posuit.“

fejéül neveztetett ki. Az egész rendnek de mérsékeltebb alaponi reformatiója maga a rend általános káptalana által Pruëti s János és Gosset Péter főapátok alatt hajtatott végre. A Gosset alatt elkészült, elfogadott s kihirdetett statutumok ugyanazok, melyek Holstein Lukács „Codex Regul.“ V. kötetében olvashatók.

Szabad legyen még csak egy, nézetünk szerint eléggé jellemző tényre hivatkoznunk. Gróf Freytag Sebestény, lukai apát, azon alkalommal, midőn Znóymából (város Morvában, közel Olmützhez) a prot. hitszónokokat kivette, ezek helyébe lelkipásztorokul nem saját rendjebeliét, kiknek apátja volt, hanem a jezsuita-atyákat állította.¹⁾ E tény bizonyítja ugyan, hogy az egyház előmenetelét mindennek felett a szívéen viselte, — lehet, hogy a prémontreiek minden érdemet méltányló s a vetélkedés lelkétől ment azon ősi szellemétől is vezéreltetett; melytől lelkesítve ezek egykor, a szász területen maguk emeltek kolostorokat a domokosiak számára, — azonban mindamellett is nem tagadhatni, hogy az apát ezen tényében némi szegénységi bizonyítvány, legalább is annak elismerése rejlik, hogy jobb kezekben hitte e plebánia-állomásokat, ha azok a jezsuitáké, semmint ha rendsorsosaié lesznek. Volt ezen apát Rudolf császár nevelője, s mint jeruzsalemi lovag egy ideig Velenczét szolgálta, kitől a törökökön nyert győzelme dicsőítéseül szobor-emlékkel tiszteltetett meg. Róla énekli a költő:

Hanc statum Veneti reduci statuere Sebasto,
Nuper ut infestum cis rura Lepantia turcum
Fuderat, et spoliis remearat onustus opimis...

Ugy hiszszük, az elsorolt jelenségekben elegendő történeti bizonyítvány rejlik annak megmutatására, hogy az egyházi testületek általános hanyatlásának korszakában a prémontreiek sem képeztek kivételt.

A hanyatlás okait nyomozva, úgy találtuk: hogy az

¹⁾ Annal. Ord. t. II. tit. Luca, col. 91.

általános és főök a társulattól követelt azon tulságos igényekben rejlik, melyeknek a tagok lelkierejöknek rendkívüli megfeszítése és felmagasztaltatása, valamint a természetfeletti rendkívüli isteni malasztoknak folytonos segítségével nélkül meg nem felelhettek. Ily tényezőkre azonban az élet folyamában rendszeren számítani nem lehet. Vannak rendkívüli helyzetek és személyiségek, melyek ily rendkívüli lelkesültséget teremteni, s egy időre fenntartani is képesek: a helyzet megváltoztával, az illető személyiségek kimulta után azonban ezen rendkívüli felmagasztaltság fokunkint száll alá, s végtére a közélet rendes színvonalán állapodik meg. És valamennyi szerzetes-rendek története bizonyítja, hogy a rendes lelki állapot beálltával tarthatatlanná vált azon eredeti szigor, melylyel a rend keletkezett: a tágitási törekvés, sőt dacz, mit kánonszerű elmentetés útján netalán el nem érhetett, azt „bevégzett tények” alapján erőszakolta ki.

Világosítsuk fel a dolgot példában. A prémonstreiek öltönye eredetileg vékony, ritkás szövetű fehér gyolcsból állott. Már ha felteszszük is, hogy meleg déli vagy tenger-melléki tartományokban ezen ruha elégséges volt a testnek fagy elleni biztosítására; de ha megengedjük még azt is, hogy a felmagasztalt szellem a hideg éjszaki tartományban is képessé teheti az embert, ily ruhában a kemény téllal megküzdni; annyi mégis világos, hogy azon gyolcsruhában, melyben éjszokon, kivételesen, rendkívüli szellem-fellángolás idején meg lehetett vivni a hideggel: a lelki hőség csillapodtával, életveszélytetés nélkül télen át ott megmaradni nem lehetett.

Hasonló körülmény forog fenn a böjtre nézve is. Sz. Ágostonról, kinek szabályát a prémonstreiek követték, emlékezetiül hagyta történetírója: hogy asztalára rendszeren csak főzelék: hüvelyes vetemények-, gyümölcs- s egyéb zöldség-nemüekből készült ételek tétettek fel, — hus kivételesen, vendégek, gyengélkedők s betegek kedvéért. A prémonstreieknél ezen példa folytán a hus eledel egyszerű-mindenkorra számüzve volt. A délszaki ember, ki különben is keveset, rendszeren zöldséget s gyümölcsöt,

hust csak kivételesen eszik, nem talált semmi rendkívüli nehézséget ezen szabály megtartásában. Tenger melléken vagy folyók és tavak közelében, vagy hol a vidék a víz mennyisége s minősége folytán mesterséges haltenyésztésre alkalmas volt, a huseledelt a halak s egyéb bőjti vizálatok pótolhatták. De miből táplálkozhatott azon éjszaktáji ember, kinek éghajlata a bővebb s velősebb táplálékot megkívánja, ki azonban halakban nem válogathatott, növényekben pedig a vegetatio silánysága miatt csak épen olyanokra tehetett szert, melyek az említett tájakon a test táplálására nem elégségesek? A test ezen sanyargatását a hitbuzgóság és szeretet az ő rendkívüli fellobbanása korszakában elviselhette, — a rendes niveaura leszállított, önmegsemmisítőnek, tehát tarthatatlannak találta.

A test ostromozása, enthusiasticus korszakokban a lelket edzi, a szenvedélyt fokozza, a szellemet felmagasztalja: rendes időben testi s lelki lankadást, lehangoltságot, buta közönyt okoz. A fürdőtőli tartózkodás éjszaka, meglehet, nem ártalmas: délben bőrbetegséget okoz. A *bailardot*, midőn élte végnapjaiban Chugnyba szorult, rüh lepte meg, s falura kellett kitenni. ¹⁾

A tarthatatlan szabályoknak az az átká, hogy az egész fegyelmet maguk után az örvénybe rántják. Oly törvények, melyeknek létele csak az által nyilatkozik, hogy meg nem tartatnak, valamennyinek tekintélyét ássák alá. Kit e vagy ama szabály megtartására szorítani akarnak, azzal menti magát, hogy mások viszont ezt vagy amazt nem tartják meg. Ebből belső viszátkodás, elégtelenség származik; hitdolgok, lelkipásztori kötelmek, tudomány, munka, imádság, elmélkedés helyett kizárólag már csak e kérdés foglalja el az elméket. Az ingerültség nevelszik, s az előljárók, s végre maga a rendintézet elleni gyűlöletté is fajul.

Az élettisztaságot, az érzékek és testi inger elnémitását a test sanyargatása, az érzéki ember megölése által

¹⁾ Epist. Ven. Petri ad Heloissam.

kivánták biztosítani. Ámde minden szabályszerű normalis állapotban, a testnek minden gyengítése csak a lélek rovására történhetik. Nagy eszmék, hatalmas érzések, erős szenvedélyek feszíthetik ugyan a lelket még a beteges, erőtlén testben is rendkívüli erély, emelkedés, világos, tiszta látás kifejtésére: rendes körülmények közt ugy az élet-, valamint a lélek- és erkölcsstan mindig azon tárgyi-lagos elvhez tartandja magát, hogy csak az egészséges testben egészséges lélek teszi a tökéletes embert. A testnek virrasztások, böjtök, önostorozás s egyéb kínzás általi elcsigázása ellenkezőjét szüli annak, a mit vele elérni akarnak: az idegek ingerlékenyebbek, a sensualis ösztönök élénkebbek lesznek, s épen azért mindig erősebb és erősebb fegyelmi repressáliákat igényelni fognak. Az erény nem áll a bűnnek physikai tehetetlenítésében, hanem annak szabad akaratból, tehát erkölcsileg történt legyőzésében. Nem a testet kell tehát gyengíteni, hanem az akaratot erősíteni, hogy az a testi ösztönökön uralkodni tudjon. Nem volt áldozat oly nagy, nem fájdalom, szenvedés oly rengeteg, nem nélkülözés oly érzékeny, nem erény s lemondás oly nehéz, melyre a római köztársaság első korszakában, a harczedzett erőteljes ifjuság hazája iránti szeretetből nem volt volna képes. Soraiban a nemi kihágások hallatlanok voltak. Erejüket, melyet hazájok dicsősége számára kellett megtakarítaniok, dobzódás közt, fajtalan mulatságokban nem pazarolták el. Ezen érdemet a keresztény szent atyák sem vonják meg tőle.¹⁾ Ha tehát a rómaiak a testet nem gyengítve, hanem kemény munka s gyakorlatok által edzve s erősítve, a testi kéjingert, a fajtalan-ságot legyőzték, magukon uralkodni tudtak, s ekként az élettisztaságot s az ezzel járó minden erényeket megőrizték; ha azonfölül hazájokért, tűzhelyeik-, házi isteneikért minden áldozatra, a legnagyobb kín s legkínzóbb halál kiállítására is minden perczen készen álltak, a nélkül, hogy a lélekerő ezen kifejtéseül a testsanyargatás azon eszközeihez folyamodtak volna, melyek kolostoraink-

¹⁾ L. Sz. Ágoston, De Civitate Dei, lib. V. cap. XV.

ban a középkorban divatoztak: valljon kevesebb képes-séget, csekélyebb lelkierőt, féktelenebb állatisá-got kell-e a keresztény ifjúságban feltennünk, mely az emberiség legmagasztosabb, legszentebb érdekeiért van lelkesülni hivatva, hogy benne ezen lelkesedés kifejtését, s az ehhez szükséges erélyt ne is képzeljük lehetséges-nek másként, hanem azon, a testet elsatnyító középkori kolostori szigorúság által? Oly gyarlók lennének-e a ke-resztény motivumok, természeti és természetfeletti malaszt-beli segélyeszközök, hogy annyi erélyre se bírják az Isten ügyében hangolni nálunk az ifjúságot, mennyit a polgári hazafias szellem tudott kifejtetni a rómaiakban?

Lesznek, kik olvasva ezeket, meg fognak ütközni, azt vélvén, hogy mi tehát kárhoztatjuk a szerzet-alapítók intéz-kedéseit, s rosszaljuk azt, mit az egyház helybenhagyott, s szentjeiben mindig kitünőleg dicsőítendőnek talált. Nem akarnánk félreértetni. Hadd alkalmazza kiki kolostorban vagy azon kívül, pusztában vagy a közéletben azon fe-gyelmi eszközöket, melyeket a végre, hogy Isten dicsősé-gét, felebarátjai javát, önüdvét sikerrel előmozditsa, magát s embertársait a büntől megóvjá, egyéni szükségeihez ké-pest czélszerűek-, sőt nélkülözhetleneknek talál és ítél, — mi ebbeli életrendjében, legyen az bármily szigorú — va-lamig az a ker. morál által megszabott kötelmekbe nem ütközik (a mi gyakran az illető testalkatától is függ), nem csak semmi gáncsolni valót nem találunk, sőt csudálattal töltetünk el a magasabb erény azon diadalán, melyet ez-uton, hasonlólag az őskor atyáihoz, netalán kivívni fognak. De az egyesek vállalkozási képessége egy egész társulatra nézve nem lehet mérvadó, — itt az erő s tehetségek min-dig különbözők lesznek. Az egyén egy korszakban, tehát ugyanazon társadalmi gondolkozás, állapotok, befolyás ha-tása alatt él: a társulat, századokon át tart, melyekben mind-ezek nevezetes, egyéneire is kiható változást szenvedtek. Oly eszközök, melyek egykor építettek, ma csak rontaná-nak; s oly fegyelmi szigor, mely valamely tájon vagy idő-ben a belső ember erejét s szabadságát fejtette ki, másutt s más korszakban alkalmazva, annak legfelebb torzképét

állítaná elő. Ez okból az anyaszentegyház is a szerzetes életben csupán azokat, mik annak lényegét teszik, vagy ezzel szükségképen összefüggnek, tartja változhatlanoknak; ellenben egyes fegyelmi szabályoknak, a maga módja szerint, törvényes uton eszközlendő módosítását, megváltoztatását minden időben megengedte, mint erről nevezetesen II. Gyula pápa azon széles felhatalmazása is tanuskodik, melylyel a prémontrei rendet ezen czélból felruházta.

A szerzet-alapítóknak azon korban, melyben éltek, s a szerzetet létrehozták, a kor gondolkozása-, szükségéi- s igényeihez képest, a felsőbbrendűre, a rendkívüli s kiválóra kellett törekedniük, különben czélt nem értek volna. A birtok- és kincsszomjnak egész szegénységgel, hamu- és szőrzsákban; a gyönyör-, kényelem- és kéjvadászatnak a végletekig vitt testsanyargatással; a gőgnek a világnak teljes megvetésével kellett felelniük, ha akarták, hogy szavaik hitelt találjanak. A már megtért, de kanonoki javadalmai- s ősi birtokával még mindig rendelkező Norbertre nem hallgatott senki: a mindezekről megvált, vagyontalan mezitlábost seregek vették körül, s lebüvölve és álmélkodva hallgatták szónoklatait. A sz. ferencziek és domonkosiak 1224—1225-ben, midőn épen éhség uralkodott a városban, jöttek Magdeburgba. Léphetett ekkor a legszigorubb fegyelmet tartó, de bőven megadományozott Mária-kolostorbeli kanonok, habár egyedileg Krisztusnak legszegényebbje is, a szószékre, hogy a megrémült s halálsápadt népet Krisztus kinszenvedésével s az örök élet örömeivel vigasztalja, szavai nem hangzottak ugyan el minden hatás nélkül, — a nép felfohászkodott, a templom hideg köveire borult, sirt és imádkozott; de még sem válhatott meg azon utógondolattól: hogy a szónok könnyen beszélhet, mert hiszen ő még sem tudja, mily kinos az éhség? Vetődött ellenben ezen kétségbeesett sokaság közé egy kolduló barát, ki csuklyáján kívül a világon semmi mással nem birt, — egy ember, ki hasonlólag a város legszegényebbjeihez, máról hónapra a házak küszöbénél kereste élelmét; — egy éhező az éhezők közt, kit a szegénység „telt hassali“ ajánlgatásának gyanus gondo-

lata teljességgel nem terhelhetett, ki mindamellett mégis vidám, jókedvű és megelegetett; magasztalja a gondviselést; lángoló beszédekben szól Isten titkos megfoghatatlan utjáról, az ő haragja- és irgalmáról, a szegénység és nyomor boldogsága- és dicsőségéről, a gazdagság és fény veszélyei- és hiuságáról Valljon nem egészen természetesnek fogjuk-e találni, ha e kolduló barátunk még a rendes körülmények közt is, annyival inkább éhség és szükség idején, a nép előtt elsőbbséget szerzett az a b-s o l u t szegénység, azon előny, melyet rendje szigor tekintetében minden mások felett birt? Mennyi súlyt fektetett azon kor a minél nagyobb s fokozottabb életszigorúságra s lemondásra, mi sem mutatja meggyőzőbben azon ténynél, hogy a vagyonos szerzetbeliek közül többben, kik a nyugalmas, csendes működéssel be nem érve, tágasabb hatáskört kerestek, a ferencziek- s domonkosiakhoz csatlakoztak. Így tett, hogy egy fényesebb példát hozzunk fel, maga a prémontrei Mária-kolostor prépostja, a barbyi, dornburgi s rupini gróf Arnstein családból származott Wichmann is, ki befolyásos s fényes préposti állomásáról lemondott, hogy domonkosi egyszerű atyává lehessen. A róla fennmaradt sz. hagyomány s legenda-kör — a nép még századok multával is látja a rupini tavon szellőként átkelő szerzetest e tájakon megfordulni, — tanuskodik róla, hogy e tette mennyi elismerést keltett, s mennyi hálával találkozott a közvéleményben! Ezen Wichmann volt az, ki a domonkosiaknak első állított házat Magdeburgban, s azt innen Németország északi tartományaiban, a már prémontreiek lakta tájakon is elterjesztette.¹⁾

A mint bizonyos tehát, hogy e korra másként, mint a történt hősies módon hatni nem lehetett; s hogy ennél fogva távol attól, hogy a rendalapítókat valamely gáncs érhetné azért, mert az említett hősies rendszert egész mértékében alkalmazták, ellenkezőleg minden hála s dicső-

¹⁾ L. Hoffmann, Geschich. Magdeb. s Chornicon Corneri, Eccard-nál II. 919.

ítésre méltók, hogy a társadalmat az egyetlen lehető módon is, önmaguk egész feláldozásával megmenteni nem haboztak: úgy viszont nem kevesebb bizonyos az is, hogy a hősies lelkesültségnek épen annak eredeti tulfeszítése miatt idővel lankadni, következőleg az általa létrejött társulatnak is hanyatlani kellett. Hasonlíthatni e tekintetben szerzet-alapítóinkat a meteorokhoz, melyeknek fénye legélénkebb a fellobbbanás pontján, míg innen kezdve a távolodás arányához képest mindig halaványabb.

A fegyelmi szigor oly tulfeszített lévén, hogy az, mint láttuk, okvetlen mérséklendő volt, mihelyest a társulat első kivételes exaltációja az élet rendes arányaira szállt vissza, mégis találkoztak mindig a rend tagjai közt olyanok, kik a Norbert által ajánlott szigort keveselve, azt még fokozni ohajtották volna. A társak ezen buzgóságot, míg azt az illetők saját személyökön túl terjeszteni nem kívánták, nem csak nem ellenzették, de sőt azt az irányában tanusított tisztelet, részvét és erényeinek történeti megörökítése által a magasztosabb életszentség ezen pályáján való kitartásra még ösztönözték is. A szigor férfiai azonban csak igen ritkán elégedtek be a rendkívüli malszt áldásainak csupán személyes élvezetével, — hanem követelték, hogy a job részbe, melyet választottak, mindannyian befoglaltassanak, vagyis az általok követett szigorubb gyakorlat általános rendi vagy házi szabálylyá emeltessék. A követelés természetesen indulatos ellenszegülésre talált, s heves tusák- és meghasonlásokra szolgáltatott alkalmat, melyek folyamában a rendi testületi szellem mindannyiszor érzékeny sérelmet szenvedett. Már említettük, hogy midőn az alig megalakult „Gottesgnaden“-ben Evermod és utódja Henrik a böjti szigort azzal akarták tetézni, hogy a tagok minden másodnapon kizárólag kenyér- s vizen böjtöljenek, ezen ujtás a szigor felé kellemetlen surlódásokat szült, melyek folytán maga a monostor alapítója, reveningi gróf Ottó annyira felháborodott, hogy azt, habár professiót tett tagja volt, egyszerűen elhagyta. Midőn 1165—1170. táján a Fülöp prémontrei főapát alatt tartott általános káptalan, melyben

aránylag csekély számú apátok s prépostok vettek részt, s a szigor pártja esetleg többségre vergődött, a sürgetett szigorubb fegyelmet szabálylyá emelte: az e miatt támadt viharos villongásokat III. Sándor pápának kellett csillapítani; ki is Fülöpöt hathatósan intette, hogy a meghasonlásra alkalmat szolgáltató ujitásokat kerülje. „Jobb nektek — ugymond — az apáitok által adott szabályok korlátai közt tartózkodnotok, semmint az új kétesre való törekvés által a már megpróbált bizonyos jót is kockáztatnotok. Az elv, mindig a tökéletesebbre törni, helyes ugyan, de mindennek megvan az ideje, a szónak csak úgy, mint a hallgatásnak, a vetésnek csak úgy, mint az aratásnak. Könnyen megy pedig veszendőbe minden fáradságunk, ha a körülményekre nem figyelmeztünk. Jobb mindig a rossznak elejét venni, semmint annak beállta után elhárításával vesződni.“ Ajánlja tehát a pápa, hogy az ujitásokat függeszszék fel, míg minden országokból teljesebb számmal jöhetnek össze. A főapát pedig addig is atyai szeretettel viselje gondját a gyengébbeknek, kiket miként a fiastyuk az ő apródjait, különben is szárnyaival fedni s megvédni köteles. ¹⁾

A mely szigorról pedig már előzetesen meg lehetett volna jósolni, hogy az, idővel hanyatlani fog: annak gyorsabb feloldására még más bel- és kül tényezők is szövetkeztek. A prémontreiek körül-belől másfél századig folyvást emelkedőben voltak. Ez időközről el lehet mondani, hogy az egész testület sz. Norbert szellemétől volt áthatva. A tagok tudományos foglalkozás mellett, kézi munkát is végeztek. Egész vidékeken, melyeken lekipásztorkodtak, alig találtatott templom vagy plebánia-ház, melyet nem maguk, sajátkezüleg közreműködve, emeltek volna. Birtokaik kezök munkájának köszönték termékenységeket. A terjedelmes jószág megmiveltetvén s beruháztatván, bőven jövedelmezett; a kézi munka nélkülözhetővé vált, s a földesuri önérzet mindinkább előtérbe lépven, mint „szolgai“ könnyen is abbahagyatott. Az aristokra-

¹⁾ Martene et Durand, Collec. Ampl. II. 816.

tikus országok azon szerencsétlen gondolkozása, hogy a szolgai állapot gyalázat, s a munka mint a szolga hivatása szégyen, elragadt a szerzetesekre is. A kézi munka abbahagyásával, a férfias, edzett szellemet elpuhultság váltotta fel. Imádság és szent elmélkedés a test feszítőbb foglalkoztatása nélkül könnyen hiu merengéssé s tires ábrándozássá fajult el. Nyáron át a kertben naponként legalább két órahosszat fákat ültetve s nyesegetve, virágot, s más hasznos konyhai s gyógyszertári növényeket ápolva foglalkozni; télen át pedig ugyannyit fasimitás-, faragás- metszésre fordítani: erkölcsi tekintetben talán még fontosabb fegyelmi momentum, semmint egészség-tani rendszabály. A foglalkozás ezen nemeinek egyetlenegy szerzetes- vagy nevelőházban sem kellene hiányozni. Inkább kevesebbet kellene tanulnunk — mert bizony sok feleslegeset tanulunk, kivált ha felsőbb tudományos pályára nem készülünk — csak hogy ezen üdves testi foglalkozásra is időt nyerhessünk. A kézi munka, hogy egyebet ne említsek, az arányos vérkeringés fenntartása s a testnek mértékletes kifárasztása által gyorsan beálló édes álmodást szerez, s elejét veszi a képzelődés azon aberratioinak, melyekre a rendetlen alvás vagy éppen álmatlanság szolgáltat alkalmat. Vesse bárki össze a szerzetes-rendek hanyatlására vonatkozó adatokat az idővel, melyben azok jelentkeztek: s úgy fogja találni, hogy mindig a kényelem beálltával, azon időpontban, midőn a kézi munka mint már nem szükséges, a szolgákra hárított, veszik kezdetöket.

Az aristokráciának köszöni az egyház, nevezetesen a szerzetes-rendek nem csak alapítványainak tetemesebb részét, hanem jó nagy számmal legjelesebb tagjaikat is. Sz. Norbert maga is főúri családból származott. Ez osztályhoz tartoztak az ő pártfogói s részben tanítványai: Bertalan, laoni püspök, Theobald, champagnei gróf, cappenbergi Otto, Arstein Lajos, reveningi Otto, stb. Az aristokrácia gyermekei a papi rendbe lépve, magukkal hozták a családi összeköttetést, az uralkodó osztályokkal való ismeretséget, az emelkedett jogérzetet, s

bátorságot, melyre a plebejus származásu, kin a jobbagysági légkör, melyben nevededett, miként méreg a testen, mindig hagyott némi nyomot hátra, csak kivételesen, ha tudnillik maga is nem közönséges embernek született, s kedvező légkörben fordult meg, tudott emelkedni. A hatalom a rettegtetési elvre lévén utasítva, a szegény nép lelkét a félelem igájába kellett fogni, melynek hatását, miként az ölyv körmei közül kiszabadult galamb, érezte akkor is, midőn annak külső súlyját többé nem viselte, — a nagyokkal szemközt ha meghunyászkodás, képmutatás nem is, némi neme a hüledezésnek, átállásnak, megdöbbenésnek mindig mutatkozott rajta. Egyes osztályok, népek harczy kisebbsége, más tényezőkön kívül, kétségkívül azon lelki elsatnyulásnak, s hogy úgy szóljunk, enervationnak is tulajdonítandó, melyet a folytonos félelemben tartás szok előidézni. A kisebbség foka mutatja az elnyomás mértékét, mely alatt az illető osztályok és népek tartattak. Néhány ezer nemes százezer parasztnak felelt meg; s a magyar paraszt a tót, ez a román felett elsőbbséggel birt. S azon, már több század óta észlelt történeti tünemény, hogy a prot. nemzetek minden ugy politikai, miként harczy döntő csatározásoknál végtére mindig felülkerekednek, nem a nevelés azon irányában találja-e netalán megfejtési kulcsát, hogy az alázatosság, szerénység, önmagunkra való kevesettartás, az egyéni önérzet, bizalom, büszkeség rovására fejtetnek ki az ifjúságban? . . . Legyen bármint — mi az észrevételt e válságos időben csupán komoly gondolkozás ébresztése végett mertük kockáztatni — annyi bizonyos, hogy az egyház legjelesebb, legbátrabb, legerélyesebb főpapjai még a legujabb időben is az arisztokrátiából kerültek ki. Elég legyen csak az Eszterházy, Andrássy, Szepesy nevekre utálnom. Ezt elő kellett bocsátanunk, nehogy azokat, miket folytatólag mondandók vagyunk, valaki banalis elfogultságnak vegye, melylyel a szűkkeblű demokratia viseltetik a patricius tekintély s előjogok iránt.

Nem ismerve félre tehát sem azon üdves hatást, melyet az arisztokratia az egyházi testületek élénkifejtett, sem azon

dicskört, melyet általán az egészre árasztott, más részről nem tagadhatjuk el, hogy a megtágult fegyelem vádja épen a társadalmon minden irányban uralkodó aristokrátiát terheli. Számos az egyházba lépett tagjai, az egyházi főállomásokat hivatás- s kötelességérzet nélkül épen csak tisztességes apanage-nak vették, s püspöki vagy apáti székeken egészen úgy éltek, mint a világban maradt sorosaik. Példájok annál pusztítóbban hatott, mert épen főuri származásuk- s összeköttetéseiknél fogva széles elnézésre, oltalomra, sőt olykor bátorításra is találtak: demoralizálva akként nem csak a papságot, hanem és főleg magát az aristokrátiát is. A XII. század, melyben az egyház tekintélye még egész épségében állott, demokraciusabb volt e tekintetben is a következőknél. Láttuk, hogy a főrangú származásu, különben pedig erényekben s érdemekben gazdag laoni püspök, Bertalan, Norbert s a prémostreiek nagy pártfogója, egy házasság-felbontási eset következtében minden kimélet s tekintet nélkül fosztatott meg püspöki székétől. Az egyház tekintélye hanyatlásával a büntetlen licentia egyenlépést tartott. S valljon tarthatta volna-e magát az aristokrácia lelkesmeretben kötelezettnek azon isteni és egyházi parancsok megtartására, melyeknek áthágásából papi sorsosai lelkesmeretet nem csináltak? A birtokfeldarabolás, nászhozományok stb. kikerülése végett másod-, harmad- stb. szülöttjeiket s leányaikat elvszerűleg szánták a papi pályára, vagy pedig zárdába. Léteztek nem keves számmal káptalanok s zárdák, melyeknek rendeltetése kizárólag az volt, hogy azokban az aristokrácia ezen tagjai elhelyeztessenek. A kánonok ritkán laktak székhelyeiken, rendesen kánonoki javadalmukon kívül alkalmazást kerestek a fejedelmi udvaroknál, hadseregnél, a lovagrendek soraiban, s éltek úgy, mintha az egyházi rendhez nem is tartoznának. Az apácza-kolostorok pedig a főuri rend találkozási s mulatsági színhelyei voltak. A ruhadívat itt fejlődött ki, — a mélyen kívágott nőöltöny e zárdákban divatozott, mielőtt a nagy világ elé lépni merészkedett volna. Legalább azon régi képek, melyek fennmaradtak, arra látszanak mutatni.

Ily nemes kisasszonyokhoz volt kirándulóban Norbert, midőn ebben a kitört zivatar megakadályozta. Támadt püspök vagy fejedelem-asszony, ki a világias életmódot tűrni nem akarta; vagy a kolostor akkora hirbe jött, hogy a fejedelmeknek s nyilvános hatalomnak kellett közbeszólni: a tagok közül számosan otthagyták a zárdát, s a licentiousus érzelmeket magukkal vitték a család-szentélybe, melybe menekültek.

Kolostorokban, melyekben tekintet nélkül a családi leszármazásra történt a felvétel, ilyesmi természetesen soha ki nem fejlődhetett. Azonban az első szigor hanyatlásával a főuri rangnak kedvéért itt is történtek kivételek. A prémontreiek például többször megengedték, hogy főuri családból származott tagjaik a családi apanage-t személyökre tarthassák meg. Némelyek, a kik beléptek, azt azon feltétellel tették, hogy e vagy ama birtok vagy jövedelem élvezetében azontul is megmaradhassanak. Bizonyos Otto 1200. táján a magdeburgi prémontrei Mária-kolostor tagjaul történt felöltöztetése alkalmával kikötötte, hogy földjeit átengedi ugyan a kolostornak, de házait és ingó vagyonát maga kívánja kezelni.¹⁾ A javadalmas szerzetek nagy számmal örvendtek tagoknak a nemesi osztályból. A szegényebb nemes családok az okból is adták oda gyermekeiket, hogy ellátva legyenek. A kolostor nem állhatott a befolyásnak ellen, s felvette az ifjút tekintet nélkül arra, ha valljon önkényt, szabad-akaratból választá-e ezen pályát, s van-e reá igaz hivatása. Többen ezek közül bizonyára jeles férfiakká váltak: de a nagy többség, legkevesebbet mondva, egykedvű maradt, s zárdáját csak is elláttatási intézet szempontjából nézte. Odáig jutván valamely kolostor, hogy élősdí kenyér-intézetté váljék, elvesztette életerejének alapját, tulajdonképeni hivatásának öntudatát. Midőn a lovagi rendek elhatalmasodván, a nemeség gyermekei elhelyezésére ezek soraiban elég helyet talált: a nép nagy számmal, de ismét csak azon elláttatási tekintetből kezdé ostromolni a kolostorokat. A jelentkező

¹⁾ Winter, Die Praem. p. 261.

ifjakkól a javát kiszemelték, gondosan nevelték és kiképezték az atyák: de a pusztán életkereseti intézetté vált testület a fegyelemnek csak külső mechanizmusát tudta alkalmazni, a bensőleg átalakító, gyújtó szellem és eszme nem volt található sehol. Az ifjak, kik évek során át alázatosságban s teljes lelki odaengedéssel állották ki a megpróbáltatás terhes követelményeit, alig költöztek ki az ujonczok terméből, máris érezni kezdék, hogy ők földesuri testület tagjai, kiknek egyenként a közös vagyonhoz csakannyi igényök van, mint azoknak előljáróik közül, kikre a rend a sáfárkodást, illetőleg a ház és tagjai ellátásáról való gondoskodást bízta. A prémontreiek lételök első századában a szegényes életmód után megtakarított jövedelmeiket a rend házainak messzeföldön, idegen népek közt szaporítására, fényes templomok és kolostorok emelésére, drága könyvek és műremekek szerzésére, szegények és vendégek ellátására, jószágaik javítása- és felszerelésére, más egyházak, missiók, nagy építkezések, országos vállalatok, intézetek stb. gyámolítására fordították: most, a mennyiben a külszinnek a világ elnémitása végett elég tétetett, ezen tagjaikra kellett költeniek, hogy az általok az intézet irányában emelt, s a szegénységgel, melyből jöttek, s melyet fogadtak, kirívó ellentétben álló igényeket kielégithessék, s az elégtelenség, követelés hevesebb kitöréseinek, s innen folyó viszályoknak elejét vegyék. Az engedékenység, a tagok igényeihez való alkalmazkodás, habár misem volt kevesbbé mint szerzetesi rendszabály, annál inkább vált elkerülhetlenné a főnökökre nézve, minél kevesbbé birtak netalán azon öntudattal, hogy a kellő ellenőrzés mellett kezelt közös jövedelmet csak is a közjóra fordítják, s erről bármikor is mindenkinek, a kit ez illethet, számot adni tudnak. Így jött gyakorlatba a jövedelmen való osztzkodás, pazar fényűző élet, hivalkodás, hiu dolgokon való kapkodás, mulatság-vadászat, szórakozottság s egyéb kihágások, melyek ezekkel együttjárni szoktak.

Az egyházi javak minden időben irigység tárgyai voltak. Mig azok a világ legnagyobb hatalma, a közvéle-

mény oltalma alatt álltak, az ellenök megkísérlett minden erőszak csak az erőszakoskodó vesztére szolgált. Ámde a szerzetes rendek azon mértékben hanyatlottak a köztisztletben, a melyben bent a fegyelem tágult, a szerzetesi szigorú erkölcsök költözöben voltak. A társulattól, melytől a nép elfordult, vagy a mely ellen botránykoztató magaviselet következtében még ingerült is volt, többé nem tartott senki. Javainak megtámadása mind sürübbé s konokabb természetűvé vált. A „*Chronicon Gratiae Dei*“ már a XII. század végével panaszoja a rossz időket, melyekben a kapzsiság mindent szeretne elnyelni, s az erőszakoskodók, házat házhoz, szántóföldet szántóföldhez csatolva, hágják át az ősök által felállított birtok-határokat. Magukat azon egyházakat sem kimélik, melyek ajtatos őseik kegyeletes adományaiból keletkeztek; a helyett, hogy azokat kötelességökhöz képest védelmeznék, kirabolják. Már hogy a birtokaiban sürübben háborgatott testületben a fegyelemnek minden tekintetben hanyatlani kellett, azt bebizonyítani nem szükséges. A belső nyugalom eltűnt; az engedelmisség felmondott, a tagok, hogy megéljenek, eloszolni voltak kénytelenek. Elég volt pedig egy két-háznak botrányos élete arra, hogy a vád valamennyi egyházi testületre kiterjesztessék, s reputatiojukat mindannyian veszítve, ily erőszakos megtámadásoknak kitéve legyenek. Így a bomlás folyvást nevedvén, birtokaikban végtére még csak a hatalom által tartattak fenn, melynek is azóta jóban s rosszban köteles szövetségesei voltak: szolgálták azt még mint vészbírák is, s a közvéleményt, főleg oly országokban, melyekben a nagy közönség a kormánynyal nem volt megelégedve, vagy oly népnél, mely abban épen elnyomóját látta, ez által is mindinkább és inkább maguk ellen zuditották.

A hanyatlás ezen korszakában a bajnak mintegy tétézéseül jöttek divatba a commendák, egy neme a pápai vagy királyi adományozásnak, mely által az egyes apátságok és prépostságok magas állásu vagy kedves egyházi személyek mintegy gondviselésére bizattak, tulajdonképen ezek ezen szép czim alatt a jövedelmek élvezetébe

helyeztettek. A commendatariusok a jószágokat a testülettől függetlenül igazgatták, a belső fegyelmet helyettesekre vagy perjelekre bízta, a fölös jövedelmet pedig maguk számára eltették. Tagot épen annyit tartottak, mennyit az alapítvány nyal összekötött kötelmeknek elvégzése szükségelt. A házakat vagy igen ritkán vagy épen soha sem látogatták meg; a mi főleg akkor volt az eset, ha a commendatarius országos minister, vagy más magas állásu királyi hivatalnok volt. Ezek a testületi birtokot a megtámadók ellen megvédték ugyan, mert senki se is merte kezét oly birtok után kinyújtani, mely például egy Richelieu, Mazarin stb. oltalma alatt állott: a szerzetes-testületek erkölcsi tönkretételét mindamelllett is csak siettették; részint mert a rend tagjai az idegen sáfárkodást mindig nehéz szívvél türték, tehát elégületlenek voltak; részint pedig, mert mint kiváltságosok nem állván a megyei kormány felügyelete alatt, a commendatariusok pedig inkább a jövedelmet semmint a belső házi rendet viselvén szívkön, a fegyelmetlenség, dissolutio tárt kaput talált a beözönlésre.

Hogy a commenda-gyakorlat ezen befolyását világosabban szemlélhessük, egy-két példát fogunk felhozni, melyből egyuttal kitünendik az is, hogy bár az elsorolt okok egyetemes hatása alatt szenvedtek a prémontreiek is, nálok a hanyatlás azon fokát még sem érte el az erkölcsi felbomlásnak, mely a testületet magasabb lelkesedésre, önerejének összeszedésére, a bűnnek apostoli bátorsággal való megtámadására, s a szabályos szerzetes életnek önkeblében ott, a hol az hanyatlott, ismétli visszahozására képtelenné tette volna.

Virgil de Limoges, prémontrei főapát 1533-ban közbejött halálával, a prémontrei káptalanbéliiek általános főapát választására egybegyülvén, azon okból, mert mint az évkönyvek magukat kifejezik: „*plurimi doctores, genus hominum ambitioni assuetum et superbiae*“ vágytak ezen állomásra, a választandó iránt megegyezni nem tudtak; s midőn nyolcz hó elteltével végre Coupson Mihály személyében megegyeztek, ak-

kor már a római szent-szék követelte magának az elkészítési czimen a kinevezési jogot, s Coupsont megerősíteni vonakodott. Kaptak ennek következtében III. Pál pápa kezéből pisai Ferencz sz. Márkról czimzett diakon-bibornokban commendatarius főnököt, ki a rend történetében arról lett nevezetes, hogy a rend vagyonát és jövedelmeit eltékozolta, s belszükségeire még csak annyit sem engedett, hogy ujonczokat vehettek volna fel.¹⁾ A rendnek 1553-ban egybegyült káptalana végre kényszerülve volt, oly erélyes végzéseket hozni, hogy a commendatarius tanácsosnak vélte, ezen javadalmáról mint személyére nézve tarthatatlanról estei Hyppolit bibornok javára lemondani, ki XII. Lajos franczia király rokona lévén, 1562-ben azt minden legkisebb ellenmondás nélkül foglalta el. De a mit ekként a királyi felség iránti tekintetből elnéztek, azt tünni bármely más, még leghatalmasabb egyéniség irányában sem voltak hajlandók. Kitünt az akkor, midőn 1633-ban Richelieu tette rá a prémontrei apátságra kezét. A hatalmas minister ohajtotta volna ugyan, hogy a főapáti állomást szabad választás útján nyerhesse el, s e végre a laoni és cuissy-i apátok, s némely más rendbeli tagok voksát eleve is biztosította magának: a többség azonban daczára annak, hogy a választásra kiküldött királyi biztos fegyveres erővel jelent meg, s a rend azon tagjainak, kik valamely vétség folytán a szavazási jogtól meg valának fosztva, s kiknek sorában a „Bibliotheca Praemonstratensis“ híres szerzője, Lepaige is volt, a szavazati jogot parancs-szóval adta vissza, mégis nem Richelieut, hanem Desbans Pétert kiáltotta ki apátul. A királyi biztos, hogy czélt érjen, kénytelen volt a többségben lévő ellenzék kizárásával a kisebbség által új választást octroyirozni; s hogy az ekként megválasztott nevében a házi kincstárt átvehesse, erőszakhoz nyulni. Az ellenzők ugyanis, együttesen az ajtó elé helyezkedtek, kijelentvén, hogy csak holttestökön keresztül lépheti át annak küszöbét. VIII. Urbán pápa Richelieu nek

¹⁾ Annal. Ord. t. I. fol. 38—39.

vonakodott ugyan megadni a sürgetett megerősítést, de félt kimondani azt is, hogy a kierőszakolt választás semmis; s így Richelieu egész 1642-ben közbejött haláláig az apátság javainak birtokában maradt.¹⁾ Az ellenében kifejtett ezen erélyes ellenállás még mindig nem mindennapi erkölcsi erőre mutat, miután Richelieu nem volt azon ember, kinek ily mértékben szegülni ellen, a lehető súlyos következmények számbavétele nélkül bárki-nek is tanácsos lett volna. Az általa a renden tett ezen erőszak pedig annál kárhozatosabb volt, mert épen az apátságban közvetlen elődje, Gosset alatt vették volt foganatba a minden oldalról sürgetett reformatiót; a czélszerűleg módosított alapszabályok szigorú végrehajtását közlelkesezéssel határozván el. Komoly akaratukról tanuskodik a tény is, hogy a kit megválasztani akartak, Desbans Péter a már ezelőtt reformált s az ősi szigort tartó rendi gyülekezethez tartozott. Hogy a közbejött ezen erőszakoskodásnak a szent eltökélést megrendíteni, a fellobbant tüzet lehűteni kellett, ezt úgy hisszük, nem szükséges indokolni.

Azon alkalommal, midőn a XV. század vége felé Ferreius de Cluniaco, cambrayi kanonok s utóbb tournayi püspök a tongerloëi apátságot commenda gyanánt elfoglalni törekedett, az e felett folytatott perekből kiderülván, hogy a commendák az isteni-tisztelet kisebbitésére s a monostorok romlására szolgálnak csak, burgundi Mária, kopasz Károly leánya, I. Maximilian császár neje hathatósan vette oltalma alá a szorongatott apátságot, s az apostoli sz. széknék felterjesztett nyilatkozatában kijelentette, hogy a commendákat birtokai területén megszenvedni nem fogja.²⁾ Ámbár pedig a commenda-rendszer ezen gyászos befolyása napnál világosabban mutatkozott: az mégis mind sürűbben jött alkalmazásba, a betolakodásnak maguk a szerzetes-rendek nyitván rést az által, hogy rendetlenségeik következtében

¹⁾ Annual. Ord. t. I. f. 43—47.

²⁾ Ibid. f. 934—5.

társadalmi jelentőségeket vesztve, a kapzsiságot felbátorították, hogy a nem az alapítók szellemében használt javaikra napról napra több és több kiméletlenséggel ásitozni merjen.

Ha a commendát kanonokok, vagy más kisebb praelatusok, többnyire a pápák vagy fejedelmek kegyenczei, nyerték: ezek az illető székhelyen fogtak ugyan lakást, de többnyire oly életet folytattak, mely a szerzeteseknek nem igen szolgált épülésökre. 1629-ben a thenallesi (Thenolium) monostor tagjai panaszszal járultak a prémontréi általános káptalanhoz azon rövidségek miatt, melyeket köztök lakó commendatarius főnökük-, Boucher Kelemenről szenvedni kénytelenítettnek. A káptalan a baj megvizsgálásával a laoni apátot bizta meg. A látogatás alkalmával hozott határozatok mutatják, mily természetiek valának a visszaélések, melyeket a commendatarius magának megengedett. Rendeltetik a többi közt: hogy az Oltári-szentség tisztességes edényben tartassék, s az oltár előtt, melybe eltéve van, az örökös lámpa meggyujtassék; a keresztek a tornyokon feltüzessenek, a harangok kötelekkel elláttassanak, az ablakok, melyek az apáti lakból a convent felé nyílnak, és az ajtók, melyek az utóbbival közlekednek, falaztassanak be. A commendatarius legalább tizenkét tagot tartson, a könyvtárt s a szegényeket el ne hanyagolja, az erdőket el ne pusztítsa. A rendtagok hetenkint legalább kétszer misézzenek, s legalább egyszer gyónjanak, az éjféli zsoltosmát rendesen végezzék, étkezés alatt a felolvasást s magyarázatot figyelemmel hallgassák, nőszemélyeknek, s a commendatarius cselédjeinek a conventbe lépést meg ne engedjék, stb.¹⁾ Az ügy parlament elébe kerülván, a préposti lak érintett ablakai és ajtói befalazását ez is elrendelte. Hogy mily uton s módon, s mily eszközök mozgásba tétele mellett jöttek egy szernél többször az ily urak a commendák birtokába, ezt eléggé felvilágosítja a jónak nevezett Fülöp, burgundi fejedelem egy okmánya, mely által a tongerloői commen

¹⁾ Annal. Ord. t. II. col. 960 s köv.

datariust, Haxen Theodort felmenti a kutyatartás, a fejedelmi vadászatok, zabszolgáltatás stb. terheitől.¹⁾

Vessük hozzá ezekhez a dúlásokat, melyeket a kolostorok bel- és külháboruk, a császárság és pápaság közti villongások által szenvedtek: hányszor raboltattak ki vagy pusztítottak el! A teplai évkönyvek nem tudják eléggé siralmas képét adni a rombolásnak, melyet ezen apátságon I. Rudolf császár hadai Ottokár legyőzése után 1278-ban elkövettek. „A közcsapás ezen napjaiban, midőn az egész ország egy pusztító láng volt, nem volt semmi tekintet sem az Isten házára, sem a szent dolgokra. Tepla kiraboltatván, elpusztított, kápolnája pedig számtalanszor megfertőztetett. Ez állapotban maradt egész 1285-ig, midőn Tobiás prágai érsek azt újra felszentelte.²⁾” Világos ebből, hogy Teplán ennek folytán teljes nyolcz évre szakadt meg a rendes szerzetesi élet. Pedig ugyanezen ház két századdal később a hussiták által ismét földig rontatott le. Mily viszontagságos életet éltek a prémontréiek hazánkban, azt az előbbeni szakaszok egyikében bőven előadtuk. S ez volt többé-kevésbé a sorsuk más országokban is: kivéve, hogy a külföldiek tatár- s török-pusztítástól menekültek ugyan, de annál többet szenvedtek a reformatio- és forradalmaktól. Hogy pedig az ilynemű viszontagságok a szerzetes szellem és erények öregbitésére nem szolgálhattak, — ellenkezőleg a fegyelem kötelékeit erőszakosan tépték szét, azt magyarázni szintén nem szükséges.

Vannak, kik a szerzetes rendeknek a pápáktól nyert azon kiváltságait és szabadalmait, melyek folytán a püspöki felügyelet alól kivétettek, szintén azon okok közé sorolják, melyek hanyatlásukat előidézték. Nem akarjuk ez állítást egészen magunkévá tenni: minthogy azonban nagy egyházi tekintélyek is ezen véleményben voltak, nem tartottuk azt sem mellőzendőnek. Szent Bernárd nem csak az élet- szabatosságot (licentia) származtatja innen, hanem

¹⁾ Annal. t. II. c. 973.

²⁾ Annal. t. II. col. 942.

azon rakonczátlanságot is, melylyel a kolostorok kifosztatnak, s javaik elprédáltatnak, miután nincs, mivel védje magát a fegyvertelen religio (szerzetes ház). „Hová is folyamodjanak? úgy mond. A méltatlanságot fájlaló püspökökhöz talán? Gunynyal nézik azt a rosszat is, melyet elkövetnek, azt a másikat is, melyet szenvednek“ (kiváltság folytán nem tartozván ezen ügy reájok).¹⁾ A dologról sokat lehet „pro et contra“ vitatkozni: annyi minden kétségen kívül áll: hogy a kivételes állapot, nem rendes állapot; hogy már is baj van a testben, midőn az élet fenntartása végett kivételes életmódhoz kell fordulni; hogy a kiváltságok és elszigetelések nem igen mozdították elő sem a benső lelki, sem a külső tevékenységi egyességet a püspökök és apátok, a világi és szerzetes papság közt; hogy talán épen ama tökéletes mentesség a püspök minden joghatósága alól, tette lehetővé az önkénynek azon kifejlését, mely a béke és szeretet lakát égő szenvedély, gyűlölet és elégtelenség tanyájává változtatta (*fratrum est murmurare, praelatorum non curare*). Fessler „Rückblick“-jeiben elzáratásnak példáját hozza fel, mely II. Józsefnek alkalmat szolgáltatott, a kolostorok titkos börtöneit felkutatni, s utóbb okot, számosakat eltörölni.

A hanyatlás okát a vallástalan tanok behatásában keresni, annyit jelent: mint az okot az okozottal cserélni fel. Csiráztak bár e tanok magukban a kolostorokban ki, vagy hatottak kívülről azokra: minden esetben oly lelki állapotra mutatnak, mely akár közli, akár elfogadja az istentelen tant, nem áll többé az istenesség vonalán. A rossz tanok csak azokra hatnak, kik erkölcsileg már elkészítvék azoknak elfogadására. Öldöklő befolyásuk abban áll: hogy a létező bajt nevelik, s a talán még gyógyítható sebet gyógyíthatatlanná teszik.

¹⁾ De Consideratione ad Eug. papam lib. III. cap. IV. nro 16. „Quidni peccet licentius vagum et male liberum vulgus, cum non sit, qui arceat? Quidni licentius quoque spoliatur ac depraedetur inermis religio, cum non sit qui defendat? Quo enim refugium illis? Ridentibus profecto aspiciunt verbis, sive quae faciunt mala, sive quae patiuntur.

Végül nem hagyhatjuk el megérintés nélkül, mit már másutt megjegyeztünk, hogy a prémontreiek nőzárdáik elhanyagolása s pusztulásnak engedése folytán elvesztették a társadalmi befolyásnak azon részét, mely a keresztény világban a szépnemnek jutott, s melyet valaki akként határozott meg: hogy a férfiak a törvényeket, a nők az erkölcsöket teremtik:

Les hommes font les lois,
Les femmes font les mœurs.

S e g u r.

A rendben, mely a világról lemondó s az általa hívó szózatul felállított oltár védszárnyai alá menekülő, tehát magát egészen gondviselésére bizó nőt, képes volt elhanyagolni, a felebaráti szeretetnek azon gyöngéd érzése, mely a jótékonyság forrása, már jóformán meg vala hűlve. A régi szokásilag megállapított alamizsna kiosztását folytatták ugyan azontul is; a magdeburgiak például kiadták még mindig junius 6-án, mint sz. Norbert halála napján az 1200 db kenyeret, 400 sajtot, s ugyanannyi korsó-sert, mint ezt őseik kezdetben megállapították volt: ¹⁾ de a kiosztásnál hiányzott valami, mi egykor az alamizsnát oly becsessé s vigasztaló dologgá tette: a szegények örömeiben való élő részvét, az adománynak azon szívélyes oda nyújtása, mely nem a feleslegéből valamit oda vető urnak, hanem a gyermekével ünnepet tartó családtyának kezére mutatott. A jótékonyság az állami segélyezés hideg formáját vette fel, — az emberek elfogadták, a nélkül, hogy jótevőjökre azontul gondoltak volna. De nem csak szívélyesség tekintetében hagyott sok kívánni valót hátra, csökkent a jótékonyság mennyiségileg is. Legalább oda látszanak mutatni a mentegetések, hogy a régi gyakorlat kiment az életből, mert a kolostorokból commendák váltak, utasok számára pedig mindenütt vendégfogadók keletkeztek. ²⁾ A mentség alapos lehetett, s sok helyütt

¹⁾ Winter, egy eredeti kézirat után 1184-ből, i. m. 10 l.

²⁾ Lienhardt, Spiritus Litter. Norbert. p. 485. jegyzet.

kétségkívül volt is, — a következtetés azonban, hogy a jótékonyság csökkenésével a nép ragaszkodásának, s így az illető kolostor befolyásának is csökkennie kellett, kétség alá szintén nem vonható. A szegény néppeli mindennapi személyes érintkezés, a szeretet érzéseinek kölcsönös kicserélése, szokta ugyanis az összetartozás azon öntudatát kifejteni, melyet magyar nyelven népszerűségnek hívunk. Többiben sz. Norbert fiainak mindenki széles e világon örömet megadja azon bizonyosságot, hogy hét százados történetökben nincs eset reá, hogy a vendégszeretetet valaha megsértették volna.

J e g y z e t a X I V. § - h o z.

I. B. A n d r á s s y Antal rosnyói püspök megemlítése alkalmat szolgáltat nekünk a következő igen érdekes levél közzétételére. Irta azt egyikének az A n d r á s s y grófok közül K e n y e r e s József, rosnyói kanonok, mint a ki az ismeretes házassági ügyben Bécsbe idézett püspökét oda elkísérte. A püspök tudnillik egy katolikus nemes földesurnak egy protestans, protestans férjétől világi törvényszékek által elválasztott nővel, a megszabott formalítások mellözésével megkötött házasságát elismerni vonakodott, s az ebből támadt viszály következtében püspöki javai zár alá vétetvén, püspöki méltóságának letételére is felhivatott. E célból Bécsbe lévén idézve, a levél igen érdekes felvilágosítást nyújt az ez érdemben ott történetekre, különösen a főpap nemes jellemére. A levél, melyet én a jászói könyvtár kéziratai közt lemásolva találtam, így hangzik ¹⁾:

¹⁾ A magára ezen házassági ügyre vonatkozó actákat l. R o s k o v á n y i „De Matrimoniis Mixtis“ tomo II. p. 606 et seq. és t. III. p. 366 — 81. — K e n y e r e s József a hazai egyházi férfiak egyik legtudósibika, papi pályáját a jezsuita-rendben kezdte meg. Ennek eltöröltetésével, kassai akadémiai igazgatóvá, utóbb rosnyói kanonokká neveztetett. Szerzője volt a következő olvasásra méltó munkáknak: „Bilanx Trenckii pondere vacua, Budae 1790.“ — „Censura tentaminis demonstrationis trium propositionum, Budae 1790.“ — „Castigatio libelli: Jus reipublicae in bona ecclesiasticorum, Cassoviae, 1792.“ —

„Vienna, quo 28-a Decem br. cum Ill. D. B. Praesule nostro movi, heri redux accepi epistolam Illustr. D. C. die 11-a huius anni exaratam, atque ut eiusdem sollicitudinem levem, esto attritis viribus, hoc ocyus significare volui. Praesul noster accepto 26. Dec. intimato, ut cum conscientia ei dispensationem in noto casu Matrimonii non admittat, officium suum resignet. Si familiae sumptibus vivere nequeat, moderatam ei pensionem esse assignandam. Quin rescripserit, 28-a Viennam me socio movit, paccato ubique per viam et hilari animo, et valetudine corporis rarius ac levius tentata, ac domi soleat. Viennae quoscumque accessimus, de ejus causa conclamatum esse intelleximus. 14-a Januarii nomine Regis per Excellentissimum Dnum Comitem Carolum Pálffy Vice Cancellarium, praesente Excellmo Dno Comite Niczky, ei indicatum est verbo et scripto, ut Episcopatum resignet, et prius pedem Vienna efferre non ausit. Respondit scripto: Se ut dispensare, ita resignare suum officium in tuta conscientia non posse

„Analysis libri ad utramque aurem.“ II. köt. 1796. Emlékét Török József, néhai rimaszombati plebános, egri születésű nevezetes költő (kinek nagy részben kéziratban maradt versei a jászói könyvtárban összegyűjtve találatnak) következő sirirattal örökitette meg:

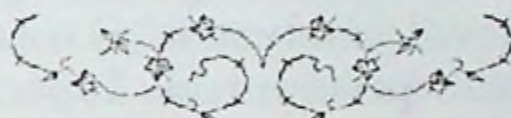
Hic Kenyeres jacet! attentus procede Viator!
 Multa jacent isto nam veneranda loco.
 Hic caput illud habes, quod scibile noverat omne,
 In quod opes musae composuere suas.
 Cor jacet hic, in quo sacris ut semper in aris
 Divini vigilans ignis amoris erat.
 Hic digiti marcent, qui multa volumina doctis,
 Pauperibus multas quive dedere stipes.
 Lingua hic est, cujus si specto fatigia dicam,
 Haec fuit ad patriae nata magisterium.
 Membra hic sunt, quae cum fuerint immunia noxa,
 Vix ea de solita facta rearis humo.
 Conditur hoc ergo sociorum gloria Jesu,
 Conditur et sydus Rosnaviense loco.
 Hic pugilem fle Religio, doctrina magistrum,
 Illustrem hic hominem tu cole posteritas!

Törökről mondják, hogy a Napoleon- és Ludovicára írt költeményei folytán párisi polgárnak lett volna kinevezve; — latin művei megérdemelnék, hogy sajtó útján közzététessenek, már csak azért is, mert nem igen tudunk hozzá foghatót, ki versekben a latin nyelvet a classica i tökélyt oly megközelítőleg kezelte volna, mint ő.

citra Arbitrium Papae, ut proinde cum hoc de resignatione agere possit, se veniam petere. Die 16. Januarii iisdem praesentibus occupatio bonorum episcopalium ei est indicata, et abitus ex Urbe vetitus. C. Niezky voluit ab eo nominari hominem, qui res personae proprias Rosnaviae segreget a rebus episcopi, ne cum his et eae per fiscum occupentur. Respondit Praesul: se in eam rem non posse influere; quidquid se cum actum fuerit, patientiae solatio se esse usurum. Excell-o autem D. C. Carolo Pálffy prius dicenti: Si non resignaverit, scandalum esse secuturum, reposuit: se patiando nemini daturum esse scandalum. A 16. ergo Januarii bona episcopatus per sententiam fisco addicta erant. 18-a ejusdem, cum vellet Praesul per scriptum Excell. D. C. Carolo Pálffy porrigendum petere, ut Vienna abire possit intra tres circiter dies, cum sumptu suo iam ibi vivere nequeat (14 homines, et 16 equi ei ibi alendi in diversorio erant), ac ut cum papa de resignatione agere possit: eo ante prandium domi non invento, nihil cogitantibus nobis, finito nostro prandio, in diversorium, ubi eramus, comparet Nuncius Apostolicus, Papae scriptum eo cursore acceptum exhibet, ubi is his verbis utitur: Patienti ut ut moesto animo feramus hanc Matrimonii coniunctionem ad tutandam conscientiam Episcopi Rosnaviensis: hortatur dein Nuncium, ut imminentem ei calamitatem omni ope avertere sategat. Semper antea alacriore animo erat Praesul noster, ac audito eo Pontificio sensu, quo cum Matrimonii Valori, sublato Pontificia authoritate impedimento, consultim iam esset, censebat vix iam se posse onere Episcopali levare. Unde scriptum, quod ut proxime innui, per absentiam Excell. D. C. Carolo Pálffy praesentare non potuit, in hunc sensum transformavit: Se ut in dispensando, ita in resignando ab arbitrio Papae pendere; et citra id neutro in negotio procedere posse. Cum autem hesterno die ex Nuncio Apostolico intellexerit Suae Sanctitatis iudicium de elargienda dispensatione, si jussus fuerit, paratum jam se parere Voluntati Majestatis, cum jam integrum sit. Si vero Episcopatui minus utilis videatur, petere se humillime, ut de eo abdicando cum Capite Ecclesiae conferre, atque Vienna intra paucos dies exire possit. 19-a Januarii id scriptum exhibitum est Excell. D. C. Carolo Pálffy, collata consilia dein: et 21-a prandentibus nobis in diversorio J. D. Comes Keglevich

retulit: rem esse accomodatam sic, ut bona Praesuli reddantur, pendat tamen aureos quingentos. Eodem vespere vocatus Praesul ad Excell. D. C. Carolum Pálffy eadem audivit. Monitus, ut in deponenda ea summa nullam difficultatem prae se ferat, et Excell. D. C. Carolus Pálffy suum ei creditum obtulit, si aliunde pecuniam eam repraesentare non posset. Monitus dein est, ut si velit, possit jam sperare audientiam, quam prius, cum se insinuaret, non obtinuit. Statutus, deposita ea pecunia, est dies 28-us Januarii pro audientia, quae ultra quadrantem horae tenuit. In ea Caesar initio serius, paulo post placidum et mitem se praebeuit. Objectiones aliquot formavit de eo Matrimonii casu, quae rite refutatae sunt cum modestia conveniente. Sequenti die Vienna abiens Excell. D. C. Carolus Pálffy utilissimam operam navavit Praesuli nostro, et eius causam ita cordi habuit, ut post Deum ei plurimum debeamus et Nuncio, qui tamen ipse ab eo videtur tempestive esse monitus, ut Romam de periculo informet. Praesul noster nulla in re a suo proposito recessit: quae prius scripsit hinc, eadem apud summos quoque viros repetiit, causas nempe, ob quas dispensare non possit, palamque fecit, nihil omnino se terreri occupatione bonorum, et indicto resignandi mandato declarans, quidquid de se statutum civili et sacra jurisdictione fuerit, se tanquam de manu Dei accepturum: se tamen in nullam rem velle influere. Tametsi cum rationes suas modeste proposuit, auditus non sit, ab obligatione tamen sua se dimoveri nullius auctoritate permisit, aequi semper et hilaris animi. Acta Pistoensis Synodi dicebantur Viennae, cum ibi essemus, imprimenda. De Conciliabulo ad Ems nihil ibi audivi: alios tamen Germaniae Episcopos contra paucos eos, qui auctoritati Nuncii renituntur, foedus inter se iniisse pro tuenda sedis Romanae dignitate, non scio quis retulit Posonii aut Viennae. Vasa Holicisientia ut procurentur, operam dabo, uti et de libris curam habiturus sum. Illm. D. Praesulem heri a prandio, ante quod tantillo tempore reversi ex itinere sumus, non vidi; hodie, praeterquam in Templo exiguo tempore, alibi nusquam eram ob vires affectas, et vix egredi potero. Unde de epistola accepta Illmi D. Comitibus, quae heri a meridie mihi reddita est, nihil ei significare potui. Huc advenit Excell. D. Comes Stephanus, cras ut audio discessurus. Generalem Pletrik audio non melius habere. Viennae multa absurda, et quae

illuminantem aetatem minime redolent, audivi. Solatium unicum habui ex fortitudine, quam Deus Praesuli nostro inspiravit, sed plures alios ibi advertit eius constantia, et quam minime quaesivit, nec mediocrem ei aestimationem attulit. Gratosus favoribus Illmi D. Comitis cum plurima salute ad Illustr. D. Comitissam me enixe commendo. Ejusdem Servus et Capellanus minimus, Jos. Kenyeres s m. p., Rosnaviae, 11-a Februarii, 1797.

XV.

Éltrevalóság jelenségei a hanyatlás közepette.

Már megjegyeztük, hogy a Richelieu ellenében kifejtett erélyes ellenállás oly jelenség, mely sok erkölcsi erőt feltételez, ez pedig mindig éltrevalóságot jelent. Jellemző, mert a rend keblében még mindig eleven ősi szellemre mutató azon levél, melyet a Gosset halála után új választásra készülő prémontrei káptalanhoz az antwerpi, tongerloëi, grimbergi, brainei, ninovai stb. apátok irtak. A rendet ekkor már két oldalról, tudnillik a reformált spanyol kerület és az „ősi szigorról“ címzett gyülekezet részéről fenyegette a szakadás. A spanyolok külön átalános-helyettes igazgatása alá lőnek helyezve, kinek hatalma ugyanaz volt, melylyel a rend generalisa birt; kiis csak azon esetben, ha maga személyesen jelent meg Spanyolországban, léphetett átalános rendfőnöki joghatóságának gyakorlatába azon idő tartamára, mely alatt az országban tartózkodott. Egyébkint a rend minden ügyeit az átalános-helyettes függetlenül intézte el; a főlebbezések, visitatiók, szóval minden hatósági összeköttetés megszűnt. Hasonló függetlenséget vivott ki az „ősi szigorról“ címzett gyülekezet is, csupán a főapátnak személyére nézve hagyván fenn a látogatási jogot, de azt is azon korlátozással, hogy a vizsgálatot csak is a gyülekezet vicarius vagy képviselője jelenlétében végezhesse ¹⁾. Az említett apátok tehát e szakadási szellemre is utalva, figyelmeztetik a prémontrebeli sorsosaikat, hogy a belgák

¹⁾ Helyot, Hist. des Ord. Monast. t. II. chap. XXV.

és németek már is régi panaszait szívökre vegyék, s válaszsának „feddhetetlen életűt; bűn nélkül levőt, kit rut nyervágy nem ingerel, nagyravágyás nem ösztönöz; nem különöz vagy cselszövő embert, nem nyakast vagy tétovázót, nem Giezit vagy Simont, hanem a meghalt jóatyához Gossethez, helyesebben sz. Norberthez méltót.“¹⁾ A prémontreiek e felhívásnak lelkesmeretesen törekedtek elegettenni, megválasztván Desbans Pétert, pont-à-mussoni apátot, a reformált ősi erélyű gyülekezet általános-helyettesét. E tény legalább a többség jóakaratajáról tanuskodik, valamint arra mutat az is, hogy Picart és Layrnels a régi szigorúságu szabályra még mindig 42 házat voltak képesek egyesíteni. Mendietai Didacus, a spanyol kerület reformatora, egész Spanyolországban annyira tisztelt s a nép által szeretett egyéniség volt, hogy midőn ravatalán feküdt, mindenki sietett róla, ruhája-vagy fűrtjeiről, némi emléket szakítani, s nagy erélyt kellett kifejteni, hogy föld alá hozhassák.²⁾ A viszhang, melyet a reformatorok fellépése az egész rendben keltett, hogy az magát habár mérsékeltebb alapon is, reformálni sietett, legalább is fogékony kebelre, tehát jó alapra mutat. „Századok óta — úgy mond az annalista — nem volt tekintélyesebb s fényesebb gyülekezetünk annál, mely Gosset alatt 1618-ban a rend szellemének visszahozása tárgyában tartatott. Mintegy egyetemes mozdulattal siettek összegyülekezni, a nagy munkát megindítandók.“³⁾ Az itt uralkodott szellem- s nézetekről tanuskodik a magasztos előszó, mely a rend ekkor újból alkotott statutumai homlokán olvasható.

Az általánosságban bizonyító erővel bíró ezen jelenség már egymaga is kezeskedik róla: hogy a hol a jónak még megvolt a gyökere, ott ennek egyes hajtásai sem hiányozhattak. Egyes ágak és lombok szenvedtek: de a törzsben még mindig ép életerő találtatott, mely gyümöl-

¹⁾ Annal. Ord. t. I. f. 44—45.

²⁾ Helyot, i. h.

³⁾ Ann. Ord. t. I. f. 43.

csöt termett. Azon jótékony tevékenység, melyet a keletkező rend kifejtett, a hanyatlás ezen korszakában sem szűnt meg egészen. Minden erénynek, mely által Norbert és tanítványai kitűntek, megvoltak az ő buzgó követői most is.

Valamint a nemzeteknél, úgy egyes társulatoknál is az életrevalóságnak első jelenségeül vehetjük a szeretetet és ragaszkodást, melylyel a tagok a testülethez viseltetnek. Ha ki a testületet, melynek tagja, daczára az áldozatoknak, melyeket az tőle megkíván, mégis szereti: jele, hogy méltányolja a jót, melyért a társulat létezik, hogy fogékony a dicsőség iránt, melyet az ősök szereztek, s hogy ennél fogva legalább is jóakarattal bír, annak öregbítéséhez részéről is annyival mennyivel hozzájárulni. Nem volt pedig négy százados lételők alatt korszak, melyben a prémontreiek társulatuk iránti ezen szeretetök- s ragaszkodásuknak annyi szembetűnő, majd hősies, majd gyöngéded természetű jeleit adták volna, mint épen az időben, melyben a berontott fegyelmetlenség, vagy kitört erőszakos mozgalmak folytán veszélyben forogtak, a létezők sorából kitöröltetni. Tanuja ennek azon rendkívüli tevékenység, melyet a rend történetére vonatkozó adatok, okmányok, krónikák és egyéb iratok összegyűjtésére, az ősi szellemnek és hódításainak mintegy tüzelő példa gyanánti feltüntetéseül, világszerte kifejtettek. Alig volt ház, melynek némi krónikája vagy naplója nem volt volna. Ez most a levél- és könyvtárakban előkerestetett, s vagy közrebocsáttatott, vagy legalább jegyzékbe vétetve, a megsemmisítés ellen biztosított. Minden háznak volt egy-két, tudomány, életszentség, vagy viselt dolgok által nevezetessé vált férfia: ezek tettei kinyomoztattak, s rövid életírásba foglalva majd külön, majd gyűjteményekben bocsáttattak közre. A rend minden nevezetességei s emlékszerű alkotványai, a fényesebb monostorok, műtemplok és kápolnák, jelentékeny bucsuhelyek, gazdagabb könyvtárak s egyéb régiség- és mügyűjtemények, stb. szakavatott ismertetőkre, a tudós munkák pedig recensens- és kiadókra találtak. Hugó Károly-Lajos, a monostor-

isme, Waghenare, Vandersterre, Lienhart, a biographiai, Le Paige, Du Pré, a rend-történeti, Cailieu és Schönhainz a védirati adatokat gyűjték össze ¹⁾; Amatus de Fonte „Adamus Scotus“-nak, Chamart Miklós „Harvengi Fülöp“-nek munkáit; az említett Hugó a rendszent régiségeit, Castiliogne prémontrei főapát 1330-ban a rend régi, Saulnier estivali perjel 1745-ben a rend újabb módosított statutumait, rendszerbe foglalva, és magyarázó jegyzetekkel ellátva adták ki. ²⁾ Mindez iratokat az alapítók iránti pietás, s intézkedéseik iránti hódolat azon szelleme lengi át, mely az érzelmek őszinteségéről s azon csodálatról, melylyel őseik nagy erényeit bámulták s hirdették, kételkedni nem hágy.

Hogy az eszménynek, mely iránt e szerint annyi csodálattal valának eltelve, visszahozatalát az életbe elősegítsék, a buzditáson kívül, melyet a történeti példa nyújt, használták a megfelelő erkölcs- s lélektani eszközöket is. Joachim, rotheni apát a jó apát, ³⁾ Messin, rengis-vallisi apát a jó ujoncz-mester, ⁴⁾ Wennin, parki kanonok, a jó szerzetes ⁵⁾, Layruels, a jó ujoncz ⁶⁾ ihletett ecsettel rajzolt eszményképét hozták. Ez utóbbi sz. Ágoston szabályát ⁷⁾, Hirnheim, sz. Norbert bucsu, ugynevezett arany beszédjét ⁸⁾ látták el a mily tudós, ép oly épületes és szivreható magyaráza-

¹⁾ L. az I. jegyzetet a szakasz után.

²⁾ Saulnier ezen kívül „Series Chronologica Script. Ord. Praem. . . cum notis criticis et dissertationibus ab exordio ordinis usque ad annum 1730.“ czim alatt kéziratot is hagyott hátra, melyben 370 rendi irónak ismertetését adja.

³⁾ Ars regiminis seu Idea boni Praesulis, 1611.

⁴⁾ Idea magistri novitiorum veterem hominem renovantis.

⁵⁾ Speculum religiosorum totum hominem interiore . . . repraesentans. Antverpiae, 1641.

⁶⁾ Chatechismus novitiorum, Mussiponti, 1623.

⁷⁾ Optica Regularium, sive Commentarius in Reg. S. Augustini CXII. speculis distinctus. Mussiponti, 1603. és Coloniae, 1614.

⁸⁾ Sermo S. Norberti, . . . Praegae, 1676. in fol.

tokkal. Epiphanius Lajos ¹⁾, Herlet Fridrik ²⁾, Hempfer György ³⁾, a szerzetes tökély mystikai emeltyűit fejtegették. Held büntető törvénykönyvet állított ki ⁴⁾, melynek elvei minden századok becsületére válandnak.

Az apátok jogkörét tüzetesen s tudományosan tárgyalták Romelius, roggenburgi apát ⁵⁾, s Marion Albert, pont-à-mussoni kanonok. Ez utóbbi, ki a régi szigoru gyülekezet tagja volt, nem csekély mozgást idézett elő az egész rend kebelében, midőn „Preuve et prérogative de la jurisdiction ordinaire“ czimű munkájában elvül állította fel, hogy a régi szigoru gyülekezet főnöke (az általános helyettes) joghatóságát csak az általános káptalanon kívül gyakorolhatja. A gyülekezetbeli előljárók többnyire neheztelték főnökjük ezen hatalmi megszorítását, mely a külön gyülekezetet az egész rend káptalanának alárendelni látszott, tulajdonképen a régi egység visszahozására czélzott. Tétele védelmében kifejtett erélyét tanusítja szerzőnek egy tudós apátnak adott felelete, melyben ennek érveit egyenkint czáfolgatja. — Még nagyobb zajt ütött Marionnak egy másik „La Manse Abbatiale“ czimű munkája, melyben nagy világosságba helyezi azon rendszabály veszélyességét, melyet némelyek nagyobb kényelem s béke kedvéért behoztak: hogy tudnillik az apát

¹⁾ La Nature immolée par la grace, ou pratique de la mort mystique, Paris, 1674. Latinul: Natura per gratiam immolata, sive praxis mortis mysticae, u. o. — Conférences mystiques sur le recueillement de l'ame, pour arriver a la contemplation du simple regard de Dieu par les lumières de la foi. Reims, 1676.

²⁾ Isagoge, sive introductio ad vitae spiritualis perfectionem, Sulzbachi, 1693. — Solitudo Norbertina, seu Exercitia Spiritualia, Marchtalli, 1698.

³⁾ Zodiacus minor, idest meditationes de duodecim praecipuis Religiosorum Ord. fundatoribus, Urspergae, 1692. — Cultus Norbertinus, u. o.

⁴⁾ Nemesis Norbertina, sive methodus corrigendi canonicos regulares praemonstr. Augustae Vin., 1757.

⁵⁾ Capita Canonica de Jure Abbatum, decretis conciliorum illustrata, assistentia utriusque juris stabilita, stb. Dilingae, 1728.

asztalához tartozó javak a conventéétől elkülönöztessenek. Látszik ezen adathól is, mily buzgón láttak hozzá, hogy a becsuszott visszaéléseket — nem kimélve magát a tekintélyt sem — rendjök kebelében megszüntessék.

A házi beléltre irányuló ezen buzgóságuknak megfelelő volt a kültre, vagyis hivek egyetemére kiterjesztett tevékenységek. Lelkipásztori törekvéseiknek emlékét őrzik számtalan kötetek, melyekben szent szónoklataikat, hitelemző és homilitecus, s más épületes munkáikat hagyták hátra. Goffine Lénárd steinfeldi kanonok († 1719) épületes oktató könyvei a Szent-István-társulat kiadásában hazánkban is ismeretesek. Számos jeles szónokaik közül szabad legyen csak Fischer Benedek, schlögli ¹⁾, és Sailer Sebestény marchtali kanonokokra ²⁾ hivatkoznunk, kiknek egyházi beszédei a készülőknek ma is gazdag aknául szolgálnak. Leibnitz igen magasztalólag emlékezik Rehez János magdeburgi kanonokról, kinek egyházi beszédgyűjteménye azonban nem jutott el hozzánk. Lelkipásztori buzgóságukról tanuskodnak a vallási testvérületek is, melyeket a gondjaikra bizott egyházakban többek közt Mangold ³⁾, Staiger ⁴⁾, Poeller ⁵⁾, Strauss ⁶⁾, Rauscher ⁷⁾, Endgrueber ⁸⁾, stb. hoztak létre. Virágzott ily testvérület a 15-ik század

¹⁾ Centifolium mysticum, Norimbergae, 1669; — Centifolium dolorosum, Salisburgi, 1683; — Centifolium Marianum, Monachii 1676. Összesen 300 db beszéd.

²⁾ Sailernek több beszédei történeti érdekekkel is birnak. Ilyenek: P anegyricus Benedicto XIV. magno sanctitate, doctrina, zelo, sanctissimae memoriae Pontifici. Ulmae, 1759. — Sermo de pace publica Huburgi in Saxonia facta inter Mariam Theresiam Austriam, Fridericum regem Borussiae, et Augustum Saxoniae et Poloniae regem. Augustae Vind. 1763, stb.

³⁾ Sz. Norbertről az Oltári-Szentség imáadására a sorethi monostor-egyházban.

⁴⁾ A sz. Olvasóról a steingadeni egyházban.

⁵⁾ A szeplőtelen fogantatásról Roggenburgban.

⁶⁾ A sz. Borbáláról a spainharti egyházban.

⁷⁾ A scapularéről Roggenburgban, s a Bold. Szüzzről Schiessenben, hol a csodatevő szüznek pompás templomot is emelt.

⁸⁾ A sz. keresztről Urspergben.

vége felé s a 16-iknak elején Jászón is a sz. Mihály-plebánia-egyházban ¹⁾, s fenntartotta magát egész II. József koráig, a midőn megszüntetvén alap-vagyona a testvérületek alapjába tétetett le.

A tudományok minden ágai szakmivelőkre találtak. Régiség- és történeti buvárait elősoroljuk a szakasz utáni jegyzetben. Hires természet-tudós és matematikus volt Drunaeus Gérard, tongerloői kanonok († 1601-ben) ²⁾, és Zahn János, felső-zelli apát († 1707-ben) ³⁾; vegyész: Foulon, amiensi apát († 1488.) ⁴⁾; orvos-tudor: Tamás, boroszlói kanonok, utóbb sareptai püspök ⁵⁾; füvész: Wynhouts Bernard, diligheimi kanonok ⁶⁾; gépész: Brucklehner Ignác, wiltani kanonok ⁷⁾; zenész: Reiner Tamás, steinfeldi kano-

¹⁾ Sz. Annáról.

²⁾ Művei: *Tabulae sinuum et ascensionum rectarum et obliquarum*;
Tabulae parallaxeos, seu diversitatis ad aspectus ad latitudinem 51.
graduum et 20 minutorum;
De usu quadrantis et astrolabii;
De ortu et occasu;
De Meditatione syderum;
Calendarium historicum et poeticum;
Altitudo solis in quolibet gradu ad singulas horas;
Canon aequationis ad singula minuta.

³⁾ *De Arte Teledioptrica seu Teleoscopica*, Wirceburgi 1685. *Oeconomia mundi mirabilis, sive Specula physico-mathematico-historica notabilium et mirabilium sciendorum*, in qua mundi mirabilis oeconomia, nec non magnificus ejusdem thesaurus curiosius omnibus cosmopolitis inspectandus proponitur. Norimbergae, 1790. Három kötet.

⁴⁾ Irt több vegytani értekezést, különösen: *De arte conficiendi verum aurum*. Alchymiai elfoglaltsága miatt apáti tisztét elhanyagolván, letétetett.

⁵⁾ Irt: *Practica medicinalist*, és *Tractatust de febribus*. Mindkettőt kiadta Joachimus Tellinus, lipcsei könyvtárnok 1686-ban ezen czim alatt: *Thomae Episcopi Sareptensis, Ord. Praem. et Medici Vratislaviensis Practica Medicinalis, scripta anno 1360. Nro 2. Ejusdem Tractatus de febribus.*

⁶⁾ *De Re Herbaria, seu species plantarum tum patriarum, tum exoticarum.*

⁷⁾ Készített egy mesterséges órát, melyet „*Horologium Chronologico-Astronomicum*” czim alatt sajtó útján is megismertetett.

nok († 1690.)¹⁾; encyclopaedista: Weidle Vilmos, rotheni kanonok († 1712.)²⁾. A bibliai nyelvészetben otthonos volt Ulin Vilmos, adelbergi kanonok, később ezen monostornak a reformatio következtében történt eltörlése után az ingolstadti egyetemen a zsidó nyelv tanára³⁾; a classicai-ban Haaberkalt János, marchtalli apát († 1514), kinek görög lexiconáról, habár be nem fejezte, magasztalólag emlékezik Crusius svédországi évkönyveiben⁴⁾. A bibliai tanulmányokkal igen sokan foglalkoztak. A szent-írás lévén nevelési és oktatási rendszeröknek alapja, nem csuda, ha annak értelmezését sorsosaik számára minden módon elősegíteni iparkodtak. E téren már a 12-ik század végével tűnt ki Clemens Claudocestiensis (chesteri), langdhonai kanonok Angliában, kinek Concordantiáit Wickleff angol nyelvre fordítá le⁵⁾. Tudományos értékkel bír Zacharias (Goldsborough) laoni kanonok: *Monotessaron, seu Commentarius in Concordiam evangelicam Amonii Alexandrini* 1157-ben írt munkája, mely a „*Biblioth. Patrum*“ XIX. kötetében látott napvilágot. A szent tanulmányok ezen szaka iránti előszeretet a rendben egész napjainkig tartotta fenn magát. Zasio, jászóvári prépost e szakmabeli műveire lesznek, kik hazánkban

¹⁾ Művei: *Philomela choralis* II. köt.; *In Canticum Benedictus*, I. köt.; *Miscellanea*, II. köt.; *De artificio corporis humani*; *Corax*; *Polemica*.

²⁾ *Apparatus Musarum Christiano-Politico-Moralis*, VI. kötet. Mint sok más jeles munka, ez is kéziratban maradt.

³⁾ Töle vannak: *De studio linguae Sanctae, Ingolstadii*, 1543. — *Encomium Aquilae, videlicet S. Joannis Evang. . . usque ad sublimitatem Dei omnia humana transgressi*, *Tubingae*, 1532. Kéziratban maradt egy tudós commentarius a sz. Pál a rómaiakhoz írt leveléhez. Ulin, † 1540-ben.

⁴⁾ *Annal. Sueuici*. I. XI. part. II. p. 457.

⁵⁾ Írt azonkívül commentariusokat a négy evangeliumhoz, és sz. Péter, sz. Jakab, János és Judás leveleihez. „*De alis Cherubin*,” „*Sermones de arte fidei Catholicae*,” stb. „*De orbibus astrologicis*” természettani ismereteire hágy következtetni.

még emlékezni fognak.¹⁾ A legujabb időben G ü n t n e r, teplai kanonok- s prágai egyetemi tanártól kaptunk jeles sz.-írás-értelmezés-tant, s bevezetést az ó- és új szövetségi szent könyvekhez. Mindnyájokat azonban messze multa felül J a h n, bécsi egyetemi tanár, a mult század végén s a jelennek elején, az e szakbeli katholikus tudósok alkalmasint legnagyobbika; legalább a keleti és görög nyelvek, a bibliai s általán keleti régiségek, a szent-irási irodalom oly bő és alapos ismeretét együttvéve tudunkra senki másban nem találunk.²⁾ Vicentius Macarius strahowi apátról, kit ritka tudományossággal párosult életszentség emel ki a többiek felett, a krónikások megjegyezték: hogy a szent-íráson olvasva és elmélkedve hetvenszer ment végig. A kath. hitvallásnak tudós igazolását hagyta hátra az ágostainak ellenében cseh nyelven, s mint Vilmos brandenburgi, s Henrik szász lauenburgi herczegek gyóntató-atyja halt meg 1669-ben.

A többi theologiai szakmák, valamint a bölcsészet mivelőinek száma oly nagy, hogy czélunkon messze tulvinne, ha csak a jelesebbeket is mind elszámolni akarók. Valamennyi helyett ide igtatjuk a következő neveket: P e t r u s a L u t r a C a e s a r e a (Kaiserslautern)³⁾; F r o m m András, strahowi kanonok, convertita

¹⁾ *Hermenutica Vet. Foed. Pestini*, 1796. III. köt. *Hermenutica N. Foed., Vacii*, 1802. III. köt. — *Encyclopaedia Theologiae, Pestini*, 1787.

²⁾ L. a II. jegyzetet a §. után.

³⁾ In IV. *Libros Sententiarum Petri Lombardi*, lib. unus.

In *Evangelium S. Joannis*, lib. unus.

De *praerogativis Ecclesiae Trevirensis*.

Ad *Balduinum Archiepiscopum Trevirensensem Septenarium Candelabrum de summi pontificis Eminentia*, libri IV.

Adversus Michaellem Cesenatem ejusque assecclas.

Ad Cardinalem Columnam de columnis mysticis.

De *Sacramento Altaris*.

Epistolarum ad diversos, lib. unus.

Sermonum de tempore, lib. duo.

(† 1685.)¹⁾; Kempter Adrian, wiltai kanonok²⁾; Havermans Makár, antwerpi kanonok († 1680.)³⁾; Daller Ferencz Mihály, strahowi apát, kir. tanácsos († 1764)⁴⁾; Jansen Leonard, knechtstedti kanonok s ujoncz-mester⁵⁾; De Tilly Tamás (Serclaes irlandi családból), val-seryi kanonok s Albae Curiae apátja, a kül-missiók vicarius⁶⁾; Tongrius János, vicognei apát (a 14-ik század elején)⁷⁾; Tristandus a Longa

¹⁾ Wiederkehr zur katholischen Kirche, Köln, 1669. — Detectio artis nullitatis, quam D. Sigismundus Reinhardt, Superintendens Lipsiae . . . adhibuit, sed propterea notam Weigelianae, Arianæ, Socinianæ hæresis incurrit, Præagæ, 1669. L. Eruditorum Lexicon Jöcheri, part. II. lit. F. Vö. Zahler Candid, steinfeldi kanonok: Fromianus honor sine honore defensio, seu Vindiciæ thomisticæ pro clar. ac Exim. Fratre Heriberto Lebeda . . . contra libellum famosum authoris anonymi: Honor posthumus fratris From, Coloniae, 1754.

²⁾ Introductio ad Theologiam fratrum, Aug. Vind. 1761. — Prima et prævia Jurisprudentiæ Sacrae principia, Oeniponti, 1741. Irt egy mezőgazdasági munkát is: Veterum Scriptorum de re rustica praecepta in dialogos collecta, Aug. Vind. 1760.

³⁾ A 36 éves korában kimúlt férfiú szerzője volt a következő munkáknak:

Tyrocinium theologiae moralis 1675. Antverpiae, 2 köt., mely Hornes, jezsuita atyától megtámadtatva, alkalmat szolgáltatott a következő válaszra: Defensio brevis tyrocinii moralis, Coloniae Agrip. 1686. — Dissertatio de amore proximi, Colon. 1678. — Dissertatio theolgica de amore requisito in Sacram. poenitentiae (látszik, hogy a Port-royal-féle tanokra figyelemmel volt). — Examen libelli, cui titulus: Pentalogus, sive quinque differentiarum rationes, ex quibus verum judicatur de dilatione absolutionis, Coloniae, 1679. — Dissertatio theologica de auctoritate SS. Patrum praesertim Augustini. Colon. 1677. — Epistola apologetica ad S. Pontificem Innocencium XI. contra injustam accusationem Francisci Simonis, Colon. 1678.

⁴⁾ Enchiridion humanae malitiae, seu Haeresum et haeresiarcharum . . . historico-chronologica Epitome, III. köt. Præagæ, 1762—1764.

⁵⁾ Theologia moralis universa, Colon. Agrip. 1725. 2-ik kiadás 1738.

⁶⁾ Lexicon Theologicum, Dogmaticum et Morale, Leodii, 1741. két köt. Jeles és nevezetes munka. — Defense de la foi, Paris 1749.

⁷⁾ Libri VI. in tres priores libros magistri sententiarum; Libri III. Quaestionum Quodlibeticarum; Liber I. Quaestionum ordinariarum. L. Auber-tus Myraeus, Chron. Praem. p. 192.

villa, bucili apát, IV. Henrik catechistája s házi hit-szónoka, a tudósok és művészek nagy pártfogója († 1631.)¹⁾; Held Willibald, rotheni kanonok²⁾; Hirnheim Jeromos, strahowi apát³⁾; Walcker Ádám strahowi kanonok⁴⁾; Fasel György, alsó-zelli prépost, utóbb felső-zelli apát⁵⁾; Prikárcz József, steinfeldi kanonok, s a kölni sz. Norbert-collegium elnöke⁶⁾; Gander János, strahowi kanonok⁷⁾; Herwig János, strahowi kanonok⁸⁾; Laurentii György, ilbendsenti apát († 1657)⁹⁾; Mathaeus de Beu, tongerloői kano-

¹⁾ Tilenus ellen, ki gróf Laval a kath. hitre térését megakadályozandó, a reformatiot igazoló munkát tett közzé, kiadta: „Response à huit articles, que le Sieur Tilenus et les ministres de Sedan ont envoyé à haut et puissant seigneur le comte de Laval . . . Reims, 1605.

²⁾ A Nemesis Norbertinán kívül: Jurisprudentia Universalis, 1768. V. könyvben.

³⁾ Sz. Norbert arany beszédének commentariusán s elmélkedésein kívül: De Typho generis humani, sive scientiarum humanarum inani ac ventoso tumore. Pragae, 1676. Mint a bölcsészet alapjait kétségbe hozó az indexbe igttattott 1682-ben april 14.

⁴⁾ Reflexiones theologicae, VI. köt. 1745—1754., melyek közül az 5-ik: Isten egyszerűsége- és láthatatlanságáról, bölcsészeti mélysége s e tannak bölcsélet-történeti kifejtése tekintetéből igen figyelemre méltó.

⁵⁾ Canonica viduatis ecclesiis providendi methodus, Colon. 1712. Hasznos utmutató. Pentaphylon, seu quinquifolium Juris canonici in quinque libros digesti, — kéziratban maradt.

⁶⁾ Theologia moralis universa; az első három kötet 1752-ben, a másik három pedig 1763-ban jelent meg Tauner által kiadva; teljes kiadása „Theologia Brikhartii“ 8. köt. 1765.

⁷⁾ Series Romanorum Pontificum per secula digesta, turbata schismate sed non perturbata, una cum selectis thesibus cuivis seculo accomodatis, nec non brevi refutatione errorum plerisque pontificibus a novatoribus affictorum. Pragae, 1755—56. II. köt.

⁸⁾ Antidotum libertinismi, Pragae 1768; Meditatio Cephalica, Pragae 1770. (czáfolása: Tolland, Hume, Wolston, Collin, Morgan stb. tanainak); és Epitome Dogmatica, 1766.

⁹⁾ Tractatus polemicus, Moguntiae 1662., melyben Gerlach Keresztély és Waldschmid Bernard, ágostai hitszónokokat czáfolja, mint a kik a híres jogtudós, Hörnigk Lajost a reformatiora visszatéríteni igyekeztek.

nok ¹⁾; Bel Ágoston, prémontrei kanonok († 1662) ²⁾; Avellanda Tamás, lavidi apát, Toledo érsekmegyei zsinatvizsgáló, tudós férfit a tudományok buzgó pártolója († 1636) ³⁾; végül még csak Lensius Eustachot, valséryi apátot, mint a ki a bölcészet-theologiai szakmán kívül az irodalom-nyelvészetiben is tüntette ki magát ⁴⁾; Mansuy Miklós, pont-à-mussoni kanonokot, mint a ki nagy rubricista s chronologus létére kitűnő bölcész is volt ⁵⁾, s Bayer Benedeket, természettani bölcészt s történetíró, a schlögli apátság Austriában tagját († 1754) ⁶⁾, kívánjuk megemlíteni.

¹⁾ Colloquium sive disputatio habita inter se et Nathan Vey ministrum Bergizomae, Antwerpiae, 1631.

²⁾ Bibliotheca praedicandi, vagyis szónoklati tárgyak encyclopaediája, kéziratban maradt.

³⁾ Index Rerum divinarum Copiosissimus.

⁴⁾ Művei:

Cosmographia Moysis, libri III.

De Metris lib. I.

De Tropis et Schematibus lib. I.

De Significationibus nominum et qualitatibus rerum.

Tractatus de Sanct. Trinitate (bevégetlen).

De Mysteriis S. Scripturae lib. I.

In hymnos ab Ordine Praem. receptos.

In regulam S. Augustini ad Gervasium Praemon. Abbatem.

Seminarium verbi Dei alphabetico ordine digestum.

Commentarii in Genesim, Exodum, Deuter. ac Paralipomenon. (A tudós és fáradhatlan szerzőnek ezen munkái, habár általánosan dicsérik, kik látták, — kiadóra a rendben nem találtak!)

⁵⁾ A prémontréiek breviariumát, misemondó könyvét, szertartásos könyvét (Ordinarium), s ezekhez a rubricákat kijavítva sajtó alá készítette el 1736—1746. Irt azonkívül: Explication de Calendrier Ecclesiastique; Dissertatio super annos et epochas antiqui testamenti; Demonstratio, quod inter primam et ultimam templi Jerosolymitani eversionem intercesserint 155. anni juliani et 21 dies, című értekezéseket. A „Philosophia Rationalis“ kiadót nem talált.

⁶⁾ Coelum philosophicum, seu Universa philosophia 50. quaestionibus philosophicis et totidem Uranosophicis, de coelorum ac siderum natura etc. Praegae, 1721. Rosa Trebonia, seu theses theologicae cum fragmentis historicis de ortu et mutationibus Canoniae Rosensis ad S. Aegidium Trebonae, 1726, — Quaestiones theologicae, III. köt.

Titkos tudományokkal ketten foglalkoztak, többnek legalább nyomát nem találtuk, ugymint: Alber Sebestény, prémontrei kanonok ¹⁾, és Bagen Vendel steinfeldi kanonok († 1671). ²⁾

Mint költők nevezetességre tettek szert: Eerselin Bertalan, floeffi kanonok ³⁾; Pomreux du Sart Eustách, parki kanonok, ki a parki egyházat, sz. Norbertet és Gotfrid cappenbergi grófot elegiacus versekben énekelte meg. A költeményt Sander elég érdekesnek találta, hogy azt „Chorographia S. Brabantiae“ czimű gyűjteményébe igtassa. ⁴⁾ Probst Mihály, roggenburgi apát, kinek költeménye: „Carmen de ortu et interitu Sifridi Canoniae Roggenburgensis fundatoris,“ Roggenburg történeti leírásának 1750-iki ulmi kiadásában talált helyet. Coenen János, tongerloői kanonok, egy mesterséges „Carmen Sphaericum“ szerzője, mely 1602-ben Lütichben jött ki. Rohault Claudius a „L' institution Chretienne et autres Oeuvrages de pieté, Paris, 1674“ vallási tanköltemények szerzője. János, steingadi kanonok, az e nevű apátság alapítói, az V. és VI. Welfet, az 1608- és 1609-ben kiadott költeményben; Gellius Gáspár, floeffi kanonok pedig a rend eredetét 1550-ben kiadott hőskölteményben örökitette meg; Hertoghe, Waghenare s mások, sz. Norbertre vagy a rend más szent férfaira irtak dicsőítő énekeket.

A nyilvános élet terén, zsinatokon, egyházi gyűlekezetekben, ország- és népgyűléseken, fejedelmek tanácsában, különféle küldöttségek- s bizottmányokban még min-

¹⁾ Tractatus horographicus, seu de arte sciaterica. Jeles asceticus elmélkedések szerzője is volt. Az „Introductio per triplicem viam“ nálunk is ismeretes. Theologiai s bölcészeti műveivel telve volt a santarini könyvtár.

²⁾ Annotationes variae de Praestigiis, veneficiis, et sagis etc. et modo eas examinandi. Nem válik dicsőségére.

³⁾ Passio Gasparis Collignei, Galliae Architalassi; Vacca belgica; Victoria nobilissimi Adolphi de Cortenbach, stb. Történetiró s theologus egyszersmind, kiadta „Quaestiones theologicae LXX. adversus Calvinistas, 1566.

⁴⁾ Tomo I. cap. XIX.

dig igen sűrűn találkoznak prémontrei rendi férfiakkal. Bachim ont prémontrei főapátról, s Psalmaeus Miklós verduni apát- és utóbb püspökről már említettük, hogy az első ugyan mily hathatós szónoklattel lépett fel a pisi zsinaton az egyház reformatiója mellett; a másik pedig, hogy a trienti zsinaton a titkári s kánon-szerkesztői tiszttel bízott meg, s mint ilyen igen becses, Hugo által a szent régiségek gyűjteményében kiadott naplót hagyott bátra. Ez utóbbi a zsinatról visszatérve, a reimsi és trieri metropoliták által meghivatott, hogy tartományi zsinatjaikban a trienti egyetemes zsinat határozatainak felélesztését eszközölje. A constanzi zsinaton kitünt mint tudós és szónok Herrisius Jakab, tongerloői apát, sorbonnei tudor, ismeretes a hagyományokról (de traditione), és a Mercy gróf György védelmére irt munkáiról; a baselin De Andel Theodor, tongerloői kánonok, ki hogy kitűnő s tekintélyes férfiú volt, mutatja már az is, hogy a zsinatra nem csak rendje, hanem a flandriai és németalföldi világi papság részéről is képviseléssel bízott meg, — és Martinii Tamás, bellelayi apát, ki a zsinati atyáknál annyi bizalmat vivott ki, hogy Franciaországba a zsinat ügyeiben biztosul küldetett ki; a florenczin Ferdinand, a spanyol házak képviselője, sz Leonard apátja, kit IV. Eugén oly sokra becsült, hogy a zsinat feloszlása után is visszatartotta, a spanyolországi ügyek rendezésében tanácsát s közreműködését igénybe veendő. Megjegyzésre méltó, hogy Aeneas Sylviusnak a baseli zsinaton Bodin János, furnesi sz. Miklós perjele volt a titoknoka.

A világi fejedelmek tanácsában munkás férfiakul kiemeljük: Bodecker István, brandenburgi prépostot, s 1419-óta püspököt, ki 1427-ben a választó fejedelem és a pommeraniai hercegek közt mint békebíró határozott; 1440-ben I. Fridrik választó fejedelem egy részről, másrészről az anhalti hercegek és Zerbst város által teljes hatalommal megbizva, a köztök fennforgó hosszas pert a város javára döntötte el. Ugyanily teljhatalommal lön kiküldve az említett választó-fejedelem, testvére a

vastagnak nevezett Fridrik s az anhalti hercegek által a lázadó berliniek lecsillapítására 1448-ban. 1451-ben a Cusa Miklós előülése alatt megtartott magdeburgi tartományi zsinatban olyképen szerepelt, hogy Cusa csudálatát magára vonta, s barátságát érdemelte ki.¹⁾ Több rendű kéziratai, ezek közt a „Sertum Mariae“, melyben a szeplőtelen fogantatást védi, s a „Contra Judaeos“, melyben a zsidó nyelv- és rabbi-irodalomban jártasságát tünteti ki, a berlini királyi könyvtárban nagy becsben tartatnak.

Drusius János, parki apátot, a brabanti rendeknek az országgyűlésen egyik képviselőjét, s a löweni egyetemnek Caraffa Decius, pápai nuntiussal, Albert főherczeg megbízásából reformatorát, ki bölcs eljárásának köszöni az egyetem utóbbi felvirágzását s hírét. Számos leveleken kívül hátrahagyott egy védelmi iratot, melyben magát igazolni törekszik azok megtámadásai ellenében, kik őt a pápai hatalom s tekintély lenyomására irányzott törekvésekről vádolják.²⁾ † 1634-ben.

Questenberg Gáspár, strahowi apátot, II. Ferdinand titkos tanácsosát, a rend házainak a császári birodalomban visitorát, a sz. Erzsébetről czimzett prágai ispotálynak, a strahowi sz. Norbert tudományos collegiumnak, melyből a rend annyi tudós férfiai s tanárai kerültek ki, alapítóját, kinek diplomaticus tevékenységéről, melyet sz. Norbert hamvainak Prágába való áttétele körül kifejtett, már másutt szólottunk.³⁾ † 1640.

Egloffstein János, spainsharti apátot, Fridrik és Lajos pfalzi választófejedelmek tanácsosát, a ki még élt, a reformationnak Pfalzbani elterjedését részint személyes befolyása, részint iratai által meggátolni, sőt az azon

¹⁾ Gercken: Ausführliche Stifts-historie von Brandenburg Brunswig, 1766.

²⁾ Antonii Sanderi „Chorographia S. Brab.“ t. I. cap. XVII. De abbazia parcensi, hol Drusius egyéb viselt dolgai is bőven előadva olvashatók.

³⁾ L. Crugeri Georgii S. J. Sacri Pulveres Incl. R. Boh., Morav. et Siles. et nobilium eo pertinentium, pars I. ad 28. jun.

villongó időkben többször fenyegetett békét is a német fejedelmek közt megőrizni tudta. S midőn végre a bajor és brandenburgi házak közt a háboru mégis kitört, pusztításainak 1536-ban ő vetett véget, létrehozván a felek közt a békét, melynek több századig alaptörvény gyanánt hatályban megmaradt okmányát a pfalzi választó fejedelem helyett ő irta alá.¹⁾

Bavay Godfrid, vicognei apátot, kit 1322-ben XXII. János pápa megbízott, hogy a viennei zsinat által eltiltott beguinák valenciennesi még mindig fennálló házát vizsgálja meg, ha valljon elég tisztességes életet folytatnak-e, hogy intézetöket továbbra is fenhagyni lehessen. Godfrid a nyomozást kellőleg elvégezvén, tudósítá a szentszéket, hogy ezen szegény nők nem szenvednek azon tévekben, s nem tanusítják azon magaviseletet, mely miatt társulataikat a zsinat feloszlatandóknak határozta. A pápa e tudósításon megnyugodván, mind az említett valenciennesi, mind a többi belga házakat háborítatlanul továbbra is fennállani hagyta²⁾.

Huet Péter, Bellus-portus apátját, ki 1456-ban Spanyolországba küldetett, hogy Ferrarius Vincze, a nagy schisma és a constanzi zsinat történeteiből ismeretes domonkosi szerzetes, canonizálása czéljából ez országban a szükséges vizsgálatokat tegye meg; Ekhard, magdeburgi kanonokot, ki Albert bajor fejedelem meghívása folytán, a schweizi és tyroli részekben a 15-ik század második felében mutatkozó hitvillongásokat csillapította le; Godfrid Márton, floreffí apátot, kit személyes tekintélye s kitünő szónoki tehetségénél fogva legméltóbbnak ítélték a belgák, hogy a Namurba ünnepélyesen bevonuló V. Károly császárt fogadja, s neki a város kulcsait bemutassa; Thuilier Miklós, pont-à-mussoni apátot, Antal lothringeni fejedelem kedves emberét, s Bourbon Renata, és gelderni Philippa, III. Rénat Sicilia királyának neje befolyásos tanácsadóját, kit ez

¹⁾ Acta Späinshartensia, Annal. Ord. t. II. col. 836.

²⁾ Annal. Ord. tit. Viconia, t. II. col. 1080—1081.

utóbbi barátjának, az ország leghüségesebb, legeszesebb, legtevékenyebb emberének nevezett; Conrad strahowi apátot, IV. Károly csehországi cancellárját, kit Palacky a cseh „arany bulla“ állítólagos szerkesztőjének mond, s IV. Károly azon felsőbb rangú és érdemű tanácsosai egyike gyanánt említ meg, kik utódja, Wenzel császár és király legnagyobb szerencsétlenségére 1380-ban halak el¹⁾; Mahler György, rogenburgi tág befolyású apátot, IV. Fridrik és I. Maximilián; Greysing Márton, schlögli apátot, III. Ferdinand és I. Lipót tanácsosait, stb.²⁾

Ha a közélet terén kitűnt ezen férfiakhoz hozzá gondoljuk azokat is, kik tudományuk- és példás életöknél fogva még mindig szép számmal püspöki méltóságokra emeltettek, s a kik közül a már említetteken kívül, Galavis János, sz. domingoi érseket, Nyugatindiák primását, Martinez Kristóf, panamai, Perez János, ondurai püspököket, Lohel János prágai érseket, prágai János olmützi és leuthomisli püspököt, stb. kívánjuk csak még itt megnevezni; — bizonyára nem fogunk kételkedni benne, hogy a rend, mely hanyatlása közt is képes volt mindakét respublicát ily férfiakkal s annyi számban megajándékozni, koránsem szűkölködött azon szellem-erkölcsi feltételekben, melyek egy erkölcsi testületnek életrevalósága, tehát további fennmaradása felett határozni szoktak.

Ugyancsak ily életrevalóságról tanuskodik azon figyelem, melyet ez időszakban a tan- és nevelésügyre fordítottak. Alig volt tudnillik kolostoruk, legalább Németországban, melyben a külső ifjuságnak is nyitva álló iskolát nem tartottak volna; s a krónika-írók meg szokták jegyezni, hogy például Marchtallban a monostor felállítása után öt évre már iskola állott. De a korban, melyről szólunk, ezen iskolákat gymnasiumokká, a gymnasiumokat akademiákká fejlesztették ki, mint például a belbogat Pommerániában, melynek utolsó kath. kormány-

¹⁾ Geschichte von Böhmen, III. Bd, I. Abth. 22 l.

²⁾ Annal. Ord. az illető házcimek alatt.

zója a reformált hitre tért Bugenhagen volt. Strahowban 1612-ben Questenberg a sz. Norbertről czimzett collegiumot, a spanyol rendházak 1568-ban a salamancait, a brabantiak a löwenit, Bischof Godfrid, felső-zelli apát a würzburgit, Hlina Jeromos a seclaut, Stalpaërts, tongerloői apát, 1618-ban a romait, stb. alapították. — Ámbár pedig a jótékonyság szel-
leme a rend hanyatlásával szintén megesökkent, a beteg-
és szegényápoló házak a monostorok körületén belül több-
nyire abbahagyattak, s majd az általános káptalanoknak,
majd a pápáknak is (IV. Incze 1242-ben a lyoni zsinat-
ból kelt, s a rend generalisához intézett iratában) ¹⁾ kel-
lett a házak előljáróit e kötelességökre figyelmeztetni:
előfordulnak mégis és pedig nem ritkán lélekemelő pél-
dák, hogy egyes apátok és prépostok a régi ápodákat
mindinkább tökéletesíték, mint például a postulaiak, kik-
nek szegényházuk mustrául szolgálhatott a legmiveltebb
századoknak is, — mások pedig ujakat emelnek, mint
Questenberg 1623-ban Prágában, Cursius János,
teplai apát 1550-ben Teplán, György bellelayi apát,
Bellelayban, kinek 19 teremből álló szegény-háza napon-
kint 60—100 személyt ápolt ²⁾. Jellemzők a főkáptalanok
sürgetései is, hogy a régi jó gyakorlatot ismét általánossá
tegyék. Így 1280-ban Egyed főapát alatt elhatározta-
tott, miszerint tekintve „hogy sz. Norbert a jótékonytságot
mintegy végrendeletileg hagyta meg a rendnek, miután
Prémontrétól búcsut véve bizonyos pénzösszeget utalvá-
nyozott, hogy annak jövedelmeiből 120 ügyefogyott
ápoltassék, s végakarata ezen határozatának a rend min-
den házaiban szigorú megtartását rendelte el: részünkről
is elhatároztuk, hogy rendünk minden egyháza mellett
szegények háza is legyen, s az a conventek által tehetsé-
gök szerint láttassék el.“ — Hasonlót határoztak 1557-

¹⁾ Le Paige, Bibl. Praem. p. 664.

²⁾ L. a rend ezen iránybani tevékenységéről Albrecht Dienes, ho-
henburgi perjel „Angeli Pacis S. Norberti sancta desideria, recta consilia“
stb. czimű iratát fol. 265—271.

ben, hozzátéve, hogy a látogató apátok kötelességöknek tartásuk oly monostorokban, a hol többé szegények háza nincs, meghatározni a pénzösszeget, mely évenként a szegényekre fordíttassék, főleg a commendált házakban, melyekben a jótékonyság leginkább elhanyagoltatik. ¹⁾

Életszentségről hires, a hívő közönség által a legenda dicskörével kitüntetett tagokban sem volt fogyatkozás. *Urtica Domonkost*, a Bold. Szűz buzgó tisztelőjét, táborhelyi lelkészt, kit a táboríták ismételve megkínóztak, midőn meghalt, ezeknek éjji őrei látták, mint vitetik át, ravatalában fekve, a légben az általa a Bold. Szűz tisztelőjére épített *miloviczi kápolnába*. ²⁾ *Wallis Keresztély*, niuporti kanonokról olvassuk: hogy térdig érő igen éles ciliciumot viselt, a szegények és betegek buzgó ápolója volt (karjai közt 200-nál többen multak ki), s boldogságát abban kereste, ha ellenségeinek szolgálatot tehetett. A reformált párt igen szerette volna megnyerni, de ez nem sikerülvén, eleinte akasztófára ítélte, utóbb a hulámok közé dobta: az örvényből azonban az angyalok által csodálatosan kiemeltetvén, rendházának visszaadtott. ³⁾ Midőn a protestansok a Roggenburgtól függő Churwaldenből a prémontréieket kiűzték, *Berzig Károly* volt főnök helyett bizonyos *Gaintner Jánost* állították be. De ime alig foglalta el helyét, már is az Isten átka sarkon követte. Éjjel nappal rettentő kísértetek üldözték a szegényt, marhái elvesztek, rétjei, földjei elpusztultak; nyugtot sehol nem találván, megőrült, s az apátság ablakairól leugorván, nyakát szegte. A hely betöltetlen maradt, a rémület visszatartott minden embert; az üresen maradt apátságot ekkor a churi püspök *Haebertin György*, roggenburgi kanonok, tudomány s életszentségről hires férfinak adományozta, ki a neki ajánlott állomást, két hófehér galambnak a toronyra leereszkedése által felbáto-

¹⁾ *Lienhardt*. Spirit. Lit. p. 484—5.

²⁾ *Friedenfels*, *Sion Mons Inclyt.*, p. 460, 491. 522.

³⁾ *Waghenaere*, *Pers. Ord. Illust.* p. 233. *Albrecht*, *Desideria s. Patr. Norberti*, p. 62.

ritva (e jelenet neki a fejérruháju birtokosok visszajövetelének hírét jelentette), a közönség bámulására s nem kisebb kíváncsiságára elfogadta. Barátjai le akarták beszélni, előhozván a kísérteteket, melyek miatt az apátságban tartózkodni nem volna tanácsos. Ha eberlin mosolyogva jegyzé meg: ő egyet sem látott, a rossz szellemek csak az igazságtalan birtokosokat szokták háborgatni.¹⁾

Doser Ferencz, roggenburgi apát, társai a svéd hadak elől menekülván, lelki hivei iránti szeretetből egymaga maradt vissza, s parasztruhába öltözve örködött nyája felett. Azonban felfedeztetvén, midőn lelki foglalkozásaiban Weissenhornba sietne, utközben elfogott, s egy fára felkötöttvén, az által szabadult meg, hogy a kötelet nyakáról maga a Bold. Szűz oldotta le. E tény emlékére később, midőn a svédek eltávoztak, Ingstadban a fájdalmas Szűznek kápolnát emeltetett.²⁾ Redinghem Henrik, parki apátot, sz. Borbála nagy tisztelőjét, egy alkalommal, midőn lova egy mély örvénybe sodorta, a szűz, lova kantárát megragadván, a hullámok közül csodálatosan kimentette. „Borbála vagyok. ugymond, kinek sok tiszteletet mutattál. Isten reám bízott, azért nem vesztél el.“ Az apát kivitte, hogy a tény emlékére sz. Borbála napja azontul az egész rendben „ritu duplici“ ülessék meg.³⁾

Nem hiányzott a vértanúság dicsősége sem. Theodul, a chluri székesegyház szónoka, jeles theologus s a sz. Luciusról czimzett ház apátja, ki jótékonyágáról, de egyuttal tántorithatatlan hithűségéről volt ismeretes, épen ujév napján, elfogattatván, kintpadra vettetett, s annyira elkinoztatott, hogy szemei gödreikből kihultak, tagjai pedig szétmállottak. A kinjaiban félholtan fekvő jeges vízzel leöntetvén, a nép gunyolódása közt: nosza!! szolgálj

¹⁾ Acta Roggenburg. ad annum 1663. Hist. Roggen. p. II. §. 4.

²⁾ Lienhardt, Spirit. Lit. Norb. p. 203—4.

³⁾ Mart. Klee, ad IV. Dec. Ann. Ord. ad Parce, t. II. col. 477.

misét, kezd rá a zsoltárt, stb. kiadta lelkét. ¹⁾ Caseus Egyedet, grimbergi kanonokot apátja Szászországba küldötte, hogy az ottani tájakon a reformationnak áldozatul esett házakból mentene meg, a mit lehet. E küldetésben fáradozót, midőn a Magdeburgból egy közelfekvő nőzárdába sietett, ellenei megrohanták s agyonverték ²⁾. A drieburgi kanonokok, a doxani és cotischovi szüzek, a gorcumi vértanuk szenvedésének történetéből csak annyit közlünk, hogy a drieburgiak az angolok bárdjai alatt estek el a XIV. században, azon alkalommal, midőn I. Eduard Scótországba rontott ³⁾; a doxani és cotischovi szüzek a hussiták ⁴⁾, a gorcumiak pedig a geusok dühöngéseinek estek áldozatul ⁵⁾. Ez utóbbiak közt van Lacopius Jakab, ki 1566-ban hitét elhagyva, a geusokhoz szegült, s „Deflorationes aureae legendae” czim alatt könyvet is adott ki az egyház ellen, melyben felnevelkedett. Utóbb ezen lépését megbánván, visszatért mieddelburgi monostorába, s az említett műve által okozott lelki károkat lehetőleg helyrehozandó, más munkát adott ki a pápaságról s Krisztus urunknak az Oltári-szentségben valóságos jelenlétéről. Jeles eszü s tanult, és külalakra nézve igen szép ifjú lévén, a geusok szerették volna megmenteni, ha ismét hozzájuk szegődik: de Lacopius állhatatos maradt, s 1572-ben Adorján nevű társával (Adrianus Becamus Munsterben lelkipásztorkodott, s Lacopius ez időben segédtársa volt) felakasztatott. Kinszenvedésök írói említik, hogy a csőcselék nép váltságul értők csupán egy hordósert kívánt: de még egykori lelki hiveik közt sem találtatott egy is, ki e csekély díj lefizetésére vállal-

¹⁾ Annal. Ord. ad S. Lucius, t. II. col. 435., Häberlin Hist. abbatiæ Churwald., fol. 93.

²⁾ Waghenare, i. m. p. 246.

³⁾ Patricius, de Direp. Monas. sui Annal. t. I. col. 642.

⁴⁾ Annal. Ord. t. I. ad Doxan et Cotischov col. 636. és 553—4.

⁵⁾ Balbin, Miscel. p. 77. Bollandi Acta SS. ad 9-am juli, tom. II. julii, hol ezen esemény igen szépen, meghatón s körülményesen leírt története olvasható Guilelmus Estius Hesseliustól.

kozott volna, hihetőleg félelemből, nehogy hitöket elárulva, velök egy sorsra jussanak. A g o r c u m i vértanukról megjegyezzük még: hogy ezek Németalföld G o r c u m nevű városától neveztettek el gorcumiaknak, mely várost a geusok L u m a e n s vezérlete alatt 1572-ben elfoglaltak, s a benne talált világi és szerzetes papokat, többnyire sz.-ferenczieket fogságra vetettek. Sok kiállott szenvedés- és kínzások után végre Brielbe hurczoltattak, hol a közel Münsterből oda hurczolt két prémontréivel, L a c o p i u s és A d o r j á n n a l egy utálatos tömlöczbe záratván, utóbb mindannyian, számra 19-en felakasztattak. A helyen, hol testeik eltakaritattak, egy neme a virágos növénynek hajtott ki, mely másutt nem igen volt azelőtt található. E növény szárából hat egyenes szál szökel fel, melynek mind-egyikén három-három rózsa, s így ide számítva a koronául szolgáló legfelsőbbiket is, összesen 19, tehát a kiszenvedett vértanuk számának megfelelő mennyiségű virágcsokor diszlik. A bollandisták közlik e virágnak rajzát, ¹⁾ mely azóta a „gorcumi vértanuk“-ról tartja nevét, — növénytani elnevezését nem ismerem.

Voltak monostorok, melyekben az ősi szellem eredeti hathatósága, a fény s gazdagság mellett is, folyvást a társulat első életkorszakára emlékeztetett. O p h o v i u s M i h á l y, H e r z o g e n b u s c h püspöke Tongerloéről tett következő nyilatkozata, úgy hiszszük, ráillik a rend legtöbb, a 17-ik század másik felében még létezett hazára: „A szent Norbert által alapított s püspöki megyénkben fekvő tongerloői prémontrei rendi monostor, úgy mond, öt százados léte alatt jó hírnevét mindig megtartotta, mint a melyből szakadatlan sorban kerültek ki tudomány és élet-szentség által kitűnő férfiak, kik megyénk területén szét-szórva, számos lelkipásztori állomásokon sok sikerrel s nagy dicsőséggel végezték a pásztori tisztelet. Kötelességünknek ismerjük, a monostor ezen érdemeit, mennyire tehetségünkben áll, az egész világnak tudtul adni, s róluk

¹⁾ In Commentario praevio ad Historiam Martyrum Aue. Guillelmo Estio Hesselio; ad IX. julii, tom. II. julii, f. 740.

ünnepélyes bizonyyságot tenni . . . főleg a jelen nehéz időben, midőn az eretnekség zsarnoksága és üldözései következtében egész megyénk zavarban van, s elnyomatás alatt szenved . . . ezen monostor tagjai közt pedig számos jeles és tudós férfiakkal birunk, kik tudományos művek kiadása által mintegy világító lámpát nyujtanak a mindinkább elsötétedő századnak . . . Kelt Lyra, Barabant városában, menedékünk helyén, mart. 27. 1627.“¹⁾ Tongerloéről olvassuk, hogy a monostor jeles apátjai a jövedelmeket folyvást a ház dicsősége- és fényének nevelésére, a templomnak művészi felékitésére, a könyv-, kép-, szobor-gyűjtemény gyarapítására, az egyetemeken tanuló ifjak kiképzésére, s szegények felsegélésére fordították. Az Oltári-szentség-kápolnát, melyet a Locrius Theodor, Cochlaeus János s mások által dicsőített Streiters Arnold tudós apát emeltetett, „miraculum orbis“ gyanánt magasztalják az évkönyvek. Ezen apát kormányzása alatt tanított a rend monostorában Jansen Cornél, ganti püspök, a „Concordantia Evangelica“ és „Commentarius“-ok szerzője. Utódja a tanszéken Elenus Jeromos, a Lanceloti János „Institutiói“-hoz irt s 1566-ban kiadott jegyzeteiről ismeretes tudós volt, ki szintén a tudós apát meghívása folytán foglalta el e tanári széket. Wichmann Ágoston apát a „Brabantia Mariana“ 1632-ben kiadott becses munka szerzője, azon alkalommal, midőn leégett apátságát nagyobb fényben visszaállította, a templomot egy hat láb magas gyertyatartóval, a tornyot pedig igen mesterséges s összesen 37 kisebb-nagyobb harangon játszó harang-órával látta el. Stalpaerts Adorján Rómában alapított a rend számára collegiumot; Píra György a könyvtár gyarapításán kívül, a templom főoltárát kilencz, vörös és fehér márványból készült, hatvan lábnyira büszkén felszökő s művészileg dolgozott oszloppal, újra építette. Szóval Aubertus Myraeus, ki e monostort látta, nem habozik róla azon bi-

¹⁾ Epist. Michal. Ophavii episcopi Boscoducensis, Annal. Ord. t. II. col. 965—6.

zonyságot tenni: hogy ez egész Európának legszebb s legékesebb zárdája, akár a benne lakó szerzetesek nagy számát, erkölceit, műveltségét, akár a templom s egyéb épületek alkatát, nagyságát, akár végre a könyv-, kép-, szoborgyűjtemény gazdagságát s jelességét vegyük tekintetbe ¹⁾).

R o g g e n b u r g o t tudós írói, Steinfeldet szent-férfiai, Pont-à-mussont és Estivalt a régi szigornak felélesztése tették e korban is nevezetessé. A prágai Sion (Strahow), tekintve az általa nevelt kitűnő férfiak, jeles írók, történeti nevű apátok nagy számát, s a törhetlen lelkesedéssel vívott százados hitharczókat, úgy látszik, mintha Norbert sz. testével ennek szellemét is örökölte volna. Nálunk a jászóvári praelatus, S a u b e r e r szerzett a rendnek nimbust, mely azt hazánkfiainál a tisztelet és népszerűség magas polczára emelte. Szóval az életnek semmi eleme sem hiányzott sz. Norbert társulatában; a szellem gyorsan szedte össze magát, a nélkül, hogy az első korszak sikerét és dicsőségét, megváltozván az eszmék és erkölcsök, többé elérhette volna.

²⁾ Epist. in Chron. Praemon.

Jegyzetek a XV-ik §-hoz.

I. Krónika- és történetírók a prémontrai rendben:

Albrecht Dienes, hohenburgi vagy sz. Odilia-hegyi prior: „*Historia Montis S. Odiliae, vulgo Hohenburg in quatuor partes distributa.*“ Schlettstadii, 1751. in 4-o.

Ambros Jeromos, Haikenschmid Alajos, Schilling Wenzel, Calcus Hyacinth, Pol Mihály, Schädler Zsigmond, Fritsch Adorján, teplai prém. kanonokok ezen apátság évkönyveit: „*Annales Domestici*“ ezim alalt.

Egy névtelen lukai: *Vita B. Haytonis ex Rege Armeniae Canon. Praem. in Cypro.* (Kiadta Aubertus Myraeus in *Chronico Praem.*)

Névtelen steinfeldi kanonok: *Vita, acta, Mors SS. P. Norberti, Friderici, Hermannii Joseph, Godefridi rhythmis germanicis compilata.* Coloniae Agrippinae, 1609.

Hunold Antal, minderaui apát: *Chronicon Minoraugiense, sive liber praelatorum minoraugensium rerumque sub eorum regimine gestarum, opera et studio Rev. D. Antonii praefatae Ecclesiae praesulis.* Tomi IV. in fol. — Ugy szintén: *Scaturigo Jurium Minor-augensium, seu universa et singula imperialis Ecclesiae Minoraugiensis documenta et literae foundationum, emptio-num, donationum ex suis originalibus fideliter exscripta, et juxta ord. alphabeticum concinnata a Rever. D. Antonio, etc.* tomi II. in fol. † 1765.

Aubertin Antal, estivali perjel: *Vita S. Asterii eremitaе in Beregardia Provinciae Petroviensis in Gallia, Nancei,* 1656. — *Vita S. Richardis Imperatricis, conjugis Caroli M. fundatricis et abbatissae Monasterii Anlauiensis in Alsatia.* 1655. — Aubertin † 1678.

Balduin, ninoviai kanonok, ki alázatosságból diakonatusnál magasabb egyházi rendet felvenni nem akart: „*Chronicon Fr. Balduini diaconi canonici Ord. Praem. abbatae nivensis a Christo nato ad annum 1293. perductum.*“ (Kiadta Hugo: in *Sacrae antiquit. Monum. t. II.*)

B a y r h a m e r Fülöp, roggenburgi prém. kanonok: *Historia Roggenburgensis monasterii ex documentis vetustissimis et authenticis deducta, a primo foundationis anno nempe 1126. usque ad annum 1759. fideli calamo continuata. Ulmae, 1759. in fol.* A prémontréi rendi szent férfiak életirásai szerzőtől kéziratban maradtak. † 1761.

B e c c a r d János, furnesi kanonok s nieuporti dékán: „*Apparatus ad Annales Praemonstratenses, de statu rerum ante ejusdem ord. institutionem, maxime in Flandria, et ab instituto ordine usque ad annum 1133.*“ — „*Index et Censurae scriptorum Ecclesiasticorum.*“ — „*Notae in Opticam Layruels et in Chronicon Praem. Miraei.*“ (Kéziratban maradt). „*S. Thomae Cantuariensis et Henrici II. Anglorum regis Monomachia de libertate ecclesiastica, cum adjuncto ejusdem argumenti dialogo*“ czimű munkáját, melyet 1624-ben Kölnben **R i c h a r d u s B r u n a e u s** álnév alatt bocsátott közre, a világi hatalom üldözöbe vette, meghagyván az 1627-iki jul. 29-én tartott titkos tanács-ülésben a közügyésznek, hogy az „*injuriosus, famosus, perniciosus, juribusque suae Majestatis contrarius*“ könyv zerzőjét nyomozza ki. **B e c c a r d** † 1635.

B e r t o l d, marchtalli prépost: „*Historia B. Willeboldi Comitis de Kalb, patroni berekhemensis ecclesiae, ubi sacrum ejus corpus requiescit, et miraculis inclarescit.*“ † a 13-ik század végével.

N e d e r h o f e r Bertold, schefftlari apát: *Chronicon Breve Schefftlariense.* (Kiadta **Andreas Felix Oefelius** inter *Rerum Boicarum Scriptores*.) **Nederhofer** † 1349.

B e r n a r d u s a L e o n e, lavidi prémontréi kanonok, salamancai doctor s a spanyol nemzet általános procuratora Romában: *Chronicon ordinis Praem.*, és sz. Norbert élete spanyol nyelven. 1627-ben, midőn a két munkát sajtó alá adni készült, elragadta a halál.

B e r t h o l d marchtalli kanonok a 13-ik század végével: *Historia sui temporis et Fasti Marchtallenses.* A kézirat a svéd haddulások alkalmával lángok martalékja lett.

B l a n p l a i n János, pont-à-mussoni kanonok, estivali prior és apát-helyettes, tudós ítész († 1762.): a **H u g ó** által „in *Sacr.*

Antiquitatis Monumentis“ kiadott „Vita B. Ludovici Comitis Arnsteinensis“ „Chronicon Balduini“ „Chronicon Abbatiae Viconiensis Nicolai de Montigny“ czimü műveket tudós jegyzetekkel látta el, az utóbbit nevezetesen bővítette is¹⁾. Kiadta Hugo, az annalista, munkáinak birálatát ezen czim alatt: *Le jugement des ecrits de M. Hugo, évêque de Ptolomaide, abbé d'Estival en Lorraine, et Historiographe de S. Ordre de Prémontré*,“ melyet Hugo művei használatánál nélkülözni nem lehet. Segített Hugót évkönyvei szerkesztésében is. Írt ezeken kívül egy jogtani munkát is III. kötetben: *Jus Canonorum Regul. praesertim Praemonstratensium*.

Borreus Péter, amiensi kanonok: *L'innocence de Martyre en la vie de Sant Ayr et de sainte Juliette*. Paris, 1645. — Sz. Hermann József életét ezen czim alatt: „*Le grand favori de la Vierge*.“ A jobb írókhoz tartozott, mert Lesellier, prémontréi főapát által fel volt hiva, hogy a Du Pré Móríczt által megkezdett prémontréi évkönyveket folytassa. Sok költeményt készített franczia nyelven, többi közt: sz. Rókus, sz. Lőrincz, a tizenegy ezer szüz, Krisztus könyve stb. dicsőítésére.

Boschart Wilbrod, tongerloői prém. kanonok, tudós és éles eszü történész: *Chronicon Coenobii Tongerloensis* (kiadva Sander által in Brab. Illustrata); *Diatriba de primis veteris Frisiae apostolis, sive Dissertationes* 156, quibus eorum anni, actus, res, personae, loca, tempora in eorum actis occurrentia discutiuntur, illustrantur, erroresque ab aliena manu illapsi repelluntur, Mechliniae, 1650; *Enchiridion de actis S. P. Augustini ex voluminibus ejus collectis cum Appendice de Translationibus ejusdem praesulis*, Mechlin, 1647. — Írta azonkívül sz. Siard és ereklyéi a tongerloői monostorba lett áthelyeztetésének történetét. Marcellinnak sz. Suitbert Surius által kiadott életírását a hibáktól kitisztította, tudós jegyzetekkel látta el. Ifjúkori értekezései „*De initiis et progressibus monasticis*“, „*De Vita contemplativa et activa*“, „*De ordine Praemon. Clericali seu Canonico*,“ stb. becses biróknak mondatnak. † 1657.

¹⁾ Calmet, *Bibliothèque Lorraine, ou Histoire des hommes illustres*.

Burchard, urspergi apát I. Fridrik életét, mely az urspergi krónika végén olvasható. † 1226.

Caesar János, knechstetti kanonok, s a nemes szűzek scheidai monostorának perjele a 17-ik század végével: *Catalogus Praepositorum in Scheida et Weddinghausen, Priorum Tremonii et Antistitum ad S. Cathar.*

Du Canda „La Vie de S. Thomas, archêveque de Candorbie . . . et les miracles advenus par son intercession en l'abbaye de Domp martin près de Hesdin en Artois. Automar, 1615.

Gáspár, roggenburgi apát († 1753). „Acta Roggenburgensia“ és „Origo et fata Canoniae Churwaldensis“ köz-sajnálatra kéziratban maradtak.

David Adorján, valenciennesi kanonok: Trésor sacré de plusieurs belles et precieuses reliques conservées et honorées en l'abbaye de Vicogne de l'ordre de Prémontré, avec une Chronique abregée de la fondation de la mesme maison. Valenciennes, 1634.

Depser Otto († 1774): De Inventione Thaumaturgae Stutuae B. V. Mariae in Monte Praemonstrato. 1733.

Eberlin, weissenau (Augia Candida) apát † 1681.: *Historia de ferreis Suecorum temporibus.*

Emo és Menko Horti Floridi B. V. apátok: *Chronicon coenobii verumensis, seu Horti Floridi*, kiadva először in Antonii Mathaei Analec. Vet. aevi, aztán inter Monum. Sacrae antiquit. Hugótól.

Fabius Amand, ninoviai kanonok: „Narratio translatae Saxonia in Bohemiam sacri corporis Beatissimi Viri Norberti Parthenopolitani olim Archiepiscopi, Germaniae Primatis, Conditoris et Patriarchae Ordinis Praemonstratensis; cui compendiosa vitae rerumque ipsius Norberti Historia, commentariolus item de transferendis Sanctorum Reliquiis praemittuntur 1627.

Fasseau Arsén Theodor „B. M. V. ad Thexolias“ kanonokja, tudós régiségbuvár és jeles történész: *Arbor Genealogica Ord. Praemon. ab ejus origine sub anno 1120., usque ad annum 1732.* — *Synodi Olomucenses*, két folio-kötet. — *De Ritibus antiquis Moraviae.* — *Tabellae Chronologicae Historiae Moraviae.*

Du Frays, beaurepairei kanonok Lüttich mellett: *Commentarius de actis, rebus et personis abbatis sue adversus P. Bartholomaeum Tisen.* A sz. Morról czimzett benzetudósok di-esérettel emlékeznek e munkáról in „*Gallia Christiana*“ t. III. col. 1043.

Fridenfels Amand, strahowi, vagy sionhegyi kanonok Prágában: *Gloriosus S. Romedius, nec non gloriosa domus Comitum de Thun.* Pragae, 1699. ábrákkal. — *Sion mons inclutus, et filii Sion Inclyti et amicti auro primo.* Sive: *specialiores novi montis Sion praerogativae,* stb. 1702.

Fridez Servátz, bellelayi apát († 1561.): *Diarium de miseria sui temporis.*

Gallois Gábor, metzi prém. kanonok: *Historia de Origine, Fundatione et Propagatione Monasterii Justi Montis.*

Garcias Emmanuel: *Annales Abbatiarum Hispaniae,* kéziratban maradt.

Gauthier Ferencz, prémontréi kanonok két birálati értekezést adott ki Hugo sz. Norbert életírásához, egy felelettel, 1705-ben (L. Calmet, *Biblioth. Lorraine*, f. 406).

Gebhardt, windbergi apát, valószínűleg sz. Norbert tanítványa, számos, főleg sz.-írást magyarázó munkái közt talál-tatik: *Duo Libri de Vita S. Malachiae Archi-episcopi, aliorumque Sanctorum, simulque Historia Fundatoris Windber-gensis* 1148-ból. 1174-ben a zsoltárokat német fordításban adta ki.

Oxsa Gonsendorff György, spainharti apát († 1503) tudós és mivelt férfit, jeles diplomata, kora fejedelmeivel és nevezetes férfialal, köztük Bessarionnal levelezésben állt. Otto bajor herceg, és Fülöp, pfalzi gróf csak pfalzi praelatus-nak hívták. Tőle van: *De ortu, progressu et privilegiis, juribus et praeeminentiis Monasterii Spanhartensis,* — kézirat.

Gerlacus Imus, siloei kanonok, utóbb milovicei apát († 1227): *Chronicon Bohemiae.* Ennek egy, a Ziska-féle pusztításokból megmentett töredékét kiadta Dobner in *Libr. Monum. Histor. Bohemiae.*

Ghoytius Erasmus, ruremondi prépost († 1612): *Vita S. Gerlaci,* kinyomva in *Actis S. ad 30-am maji.*

Götschl Mihály, steingadi kanonok († 1662): *Acta Vitae Vener. in Christo servi, Joannis Moser.*

Götz Lajos, a „Minden Szentek“-ről czimzett monostor kanonokja († 1710): *Historia Compendiosa, seu Series Miraculosarum opitulationum, quibus per efficacissima OO. SS. suffragia peregrinatores pii ad Ecclesiam OO. SS. adjuvantur.* 1682.

Gergely, wлтаui apát Innsbruck mellett († 1719.): *Memoriale Canonorum S. Norberti Wiltbinensis Ecclesiae in Tyroli Dioecesis Brixinensis. Oeniponti,* 1697.

Gressenick Wilmos, steinfeldi kanonok (a 14-ik század elején): Sz. Potentián és társai és sz. Hermann-József életét, ez utóbbit versekben. (L. *Acta SS. Tom. III. junii ad diem IV. junii in Comm. Critico §. 3. n. 29.*)

Guinet Miklós, pont-à-mussoni apát († 1695), tudós ítész és történetíró: *Ramusculus excerptus, seu Successio Abbatum Regularium S. Mariae Mussipontanae. — Historia B. Philippae Geltrensis, conjugis Renati II. Ducis Lotharingiae, commentariis et probationibus illustrata. Mussiponti,* 1691. Ezenkívül 16 emlékirat a régi szigorú prémontréi gyülekezet védelmére.

Haas János, buzgó oklevél-gyűjtő, ilberstadi kanonok († 1764): *Praemonstratum Masculinum, sive Vitae Sanct. Sacri et Can. Ord. Praem. II. köt. 4-r. — Praemonstratum Foemineum, seu Vitae Sanctarum ejusdem ord. I. köt. 4 r.* 1693.

De Gyuri János, a „Jó Remény“-ről czimzett apátság-nak Hanauban kanonokja: *Chronicorum Liber I ab Incarnatione Domini ad annum 1318.*

Haebertlin György, roggenburgi kanonok, a churwaldeni apátság administratora († 1660): *Origo, Fundatio, Diplomata, Praepositi, Abbates, Administratores Churwaldiae... seu Historia Abbatiae Churwaldensis.* 1647. 4-r.

Haller János, urspergi apát († 1752): *Succincta notitia, vera descriptio, de ortu et progressu antiquissimae Peregrinationis ad Thaumaturgam Imaginem Christi crucifixi, quaterno totius monasterii incendio et incineratione, ingenti prodigio incorrupte usque hodie asservatam, ac miraculis claram.* Mint kitünő egyházi szónok több jeles beszédet is hagyott hátra hasonló történeti tartalommal.

Halvax Kristóf, windberger apát († 1691): *Navigatio Mariana, sive Synoptica Relatio B. V. Mariae prorsus miraculose 1177. Sanctorum Angelorum ministerio per Istrum fluvium translatae Ecclesiae in Sossaw. Straubingae, 1680.*

Hausen Ignác, roggenburgi kanonok és levéltárnok: *Volumen Privilegiorum a summis Pontificibus et Imperatoribus monasterio roggenburgensi concessorum; uti etiam jurium, et actorum ac totius ditionis Roggenburganae cum notis criticis* (kéziratban maradt). — *Triplex victoria de uno hoste parta, seu Panegyris in festivo Seculo restituti Patribus Ord. Praedicatorum monasterii Obermedlingani. Augustae, 1752. 4-r.*

Hempfer György, minden-szentek-zelli kanonok, tudós theologus és asceta († 1648): *Historia illustrium virorum Sueviae. — Chronicon monasterii Cellae omnium SS.* (Kéziratok.)

Herdegom Gérard, tongerloői kanonok: *Diva Virgo Candida Ord. Praem. Mater et Tutelaris, quo etiam Antiquitates Ecclesiarum Campinensium expenduntur. Bruxellis 1650. 4-r.*

Herental Péter, floeffi perjel, hires nyelvész, theologus, mytholog és exegeta († 1390): kéziratban hagyott hátra roppant kötet krónikát a világ kezdetétől egész az ő koráig, különféle leveleket s a floeffi apátok névjegyzékét és viselt dolgait. A XXII. János, XII. Benedek, VI. Kelemen, VI. Inceze, V. Urbán, XI. Gergely és VII. Kelemen, tőle származó életírásokat kiadta Baluz István in *Vitis Papar. Avenionen. t. I. Parisiis 1693.* Szent-írás-magyarázó-munkái közül csak az egy *Commentarius siue Catena in Psalmos* jelent meg és pedig 1453. és 1480 ban Kölnben. (L. ezen nevezetes férfiúról Hugo Ann. Ord. Praef. Casimirus Oudinus de Script. Eccl. t. III. f. 1218, et seq.)

S. Hermannus-Joseph, annyi magasztaló életírásban, versben és prosában dicsőített szent tagja a steinfeldi apátságnak († 1241), kinél az egész rendben egynek sincs termékenyebb legendaköre. Sz. Orsolya és 11 ezer társai különös tisztelője lévén, szerkesztett több könyvet: *De Passione, seu Historia SS. undecim mille virginum. — Genealogicum de S. Ursula et sociabus* (L. Crumbach Hermann, jezsuitarendi atya: *S. Ur-*

sula vindicata, seu Martyrium et Vita S. Ursulae, t. I. l. I. tom. II. l. 7.) — Sequentia de Undecim Virginum millibus. — Officium parvum S. Ursulae cum hymno: O vernantes Christi Rosae, stb. Töle vannak: Gaude, plaude, clara Rosa és Jesu dulcis et decore, — hymnuszok is.

Hermann, rotheni apát, tudós szentéletű és nagytekintélyű férfiú a maga korában († 1749.): Speculum vitae vere religiosae, sive: Vita Ven. Dei servi B. M. Vilhelmi. Can Reg. Ord. Praem. in Imperiali monasterio Rothensi. Ottoburae, 1743.

Hermannus Marianus Antonius, strahowi apát, a rend legjelesebb tagjainak egyike, († 1741). Töle vannak, theologiai és egyházjogi munkáin kívül: Saeculum Norbertinum, in illuminatione vultus Norbertini, seu solemnitas. secularis translatarum Parthenopoli ad montem Sion Pragae Exuviarum S. P. Norberti, in quo Norbertino Sionaei montis origo, progressus, vicissitudines etc. referuntur, junctis sermonibus in seculari solemnitate . . . ex ambone dictis. Pragae, 1727. — Epistola ad Liberium Cepolarem pro veritate translatarum Parthenopoli Pragae S. P. Norberti Reliquiarum. — Közjogi és történeti érdekekkel birnak: Vindiciae Bohemiae, sive Compensiosa Deductio famosae Quaestionis super nexu interi sacrum Imperium Romano-Germanicum et Inelytum Bohemiae Regnum intercedente. Norimbergae et Pragae, 1740.

Hermann, scheidai prépost, sz. Norbert tanítványa önmegtérésének már másutt említett történetén kívül: Vita S. Godefridi Cappenbergensis Comitissae, et Praepositurae ejusdem nominis fundator. Kiadva in Actis SS. t. I. ad diem 13. jan.

Hennin Lajos, Montigny 1303 ig terjedő vicognei krónikáját folytatta a 16 ik századig. (L. erről Hugo, Sacrae antiq. mon. t. II. praef. és f. 195.)

De Herthoge Polycarp, antwerpi kanonok, a „Religio Praemonstratensis,” „Norbertus Epigrammatibus et Anagrammatibus exornatus,” „Tragoedia de vita et martyrio S. Cornelii” stb. czimű munkák szerzője, kiadta s kritikai jegyzetekkel ellátta Vandersterre-nek sz. Norbert életét, melyet a bollandisták a „Szentek élete” első juniusi kötetében örökítettek meg. Élt a 17-ik század közepe táján.

Herselin (Honor.) Bertalan, floeffi kanonok, történetíró és tnnepies elméjü költő: *Elogium S. Norberti et Catalogus Celebriorum ord. Praem. per orbem Universum Abbatiarum.* 1584. — *De dictis et factis Caroli V.* 1581. — *Hodaeporicon itineris italici.* — *Passio Casparis Collignaei*, Galliae architalassi (verses kötet), stb. Az „*Admonitio ad Fratres inferioris Germaniae Sylvae Ducis*“, és „*Victoria nobilissimi Adolphi de Cortenbach Procomitis Helmondani*“, ezimü munkákat Jöcher (*Lexicon Univ. par. II. sub. lit. H.*) tulajdonítja egy jero mosrendi Honor nevü szerzetesnek; de alaposabb Foppens állítása, ki az ő „*Bibliotheca Belgica*“-jában ezen műveket is Eerselinnek vindicálja. Anselm „*Elucidarium*“-ját ezen Eerselin hozta először 1586-ban napvilágra.

Hogeland Miklós, middelburgi apát Zeelandban († 1334): *Chronicon Beatorum canonicorum Regularium sub sacra Praem. Observantia degentium.* Csak némi kivonatok és töredékek maradtak fenn belőle. Öriztetett az antwerpi házi könyvtárban; a bollandisták (t. I. jun. p. 937) magasztalással említik. Sanderin „*Chorographia S. Brab. t. I. ad Averbod*, sok hasznát vette. Hugo nagy gonddal kerestette, hogy a prémontréi régiségi emlékek közt kinyomassa, de ekkor már található nem volt.

Hoesvinkel Fülöp, tongerloői kanonok: *De Origine Prodigiosae Imaginis Deiparae in Duffel*, első kiadás Antwerp, 1644, 2-ik 1667., 3-ik 1717.

Horst Hermann, olinghusi prépost: *Chronicon Olinghusianum*, 1450 táján.

Hugo Károly-Lajos, estivali apát s ptolomaisi püspök in partibus, első rangu tudós, theologus, történész, régiségbuvár, műítész, szépíró az e munka folytán oly, sokszor említett: „*Annales*“ en és sz. Norbert életén kívül (az első két roppant folió kötet, mindegyik két részre osztva; tudnillik a „*Monasteriologia*“-ra és „*Documentumok*“ ra, a másik egy folió kötet öt könyvben), kiadta a „*Sacrae Antiquitatis Documenta*“ ezimü gyűjteményt, melybe Emo és Menco, Leo Sibrandus, Montigny Miklós s Balduin krónikáit, és évkönyveit; gróf Arnstein Lajos, a hasonnevü apátság alapítója életírását, Psalmæus Miklós verduni apát trienti-zsinati naplóját, stb. bocsátotta közre. „*Traité Historique et critique sur la maison de Lorraine*, Nancy,

1711.“ — „Reflexions sur deux Ouvrages nouvellement imprimés concernant l’histoire de la maison de Lorraine, Nancy 1712.“ — „Histoire de la maison de Sales, Nancy, 1716.“ foliókötet ábrákkal. — „Défense de Lorraine contre les prétensions de la France, Haje, 1697.“ világtörténeti érdekekkel bírnak. Összegyűjtötte az adatokat a prémontréi rendi tudósok és írók ismertetéséhez is, de nem adhatta ki. A rend melletti küzdelmei folytán ismételve számkivetésbe küldetett. Munkás de viszontagságteljes életét 1739-ben 74 éves korában fejezte be; a rendben ötven egész évet töltött. Munkáiban többször hivatkozott évkönyveinek a rend történetét tartalmazó részére; mi csak a monasteriologiai két foliókötetet láttuk, s ezek okmányai halmazából, valamint az egyes házaknál szétszórva röviden említett tényekből szedtük össze azon adatokat, melyeknél Hugóra, mint kútfőre hivatkozunk, — rendszeres történeti munka egy sem állt rendelkezésünkre.

Hugo floreffii kanonok a 13-ik század elején: Vita et merita B. Ivetae viduae, leprosis*servientis apud Hujum dioec. Leod. ad Mosam. — Vita B. Idae Nivellensis Virg. ord. Cistere. in Ramnia Brabantiae. — Vita B. Idae Lebbensis. (Wion, Possevin, ezen Hugót benzének mondják: ellenben Myraeus in Chron. Praem. ad an. 1227. Joan. Albert. Fabr. Biblioth. Eccles., acta SS. t. I. ad diem 13. jun., Sanderus in Bibl. Belg., Du Cange in Judice Auctorum (ad glossar. med. et inf. latinitatis), Oudinus de script. Eccles. t. III., Foppheus Biblioth. Belg. t. I. stb. egyhangulag prémontreinek vitatják.)

Hugo, auxerreii kanonok, folytatta a Robert ugyanezen monostorbéli kanonok által megkezdett, s Camuzaeus Miklós által 1608-ban kiadott krónikát.

Hugo, majd Fossensis, mert Fossésben született, majd Cameracensis, mert a cambrayi püspök titoknoka volt, majd ismeretlen okból, Farsitus melléknévvel, sz. Norbert utódja, első főapát: Vita S. Norberti Auctore praem. Canonico coaevo. kiadva sokszor. Neki tulajdonítják némelyek a „De Miraculis B. Mariae Suessionensis“ című munkát, melyről már e munkában is említést tettünk, s a mely a Patr. Migne-féle cursusában egy soissonsii Hugónak tulajdonítatik.

Jaroslav, strahowi (mások szerint seclau — siloëi) ka-

nonok, pragai Kozma krónikájának híres folytatója, kinek munkája Bécsben 1753-ban adatott ki ezen czim alatt: „Continuatio Chronici Bohemici olim a Cosma Pragensis Ecclesiae Decano, nunc e codice manuscripto Pragensi producta.“ Kozma élt a 11-ik század végével s a 12-iknek elején, s az általa szerkesztett „Chronicon Bohemorum“ az 1038-ik éven kezdi, 1125-iken pedig végzi. Ezen tájban telepedtek le a prémontréiek Prágában. Jaroslaw, Ottokar király idejében élt, s az említett krónikát egész 1283-ig vitte le. Balbin, Pessina, Friedenfels, gróf Kollowrath Joachim és Berghauer Tamás cseh történetírók a krónika azon egész részét, mely Kozma halálával 1126-ik évtől kezd, s folytattatik egész 1283-ig, Jaroslawnak tulajdonítják; ellenben Rosenthal az 1116—1142 évkörre egy harmadik névtelen író-t vesz fel. Dobner kegyesrendi atya (in Monum. Hist. Bohemiae t. I. a fol. 16—23. és in Prodomo Annal. Hayecianorum p. I. a f. 180—185) bőven bizonyítja be, hogy Jaroslaw prémontréi volt, s szerencsétlen a rendet, hogy iratát világosságra hozni, s a szutól megmentenie sikerült. A „Minch“ (Mönch) melléknév, melylyel Jaroslaw közönségesen előfordul, bizonyítja, hogy e nevet a prémontréiek a kanonoki mellett nem vetették meg.

Jeune Claudius Mansuetus de Tiquecourt a templariuskok általunk már említett történetét írta ezen czim alatt: Histoire critique et apologetique de l'ordre chevalier du temple de Jerusalem, Paris, 1789. 2. kötet.

Joannes de Novo Foro, másképp Neumark János, II. leuthomisli apát és egyuttal olmützi püspök, IV. Károly császár cancellárja († 1380): Bartoldus Pontanus de Braitenberg tanusága szerint (Bohemia pia, lib. 3. de Archiepis. p. 45) az ország viselt dolgait összegyűjtötte, s sz. Venczel életét elkészítette. Ezen igen becses kéziratok kiadattak-e valaha? arról nincsen tudomásunk.

Joannes a Nigra Valle, a rend definitora Spanyolországban, utóbb vaticani könyvtárnok s végre bibornok, Anastasius Bibl. neve alatt ismeretes pápák életírásai közül többet tökéletesített, másokat egész IV. Inczéig hozzáadott. Constantin. Ginnius Senensis szerint (in Natal. SS. Canon. ad an. 1621.) irt „Epilogus Chronicarum“ czimű munkát is, melyben a pápákról,

fejedelmekről, nevezetes férfiakról, tudósok és szentekről sok jeles adatot hagyott hátra.

János, steingadi kanonok, kora egyik jelesebb költője: *Vita Pientissimorum juxta ac potentissimorum Monasterii Steingadiensis Fundatorum Guelfonis VI. et Guelfonis VII.* 1608. — *Fasti Steingadienses, sive Chronicon Abbatum ejusdem Canoniae.* 1609. Verses előadásban.

Joannes de Waldov, brandenburgi, utóbb libusi püspök († 1423): „*Prolixa Deductio Jurium et Praetensionum Domus Brandenburgicae ad Ducatum Saxoniae Wittenbergensem,*“ becses kézirat a berlini levéltárban, melyet Gundling I. Friderik brandenburgi választó-fejedelem életírásában használt. L. Gercken: *Ausfürliche Stifts-Histoire von Brandenburg, Brunswick,* 1766.

Jodocus Treher, roggenburgi apát I. Maximilián császár titkos tanácsosa, kitől valamint V. Károlytól apátsága részére több kiváltságot és szabadalmat nyert, a híres roggenburgi könyvtárt temérdek, a világ minden részeiből s minden nyelven összegyűjtött munkákkal szaporította († 1528): *Historische Beschreibung der uralt adelich, nunmehr Freyherr und gräflichen Geschlechts der Herren Vöhlín, Freyherren auf Illerdissen und Neuburg . . . durch den Hoch. in Gott Herrn Jodocum Abtes des Gottshaus Roggenburg im Jahre 1520. beschriben, und folgendes aus unterschiedlichen Geschlechts-Registratur und Archiviis gefundenen schriftlichen Documenten und Glaubwürdigen Urkunden zusammengetragen und vermehrt im Jahre 1661.* — Kéziratban maradt, s a család neuburgi kastélyában őriztetett.

John Ambrus, weissenau apát: *Historia Imperialis ac Exemptae Canoniae Minor-augiensis Ord. Praem. ab anno fundationis 1145. usque ad annum 1763.* Constanza, 1763. 4 r.

Kerner Daniel, seelau (Siloë) kanonok. Összes munkáit Pingizer Simon adta ki Ágostában 1749-ben. Ezek közt talál-
tatik: *Syntagma Virorum, fama, virtutibus, doctrina, scientia et Sanctimonia illustrium in Regia ac antiquissima Canonica Siloe in incl. Reg. Bohaemiae . . . a primaeva sui fundatione juxta saeculorum sibi succedentium intercapedinem regulatum, et usque ad annum 1765. continuatum.*

Kessel Theodor, steinfeldi kanonok, ki 1589—1601-ig Magdeburgban tartózkodott, s az emlékezetes dolgokat, melyeket itt kinyomozott, vagy személyesen tapasztalt, leírta. A kézirat „*Memorabilia Steinfeldensia*” megjeleléssel a steinfeldi levéltárban őriztetett.

Kohel Zsigmond, lukai kanonok s doxani prépost († 1615): *Acta nonnullorum PP. Ord. Praemon. typis domesticis* (a lukaiaknak e szerint saját nyomdájok volt ez időben) *Lucae*, 1608. E biographiák közt figyelmet érdemel a Hayto, örmény fejedelmeé, melyet Myraeus (in *Chron. Praem.* a fol. 141.) átvett.

Kraszewsky Antal, József, Daniel, vitowi apát Lengyelországban († 1737): Kiadta a rend szentjeinek életírását lengyel nyelven 1752-ben Varsóban ezen czim alatt: „*Zycie Swietych . . . Zakonu Praemonstratenskiego.*” Emlékezetes e munka különösen azért, mert a lengyelországi rendi házak, ugymint: Busko, Boleslawiec, Czarnewas, Hebdow, Krakow, Krzyzanowice, Leczycki, Plocko, Strezelno, Sandec, Wroclaw, Witow, Zwierzyniec, Zukow, — rövid történetét is tartalmazza.

Krusche Marian, boroszlói prém. kanonok: *Canoniae S. Vincentii Wratistlawiensis.*

Kulzing Otto, hillenthali prépost a 14 ik század 2-ik felében: *Historia de fundatione monasterii sui*, kiadva *Leibnitz* által *Script. Brunsw. t. II.*

Lamberti Róbert, averbodi perjel: *Diva de Cortembosch, ejusque Miracula.* Lovanii 1656. Cortembosch a B. Szűznek „*Salus Infirmorum*” kápolnája a coseni plebánia-területen. Az itt történt csudákat első közlőtte 1645-ben *Van Hore Pál*. **Lamberti** említett munkájában a cornélhegyi sz. *Julian* á-ról is értekezik.

Joannes a Lapide, másképp *Morel*, grimbergi kanonok: „*Laudatio funebris Rev. D. Cornelii Jansenii S. Theologiae Doctoris, Iprensium Episcopi, Lovanii, 1641.*” czimű műve Róma által eltiltatott. † 1654.

De Lathau, tongerloői kanonok, a 14-ik század második felében: *Liber memorabilium sui temporis. l. Acta SS. ad 22. jan. Prodr. ad Vitam B. Walteri.*

Lauber Pál, weissenau kanonok: **Lohel János**, prémontréi rendi kanonokból lett prágai érseknek életét német nyel-

ven; azonkívül: *Vita et Martyrium sancti et gloriosi martyris Saturnini, ecclesiae Albaugiensis Patroni tutelaris, cum graphica descriptione seculi jubilaei translatarum ejusdem s. martyris Reliquiarum*, 1766. 4-r.

Lauer Antal, ilbenstadi kanonok a 18-ik századból: *Supplementum ad Annal. Praem.* Kéziratban maradt. — A Gruber Dániel által kiadott lieflandi krónikából (*Chronicon Livoniense*) Fülöp, ratzeburgi püspök életét kivonatban adta ki.

Laurentii György, ilbenstadi prépost († 1663): *Diarium de calamitatibus ecclesiae suae tempore belli suevici*.

Leo Sibrandus, lidlumi kanonok († 1578): *Vitae Abbatum Horti B. M. Virginis Ord. Praem. in Frisia occidentali*. Kiadta Antonius Matthaeus, t. VI. *Analec.* 1708-ban, az 1738-ki kiadásban t. III. — *Chronicon Abbatum Horti B. M. V. Ord. Praem.*; és *Historia Monasterii Lidlumensis seu Veteris Vallis in Frisia*. Mindkettőt kiadta Hugo *Sacrae Antiq. Monum.* t. II.

Bernardus a Leone, madridi apát: *Chronicon Ordinis*, 1626.

De Licht Godfrid, antverpi kanonok, buzgó történetbuvár: *Dissertatiuncula, qua rationibus gravibus probatur: Cornelianae domus Sorores (köztük sz. Julianna) et fratres ad Ordinem Praem. potius, quam ad ullum alium pertinuisse*.

De Liechtenau Conrád, urspergi apát († 1240): az urspergi krónika szerzője. Írta azonkívül a Szentekéletét XII. könyvben, mely ha közre volt-e bocsátva, megmondani nem tudjuk.

Lietau János, „Calvi Montis“ monostor perjele: ezen monostor első apátjának, Bertald skót király fiának életét franczia nyelven. Kijött 1634-ben Reimsban, franczia czimét nem ismerjük.

Lienhart György, roggenburgi apát, ismeretek bősége által kitünő termékeny író számos értekezésein kívül, ugymint: *De Chronico Conradi a Liechtenau, et an Burchardus abbas urspergensis sit verus et genuinus auctor Historiae de Friderico I. et ejus parentela?* — *An S. Patriarcha Norbertus, Praemonstratensium conditor, institutum candidum amplexus Canonicus regularis sit factus, et filios suos ad munia parochialia destinavit?* — *Sacramentaria Tanchelmi haeresis per S. Nor-*

bertum ejusque duodecim socios devicta. — De Haeresibus opera praemonstratensium exarmatis. — In Joannis Launoii Parisiensis theologi . . . apologiam, qua demonstratur Privilegium totalis exemptionis ordini Praem. esse coevum. — An B. Joannes et S. Julianna Cisterciensibus aut Praemonstratensibus sunt accensendi? — An S. P. Norbertus Ordinem suum instituerit in honorem Immaculae Concep. B. V. Mariae? — De Pauperum Cura et Hospitalitate apud Praemonstratenses. — Causa Sanctorum et Sanguinis, seu cultus debitus residuis in terra SS. Sanguinis et S. Crucis particulis nec non Sanct. Imaginibus et Reliquiis,“ stb. irta: a prémontréi tudós és szent férfiak életismertetését: „Spiritus litterarius Norbertinus,“ „Ephemerides Hagiologicae“ és „Auctarium Ephemeridum“ ezimek alatt. „Ogdoas Erotematum ex Ottonis Theosophiae Scholasticae Tractatibus publicae luci et concertationi exposita“ ezimű munkája nevezetessé lön az által is, mert azt egy névtelen jezsuitaszerző „Responsa ad scrupulos Lienhardtii“ megtámadta. Válaszát „Moderamen inculpatae tutelae, seu justae exceptiones contra Autorem ideae“, stb. Lienhardt nem adhatta ki, mert a felek felsőbbségileg hallgatásra lönnek utasítva. A vita nagyobb mérvet látszott akarni felvenni, mert Lienhardt mindkét művét, az elsőt ugyan a dilingeni, a másodikat pedig a salzburgi egyetemek helyeselték.

Le de Miklós, S. Andreae in Nemore monostor apátja, kitűnő férfi s első rangu tudós, ki iratait kéziratban szeretete közleni másokkal, nyomda útján közrebocsátásukat azonban mindig ellenzette, s úgy szolván akarátja ellenére adattak ki: Catalogus sive Fundationes Abbatiarum Ord. Praem., és Judex Circariarum Ord. Praem. Meghalt. 1680.

De Louveignies Vilmos, prémontréi főapát a rend statutumait rendszerbe foglalta: Statuta Ord. Praem. in IV. Dist. dispartita. Meghalt 1304.

Mac lot Edmūd, l'etanchei apát († 1711-ben): Historia novi et antiqui foederis, jeles, ma is becsesel bíró munka; két kiadást ért Nancyban 1705-, és Párisban 1712-ben. Két kötet. — Tőle van: Institutio Reformationis in Ordine Praem. 1697.

Maghe Engelbert, Bonae Spei apát († 1708): Chronicon Monasterii Bonae Spei, 1704.

Malder Ambrus, gradeci kanonok († 1706-ban): *Historia varium Canoniae Gradicensis statum complexa*, tiz kötet 4-rétben; és *Vitae et fata confratrum . . . Marte suevico dispersorum*, egy foliokötet. Kéziratban maradt.

Mangold Tibér, marchtalli apát: *Xenium Seculi decimi octavi, Marchtalli*, 1700.

Martin Károly, cuissy apát: *Historia Monasterii S. Odiliae in Alsatia. alias Hohenburgum*. A nagy tudomány-nyal irt munkát kiadta *Hugo in Annal. Ord. t. II. a col. 391—436*.

Masius János, parki apát († 1647): *Historia de Origine ac Progressu Abbatiae Parcensis*, — kézirat.

Menko Horti Floridi B. V. apát, folytatta *Emo* krónikáját. † 1277.

Mika József, strahowi kanonok: *Inclutissimum Doxanum, seu Regii Doxanensis Parthenonis Ord. Praem. succincta historica relatio*. 1726. 4-r.

Minzenthaller Mihály, weissenau kanonok, tudós theologus († 1748): *Epitome privilegiorum tam generalium in favorem totius I. Ord. Praem., quam specialium in bonum Augiae minoris . . . a summis Pontificibus et dioecesanis Episcopis collatorum* 1739.

Mitis Károly, seelaui kanonok (1714): *Epitome annalium Siloensium ab anno 1131—1678*. — *Anacephaleosis, seu Compendiosa descriptio cum veteris, tum novae Siloë, et successio fratrum*.

Montigny Miklós, vicognei kanonokból „Castelli S. Martini ad Scarpum“ 1308-ban lett apátja, folytatta a Miklós vicognei perjel által előtte egy századdal, mintegy 1203-ban megkezdett vicognei évkönyveket: *Annales Coenobii Viconiensis*. Először kiadták a benzék in *Collect. Ampl. Veter. Monum. t. VI*. Utóbb *Hugo, Blanplain* jegyzeteivel in *S. Antiq. Mon. t. II*. Montigny azonkívül hátrahagyott: *De Historia Martyrii et Translationis SS. 11,000 Virginum; De Miraculis S. Blasii; Memoriale Reliquiarum Viconiensis ecclesiae* s más több kéziratot.

Moryconi Prosper, antwerpi kanonok s gottesgnadeni coadjutor: *De Busto B. M. Virg. Magdeburgensis, historica*

et politica luce illustrato. Érdekes fejtegetés lehetett, mint ezime is mutatja, de valószínűleg kéziratban maradt, s megsemmisített.

Mudzaerts Dienes, tongerloői kanonok s a „Vallis S. Catharinae“ apáca-kolostor prépostja: Egyházi történetet adott ki holland nyelven a világ kezdetétől 1634-ig. Becsesebb ennél a: *Historia Ecclesiae Belgicae ex fidelissimis Rerum Belgicarum scriptoribus*, két folio-kötet 1624. — *Vita S. Norberti et Translatio S. ejus Corporis Magdeburgo Saxoniae in Pragam Bohemiae*. Antverpiae, 1627. — *Vitae Sanctorum et Sanctarum Ord. Praem.* Kéziratban maradt.

Murer Jakab minderaui apát († 1533): *Facta Antecessorum suorum a se ut abbate conscripta. Historia Seditionis tumultuantium Rusticorum.*

Nevius János, ninoviai apát († 1685): *Chronicon Nivniense*, bőven idézik Bolland folytatói ad 14. Sept. De SS. Corn. et Cypriano.

Nihusius Barthold, ilfeldi apát, ágostai hitvallásból lett katolikus, monostorának a svéd-háborúk folytán történt megszüntetése után mysiai püspök s a mainzi érsek suffraganeusa, tanult diplomata s tudós theologus († 1657): több kitünő, többnyire polemicus theologiai munkán kívül ¹⁾: *Chronographia nonnullarum Asiae provinciarum, nempe Assyriae, Mesopotamiae, Babyloniae, Syriae, Palaestinae, Arabiae, Troglytiae etc. Coloniae*, 1648. — *Prologus Galeatus, et Epilogus Triumphalis ad Refutationem fabulae de Joanna Papissa*. Kiadta

¹⁾ Nevezetesebbek:

Ars nova Dicto Scripturae Unico lucrandi e Pontificiis plurima in partes Lutheranorum, detecta nonnihil et suggesta theologis helmstadiensibus Georgio Callixto et Conrado Hornejo. 1633.

Phrophonematicus Morosophus, sive Vedelius in suo Rationali prorsus irrationalis.

Epistola de Cruce ad Thomam Bartholinum. Colon. 1646.

Hypodigma, quo diluuntur nonnulla contra catholicos disputata in Analysis logica Cornelii Martii. Colon. 1646.

Obelus oppositus inconsideratis de Scripturarum Canone Disceptationibus Conradi Horneji. 1647.

Commentatio de Communione Graecorum sub una specie. Moguntiae, 1644.

Leo Allatius: De perpetua consensione Ecclesiae Occidentalis et Orientalis“ czimű munkájában.

Nitribitt Lajos, felsőzelli kanonok: De Festis Jesu Christi, Beatissimae Virginis et Sanctorum per annum recurrentium, két folio-kötet, kiadta Schäffner Ágoston ugyanazon monostor perjele 1753. és 1757-ben Würzburgban.

De Noriega József, salamancai apát: Dissertatio Apologetica Mariano-Candida, in qua de constanti revelatione candidi habitus Praemonstratensis per Deiparam, stb. ajánlva a rend annalistájának Hugónak, ki ezt kétségsbe látszatott vonni. — Dissertatio Historica de S. Dominico de Guzman, Ord. Praedicatorum Patriarcha, Canonico Reg. Praem. in observantissimo Monasterio Sanctae Mariae de la Vid, in qua de utriusque ordinis . . . dignitate, instituto, observantia et habitu tractatur, 1723. — Digressio Apodictica de Magistro Joanne Calminares Abbate Aquilarensi Ord. Praem., Fidei inquisitore cum sermone ab eodem Caesar-Augustae habito ad sacrilegos occisores S. M. Petri de Arbues. (Ez utóbbi iratból kitűnik: hogy az inquisitio-intézményben, habár gyéren és kivételkép, de mégis a prémontréiek is részt vettek.) — Noriega spanyol nyelven irt munkája: „La peccadora arrependina,“ melyben bizonyos La Quintina nevű asszony életét írja le, az inquisitio által eltiltattott, mert állítja: hogy ezen Quintinának Isten tüzetesen ki nyilatkoztatta, hogy a Bold. Szűz, sz. Annától férfi közbenjötte nélkül a Szent Lélektől fogantatott. A domonkosiak, az inquisitio urai tudnillik, a szeplőtelen fogantatást tagadták, s a 16-ik század elején négyen ezen rendbeliek közül a miatt, mert tagadásuk istapolására csudákat koholtak, a berni tanács által máglyára vetettek ¹⁾).

Otto, második cappenbergi apát († 1152): Vita S. Godfridi ex Comite Cappenbergensi Canonici Ord. Praem. Kiadta ugyanezt hősköltemény alakjában is.

¹⁾ Surius, Commentarius Brevis rerum in Orbe gestarum ab anno salutis 1500—1568. Coloniae, 1568. p. 80. — Surius a büntetést elbeszélve többi közt megjegyzi: „Videant refractarii, ne dum matris honori et privilegio cum multorum gravi scandalo et offensione derogant, filii ejus severum in se judicium provocent!“

Oudinus Kázmér, verduni kanonok, utóbb hitehagyott, kinek kiképzésére a rend sokat költött, utazási költségeket adatok gyűjtése s ismeret-szerzés végett örömet felajánlott: a már másutt említett nagy munkáján kívül: *Commentarius de Scriptoribus ecclesiae antiquis*, stb. *Acta B. Lucae Abbatis Cuissyacensis*; — *Supplementum de Scriptoribus vel Scriptis ecclesiasticis a Bellarmino omissis*; — *Veterum aliquot Galliae et Belgii Scriptor. Opuscula sacra nunquam edita e manuscriptis Bibliothecarum Galliae. Lugduni Batav. 1692.*

Le Paige, közönségesen Pagius János, a rend syndicusa, sorbonnei tudor, tudós, tevékeny, erélyes és ügyes férfiú, kit a főapátok a francziaországi házak látogatásával ismételve megbiztak, de a kit később Richelieu bíbornok pártolása miatt nemcsak viselt hivatalaitól, hanem a cselekvő és szenvedő választási vokstól is megfosztottak, — írta a „*Bibliotheca Praemonstratensis*, Paris 1633.“ czimű tudós és terjedelmes munkát, melyben, öt könyvre felosztva, a szerzetes kanonokok eredetét, a prémontréiek alapítását, nevékedését, kiváltságait, a főapátok viselt dolgait, s egyéb a rend történeti életére vonatkozó eseményeket nagy szorgalommal összegyűjtve terjeszti elő. Meghalt mint mantouilleti plebános 1650-ben.

De Pape Libertus, bires parki apát, a brabanti rendházak általános helyettese, s egy alkalommal XIV. Lajoshoz az egész rendnek követe, kit austriai Don Juan ruremondi püspökké nevezett ki, de az apát a kinevezést szerénységből elfogadni vonakodott († 1682): „*Summaria Chronologica insignis ecclesiae paracensis . . . diplomatibus illustrata, Lovanii, 1662.*“ Találtatik Sander *Chorographia S. Brab.* I. kötetében is. *Supplementum*-ot írt hozzá a *Waersegge here* Jeromos, szintén parki apát.

Patrik, drieburgi kanonok Scotiában a 14-ik század első felében: *De direptione ac vastatione Monasterii sui, quam Edvardus I. Angliae rex, absente Roberto Brusio rege, Scotiam invadens, molitus est.*

Peltre Hugo, pont-à-mussoni kanonok († 1724): *Vita S. Virginis Odiliae, primae Abbatissae in Monasterio Hohenburg Dioecesis Argentinensis in XX. capita distributa. Argentorati, 1699.* (Az első tizenkét fejezet a szentnek élet-

rajzát, a többi nyolcz pedig a monostor viszontagságait adja elő.

Philippus Harvengius, kiről sz. Norbert tanítványai közt már emlékeztünk, több tudós munkán kívül: sz. Ágoston, sz. Amand, sz. Foilan, sz. Cyriacus és Julieta, sz. Oda, Waltrud, Ágnes stb. élettörténetét.

Fülöp, a Gruber által kiadott liflandi krónikából ismeretes püspök, szárazföldi és tengeri hadvezér († 1215): lübecki Arnoldot a szláv krónika összeállításában segítette; melyet is Arnold bevégezvén, neki ajánlott fel.

Pignot Roland diligemi apát († 1501): önéletírást hagyott hátra igen érdekes tartalommal, mely azonban napvilágot nem látott; Sander (Chorographia S. Brabantiae t. I. p. 399.) hivatkozik reá. Ravenstein Adolff támadása az ő korába esik — szemtanuja volt apátsága s minden hozzátartozó épületek fel-dulatásának.

Du Pré (de Prato) Móricz, párisi kanonok, a rend egyik legnagyobb tudósa, számos asceticus, nevelés- és kortani munkák szerzője, a rend történetét terjedelmes munkában foglalta össze, melyből azonban csak kivonat jelent meg ezen czim alatt: *Annalium, seu Rerum Ord. Praemonstratensis fusiorum ab ejus fundatione ad annum 1645. aliquando vulgandorum Epitome*, Ambiani, 1645. — Következő többnyire igen becses iratai kéziratban maradtak.

Les Armoiries, cris de guerre, devises des peuples, des nations, princes et nobles, tant anciens, que modernes, folio kötet ábrákkal;

Inscriptionum antiquarum romanarum libri X., foliókötet ábrákkal;

Recueil des armes, blazons, armoiries, et devises des papes, cardinaux, archevêques, évêques, monastères, ábrákkal;

Annales Ecclesiae S. Joannis, olim extra, nunc intra muros Ambianenses, fol.

Natales Sanct. Galliae, seu Martyrologium Gallo-francicum, fol.

Vita S. Norberti et aliorum Sanctorum Ordinis, fol.

Tabula Chronographica, in qua servata annorum serie breviter ostenditur, qui pontifices, imperatores, reges, duces, et prin-

cipes orbi terrae praefuerunt, a Christi Domini nativitate ad haec nostra usque tempora, fol.

Annales Ord. Praem. III. kötet;

Sacra Venerandae antiquitatis monumenta, numismata aurea et argentea, aerea Hebraeorum, Graeciae antiquae populorum, civitatum, insularum, regum et principum, romanae civitatis familiarum illustrium, et consulum, imperatorum et imperatricum, caesarum et tyrannorum, fol. ábrákkal;

La Vie du B. Hermann Joseph;

Figures et Représentations des médailles grecques et romaines, et autres antiques, fol. ábrákkal;

Recueil des Méditations pour tous les jours de l'année, fol.

Fasciculus exercitationum spiritualium;

Commentarius Catenatus in regulam S. Augustini;

Tractatus de Sacramentis, de Deo et ejus atributis, de Virtutibus theologicis, de resurrectione, két folio-kötet.²⁾

Commen. in Metaphysicam Aristotelis.

Lienhart ezeken kívül neki tulajdonítja: „Syntagma Origine et progressu monasterii Selincurtensis, et de Venerab. Christi lacryma ibidem asservata“ czimű munkát is.

D u P r é † 1645-ben.

P r o b s t Mihály, roggenburgi apát († 1640): C a r m e n de ortu et interitu Sifridi Canoniae Roggenburgensis Fundatoris

²⁾ Ha a prémontréiek ezen, s más számtalan minden szakbeli műveik kiadására azon gondot fordították volna, melyet például a benzék s jezsuita-atyák: mennyi fény- s dicsőségben tündökölnének ma és minden következő időkben a tudós világ előtt! Szerénységek okozta, hogy a becses kéziratokat más használta fel, s tudományos izzadságaik nimbusát idegenek örökölték. Így tettek nálunk is például M a l l y ó műveivel. Szinte megmagyarázhatlan azon készség, melylyel kézírataikat használatul minden jelentkezőnek átengedték, a nélkül, hogy csak gondoltak volna is rá, miszerint talán ildomos dolog is volna, a dicsőségnek legalább némi részecskéjét a rend e világban oly szükséges jóhírnevének igazolásul megtakarítani! Számos kéziratok el is veszttek . . . mások, ki tudja megmondani, hogy a világ mely levél- vagy könyvtárába kerültek! s mely német vagy francia író lepte meg a régi tudományosság nagy apparatusával a bámuló világot, melyet különben a gonddal szerkesztett kéziratban készen kapott! Th i e n v i l l e Péter, pont-á-mussoni apátról, ki 1663-ban halt meg, olvassuk: hogy 43 negyedréti kötetet hagyott hátra kéziratban, melyből nyomtatásban egyetlen-egy sem jelent meg.

Filii unici, 1597. A költői ihletre mutató költemény felvételét Roggenburg 1750-ben Ulmban megjelent történeti leírásába, s azon kívül kiadatott: „Fragantia lilia collecta in dedicatione novi templi Roggenburgensis, Ginsburgi, 1759.“ czimű munkában is.

Psalmæus Miklós, verduni püspök, a trienti zsinat egyik titoknokának kanonok szerkesztője: *Collectio actorum et decretorum S. Oecumenici Concilii tridentini in II. partes divisa, ab anno 1551—1562. Stivagii, 1728.* — *Collectio actorum et decretorum Conc. Trid. ab anno 1562. usque ad concilii finem, continens medullam votorum et sententiarum PP. Concilii tridentini, stb. Stivagii, 1728.* Zsinati naplóját kiadta Hugo in *Sacrae Ant. Mon. t. I.*

Reissenberger Norbert, teplai kanonok: *Vitae Beatorum Ord. Praem. — Monasteria Ord. Praemon. de facto existentia et eorum status, ac praeclara abbatum acta.* Kézirat.

Robert, auxerre-i kanonok († 1212. táján): *Chronologia ab orbe condito usque ad annum Christi 1211.,* melyet utána Hugo, ugyanazon házbeli kanonok folytatott, 1608-ban pedig Camuzæus Miklós Troyesben nyomtatásban adott ki.

Romelius Fridrik, rogenburgi apát, tudós és nagy tekintélyű férfiú; ki a közügyek terén, nevezetesen Svábsország részéről a birodalmi gyűléseken is kitűnt († 1656): *Adelberga illustre apud Württembergios Candidi Ordinis Coenobium auspiciis Friderici ex Suevorum Duce Imperatoris I. extracta, ab haeresi lutherana violenter occupata, Ferdinandi II. Caes. Aug. Pii. Felicis. Vict. Beneficio Praemonstratensibus restituta Ex antiquis ejusdem ecclesiae monumentis, publicis imperii actis et aliis Germaniae scriptoribus concinnata, a P. Friderico Romelio . . . 1629.* Dicsértetik a „*Capita Canonica de Jure Abbatum, decretis conciliorum illustrata, assistentia utriusque Juris stabilita, auctoritate theologorum ac canonistarum obfirmata . . . Dilingae 1728.*“ czimű munkája is.

Rostius Péter, steinfeldi kanonok: *Vita B. Hildegundis, antistitae Coenobii Marenensis, prope Arnsbergam.* — A „*Commentarius Brevis de Martyrio S. Potentini*“ kijött in *Actis SS. Tom. III. junii ad diem 18-am junii.*

De Rouvrey Sanctinus, pont-á-mussoni kanonok: *Sacri*

et Canonici Ord. Praemon. Menologium, a R. P. Joanne Chrysostomo Vandersterre, abbate S. Michaelis antverpensis inchoatum, a R. P. Waghenare S. Nicolai Furnensis Canonico et D. Carolo Saulnier continuatum, nunc demum cura et labore R. P. Sanctini de Rouvrey Can. Praem. Reformatae Congr. alumni, Illust. D. Episcopi Ptolomaidis, Abbatis Stivagiensis a secretis, historiis pluribus auctum et adornatum. Nancey, 1739.

Ruebner Ádám, gradeci kanonok († 1758): Memoriale seculorum subter secundo gradicensis ecclesiae jubileo, 1751.

Salle Claudius, S. Andreae in Nemore kanonokja: Chronicon Rerum Memorabilium Monasterii S. Andreae in Nemore, 1670.

Sanchez Antal, aquilari apát: Historia et Origo omnium Religionum, monachorum, mendicantium et militarium, 1630.

Saulnier Károly, estivali perjel és coadjutor († 1738): a rend újból alkotott alapszabályait tudós jegyzetekkel ellátva adta ki ezen czim alatt: „Statuta Cand. et Canon. Ord. Praem. renovata ac anno 1630. a capitulo generali resoluta . . . quibus accesserunt Regula S. Augustini, nec non Articuli Reformationis, seu Communitatis antiqui rigoris, Stivagii, 1745.” A „Series Chronologica Scriptorum Ord. Praem. . . cum notis criticis et dissertationibus ab exordio ordinis usque ad annum 1730,” melyben 370 írónak ismertetését adja, kéziratban maradt.

Schönhainz György, adelbergi apát, a prémontréi, sz. benedeki és sz. ágoston-kanonoki rendeknek a császári udvarnál volt procuratora, ki II. Ferdinand császárnál kieszközölte, hogy a Württembergben fekvő s lefoglalt kolostorok, köztük Adelberg illető szerzetes-tulajdonosaiknak adassanak vissza, — a „Quinque limpidissimi lapides, quibus Goliath superbus et in religiosos incurrens, a candido ac simplici puero Davide prosternitur; seu Defensio Ord. Praem. contra illius adversarios a quodam religioso Rothensi scripta ad annum 1629.” czimti munkában rendje mellett igen jeles védiratot bocsátott közre, melyben öt fejezetre felosztva adja elő azt, mit tett a prémontréi rend az egyházban hajdan, és mit tesz most. — Schönhainz-

tól van a „*Stat us Germaniae deplorandus, et pericula regnis et provinciis austriacis, et consequenter S. R. Imperio a turca imminetia . . . ad S. R. Imperii Proceres orthodoxos, 1664.*“ a maga idején nagy hatást gyakorolt munka is, mely nem maradt befolyás nélkül azon lelkesedést illetőleg sem, mely hazánknak a török iga alóli felszabadítására vezetett. E munka sarkán áll néhány ivnyi értekezés ezen czim alatt: „*Protestatio contra quosdam Westphalicae pacis de anno 1648. articulos, quam accepta notitia commutationis et ratificationum coram notario et septem testibus die 22-a martii anno 1649. publice prodixerunt, in instrumenti formam redigi curarunt, et ad perpetuam rei memoriam in archivo nunciaturae apostolicae Lucernae Cantorum deposuerunt, Restituti quondam contra illustrissimos Würtembergae Duces ecclesiastici.*“ Az értekezés történeti érdekekkel bir. *Schönhainz* † 1673.

Schindler Daniel Antal, seclau i apát († 1754), számos munkái közt: *Arcana Si ole, arcanis politicis et historicis interdistincta.*

Schmid Godfrid, rotheni kanonok († 1717), monostorának gyászos felégetése után ennek emlékét akarta örökíteni a „*Florilegium Rothense, seu celebriora quaedam monasterii Rothensis, a prima illius fundatione usque annum 1700. monumenta, acta et facta*“ czimű munkája által, de kiadót nem talált.

Schoos Leonard, antwerpi kanonok „*De Vita et moribus Leonardi Lessii, avunculi sui e Soc. Jesu., Bruxellis, 1640*“ czimű munkája az indexben van. *Less* szabadelvű nézeteknek hódolt a bibliai iratok isteni ihletének módját illetőleg.

Du Sch ore János, furnesi apát († 1554): *Chronicon Ecclesiae Viconiensis.*

Schuster Wirin, seclau i kanonok: *Anacephaloesis Siloena, és Descriptio memorabilium de externis Regionibus, quas peragravit cum illust. Junioribus S. R. I. Comitibus de Degal.*

Sibeneicher Mihály, gradeci kanonok († 1680): *Historia Montis S. a prima origine ad sua usque tempora, in Annales Foundationis Gradicensis* (kézirat).

Szent *Sibrand*, Horti B. M. V. közönségesen Marien-Garde apátja († 1240): *Vita S. Siardi Horti B. M. V. ab-*

batis V—i, és Vita S. Frederici Halle mi, Horti Mariani fundatoris et abbatis I.

Sivry János, a jó-reményről czimzett monostor perjele: *Chronicon Monasterii Bonae Spei in Hannonia*; terjed 1317-ig.

Spingler Jeromos, urspergi kanonok: Vita Conradi a Liechtenau, abbatis urspergensis, historiographi. — Vita Vener. Urbani Regii, prioris urspergensis.

De Spira Miklós, grimbergi apát (a szent ostya általa Brüsselben ünnepélyes menetben körülvitetvén, vérzeni látszott, miből Miklós a közelgő vérengzésekre következtetett † 1568): *Annales Monasterii Grimbergensis*, és *Historia Sui temporis*.

Stelz Hermann, pont-á-mussoni apát († 1661): Vita Ven. Patris Layruels, és *Historia Reformatae Congregationis Ord. Praem.* (Kéziratok.)

Tuldenus Theodericus, tongerloei kanonok és parki apát: *Relatio coram Maximiliano in primo introitu sponsae suae Mariae a Burgundia, Coloniae, 1477.* Követségeinek naplója elveszett; meghalt 1494.

Vaësen Henrik, steinfeldi kanonok († 1723): *Memorabilia de Marensi monialium Coenobio*; és *Vita et mors in conspectu Domini pretiosa Vener. Dei famulae Joannae Sophiae Maerlen, Virginis Deo dicatae in Maren. Ord. Praem.*

Vandersterre János, antwerpi apát († 1652): *Panegyrici in Inaugurationem Mathaei Irselii, abbatis sui praedecessoris*; in *Natalem S. Josephi, Can. Ord. Praem.*, in *Natalem B. Evermodi, episcopi ratzeburgensis*; in *Natalem b. Garamberti, abbatis S. Martini, Ord. Praem.*; *Natales Sanct. Ord. Praem.*; *Hagiologium Praem., sive Fasti Sanctorum hujus Ordinis*; *Vita b. Josephi Can. Steinfeldensis Ord. Praem. ex archetypo steinfeldensi fideliter expressa et notationibus illustrata*; *Vita Ven. Vilhelmi Rothensis, Can. Ord. Praem., authore Martino Merz, cum Auctario: Chronicon Praemonstratense Ecclesiae S. Michaelis Antwerpensis* (kiadva Sander Antal „*Brabantia Illustrata*“ czimű gyűjteményében); végre sz. Norbert élete latin és flamand nyelven

képekkel, melyet 1656-ban de Hertoghe Polycarp jegyzetekkel ellátva, újból adott ki.

De Vergara, több spanyolországi rendi házak apátja († 1601): Congregationis Hispanicae Origo, progressus, eventusque annuum 1601-um.

Vigsius Márton, zabrdovici kanonok: De B. Mariae Kyriteinensis origine et miraculis. Olomucii, 1663.

Virensis Jacobus, steinfeldi kanonok: De origine S. Crucis particulae in Ellen. 1620. (Schwarzenberg Katalin, elleni apáca számára hozta ezt Keletről ennek fivestvére, ki hajótörést szenvedvén, a kereszt-részeske a tengerbe esett, honnan az angyalok által megmentetvén, az imádkozó Katalinnak keblére tétettet le. Megmenekült testvére visszatérvén, nagy csodálkozására az elveszettre reá ismert.)

Ulmán Marián, gradeci kanonok: Moraviae antiquae status, geographice, chronologice et historice explanatus, I. Marcomanorum, II. Slavoniae regna describens, Olomucii 1762.

Ungar Raphael, sionhegyi (pragai kanonok) Balbinnak „Bohemia docta“ sokra becsült munkáját irodalmi s kritikai jegyzetekkel ellátva adta ki Prágában 1776—1780-ban. Ezen Ungar volt az, ki, mint a pragai es. kir. könyvtár őre, ott „a cseh nemzeti könyvtárt“ külön összegyűjtve, rendezte be.

Voecht Egyed, averbodi kanonok († 1643): Episcopus totius mundi, történeti nagy munka, és; De Comitatu Lossensi et Geneologia Comitum Lossensium, — mindkettő kéziratban maradt.

De Waghenare Péter, furnesi prémontréi kanonok († 1662): „Vita S. Norberti et Personae Ord. Praem. sanctitate vitae, dignitate, genere, doctrina et scriptis illustres Duaci, 1651.“ „Abbatiae S. Nicolai Furnensis Origo et progressus, Duaci, 1651.“ Költői tehetség lévén, sz. Norbert életét versekbe is foglalta: Vita S. Norberti dramatica et epigrammatica, Duaci, 1650. — Vita S. Norberti lyrica, Duaci 1637.

Warnantó János, beau-repairei (Belli Reditus) kanonok († 1418): Historia Rerum atque Episcoporum Leodiensium usque ad annum 1340., Lüttichben őrzött kézirat.

Wanke Bernard, gradeci apát († 1714): Protocollum

Inelytae Circariae Bohemiae, melyben a cseh- és morvaországi ausztriai és sileziai rendi házaknak eredetét és történeti viszonyosságait állította össze. Azonkívül: *Historia S. Montis*. Az első kézirat.

W e b e r Ignác, urspergi kanonok († 1755): *Origo de miraculosa Crucifixi Urspergensis Effigie, ejusque cultu per sex secula constanter asserto, ac mira devotione propagato. Seu Dissertatio Theologica de Licentia Baptismi infantibus abs vita natis ad miraculosam Crucifixi Urspergensis effigiem deportatis, ibidemque dubia vitae signa edentibus, sub conditione conferendi...*

W e i s u n g János, urspergi kanonok: *Catalogus, seu Epitome omnium rerum gestarum singulorum praepositorum abbatumque urspergensis coenobii, hártján irt codex 1524-ből.*

W i c h m a n n Ágoston, tongerloői tudós apát, művészetpártoló férfin: *Rosa Candida et robicunda, idest Martyrium Ven. Petri Calamphantani, Canonici Norbertini, Pastoris in Haren, anno 1512. crudelissime a Geusiis interemti, Antverpiae, 1625.* — *Apotheca spiritualium pharmacorum contra lue m contagiosam, aliosque morbos ex S. Scriptura, S. Patribus et historiis authenticis depromta. Antverpiae, 1626.* — *Diarium ecclesiasticum de Sanctis contra pestem tutelaribus, Ib. 1626.* — *Dissertatio Historica de Origine et progressu Coenobii Postulani in Brabantia, dum R. D. Joannes Du Chesne in secundum ibi Praesulem benediceretur. Ibid. 1628.* — *Brabantia Mariana, libr. III. 1623.* és Nápolyban 1734. ábrákkal. — *Lilium inter spinas, sive Vita S. Dymphae Demonomastygis et Campiniensium patronae.*

W i g e n h a l l Tamás, durhami kanonok Angliában: *Historia Monasterii Dierhamiensis.*

W i r z Melchior, steinfeldi kanonok: *Vita S. Potentini martyris, patroni Steinfeldiae.*

W o l f g a n g, vindbergi apát († 1523): *Historia S. Dorotheae.*

Z a c h Ignác, viltai kanonok Tyrolban: *Historia Martyrii-B. Andreae Rinnensis, 1489.*

Z y s p e r Venczel, schlögeli (Plaga) apát († 1608): *Annales Monasterii Plagensis.* Az 1595-ki paraszt-lázadás, meyl ellen

igen erélyesen harczolt, elfojtásának emlékére emlékpénzt vertett, egyik oldalán: *Catholica ecclesia, dum persequitur (sic!), floret; dum opprimitur, crescit; dum contemnitur, proficit; dum arguitur, intelligit; tunc stat, cum superari videtur*; a másikon pedig: „Anno Domini 1603. post pacatam, quae orta est anno 1595. rusticorum seditionem in Austria superiori, hunc eudit nummum fr. Wenceslaus Z y s p e r, praepositus plagensium fratrum“ szóló felirattal.

H a y m o, örmény királyfi, episcopiai kanonok Cyprus szigetén, kinek „*Historia Tartarorum*“ czimű munkájáról, már másutt szólottunk.

Mindezek sorában méltó helyet foglalnak Magyarország részéről: M a l l y ó József, és K o r i t s n y á k Jakab, kiknek szintén kéziratban maradt műveikről alkalmunk volt már más helyütt megemlékezni.

A mi mindezekből kiadatott, található az illető országok és tartományok régi emlékei és okmányai gyűjteményeiben, melyek közül: P e r t z, *Monum. German.*, L u d e w i g, *Reliquiae MSS.*, L e u c k f e l d, *Antiq. Praem.*, M e i b o m, *Scriptores és Rer. Germ. Hist.*, L e i b n i t z, *Scriptores*, L e d e b u r, *Archiv*, M a r t e n e et D u r a n d, *Collect.*, M a b i l l o n, *Analecta*, D' A c h e r y, *Spicil.*, M i g n e, *Curs. Patr.*, W e s t p h a l e n, *Monum. Ined.*, S a n d e r, *Brabantia*, E c c a r d, *Corp. Hist. med. aevi*, B a l u z i u s, *Miscel.*, A l v a r u s C o r d, *Hispania Illust.*; H u g o, *Ant. Mon.*; G a l l i a C h r i s t i a n a, B o l l a n d u s *Acta SS.*, A u b e r t u s M y r a e u s, *Chron. Praem.*; *Bibliotheca S. Patrum*, F u x h o f f e r *Monasteriologia*, stb. nálunk is ismeretesek

A kiadatlan számos kézirat közül több még mindig feltalálható volna, ha utána járnánk. Vajha utazó szerzeteseink azon tájakon járva, melyeken egykor őseik házai állottak, nem mulasztának el kérdezősködni: a házak eltöröltetése után hová, az illető ország mely könyv- és levéltárába tétettek át kézirat- és okmánytáraik? Ez uton sok elveszettnek hitt iratnak lehetne még nyomába jönni. Most elveszettnek hisszük, mert nem gondol velők senki... mást kíván tőlünk az őseink iránti kegyelet. A magyarországi birtokos rendek nem bizhatnának-e meg egy-két tagot társaik régi munkái és iratai illetén nyomozásával? Nem lehetne-e lassankint, évről-évre egy-két darabot könyvtáraik

számára megszerezni, hogy a rendtörténeti kutfők lehetőleg teljes gyűjteményével birjanak? Nagy multjoknak megfelelő történetet csak is így lehetne írni.

A prémontrei rend különösen észak-németországi legfontosabb történetére sok anyagot tartalmaznak: Riedl, Codex Dipl. Brandenb., Dähner, Prommerische Bibliothek, Giesebrecht, wendische Geschichte; Hasselbach és Kosegarten, Codex Pomer. Dipl.; Masch, Bisthum Ratzeburg; Zietlow, Das Praemonstratenser Kloster auf der Insel Usedom; Winter, die Praemonstratenser und ihre Bedeutung; továbbá Corneri Chronicon; Helmold, Chron. Slavorum; Chronicon Alberici; Chronicon Magdeburgense; Annales Stadenses; Chronicon Bergense; Annales Stederburgenses; Chronicon Brandenburgicum; Chronicon Pulcavae; Chronicon Abbatis Cinnensis (Brandenburg-brietzen-sche Chronik); stb. mely krónikák közül egy-némely tán prémontrei szerzőtől is származhatik; de melyik? kutfők hiányában még csak véleményt sem mondhatok.

II. Jahn János, született 1750-ben Taszvitzon Morvaországban. A prémontrei rendbe Lukán 1772-ben vétetett fel. A tanulmányi pályát elvégezvén, eleinte a lelkipásztorság terén, utóbb a tanári széken mint a keleti nyelvek s bibliai tanulmányok professora nyert alkalmazást. Luka 1784-ben secularizáltatván, Jahn az olmützi érseki papneveldeben folytatta tanári pályáját, honnan 1789-ben a bécsi egyetemhez tétetett át. 1808-ban kanonokká neveztetvén, tanári székétől búcsút vett, s azon, tul 1816-ig, a mely évben aug. 16-án meghalt, kizárólag a tudományoknak élt. Mellözve a csupán a napi szükséglet kielégítésére szolgáló nyelvtani munkáit (Grammatica linguae hebraicae és Elementa linguae aramaicae, seu chaldaeo-syriacae), maradó becsüteknek tartjuk a „Biblische Archaeologie, I. Theil, Häusliche Alterthümer I. Band Wien, 1793. II. Bd. 1796., — II. Theil, Politische Alterthümer, Wien I. Band 1800., II. Band 1802., — III. Theil, Heilige Alterthümer, Wien, 1805.“; „Einleitung in die Göttliche Bücher, Wien I. Bd. 1800., II. Bd. 1800.“; továbbá „Enchiridion Hermenevticae Bibl. Generalis, Viennae, 1812.“ és „Apendix Hermenevticae, seu

Exercitationes Exegeticae (Vaticinia de Messia), tom. I. Viennae, 1813. tom. II. 1815.“ ezimű munkáit.

A „*Nachträge zu seinem theologischen Werken*“ holta után jöttek ki, kiadva *Bengel* által *Tübingen*-ben 1821-ben. Ezen munkának homlokán álló néhány levelei világosságot vetnek utolsó tanári éveire, s láttatják a kezdődő visszahatást azon szellemirány ellen, mely *II. József* császár alatt a theologiai tudomány terén lábra kapott. A *csin* — írja *Jahn* 1811. ápril 2-áról Bécsből — melyet négy év előtt ellenem elkövettek, hogy tanári székemről lemondanom kellett, igen lehangolt. Mert miután 19 éven át fizetés mellett tanárkodtam, azon ajánlatommal, hogy jövőre kész vagyok, három órát fizetés nélkül is elvállalni, visszautasítottam, s értésemre adatott, hogy ezentul engem még díjazatlan tanáru sem hajlandók megszenvedni...“ 1810-ben *Jahn* ugyan megkérdezett, hogy akar-e más könyveket írni (tudnillik az iskola számára, mert *Jahn* e célra nagyobb archeológiájából és az isteni könyvekhez írt bevezetéséből kivonatos kézi könyveket készített volt), melyek rövidebbek legyenek, de egyuttal a *problematicus* tanokat igenlőleg (*assertorisch, juxta communem sententiam*) tárgyalják. *Jahn* vonakodására azonban, ez utóbbi kívánatot teljesíteni, az alkalmazási kérdés szintén abba maradt. „Eszemhe jut — úgy mond — a mit az *ephesusbeliek* mondtak, midőn *Hermodorus* jóra való fejedelmöket elkergették: *nemo apud nos excellat; si quis excellit, alibi et apud alios sit.*“

Jahn fenebb érintett *problematicus* tanainak azonban Magyarországon is találkoztak védői, s az ezek feletti harc itt halála után is néhány évtizedig meglehetősen elkeseredéssel folyt, a nélkül, hogy azt az 1821-iki pozsonyi nemzeti zsinat egészen elfojthatta volna — a tanok legalább még azontul is fentarták magukat az ország legtöbb theologiai tanszékein. A fő tekintély, mely ezen tanok mellett vivott az azokat ostromló *Alber János* és *Fejér György* ellen, *Tumpacher*, györmegyei áldozópap, a pesti egyetemnél a görög nyelv, bibliai értelmezés-tan s az új-szövetségi bibliai tanulmányok professora, s a „*Vindiciae Joannis Jahn, Lipsiae, 1822.*“ sok tudomány- és képzettségről tanuskodó munka szerzője volt. A vita még *Jahn* életében fejlődött ki, melyről ugyanő említett leveleiben követ-

kezőleg emlékszik: „a bajhoz — úgy mond — még egy más ok is járult, a harc tudnillik, mely könyveim felett már négy év óta tart Magyarországon, s kevéssel az utolsó (1809 ki francia) háboru előtt A l b e r által az egész országra elterjesztetett; miután ez a pozsonyi országgyűlésen egyúttlevő megyés püspököknek egy fogalmazványt kézbesítettett, melyben J a h n t s a könyveit védő pesti tanárokat legbotrányosabb eretnekek gyanánt tüntette fel. Az irat, melyet az országgyűlésről visszatérő püspökök megyéikbe magukkal vittek, az egész országot mozgásba hozta, s J a h n s a pesti theologiai kar tanárai lutheranus-, cálvinista-, socianianus-, zsidó- és naturalistákul szidalmaztattak. A mozgalomról az országban időző császár is értesült. . .“

J a h n ingerültséget okozott tantételei főleg a következők voltak: hogy az ö r d ö n g ö s ö k nem voltak az ördögtől megszállva tartott emberek, hanem nehéz nyavalyában vagy egyéb nervosus betegségben sanyló természetes betegek, s hogy Krisztus és az apostolok ezeket ördöngösöknek nevezve, csak a kortársak gondolkozása- s szólásmódjához alkalmazkodtak, a beteget azon néven nevezve, melyet annak a kortársak adtak, a nélkül, hogy a betegség okát is velök együtt az ördögnek tulajdonítanak, valamint mi is a napot „támadni“ és „alkonyodni“ mondjuk, a nélkül, hogy a köznép régi hiedelmét a napnak a föld körüli forgásáról magunkévá tennők;

hogy a szent-írás több történetieknek tartott könyvei, mint J ó b, T ó b i á s, J ó n á s, E s t h e r nem történeti könyvek, hanem tanköltemények, beszélyek (parabolák), melyekben valamely tan tényekben adatik elő;

hogy az ó-szövetségi azon tények, melyeket typusoknak, a messiást előábrázoló realis prófétiáknak tartanak, nem mind valóságos typusok, vagyis dologi előábrázások; s hogy a szóbeli jövődölések közül sem mind Messiásra vonatkozik, melyet eddig ilyenül tartottak; — Krisztus hivatkozása a pusztában felállított rézkigyóra, s J ó n á s n a k a hal gyomrábani háromnap tartózkodására csak előadási hasonlítás, s nem egyuttal a melletti tanuságtétel, hogy a rézkigyó felállítása s J ó n á s elnyeletése azért történt volna, hogy a keresztre felmagasztalt s a földnek gyomrában eltemetett Krisztust mintegy történeti tényben előábrázolja;

hogy a szent könyvek értelmezésének szabályai ugyanazok, melyek szerint minden más emberi könyvek értelmezésében kell eljárni; hogy a szent könyvek isteni tekintélye ezen könyvekből csak akkor bizonyítható be, ha ezeknek hitelessége előbb tudományosan, vagyis azon érvekkel bizonyított be, melyekkel más emberi könyveknek is a hitelességét kimutatni kell; hogy az egyháznak, az ő csalhatatlanságának bebizonyítására ezen szent könyvek állítására való hivatkozása csak akkor alapos, ha ezen szent könyvek isteni tekintélye tudományosan kétségen kívül helyezve, s azon kívül azon állítások értelme, melyekre hivatkozik, tudományosan, vagyis azon érvekkel megállapítva van, melyekkel minden más könyvek egyes helyeinek igaz értelmét bebizonyítani szokás. Az érvelési módszer: hogy például ez a hely messiási jóslat, mert az isteni tanító, Krisztus azt ilyennek tartja, s viszont Krisztus Istenfia, mert a prófétákban ez róla így van megírva; — az egyház csalhatatlan, mert azt tartják róla az isteni könyvek, s ezen könyvek isteni könyvek, mert ezt tartja róluk a csalhatatlan egyház, stb. *circulus vitiosus*-t képez, melyből a hittudománynak ki kell emelkedni, stb.

Az egyház, mint az embernek kezdet óta napjainkig ezredéves hű kísérője, közvetlen tanuja volt Isten minden időkbeli tanításainak, s a végbőli tetteinek és intézkedéseinek, hogy az embert az igaz hitben megtartsa és megerősítse; s az egyház ezen örök tanu mondja: Istentől van ez mind, mondom én, ki tanuja valék az Ő csudáinak, őrzém azoknak emlékét, s hogy nem hazudom, tanuságom mellett kész vagyok minden perczen véremet ontani! A hittudomány e bizonyágtétel horderejét nem ismeri félre, de épen azért, hogy súlyját nyomatékkal a latba vethesse, nem mulaszthatja el, hogy hitelességét tudományosan is ne igazolja, már csak azért sem, mert a tények, melyekre az isteni eredet kezességét maga az egyház is hivatkozik, nem csak történeti, hanem bölcsészeti momentumot is foglalnak magukban. Szóval a hittudomány a hittanok tudományos igazolásában a minden más tudományok közös elveihez van kötve; s csak akkor, ha egy isteni tekintély lételet, emez elvek alapján haladván, bebizonyította, érvényesítheti e tekintélyt is: hogy tudnillik e tanítétel igaz, mert az Istentől származik.

Igaz, hogy ez esetben a hit igazságáról való meggyőződés

tulajdonképen emberi okoskodásokon nyugszik; de tudni kell, hogy a hittudomány még nem azon theologicus erény, melyet *h i t n e k* nevezünk. A kettőt végtelen köz választja el, s még amaz emberi kutatások s érvelések eredménye, emez természetfeletti adomány, melylyel Isten csak úgy megajándékozhatja a leg-együgyűbb pórt, mint azt megvonhatja a legfellelengzőbb tudóstól. A természetfelettileg nyert azon isteni félvilágosodás, melyben a hit minden kételyt kizáró benső szemléletté és érzetté válik, nem a tudománynak tárgya, — *caro et sanguis non revelavit tibi*.

J a h n ról, hogy igazságosak legyünk, tanuságot kell tennünk: hogy a hittan-igazoló tudományos érveket oly hathatósan, oly öszpontosító hatalommal, s a mellett oly tisztán s világosan senki nem kezelte, valamint nem volt biblicus tudósunk, ki a keleti nyelvekben, régiség- és történetekben annyi otthonossággal birt volna mint ő. Méltó társul, ki mellette helyet foglaljon, csak az egy Hug-ot vallhatjuk. J a h n elődjei közt (nem a tanári széken, hanem a biblicus tudomány terén) S i m o n Richardot és L a m y Bernardot mint egyedülieket emeli ki, kik e téren előhaladó lépéseket tettek, de követőkre nem találtak. Ma, úgy tapasztaljuk, hogy nem lehetetlen, miszerint az érintett *circulus vitiosus*-ba ismét beleesünk.

Megjegyzésre méltó, hogy szó lévén a római, s evangelicus reformált s ágostai egyházak egyesítéséről, midőn J a h n ez érdemben megkérdezték, azt felelte: hogy ezen egyesítést lehetetlen keresztülvinni, s a kísérlet csak azt fogja eredményezni, hogy három helyett négy egyházunk lesz. Az egyesülést azon kell kezdeni, hogy gondosan megjeleljük a pontokat, melyekben már is egyetértünk, — s ezek közt főhelyen a biblia áll. (*Nachträge*, XI. l.).

III. B e g u i n á k n a k, így nevezetve alapítójoktól L a m b e r t l e B e g u e lüttichi szent életű áldozártól¹⁾, nők társulátát hívták, kik zárdaszerű életet éltek, de a zárdából férjhez mehettek²⁾. Támadt pedig köztök egy hannau eredetű P o r r e t t e Margit nevű asszony, ki egy könyvet adott ki 1310-ben Párisban, melyben többi közt azon tant állította fel: hogy a Teremtő sze-

¹⁾ C h a p e u i l l e, Episcopi Leodienses, I. II. p. 188. A e g i d i u s aureae vallis, in Episc. Leod. c. 52.

²⁾ Petrus C o c u s, Disquis. Hist. de Origine Beguinarum.

retetében elmerült, magát egyedileg egészen feladó, mintegy megsemmisült lélek a lelkesmeret furdalása nélkül megengedhet, sőt meg kell engednie a természetnek mindent, a mit ez megkíván. Ezen tanítását visszavonni nem akarván, sőt az ellene az eretneki gonoszság inquisitorától hozott kiközösítési ítéletet megvetvén, a világi karhatalomnak átadatott, s Páris városa főnöke által máglyára vettetett. A hozzáragaszkodó nők ennek következtében férfiakkal szövetkeztek, kik *beguard-ok*nak hivattak, s a tant tovább fejtvé, hitezikkelyül a következő tételeket állították fel: hogy az ember már ezen halandó életben is a tökélynek azon fokát érheti el, melyben többé nem vétkezhetik, de a malasztban sem tehet több előhaladást; hogy az, ki a tökély ezen fokát már elérte, eljutott az Isten fiai szabadságának legfőbb fokára, s mint tökéletesen szabad, semmi egyházi vagy világi parancsok megtartására többé nem köteles; hogy az erénybeni öngyakorlat csak a tökéletlen ember dolga, melyet tehát kerülnie kell annak, ki a tökély tetőpontját már elérte; hogy az ily tökéletesnek az Oltáriszentség előtt nem kell meghajolni, sem pedig térdreesni, mert ezt téve fellengző elmélkedésében zavartatnék; hogy a testi kéj azon cselekedetei, melyekre a természet hajol, bűnmentesek, stb.¹⁾ S e tévek voltak azok, melyeket az V. K e l e m e n által 1311-ben megtartott viennei zsinat kárhoztatott, az ezen tévtanokhoz ragaszkodó *beguinák*- és *beguardok* feloszlatását pedig elrendelte. A tévtanok azonban különféle nevek alatt azontul is üzték játékokat²⁾, — van némi rokonságuk a quietismussal is.

¹⁾ Continuator. Guillelmi Nangii, ap. Graveson, Venet. 1762. t. V. col. 64.

²⁾ Ide tartoznak a *fraticelli*, *dulcinistae*, *turlupini*, *piccarditae*, stb. kiknek tanait, életét s sorsát elbeszélve a történet-írók felkiáltani szoktak: *Tantum religio potuit suadere malorum!*

XVI.

Prágai János. Jelenetek egy vallási háboruból.

A XIV. század 9-ik évtizedében János de Gensstein, vagy Gänsenstein, alexandriai patriarcha, jólelkű, ajtatos és istenfélő férfiú, ült a prágai érseki széken. Történt pedig, hogy midőn Venczel cseh király gyengeségét, a nagyok meghasonlását, a népnek ujításokrai hajlamát aggódnó lélekkel fontolgatá, s mindezekből kivált a hit dolgában várható közel nagy változásokra következtetne, — álom által elnyomatván, látmány vonult el lelke előtt, melyben számkivetett, elkinzott, meggyilkolt szent férfiak, lángok által elpusztított templomok, feldult s kirabolt kolostorok, szóval a virágzó cseh egyház bukásának iszonyu képét szemlélte. Elrémülvén a rendkívüli látmánynon, összehívta kanonokjait, s előadván nekik a láttottakat, érseki méltóságáról lemondott, csupán egy csekély összegű évdíjt, melyből Rómában megélhessen, kötvén ki magának. ¹⁾ Ez időtájban halt meg Angliában (1387-ben) Wiclef, s született (1373-ban) Csehországban Huss.

A csehországi egyház ugyanekkor a külsőfény s nagyszerűség azon fokán állott, mely imposant látmánya által képes volt a legtapasztaltabb, a világ nevezetességeit jól ismerő idegen utazót is elbájolni, s csudálattal tölteni el. „Nem ismerék — írja Aeneas Sylvius — Európában korunkban országot, mely oly sok és oly felséges egyházakkal diszeskednék, mint Csehország. Egekig érő nagy s tágas templomai kőboltozatokkal fedvék; magasra

¹⁾ Balb. Epit. Rer. Bohem. p. 391.

felvitt oltárai ereklyezáró arany- és eziüsttel rakvák; az oltári ruhák gyöngyökkel himezvék; minden diszitmény drága, és nagy bőséggel van; tág és magas ablakok csudaszép munkával készített üvegen át szolgáltatják a világo sságot. S mindez nem csupán a nagy és mezővárosokban, hanem még a falvakban is így van Königsalban van kolostor, egy kerttel falai körül, melynek virágágyain az egész szentírás, Moyses első könyvétől kezdve egész sz. János titkos jelenéseig, élő virágokból alkotott betűkkel van leírva. A betűk észrevehetetlenül soronkint nagyobbodnak, a virágágy nagyságához képest, úgy, hogy a ki az első sornál áll, onnan a legutolsót is könnyen szabad szemmel olvashatja.“¹⁾

Hussnak 1415. júl. 6-án Constanzbán történt megégetése riadóul szolgált a virágzó, hatalmas és dús-gazdag egyház azon megsemmisítésére, melyet az ajtatos érsek, álmában előre látott. A prágai egyetem szólalt fel az első. „Tévben soha senki nem találta őt, irták a tudós férfiak, az istentelenek azon tanácsán kívül, mely őt igazság-szeretete miatt rágalmazta.“²⁾ E felszólalás olaj volt a tüzre. A constanzi zsinat elleni heves kikelések az egész országban napi renden voltak. Huss partolói mindig öregbedő szenvedélylyel, olykor fegyveres kézzel kezdték követelni, hogy nekik isteni szolgálatul külön templomok adassanak által, melyekben a kehely használatát szabadon gyakorolhassák. Domokos-János, bibornok s raguzai érsek, csehországi pápai követ egy 1417-ről kelt, s Zsigmond császár és V. Márton pápához intézett levelében jelenti: hogy a dolgok odáig fejlődtek, miszerint a hussitamozgalmat már csak tüzzel és vassal lehet kiirtani. A constanzi zsinatnak 1418-ban történt bevégeztével a követ személyesen jött el Csehországba, az általa javasolt elnyomási rendszert foganatba venni. A példa-állitás jún. 12-ére volt kitűzve. A bibornok Shlan, kised cseh ki-

¹⁾ Hist. Bohemiae, cap. XXXVI.

²⁾ Az egyetem nyilatkozata egész terjedelemhen Seyfridnél, Dissert. Hist. de Joanne Huss, 1711.

rályi város egyházába tért be, s egy papot és egy világi embert, kik a sz. áldozást egy szin alatt kezeiből elfogadni vonakodtak, tüz által kivégeztetett. ¹⁾ E pillanattól kezdve évek hosszú során át Csehországban már nem volt hallani másról, mint pápistáknak kor- és nemkülönbség nélkül, főleg papok- és szerzeteseknek irgalom nélkül s a legkegyetlenebb módon történt meggyilkolásáról, templomok, paplakok és kolostorok lerombolásáról, városok és falvak kifosztása- és felégetéséről, iszonyu öldökléssel és pusztitással járt háboruk-, bel- és külvillongásokról, szóval a legmagasb fokra hágott düh és bősziűtséggel jelenetéről, melyekben a megtorlást kereső bosszúkénnek a kértársadalomban sem azelőtt, sem azontul nem volt még alkalma gyönyörködni. Egy trocznovi földesur, ki gyermek-korában egyik szemét veszttve, egyszeműségénél fogva Zizskának, vagy mert a kehelyhezi jogot a világiak számára is követelte, s ezért is harczolt, Zizskának de Calice is neveztetett, s ki Huss megégetésének hírért véve megesküdütt, hogy halálát meg fogja boszulni, elfoglalja Pilsent; egy, a természettől erődnek teremtetten helyen, mely már előbb is várul volt megerősítve, felépíti Táborot, s az ennek szomszédságában fekvő Auss kisdé királyi városba népgyűlést hirdet, melynek alkalmával a 40,000-re rugó, s bárdokkal, nyársakkal s csákányokkal felfegyverkezett sokaság, az áldozáshoz megkivántató minden előkészület nélkül, részesül a kehelynek élvezetében. Ekként erőt gyűjtve, miután azt portyázások által harczedzetté, magát pedig az ez uton szerzett zsákmány által gazdaggá tette, 1419-ben Prágára tör, ott, mindenekelőtt a carmeliták kolostorát, melynek némely tagjai Huss ellen vádlókul léptek fel, romboltatja le, aztán a városházához vonul, s ennek termeiből az összegyűlt tanácsosokat, kik közül csak tizenegyenek volt alkalma menekülni, az emeleti ablakokból az utcán álló slándzsáikat, nyársaikat s vasvilláikat felemelve tartó dühös népre dobatja; ez a lehultakat fegyverei élén

¹⁾ Theobald, Bellum Hussit. cap. XXIX.

felfogva, laptaként egyik kézből a másikba veti, szurja, ap-
ritja, vágja; folytonosan izgattatva egy a hussitákhoz sze-
gődött prémontrai szerzetes által, kit közönségesen
„Johann von Praemonstrat“-nak, vagy „von Ze-
liwa“ (Siloë, Seelau kolostortól, a melynek tagja volt,)
hivnak; ki ez alkalommal egy kelyhet ábrázoló képet ma-
gasra emelve mutogatott, hogy a netalán csillapuló lángot
ennek megpillantása új kitörésre hevítse, míg csak van áldo-
zat felkonczolni való. Ez alkalommal dulatott fel a Prága-
új-városban fekvő Zderaz nevű kolostor s a karthau-
siak „Mária-Kert“ szép kolostora, melynek perjele,
Marquard de Wartemberg, Huss heves ellenese
még jokor Brünnbe menekült, társai pedig töviskoro-
nával fejökön menetileg a városházi börtönbe hurczoltat-
tak. Többen említik, hogy midőn ezen vérengzés híre a
Prágához közel fekvő egyik várában tartozkodó Venczel
királyhoz eljutott, pohárnoka azt találta neki mondani:
„Mindezt én jóval előre láttam.“ A király ezt
szemrehányásnak vevén, mintha a vérengzés meggátlására
a kellő rendszabályokat megtenni elmulasztotta volna, a
pohárnoknak neki rohant, őt hajánál fogva a földre dobta,
s kihuzva gyilkát, ezt már-már szívébe mártandó vala, mi-
dőn a dühöngőt egy hatalmas szélütés magát is eszmélet-
lenül a földre teríti.¹⁾ Venczel, nepomuki sz. János
gyilkosa, ki az oldaláról soha nem távozó hohért kereszt-
atyjának szokta volt czimezni, meghalt 1419. aug. 16-án,
a vérengzés pedig ugyanazon év jul. 30-án történt. Atyja,
IV. Károly Csehországot szellemileg anyagilag gaz-
daggá, virágzóvá, hatalmassá, következőleg hosszuharcz-
képessé tette: csak hogy e haderő gyáva fiai kezéből ki-
siklott, s nem általok valamely külellenség ellen, hanem
alattvalóik által ellenök, az ország romlására, IV. Ká-
roly művének megsemmisítésével, fordittatott. IV. Ká-
roly országa azontul többé soha fel nem támadt. A le-
genda tudni akarja, hogy e nagylelkű fejedelemnek, midőn
egy alkalommal Wischehrad prágai fejedelmi várból

¹⁾ Dubravius, Hist. Bohem. p. 627.

a várost szemlélgetné, könybe lábadtak szemei. A mellette álló várgróf elérzékenyítése okát tudakolván, IV. Károly válaszolá: tudom, hogy két fiam közül egyik sem barátja Csehországnak, s hogy valamelyikök veszélybe fogja dönteni. Tudnám csak hogy melyik, — önkezemmel ütném le a fejét. ¹⁾

A bosszuszenvedély jul. 30-án még nem érte volt el az ő tetőpontját. 1420-ban V. Márton pápa keresztes-háborút indított a hussiták ellen; s midőn Ferdinand lukai püspök az erre vonatkozó bullát Boroszlóban, hol akkorában Zsigmond magyar király, a meghalt Venczelnek testvére tartózkodott, kihirdettette: történt, hogy Kruša János nevű hussita Prágából, indulatját fékezni nem akarván, Husst szentnek hirdette, a constanzi zsinatot pedig káromolta. Kruša négy ló farkához kötett, s a nyilvános utcán a nép láttára szétszaggattatott. Ennek hírére véve, az említett prémontrei János Prágában, a titkos Jelenésekkel kezében, a szószékre lépett, s dicsőítve Wiclefet és Husst, a pápát apocalypticus bestiának, a császárt vörös lónak, a constanzi atyákat Antikrisztus helytartóinak, a fejedelmeket béreseinek becs-mérelve, felhívta a népet, hogy Zsigmond ellen fegyvert ragadjanak. „Még sem látjátok-e — úgy mond — hogy a császár ellenségeitek? Vagy azt vélitek-e talán, hogy veletek különben bánik el, mint a boroszlóiakkal?“ E beszédre Prága összes lakossága, és pedig a köznép csak úgy, mint a polgárság és egyetem gyűlést tartván, elhatározta, hogy felhívó levelekben az egész ország lakosságát Zsigmond elleni fegyverfogásra szólítandják. ²⁾

Prágában a benczék, sz. ágostoni remeték, máltai és németrendi vitézek, sz. ferencziek, clarissák, domonkosiak, sz. Magdolna bűnbánók s a prémontreiek monostorai már fel voltak dülva, lakóik pedig, kik nem menekülhettek, nem-különbség nélkül mind meg-

¹⁾ Theobald, Bellum Hussit. p. 87.

²⁾ Lupacius Procop Ephemer. Rer. Boh. III. april. Theob. Bel-Hussit. p. 67.

gyilkolva, — nem kiméltetvén meg hanem az egyetlen, IV. Károlytól 1348-ban alapított hieronymita kolostor, melynek szerzetesei az isteni tiszteletet cseh nyelven tartották, s a melynek perjele térden állva rimánkodott kegyelemért, igérve, hogy az áldozást két szin alatt fogja kiosztani ¹⁾. — Prémonstrati János most fékvesztett harcosait Prága falain kívül a vidékre vezette, s többi közt a doxani prémontrei nőzárdát dulta fel, a szegény apácákat, kiket fogadalmaik megszegésére hasztalan csábított, mind kivégeztetvén. Mily nemét a halálnak választotta kivégeztetésökre? azt a történetírók nem említik, de következtethetni az executiókból, melyek másutt alkalmaztattak. A bixi Mária-Magdolna-bünbánók közül hét apáca az oltár-lépcsőnél gyilkoltatott meg, oly kegyetlen módon, hogy az elbeszélők szerint „maga a föld rengett, a Bold. Szűz szobra fejét elfordította, s a kisded Jézus, a kit karján tartott, ujját anyja szájára tette.“ ²⁾

Zizska a császári seregeket e közben kétszer egymásután döntő csatában megvervén, a pusztítás-, rablás-, öldöklésnek, hossza vége nem volt. Ryzanban hét pap együve köttetve izzó katlanba záratott, s megsüttetett. Prachasitzban a papok hiveikkel a templomba menekülvén, ez rájuk gyújtatott, s 800-an égtek meg. Beraun három napi védelem után bevétetvén, a plebános, Jaroslav s 37 társa, kik részint papok és szerzetesek, részint nemes emberek voltak, megégettettek, mivel a hussitismusra térni nem akartak ³⁾. Bömschbrodon a város-őrségen kívül, mely hasztalan esengett kegyelemért, 200 lakosra, kik sz. Godard templomába menekültek, a templom rágyújtatott, s mindannyian, köztük 20 pap, beleégtek. Navarra Miklóst, a prágai érseki káptalan titoknokát, mert Hussnak heves ellenese volt, külön raffinirtabb halálnak tarták fenn; előbb neki esett, a ki akart,

¹⁾ Aventini, Annal. Boiorum, l. VII. cap. XXIV. Theob. i. m. p. 74. Balb. Epit., p. 433.

²⁾ Balb. Misc. Decad. V. §. XC. Epit. 448—9.

³⁾ Balbin., Misc. §. LXXIX.

szakitott testéből, a hol épen érte, ugy azonban, hogy életét ki ne oltsa. Aztán az így megtépett élő vérhullát kihurczolták a város kapuja elé, hol azt egy égő szurok-hordóba dobták. ¹⁾ Kaurzimbán öt cistercit, Kolinban hat domonkosrendit égettek meg. Chrudimban a domonkosiakat, Raudmitzon az ágostoni kanonokokat hasonló sors érte. Pap, szerzetes, kolostor számára nem volt kegyelem. A seidlitz-i kolostort szépsége miatt Zizska meg akarta volna menteni. Katonái közül egyik mégis nem állhatta meg, hogy azt fel ne gyujtsa. Zizska kihirdettette, hogy e hőstettet jutalomra méltónak találja, s ha a tettes felfedezi magát, bizonyos megjutalmazásra tarthat számot. A gyujtogatót kapzsisága elvakította, hogy a cseleltszre ne vegye. Zizska megtartotta szavát, a kitüzött dijt kifizettette, de azt azonnal felolvasztatván, a kérkedőnek torkába öntette. ²⁾ A prága-ujvárosi servita-kolostorban az atyák épen káptalant tarottak, midőn a táboriták rájuk ütve, elejökbe tették az irást, hogy a IV. cikkelyt írják alá. Vonakodásukra a kolostor felgyujtatott, az atyák számára pedig, kik mindannyian a florenczi és sienai első családokkal rokonságban álltak, máglya rakatott. Számra 64-en égtek meg egyszerre, a „Te Deum“-ot énekelve; a néző közönség lelkeiket vélte látni, mint szálnak fel a lángokból az égbe. ³⁾ Szóval nem kevesebb mint 550 kolostor dulatott fel ily iszonyu módon ⁴⁾, köztük a már említett strahowin és doxanin kívül, még négy más prémontrei: ugymint a cotischovi, teplai, launi és mühlhauseni; továbbá a cisterci Königinssaal, említett hires virágágyaival, hol csak az egy Jakob nevű scholasticus, a prágai tanács közbenvetésére, kitünő ékesenszólása tekintetéből kiméltetett meg.

Zsigmond Prága mellett történt második megvevettetése után 1420-ban Wischehrad, ezen legrégibb

¹⁾ U. o. §. LXXXI. Theobald, i. m.

²⁾ Balbin, i. m. §. LXXXV.

³⁾ Balbin, i. m. §. LXIX.

⁴⁾ Aventini., Annal. Bojor. l. VII. c. XXIV.

csehfejedelmi emlék (épült a 7-ik században K r o k u s 2-ik cseh hadvezér és leánya L i b u s s a által) is elesett, s földig rontatott le. — P r á g a 14 legszebb s leggazdagabb egyháza pedig kiraboltatott. A Zsigmond táborában harczolt s elesett cseh és morva nagyok, számra körülbelől 300-an, még a harcz mezőn temettetlen heverték, midőn a győzelem-ittas sokaság a szabad fosztogatás örömráit élvezé, — itt az Isten házában elvadult emberek, ott hullákon kéjelgő állatok osztozván a prédán. A történet megemlíti, hogy midőn a rothadó testekből felszálló büz a kiállhatlanságig nevededett, egy tábornok, neve nem említetik, annyi sok jeles vitéz ezen sorsán megindulva, őket saját költségén a sz. Pankrácz istenmezőn takaríttatá el. A szent V e n c z e l erődben létezett híres e nevű kápolna, mely jaspisból épült, s aranytól s ékkövektől fénylett, kiraboltatván, csákányokkal és pörölyökkel darabokra zúzatott szét. Az arany- és ezüst lemezeket, melyek a szentek sirját az ezen erőd plebániaegyházában fedték, valamint a K a r l s t e i n b a n felhalmozott királyi családi kincseket Zsigmond már előbb viteté el, s hadi költségekre fordítá; üzéreknék zálogositván el nem csak ezeket, hanem az ország városait, de még a korona gyémántjait is.

Olykor a kath. pártbelieknek is sikerült némi előnyt kivívnia, s ekkor, mint kiki könnyen elképzelheti, ők is repressáliákhoz folyamodtak. De mily irtóztatón lőnek mindannyiszor megbosszulva! 1421-ben bizonyos F l a s s k a nevű pénzverde-mester C h o t i e b o c z és P r z e l a u z városokat foglalta a táboritáktól vissza, közülök vagy 1000-ret vervén agyon; H r o m a d a vezéröket pedig három papjokkal elfogattván, C h r u d i m b a hűrezolta, s ott a közpiacon megégetteté. A huttenbergiek azonfölül 225 táboritát, kiket Przelauzban elfogtak, a kutban fojtottak. Z i z s k a erre K o m m o t a u-t kiostromolván, a lakosok közül, gyermekeket és asszonyokat sem véve ki, két egész háromezeret (Lupác 22,000-ról beszél) kardélre hányatott.¹⁾ Zsigmond visszavonulásakor

¹⁾ D u b r a v i u s, Hist. Boh. XXVI. p. 685—688.

pusztítván a tartományt, melyen át seregeit visszavezette, feldulta többi közt a Zizskával tartó Podiebrad Victorin, György utóbb cseh király apjának javait, a minek következése volt, hogy e család azon tagjai is, kik eddig vele tartottak, tőle elpártoltak.

A katholikusok ellenében mindig együttartó hussiták, különben maguk közt nem csak vallásilag, de politikailag is sokfélekép voltak meghasonolva. A kelyhesek, táboriták és pikarditák voltak a főszereplő sectáknak nevei. Az elsőik legközelebb álltak a kath. egyházhoz, s főleg a kehely használatát sürgették. E párt-hoz tartozott Prága. A táboriták, kiknek egy része Zizska halála után a két Prokop alatt „árvák” nevét vette fel, elvetették a szent-misé, a papságot mint külön egyházi rendet, az oltárokat, szertartásokat, kolostorokat, a szentek tiszteletét, a purgatoriumot, stb. s az orbitáktól, kik Oreb nevű hegy, mint összegyűlési helyöktől neveztettek így, csak annyiban különböztek, mert ezek még náluknál is kegyetlenebbek voltak. A pikarditák, vagy a damiták egy fajtalan gyalázatos secta volt, mely a szentelenséget annyira vitte, hogy azt végre maga Zizska is kiirtandónak találta, s közülök csupán egy alkalommal Kokolt nevű faluban 50 személyt, férfit és asszonyt, egyszerre tűz által végeztetett ki. Ezen sectához látszott tartozni Praemonstrati János is. Midőn tehát Zizska 1421-ben ujlag két ezen felekezetbeli papot égő szurokba fojtatott: ezen hite-hagyott prémontréi egész Prága városát fellázította. A ki-végeztetés hírére ugyanis félreveretvén a harangokat, az összefutott népet boszura hívta fel. Aztán a városházat megrohanván, a tanácsot szétverte, s azt saját hiveiből, a pikarditákból állította össze; a sz. Mihály-egyház plebánosát, mivel templomában a cseh hymnuszokat megszenvedni nem akarta, a városból száműzte, a még egy-két kolostorban tartózkodó apáczákat egy közpiaczon mintegy szemlére a szemtelen csőcselék gunytárgyaiul kiállítván, hajlékaikból kivetette; Sادلó, Kosztelec földesurának pedig, mivel az urakkal egyességet merészelt javasolni, fe-

jét vétette. Önkényes hatalmaskodását végre megsokalván maga azon tanács is, melyet maga állított volt össze, 1422-ben titkos értekezletre jött össze, a felett tanácskozandó, mily uton s módon lenne legcélszerűbb az önfejű zsarnokot láb alól eltenni. János azonban ez összejövetelnek némi neszét vette, s 10-ed magával épen az ülés alatt a tanácsterembe rontott. A tanácsosok, kik első pillanatra megrémültek, azt hívén, hogy az egész fellázított tömeg áll háta megett, midőn észrevették, hogy csak 10-en vannak, egy villámszerű néma egyetértéssel bezárták az ajtót, előhívták a bakót, s minden legkisebb előkészület vagy ítélethozás nélkül rögtön mind a tiznek fejét vették. ¹⁾ A szerenésetlen véletlen úgy akarta, hogy az ontott vérből valami az utcára szivároгjon ki. A nép a vér-folyást észrevéve, kíváncsiságból a házba tolakodott; kapuit bezárva lelvén, rosszat gyanítva, azokat bezuzta, s egyenesen a tanácsterembe rohant. Alig pillantotta meg itt Jánosnak az asztalon heverő véres fejét, hason ösztön-szerű rögtöni elhatározással, az egész tanácsot bíróstól és bakóstól agyon verte. Az erre következett boszutöltés 14

¹⁾ P a l a c k y (Geschichte von Böhmen. III. Bd. II. Abth. 279. s. köv. lap.) ezen prémonstrati János kivégeztetésének körülményeit egy állítólagos szemtanú kézírata után tőlünk eltérőleg adja elő. Mi előadásunkhoz ragaszkodunk, nem minden alap nélkül úgy vélekedvén, hogy e kézirat egyike azon keringésbe tett műveknek, melyeknek czélja volt, prémontréi Jánost mint vallásos szent férfit, s az új vallásnak egyik vértanuját tüntetni fel. P a l a c k y egyébiránt nevezetes férfiúnak mondja, mindamellett hogy kevesebb ismeretes; a történetíró azt sem tudja, hol született, s hogyan s mikor jött Prágába. „Az igazságnak tartozunk vele, bevallani, hogy ámbár nem is uralkodott Csehországban, benne mégis egész haláláig a legnagyobb befolyást gyakorolta, és hogy, mióta Prága veszélyen kívül állt, mérsékeltebben vezényelte az ügyeket, semmint azt egy fanatikustól várni lehetett. Főérdeme abban áll, hogy nem minden eredmény nélkül fáradozott a prágaiak és táboríták közti egyetértés létrehozásában, s minden nehézségek dacára annak legalább reménységét fenntartani tudta. Ennek kell betudni a hegemoniát, melyet Prága ekkor gyakorolt, s csak halálával ért szánandó véget.“ (III Bd. II. Abth. 183—5. l.) A Havi Boldog-asszony temploma Prága újvárosban volt szónoklatainak színhelye. Fanatikus cseh nacionalista létére a római hierarchiának és főnemességnek nagy ellensége volt.

egész napig tartott; először a lenyakazott véres feje, a mint a várostanács terméből tányéron kivitetett, aztán egész teste pompás ravatalon hordoztatott körül az utcákon az „Isti sunt sancti“ zengedezése közt, míg nem Prága egyik (sz. Miklós) templomában, nagy ünnepélylyel, temérdek nép jelenlétében, melynek egy pikardita páp könyekig megható halotti beszédet tartott, eltemettetett.¹⁾ Ez alkalommal pusztított el többi közt a IV. Károly által alapított collegium igen jelentékeny könyvtára. A nép gyönyörködve szemlélte a lángokat, melyek századok hagyományos bölcseségét és tapasztalatait emészték fel. Még ezek Prágában történtek, Ziska hadjáraton volt Morva és Austria felé.

Körülbelől az időben, melyben prémonstrati János prágai nyilvános szerepléseit mint legveszedelmesebb izgatónak, kiról Dubravius megjegyzi, hogy több befolyással bírt a népre szónoklatai, semmint egész Prága fegyveres hatalma által²⁾, megkezdette: egy másik prémontrei nevendék, strahowi kanonok, kit születése helyéről prágai Jánosnak (Joannes de Praga) neveztek, először leuthomisli püspöknek választott meg, s mint ilyen a constanzi zsinaton elejétől végig tevékeny részt vett. 1413-ban Konrád prágai érsek, ki utóbb a hussitákhoz pártolt el, megyei zsinatot hitt egybe. Miután Huss maga azon ohajtását fejezte ki, hogy ügye az egyetemes zsinat elé terjesztessék, ellenei nem késtek, a tanairól szóló tanuvallomásokat összegyűjteni, hogy ezek alapján ellene mint eretnek ellen a rendes perkereset megindíttathassék. A perköltségek fedezéseül a cseh és morva papság adomány-gyűjtést tett folyamatba, s az ezen uton begyűlt pénzösszeg prágai János leuthomisli püspöknek lón kézbesítve, hogy azt az említett célból a zsinatra magával vigye.³⁾ Ugyanő hozta magával

¹⁾ Balb. in Miscel. §. XCI. Theob. Bell. Hussit. c. 52. V. ö. L'Enfant Geschichte des Hussitischen Krieges I. Th. IX—XI. Buch.

²⁾ Hist. Bohem. I. XXVI. p. 691.

³⁾ Palacky, Geschichte von Böhmen, II. Bd. I. Abth. 314—5. l.

oda Hussnak legújabb munkáit, melyeket ez az 1413-iki megyei zsinati tárgyalások alkalmából szerkesztett volt. ¹⁾ Hihető tehát, hogy a jegyzőkönyvbe foglalt s hitelesített tanuvallomások Huss tanait illetőleg szintén e püspökre voltak bízva. Mindamellett is sehol nem találjuk nyomát, hogy Huss ügyében akár mint vizsgáló, akár mint vádló fellépett volna. Hussnak oly rendkívüli feltűnést okozott elfogatásánál sem szerepelt. A bibornokok azon gyűlekezetében, melyben Huss letartóztatása végzésileg kimondatott, János nem volt jelen, legalább Huss csehországi jelenvolt ellenei sorában az ő neve nem említettik. ²⁾ Mídon 1415-ben a zsinatban a cseh urak egy irata nyilvánosan olvastaték, melyben többi közt panaszolják, hogy a cseh nemzet ellenségei különféle rágalmakat terjesztene a zsinati atyák közt, mintha tudnillik Csehországban Krisztusvére közönséges palaszkokban hordoztatnék szerte, s czipészek és csizmadiák vetnék fel magukat gyóntató-atyákul s a szent-áldozás kiosztóiul, — János felkelt, s oda nyilatkozott: hogy e panasz őt illeti, mert ő volt az, ki a mindinkább terjedő két szín alatti áldozás következtében Csehországban elharapózott visszaéléseket a zsinat tudomására hozta. Azért, a mit mondott, készséggel vállalja el felelősséget: tiltakozik azonban a feltevés ellen, mintha azt, a mit tett, azon célból tette volna, hogy nemzete s hazája becsületét csorbitsa: neki ez szintén igen drága, s inkább szívéen fekszik mint elleneinek, kik azt botránykozttató ujtások behozatala által kockáztatni nem irtóznak. Hogy azonban a panaszra alaposan válaszolhasson, időt kér magának engedtetni, — a mit meg is kapott. ³⁾ A választ írásba foglalta, mely is ugyanazon év maj. 16-án a cseh és lengyel panaszolkodó uraknak kézbesítette lőn. Ez iratban tagadta, hogy valaha állította volna, mintha Csehországban az Oltári-szentség kiszolgáltatását czipészek gyakorolták volna; ellenben kifejezte

¹⁾ U. o. 321. l.

²⁾ U. o. 324. l.

³⁾ U. o. 343. l.

azon aggodalmát, hogy az még megtörténhetik, ha a botrány még továbbra is talál tartani, miután már is értesült róla, hogy egy asszony legközelebb a pap kezéből erőszakosan kiragadta az ostyát, azt önhatalmilag magához vette, s e merény igazolásul tévtanokat állított fel, s nyilvánosan védelmezett. (A cseh történetírók emlékeznek egy asszonyról, ki még Huss halála előtt ennek tanai védelmére egy röpiratot irt össze.) Kéri tehát az atyákat, hogy ezen rendetlenségek megszüntetésére a megfelelő intézkedéseket haladéktalanul tegyék meg.¹⁾ Következtek aztán a felelőlések közte és a cseh nagyok közt, nevezetesen a Zsigmond császár által Huss számára kiállított biztonsági irat horderejét illetőleg. A cseh urak tagadták, hogy Huss Constanza érkezte óta szónokolt, vagy szálásáról csak egyszer is egy lépésnyire eltávozott volna; nem igaz tehát, hogy a biztonsági irat feltételeit megszegte volna. A zsinat végre maj. 31-én kijelentette: hogy Husst még ezer kezes állítása mellett sem bocsáthatja szabadon.²⁾ Zsigmond császár a zsinat azon kijelentésére, hogy széjjel kell mennie, hahogy tevékenységi joghatóságának a császár gátlólag lépne ellene, végre engedett, vigasztalva lelkismeretét azzal, hogy egy a kath. hit hátrányára tett ígéret érvénytelen.³⁾

Venczel cseh király udvarában mindig több kegyencz-pap tartózkodott, kiket e király püspöki székek adományozása által szeretett megjutalmazni. Történt pedig egy alkalommal, hogy üres püspöki szék nem állt rendelkezésre; elhatározta tehát, hogy új püspökséget állapítand, s csak Racek kladhaui elaggot apát halálára várakozott, hogy ennek egyházát székesegyházzá nyilvánítsa. Alig halt meg azonban az apát, a szerzetesek rögtön új apátot választottak, s ezt a prágai érseki hatóság

¹⁾ U. o. 344. l.

²⁾ U. o. 345—6 l. Vö. különösen Huss szökési kísérleteit illetőleg 322. l. a jegyzetet, s Hardt acta con. IV. 213. l.

³⁾ U. o. 329—30. l. Vö. az 1415. sept. 23 iki zsinati határozatokat Hardtnál, tom. IV. 521. és köv. lap.

által megerősítették, miszerint a király az apát közbejött haláláról s az ujnak megtörtént beigtatásáról egyszerre értesült. Hirtelen haragos természetű lévén, szándokának ezen kijátszása miatt rendkívül megbosszankodott. Az érseket a király tanácsosai rábeszéltek, hogy czélszerű volna, a királyt megengesztelni. A kíséretestől megkérlelésére kiindult érsek a királyt közelében a mostani máltai templomnak találta. Ez, a mint a közeledő papságot megpillantotta, rá emlékezve a történtekre, dühbe jött, s szitkok, káromlások, és gunycsufolodások közt tépte össze az elébe tartott béke-okmányt. Az érsek a király indulatját csillapítandó térdre hajlott: hasonlót tett de gunyos utánzással a király. Az érsek tanácsosai befogattak, ő maga csak az által menekülvén, mert számos fegyveres kíséret állott háta megett. Elkezdődött a nyomozás, melyet a király személyesen vezetett. A tanácsosok kinpadra vonatván, bevallották az új apát beigtatására vonatkozó körülményeket, — az egyetlen pomuki, másképp nepomuki János maradt állhatatos. A király sajátkezűleg alkalmazta rá s mindig fokozólag a kinszközöket, de eredmény nélkül. Végre a már félig halottat 1393-ban mart. 20-án esti 9 órakor a prágai kőhidról a Moldva hullámaiba fojtatta.¹⁾ A nyomozás alatt a káptalani dékán, Krnow Bohuslaw közbeszölván, a király elővette kardját, s annak markolatjával fejét vérig összeverte.

Hasonló valami volt készülöben, midőn 1416-ban Venczel olmützi püspök s antiochiai patriarcha meghalt. A király ezen püspökséget Ales nevű wysehradi kanonoknak adományozta, s nem lévén még pápa megválasztva, Konrád prágai érsek által megerősíttette. A constanzi zsinat azon elvéhez képest, hogy a pápai szék üres lévén, ennek joghatóságát ő örökli, megsemmisíté a választást, s ugyanazon évi dec. 14-én prágai János, leuthomisi püspököt nevezte ki egyszersmind

¹⁾ U. o. 59—62 l. Egy-e ezen pomuki vagy nepomuki János azzal, kit 1729-ben mart. 19-én XIII. Benedek a szentek közé ígtattatott? az iránt a cseh történetírók nem egyeznek meg.

olmützi püspökké. Venczel a zsinat ezen határozatát semmibe vette, s daczára annak, hogy Jánosban mindig, s különösen a zsinaton igen buzgó védőre talált, őt mégis az országból száműzte, s leuthomisli püspökségébe is a nevezett Alest erőhatalommal beigtatta.¹⁾ János a király indulatosságát már az előbbi példákból ismerve, püspöki székétől távol maradt, s Romában vonult meg: s csak midőn Venczel 1419-ben bekövetkezett haláláról értesült, tért vissza, s a behelyezett Alest eltávolítván, foglalta el a két püspöki széket. Meghalt 1430. táján mint a római egyház bibornoka Esztergomban, s Váczott takarítottatott el. E férfiúról mondja Pessina, semendriai püspök „Mars Moravius“ czimű munkájában: hogy „kétséges, ha valljon az isteni tudományok vagy a hadiműtan ismerete, szablya vagy tóga, kard vagy toll, lándzsa vagy pásztor-bot, áhitát vagy vitézség által tünt-e ki inkább?“ — Viselt hadi dolgai, rettenhetlensége s jellemeszilárdsága a „Vasas“ (ferreus) tisztelet-czimet szerezték meg neki kortársainál. A csehek férfias tulajdonaira utalva, férfiúnak szerették mondani, kinek még „a fogán is szőr nő.“ „Elvégezve — úgy mond — miséjét, levetette a talárt, s sisakkal a fején, vérttel a mellén, karddal kezében lóra pattant fel;“ — „azt meg kell neki adni, hogy legnagyobb veszedelem idején, midőn a verekedés és öldöklés a legelkeseredettebben folyt, mindig seregei élén, soha nem hátrálva harczolt.“²⁾ Ez volt a férfiú, kit sem Zizska, sem a két Prokop, sem más cseh vezérek soha meg nem verhettek, ő ellenben valamennyit ismételve, ha nem is legyőzte, de legalább mindannyiszor, valahányszor vele megütköztek, visszavonulásra kényszerítette. Neki köszönhető legnagyobb részben, hogy Morvaország a hussiták tanaitól, s azon pusztításoktól, melyeket ezek Csehországban

¹⁾ U. o. 391. A constanzi zsinat kevésbe mult, hogy Wenczelt eretnekpártfogás czimen szintén perbe nem fogatta: s ezen kérdés tárgyalása adott alkalmat Jánosnak a királya melletti felszólalásra.

²⁾ L' Enfant, Geschichte des Hussitischen Krieges, II. Theil 10-es Buch.

előidéztek, ha nem is egészen, legalább igen nagy mértékben ment maradt. Egy pápai levélből kitűnik, hogy a hussiták igen fájlalták, hogy vezéreik sorában nem tisztelhettek; elkövettek mindent, hogy őt részökre hódítsák, főleg midőn Konrád prágai érsek apostásiája némi ki látást nyújtott, hogy Jánosnál is sikert arathatnak. A pápa, Konrádot kiközösítvén, a prágai érsekség helyettesképeni kormányzását Jánosra ruházta. Hadjáratí el foglaltságai közt főpásztori kötelmeit soha nem feledé. Szónokolt, catechizált, irt, intő, bátorító, czáfoló, védő pás ztori iratokat szerkesztett, s püspöki megyéi számára a hi vek oktatásaul korszerű catechismust adott ki. A hussiták irataira hiveit mindig figyelmezteté, hogy azokat ne olvas sák, a bennök elrejtett méregtől óvakodjanak, s ha ily irat kezökbe vetődik, azt neki beszolgáltatassák. Hadi pályáját a táboríták elleni hadjáratí nyitotta meg, kik Morvaor szágba rontván, egy folyó szigetén ütötték fel táborukat, s onnan mint valamely erőditett várból rablás- s pusztí tásra szoktak kirohanni. János hidat verve, a szigetből egy csapással vetette ki őket. Podiebrad Victorint, Györgynek apját, ki azuradalmához tartozó Kremsi ert vette ostrom alá, kétszeres roham visszaverése után, sátrai felszedésére kényszerítette, Grawárcz s Wizowicz várakat pedig ostrommal bevette, mely alkalommal egyik legjobb tábornoka, Fulstein halálosan megsebe sült. A következő 1423-ik év tavaszán, mialatt Czerna horát és Neuschlosst kiostromolta, Podiebradnak sikerült ugyan Kremsi ert fegyverletétre kénysze ríteni, de győzelme csak igen csekély ideig tartott, mert János sereget gyűjtván, személyesen a város előtt ter mett, s nyolcz napi véres ostrom után az őrségnek nem maradt más választása, mint tisztességes feltételek alatt ma gát megadni. Itt ez ostrom alatt nyílt alkalma János nak igazi norbertinus szellemét, a humanitás el vének tiszteletben tartása által, kitűntetni. „Mérsékelt sé gének — ugy mond a részrehajlásról épen nem vá dolható L'Enfant, — meg kell azon elismerést adnunk, hogy katonáinak kiadta a rendeletet, miszerint ne csak az

asszonyokat és gyermekeket, hanem azon polgárokat is, kiket fegyver nélkül találándnak, kimélik meg; továbbá vitézségének azon dicséretet, hogy rohamsisakkal és vértel fedve folyvást az első sorban harczolt . . . Az őrség a végsőig jutván, követeket küldött a püspökhöz, kik jó feltételeket eszközöljenek ki. A püspök, ki alig várta, hogy városa birtokába újra beléphessen (*L' Enfant* helyesebben itélt volna, ha ezen önző indok helyett a főpap általa is észrevett jellemvonásából az ohajtásra, a fölösleges vérontást megkimélni, következtet), beegyezett mindenbe, a mit csak kívántak. A lakosoknak életökért nem kellett semmitől tartani, vagyonuk is biztosított; kik a kath. egyházba visszatérni akartak, a városba maradhattak, a többiek vagyonukkal kivonulhattak, hova épen kedvök tartotta.“¹⁾

E kudarcot megtorlandó, Zizska még ugyanazon évben személyesen táborolta körül *Kremsiert*. János nem késett szorongatott városa segítségére sietni; egy este egész erővel rohanta meg az ostromlókat. „A sereg, írja tovább az említett *L' Enfant*, oly zavarba jött, hogy pillanatra magát a „rettenhetlen“ Zizskát is rémülés szállta meg. Táboritáit felvillanyozandó válogatott seregét, mely testőrségét képezte, s melyet „*fraterna cohors*“nak szokott volt nevezni, Prokop vezérlete alatt küldötte segítségökre. Midőn a vaktábornoknak értesül adott, hogy éjjel van, s a setétség gátolja hadseregét a harcz megindításában, egy falut gyújtatott meg, de az így nyert világosság, világított az ellenségnek is. A táboriták mindjárt kezdetben legyőzettek, Prokop maga is megsebesült, de sebét elfedve, csak annál dühösebben harczolt, s a püspök előőrsein utat tört magának. Zizska attól tartva, hogy hevében könnyen túl fog ragadtatni, s kelletlenül messzebb előtörni, visszavonulót fuvatott, s az éjt szekerekkel körülsánczolt táborában eltöltvén, kora-reggel eltávozott, a szenvedett kudarcot azzal boszulván meg, hogy az utjában eső püspöki javakat irgalmatlanul puszt-

¹⁾ I. m. XI. könyv, 78—79. l.

titotta. ¹⁾ Kevéssel ezután *Kunstadti Boczko* törvénbe a püspök uradalmaiba, miután több várost elfoglalt, és sok zsákmányt ejtett volna, — a püspök őt csata elfogadására kényszeríté, megverte, s a tett zsákmányt visszafoglalta. ²⁾ Azóta *Jánosnak*, habár 1426-ban *Leuthomischlt* Csehországban a táboriták elfoglalták, s mindent irgalom nélkül kardélre hánytak, Morvaországban, úgy látszik, békessége volt — a harcztéren legalább többé nem találkozunk vele. A császári oly sokszor újból és újból nagy áldozattal összeállított és felszerelt seregek mindannyiszor megsemmisítettén, *Jánosnak* is le kellett mondani a reményről, hogy *Leuthomischlt* visszafoglalhassa. Ezen város vivásánál történt, hogy *Podiebrad* Henrik egy kath. papot ostromló vetgép által a levegőbe röppítettett. *János* a harcias foglalkozások által többé meg nem zavart idejét főleg hiveinek az ősi hitben való megőrzésére fordította; neki kell főleg tulajdonítani, hogy *Pilsen*, az egyetlen kath. város Csehországban, melyet a táboriták hasztalan kíséreltek meg kiostromolni, annyi csapások és császári csatavesztések közt el nem csüggedt, s a hussitákkal valamely káros egyességre nem lépett. Így mentette meg Csehországban legalább a magvát az ősi kath. hitnek, melyből a zivatar csillapodtával annak fája ismét, habár nem is régi pompájában, de mégis gazdagon és terepélyesen kikelendő vala. A hussita történetírók az 1430-ban Magyarországon bekövetkezett halálát (*Zsigmond* király meghívására utazott volt ide,) mind mint nagy csapást és veszteséget írják le a kath. ügyre nézve; s ámbár pap létére kikelnek is harcias foglalkozásai ellen, fényes tehetségeinek s nagyszerű jellemének mégis igazságot szolgáltatnak, — rosszul takarva sajnálkozásukat, hogy egy oly férfi nem az ő soraikban állott.

Részünkéről is fájlaljuk, hogy ezen, korának színvonalán állt nevezetes férfiú ismertetésében imez néhány vonással kell beérnünk; külön szakaszt kívántunk mindamel-

¹⁾ I. m. XI. könyv, 84—85. l.

²⁾ U. o. 98—100 l.

lett szentelni ez ismertetésnek, részint hogy előbbi szakaszunk mintegy folytatásaul, annál megfoghatóbban tüntessük ki életrevalóságát egy oly testületnek, mely hányattatásai közt még mindig ily férfiakat nevelt; részint pedig mert alkalmat szolgáltatott egy szerzetes testület viszonytagságaiból szótt korrajzunknak azon képpel való kiegészítésére, melyet egy vallási harcznak sajátos jelenetei nyújtanak, s már azon dicsőítések is elég érdekessé tesznek, melyeknek tárgyait a prágai színpadon ma Huss és Zizska képezik. E jelenetek ismétlődtek mindenütt ott, hol vallási háborúk dultak: tehát Németalföldön, Franciaországban, Anglia-, Dánia, Svéd- és Németországban; melyeket összefoglalva, képzeletünk lehet a kinokról és pusztulásokról, melyeket a szerzetesrendek, papok, általán az egyház szenvedett. Más leendett-e a történet menete, ha az eretnekek ellen kevesebbé kegyetlen eljárást követnek? ez, úgy hiszszük, otiosus kérdés. A hussita háború összes története tanusítja, hogy a hallatlan bősziűtséget, melylyel a csehek fegyverökhöz nyultak, egyedül a boszszu szította. Zizska, ki 1424-ben halt meg, a csaszlaui főegyházban temettetett el. Nem messze sirjától egy oltár emelkedik, melyen Huss és Zizska szobrai állanak. Huss alatt a következő felirat olvasható:

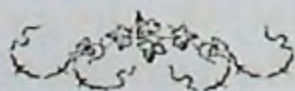
Husse! Tuus vindex jacet hic Dux Ziska Joannes!
Ziska alatt pedig:

Strenuus in bellis hoc dormit Ziska sepulchro,

Ziska suae gentis gloria, Martis honos.

Ille Ducem scelerum, monachos, pestemque nefandam,

Ad stygias justo fulmine trusit aquas?

XVII.

A birtokos egyházi testületek jelentősége, különösen hazánkban.

A kérdés, ha valljon az egyháznak földbirtokkal való ellátása előnyös, vagy hátrányos volt-e a társadalomra nézve, igen meg van vitatva. Pártoktól tárgyilagos igazságot nem igen várhatni. Nekik a pártcél elérése a fő, s ellenfeleik javára oly bevallásokat, melyek ezek dicskörét, s ezzel tekintélyét, befolyását nevelnék, nem igen szoktak tenni. Még azt is, mi az ellenpárt eszméiben, intézményeiben, jellemében igazán jó, nagyszerű és nemes, ha nem tagadják is egyenest, legalább kisebbítik, vagy a legjobb esetben, hallgatással mellőzik.

A történet-nyomozónak, ha mindjárt pártfelekezeti tag is, ezt tennie nem szabad. Emlékezem, hogy Guizot „Mémoires-“jaiban olvastam: hogy ezen nagy tekintélyű tudós s államférfi az 1848-iki forradalom után nem volt tisztában magával az iránt, a létező angol egyetemek közül melyikébe küldje fiát, tanulmányait végezni. A haladási párt embere lévén, a wighek által alapított londoni egyetemre gondolt, melynek, praesumtiv szabadelműsége miatt a conservatív Oxford és Cambridge felett vélt elsőbbséget adhatni. Macauley, a híres történetíró, habár maga is wigh-párti, mást tanácsolt neki. Nekik — ugymond, — mint wigh-pártiaknak, kötelességök a londoni egyetem mellett kardoskodni: de ott, hol az atyai bizalom őszinte vallomást vár tőle, nem szabad mást tanácsolnia, mint hogy fiát akár Oxford, akár Cambridge-be küldje, mivel ezen egyetemek minden tekintetben jobbak. S a történetíró, kinek a közönség irányában még

sokkal több és szentebb kötelmei vannak, ennek legalább is ennyi őszinteséggel tartozik.

A vádak, melyeket a papi birtoklás ellen érvényesíteni szoktak, e kettőben foglalhatók össze: egyeseknek visszaélései, s a holt kéz mozgosításából várt nagyobb jónak reménye. Tisztán politikai pártszámításon alapuló érveket, mely a birtoktalanítást valamely régi államrendszer megtörésére, és egy ujnak életbeléptetésére szükségesnek, vagy legalább kívánatosnak találja, — illetékes okoknak el nem ismerhetünk: miután az esetre, ha a birtokos egyház valódi társadalmi érdek, az alkotmányos elv szerint, vele minden rendszernek megalkudni kell; különben az egész érvelés a „várt jobb eredmény“ kérdésével esik össze.

A visszaéléseket illetőleg igen helyesen vette észre Genlis grófnő, irván: „A 18-ik század íróinak legnagyobb része — ugymond — hallgatással mellőzte a tényeket, melyek a római szék, szerzetes-rendek és papság dicsőségét teszik. Több mint félszázad folytán szórták a méltatlanságokat a vallás szolgái ellen; az egyházi történetben egyebet sem kerestek, mint rossz pápákat és papokat, ezeknek is mindig nagyítván hibáikat, s gyakran tulajdonítván nekik olyanokat is, melyek csak az ő képzeletökben léteztek. Nincs oly osztálya a társadalomnak, melyet ily eljárás által gyalázatba keverni nem lehetne. Ha 200 hatalmas férfiú egyesülete hasonló összeesküvésre lépne a királyok, nemesség és hatóságok ellen; ezen összeesküvés csak is azon módon sikerülne, ha például félszázadig makacs kitartással minden lehető, komoly, könnyű, comicus, drámai formában, folyvást csak a megvesztegetett bírák, igazságtalan előljárók, elnyomott ártatlanok stb. történeteit hirdetnék: megengedve a czéljok előmozdítására hasznos hazugságok és koholmányok szabad gyártását; elnyomva a jó és nemes tetteket, melyek nem az egész világ előtt tudvák; kisebbitve azoknak érdemét, melyek közfeltűnést okoztak; gyártogatva a híres férfiak emlékezetét sértő, apró anecdotákat, hogy kisebbitsék a nagy nevek által keltett tiszteletet . . . a sokaság végre is

elhinné, hogy mindezen institutiók veszélyesek, s a törvénszékeket, és hatóságokat el kell törölni. ¹⁾

Nincs emberi intézmény, melyet ily eljárással megbuktatni nem lehetne. Meglehet, hogy az ez uton elért diadal a párt-embereket pillanatra kielégíti, — elveik győztek, s a hatalmat kezeikbe fogták. De a lelkismeretes emberbarát soha sem akarhatja a régi jónak feláldozását, csak azért, mert régi, ha azt különben a dolgok új rendjében is jó, hasznos és üdvösnek lehet bebizonyítani. Egy részről tehát kutatni fogja a jónak azon sommáját, mely az új elv által fenyegetett régi intézményből az emberiségre háromlott, s valószínűleg azontul is háromolhatik. S ha e tekintetben kielégítő eredményre jutott, s úgy van meggyőződve, hogy a felülkerekedett elvek is jók, üdvesek és czélszerűek (a forradalmi codificatiókból csak is az, a mi ilyen, szokott fenmaradni); — más részről, nehogy elegendő ok nélkül egy kétségtelen jótól foszssa meg az oly sok szenvedés- és nyomortól sujtott társadalmat, komoly tanulmány tárgyává teendi az ellentétet, melyet a régi intézmény s az eszmék közt létezni mondanak. Oly közvetithetlen természetű-e ez ellentét, hogy a kettő együtt teljességgel nem férhet meg, hanem egyiköknek szükségképen megsemmisülni kell? Az új eszmék vannak-e veszélyeztetve, ha egy, magában jó intézmény továbbá is fennáll, vagy ezen intézmény van tökéletes képtelenséggel sujtva azon létformák felvételére, melyeket az új eszme követel? Szóval: a XIX. század mely eszméjének áll útjában a birtokos papság, s melyek ama nagyobb javak, melyekre a papi birtok mozgósításából alaposan számítani lehet?

A birtokos papság érdemei minden irányban már annyira ki vannak mutatva, hogy felesleges dolgot fognék cselekedni, ha e helyütt azok osztály szerinti elsorolását akarnám megkísérteni. Erre külön kötetek lennének szükségesek. Nézetem szerint, e tekintetben elégséges, a kér-

¹⁾ Dictionnaire critique et raisonné des etiquettes de la cour, tom. II. p. 291.

dést helyesen feltenni, hogy világosan álljon előttünk az egyetlen válasz, melyet arra adni kell. Mi lett volna Európából, mi annak bármely tartományából, mi különösen Magyarországból, ha birtokos papsága nincs? . . . A papság a birtokkal összekötött minden kötelmeknek minden időben csak úgy felelt meg, mint minden más birtokos, dynasta, földesur. Ült a fejedelmek tanácsában, részt vett az országos és megyei gyülekezetekben, viselt hivatalokat, hadait a hazáért vívott harcokban személyesen vezérelte: de azonkívül egyebet is tett, a mit ezek vagy nem, vagy csak részben tettek. Teljesítette papi kötelmeit, tanult és tanított, emelt templomokat, nyitott iskolákat, alapított akademiákat, muzeumokat, könyvtárakat, fedezte a cultus-költségeket, létrehozott jótékony házakat, gondját viselte a szegénységnek. Bizton állítjuk, hogy az egyházi birtokok világi kézen maradvá ezeredik részét sem szülték volna a jónak, melyet azok a papság kezében eredményeztek. A világi nagyok, egyes városok és községek nem szüntek meg ugyan soha szintén alapítványokat tenni: de ezek a papság áldozataival összehasonlítva, tekintve főleg a két részen mutatkozó számarányt, szinte elenyésznek; ha nem is említjük, hogy a papság által létesített művek példája, dicsősége s hatása volt főleg a rugó, mely nagyjainkat itt-ott a vele való versenygésre ösztönözte. Nincs pedig szükség sok okoskodásra, hogy belássuk: miszerint a birtoknak, melyből a régi társadalomra kevesebb jó háramlott volna, ha világi kezekben marad, az új sem fogja soha azon javát venni világi kezekből, melyre papi kézen teljes erkölcsi bizonyossággal tarthat számot.

Tegyünk egy kis összehasonlítást. 1848. óta a magyar közönség létrehozta az akadémiai épületet, vagy 800,000 frttal nevelte tőkéjét, s vagy 300,000 frtot áldozhatott a nemzeti színházra. (Nyerészkedő vállalatokba befektetett tőkéket, melyeknek értéke részvényekben biztosítva van, a tisztán áldozati természetű alapítványok sorába természetesen nem vehetni fel.) Egyesek által, ide nem számítva a kisebbszerű templom- vagy iskola-építéseket, vagy az ezekre s egyéb jótékony célokra tett ada-

kozásokat, milyeneket a papság javára sem szándokunk itt érvényesíteni, gróf Károlyi István vagy 240,000 frt költséggel létrehozta a főthi templomot, alapított a nagyszombati jezsuita-háznak 50,000 frtot, a pesti irgalmas-nénéknek pedig 30,000 frtot. A pest-lipót-városi templom építési költségei fele részben a város és közönség adományaiból, másik fele részben pedig a vallásalapból kerülnek ki. Említett gróf e célra is 10,000 frttal járult. Erdélyben gróf Mikó Imre, támogatva a közönség adakozása által, egy muzeumnak veté meg alapját. — Egyéb ily természetű s közczélu hazai beruházásról világi uraink részéről nem emlékezzünk (mit különben tőlök okosan a jelen viszonyok közt nem is kívánhatni), s előre is bocsánatot kérünk azon esetre, ha egyetnást netalán elfelejtettünk volna.

Vegyük ellenben a papságot. Ez, mely 1848-ban egész dézsma jövedelmét a haza oltárára tette le, még fennmaradt urbéri földtehermentesítési tőkéjéből is 3,000,000 frtot a vallás-alapnak ajándékozott; a veszprémi püspökséget illető 735,000 frt ily természetű tőke-alapítványul tétetett le különféle megyei célokra, leginkább szegény papok, szerzetesek, iskolák s tanítók felsegélésére. Esztergomban épült a basilika, 1850. óta több mint két millió költséggel, és a papnövelde (a régi apáca-zárdául alakíttatván át). — Pécsen a „Miasszonyunk“-ról czimzett, Egerben és Veszprémben az angolkisasszonyok, Esztergomban és Kalocsán a szent Vincze-szüzek nőnevelő zárdái jöttek létre, — az alapító tőkét is ideértve, egy millió frt költséggel. — A nagy-szombati gymnasium cardinalis és hg.-primás, esztergomi érsek, nagykéri Scitovszky ker. János részéről 200,000; a nyitrai Roskóványi Ágoston, nyitrai püspök részéről 50,000 frt (a püspöknek más 50,000 frtja még ki nem jelelt célra a nyitrai káptalanban van letéve) alapítványt kapott. Kalocsán a bold. érsek, Kunszt József az említett nőzárdán kívül a gymnasiumot egészen újból alapítá, s ezt és a zárdát összes hátramaradt vagyonának örökösévé tette. Hasonlót cselekedett bold. Hám János is, volt szathmári püspök, kiknek alapítványai együtt aligha a 2,000,000 frtot nem

haladják meg. Az irgalmas- és iskola-nénék országszerte elterjesztettek; léteznek tudnillik tudunkra Pesten, Esztergomban, Egerben, Gyöngyösön, Miskolczon, Pécsen, Szatmárt, Ungvárt, Veszprémben, Rosnyón, Győrött, Nagyváradon, Csanádmegye több helyein, Erdélyben, stb. — Győrött gyermek-papnövelde, Nagyszombatban, Egerben, Kalocsán világi fineveldék, — több helyütt szegény ifjak számára, mint például a rosnyói és lőcsei gymnasiumoknál, tápintézetek is keletkeztek. A kassai és győri székesegyház, ez utóbbiban nevezetesen a sz. László-kápolna, múgonddal és csinnal restauráltattak. Egerben az érseki lyceum jogtani kara két új tanszékkal szaporítottatott. A papi és tanítói nyugdíj-intézetek vagy felállítottak, vagy legalább alapítókéik tetemes új adományokat nyertek. Nem kevés szánu városban a kézmű-ipar növendékei számára egészen a papság költségén egyletek jöttek létre, melyek, mint például az egri, házzal is birnak. Sajnáljuk, hogy az egyes püspökök, káptalanok, lelkészek által tett más mindenféle alapítványok összegét, melyekről részben a hírlapok is tudósítottak, megmondani nem tudjuk: úgy hiszszük nem kevesebbé fogna csodálkozni a közönség, ha meglátná a számot, melyet az összeadott összegek összege kifejezni fogna. Épen nem mondunk valamely valótlan dolgot, ha azt állítjuk, hogy a birtokos papság brutto-bevételeinek, azokat négy részre osztva, s egy negyedrészt adóra, másikat pedig kezelési költségekre számítva, egy egész negyedrészt különféle adakozások, aláírások stb. emésztik fel, s mind amaz alapítványok, a cultus- és önfentartás költségein és magán-alamizsnán fölül csakis az utolsó negyedrészből kerültek ki.

Hajdanában a kolostorokban temérdek ember talált foglalkozást és élelmet. Elzárt, vadon, magános helyeken állván, házaikat úgy kellett berendezni, hogy nemcsak élelmi, hanem ruházati, szobai, templomi szükségüket is maguk állítsák ki. Egy birtokos kolostor akkoriban nem csak a tudományok, hanem a gyár- és kézműveknek is ugyszólván egyeteme, s azonfölül a földművelés gyakorlati képző-iskolája volt. Földművelők, marhatenyésztők, és

vágók, kertészek, vinczellérek, erdészek, ezüstművesek, asztalosok, szabók, cipészek, len- és gyapotfonók, festők, csipke- és harisnyakötők, ácsok, szijgyártók, stb. — a konyha-, udvar-, szoba-cselédséget még nem is számítva — egyik kolostorban sem hiányozhattak. Ezeknek egy része kezdetben a conversusok- és donatusokból került ki, utóbb azonban szinte valamennyit conventio mellett kellett felfogadni, kik többnyire házasemberek voltak, s a clausurán kívül számukra állított külön épületekben vagy major-ságokban laktak. Ha már egy-egy családra öt lelket számítunk, s ezekhez a kisegítő- és nevendék-személyzetet hozzáadjuk — tekintve a szakfoglalkozás ágainak sorát — nem fogunk hibázni, ha azoknak számát, kik egy-egy kolostorban foglalkozást és élelmet nyertek, legkevesebb 100 személyre tesszük. Volt pedig VI. Kelemen már idézett bizonyítása szerint például a prémontreieknek 1500 rendes férfiházuk (a nőket elhagyni kívánjuk): ime tehát maga az egyetlen prémontrei-rend akkoriban, ide nem számítva az ápolt szegényeket és betegeket, legalább is 150,000 személynek adott rendes napi foglalkozást és élelmet! Ezek gyermekeinek azonfölül, hogy őket házi iskolájában tanította, egyuttal alkalmat szolgáltatott, nem csak a földművelés minden ágaival, hanem, ugyszólván, valamennyi mesterségek kezelésével is személyes szemlélet és figyelem útján megismerkedni, s aztán hajlam szerint magukat egyikben vagy másikban tüzetesen is kiképezni. Talán nem tévedünk, ha úgy vélekedünk, hogy azon iparos, kézműves, kereskedői stb. contingens, mely egykor számos gazdag városainkat megnépesítette, jó részben az akkori nagy számmal létezett kolostorokból került ki. Bizonyára csak így magyarázható meg, hogy Európa ezen témérdek kolostor mellett nem csak el nem néptelenült, hanem valószínűleg még virítóbb, szebb, erősebb, sőt számosabb népességnek is örvendett, mint mainap! Ma ez ugyan másképen van, mert a birtokos szerzetesek is más, nevezetesen tanítói rendeltetést kaptak: annyi azonban máig is áll, hogy aránylag sokkal több ember talál itt ellátást,

és szegény gyermek nevelést most is, mint egyéb sokkal gazdagabb házaknál.

Valaki, ki különben a commendatarius apátokat ugyancsak gyomrából üldözte, azon vallomást teszi, hogy mindamellett is megbocsátja minden büneiket, csak azért, mert egyikök, még nem is a javából, egy szegény gyermeket ápolts és nevelt fel, kiből utóbb a híres bencze-szerzetes, M a b i l l o n vált. — B o u r g o i n g spanyolországi utleirásában, említvén a Cadix mellett fekvő X é r e s k a r t h a u s i kolostort, előadja: hogy az atyák 30 szegény gyermeket szoktak oktatni, s 12 szegény és beteges öregnek adnak lakást és élelmet, érzékenyítő gyöngédséggel viselve gondjukat. „A mi — ugymond — elégséges, hogy bocsássuk meg nekik az ő áhítatos hivalkodásukat” Részünkről, habár teljességgel nincs szándokunkban akár palástolni, akár menteni a birtokos papság való vagy állítólagos visszaéléseit, — úgy véljük, sokkal több joggal mondhatjuk: bocsássa meg neki ezeket a haza azon témérdek jóért, melyet birtokai jövedelmeiből élvez, s más kezekből soha élvezni nem fogna . . . Igaz, hogy az alapítványok, melyeket a papság tesz, nem világi czélokra tett alapítványok, habár ezeket sem hagyja egészen figyelem nélkül, mint azt legközelebb is az akademiára, erdélyi muzeumra stb. tett adományai is bizonyítják, — de mindenesetre beruházások, melyek midőn a társadalom első rendű szükségzeit fedezik, egyszersmind a hazai vagyontőkéjét szaporítják.

S valljon melyek, s miben állnak azok a visszaélések, melyeknek latbavetése mellett a jó mindezen sommájának könnyűnek kellene találtatnia, hogy szélnek ereszsük?

Neheztelik azt a kis fényt talán, mely egyesek udvarában, mint a régi idők hagyománya, még feltalálható? Demokratikusabb korszak beálltával ez is el fog mulni. Aristokratikus időkben ez az erkölcsök és közvélemény követelménye volt. A netalán dúsbabb de teljességgel nem költséges, mert hazai asztalt, azon néhány lovat, kocsit, huszárt, — keresztet és gyűrűt, melylyel nyilvános egyházi és polgári ünnepélyek alkalmával fellépni szoktak,

csak nem fogják „fényűzés“ czimen elítélni azok, kik a fényűzést legujabban is a gazdagság kutforrása gyanánt magasztalták, s Helvetiusként azt tartják, hogy egy pazarló nő, ki a munkásoknak foglalkozást ad, többet ér egy olvasó-morzsolónál (dévot), ki életét a rabok és foglyok megváltásának szenteli.

Sokan azt látszanak hinni, hogy a papságot birtokai elvilágiasítják, szertelen hiu- és nagyravágyóvá teszik, s épen azért alkalmul szolgálnak, hogy kebelében a nemtelen vetélkedés, kölcsönös kisebbités, irigység szelleme fészkelje be magát. — Nincs a földön oly állomás, mely nemtelen szenvedélyek kifejlésére alkalmat nem szolgáltatna. A magasztalt szegénységnek is megvoltak mindig az ő veszedelmes ambíciói. A történet azt bizonyítja, hogy lehet nagy birtok mellett is igazi papnak maradni, mint volt egy Eszterházy, Andrássy, Szepessy, stb. valamint szegénység mellett is mélyen megromlani.

Különbség van, mondják, a volt és jelen idő közt. Midőn a papság az állampolitika élén állott, polgári főméltóságokban ült, a törvényhozásnál az első szerepet vitte: akkor igenis helyén volt, hogy azon eszközökkel felruházva legyen, melyeket magas országos állása az akkori aristokratikus társadalomban szükségképen megkívánt. Ma ezen szerepéből már kiesett, s a közönség mit sem óhajt inkább, mint hogy a világi ügyektől távol, saját lelki körén belől, az oltárnál tartózkodjék. — Legyen, hogy a dolog így van: de ebből csak az következik, hogy a papság megmenekülve azon költségektől, melyeket neki politikai hivatása s kötelességei okoztak, csak annál többet fordíthatand birtokai jövedelmeiből azon eredeti célokra, melyekre azok tulajdonképen alapítva voltak; az pedig csak nem szolgálhat okul egy forrás bedugasztására, mert egy viz-szegény vidéknek valamivel még több vizet szolgáltat most, mint azelőtt.

De a papság hanyatlott jellemben, tudományban, tekintélyben: alig van némi befolyása. Nem képes tehát megfelelni a rendeltetésnek, melyet az alapítók, őt birtokkal megadományozva, elérni akartak. Súlyos vád, ha igaz!

A közelebb lefolyt 17 év nem nyújt támpontokat e vádnak igazolására, — erkölcsi erejének sulyja majd csak akkor tűnendik ki, ha ennek kifejtésére az ok és alkalom meglesz. A fenn elősorolt beruházások és alapítványok egyébiránt világosan szólnak, hogy közczélckra ez idő szerint is tudott áldozni. Hanyatlásnak trónok, birodalmak, nemzetek csak úgy vannak alávetve, mint az egyes családok. S az állampolitikai bölcsesség azt hozza magával, hogy egyetlen-egy valódi társadalmi erőt se hagyjon elveszni, hanem ápolja azt okosan és gondosan, míg ismét összeszedi magát. Ha létezik ország a világon, melyben a papságnak az egyházin kívül van még más hivatása is betölteni való, úgy ez Magyarország. A politikai nemzetiség egysége legnagyobb részt az ő műve. Birtokai s polgári kitünő állása által mélyen lévén a magyar államtestbe oltva, érdeke az ország érdekével azonos volt. Egészen természetes dolog tehát, hogy minden ajku hiveinél a családi összetartozás azon érzetét fejtette ki, melyről az ugyanazon-egy haza fiára, minden nyelvkülönbség mellett, ráismerni lehet. Említettük már másutt, hogy a pré-montreiek hazánkba való telepítésénél árpádházi királyaink hihetőleg ezen momentumra is voltak figyelemmel. S valljon azok-e a mostani idők, melyekben az egyháznak ezen összetartó actiója már nélkülözhető, vagy legalább kevésbbé jelentékeny volna, mint volt a régi időkben? ... Ugy hiszszük, s csak kis reflexio kívántatik hozzá, hogy a mit mondunk, azt minden értelmes ember is belássa: miszerint, ha a papság csakugyan hanyatlott, úgy nincs társadalmi erő, melynek fölemelésére magyar államférfiúnak annyi gondot kellene fordítania, mint az egyház.

Igen, fogják erre a haladás emberei válaszolni, — csak hogy épen ez az, a mit a kor államférfiai az egyház említett politikai jelentősége mellett sem tehetnek: mert a papság javithatatlan reactionarius, ki a mai társadalmat kárhooztatja, azzal teljességgel meg nem fér; következőleg erejét nem csak nem szabad nevelni, ellenkezőleg a befolyás minden anyagi eszközeitől kell azt megfosztani, hogy ne legyen kezében fegyver, melylyel a ha-

adásnak ellenszegülhessen, annak a minden polgárosult népek által jóknak talált s törvényhozásilag szentesített vívmányait, a lelkesmereti béke folytonos háborításával továbbá is fenyegetse.

Ha a szenvedélyes szólamot a történeti igazság színvonalára leszállítjuk, ezen egész vád oda esik vissza: hogy hazánkban a papság a fenntartás politikáját követte, a nélkül azonban, hogy valaha hazafiúi bűnbe keveredett, vagy az alkotmány korlátainak tágitását szenvedélyesen ellenezte volna. A törvényeket, ha egyszer létesültek, soha semmi osztály sem tartotta meg oly pontosan és lelkesmeretesen, s nem viseltetett irányukban annyi tisztelettel, mint a papság. Áldozatokban a haza védelme körül ki sem multa fölül . . . Sajó, Várna, Mohács tanuságot tesznek róla, hogy a veszélyeztetett hon érdekében nem csak megtakarított vagyonát s összegyűjtött kincseit, hanem életét is kész volt feláldozni. A haza ellenségeivel soha nem czimborált, önállásának elnyomására soha senkinek segédkezet nem nyújtott, idegenek uralkodását nem pártolta, — ellenkezőleg nem hiányzanak példák minden korból egész napjainkig, hogy a haza közjoga érdekében mindig a nemzettel érzett és tartott. Ha olykor egyesek netalán véleménynyel vagy tanácscsal léptek föl, mely a közönség ismert irányától eltért, — ezek épen egyesek voltak, milyenek egy osztályban sem hiányzottak. S ezek közt is a legtöbben tették ezt jóakaratból, nehéz időkben, nem hogy ártanának, hanem hogy segítségére legyenek a nemzetnek, melynek életét és fejlődését vélekedésök szerint az általok tervelt módon legjobban hitték biztosíthatónak. Ime! tehát a papság reactionarius szerepe nagyban: *v é d e n i a h a z á t, o l t a l m a z n i a n e m z e t e t, m e g t a r t a n i a t ö r v é n y t!* Ha aztán e három nagy elv korlátain belől némely egyes kérdésekben vannak nézetei, melyek hazafitársai nézeteitől eltérnek, tisztelni kell a vélemény-szabadságot, — bizonyára erkölcstelenítő politika az, mely ha mindjárt csak erkölcsi terrorismus által is oda akarja vinni a dolgot, hogy egyesek vagy testületek

mondjanak le a lelkesmeretről. A ki mindenre igent mond, az bizonyára nem valami nagyra való ember; s a társadalomban, melyben nincsenek surlódások, kevés az élet, és sok az unalom. Azok a „gyülöletes“ vallásegyházi kérdések, melyek miatt legtöbb neheztelés van, sem oly hiábavalók, a mint némely materialisták vélik. Legalább nolle-velle kényszerítik a közönséget, hogy a magasabb lelki élet azon eszméivel is foglalkozzék olykor-olykor, melyekkel a mindennapi élet szórakoztató feladatai közt vajmi keveset szokott gondolni, és a melyek mégis az ember egész életére oly nagy befolyással vannak! Tartsuk csak magunkat ezen ügyek megvitatásánál szorosan a kérdéshez; vitassuk ezt meg elvek szerint, kerüljük a criminatiókat — és szándok-gyanúsításokat; s bizonyára ezen surlódások is nem csak hogy elvesztik a gyülöletességet, melylyel rendszerint járni szoktak, hanem még épületekké is válhatnak. Jót akarunk mindannyian; úgy küzdünk tehát a jóért, hogy küzdelmeink csak is ezt eredményezzék és ne egyebet.

Azon igen problematikus hátrány, melylyel némelyek előállanak, mintha a fekvő birtok egy részének „holt-kézbeni“ rekedése, vagyis a közforgalomból kizárása a szerezni képes egyesek jogainak és jólétének praejudicálna, figyelmet sem érdemel. A birtok egy részének ilyen lekötöttsége valamint nem teszi az angol társadalomnak az ő leggyarlóbbik oldalát, úgy annak korlátlan mozgósítása a francziának bizonyára nem az ő legerősebbikét. Nálunk még igen sok idő kell hozzá, hogy a birtokszerzés vetélkedés tárgya legyen, s így ingó értékkel való kicserélése az elvesztegetés s pazarlás bélyegét ne viselje magán. Az államjavak megkísérlett eladása eredményre nem vezetett. És széttörni a clerus országos nemzeti egységét, tájfractiókra robbantani egységes hazafiui érziületét, s ezen kiszámíthatlan horderejű erkölcsi kárt azon anyagi veszteségen vásárolni meg, hogy az egyházi javakat oly tőkékért tékozoltuk el, melynek kamatjaiból még a cultusköltségek sem kerülnének ki, — ez, gondolom, oly ész-és politika-ellenes művelet fogna lenni, melyet az egyház

legelszántabb ellenese, ha különben jó hazafi, s nem kap — sem fog javasolni.

Semmivel sem fontosabb ennél ama másik anyagi tekintet, mely a productivitás fokozására fekteti a súlyt. A papság birtokai a nagy közönség birtokaival összehasonlítva, az állattenyésztést, gabna- és bortermelést illetőleg, mindig kiállják a versenyt. Egyes birtokai pedig neki is vannak, melyek a legjobban rendezett, felszerelt és kezelt hazai uradalmakkal bizton vetélkednek. Gyári ipar nálunk különben sem igen virágzik; az egyetlen, melyben jelentékenyebb előhaladást tettünk, a vasipar, a jelen pillanatban itt-ott még teng, általában pedig tönkre van téve, mint például Jászón. Ha tehát volna is némi alapja azon feltevésnek, hogy a birtok a papság kezében kevesebbet jövedelmez, mint mennyit az, egyes világiak kezében fogna jövedelmezni: valljon a különbség olyan-e, hogy annak nemzetgazdasági tekintetben valamely jelentőséget kellene tulajdonítani? Felosztván azt a sz. István-korona területén lakó népességre, a fillérnek hányadik része is volna, mely a nyerni remélt differentiából egy-egy főre esnék?

Nincs tehát sem elhárítani vagy orvosolni vélt rossz, sem pedig elérni remélt olyan jó, melynek czimén a papi birtoknak secularizációja hazánkban indokolható volna; ellenben forognak fenn igen fontos, magával a nemzeti léttel összefüggő tekintetek, melyek ezen birtoknak további sértetlen fentartását javasolják.

Az elsorolt czim és vádokok egyuttal utasítást adnak, mit kell a papságnak kerülnie, és mit tennie, hogy elleneit mindig diadalmasan legyőzze, s a közönség őt javai nem csak törvényes, hanem a czimre egészen méltó birtokosának is tekintse.

A leg törvényesebb czim is csak akkor erős és szilárd, ha azt érdemeken alapuló köztisztelet veszi körül. Minél fontosabb a hivatás, melyet a birtokos papságnak e hazában különösen betölteni kell, annál érzékenyebben veszik a jólelkű hazafiak annak netaláni elhanyagolását. Nincs

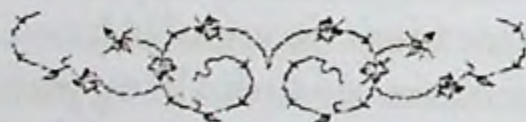
törvényes czim oly erős, mely a mulasztott kötelesség életgyakorlati következéseit tartósan ellensúlyozhatná.

A közép-oktatás, az általános képzés hazánkban a birtokos szerzetes-testületek kezeiben van letéve. Ha e hivatásuknak úgy felelnek meg, a mint ezt a jelenkor műveltsége és ismeretei állása hozza magával: bizonyára ez egyetlen czim már magában is elegendő lesz, hogy a birtokos papság legnagyobb ellenségeit is lefegyverezze.

Fognak-e elégséges számmal sikra állítani tudni tanárokat, kik a kor igényeinek megfelelnek, — ettől függ jövőjük, s nagy részben a haza és egyház jövője.

Nehéz pálya, de háladatos! Szép a tanítvány emlékezete, ki azon helyzetben van, hogy előmenetelét, dicsőségét, ön- s gyermekei boldogságát egykori tanárának tulajdoníthatja!

A prémonstreiek ősi életképe bizonyára szép is, vonzó is. Annyi dicsőség és áldás örökösei . . . miként volna lehetséges, hogy multjokról, s az ez által rájuk rótt szent kötelmekről valaha megfeledkezzenek? . . .

XVIII.

A prémontrei rendnek felélesztése Franciaországban. Zárszó.

A nagy francia forradalom következtében a prémontrei rend még létezett maradványai is megszűntek lenni. Mint lőnek nálunk 1802-ben I. Ferencz királyunk által visszaállítva, azt már másutt említettük. Napjainknak volt fenntartva a dicsőség, hogy a rend az országban is, melyben eredetét vette, s a mely most az egyházi, nevezetesen szerzetes testületek visszaállításának korszakát üli, felélesztessék.

Boulbon Edmund, jelenlegi perjele az általa felélesztett rendnek a frigoleti sz. Mihály, déli Franciaországban fekvő monostorban, eredetileg cistercita volt a la trappei gyülekezetből. Született Bordeauxban, de szülei Párisban lakván, nevelést az amiensi gyermek-neveldében kapott. A cisterci öltönyt 18 éves korában e rend gardi apátságában vette fel. Egy vaspályavonalnak ezen iránybani vezetése következtében ez apátság helyiségei kisajátítatván, a szerzetesek a st-lieu-sept-fonds-i Boldogasszonyról czimzett házba költöztek át, melyből Edmundot a briquebeci apát magához szólítá, hogy oldalánál a titoknoki tisztet teljesítse. Mint ilyen egy alkalommal előjárói által kiküldetett, hogy ez utóbbi apátság részére országszerte kegyes adományokat gyűjtsön.

Már első kirándulása alkalmával megütközve tapasztalta, mi kevés komolyság, méltóság, sőt áhitat uralkodik a templomokban az isteni tisztelet alkalmával, s már ekkor tökélte el magában, hogy minden lehető megteend,

miszerint valamely város közelében oly rendjebeli kolostort létesítsen, melynek az lenne az ő különleges feladata: hogy papokat képezzen, kik az istentiszteleti imákat és szent énekeket úgy, azon tökélylyel énekeljék, s a szent szertartásokat azon épületességgel és komolysággal végezzék, melyet az Ur imádásának nagy ténye s földi házának szentélye megkíván.

Ez iránti nézeteit előljáróival közölvén, ezek nem vélték, hogy az e nemű vállalkozás a cisterek hivatásában feküdnék; minthogy azonban elismerték, hogy a czél jó és Isten akaratjának megfelelő, tanácsolták neki: kísértse meg visszaállítani a prémontrei rendet, mint a melynek hivatása az egyházi papi élet minden functióira kiterjed, s a lelkipásztori tevékenységet a szemlélődő asceticus élet minden szigorával szerencsésen egyesíti.

Edmund Romába ment, s 1856. dec. 4-én IX. Pius pápa ő szentsége által kihallgatáson fogadtatott. Célját és kérését, a prémontrei rend alapszabályaival kezében, előterjesztvén, ő szentsége láthatólag örvendett a szent kísérletnek, Norbert művét Francziaországban visszaállítani; megáldá tehát az alapszabályokat tartalmazó könyvet, s Edmundot az eddigi köteléktől felmentvén, felhatalmazá, hogy ezentul ezen szabályok szerint élhessen, azokra követőket gyűjthessen, őket a rend ősi öltönyébe öltöztethesse, s a megyés püspök megegyezésével a fogadalom letételére bocsáthassa.

Visszatérve Rómából, Edmund mindennek előtt Prémontre megszerzésére gondolt, mely akkor a soissons-i püspök tulajdona volt, s a melynek sz. Norbert által emelt és több mint hétszázad által megszentelt ódon falai közt a főpapnak egy árva-leány-nevelő-intézete volt elhelyezve. A püspök a helyet átadni csak azon egy feltétel alatt nyilatkozván hajlandónak, ha az atyák ezen árva-intézetet is megtartják, ezek pedig ezt különféle okoknál fogva teljesíthetőnek nem találván, történt, hogy a püspök közbejött halálával, Prémontret örültek házául a kormány vette meg, s így annak birtokától mind az árvaleány intézet, mind pedig a keletkező félben lévő rend elűttetett.

Volt pedig déli Francziaországban nem messze Tarascon-tól egy a 10-ik században alapított kolostor, melynek az ezen időből származó sz. Mihály egyháza s zárdája a századok romboló erejét szerencsésen kiállotta. Ezt akkori birtokosától több ajtatos férfiak kísérlették meg szent czélokra megvásárolni, de a birtok szegénysége s terméketlensége folytán czélt nem érhetvén, azt mindannyiszor abba hagyták. Edmund e kolostort, mely frigoleti sz. Mihálynak hivatik, vásárolta meg, s a mit mások eredmény nélkül kísértettek meg, az az ő erélyének teljes mértékben sikerült.

A zárdán és sz. Mihály-egyházon kívül e helyen a „Notre-Dame-du-Bon-Remède“ kápolnája is állott. Edmund művét azzal kezdette meg, hogy e kápolnát, azt mint tiszteletes ősrégi emléket gondosan befoglalva, a Bold. Szűz szeplőtelen fogantatásáról czimzett magasztos templommá építette ki, ettől czimezendő a családot is, melyet prémontréi előnévvel itt felállítandó vala: eszében tartva, hogy sz. Norbert, társulatát a szeplőtelenül fogantatott Bold. Szűz tiszteletére ha nem is alapította, minden esetre annak élő hirdetésére kötelezte. Közben a régi zárdá is kijavíttatott, részben tágíttatott, s körében új épületek keletkeztek azon mellék hivatás betöltéseül, melyre nézve sz. Norbert óhajtott, hogy azt családjának minden egyes háza szentül teljesítse. Így jöttek létre az egészen új gyermek-nevelő-ház, a sz. Józsefről czimzett szűzek zárdája, az érdeemesült papok pensionatusa, a foglalkozás nélküli szegény munkások, és az idegenek 600 személyre számított vendégháza, — mindez az ajtatos adományokból begyűlt költségen, s alig rövid kilencz év lefolyása alatt. Ma a frigoleti sz. Mihály-kolostort több mint száz személy lakja, kik közt 60 szerzetes, részint ujoncz, részint már fogadalmat letett atya, kik sz. Norbert eredeti szabályát tartják, s fehér öltönyt viselnek. Edmund a husevéstóli örökös megtartóztatást az örökös hallgatás szigorával sulyosbitá, s követők- és tanítványokban, mint látjuk, még sem szűkölködik. Azóta, hogy a rendet itt felállította, már az autuni püspöki megyébe is küldött

munkásokat, kik az ottani püspök meghívására a Bold. Sziüz egyik ezen megyei házában az isteni szolgálatot s egyéb lelkipásztori teendőket végzik.

A kolostor, különösen a szeplőtelenül fogantatott Bold. Sziüz temploma felavatásának ünnepélye f. é. octoberhava 6-ika s következő napjain ment végbe. Chalandon aixi érsek végezte a templomi-felszentelést, Dubreuil, avignoni érsek pedig az ünnepélyes szent-misést, ki a dél-esti ajtatosság alkalmával egyszersmind szónoklatot tartott. A két érseken kívül jelen volt még más hat megyés és felszentelt püspök, s temérdek világi és szerzetes pap-ság, köztük kilencz trappista apát, s Magyarországból a jászóvári praelatus, Répássy József. A trappisták egykori nevendéköket, ez utóbbi pedig az Edmund által Franciaországban visszaállított prémontrei rendet tisztelték meg.

A kolostor történetét, Canron Ágoston, avignoni ügyvéd irta le „St-Michel-de-Frigolet, ou le monastère de l'immaculée-Conception des Péres Prémontres de la primitive Observance“ czimű munkájában, melyből az elsorolt adatokat vettük. A hely kopár, szerző desertumnak mondja, mióta a favágó fejszéje gyökérig irtotta ki a fácskákat, melyek ott egykor árnyékot s éltető fris levegőt terjesztettek. A gravesoni vasutállomástól az ut a „Petites Montagnes“-nak nevezett meredek halmok szirtjei közt vezet, melyeknek kopárságát csak némileg is alig fedi be az itt-ott tenyésző szöllőtő, vagy magányosan álló szomoru cziprus-, fenyő-, tölgy- vagy vadgesztenyefa. A mint tovább hatolunk a szirttorkolaton fel, a növényvilág mind inkább eltűnik, a láthatár szürkül, mig végre az égholtozatnak is csak egy, a háttérben rideg hegylánczat által elzárt keskeny része marad nyitva. E hegyláncz tövében fekszik sz. Mihály, hol Edmundnak új épületei elhelyezése- s biztosításaul mindenek előtt a meredekről lezuhogó kavicsnak lekötése- és a leomlással fenyegető sziklák szétrobbantásáról kellett goudoskodni. A monostor felett uralgó magaslatokról mégis igen szép s jutalmazó a kilátás. Éjszokról a pápák egykori városa,

Avignon, kelet és dél felé Chateau-Renard, St-Remy, Tarascon, s valamivel tovább Arles városa, a Rhône folyam, és a cevennesi, schweizi és savoyi hegységek láthatók. A kolostor jobblétével a növényvilág is visszatér, s virulának indul. Ezen kolostorban a Boldogságos Szüz egy régi képe előtt láttatott egykor gyakran imádkozni a magyar történetből is ismeretes anjoui Johanna, nápolyi királyné; itt térdelt austriai Anna, kérve az Istent, hogy terméketlenségét oldja fel, s a fiu, kit Isten kegyelméből nyert, XIV. Lajos volt

„A monostor, melyről szólunk, úgy mond Canron, egyike volt a legkevesebbé ismerteknek az egész legkeresztényiebb királyságban. Nevének híre alig hatott Arles- s Avignonon túl. A vidék, melyen befolyása érezhető volt, aligha tett ki többet, mint öt mérföldnyi területet köröskörül. Egyetlen, életszentség- vagy elmebeli tehetségnél fogva nevezetes ember sem élt boltivei alatt, falai közt egyetlen jelentős esemény sem adta elő magát. Századok során a szó szoros értelmében vett magány környezé belül kívül a remeteszerű telepet. És ma, aligha van szerzetesház egész Franciaországban, melynek neve többször említettnek, mint az övé.... A szerzetes rendek feltámadásának történetében, melynek ma Franciaország színhelye, igen feltűnő, hogy épen a legcsekélyebb történeti névvel bíró conventek emelkednek ki legkönnyebben az ő romjaikból. Mily nevezetesség volt valaha Clugny, Fontevraud, Clairvaux, Saint-Ruf, Saint-Germain-des-Prés, Citeaux, Prémontré, Mont-majour, Saint-Victor, Marmoutiers, Molesme és Lérins? És mik ma mindezen világhírű apátságok?... Ellenben, mik valának Sénanque, Solismes, Ligugé, Sept-fons és Aiguebelle?... El lehet mondani, hogy habitare facit sterilem in domo matrem filiorum laetantem!“ (112-ik Zsolt.)¹⁾

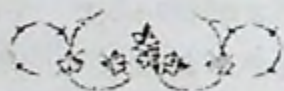
Was unsterblich im Gesang soll leben,
Muss im Leben untergehen!

¹⁾ Említett munka, XIII—XIV. l.

S ezzel befejezni kívántuk tanulmányaink ez első kötetét. Középkori rajznak czimeztük a munkát, és nem történetnek. Ahhoz, hogy a rend történetét adjuk, sok kutfőre lett volna szükségünk, melyre jelen helyzetünkben lehetetlen volt volna szert tennünk; míg másrésről a rendelkezésünkre állott kutfők több mint elégségesek voltak, hogy azokból annyi adatot merítsünk, a mennyit igényel egy tisztán kivehető történeti rajznak összeállítása.

Összevetve a kezdetet a véggel, úgy találjuk, hogy a mely monasticus erények lételt adtak a XII-ik században a rendnek, ugyanazok hívják azt az életre és dicsőségre vissza a mi napjainkban. Az idők változtak, az egész társadalom átalakult, — az emberi szív megmaradt, a mi volt.

„Ne dicas: Quid putas causae est, quod priora tempora meliora fuere, quam nunc sunt? Stulta enim est hujusmodi interrogatio.“ (Ecclesiastes, VII. 11.)

Tartalom-jegyzék.

	Lap.
Ajánló-levél	
Az Olvasóhoz	I—III
A szerzetesrendi intézmények Nyugaton	1
Szent Norbert kora	8
Szerzetes kanonokok	21
A prémontrei Rend eredete	27
A prémontreiek rendeltetése	46
A prémontreiek kormányzati rendszere és kiváltságaik	59
A keletkező Rend testületi szelleme	77
Sz. Norbert tanítványai	148
A keletkező Rend pártfogói; annak elterjedése	197
Szent Norbert és a keletkező Rend ellenei	237
A prémontreiek átszarmazása hazánkba	273
A prémontreiek birtoklási viszontagságaik Magyarországon	303
Némely emlékezetre méltó dolgok a török utáni korszakból	349
A rend hanyatlása és ennek okai	378
Életrevalóság jelenségei a hanyatlás közepette	417
Prágai János. Jelenetek egy vallási háborúból	476
A birtokos egyházi testületek jelentősége, különösen hazánkban	495
A prémontrei rendnek felélesztése Franciaországban. Zárzó	509

Kijavítandó hibák.

220. l. 15. sor „s fia Hartvik“ helyett olvasd: fia, s Hartvik.
287. l. alulról 6-ik sor XI. Gergely helyett olv. X. Gergely.
146. l. 21. sor „egész Rēmeteig (Stoss)“ helyett olv. (Einsiedel).!

Fognak alkalmasint a munkában más, kivált számbeli hibák is előfordulni, melyeket szerző a munka nyomtatási helyétől távollévén, kinyomott iva hiányában nem igazithatott ki; melyeken azonban a figyelmes olvasó magától is el fog igazodni.

1982

2 442800 196758

2-1-1-280-019675-8
MEGYEI KÖNYVTÁR, SZENTENDRE

